

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
COĞRAFYA ANABİLİM DALI

DOKTORA

1950-2015 YILLARI ARASINDA İSTANBUL’DA
NÜFUS HAREKETLERİ

İBRAHİM GÖKBURUN
2502110557

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. ÖZLEM SERTKAYA DOĞAN

İSTANBUL – 2017

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
COĞRAFYA ANABİLİM DALI

DOKTORA

1950-2015 YILLARI ARASINDA İSTANBUL’DA
NÜFUS HAREKETLERİ

İBRAHİM GÖKBURUN
2502110557

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. ÖZLEM SERTKAYA DOĞAN

İSTANBUL – 2017



T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ



DOKTORA
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : İBRAHİM GÖKBURUN Numarası : 2502110557
Anabilim Dalı / Anasanat Dalı / Programı : COĞRAFYA Danışmanı : PROF.DR.ÖZLEM SERTKAYA DOĞAN
Tez Savunma Tarihi : 18.12.2017 Saati : 10.00
Tez Başlığı : "1950-2015 Yılları Arasında İstanbul'da Nüfus Hareketleri"

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 50. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜNE OYBİRLİĞİ / ~~OYÇOKLUĞU~~ LA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1-PROF.DR.İSMET AKOVA		Kabul
2-PROF.DR.ÖZLEM SERTKAYA DOĞAN		KABUL
3-PROF.DR.HASAN KARA		Kabul
4-DOÇ.DR.MUZAFFER BAKIRCI		Kabul
5-DOÇ.DR.MEHMET ÜNLÜ		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1-DOÇ.DR.ALİ BALCI		
2-YRD.DOÇ.DR.AYLİN YAMAN KOCADAĞLI		

ÖZ
1950-2015 YILLARI ARASINDA İSTANBUL'DA
NÜFUS HAREKETLERİ
İBRAHİM GÖKBURUN

İstanbul; coğrafi konumu, tarihî, doğası, sosyokültürel ve ekonomik yapısıyla her zaman cazibe merkezi olmuştur. Tarih boyunca farklı boyutlarda göçlere maruz kalan İstanbul'da, 1950 sonrası yaşanan göçler; büyük tahribata yol açmıştır. Göçler İstanbul'da ulaşım, çevre, konut, güvenlik, eğitim, su, alt ve üst yapı sorunları, sosyal yaşamı olumsuz etkilemiştir. İstanbul'un nüfus odaklı sorunları nedeniyle; nüfus hareketleri konusunda, her zaman yeni çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu çalışmada, 1950-2015 döneminde İstanbul'da nüfus hareketlerinin niceliksel boyutu tespit edilerek göçlerin doğurduğu sorunlar ve çözüm önerilerinin ortaya konulması amaçlanmıştır.

Öncelikle İstanbul'da nüfusun tarihsel gelişimi irdelenmiştir. Nüfus hareketlerinin üç temel değişkeni doğum, ölüm ve göç verileri, İstanbul ölçeğine indirgenerek İstanbul'da göçlerin yön ve dağılım analizi yapılmıştır. İstanbul nüfusu 1950'de 1.166.477 kişiye; 2015'te 14.657.434 kişiye ulaşmıştır. İstanbul'da doğal nüfus artışı azalmasına rağmen göç nedeniyle toplam nüfus sürekli artmıştır. 1950-2015 döneminde Türkiye'nin toplam nüfusu 4'e katlanırken İstanbul nüfusu 12'ye katlanmıştır. Göçler, İstanbul'un demografik yapısını şekillendiren temel etkidir. 1950-1960 döneminde İstanbul'un net göç verileri negatif yönlüdür. 1965-1970 dönemi %208 oranıyla net göç hızının en yüksek olduğu dönemdir. Alınan göç ve net göçün en yüksek olduğu dönem 1985-1990 iken; en fazla göç 1995-2000 döneminde verilmiştir. 2000 sonrasında alınan göçle birlikte verilen göçler de artmıştır. Alınan göçler, verilen göçlerin iki katı olması nedeniyle İstanbul'da nüfus artışı devam etmektedir. Göçlerin önlenmesi için hukukî, idarî ve sosyoekonomik tedbirler alınmalıdır. İstanbul, emek yoğun bir sanayi kenti olmaktan çıkartılarak nitelikli sanayi, turizm, finans, fuar, kongre ve kültür sanat faaliyetlerinin yönetim merkezine dönüştürülmelidir.

Anahtar Kelimeler: İstanbul, Nüfus, Doğum, Ölüm, Göç.

ABSTRACT
MOVEMENTS OF POPULATION IN İSTANBUL
BETWEEN 1950 AND 2015
İBRAHİM GÖKBURUN

İstanbul has always become a center of attraction with its history, nature, socio-cultural and economic structure. For this reason, the migrations occurred after 1950 have led to great destruction in İstanbul which has been exposed to varied extent of migrations throughout the history. Due to the migration, the problems of transportation, environment, dwelling, security, education, water, substructure and superstructure have affected the social life negatively. Because of the population-based problems of İstanbul, there is always a need to new studies about the population movements. In this study, it is aimed to reveal the problems stemming from migration and suggest the solution proposals by identifying the quantitative size of population movements occurred in İstanbul during 1950-2015 period.

First of all, the historical development of population has been scrutinized. Then, the direction and distribution analysis of migration in İstanbul was made by reducing the birth, death and the migration data to the scale of İstanbul which are three main variances of population movements. While the population of İstanbul in 1950 was 1.166.477, it reached to 14.657.434 person in 2015. Although the natural increase of population decreased in İstanbul, the total population increased continuously because of migration. During 1950-2015 period, while the total population of Turkey rose fourfold, the population of İstanbul rose twelvefold. The migrations are the main factor forming the demographical structure of İstanbul. In the 1950-1960 period, the exact population data of İstanbul was available. The period of 1965-1970 was the highest rate velocity of population period with the rate of 207 %. While the highest period of allowing immigrants and total immigrants was 1985-1990 period, the most emigrating period was the period of 1995-2000. After 2000s both the allowing immigrants and emigrating increased. Due to the fact that the allowing immigrants are two times bigger than the emigrating, the rise of population continues in İstanbul. Legal, administrative and socio-economic precautions should

be taken in order to prevent the migrations. İstanbul should be converted to a management center of qualified industrial, touristic, financial, exposition, congressional, cultural and art activities, by excluding İstanbul from being a densely industrial city.

Keywords: İstanbul, Population, Birth, Death, Immigration



ÖNSÖZ

İstanbul'un tarihî, doğası, kendine özgü silueti ve saymakla bitmeyen güzellikleri, herkesin bildiği ve tekrarladığı konular; ancak 1950 sonrasında yaşanan göçler, İstanbul'u müstesna kılan doğasında çok büyük çevre sorunlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. İstanbul'da göç sorunu; bugüne kadar birçok araştırmaya ve sempozyuma konu olmuştur; ancak İstanbul'un göç odaklı sorunlar nedeniyle her zaman yeni ve etraflı araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Çalışmamızda 1950-2015 döneminde, İstanbul'da yaşanan nüfus hareketlerinin niceliksel boyutu tespit edilerek göçün doğurduğu sorunlar ve çözüm önerilerinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu anlamda, çalışmamız İstanbul için ayrı bir önem taşımaktadır.

Eldeki verilerin analizine dayalı nicel bir araştırma olarak planlanan bu çalışma, beş bölümden oluşmaktadır. Çalışmamızın I. Bölümünde, araştırma alanının coğrafyası ve tarihî özellikleri irdelenmiştir. II. Bölümde, araştırma alanıyla ilgi temel kavramlar açıklanmıştır. III. Bölümünde, İstanbul'da nüfusun tarihî gelişim seyri irdelenmiştir. IV. Bölümde, 1927-2015 dönemi nüfus verileri derlenip sayım dönemlerine ve konularına göre sınıflandırılarak yorumlanmıştır.

Araştırmanın omurgasını oluşturan V. Bölümde ise, 1950-2015 dönemi İstanbul'da nüfus hareketleri irdelenmiştir. 1950-2015 sürecinde İstanbul'da doğal nüfus artışı azalmasına rağmen; alınan göçler nedeniyle şehrin toplam nüfusu sürekli artmıştır. Ayrıca, İstanbul'da toplam ölüm sayısı sürekli yükselirken; kaba ölüm hızının giderek düştüğü görülmektedir. İstanbul'un demografik yapısını şekillendiren göçler, nüfus hareketlerinin ortaya konulmasında dikkatli takip edilmesi gereken ana değişkendir. Türkiye'de 1950-2015 döneminde TÜİK tarafından ortaya konulan doğum, ölüm ve göç verileri, İstanbul ölçeğine indirgenerek; İstanbul nüfusunda meydana gelen artış, azalış ya da dengede kalma durumları irdelenmiştir. Çalışmamızda, 1950-2015 sürecinde ortaya konulan göç verilerinin niceliği ve göçlerin rakamsal büyüklüğü esas alınmıştır. 1950-1975 Dönemi İstanbul'da Göçler; 1975-2000 dönemi İstanbul'da Göçler ve '2000-2015 dönemi İstanbul'da Göçler' şeklinde üç başlık altında gruplandırılarak analiz edilmiştir. Derlenen verilerin daha anlaşılır bir şekilde ortaya konulması amacıyla tablo, grafik ve haritalardan oluşan görsel öğeler kullanılmıştır. İstanbul'da alınan göç, verilen göç ve net göç verileri il

ve dönem bazında beşer yıllık aralıklarla tek tek tablolaştırılarak; Coğrafi Bilgi Sistemi (CBS) yazılımlarından ‘Arc Gis 10.4’e aktarılıp göçlerin oransal olarak dağılımı haritalarla ortaya konularak yorumlanmıştır. Sonuç olarak; İstanbul’un en önemli sorunu olan göç konusu derinlemesine analiz edilerek çözüm önerileri ortaya konulmuştur.

1950-2015 sürecinde Türkiye genelinde illerin net göç sıralamasında, İstanbul en fazla göç alan ve göç veren ildir. 2000 sonrasında alınan göçle birlikte verilen göçler de artmıştır; ancak alınan göçlerin verilen göçlerden fazla olması nedeniyle, İstanbul’da nüfus artışı devam etmektedir. Artan nüfus nedeniyle İstanbul’da yaşanan sorunlar giderek artmaktadır. İstanbul’da göçün doğru ve etkin bir şekilde yönetilmesi için göçü önleyecek hukukî, idarî ve sosyoekonomik tedbirler alınarak uygulanmalıdır.

“1950-2015 Yılları Arasında İstanbul’da Nüfus hareketleri’ konulu oldukça kapsamlı ve zor bir çalışmada beni destekleyen, teşvik eden, tez çalışmam süresince fikirleriyle beni yönlendiren çok kıymetli Prof. Dr. Özlem SERTKAYA DOĞAN hocama sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Çalışmalarım sırasında her zaman görüşlerinden faydalandığım, titizliğine ve dikkatine hayranlık duyduğum değerli Prof. Dr. İsmet AKOVA hocama hürmetlerimi arz ederim.

Her zaman desteğini hissettiğim Doç. Dr. Mehmet ÜNLÜ hocama ve benden yakın ilgisini ve desteğini esirgemeyen Doç. Dr. Orhan GÜRBÜZ hocama çok çok teşekkür ederim. Hep hayalini kurduğum İstanbul Üniversitesi Coğrafya bölümünde doktora öğrencisi olmama vesile olan sayın Prof. Dr. Nazmiye ÖZGÜÇ hocama hürmetlerimi sunarım. Değerli arkadaşım Tuğrul AVCI’ya ayrıca teşekkür ederim. Benim için her türlü fedakârlığa katlanan eşim Derya GÖKBURUN’a ve aileme sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

İbrahim GÖKBURUN

İstanbul - 2017

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	IV
ABSTRACT	V
ÖNSÖZ.....	VII
İÇİNDEKİLER	IX
TABLolar LİSTESİ.....	XV
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	XX
HARİTALAR LİSTESİ.....	XXII
KISALTMALAR LİSTESİ.....	XXIV
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMA ALANININ COĞRAFYASI VE TARİHİ ÖZELLİKLERİ

1.1. İstanbul'un Coğrafi Konumu ve Stratejik Önemi	6
1.1.1. İstanbul'un Fiziki Coğrafya Özellikleri	9
1.1.2. İstanbul'un İklim Özellikleri.....	12
1.1.3. İstanbul'un Beşeri Coğrafya Özellikleri	14
1.2. İstanbul'un Yerleşim Tarihî.....	15
1.2.1. Tarih Öncesi Dönemde İstanbul (... - MÖ 660).....	17
1.2.2. Bizantion Döneminde İstanbul (MÖ 660-MS 73)	20
1.2.3. Roma Döneminde İstanbul (MS 73-MS 395).....	23
1.2.4. Bizans Döneminde İstanbul (MS 395-1453)	26
1.2.5. Osmanlı Dönemi'nde İstanbul (1453-1922)	28
1.2.6. Cumhuriyet Dönemi'nde İstanbul (1923-...).....	35

İKİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Nüfus ve Demografi Kavramı	37
2.1.1. Nüfus Kavramı	38
2.1.2. Demografi Kavramı	39
2.2. Nüfus Hareketlerinin Temel Değişkenleri	40
2.2.1. Doğum.....	40
2.2.1.1. Evlenme	42
2.2.1.2. Boşanma	43

2.2.2. Ölüm	43
2.2.3. Göç	44
2.2.3.1. Göç Türleri ve Sınıflandırılması	47
2.2.3.2. Göçün Nedenleri	48
2.2.3.2.1. Göçün İtici Nedenleri	49
2.2.3.2.2. Göçün Çekici Nedenleri	50
2.2.3.3. Göçün Sonuçları	51
2.3. Nüfus Teorileri.....	52
2.3.1. İbni Haldûn'un Nüfus (Umran) Teorisi	53
2.3.2. Malthus Teorisi	56
2.3.3. Optimum Nüfus Teorisi	58
2.3.4. Demografik Dönüşüm Teorisi	60
2.4. Demografik Bilgi Kaynakları.....	62
2.4.1. Nüfus sayımları	62
2.4.2. Sürekli Nüfus Kayıt Sistemi	65
2.4.3. Nüfus Kayıtları.....	66
2.4.4. Göç Kayıtları.....	67
2.4.5. Nüfus Araştırmaları	68
2.5. Nüfus Projeksiyonları	70
2.6. Nüfus Politikası.....	71
2.6.1. Türkiye'de Uygulanan Nüfus ve Aile Politikaları	71
2.6.1.1. 1927-1965 Döneminde Uygulanan Nüfus ve Aile Politikaları.....	72
2.6.2.2. 1965-2014 Döneminde Uygulanan Nüfus ve Aile Politikaları.....	72
2.6.3.3. Türkiye'de 2014 Sonrası Nüfus ve Aile Politikaları.....	74

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TARİHSEL SÜREÇTE İSTANBUL'DA NÜFUS

3.1. 1453 Öncesi Dönemde İstanbul'da Nüfus (... -1453)	75
3.2. Osmanlı Döneminde İstanbul'da Nüfus (1453-1920)	79
3.2.1. Tahrir Defterlerindeki Kayıtlara Göre İstanbul'da Nüfus (1453-1831) ...	80
3.2.2. Modern Nüfus Sayımları Döneminde İstanbul'da Nüfus (1829-1922)	87

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İSTANBUL NÜFUSUNUN GENEL ÖZELLİKLERİ

4.1. İstanbul'un Nüfus Miktarındaki Gelişmeler	95
4.1.1. İstanbul'un Yıllık Nüfus Artış Hızı	99
4.2. İstanbul Nüfusunun Coğrafi Dağılımı	103
4.2.1. İstanbul'un Nüfus Yoğunluğu	104
4.2.3. İstanbul Nüfusunun Kentleşme Düzeyi	107
4.3. İstanbul Nüfusunun Sosyal ve Kültürel Yapısı	113
4.3.1. İstanbul Nüfusunun Yaş Yapısı	113
4.3.1.1. Nüfusunun Yaş Grupları Göre Dağılımı	113
4.3.1.2. İstanbul Nüfusunun Bağımlılık Oranı	117
4.3.1.3. İstanbul Nüfusunun 'Medyan Yaş' Durumu	120
4.3.2. İstanbul Nüfusunun Cinsiyete Göre Dağılımı	121
4.3.3. Medenî Duruma Göre İstanbul Nüfusu	124
4.3.4. İstanbul Nüfusunun Hanehalkı Dağılımı ve Aile Yapısı	127
4.3.5. İstanbul Nüfusunun Eğitim-Öğretim Durumu	130
4.3.5.1. İstanbul Nüfusunun Okur-Yazarlık Durumu	130
4.3.5.2. Bitirilen Son Öğrenim Kurumuna Göre İstanbul Nüfusu	133
4.4. İstanbul Nüfusunun İşgücü Yapısı ve Özellikleri	135
4.4.1. Ekonomik Faaliyet Kollarına Göre İstanbul Nüfusu	137

BEŞİNCİ BÖLÜM

1950-2015 DÖNEMİNDE İSTANBUL'DA NÜFUS HAREKETLERİ

5.1. Doğumlar	141
5.1.1. Doğum ve Doğurganlıkla İlgili Kavramlar	144
5.1.2. İstanbul Nüfusunun Doğum ve Doğurganlık Yapısı	145
5.1.2.1. İstanbul Nüfusunun Yaşa Özel Doğurganlık Hızı	153
5.1.3. Evlenmeler	157
5.1.4. Boşanmalar	161
5.1.4.1. İstanbul'da Kaba Boşanma Hızı	163
5.2. Ölümeler	166
5.2.1. Türkiye'de ve İstanbul'da Ölümeler (1950-2015)	167
5.2.2. Kaba Ölüm Hızı	169

5.2.3. Cinsiyete ve Yaş Grubuna Göre Ölümler (1950-2015)	171
5.2.4. İstanbul'da Bebek Ölümleri (1950-2015).....	176
5.2.5. Bebek Ölüm Hızı (1950-2015)	178
5.2.6. Doğuştan Beklenen Yaşam Süresi (1950-2015).....	180
5.3. Göçler	182
5.3.1. İstanbul'da Göçlerin Birinci Aşaması (1950-1975).....	185
5.3.2. İstanbul'da Göçlerin İkinci Aşaması (1975-2000).....	188
5.3.2.1. İstanbul'un Aldığı Göçlerin İl ve Dönem Bazında Analizi (1980-2000).....	189
5.3.2.1.1. İstanbul'un 1975-1980 Döneminde Aldığı Göçler	191
5.3.2.1.2. İstanbul'un 1980-1985 Döneminde Aldığı Göçler	193
5.3.2.1.3. İstanbul'un 1985-1990 Döneminde Aldığı Göçler	196
5.3.2.1.4. İstanbul'un 1995-2000 Döneminde Aldığı Göçler	198
5.3.2.2. İstanbul'un Verdiği Göçlerin İl ve Dönem Bazında Analizi (1980-2000)	202
5.3.2.2.1. İstanbul'un 1975-1980 Döneminde verdiği Göçler	204
5.3.2.2.2. İstanbul'un 1980-1985 Döneminde Verdiği Göçler	206
5.3.2.2.3. İstanbul'un 1985-1990 Döneminde Verdiği Göçler	208
5.3.2.2.4. İstanbul'un 1995-2000 Döneminde Verdiği Göçler	211
5.3.2.3. İstanbul'da Net Göçün İl ve Dönem Bazında Analizi (1980-2000).....	213
5.3.2.3.1. İstanbul'da 1975-1980 Dönemi Net Göç	216
5.3.2.3.2. İstanbul'da 1980-1985 Dönemi Net Göç	218
5.3.2.3.3. İstanbul'da 1985-1990 Dönemi Net Göç	220
5.3.2.3.4. İstanbul'da 1995-2000 Dönemi Net Göç	223
5.3.3. İstanbul'da Göçlerin Üçüncü Aşaması (2000-2015)	226
5.3.3.1. İstanbul'un aldığı Göçlerin İl ve Dönem Bazında Analizi (2000-2015).....	227
5.3.3.1.1. İstanbul'un 2007-2008 Döneminde Aldığı Göçler	231
5.3.3.1.2. İstanbul'un 2008-2009 Döneminde Aldığı Göçler	233
5.3.3.1.3. İstanbul'un 2009-2010 Döneminde Aldığı Göçler	235
5.3.3.1.4. İstanbul'un 2010-2011 Döneminde Aldığı Göçler	237
5.3.3.1.5. İstanbul'un 2011-2012 Döneminde Aldığı Göçler	239
5.3.3.1.6. İstanbul'un 2012-2013 Döneminde Aldığı Göçler	241
5.3.3.1.7. İstanbul'un 2013-2014 Döneminde Aldığı Göçler	243

5.3.3.1.8. İstanbul'un 2014-2015 Döneminde Aldığı Göçler	245
5.3.3.2. İstanbul'un Verdiği Göçlerin İl ve Dönem Bazında Analizi (2000-2015)	248
5.3.3.2.1. İstanbul'un 2007-2008 Döneminde Verdiği Göçler	252
5.3.3.2.2. İstanbul'un 2008-2009 Döneminde Verdiği Göçler	254
5.3.3.2.3. İstanbul'un 2009-2010 Döneminde Verdiği Göçler	256
5.3.3.2.4. İstanbul'un 2010-2011 Döneminde Verdiği Göçler	258
5.3.3.2.5. İstanbul'un 2011-2012 Döneminde Verdiği Göçler	260
5.3.3.2.6. İstanbul'un 2012-2013 Döneminde Verdiği Göçler	262
5.3.3.2.7. İstanbul'un 2013-2014 Dönemi Verdiği Göçler	264
5.3.3.2.8. İstanbul'un 2014-2015 Döneminde Verdiği Göçler	266
5.3.3.3. İstanbul'da Net Göçün İl ve Dönem Bazında Analizi (2000-2015)	269
5.3.3.3.1. İstanbul'da 2007-2008 Döneminde Net Göç	274
5.3.3.3.2. İstanbul'da 2008-2009 Döneminde Net Göç	276
5.3.3.3.3. İstanbul'da 2009-2010 Döneminde Net Göç	278
5.3.3.3.4. İstanbul'da 2010-2011 Döneminde Net Göç	281
5.3.3.3.5. İstanbul'da 2011-2012 Döneminde Net Göç	283
5.3.3.3.6. İstanbul'da 2012-2013 Döneminde Net Göç	285
5.3.3.3.7. İstanbul'da 2013-2014 Döneminde Net Göç	287
5.3.3.3.8. İstanbul'da 2014-2015 Döneminde Net Göç	289
5.4.İstanbul'un Net Göç Hızı (1950-2015)	292
5.5. İstanbul'a Göç Eden Nüfusun Yaş, Cinsiyet ve Eğitim Özellikleri	296
5.5.1. İstanbul'a Göç Eden Nüfusun Yaş ve Cinsiyet Yapısı	298
5.5.1.1.1985-1990 Döneminde İstanbul'a Göç Eden Nüfusun Yaş ve Cinsiyet Yapısı	299
5.4.1.2. 1990-2000 Döneminde İstanbul'a Göç Eden Nüfusun Yaş ve Cinsiyet Yapısı	301
5.4.1.3. 2008-2015 Döneminde İstanbul'un Aldığı Göçün Yaş ve Cinsiyet Yapısı	304
5.4.1.4. 2008-2015 Döneminde İstanbul'un Verdiği Göçün Yaş ve Cinsiyet Yapısı	307
5.4.2. İstanbul'a Göç Eden Nüfusun Öğrenim Durumu	310

5.6. Doğum Yeri Verilerine Göre İstanbul Nüfusu	319
5.7. Nüfus Kayıt Yerine Göre İstanbul Nüfusu	329
5.7.1. İstanbul’da İkamet Eden Nüfusun Kayıt Yerine Göre Dağılımı	330
5.7.2. İstanbul Nüfusuna Kayıtlı Kişilerin İkamet Yerine Göre Dağılımı.....	337
5.8. İstanbul’un İlçelerinde Nüfus ve Şehrin Makroform Alanında Görülen	
Değişim (1950-2015)	344
5.8.1. 1940-1950 Döneminde İstanbul Nüfusunun İlçelere Dağılımı.....	346
5.7.2. 1950-1960 Döneminde İstanbul Nüfusunun İlçelere Dağılımı.....	351
5.7.3.1960-1970 Döneminde İstanbul Nüfusunun İlçelere Dağılımı.....	354
5.7.4.1970-1980 Döneminde İstanbul Nüfusunun İlçelere Dağılımı.....	356
5.7.5. 1980-1990 Döneminde İstanbul Nüfusunun İlçelere Dağılımı.....	359
5.7.6. 1990-2000 Döneminde İstanbul Nüfusunun İlçelere Dağılımı.....	363
5.7.7. 2000-2010 Döneminde İstanbul Nüfusunun İlçelere Dağılımı.....	366
SONUÇ.....	379
KAYNAKÇA	401
ÖZGEÇMİŞ.....	422

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: İstanbul’da 1950 – 2015 Yılları İçinde Gerçekleşen Sıcaklık Değerleri	13
Tablo 2: Fetih Öncesi Dönemde İstanbul Nüfusu (Ms73- 1450).....	78
Tablo 3: 1453- 1830 Yılları Arası İstanbul Nüfusu	84
Tablo 4: 1831-1922 Dönemi İstanbul Nüfusu	90
Tablo 5: Türkiye ve İstanbul’un Nüfus Miktarı (1927-2015).....	96
Tablo 6: Türkiye ve İstanbul Yıllık Nüfus Artış Hızı (1927-2015).....	100
Tablo 7: Türkiye’nin Üç Büyük Kentin Nüfus Artış Hızı %	103
Tablo 8: Türkiye ve İstanbul’un Nüfus Yoğunluğu (1927-2015).....	105
Tablo 9: İstanbul, Ankara ve İzmir İllerinin Nüfus Yoğunluğu (1950-2015).....	106
Tablo 10: Türkiye Geneli Nüfusun Şehir ve Kırsal Dağılımı (1927-2015).....	109
Tablo 11: İstanbul Nüfusunun Şehir ve Kırsal Dağılımı (1927-2015).....	111
Tablo 12: Türkiye ve İstanbul Nüfusunun Yaş Bağımlılık Oranı %.....	118
Tablo 13: Türkiye ve İstanbul Nüfusunun Ortanca Yaş (Medyan Yaş) Durumu (1935-2015).....	120
Tablo 14: Türkiye ve İstanbul Nüfusunun Cinsiyete Göre Dağılımı (1937-2015).	123
Tablo 15: İstanbul Nüfusunun Medenî Durumu (1927-2010)	125
Tablo 16: Türkiye ve İstanbul Nüfusunun Ortalama Hanehalkı Büyüklüğü (1955- 2015)	129
Tablo 17: İstanbul Nüfusunun Okur-Yazarlık Durumu (1927-1965)	131
Tablo 18: Bitirilen Son Öğrenim Kurumuna Göre İstanbul Nüfusu (1950-2010)..	134
Tablo 19: Türkiye ve İstanbul’da Cinsiyete Göre Nüfusunun İşgücü (1955-2010)	136
Tablo 20: Ekonomik Faaliyet Kollarına Göre İstanbul Nüfusu (1980-2010)	139
Tablo 21: İstanbul ve Türkiye’de Doğumlar (1975-2015).....	146
Tablo 22: İstanbul Nüfusunun Kaba Doğum Hızı Ve Toplam Doğurganlık Hızı (1945-2015).....	149
Tablo 23: İstanbul Nüfusunun Yaşa Özel Doğurganlık Hızı % (1950-2000)	155
Tablo 24: Türkiye Nüfusunun Yaşa Özel Doğurganlık Hızı (1970-2015)	155
Tablo 25: Türkiye ve İstanbul’da Kaba Evlenme Hızı (1950- 2015)	158
Tablo 26: Türkiye ve İstanbul’da Ortalama İlk Evlilik Yaşının Değişimi (1950- 2015)	160

Tablo 27: Türkiye ve İstanbul'da Boşanma Sayısı Ve Kaba Boşana Hızının Değişimi (1950-2015).....	164
Tablo 28: Türkiye Geneli ve İstanbul'da Ölüm Miktarı (1950-2015)	168
Tablo 29: Türkiye Geneli ve İstanbul'da Kaba Ölüm Hızı % (1950-2015).....	170
Tablo 30: Türkiye'de Cinsiyet ve Yaş Grubuna Göre Ölümler (1950-2010)	172
Tablo 31: İstanbul'da Cinsiyet ve Yaş Grubuna Göre Ölüm Sayısı (1950-2010) .	174
Tablo 32: İstanbul'da Bebek Ölümlerinin Aylara Göre Dağılımı (1950-2015).....	177
Tablo 33: Türkiye'de ve İstanbul'da Bebek Ölüm Hızı %.....	179
Tablo 34: İstanbul'da 65 Yaş Üstü Nüfus Miktarı (2007-2015).....	182
Tablo 35: İstanbul'un Aldığı Göç, Verdiği Göç ve Net Göç Hızı (1950-1975)	186
Tablo 36: İstanbul'un Aldığı Göç, Verdiği Göç ve Net Göç Hızı % (1980-2000)	188
Tablo 37: İstanbul'un Diğer İllerden Aldığı Göçler (1980-2000).....	190
Tablo 38: İstanbul'un Diğer İllerden Aldığı Göçler (1975-1980).....	192
Tablo 39: 1980-1985 Döneminde İstanbul'un Diğer İllerden Aldığı Göçler.....	194
Tablo 40: 1985-1990 Döneminde İstanbul'un Diğer İllerden Aldığı Göç.....	197
Tablo 41: 1995-2000 Döneminde İstanbul'un Diğer İllerden Aldığı Göç.....	200
Tablo 42: İstanbul'un Diğer İllere Verdiği Göç (1980-2000)	203
Tablo 43: İstanbul'un Diğer İllere Verdiği Göçler (1975-1980).....	205
Tablo 44: 1980-1985 Dönemi İstanbul'un Verdiği Göçler	207
Tablo 45: 1985-1990 Döneminde İstanbul'un Diğer İllere Verdiği Göçler.....	209
Tablo 46: 1995-2000 Döneminde İstanbul'un Diğer İllere Verdiği Göçler.....	212
Tablo 47: İstanbul'un Net Göç Miktarı (1980-2000).....	214
Tablo 48: İstanbul'un Net Göç Verilerinin Toplam İçindeki Oranları % (1975-1980)	216
Tablo 49: İstanbul'un Net Göç Verilerinin Toplam İçindeki Oranları % (1980-1985)	219
Tablo 50: İstanbul'un Net Göç Verilerinin Toplam İçindeki Oranları % (1985-1990)	221
Tablo 51: İstanbul'un Net Göç Verilerinin Toplam İçindeki Oranları % (1995-2000)	224
Tablo 52: İstanbul'un Aldığı Göç, Verdiği Göç Ve Net Göç Hızı % (2007-2015)	226

Tablo 53: İstanbul'un Diğer İllerden Aldığı Göçler (2008-2015).....	228
Tablo 54: 2007-2008 Döneminde İstanbul'un Diğer İllerden Aldığı Göçler.....	232
Tablo 55: 2008-2009 Döneminde İstanbul'un Diğer İllerden Aldığı Göçler.....	234
Tablo 56: 2009-2010 Döneminde İstanbul'un Diğer İllerden Aldığı Göçler.....	236
Tablo 57: 2010-2011 Döneminde İstanbul'un Diğer İllerden Aldığı Göçler.....	238
Tablo 58: 2011-2012 Döneminde İstanbul'un Diğer İllerden Aldığı Göçler.....	240
Tablo 59: 2012-2013 Döneminde İstanbul'un Diğer İllerden Aldığı Göçler.....	242
Tablo 60: 2012-2013 Döneminde İstanbul'un Diğer İllerden Aldığı Göçler.....	244
Tablo 61: 2014-2015 Döneminde İstanbul'un Diğer İllerden Aldığı Göçler.....	246
Tablo 62: İstanbul'un Diğere İllere Verdiği Göçler (2008-2011).....	249
Tablo 63: 2007-2008 Döneminde İstanbul'un Diğer İllere Verdiği Göçler.....	253
Tablo 64: 2008-2009 Dönemi İstanbul'un Diğer İllere Verdiği Göçler	255
Tablo 65: 2009-2010 Dönemi İstanbul'un Diğer İllere Verdiği Göçler	257
Tablo 66: 2010-2011 Döneminde İstanbul'un Diğer İllere Verdiği Göçler.....	259
Tablo 67: 2011-2012 Döneminde İstanbul'un Diğer İllere Verdiği Göçler.....	261
Tablo 68: 2012-2013 Döneminde İstanbul'un Diğer İllere Verdiği Göçler.....	263
Tablo 69: 2013-2014 Döneminde İstanbul'un Diğer İllere Verdiği Göçler.....	265
Tablo 70: 2014-2015 Döneminde İstanbul'un Diğer İllere Verdiği Göçler.....	267
Tablo 71: İstanbul'un Net Göç Verileri (2008-2015)	270
Tablo 72: İstanbul'un Net Göç Verilerinin Toplam İçindeki Oranları % (2007-2008)	275
Tablo 73: İstanbul'un Net Göç Verilerinin Toplam İçindeki Oranları % (2008-2009)	277
Tablo 74: İstanbul'un Net Göç Verilerinin Toplam İçindeki Oranları % (2009-2010)	279
Tablo 75: İstanbul'un Net Göç Verilerinin Toplam İçindeki Oranları % (2010-2011)	282
Tablo 76: İstanbul'un Net Göç Verilerinin Toplam İçindeki Oranları % (2011-2012)	284
Tablo 77: İstanbul'un Net Göç Verilerinin Toplam İçindeki Oranları % (2012-2013)	286

Tablo 78: İstanbul'un Net Göç Verilerinin Toplam İçindeki Oranları % (2012-2013)	288
Tablo 79: İstanbul'un Net Göç Verilerinin Toplam İçindeki Oranları % (2014-2015)	290
Tablo 80: İstanbul'un Net Göç Hızı ‰ (1950-2015).....	292
Tablo 81: Türkiye'de En Göç Alan On İlin Net Göç Hızına Göre Sıralaması (1975-2000)	293
Tablo 82: Türkiye'de En Çok Göç Alan İlk 10 İlin Net Göç Sıralaması 1975-2015)	294
Tablo 83: Cinsiyete ve Yaş Gruplarına Göre İstanbul'un Net Göç Verileri (1985-1990)	300
Tablo 84: İstanbul'un Aldığı Göçün Yaş Grupları ve Cinsiyete Göre Dağılımı (1990-2000)	303
Tablo 85: İstanbul'un Aldığı Göçün Yaş Grupları ve Cinsiyete Göre Dağılımı (2008-2015)	306
Tablo 86 : Yaş Grupları ve Cinsiyete Göre: İstanbul'un Verdiğı Göçler (2008-2015)	309
Tablo 87: 1985- 1990 Döneminde İstanbul'da Göç Eden Nüfusun Öğrenim Durumu	310
Tablo 88: Bitirilen Eğitim Düzeyine Göre 6 Yaş ve Üstü Alınan ve Verilen Göç 1990.....	311
Tablo 89: 1990- 2000 Dönemi Göç Edenlerin Öğrenim Durumu	312
Tablo 90: 2000 Yılında Bitirilen Eğitim Düzeyine Göre 6 Yaş Ve Üstü Alınan Ve Verilen Göç	313
Tablo 91: Eğitim Durumuna Göre İstanbul'da 6 Yaş ve Üstü Aldığı Göç 2009-2015	314
Tablo 92: Eğitim Durumuna Göre İstanbul'un 6 Yaş ve Üstü Verdiğı Göç (2009-2015)	316
Tablo 93: 2009-2010 Dönemi İstanbul'da Göç Edenlerin Öğrenim Durumu	318
Tablo 94: Doğdukları İllere Göre İstanbul Nüfusu (1950-2015)	320
Tablo 95: İstanbul'da İkamet Eden Nüfusun; Kayıt Yerine Göre Dağılımı (2007-2015)	332

Tablo 96: İstanbul’da İkamet Eden Nüfusun En Fazla Olduğu İlk Yirmi İl (2007-2015)	337
Tablo 97: İstanbul Nüfusuna Kayıtlı Kişilerin; İkamet İline Göre Dağılımı (2007-2015)	338
Tablo 98: İstanbul Nüfusuna Kayıtlı Kişilerin İkamet Dağılımı En Fazla 20 İl (2007-2015)	342
Tablo 99: İstanbul’un Avrupa Yakasında İlçelerin İlçe Nüfusu (1950-2015)	344
Tablo 100: İstanbul’un Anadolu Yakasında İlçelerin Nüfusu (1950-2015)	345
Tablo 101: İstanbul İlçelerinde Nüfusun Dağılımı 1950	347
Tablo 102: İstanbul İlçelerinde Nüfusun Dağılımı 1960	351
Tablo 103: İstanbul İlçelerinde Nüfusun Dağılımı 1970	354
Tablo 104: İstanbul İlçelerinde Nüfusun Dağılımı 1980	357
Tablo 105: İstanbul İlçelerinde Nüfusun Dağılımı 1990	360
Tablo 106: İstanbul İlçelerinde Nüfusun Dağılımı 2000	363
Tablo 107: İstanbul İlçelerinde Nüfusun Dağılımı 2010	366
Tablo 108: İstanbul İlçelerinde Nüfusun Dağılımı 2015	369

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: İstanbul Yıllık Toplam Alansal Yağış Verileri	12
Şekil 2: Fetih Öncesi Dönemde İstanbul Nüfusu (MS 73-1450).....	79
Şekil 3: 15. Yüzyıl ve 19. Yy İstanbul Nüfusu.....	84
Şekil 4: 1831-1922 Dönemi İstanbul Nüfusu	90
Şekil 5: İstanbul'un Nüfus Miktarı 1927-2015.....	96
Şekil 6: Türkiye ve İstanbul Yıllık Nüfus Artış Hızı 1927-2015	101
Şekil 7: Türkiye'de Üç Büyük Kentin Nüfus Artış Hızı	103
Şekil 8:Türkiye ve İstanbul'un Nüfus Yoğunluğu	105
Şekil 9: İstanbul, Ankara Ve İzmir İllerinin Nüfus Yoğunluğu	106
Şekil 10: Türkiye'de Şehir Ve Kır Dağılımı	109
Şekil 11: İstanbul Nüfusunun Şehir Ve Kır Dağılımı.....	112
Şekil 12: İstanbul'un 1960 Yaş Piramidi.....	115
Şekil 13: İstanbul'un 1980 Yaş Piramidi.....	115
Şekil 14: İstanbul'un 2010 Yaş Piramidi.....	116
Şekil 15: Türkiye Ve İstanbul Nüfusunun Toplam Yaş Bağımlılık Oranı %.....	118
Şekil 16: İstanbul Nüfusunun Ortanca Yaş Durumu	121
Şekil 17: İstanbul Nüfusunun Cinsiyete Göre Dağılımı	123
Şekil 18: İstanbul Nüfusunun Medenî Durumu 1927-2010	126
Şekil 19: Türkiye Ve İstanbul Nüfusunun Hanehalkı Büyüklüğünün Dağılımı 1955- 2015.....	129
Şekil 20: İstanbul Nüfusunun Okur-Yazarlık Durumu 1927-1965 1927-2010	132
Şekil 21: Bitirilen Son Öğrenim Kurumuna Göre 2010 Yılı İstanbul Nüfusu	134
Şekil 22: İstanbul'da İktisaden Faal Olan Nüfus	137
Şekil 23: Ekonomik Faaliyet Kollarına Göre İstanbul Nüfusu.....	139
Şekil 24: İstanbul ve Türkiye'de Doğumlar (1975-2015)	147
Şekil 25: Türkiye ve İstanbul'un Toplam Doğurganlık Hızı %.....	150
Şekil 26: Türkiye ve İstanbul'un Kaba Evlenme Hızı % (1950- 2015)	159
Şekil 27:Türkiye ve İstanbul'da Boşanma Sayısının Değişimi (1950-2015)	164
Şekil 28: Türkiye Geneli ve İstanbul'da Ölüm Sayıları (1950-2015)	168
Şekil 29: Türkiye Geneli ve İstanbul'da Kaba Ölüm Hızı % (1950-2015)	170

Şekil 30: İstanbul Ölümlerin Yaş Grubuna Göre Dağılımı (2010 Yılı)	175
Şekil 31: Türkiye ve İstanbul'da Bebek Ölüm Hızı %	179
Şekil 32: İstanbul'un Net Göç Hızı ‰ (1950-2015)	292
Şekil 33: Net Göç Hızı Bakımından 81 İl Arasında İstanbul'un Sıralaması (1975-2015)	295
Şekil 34: 2008-2015 Döneminde İstanbul'un Aldığı Göçün Yaş Gruplarına Dağılımı	305
Şekil 35: 2008-2015 Döneminde İstanbul'un Verdiği Göçün Yaş Gruplarına Dağılımı	308
Şekil 36: 2009-2015 Dönemi Öğrenim Durumuna Göre İstanbul'un Aldığı Göçler	315
Şekil 37: 2009-2015 Dönemi Öğrenim Durumuna Göre İstanbul'un Verdiği Göçler.	317
Şekil 38: İstanbul'da Toplam Nüfusu İçinde, İstanbul Doğumluların Oranları (1950-2015)	322
Şekil 39: İstanbul'un İlçe Sayısı (1950-2015)	345
Şekil 40: 1975 Yılında İstanbul'un Yerleşim Alanları	373
Şekil 41: 2000 Yılında İstanbul'un Yerleşim Alanları	374

HARİTALAR LİSTESİ

Harita 1: İstanbul İli Lokasyon Haritası	7
Harita 2: İstanbul'un Bizans Dönemine Ait 14 İdari Bölgesi	28
Harita 3: İxx. Yüzyılda İstanbul.	31
Harita 4: İstanbul'un Diğer İllerden Aldığı Göçler (1975-1980)	193
Harita 5: İstanbul'un Diğer İllerden Aldığı Göçler (1980-1985)	195
Harita 6: İstanbul'un Diğer İllerden Aldığı Göçler (1985-1990)	198
Harita 7: İstanbul'un Diğer İllerden Aldığı Göçler (1995-2000)	201
Harita 8: İstanbul'un Diğer İllere Verdiği Göçler (1975-1980)	206
Harita 9: İstanbul'un Diğer İllere Verdiği Göçler (1980-1985)	208
Harita 10: İstanbul'un Diğer İllere Verdiği Göçler (1985-1990)	210
Harita 11: İstanbul'un Diğer İllere Verdiği Göçler (1995-2000)	213
Harita 12: 1975-1980 Dönemi İstanbul'un Net Göç Verileri.....	217
Harita 13: 1980-1985 Dönemi İstanbul'un Net Göç Verileri.....	220
Harita 14: 1985-1990 Dönemi İstanbul'un Net Göç Verileri.....	222
Harita 15: 1995-2000 Dönemi İstanbul'un Net Göç Verileri.....	225
Harita 16: İstanbul'un Aldığı Göçler (2009-2010).....	237
Harita 17: İstanbul'un Diğer İllerden Aldığı Göçler (2014-2015)	247
Harita 18: İstanbul'un Verdiği Göçler (2009-2010).....	258
Harita 19: İstanbul'un Diğer İllere Verdiği Göçler (2014-2015)	268
Harita 20: İstanbul'un Net Göç Verileri (2009-2010).....	280
Harita 21: İstanbul'un Net Göç Verileri (2014-2015).....	291
Harita 22: Doğum Yerlerine Göre İstanbul Nüfusunun İllere Dağılımı (1950).....	323
Harita 23: Doğum Yerlerine Göre İstanbul Nüfusunun İllere Dağılımı (1960).....	324
Harita 24: Doğum Yerlerine Göre İstanbul Nüfusunun İllere Dağılımı (1980).....	325
Harita 25: Doğum Yerlerine Göre İstanbul Nüfusunun İllere Dağılımı (1990).....	326
Harita 26: Doğum Yerlerine Göre İstanbul Nüfusunun İllere Dağılımı (2000).....	327
Harita 27: Doğum Yerlerine Göre İstanbul Nüfusunun İllere Dağılımı (2015).....	328
Harita 28: İstanbul'da İkamet Eden Kişilerin Kayıtlı Olduğu İllere Göre Dağılımı (2007)	334

Harita 29: İstanbul’da İkamet Eden Kişilerin Kayıtlı Olduğu İllere Göre Dağılımı (2010).....	335
Harita 30: İstanbul’da İkamet Eden Kişilerin Kayıtlı Olduğu İllere Göre Dağılımı (2015).....	336
Harita 31: İstanbul Nüfusuna Kayıtlı Kişilerin; İkamet Ettiği İllere Göre Dağılımı (2007).....	340
Harita 32: İstanbul Nüfusuna Kayıtlı Kişilerin; İkamet Ettiği İllere Göre Dağılımı (2010).....	341
Harita 33: İstanbul Nüfusuna Kayıtlı Kişilerin; İkamet Ettiği İllere Göre Dağılımı (2015).....	343
Harita 34: İstanbul İlçelerinde Nüfusun Dağılımı (1950).	348
Harita 35: İstanbul İlçelerinde Nüfusun Dağılımı 1960	353
Harita 36: İstanbul İlçelerinde Nüfusun Dağılımı 1970	355
Harita 37: İstanbul İlçelerinde Nüfusun Dağılımı 1980	358
Harita 38: İstanbul İlçelerinde Nüfusun Dağılımı 1990	361
Harita 39: İstanbul İlçelerinde Nüfusun Dağılımı 2000	364
Harita 40: İstanbul İlçelerinde Nüfusun Dağılımı 2010	367
Harita 41: İstanbul İlçelerinde Nüfusun Dağılımı 2015	370
Harita 42: 1975-2010 İstanbul Kentsel Büyüme Süreci.....	372
Harita 43: 2010 Yılında İstanbul’un Yerleşim Alanları.	375

KISALTMALAR LİSTESİ

ADNKS	: Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi
Bkz	: Bakınız
BÖH	: Bebek Ölümlülük Hızı
CBS	: Coğrafi Bilgi sistemleri
ÇÖH	: Çocuk Ölüm Hızı
DİE	: Devlet İstatistik Enstitüsü
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
FAO	: Gıda ve Tarım Örgütü
GDH	: Genel Doğurganlık Hızı
GDO	: Genel Doğurganlık Oranı
GNS	: Genel Nüfus Sayımı
GSYİ	: Gayrisafi Yurtiçi Hâsıla
HÜNEE	: Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü
ILO	: Uluslararası Çalışma Örgütü
IOM	: Uluslararası Göç Örgütü
İBB	: İstanbul Büyükşehir Belediyesi
İTO	: İstanbul Ticaret Odası
İUM	: İstatistik Umum Müdürlüğü
KBH	: Kaba Boşanma Hızı
KDH	: Kaba Doğum Hızı
KDO	: Kaba Doğum Oranı
KEH	: Kaba Evlenme Hızı
KÖH	: Kaba Ölüm Hızı
KÖO	: Kaba Ölüm Oranı
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
MERNİS	: Merkezi Nüfus İdaresi Sistemi
MGM	: Meteoroloji Genel Müdürlüğü
MÖ	: Milattan Önce
MS	: Milatta Sonra
NAH	: Nüfus Artış Hızı

NGH	: Net Göç Hızı
NVİGM	: Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü
OECD	: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
TAYA	: Türkiye Aile Yapısı Araştırması
TDH	: Toplam Doğurganlık Hızı
TÜBİTAK	: Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurum
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
TÜSİAD	: Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği
UAVT	: Ulusal Adres Veri Tabanı
UNFPA	: Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu
UNFPA	: Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu
UNHCR	: Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği
UNIC	: Birleşmiş Milletler Enformasyon Merkezi
UNICEF	: Birleşmiş Milletler BM Çocuklara Yardım Fonu,
WEF	: Dünya Ekonomik Forumu
WHO	: Dünya Sağlık Örgütü
YAÖH	: Yaşa Özel Ölüm Hızı
YÖDH	: Yaşa Özel Doğurganlık Hızı

GİRİŞ

İstanbul, geçmişten günümüze dünyanın en önemli şehirleri arasında yer almıştır. Asya ve Avrupa kıtalarının birleştiği mevkide; doğu-batı arasında ulaşımı sağlayan karayolu ve kuzey-güney yönlü deniz yolu üzerinde bulunan İstanbul; doğal ve tarihî özellikleriyle her zaman cazibe merkezi olmuştur. İstanbul'un tarihî, doğası ve saymakla bitmeyen güzellikleri, hemen herkesin yüzyıllardır bildiği ve tekrarladığı konular. Ancak 1950 sonrası İstanbul'da yaşanan nüfus hareketleri, İstanbul'u müstesna kılan bütün bu güzelliklerin zarar görmesine neden olmakta, hatta yok olmasına zemin hazırlamaktadır. Her geçen gün büyüyen bu tahribatın temel nedeni, nüfus hareketlerinin üç temel değişkeninden biri olan göçlerden kaynaklanmaktadır.

Coğrafi konumu, tarihî, sosyokültürel yapısı ve insan yaşamını kolaylaştıran iklim özellikleriyle dünyanın en önemli şehirlerinden biri olan İstanbul; aynı zamanda farklı kültürleri bir arada yaşatmıştır. Geçmişten günümüze birçok medenîyete ev sahipliği yapan İstanbul, doğal ve tarihî dokusuyla dünyanın en önemli şehirlerinden biri olmuştur. Bizans (Doğu Roma) ve Osmanlı Devleti'ne başkentlik yapan İstanbul; Cumhuriyet döneminde başkentlik sıfatını Ankara'ya devretmiş olsa da; sanayi, hizmet, finans, eğitim, sağlık, turizm ve kültür-sanat alanındaki işlevi nedeniyle yine Türkiye'nin en önemli şehri olmaya devam etmiştir.

1927-1950 döneminde durağan bir grafik çizen İstanbul nüfusu, 1950 sonrasında hızla artmaya başlamıştır. 18. ve 19. yy'da Avrupa ülkelerinde başlayan Sanayi Devrimi, bütün dünyada olduğu gibi II. Dünya Savaşı sonrası Türkiye'nin ekonomik ve sosyal yapısında köklü değişimlere neden olmuştur. Türkiye'de ekonomik, siyasal ve toplumsal dönüşümün bir yansıması olarak 1950 sonrası yaşadığı yerden ayrılmak zorunda kalan birçok insan, İstanbul'a göç etmiştir. 1950-2015 yılları arasında artan nüfusla birlikte alansal olarak büyüyen İstanbul'un sorunları da büyümüştür.

1950'lerde sanayileşme hareketleriyle başlayan ve 1960 sonrasında hızlanarak devam eden göç; İstanbul'da ağır bir nüfus baskısı oluşturmuştur. Göçle gelen nüfus baskısına paralel olarak; İstanbul'un yerleşim alanları tarım ve su havzalarına doğru yayılmıştır. Ülkemizdeki ticari kuruluşların yarısından fazlası

İstanbul'da bulunmaktadır. Türkiye'de vergi gelirlerinin yaklaşık %40'nın İstanbul'dan toplandığı göz önünde bulundurulursa, nüfustaki durdurulamaz artışın sebepleri daha net bir şekilde anlaşılmaktadır (Murat ve Şahin, 2010: 253-256).

1927 yılında Türkiye Cumhuriyeti'nin toplam nüfusu 13.648.270 kişi iken; 2013 yılında sadece İstanbul ilinin nüfusu 13.624.240 kişiye ulaşmıştır. Türkiye'nin toplam nüfusu sürekli artmıştır; ancak İstanbul nüfusu, Türkiye nüfusuna oranla çok daha yüksek hızla artmıştır. İstanbul nüfusu 1950 yılında 1.166.477 kişi iken; 2015 yılında 14.657.434 kişiye ulaşmıştır. 1950-2015 yılları arasını kapsayan 65 yıllık süreçte Türkiye'nin toplam nüfusu 3,7 katlanırken İstanbul nüfusu 12,3 katlanmıştır. İstanbul'da nüfus katlanarak artmasının temel nedeni göçlerdir.

Öncelikle çalışmayla ilgili literatür taraması yapılarak Türkiye'de ve İstanbul'da nüfus hareketleri konusunda yapılan kaynaklar irdelenmiştir. Türkiye'de nüfus hareketleri konusunda pek çok araştırma yapılmış olup makale, bildiri, istatistikî veriler ve kitap yayımlanmıştır. Nüfus hareketleri konusunda yapılan çalışmalar; İstanbul'da yaşanan değişimin ortaya konulmasında oldukça önemlidir. Ancak İstanbul'da yaşanan sorunlar ve köklü değişim nedeniyle her zaman yeni çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Nüfus, sürekli hareket halinde olan bir yapıya sahiptir. Özellikle İstanbul gibi göç alan illerde nüfus verileri sürekli değişmektedir. Bu nedenle eldeki üç beş yıllık veriler dahi günceli yansıtmakta yetersiz kalabilir. Ayrıca İstanbul'un nüfus odaklı sorunları karşısında; yapılan çalışmaların oldukça sınırlı kaldığı görülmektedir.

"1950-2015 Yılları Arasında İstanbul'da Nüfus Hareketleri" kapsamında, nüfus hareketlerinin üç temel değişkeni; doğum, ölüm ve göç konuları irdelenmiştir. Bu kapsamda; 1950-2015 döneminde, İstanbul'da nüfus hareketlerinin niceliksel boyutu ortaya konularak; göçlerin doğurduğu sorunlar ve bu sorunlara karşı çözüm önerilerinin ortaya konulması amaçlanmıştır.

Çalışmanın veri kaynağı; 1927-2015 döneminde Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), eski adı Devlet İstatistik Enstitüsü(DİE) tarafından ortaya konulan nüfus verileri ve Devlet Planlama Teşkilatı'nın (DPT) bilimsel ve istatistikî çalışmalarıdır. 1927-2000 döneminde TÜİK'in gerçekleştirdiği Genel Nüfus Sayımlarının (GNS) yayımlanmış tam sayım verileri; 2007 yılında uygulamaya konulan Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) olarak adlandırılan nüfus kayıt sistemi verileri

kullanılmıştır. Bu çalışmada sunulan veriler orijinal kaynaklardan derlenmiş olup kaynak taraması sürecinde, aynı konuda birbiriyle çelişen farklı istatistikî verilerin ortaya konulduğu sıkça rastlanan bir durum olduğu tespit edilmiştir. Bu konuda eldeki veriler karşılaştırılarak TÜİK verileri ile örtüşen bilgiler esas alınmıştır. Konuyla ilgili bu güne kadar yayımlanmış eserler, akademik çalışmalar, makaleler ve istatistikî değerlendirmeler yararlandığımız temel kaynaklar arasında yer almaktadır. Aynı zamanda İstanbul Üniversitesi, İstanbul Büyük Şehir Belediyesi, İstanbul Ticaret Odası, Tarih Vakfı, Osmanlı Bankası Tarih Araştırma Merkezi gibi değişik kurumlar ve araştırma birimleri tarafından yapılan eğitim, sağlık, turizm, sanayi, ulaşım vb. istatistiksel araştırmalardan da yararlanılmıştır. Ayrıca araştırma sahasında yapılan arazi çalışmalarında tespit edilen sonuçlar değerlendirilmiştir.

Eldeki verilerin analizine dayalı nicel bir araştırma olarak planlanan bu çalışmada yöntem olarak; literatür taraması, belge tarama, saha çalışması ve çeşitli istatistiksel analiz yöntemleri kullanılmıştır. TÜİK tarafından ortaya konulan büyük bir kısmı basılı materyal ile <http://www.tuik.gov.tr> bağlantısında yer alan nüfusla ilgili veriler derlenerek Microsoft Excel ve CBS yazılımlarından “Arc Gis 10.4” programı aktarılmış ve işlenmiştir. İşlenmiş olan verileri daha anlaşılır bir şekilde sunmak için tablo, grafik, diyagram şekilleri ve haritalardan oluşan görsel öğeler ön plana çıkarılmıştır. İstanbul’un demografik yapısını şekillendiren temel etkenin göçler olduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle 1950-2015 dönemi göç verileri iller düzeyinde beşer yıllık aralıklarla tek tek tablolaştırılarak; İstanbul’un aldığı göç, verdiği göç ve net göç miktarının iller bazında oransal olarak dağılım analizi “Arc Gis 10.4” haritalarıyla ortaya ayrıntılı şekilde yorumlanmıştır.

Beş bölümden oluşan bu çalışmanın Birinci Bölümünde; araştırma alanının coğrafyası ve tarihî özellikleri irdelenmiştir. Çalışma alanının konumu ve stratejik önemi, topografya özellikleri, iklim ve bitki örtüsü özellikleri ile İstanbul’un beşeri ve ekonomik coğrafya özelliklerine dair bilgilere yer verilmiştir. İstanbul’un yerleşim tarihî ise; İstanbul’un Tarih Öncesi Dönemi, Bizantion dönemi, Roma dönemi, Bizans dönemi, Osmanlı dönemi ve Cumhuriyet dönemi olmak üzere altı farklı döneme ayrılarak incelenmiştir.

İkinci Bölümde; Araştırma alanıyla ilgili temel kavramlar açıklanarak konuyla ilgili bilgiler verilmiştir. Nüfus hareketleri kapsamında; doğum, ölüm,

evlenme, boşanma, göç, göçün nedenleri, göçün türleri, göçün sonuçları vb. temel kavramlar üzerinde durulmuştur. Nüfus hareketlerini belirleyen üç temel değişkene bağlı olarak herhangi bir yerde nüfusun artmasını ya da azalmasını etkileyen her türlü faktör göz önünde bulundurulmuştur. Söz konusu kavramlar tanımlanarak nüfus değişiminde rol oynayan Hayatî hususlar açıklanmıştır. Bölümün son kısmında ise, nüfus teorileri ve nüfus politikalarına dair özet bilgiler verilerek Türkiye’de uygulanan nüfus politikaları irdelenmiştir.

Üçüncü Bölümde; tarihsel süreçte İstanbul’da nüfusun gelişimi irdelenmiştir. İstanbul’da yerleşim izleri insanlık tarihî kadar uzun ve bir geniş bir zamana yayılmaktadır. Ancak nüfus, demografi bilimi rakam ve belge üzerinden verilere dayanarak analiz, yorumlama ve açıklamalara dayandığı için bu konuda yapılan çalışmalarda yer alan bilgilerin oldukça sınırlı ve tartışmalı olduğu görülmektedir. Bu nedenle şehrin kuruluşundan 1453 yılına kadar İstanbul’un nüfus bilgileri; “Fetih Öncesi İstanbul Nüfusu (...-1453)” ve “Osmanlı Döneminde İstanbul Nüfusu (1453-1920)” başlığı altında irdelenmiştir.

1950-2015 döneminde İstanbul’da göçlerin boyutunu ve sonuçlarının daha açık bir şekilde fark edilmesi için öncelikle ‘İstanbul’un Yerleşim Tarihi’ ve ‘Tarihsel Süreçte İstanbul’da Nüfus’un gelişim durumu özet şekilde anlatılmıştır. Ancak İstanbul tarihi sürecine dair özet anlatımlar dahi sayfalarca sürebilmektedir. İnsanlık tarihî kadar uzun ve bir geçmişin izlerini taşıyan İstanbul’un tarihi ve doğal dokusunun 1950 sonrasında bozulmaya başladığı görülmektedir. Çünkü yüzyıllarca tarihî çekirdek içerisinde kalan İstanbul’un yerleşim alanları 1950 sonrasında dağılmaya, büyümeye ve sorunlar çıkarmaya başladığı görülmektedir. 1950-2015 döneminde İstanbul’da nüfus hareketlerinin durumu, bir anlamda İstanbul’da sorunların kaynağını ve hangi aşamadan geçerek günümüze ulaştığını göstermektedir. Ayrıca, İstanbul’un sorunlarını çözüm amacıyla yapılan her türlü plan ve projede şehrin tarihi kimliği göz önünde bulundurulmalıdır.

Dördüncü Bölümde; 1927-2015 dönemi TÜİK verileri kullanılarak İstanbul nüfusunun genel özellikleri ve değişim süreci incelenmiştir. İstanbul nüfusunun Türkiye’nin toplam nüfusu içinde çok büyük bir orana sahiptir. Bu nedenle İstanbul nüfusunun demografik özellikleri, Türkiye ile karşılaştırmalı bir şekilde ortaya konulmuştur. Bazı noktalarda ise İstanbul, Ankara ve İzmir kıyaslamaları yapılmıştır.

İstanbul’da toplam nüfus, nüfusun yaş ve cinsiyet yapısındaki değişim, nüfusun medenî durumu, evlilik ve boşanma durumu, kır-şehir dağılımı, eğitim durumu, hanehalkı büyüklüğünde görülen değişim, İstanbul nüfusunun Türkiye’nin toplam nüfusuna oranı tablo, grafik, diyagram vb. görsel dokümanlarla ortaya konularak; yorumlanmıştır. Bu bölümde yapılan incelemelerle araştırmanın beşinci bölümünü oluşturan “1950 sonrası İstanbul’da nüfus hareketleri” konusundaki analizlere ışık tutulmuştur.

Araştırmanın omurgasını oluşturan Beşinci Bölümde; 1950-2015 dönemi İstanbul’da nüfus hareketleri irdelenmiştir. Türkiye’de 1950-2015 döneminde TÜİK tarafından ortaya konulan nüfus verileri; İstanbul ölçeğine indirgenerek, İstanbul nüfusunda meydana gelen artış, azalış ya da dengede kalma durumları incelenmiştir. İstanbul’un demografik yapısını şekillendiren ana unsurun göçler olduğu görülmektedir. bu nedenle İstanbul’da nüfus hareketlerinin ortaya konulması için göç verileri ayrıntılı bir şekilde analiz edilmiştir.

Sonuç olarak; İstanbul’un en önemli sorunu olan göç konusu derinlemesine analiz edilmiştir. 1950-2015 döneminde, İstanbul’da göçlerin niceliksel boyut ortaya konularak göçlerin doğurduğu sorunlar ve bu sorunlara karşı çözüm önerileri ortaya konulmuştur. İstanbul’un doğal güzelliklerinin ve tarihî yapısının korunması amacıyla İstanbul’a daha fazla nüfus girişinin kesin bir şekilde önlenmesi gerekmektedir. Alınması gereken önlemler bu çalışmanın sonuç bölümünde detaylı olarak sunulmuştur.

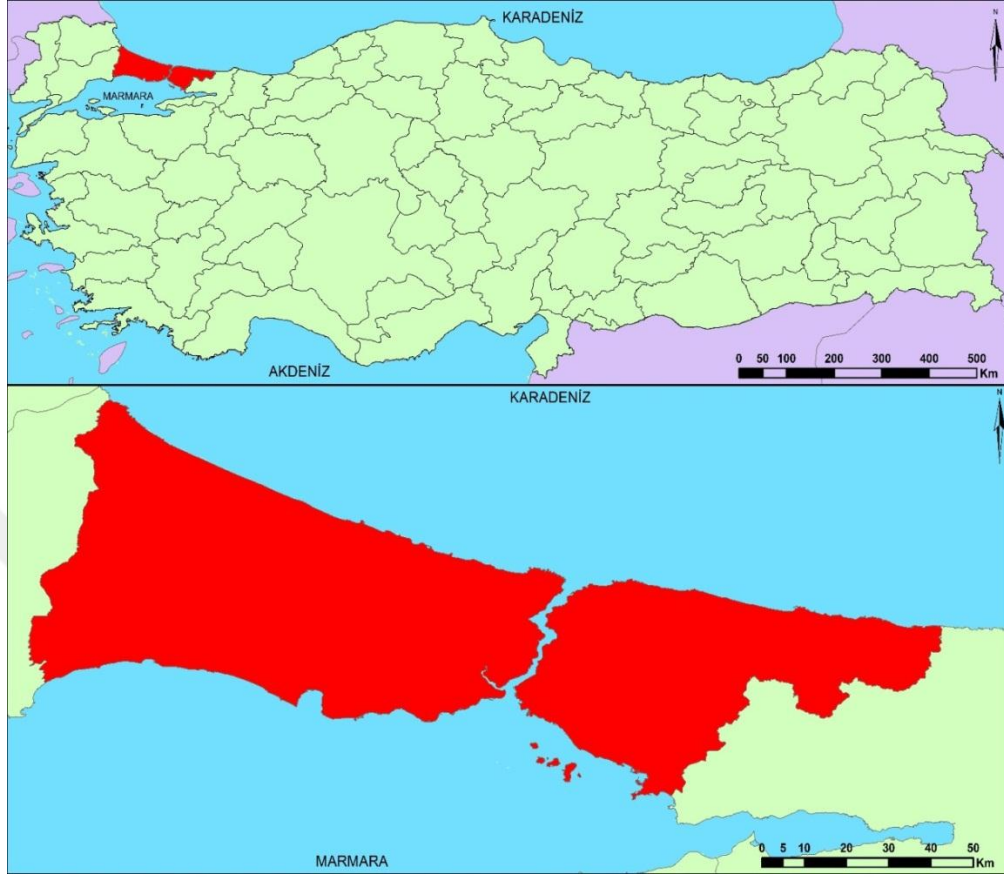
BİRİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMA ALANININ COĞRAFYASI VE TARİHİ ÖZELLİKLERİ

1.1. İstanbul'un Coğrafi Konumu ve Stratejik Önemi

Asya ve Avrupa Kıtalarını birbirinden ayıran, Karadeniz ile Marmara Denizi'ni birleştiren İstanbul Boğazı'nın iki yakası boyunca kurulmuş olan İstanbul, beşeriyet tarihî boyunca insanlığın cazibe merkezi olmuştur. Coğrafi konumu nedeniyle Asya ve Avrupa Kıtaları arasında yer alan İstanbul, geçmişten günümüze her zaman bir çekim merkezi olma özelliğini korumuştur. Araştırma sahasının coğrafi konumunun irdelenmesi, beşerî coğrafya araştırmalarında önemli bir durum arz etmektedir; çünkü Dünya üzerinde bir yerin yaşam koşulları coğrafi konuma göre şekillenmektedir. Dünya'nın şekli, kara ve denizlerin yerküre üzerindeki dağılımı, okyanus akıntıları ve genel hava dolaşımı gibi faktörlere bağlı olarak ortaya çıkan sıcaklık kuşakları; yeryüzünde nüfusun dağılımını doğrudan etkilemektedir. Dünya üzerinde nüfus dağılımı; kıtalara, ülkelere, ülkeler içerisinde bölgelere ve şehirlere göre farklılık göstermektedir.

Dünya üzerinde herhangi bir yerin kıtalara, denizlere, diğer ülkelere, önemli ticaret merkezleri ve sanayi bölgelerine göre bulunduğu nokta 'coğrafi konum' olarak tanımlanmakta olup matematik konum ve özel konum olmak üzere iki ana başlık altında incelenmektedir. Matematik konum; yeryüzünde bir yerin konumunun buradan geçen paralel ve meridyenlerin kesiştikleri derece olarak gösterildikleri değerle yani koordinatlarla belirlenmesidir (Günel, 2002: 112). Coğrafi konum olarak 28°-01' ve 29°-55'doğu boylamları ile 41°-33' ve 40°-28'kuzey enlemleri arasında bulunan İstanbul; 5.400 km²'lik yüzölçümüyle 769.604 km²'lik Türkiye topraklarının %0,7'sini kaplamaktadır(1/100.000 Ölçekli İstanbul Çevre Düzeni Planı Raporu, 2010: 34). Matematik konum; yeryüzünde nüfusun dağılımını belirleyen faktörlerden biri olmakla birlikte nüfusun dağılımını belirleyen temel etken bir yerin özel konumudur. Çünkü konuma gerçekte anlam kazandıran 'özel konum'dur. Özel konum bir yerin ve ülkenin yakın ve uzak çevresine göre coğrafi özelliklerini ortaya koymaktadır (Günel, 2002: 112).



Harita 1: İstanbul İli Lokasyon Haritası

Türkiye, insanların yaşam alanını belirleyen sıcaklık kuşakları arasında, insan yaşamı için en elverişli konuma sahip Ilıman Kuşak'ta yer almaktadır. Türkiye'nin kuzeybatı kısmında yer alan İstanbul, coğrafi konumu nedeniyle çok önemli bir noktada bulunmaktadır. İstanbul; kuzeyde Karadeniz, güneyde Marmara Denizi, batıda Ergene Havzası'nın su bölümü çizgisi, doğuda İzmit-Sapanca arasında yer alan hafif yükseltilerle çevrilidir. Her şeyden önce şehir kavramını açıklığa kavuşturmak gerekmektedir. Şehir küçük bir sahada, büyük nüfus kütlelerinin birlikte bulunduğu, geçimini temin ettiği yerleşmedir. "Şehir resmî ve hususî binaları, cadde ve sokakları, parkları ile insan topluluklarının coğrafi peyzaj üzerinde hak ettikleri beşeri tesislerden mürekkep bir yerleşmedir. Hemen belirtmek gerekir ki bulunduğu muhit içinde şehirleri yalnız olarak ele almamak icap eder. Çünkü şehirler çevrelerinden tecrit edilmiş halde bulunan yerleşme noktaları değil; yakın çevreleri ve hinterlandları ile sıkı kültürel ve iktisadî ilişkileri bulunan insan ve topluluklarının konsantrasyon sahalarıdır. Bu bakımdan denilebilir ki bir şehrin büyüklüğü ve önemi; onun tesir sahasının, bilhassa iktisadi etki sahasının genişliği ve ehemmiyeti ile orantılıdır. Bazı şehirler ise kültürel etki sahaslarının genişliği dolayısıyla önem kazanmakta ve geniş bir saha dâhilindeki insan topluluklarını kendine çekmektedir (Göney, 1995: 2). İstanbul; stratejik

konumu, doğal güzellikleri, ulaşım yolları, ekonomik ve kültürel imkânları bakımından her zaman bir cazibe merkezi olmuştur.

Karadeniz'i Marmara Denizi'ne bağlayan İstanbul Boğazı; Asya Kıtası ve Avrupa Kıtasını birbirinden ayırırken, aynı zamanda İstanbul şehrini de Anadolu Yakası ve Avrupa Yakası olarak iki parçaya bölmektedir. İstanbul Boğazı  zerine kurulan köprüleri ve Marmaray hattı ile kıtaları ve şehrin iki yakasını birleştirmektedir. İstanbul'un odak noktasını İstanbul Boğazı oluşturmaktadır.        İstanbul Boğazı, Avrupa ile Asya, Karadeniz ile Marmara Denizi arasında en eski, en tabii ve en kolay geçit yeridir. Balkan yarımadasındaki tabii yollar, Meriç-Morava yolu ve Balkan dağlarının kolay açılan geçitleri Tuna'ya, Orta Avrupa'ya ve Batı Avrupa'ya bağlanır. Aynı hal Anadolu tarafında da mevcuttur. Bu sayede İstanbul, yakın şarkın her tarafıyla irtibat halindedir (Darkot, 1938: 5).

Türkiye'nin yedi bölgesinden biri olan Marmara Bölgesi'nde bulunan İstanbul; Balkanlar, Karadeniz, Kafkaslar, Orta Doğu ve Doğu Akdeniz hinterlandının merkezinde yer almaktadır. Kara ulaşımıyla doğuyu batıya bağlayan İstanbul; deniz ulaşımında kuzeyi güneye bağlarken hava ulaşımıyla bütün dünyanın merkezi olmuştur. Türk Hava Yolları (THY) verilerine göre uçakla yapılan seyahatlerde, İstanbul-New York arası mesafe yedi saat sürerken; aksi istikamette olan İstanbul-Tokyo arası mesafe de aynı şekilde yedi saat sürmektedir. Günümüz dünyasında ulaşımın en önemli ve hızlı şekli olan hava ulaşımında, İstanbul ayrı bir önem taşımaktadır. Türkiye'de hava ulaşımın merkezi olan İstanbul coğrafî konum nedeniyle aynı zamanda uluslararası hava taşımacılığının önemli merkezlerinden biridir.

Stratejik Boğaziçi'nin kontrolü ve iki kıtanın birleştiği noktada yer alması, sıcak iklimlere ve okyanuslara açılan bir kapı olması, tarihî İpek Yolu'nun Avrupa'ya geçiş noktasında bulunması nedeniyle tarih boyunca İstanbul; her zaman stratejik önemini korumuştur. Kolay savunulur bir yarımada üzerinde bulunması, iklim özelliklerinin yaşam şartlarını kolaylaştırması ve doğal güzellikleri İstanbul'a ayrı bir değer kazandırmıştır. Dünyanın en eski yerleşim yerlerinden biri olan İstanbul'un tarihî Paleolitik Döneme kadar uzanmaktadır. şehrin hemen yakınında Küçükçekmece Gölü evresindeki Yarımburgaz Mağarası'nda Paleolitik Döneme ait iskân izlerini görülmektedir (Genim, 2010: 237). Yaklaşık XVI asır boyunca Roma,

Bizans imparatorluklarına ve Osmanlı Devleti'ne başkentlik yapan İstanbul; çok özel bir coğrafyada bulunmaktadır. Görkemli tarihîni yansıtan anıtsal yapıları, Boğaziçi yalıları, Doğulu çehresini sergileyen çarşı ve pazarları, arkeoloji ve sanat müzeleri, galerileri, film ve müzik festivalleri, hareketli eğlence ve kültür yaşamıyla İstanbul çağlar boyunca olduğu gibi bugün de asil ve soylu bir kenttir (Oyal, 2002: 17).

Türkiye'nin kültür, sanat ve ekonomi başkenti olan İstanbul; bankacılık ve sigortacılık faaliyetlerinin yer aldığı finans, kongre, turizm, sergi, fuar, üretim, tüketim ve moda gösterilerinin sürekli olarak düzenlendiği bir şehir konumundadır. Üniversitelerin, hastanelerin, okulların, ilmin, tekniğin ve sanatın merkezi olan İstanbul; aynı zamanda birçok sorunun merkezini oluşturmaktadır. Kuruluşundan günümüze farklı sorunlarla karşılaşan İstanbul, günümüzde tarih boyunca görmediği yeni sorunlarla karşılaşmıştır. Yaşanan bu sorunların 1950'lerde başlayan ve halen devam eden göçlerden kaynaklandığı ön görülmektedir. Göçle birlikte ilk olarak Zeytinburnu'nda başlayan gecekondulaşma, zamanla şehrin birçok bölgesine yayılmıştır. Nüfusu hızla büyüyen şehrin planlamaları ihtiyaçları karşılayamamıştır. Trafik sorunu başta olmak üzere, İstanbul'da yaşanan birçok sorunun temelinde nüfus dinamiklerinin yer aldığı görülmektedir (Tekeli, 2009; 28-29).

1.1.1. İstanbul'un Fiziki Coğrafya Özellikleri

Herhangi bir yerin fiziki yapısı o sahanın bütün coğrafi olaylarını; iklim, ulaşım, nüfus, yerleşme, turizm vb. bütün beşerî ve ekonomik faaliyetleri doğrudan veya dolaylı olarak etkilemektedir. Yeryüzünün görünümü yani doğal ortamdaki yeryüzü şekillerini ve oluşumunu, iklim özelliklerini, toprağın yapısını, su küreyi oluşturan unsurları ve doğal ortamın canlı ögesi olan bitki ve hayvan toplulukları fiziki coğrafyanın inceleme alanına giren başlıca konuları oluşturmaktadır. Yeryüzünün fiziksel olarak çeşitli kısımları Fiziki Coğrafya'nın konusudur. Çok sık kullanılan bir sınıflandırmayla bu kısımlar; litosfer (karalar), hidrosfer (sular), atmosfer (hava) ve biyosfer (bitki ve hayvan yaşamı) olarak ayrılmaktadır. Daha özele inilirse; yeryüzünün şekilleri, toprakları, maden kaynakları, su kütleleri, iklimi ve havası, doğal bitki örtüsü ve yaban hayatı tek tek ya da kombinasyon halinde Fiziki Coğrafya'nın konusu olmaktadır (Tümertekin ve Özgüç, 1997: 29). Doğal ortam ve doğal ortamlarla insan arasındaki ilişkilerin incelenmesi coğrafyanın ana

konusunu oluşturmaktadır. Bu duruma göre coğrafyanın iki ana prensibi olduğu görülmektedir. Bunlardan biri doğal ortam ve çevrenin incelenmesi, yani doğal ortamdaki yeryüzü şekilleri ve oluşumu, iklim, toprak ile doğal ortamın canlı ögesini oluşturan bitki ve hayvan topluluklarının araştırılması ve bunların dağılışı sebep ve sonuçlarının belirtilmesidir. İkincisi ise insan topluluklarının yerleşme, üretim, sanayi, ulaşım, turizm gibi çeşitli faaliyetlerinin dağılışıdır (Atalay, 1992: 1).

Herhangi bir yerin fiziki özellikleri, söz konusu bölgenin beşerî yapısını doğrudan etkilemektedir. Kocaeli ve Çatalca Yarımadaı üzerinde yer alan İstanbul'un kurulmuş olduğu alan aşınmış birer plato özelliği göstermektedir. İstanbul ve çevresi, jeolojik zamanlar içinde III. Zamanın Miyosen devrinde; Asya'da bulunan denizlerin Atlas Okyanusu ile bağlantısı kesilmiş, Anadolu'da kuzeyde Kafkasya'dan başlayıp Kuzey Anadolu üzerinden İstanbul ve Çanakkale Boğazı üzerinden batıya doğru Sarmat Denizi uzanmıştır. Miyosen devri sonunda Sarmat iç denizinin bir körfezi olan İstanbul ve çevresi; III. Zamanın son aşaması olan Pliyosen Devri'nde deniz çekilmiş, karalar ortaya çıkmış daha sonra akarsu ve rüzgâr aşındırmalarıyla uzun bir erozyon devrinin ardından, yükseltilerin kaybolduğu, aşınmaya dayanıklı kuvarsit tepelerin kaldığı, geniş bir peneplen ortaya çıkmıştır. Bu dönemde; Boğaziçi'nin yerindeki vadi genişlemiştir. Daha sonra ise peneplenin Boğaziçi Vadisi'nin doğusunda kuzey kısmın yükselmesi, batısında ise güney kısmın yükselmesiyle su bölümü hatları değişmiştir. Doğu yakasında büyük akarsular Karadeniz'e, batı yakasında ise Marmara Denizi'ne dökülmüştür. Kısacası III. Zamanın son aşaması olan Pliyosen Devri'nde; Dünyamız aşağı yukarı bugünkü görünümünü almaya başlamıştır (Atalay, 1992: 193-194). Jeolojik hareketler sonucunda İstanbul'un bulunduğu alan, genellikle aşınmaya uğramış silik yeryüzü şekilleri içeren bir plato görünümü kazanmıştır. İstanbul'un yerleştiği coğrafi sitilin en önemli özellikleri, çok kere tekrarlandığı gibi Step Dünyası ile Akdeniz çevresinin ticaret ilişkilerini sağlayan bir su yolu üzerinde, açık deniz dalgalarından müteessir olmayan Haliç gibi bir limana sahip olması ve Balkanlarla Önyasya arasında kolay aşılabilen bir köprü ödevi görmesi olmuştur. Denizden gelenlerin kuracakları bir koloni için, denizle ilişkiyi savunmayla en iyi kombine eden topoğrafik verileri de buna ekleyebiliriz (Kuban, 1970: 26).

Günümüz İstanbul’unda şehrin doğu yakasında yer alan Kocaeli Platosu’nda Aydos, Kayışdağı ve Alemdağ gibi aşınmaya dayanıklı ‘kuvarsit’ tepeler yer almaktadır. Batı yakasında ise Çatalca veya Trakya Penepleni’nde, Boğaziçi’nden Büyükçekmece-Karacaköy hattında birkaç tepelik dışında yine geniş tabanlı akarsu vadilerinin yer aldığı bir peneplen alan bulunmaktadır. Özellikle İstanbul gibi şehirlerde görülen mekânsal büyümenin olağan dışına çıkması; doğal alanların yapılaşmaya açılması, su havzalarının yok olması, doğal bitki örtüsünün tahrip olmasına yol açmaktadır. Şehirlerin mekânsal olarak hızla büyümesi; ormansızlaşma, çoraklaşma ve çevre kirlenmesi; bitki ve hayvan nesillerini tüketmesine neden olmaktadır. Sanayileşmeyle birlikte ortaya çıkan çevre sorunları, planlama ve uygulamalarda yaşanan aksaklıklar, çevre konusunda gerekli hassasiyetin gösterilmemesi nedeniyle doğal kaynaklar yok olmaktadır. Sonuç olarak doğal çevre ve insan yaşamı olumsuz etkilenmektedir.

Dünyada hızla artan nüfus, şehirleşme, sanayileşme, tüketim alışkanlıkları ve umursamazlık; doğal kaynakların bilinçsizce tüketilmesine neden olmaktadır. Erozyon, sel, taşkın, çığ, heyelan, asit yağmurları ve sera etkisi nedeniyle doğal dengenin bozulması; yeryüzünde bütün canlıların yaşamını olumsuz etkilemektedir. Canlıların yaşamlarını sürdürdükleri, karşılıklı olarak etkileşim ve dayanışma içinde bulundukları fiziksel, biyolojik, sosyal, kültürel ve ekonomik ortamı oluşturan doğal çevre; günümüz dünyasında hızla tahrip edilmektedir.

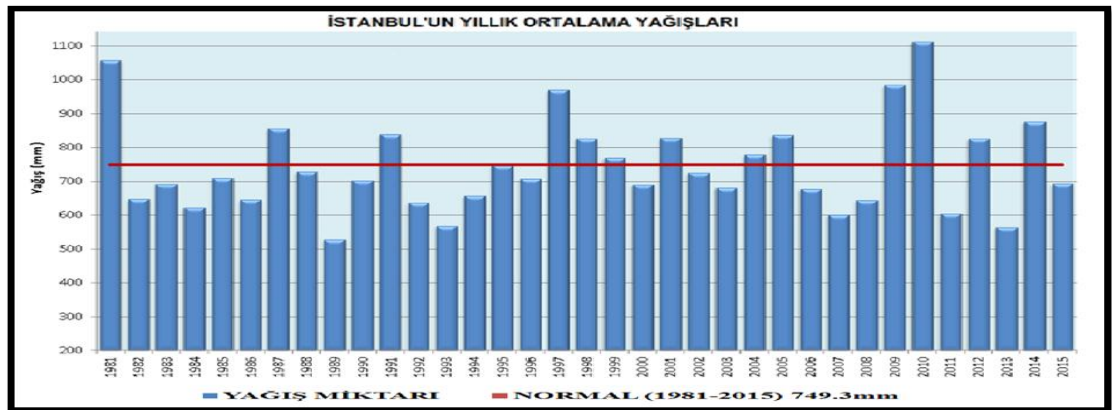
Dünyada olduğu gibi ülkemizde de çevre sorunları, giderek daha fazla ilgi çekmektedir. Türkiye ortalamasının çok üstündeki nüfus artışı yaşayan İstanbul’un arzu edilmeyen ölçüde sanayileşmesi ve çarpık yapılaşmasıyla Türkiye’nin en sorunlu kentlerinden biri olmuştur (Orhon, 1991: 1). Coğrafi konumu, tarihî ve kültürel özellikleri ve ekonomideki payı ile Türkiye’nin en önemli kenti İstanbul’un hızlı ve kontrolsüz büyümesiyle şehrin doğal dokusu giderek yok olmaktadır. İstanbul’u İstanbul yapan doğal dokunun korunması amacıyla bir an önce çözüm önerileri tespit edilerek uygulamaya konulmalıdır.

1.1.2. İstanbul'un İklim Özellikleri

İnsan yaşamını biçimlendiren en önemli doğal faktör olan iklim; yeryüzünde nüfus dağılımını doğrudan etkilemektedir. Dünya'da nüfusun dağılışı her şeyden önce iklim kuşaklarına göre şekillenmektedir. Kutup bölgeleri, dağlar, çöller, ekvatorial bölgeler gibi iklimi insan hayatına elverişsiz bölgeler boş yahut seyrek bir nüfus ihtiva etmektedir. Buna karşılık, dünya nüfusunun büyük çoğunluğu, iklimin insan yaşamına ve gelişmesine en elverişli gördüğü subtropik ve orta iklim kuşaklarında yığılmış olduğu görülmektedir (Tanoğlu, 1969: 94).

İklim: geniş bölgelerde ve çok uzun zaman için aynı kalan ortalama hava şartları olarak tanımlanmaktadır (İzıdır, 1975: 166). İstanbul'un bulunduğu alanının belirgin bir iklim tipi içinde değerlendirme imkânı yoktur. İstanbul'un yayıldığı Çatalca, Kocaeli yarımadaalarında Akdeniz'in ılıman, Karadeniz'in nemli ve iç bölgelerin karasal iklim özellikleri görülür. Marmara Bölgesi'nde yer alan İstanbul'un iklimi; Karadeniz iklimi ile Akdeniz iklimi arasında geçiş özelliği göstermektedir. Farklı hava akımlarının farklı yönlerde etki oluşturduğu bir alanda bulunan İstanbul'un iklim tipi bu özelliklerinden dolayı literatüre Marmara Geçiş İklimi olarak geçmiştir. İstanbul'da yazları sıcak ve nemli; kışları soğuk, yağışlı ve nadir de olsa kar yağışları görülür. Kış aylarında ortalama sıcaklık 5°C ile 9°C civarında olup yağmur ve karla karışık yağmur şeklindeki yağış türleri görülmektedir. Yaz aylarında ortalama sıcaklık 20°C ile 23°C civarındadır. İstanbul, coğrafi konumu nedeniyle aynı enlemde yer alan birçok şehrin ikliminden daha farklı iklim özelliklerine sahiptir.

Şekil 1: İstanbul Yıllık Toplam Alansal Yağış Verileri



Kaynak: <http://www.mgm.gov.tr> : 15.02.2016.

Tablo 1: İstanbul’da 1950 – 2015 Yılları İçinde Gerçekleşen Sıcaklık Değerleri

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
Ortalama (°C)	5,7	5,7	7,0	11,1	15,7	20,4	22,9	23,1	19,8	15,6	11,5	8,0
En yüksek (°C)	8,5	9,0	10,8	15,4	20,0	24,6	26,6	26,8	23,7	19,1	14,7	10,8
En düşük (°C)	3,2	3,1	4,2	7,7	12,1	16,5	19,5	20,1	16,8	13,0	8,9	5,5

Kaynak: <http://www.mgm.gov.tr> : 02.15.2016

Meteoroloji Genel Müdürlüğü (MGM) İstasyonlarına ait 1950-2015 yılları arasında ölçülmüş olan, günlük ortalama maksimum ve minimum sıcaklık değerleri esas alınarak oluşturulan İstanbul’da 1950-2015 yılları içinde gerçekleşen ortalama sıcaklık değerleri Tablo: 1’de görülmektedir. Buna göre İstanbul’un ortalamaları sıcaklık değerleri ocak ve şubat aylarında 5,7°C ile en alt düzeye düşerken; ağustos ayında 26,8°C ile en yüksek seviyeye çıkmaktadır. İstanbul’da ortalama en düşük sıcaklık değeri 3,1°C ile şubat ayında görülürken; ortalama en yüksek sıcaklık değeri ise 23,1°C ile ağustos ayında görülmektedir. İstanbul ikliminin en sıcak ayları; temmuz ve ağustos ayları olup ortalama sıcaklık 23°C ile 26°C arasında değişmektedir. İstanbul’da en soğuk aylar ise ocak ve şubat ayları olup ortalama sıcaklık 6°C’dir. MGM 1950-2015 yılları verilerine göre, İstanbul’da yılın ortalama sıcaklığı 13,9°C olduğu tespit edilmiştir. İstanbul’da ortalama nisbi nem oranı %75’tir. İstanbul’da yıl boyunca nemli iklim şartları görülse de aralık ve ocak nem oranı %80-85’e ulaşmakta olup yılın en yüksek nem oranına sahip aylardır. Ayrıca, İstanbul’da aralık ve mart aylarında zaman zaman kar yağışları da görülmektedir.

Sıcaklı ve yağış değerleri irdelendiğinde; insan yaşamı için oldukça elverişli şartlara sahip olan İstanbul’un iklim özellikleri tarih boyunca İstanbul’un cazibe merkezi olmasını sağlayan ana unsurlardan birini oluşturmuştur. İklim ile doğrudan bağlantılı olan bitki örtüsü; İstanbul’da ayrı bir doku oluşturmaktadır. İstanbul’da, Akdeniz iklimi ile Karadeniz iklimi arasında bir geçiş özelliği gösteren Marmara Geçiş iklimi bitki örtüsü olarak tanımlanan psödomakiler görülmektedir. İstanbul’da iklim, toprak ve jeomorfolojik özellikler gibi yetiştirme koşullarının ortaya çıkardığı doğal bitki formasyonu ormandır; ancak kentleşme, sanayi ve tarımsal faaliyetler ve iklim etkisi bu ormanların büyük değişime uğramasına yol açmıştır. Zamanla orman türünün değişime uğramasıyla maki bitki toplulukları olarak ifade edilen

psödomakiler, İstanbul'un karakteristik bitki örtüsünü oluşturmuştur. Orman formasyonun tahrip edildiği yerlerde gelişen çalı formasyonu İstanbul'da iki şekilde temsil edilmektedir. İstanbul'un güney kesimlerinde yaygın olan maki, kuzeye gidildikçe yerini nemcil çalı türlerinin de çalı toplulukları içine karışmasıyla psödomaki formasyonuna bırakır. Karadeniz kıyılarındaki kumullar üzerinde ise kumul vejetasyonu ortaya çıkmaktadır (Avcı, 2014: 94).

İstanbul, bitki örtüsünün çeşitliliği bakımından Türkiye'de flora ve faunistik özellikleriyle en çok dikkat çeken şehirlerden biridir. Ancak 1950 sonrası yaşanan göçler nedeniyle kentsel yerleşim alanları hızla büyüyen İstanbul'da; yeşil alanların bir kısmı tahrip edilmiştir. 1950-2015 döneminde yaşanan bütün tahribata rağmen Belgrat Ormanı gibi İstanbul'un hala yerleşime açılmamış, ormanlarla kaplı yeşil alanları bulunmaktadır. Geçmişten günümüze farklı kültürlere ve insan topluluklarına ev sahipliği yapmıştır. Zengin su kaynaklarına sahip olması nedeniyle çok değerli bir peyzaj parçası olarak kabul edilmiştir (Atasoy vd., 2014: 15). İstanbul'da Karadeniz sahili boyunca nemli ormanlar gözükrken Marmara Denizi'nin güney kesimlerde kuru ormanlar dikkat çekmektedir.

1.1.3. İstanbul'un Beşeri Coğrafya Özellikleri

İnsanlık, huzurlu ve güvenli bir yaşam sürdürmek amacıyla mutluluğunu engelleyebilecek faktörleri ortadan kaldırmak için tarih boyunca hep bir mücadele içinde olmuştur. İnsanın beslenme, barınma, korunma gibi temel ihtiyaçları; ekonomik faaliyetlerin çeşitlenmesini ve gelişmesini sağlamıştır. Ekonomik faaliyetler, insanın yaşam biçiminden etkilenmekte ve ona göre şekillenmektedir. Bu nedenle beşeri coğrafya kombinasyon halinde ele alınmaktadır. Günümüz dünyasında bilim ve teknoloji alanındaki ilerlemeler, günlük ihtiyaçların durumu, insanların alışkanlıkları ve kültürel birikimlerine bağlı olarak değişen talepler ve politik olaylar; toplumların yapısını doğrudan etkilemekte ve yönlendirmektedir.

İnsan, tarih boyunca müreffeh bir yaşam kurabilmek amacıyla mücadele etmiştir. Tecrübe ve birikimlerini kullanarak yaşamını kolaylaştırmak isteyen insanlığın vermiş olduğu bu mücadelenin en önemli aşamalarından biri kuşkusuz sanayi devri ve sonrasında yaşanan gelişmelerdir. Sanayi Devrimi, küçük zanaat, tezgâh ve atölye üretimlerinin yerine yeni teknik buluş ve makinelerde yeni enerji

kaynağı ‘buhar gücü’ kullanılmaya başlamıştır. Böylece, insan, rüzgâr, su, hayvan enerjisinin yerini ‘Buhar gücünün’ harekete geçirdiği, buharlı gemiler ve makineler almıştır (Talas, 1981: 29). Günümüz sanayi dünyası Sanayi Devriminin şartlarıyla kıyaslanamayacak kadar değişmiş ve gelişmiştir. Bu süreçte ekonomik faaliyetler de değişmiş ve gelişmiştir. Kırsal alanda tarıma dayalı geleneksel ekonomik faaliyetler yerini, şehirlerde kurulan sanayi faaliyetlerine bırakmıştır.

Günümüz dünyasında ekonominin omurgasını oluşturan sanayi faaliyetlerinin gelişmesi ve yaygınlaşması belirli şartlar altında gerçekleşmektedir. Sanayi kuruluşlarının belli alanlarda toplanması ve sanayi bölgeleri oluşturması, o bölgenin sanayisinde kuruluş yerini belirleyen faktörlerle yakından alakalıdır. Bu faktörlere kısaca kuruluş yeri ya da lokasyon faktörleri denilmektedir. Kuruluş yeri faktörleri belli bölgelerde sanayi faaliyetlerinin yığılmasına neden olan faktörlerdir. Çok çeşitli olan bu faktörler genellikle birbiriyle ilişki içindedir (Mutluer, 1995: 40). Bu doğrultuda hammaddeye yakınlık, pazara yakınlık, altyapının uygun olması, enerji kaynakları, işgücü, ulaşım, iklim, haberleşme imkânları, arazi maliyetleri sanayinin nerede kurulacağını belirleyen, yani ekonomin merkezini belirleyen özellikler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bütün bu özelliklere sahip olan İstanbul, Türkiye’de sanayileşmeyi başlatan ve günümüzde sanayi alanında en çok gelişmiş şehir konumundadır.

1.2. İstanbul’un Yerleşim Tarihî

İstanbul, insanlık tarihinde çok özel bir yere sahiptir. Uzun bir tarihî geçmişe sahip olan İstanbul, medenîyet tarihine ait ilk izlerin bulunduğu yerlerden biridir. İnsan, tarih boyunca yaşadığı yerde bir iz bırakmıştır. Geçmişten günümüze ulaşan bu kalıntılar, insanlığın geçmişte nerede ve nasıl yaşadığını göstermektedir. 7 milyon yıl önce ortaya çıkan insanın hızla yeryüzüne dağılıp dünyayı yeniden biçimlendirmeye başlaması, coğrafi görünümü dönüşüme uğratmış, yeni yeni hayat tarzları yaratmıştır. Çağdaş coğrafyacı, insan ile çevresi arasındaki, gerek geçmiş gerekse şimdiki bu karşılıklı etkileşimi incelemektedir. İnsan bir parçası olduğu mekânla sürekli bir iletişim halindedir (Tümertekin ve Özgüç, 1997: 1). Çünkü insan yaşadığı yerden etkilenmekte ve yaşadığı yeri etkilemekte ve değiştirmektedir. Bu nedenle “Nüfus çalışmalarında, yerleşme tarihî de oldukça önemli konulardan biridir. Nüfus ve

yerleşme birbirinden bağımsız düşünülemez. Çalışılacak sahanın yerleşme tarihînin bilinmesi geçmişe ait verilerin daha doğru değerlendirilebilmesi açısından yol gösterici rol oynar. Ayrıca geleceğe dair fikir yürütülebilmesine katkı sağlar” (Sertkaya Doğan, 2009: 4-5). Bu nedenle araştırma kapsamında öncelikle İstanbul’un yerleşim tarihîne değinilmiştir. İstanbul gibi tarihî kimlik taşıyan şehirlere dair araştırmalarda, şehrin tarihî sürecinin incelenmesi araştırmaya pozitif şekilde yansımaktadır.

Eşsiz güzellikleriyle her zaman bir cazibe merkezi olan İstanbul; defalarca kuşatılmış, yağmalanmış, savaşlar ve göçler yaşamıştır. Hakkında bu kadar çok araştırma yapılmış, seyahatnamelerde geniş yer tutmuş olan İstanbul; şiirlere, romanlara, türkülere, şarkılara ve efsanelere konu olmuş nadir şehirlerden biridir. Savaşlar yaşamış, felaketler görmüş ve insanlara huzuru yaşatan İstanbul’un tarihîyle ilgili özet okumalar bile günlerce sürecektir bir zamanı gerektirmektedir. Bu nedenle İstanbul’un tarihîne kısaca değinmek pek mümkün olmasa gerek; ancak İstanbul’un yerleşim tarihîni bilmek, günümüzde şehrin neden bu kadar göç aldığını ortaya koymayı sağlayacaktır. İnsanlık tarihî kadar eski yaşam izleri barındıran İstanbul; Bizantion, Roma, Bizans ve Osmanlı dönemlerinde 1600 yıl boyunca başkentlik yapmıştır. Defalarca kuşatılan, yağmalanan ve fethedilen İstanbul’un yerleşim tarihî; idârî hâkimiyet süren yapılar esas alınıp altı dönem şeklinde sınıflandırılarak ele alınıp değerlendirilecektir.

1. Tarih Öncesi Dönemde İstanbul (...- MÖ 660)
2. Bizantion Döneminde İstanbul (MÖ 660-MS 73)
3. Roma Döneminde İstanbul (MS 73-MS 395)
4. Bizans Döneminde İstanbul (MS 395-MS 1453)
5. Osmanlı Dönemi’nde İstanbul (1453-1922)
6. Cumhuriyet Dönemi’nde İstanbul (1923 -...)

İstanbul’un yerleşim tarihî ciltler tutacak kadar geniş bir konudur. Bu çalışmada, çok fazla detaylara girmeden; ancak önemli ayrıntıları göz ardı etmeden İstanbul’un tarihî yapısı irdelenmiştir.

Tarih boyunca her biri bir öncekinin kalıntıları üstünde yükselen beş farklı uygarlığın merkezi olan ‘İstanbul’un uzun tarihî boyunca 135 civarında adı olduğu söylenmektedir. Kentin yerleştiği tarihî yarımada’nın bilinen eski adı Licus/Liğos’tur (İstanbul Dergisi; 2005: 46). Bu şehrin ilk yerleşenleri olarak bilinen Megaralılar’dan

günümüze çok farklı isimlerle anılan İstanbul'un en yaygın şekilde kullanılan isimleri: Byzantion, Augusta Antonina, Nova Roma, Konstantinopolis, Kostantiniyye, İslambol ve İstanbul ismidir. İstanbul'un bu kadar çok farklı isimlerle anılması tarihî süreçte şehre hâkim olan devletlerin kültür, gelenek ve dil özelliklerini yansıtmaktadır. Bir anlamda İstanbul'un tarih boyunca yaşadığı değişimler anlatmaktadır.

1.2.1. Tarih Öncesi Dönemde İstanbul (... - MÖ 660)

Tarihî çağlara ve eski medenîyetlere ait fiziksel kalıntılar bulunan şehirlere dair birçok kuruluş efsanesi anlatılmaktadır. Dünya üzerinde kuruluşuna dair en çok efsane anlatılan şehirlerden biri İstanbul'dur. İstanbul efsaneleri, büyük bir efsane külliyatı oluşturacak kadar çoktur. Anlatılan bu efsaneler, İstanbul'un kuruluşunu da bir efsane haline getirmiştir. İstanbul'un kuruluşuna dair anlatılan efsanelerin bir derlemesinden oluşan İstanbul'un 100 Efsanesi adlı eser bunun en açık göstergesidir (Aslan, 2012: 4).

İstanbul'un kuruluşuna dair anlatılan bu efsaneler arasında yer alan; Kalkedon (Körler Diyarı) Efsanesi; İstanbul'un kuruluşuyla ilgili kaynaklarda en çok yer verilen ve halk arasında dilden dile dolaşan efsanelerden sadece biri. Söz konusu efsaneye göre, Dor akınlarından kaçan Megaralılar'ın bir kısmı İstanbul'un Anadolu Yakasında yer alan Kadıköy ilçesinin bulunduğu bölgeye yerleşmiştir. Byzas önderliğindeki başka bir Megaralı topluluk ise; Yunanistan'ın Megara şehrinin bir kısım halkı, kendilerine yeni bir vatan edinmek için yola çıkmışlar ve ilk önce Apollon mabedindeki kâhine nerede şehir kurmaları lazım geldiğini sormuşlar. 'Körler Diyarı'nın karşısına' cevabını almışlar. Birçok yerleri dolaşıp Boğaz kıyılarına geldikleri vakit Kadıköylülerin Haliç kenarında şehir kurulmasına müsait emsalsiz yeri bırakıp lodosa maruz bir mevkie yerleştiklerini görünce; Kalkedon halkının manevi körlüğüne hükmederek, buranın Körler memleketi olduğunu anlamışlar ve onun karşısına şimdiki İstanbul'u kurmuşlar (Darkot, 1938: 9). Bütün tarih kitapları, ansiklopediler, İstanbul'un tarihinden söz eden hemen herkes bu tür efsanelere yer vermektedir. Ancak İstanbul'un ilk yerleşim süreciyle ilgili olarak, bazı tarihçilerin farklı düşünceler orta koyduğu görülmektedir. İstanbul'un kuruluş efsanelerine karşı Tonybee; Khalkedon'un kurucularının bu bölgeye yerleşim alanını

seçerken geçim kaynağı düşünerek hareket ettiklerini vurgulamıştır. Boğaziçi kıyılarına yaklaşırken manzaraya bakmış ve hiç de kör olmayan, ama denizcilik değil, çiftçilik açısından bakan gözlerle yerlerini seçmişlerdi (Akan, 2006: 31).

İnsanlar, tarihî kaynaklara ve geçmişe karşı hep merak duymuştur; çünkü toplumların bugünkü durumunu tarihînin tanık olduğu olaylar belirlemiştir. Tarihî kalıntılar üzerinde yapılan araştırmalarda insanlığın ilk yerleşim alanları ve yerleşik hayatın ne zaman başladığına dair kesin bilgilere ulaşılmıştır. İnsanlığın yeryüzü serüveninin başlama tarihî ile ilgili farklı bilgiler rivayet edilse de, insanlığın ilk yerleşim alanlarına dair tarihî kalıntılar üzerinden kesin bilgilere ulaşılmıştır. İspanya’da Altamira, Fransa’da Laskö mağaraları, Antalya’da Karain-Beldibi-Belbaşı mağaraları ve İstanbul’da Yarımburgaz Mağarası insan yaşamına dair tarihînin en eski kalıntılarının bulunduğu yerlerdir. “Türkiye (özellikle Anadolu kesimi), Dünya’da ilk uygarlıkların kurulduğu bölgeler arasındadır. Bu nedenle de en eski yerleşim alanlarından biridir. Arkeolojik, prehistorik ve antropolojik araştırmalara göre Karain mağarası, günümüzden 150 bin yıl, Yarımburgaz Mağaraları ise 250 bin yıl kadar önce insanlar tarafından yerleşim ve doğal mesken olarak kullanılmıştır” (Şahin ve Doğanay, 2000: 194).

İstanbul çevresinde, 12 bin yıllık arkeolojik kalıntılara rastlanmaktadır. MÖ 12.000- 8500 yılları arasındaki dönem, arkeolojik olarak Mezolitik ya da Epi-Paleolitik olarak tanımlanmaktadır. Bu döneme ait yerleşim izlerine özellikle Karadeniz kıyı şeridi boyunca uzanan taraçalarda, fosil kumulların üzerinde, o dönemde halen göl koşullarının sürdüğü Marmara Denizi’ne dökülen akarsu taraçalarında yoğun olarak rastlanmıştır. Bu kültürün en tanımlı izleri Karadeniz kıyı şeridinde Ağacli’den bilindiği için genel olarak ‘Ağacli kültürü’ olarak tanımlanmıştır (Algan vd., 2014: 133-134).

İnsanların mağara ve ağaç kovuklarında barındığı; avcılık ve toplayıcılık yaparak besinlerini temin etmeye çalıştığı Paleolitik Çağ’da; dünya üzerinde ilkel bir yaşam biçiminin hâkim olduğu bilinmektedir. Uygarlık tarihînin en eski dönemlerini temsil eden Paleolitik Çağ boyunca (1.000.000-10.000 yıl önce) henüz Boğaz oluşmadığı için İstanbul; Afrika ile Avrupa bağlantısını kesintisiz sağlayan bir yol üzerindedir. Bu dönemde, İstanbul Afrika’dan dünyaya yayılmaya başlayan insan türleri; Homo Erectus, Neandetal ve nihayet Homo Sapiens’in kısa bir süre yaşadıkları yer olmuştur. Küçükçekmece Gölü çevresindeki Yarımburgaz Mağarası’nda bu iskân izlerini izlemek mümkündür (Gemici, 2010: 237). Yarımburgaz

Mağarası'nda bulunan tarihî kalıntılardan elde edilen bilgilere göre İstanbul'un insanlığın ilk yerleşim alanlarından biri olduğu kanıtlanmıştır.

Neolitik Dönemde, Anadolu'da yerleşik hayatın başladığı ve toplumların tarımsal üretime geçtiği bilinmektedir. İstanbul'da, Neolitik Dönemde, ortaya çıkan arkeolojik kalıntılar; İstanbul çevresinde yerleşik hayatın başladığını göstermektedir. Paleolitik Çağ'ın avcılık ve toplayıcılık yaparak yaşayan insanlar; Neolitik Çağda, (MÖ 6.600-5.800) tarıma dayalı yerleşik bir yaşam biçimi kurmaya başlamıştır. Bu dönemde Anadolu'da yerleşik hayatın başladığını ve toplumların tarımsal üretime geçtiği bilinmektedir. "Çiftçiliğe dayalı köy yaşamı, İstanbul çevresine yaklaşık MÖ 6.600 yıllarında İç Anadolu'dan göçmen gruplar tarafından getirilmiştir. Köy yaşamının ilk temsilcileri bölgeye geldiğinde; Marmara Denizi, günümüze göre çok daha küçük alanı kaplayan göl konumundadır. Bu nedenle genellikle kıyıya yakın olan ilk Neolitik yerleşmeler, daha sonra yükselen Marmara Denizi'nin altında kalmıştır" (Gemici, 2010: 237-238). Yenikapı kazılarındaki buluntular, İstanbul coğrafyasında yaşanan tektonik hareketlerin neden olduğu yer değişimleri ve aynı zamanda şehrin kültürel tarihini açıkça görme imkânı sağlamıştır.

2004–2011 yılları arasında, Yenikapı'da İstanbul Boğazı demiryolu tüp geçiş tünel projesi olan Marmaray Projesi kapsamında yapılan arkeolojik kazı çalışmalarında; Neolitik Dönem'e ait kalıntılar bulunmuştur. Yenikapı kazılarında ulaşılan arkeolojik kalıntılar, İstanbul Tarihî Yarımada'sının yerleşim tarihini günümüzden yaklaşık 8500 yıl geriye taşımıştır. Tarih öncesi dönem uzmanı Prof. Dr. Mehmet Özdoğan; İstanbul için söylenen '2500 yıllık şehir' klişesinin yıkıldığı ve İstanbul için ilk kez '8500 yıllık geçmişi olan şehir ifadelerinin kullanılmaya başladığını vurgulamıştır (Özdoğan,2010: 36).

Marmaray Projesi uygulama aşamasında, Yenikapı'da yapılan kazılarda elde edilen bulgular; İstanbul'un yerleşim tarihî ile ilgi bugüne kadar bilinen bütün efsaneleri, tarihî tozlu raflarına kaldırmıştır. "Yenikapı kazı alanında deniz seviyesinden 6 m daha aşağıda bulunan kültürel kalıntılar yaklaşık 1.500 yıllık bir yerleşimin en önemli kanıtını sunmaktadır. İlk yerleşim, Doğu Marmara Bölgesi'nde yaygın olarak bilinen 'Fikirtepe kültürü'nün belirgin izlerini taşımaktadır. Yaklaşık 9 bin yıl önce İç Anadolu'dan yayılmaya başlayan bu kültürün, 8500 yıl kadar önce Marmara Denizi kıyılarına ulaştığı; Fikirtepe, Pendik, Tuzla, İçerenköy ve Yarımburgaz Mağarası'ndaki arkeolojik dolgulardan bilinmektedir. Tarım ve hayvancılığa dayalı yerleşik köy yaşantısı, çanak çömlek kullanımı, sürtmetaş alet yapımı gibi teknolojileri beraberinde

getiren bu kültürün İstanbul çevresinde yerli Ağaçlı kültürüyle kaynaştığı anlaşılmaktadır” (Algan vd. 2014: 134).

Yenikapı’da Marmaray Projesi kapsamında yapılan kazılarda ortaya çıkan Neolitik Dönem’e ait yeni kalıntılar; insanlık tarihî kadar uzun bir geçmişi olan İstanbul’un yerleşim süreciyle ilgili yeni bilgilere ulaşmamızı sağlamıştır. Yeraltı ulaşım için Yenikapı’da yapılan kazıda ulaşılan tarihî kalıntılar, İstanbul’da Tarihî yarımada içerisindeki hayatın başlangıcını Neolitik Çağ’a kadar taşımıştır. İstanbul çevresinde, örneğin bugünkü Fikirtepe’de ya da Avrupa Yakası’nda Yarımburgaz veya İncegiz Mağarası gibi yerlerde bile daha eskilere giden kalıntılar bulunmuştu; ama kent alanında bu kadar geriye gidildiği bilinmiyordu (Belge, 2010: 300). Özetle ifade etmek gerekirse Yenikapı kazılarında ortaya çıkan bu tarihî kalıntılar; İstanbul’da kent merkezinin yerleşim tarihini Neolitik Çağ’a kadar götürmüştür. Yenikapı, Neolitik tabaka içinde sürdürülen kazılarda Neolitik Dönem yaşamını yansıtan mimarî izler, çeşitli pişmiş toprak, çakmak taşı, kemik, ahşap buluntular ve mezarlar ortaya çıkartıldı. Bu buluntular, Yenikapı’nın tarihöncesi yerleşimi ile ilgili ilk verilerdir (Kızıltan, 2014: 67). Yenikapı’da yapılan kazılarda ortaya çıkan tarihî kalıntılar; İstanbul’un ilk yerleşim alanının Sarayburnu’nda bulunan ‘Bosphorus Köyü’ olduğunu göstermektedir. İstanbul tarihini yeni baştan yazdıran ‘Yenikapı Kazıları’ aynı zamanda dünya kültür mirasını zenginleştirmiştir. Bu kazılar, insanlık tarihî açısından İstanbul’un neden önemli olduğu bir kez daha kanıtlanmıştır.

1.2.2. Bizantion Döneminde İstanbul (MÖ 660-MS 73)

Tarih boyunca İstanbul’a hâkim olan milletlerin, dillerin ve kültürlerin değişmesiyle İstanbul’un ismi de değişmiştir. İstanbul, geçmişten günümüze; Lygos, Byzantion, Colonia Antoninia (Augusta Antonina) Deutera Roma Konstantinopolis, Konstantiniyye isimleri ile anılmıştır. Ancak tarihî kaynaklarda İstanbul’un bilinen ilk ismi ‘Byzantion’ şeklinde geçmektedir. ‘Byzantion’ isminin aslında ‘Buzunda’ (Helen yazımında Byzabta) sözcüğüne helence ‘-yeri’ anlamındaki ‘-ion’ eklemekle elde edilen bir isim olduğu ve ‘Buzanta Yeri’ anlamına geldiği, Buzanta kök bölümünün ise Lewi dilinden geldiği ifade edilmiştir (Umar, 1993: 180).

Tarihî Babası olarak bilinen Halikarnassoslu (Bodrum) Herodotos (MÖ 5.yy), Bizantion’un, Khalkedon’dan (MÖ 680) 17 yıl sonra kurulduğunu

söylemektedir (Tekin, 1996: 103). Ancak Grek (Megara) kolonisinin yarımada kurduğu Byzantion kentinden günümüze birkaç isimden başka herhangi bir eser kalmamıştır. Bahse konu bu isimleri şu şekilde özetleyebiliriz: Topkapı Sarayı'nın bulunduğu yerde, koloninin merkezi olan Akropolis bulunmaktaydı. Orada Zeus, Apollo, Poseidon, Afrodite, Artemis ve Athena tapınakları yer alıyordu. Hamamlar ve tiyatrolar, bir gimnazion ve bir stadion kentin başlıca anıtlarını oluşturmaktaydı (Çelik, 1998: 8). Byzantion döneminden günümüze ulaşan tapınak, tiyatro ve anıt isimleri dönemin dinsel motifini yansıtmaktadır. Dönemin dinsel motifini ortaya koyan bu isimler 'Paganlık' inancının bir yansıması olarak görülmektedir. Paganlık'ta; güneş, toprak, hava, ateş ve suyun anlamı çok önemlidir. Paganlar şehir kültürü ile yetişmiş, çok tanrılı bir topluluktur (Kızıldağ, 2004: 63).

Fatih ilçesinde bulunan Topkapı Sarayı ve Ayasofya'nın kapladığı alan üzerinde, Tarihî Yarımada olarak adlandırılan bölgede kurulan Byzantion'un İstanbul'da kurulan ilk kent yapılanması olduğu düşünülmektedir. MÖ 7. yy (MÖ 658) ve MS 4.yy (MS 330) arası dönemde Akdeniz'in önemli bir ticaret merkezi ama mütevazı bir Grek kolonisi olarak kurulan Byzantion kenti günümüz İstanbul'unun kent temellerini oluşturmaktadır (Kızıldağ, 2004: 63). Byzantion'un yarımadanın en ucunda Sarayburnu taşlarından birinci tepe üzerinde kurulduğunu ve surlarında bu tepayı ancak kaplayarak, batıda bugünkü Sirkeci'ye teğet olarak Sarayburnu'na ulaştığı Marmara sahilinde ise bugünkü Ahırkapı civarında denize ulaştığı bilinmektedir (Kuban, 1996: 6). Ticaret yolları üzerinde bulunan İstanbul, bu dönemde Ege, Balkanlar ve Asya'da ticaretin ve gücün merkezi olmayı amaçlamıştır. Bu doğrultuda MÖ 5. yüzyılda Byzantion'u, kendi parasını Yunan şehirlerinde kabul ettiren bağımsız bir şehir olarak görüyoruz (Kuban, 1970: 26-27). Yani bir 'Grek kolonisi' Byzantion, MÖ 5. yy'da bağımsız bir şehir devleti olmuştur. İstanbul tarihine ilişkin araştırmalarıyla tanınan Doğan Kuban, bu süreçte İstanbul'a farklı kavimlerin de yerleştiğini ifade etmektedir: MÖ birinci bin yılda Traklar, Frigler ve Bitinyalılar diye bilinen halklar Avrupa'nın ve Asya'nın en ucundaki Boğaz'da yerleşmiştir (Kuban, 1996: 15).

Asya ve Avrupa arasındaki transit geçişler, Bizantion'u daha stratejik bir kent haline getirmiştir. Bu nedenle tarih boyunca devletler İstanbul'a hâkim olmak için mücadele etmiş, hükümdarlar bu şehre sahip olmak için savaflara girmiştir. MÖ

1200'lerde Yunanistan'a gelen Dorlar; Isparta, Atina, Korint, Teba şehir devletleri kurarak; Antik Yunan uygarlığı meydana getirdiler. MÖ 6. yy ortalarında, Lidya Kralı Kroisos'un Perslere yenilmesiyle Batı Anadolu ve Yarımada Persler'in hâkimiyetine girmiştir. Pers Kralı Kserkses, MÖ 480'de ordularını yarımadaya geçirip bölgede hâkimiyetini ilan etmiştir. Günümüz İran devletinin temellerini oluşturan Medler ve Persler arasındaki mücadeleyi kazanan Persler; MÖ 6. yy-MÖ 5. yy'da Anadolu'nun tamamını da içine alan geniş bir bölgede yüksek bir uygarlık kurmuştur. Pers Kralı I. Dareios (MÖ522-MÖ486) İskit Seferi'nde; İstanbul Boğazı'nda gemiler yan yana dizerek bir köprü oluşturmuştur (Tekin, 1996: 102).

Yunanistan'ı ele geçiren ve bölgede Pers egemenliğine son veren Makedonya Kralı Büyük İskender, her güçlü lider gibi yönü İstanbul'a çevirmiştir. Makedonya Kralı'nın MÖ 334'te Çanakkale Boğazı üzerinden ordusunu Asya'ya geçirmesiyle tarihî yarımadada İskender dönemi başlamıştır. Bir dönem Perslerin, Atinalıların hâkimiyet kurduğu Bizantion kenti zamanla Makedonya birliklerine, Galat kavimlerine ve Romalılara yüksek vergiler ödemek zorunda kalmıştır. Uzun süre vergilerle ve siyasî oyunlarla ayakta kalmaya çalışan Bizantion MÖ 269 yılında Bithynialılar tarafından yağmalanarak ele geçirilmiştir. Makedonya Kralı Büyük İskender'in Avrupa ve Asya'da kurduğu hâkimiyet, zamanla genişleyerek yayılmasına karşı; Bizantion Kent Devleti; varlığını sürdürmek ve İstanbul'u korumak amacıyla Roma İmparatorluğu'ndan yardım istemiştir. Böylece MÖ 202 yılında başlayan ve MÖ 146 yılında idârî olarak Roma İmparatorluğu'nun etkisinde kalan Bizantion Kent Devleti; MS 73 yılında Bitinya-Pontus eyaletine bağlanarak Roma İmparatorluğu'nun bir parçası haline gelmiştir.

İstanbul tarih boyunca defalarca kuşatılmış ve yağmalanmıştır. Bu istilalar kronolojik olarak Kral Byzas (MÖ 660-658), Persler (MÖ 517), Spartalılar (MÖ 487), Makedonya Krallığından Lysimachos (MÖ 347), Galatlar(MÖ 276) şekilde sıralanmaktadır. Özellikle Bizantion Kent Devleti'nin İstanbul'a hâkim olduğu MÖ 660-MS 73 döneminde İstanbul sürekli kuşatma altındadır. MS 193 yılında ise Partlar ve Roma İmparatorluğu arasında çıkan anlaşmazlıkta; Bizantion Kent Devleti'nin Partlar'ın tarafını tutması nedeniyle Roma İmparatoru Septimus Severus tarafından kuşatılmıştır. Sarayburnu'nda 853 yıl boyunca devam eden Bizantion

Kent Devleti'nin varlığı bu şekilde son bulmuştur. Bu kuşatmada yakılıp yağmalanan, etrafındaki surları yıkılan İstanbul'da yeni bir dönem başlamıştır.

1.2.3. Roma Döneminde İstanbul (MS 73-MS 395)

MÖ 3. yy'da İtalya'da siyasi birliği sağlayan Latinler tarafından kurulan Roma İmparatorluğu; İstanbul tarihinde iz bırakan devletlerden biridir. MÖ 264-241 İspanya, MÖ 218-201 Yunanistan, MÖ 149-146 Anadolu ve son olarak Afrika kıtasında yer alan Mısır'ı topraklarına katan Roma İmparatorluğu; dönemin en güçlü devletleri arasında yer almıştır. MS73'te Roma İmparatorluğu Bitinya-Pontus eyaletine bağlı olarak varlığını sürdürmeye çalışan Bizantion Kent Devleti; MS 193'te Roma İmparatorluğu'na bağlanmıştır.

İstanbul'un hâkimiyeti tam anlamıyla Roma İmparatorluğu'na geçerken, şehirde büyük bir yıkım yaşanmıştır. Roma İmparatoru Septimius Severus'un İstanbul kuşatmasında; kenti yakıp yıkması İstanbul tarihinin en acı olaylarından biridir (Belge, 2010: 302). Bu dönemde İstanbul'un hâkimiyeti el değiştirirken, aynı zamanda şehrin çehresi de değişmeye başlamıştır. "Septimus Severus MS 196'da Byzantion'u ele geçirdikten kısa bir süre sonra şehrin surlarını, muhtemelen savunma bakımından daha elverişli olması amacıyla, şehrin limanlarını da içine alacak şekilde, daha batıya kaydırmıştır. Bu dönemde yapılan surların bugünkü Cağaloğlu'ndan Eminönü'ne inen bir çizgi üzerinde olduğu tahmin edilmektedir. Güneyde ise Severus'un yeni yaptırdığı hipodromu içine alacak şekilde surlar biraz daha genişletilmiştir. Severus şehrin eski Agorasının üzerinde veya yanında, Hipodromun, yani Atmeydanı'nın kuzeyinde yeni bir meydan Tetrastoos (dört stoalı) yaptırmış ve buradan başlayan bir portlikli yolu, şehir surlarının Çemberlitaş'a yakın bir yerde biten kapısına kadar uzatmıştır (Kuban, 1970: 20). Surları yeniden inşa ettirip, şehirde baştan sona bir imar çalışması başlatan I. Septimus Severus; bu süreçte yeni binalar inşa ettirmiş, sokakları düzenlemiş ve portlikli yol olarak bilinen dar, taş döşeli yollar yaptırmıştır. Ayrıca kendi zamanında tamamlanamayan bir Hipodrom inşaatı başlatılmıştır.

MS 269'da ise, Gotlar tarafından kuşatılan Bizantion'da; Gotlar dönemi başlamıştır. Sarayburnu'na yakın bir noktada deniz kıyısına zafer anlamına gelen sütunlar diken Gotlar'ın bu zaferi çok kısa sürmüştür. Gotlar'ın Bizantion'da varlığı MS 313 yılında Nicomedialılar kuşatmasıyla son bulmuştur. İstanbul'un güzelliklerinden ve zenginliklerinden vazgeçemeyen Roma İmparatorluğu; İstanbul'a sahip olmak için yeni akınlar düzenlemiştir. I. Constantinus'un 324'te Nicomedialılar

ile yaptığı savaşı kazanarak Bizantion’da yeniden Roma hâkimiyetine girmiştir. I. Constantinus, 324’te Antoninia’yı başkent yapmaya karar verince, şehrin görkemine uygun olarak surlar ve yerleşim alanları yeniden genişletilmiştir.

İstanbul, İmparator Constantinus tarafından 328’de yeni yönetim merkezi ilan edilmiştir. Aynı zamanda Roma İmparatorluğu’nda da yeni bir dönem başlamıştır. 46 yıl Roma İmparatorluğu’nun başkenti olan İzmit, 330 yılında başkentlik sıfatını İstanbul’a devretmiştir. O dönemde İstanbul’un bilinen isimlerinden biri olan ‘Antoninia’ ismi de Konstantinople olarak değiştirilmiştir. 330 yılından İstanbul’un fethine, 1453 yılına kadar geçen 1.123 yıllık dönem tarihçiler tarafından Bizans İmparatorluğu olarak adlandırılmaktadır. “Roma İmparatorluğu’nun başkenti: Roma şehri Constantinus döneminde başkentlik sıfatını İstanbul ile paylaşmıştır. Roma ve Konstantinopolis şehirleri Roma İmparatorluğu’nun başkentleri olup kurumsal olarak iki başkenti bir devlet olarak tarihe geçmiştir. Ancak, gerilemeye terk edilmiş olan Roma karşısında, İstanbul her gün biraz daha gelişmiştir. Roma İmparatorunun oturduğu yer olmasının yanı sıra idarenin de merkezi olması; İstanbul’u gerçek başkent durumuna getirmiştir” (Lemerle, 2006: 27).

Megaralı Byzas döneminden Bizans İmparatorluğu’nun kuruluşuna kadar Persler, Makedonyalılar, Gotlar tarafından kuşatılan ve Haçlı Seferlerinde yağmalanan İstanbul; Bizans İmparatoru I. Constantinus zamanında yeniden inşa edilmiştir. Konstantinopolis’in kurulması, aynı zamanda, yeni bir uygarlığın çıkış noktası oldu. Bu uygarlık, Bizans uygarlığı adını hak ediyordu, çünkü o güne kadar, tarihte hiçbir kent, Konstantinopolis kadar kendine özgü ve sürekli bir etki yapmamıştır (Lemerle, 2006: 31). Bizantion’ın dünya kültürü ve siyasetindeki önemini fark eden I. Constantinus, kendine özgü yeni politikalar uygulamıştır. Roma’nın kent yönetim şemasını ve mimarî tarzını Konstantinopolis’e taşıyan I. Constantinus; tarihî yarımada üzerinde ortaya koyduğu dünya çapında tarihî eserler, kültür ve geleneklerle yeni bir uygarlık merkezi kurmuştur. Bu oluşumda elbette ana faktörlerden biri Konstantinopolis’in coğrafi konumudur. Septimus Severius’un başlattığı; ancak tamamlayamadığı Hipodrom inşaatı, Constantinus döneminde tamamlanmıştır.

İstanbul’da liman ve su tesislerini yeniden düzenleyen I. Constantinus, Aya İrini ve 360 yılında Ayasofya kiliselerini yaptırmıştır. Bir süre ‘Nea Roma’ adıyla anılan İstanbul; I. Constantinus’un bu çabaları sonucunda ‘Constantinopolis’ olarak ilan edilmiştir. Bu süreçte Roma İmparatorluğu, dönemin en güçlü devletlerinde biri

olmuştur. İstanbul'un kentsel motifiyle birlikte inanç boyutu da değişmeye başlamıştır. İstanbul halkı, Paganlık'tan, yani çoktanrılı inançları bırakarak, tek tanrılı inanca, Hristiyanlığa geçmeye başlamıştır. Constantinus'tan önce, Roma İmparatorluğu pagan bir imparatorluktu; Constantinus'tan başlayarak ise Hristiyan bir imparatorluk oldu. Bu, tarihin en önemli olaylarından ve aynı zamanda da en karmaşık sorunlarından biridir(Lemerle, 2006: 19). Hristiyanlık inancı, zamanla bütün imparatorluğa yayılarak Roma İmparatorluğu ile bütünleşmiştir. Ülkede, Hristiyanlık öğretileri ve hiyerarşisiyle ilgili önemli sert tartışmalar ve kutuplaşmalar yaşanmıştır. Bu durum Roma'da dağılma dönemini başlatmıştır.

Eski Çağ'dan Orta Çağ'a geçişte dünya üzerinde görülen en önemli siyasi değişikliklerden biri Roma İmparatorluğu'nun idârî açıdan ikiye bölünmesidir. Bu döneme ait haritalarla bakıldığında; İlkçağ daha çok birleşmenin, Ortaçağ ise bir parçalanma ve dağılmanın tarihîdir. Roma'nın Doğu ve Batı olarak ikiye bölünmesi, bu parçalanmanın başlangıcı olarak yorumlanmaktadır (Bektay, 1999: 70). Elbette ki bu tespit Roma tarihî için geçerlidir. Ortaçağ Osmanlı Devleti için bir büyüme ve bütünleşme devridir. Roma İmparatorluğu'nun ikiye bölünmesindeki temel amaç çok geniş sınırlara ulaşan imparatorluğun idaresini düzenli bir şekilde yürütmek ve savunmasını kolaylaştırmaktır. İmparatorluk yöneticileri, ülkenin her yanına yetişemediğinden; sorumluluğu iki imparator veya imparator yardımcıları arasında paylaşarak İmparatorluğu'nun bütünlüğünü korumayı amaçlamıştır. Ancak Roma İmparatorluğu'nun idârî açıdan bölünmesiyle kısa sürede iki farklı devlet ortaya çıkarmıştır.

Bu dönemde dünyanın farklı bölgelerinde yaşanan göçler İstanbul'un geleceğini şekillendirmiştir. Özellikle Kavimler Göçünün Avrupa'da oluşturduğu etkiler sonucu Roma İmparatorluğu; Doğu Roma ve Batı Roma olarak ikiye ayrılmıştır. Batı Roma'nın başkenti İtalya'da bulunan Roma, Doğu Roma'nın başkenti ise Konstantinopolis şehri olmuştur. MS 375'te Asya'dan Avrupa'ya doğru göç eden Türklerin etkisiyle diğer kavimlerin de katıldığı batıya doğru yapılan göçler; tarihe Kavimler göçü olarak geçmiştir. Kavimler göçü sonrası MS 395'te İstanbul tarihinde yeni bir dönem, Bizans dönemi başlamıştır.

1.2.4. Bizans Döneminde İstanbul (MS 395-1453)

Roma İmparatorluğu'nun Doğu ve Batı olarak ikiye ayrılmasıyla, İstanbul'da Bizans Dönemi başlatılmaktadır. Bizans, Roma İmparatorluğu'nun biçim değiştirmiş şekli olarak yorumlanabilir. Nitekim 476'da Batı Roma'nın yıkılmasından sonra Doğu Roma İmparatorluğu, Bizans İmparatorluğu adını almıştır. Ancak Bizans Dönemi, Roma İmparatorluğunun ikiye bölündüğü 395 yılı itibariyle başlatılmaktadır. Marmara Denizi, Boğaziçi ve Haliç'in sardığı bir yarım ada üzerinde kurulan İstanbul; MS 4. yy (330) ve 15. yy (MS 1453) arası dönemde Doğu Roma İmparatorluğu'nun görkemli başkenti olarak Konstantinopolis adını almıştır. Bu dönemde İstanbul genelde Batı medenîyetinin temsilcisidir. Özelde ise Doğu Ortodoks Hristiyanlığının hem ruhanî hem de dünyevî anlamda en önemli merkezidir (Kızıldağ, 2004: 63).

Dördüncü yüzyıl sonunda Konstantinopolis'in nüfusunun çok arttığı, şehrin surlar dışına taşarak Haliç ve Marmara kıyılarında bazı mahallelerin kurulduğu anlaşılmaktadır. Konstantinopolis'in etrafındaki surların alan olarak genişletilmesinin temel amacı şehrin savunmasını güçlendirmektir. "II. Teodosyus zamanında gittikçe baskısını artıran akınlara karşı, yeni yerleşme alanlarını ve Blakerna'yı içine alan ve bu güne kadar gelen, iç surların inşasına 413 de başlanmış, Haliç ve Marmara surları da 439 da tamamlanmıştır. Kara surları önündeki ikinci sur ve önündeki ise, 447 de Atilla'nın Teodosyus'u haraç vermeğe mecbur ederek Büyükçekmece'ye kadar yaklaştığı sırada, yapılmıştır" (Kuban, 1970: 29).

Şehrin yerleşim tarihî incelendiğinde, Constantinus ve Teodosyus'un dönemlerinde inşa edilen surların arası yerleşime açık olmasına rağmen hiçbir zaman iskânla dolmamıştır. Ancak, Constantinus Surları tarafından sınırlanan iç şehirde yapılaşma çok yoğunlaştığı için 450 yılında çıkarılan bir imar yasağıyla binaların on kattan daha yüksek olmaları yasaklanmıştır (Çelik, 1998: 17). Commodus döneminden itibaren babasının inşasına başladığı; ancak yaşanan sıkıntılar nedeniyle yarım kalan birçok yapıyı tamamlayan hükümdar Constantinus'tan sonra tahta geçen I. Justinianus; Konstantinopolis'e altın çağını yaşatan imparator olmuştur. 532-537 yılları arasında Bizans İmparatorluğu'nun başında bulunan I. Justinianus, pek çok açıdan Kanuni Sultan Süleyman'a benzetilmektedir. Doğu Roma bu dönemde İspanya ve İtalya'nın bir bölümü ile tüm Kuzey Afrika'nın denetim altına alınmasıyla en görkemli devrini yaşamıştır. Justinianus'un dönemin büyük mimarı

Trallesli, yani Aydınli Antemios'a inşa ettirdiği Ayasofya'nın ihtişamı ile yarışırcaına Kanuni de sermimarı Sinan'a Süleymaniye'yi yaptırmıştır. Her iki hükümdarın da seferleri hazinenin büyük ölçüde boşalmasına ve ikbal devresinden sonra bir buhranlar devresi yaşanmasına neden olmuştur (Kaya, 2010: 38-39). Ayasofya, Yerebatan Sarnıcı, Küçük Ayasofya Camiî ve Aya İrini Justinianus döneminde inşa edilirken; 532'de Konstantinopolis'te çıkan kanlı isyanda büyük ölçüde zarar gören birçok eser de onarılmıştır.

İmparatorluğun merkezi Konstantinopolis'de zaman zaman isyanlar yaşanırken; yüzyıldır İstanbul'a sahip olmak isteyen ordular yeni seferler başlatmıştır. VII.yy'da Sasaniler ve Avarlar tarafından kuşatılmıştır. VII.yy'da ise Bulgarlar ve Müslüman Arapların sahip olmak için mücadele verdiği İstanbul; IX.yy'da ise Rusların ve Bulgarların kuşatmasına uğramıştır. Tarih boyunca yüzlerce kuşatmaya sahne olan İstanbul için 1204-1260 çöküş ve yağmalanma dönemidir. İstanbul, ilk kez 1096 yılında Haçlı felaketiyle karşılaşmıştır. 1071'de Malazgirt'te kaybedilen topraklarını yeniden almak isteyen Bizans İmparatoru Aleksios; geri alınan toprakların Bizans'a verilmesi şartıyla, Haçlılarla ittifak yapmıştır. İstanbul'dan geçerek Kudüs'e kadar ilerleyen Haçlılar; 1099'da Kudüs Latin Krallığı'nı kurmuştur. Bizans imparatorları, Anadolu'da Türklerin ilerleyişini durdurmak amacıyla sürekli Haçlılarla ittifak kurmuştur. Haçlı seferlerine katılan Avrupa ordularının İstanbul'dan geçiş sırasında şehirde çok büyük yağma ve yıkıma yol açmıştır. Haçlı seferlerinin dördüncüsünde, İstanbul tam anlamıyla işgal edilmiştir. Katolik Latinlerin Hristiyanlık anlayışı ile Bizans'daki Ortodoks Hristiyanlık inancı arasındaki farklılıklar ve uyumsuzluklar nedeniyle 1204 yılında yeniden kuşatılan İstanbul, bir kez daha yağmalanıp harap edilmiştir. Konstantinopolis'in saldırıların en yıkıcı halini IV. Haçlı Seferi'nde yaşamıştır. I. Haçlı seferinde Kudüs işgal edilirken IV. Haçlı seferi İstanbul işgal edilmiştir. Bu işgalinin en önemli özelliği şehrin haçlılar tarafından yağmalanmasıdır. Yüzyılların emeği ile oluşan Konstantinopolis'in zenginliği karşısında şaşkınlığa uğrayan Batılılar; altmış yıl boyunca İstanbul'u sürekli yağmalamıştır (Gemici, 2010: 247). İstanbul'da bulunan birçok değerli eserin büyük çoğunluğu tahrip edilirken bir kısmı Avrupa'nın Venedik, San Marco, Roma gibi şehirlerine götürölmüştür.

İmparator Constantis ile birlikte Hristiyanlık dininin merkezlerinden biri olan İstanbul; 1261 yılında Bizans İmparatorluk Hanedanından Michael VIII. Palaeologus şehri tekrar ele geçirmesiyle Latin dönem sona ermiştir. Bu dönemde “Konstantinopolis’te saf ipek giymiş binlerce insana rastlanırmış. Farklı din ve dillere sahip olan bu insanlardan Rumlar bir yerde, Ermeniler başka bir yerde yaşamını sürdürürmüş. Bir sokakta Suriyeliler, bir başkasında Lombardlar ya da ‘Varangian’ olarak anılan İngilizler, bir başkasında da Danlar yaşarmış. ‘Amalfitanlar’ın, Frankların, Yahudilerin ve ‘Turcopuliler’in (Türk Lejyonerler) hepsinin aynı kentte kendi yaşama alanları vardır” (Mango, 1996: 7). Yüzyıllarca farklı devletlerin ve uygarlıkların mücadelesine sahne olan İstanbul, 1453’te Osmanlı Devleti tarafından fethedilmiştir. Fetih, İstanbul tarihinde yeni bir dönemin ve medenîyetin kapılarını açmıştır.



Harita 2: İstanbul’un Bizans Dönemine Ait 14 İdari Bölgesi

Kaynak: TOPRAK, 1997: 98)

Harita 2’de “İstanbul’un Bizans Dönemine Ait 14 İdari Bölgesi” görülmektedir. Haritada görülen İstanbul’un tarihî yarımada kısmındaki yerleşim alanları 1950’li yıllara kadar bu dokusunu korumuştur. 1950 sonrası başlayan göçler İstanbul’un yerleşim alanlarını hızla genişlemiştir.

1.2.5. Osmanlı Dönemi’nde İstanbul (1453-1922)

Medenîyetler şehri olan ve defalarca kuşatılan, yağmalanan ve fethedilen İstanbul; herkesin sahip olmak, yaşamak istediği bir şehirdir. Konstantinopolis, erken dönemlerinden itibaren özellikle Batı toplulukları ve VII.yy’dan itibaren de Araplar

tarafından kuşatılmıştır; Türk tarihinde ilk sefer VII.yy'da Avarlar İstanbul'a sefer düzenlemiştir. Defalarca kuşatılan İstanbul'un fethi 1453 yılında Osmanlı Devleti tarafından gerçekleştirilmiştir.

1299 yılında günümüz Bilecik ilinin Söğüt ilçesi sınırları içerisinde küçük bir beylik olarak tarih sahnesine çıkan Osmanlı Devleti; kısa sürede topraklarını genişletip Bizans sınırlarına dayanmıştır. Bu dönemde İstanbul, Bizans İmparatorluğu'nun başkenti ve en önemli şehridir. Osmanlı topraklarının ortasında kalan ve iki kıtayı birleştiren ticaret yolları üzerinde bulunan İstanbul'a sahip olmak Osmanlı Devleti'nin ana hedeflerinden biri olmuştur. "Osmanlı tarihinde ilk kuşatma, Sultan I.Beyazıd döneminde 1395'te gerçekleşmiştir. Ancak Haçlıların Balkanlar'a doğru ilerlemesi üzerine bu kuşatma kaldırılmıştır. I.Beyazıd 1394'ten beri Konstantinopolis'i abluka altına almıştı. Nihayet 1396'da İstanbul'u kurtarmak, Osmanlıları Balkanlar'dan sürüp çıkarmak için Almanya, Fransa ve İtalya'ya kadar her yandan Haçlı gönüllülerinin gelip katıldığı büyük bir Haçlı Ordusu, Macaristan Kralı Sigismund idaresinde Niğbolu önüne kadar ilerledi. Bayezıd, Haçlıları Niğbolu önünde tam bir bozguna uğrattı" (İnalcık, 1996: 22). Haçlı orduları, Osmanlı'nın Avrupa'da ilerleyişini durdurmak için 1396'da bir kez daha sahneye çıkmıştır. Ancak güçlü Osmanlı ordusu karşısında Niğbolu'da bozguna uğramıştır. Balkanlar'da Haçlılara karşı kazanılan Niğbolu Zaferi sonrası Konstantinopolis'in fethini kolaylaştırmak amacıyla İstanbul'da ilk Türk yapısı olan, Anadoluhisarı inşa edilmiştir (Gemici, 2010:249). Osmanlı Devleti tarafından yedi kez kuşatılan İstanbul; 29 Mayıs 1453 tarihinde Fatih Sultan Mehmet Han komutasındaki Osmanlı ordusu tarafından fethedilmiştir. İstanbul'un fethi, 1058 yıllık Doğu Roma İmparatorluğu'nun sonu; dünya tarihinde yeni bir çağın başlangıcı olmuştur. Bütün kaynaklarda görkemli ifadelerle anlatılan İstanbul'un fethini Doğan Kuban, şu ifadelerle izah etmektedir: "II. Mehmed, Kerkopoorta'dan kente girdi. Zaferden dönen birçok Bizanslı komutanın ve imparatorun alkışlar arasında geçtiği yoldan, askerlerinin alkışları arasında geçen Fatih, Ayasofya'ya at üstünde girdi. Bu zaferi simgeleyen bir davranıştı. Sonra Fatih, o güne değin gördüğü en görkemli dinsel mekânda dua etti. Peygamber'in hadisindeki isteği yerine getirilmişti: 'Konstantiniyye mutlaka feth olunacaktır, Onu fetheden komutan ne güzel komutan, onun askerî ne güzel askerdir' Bu satırlar sonradan camiye dönüştürülen kilisenin kapısında yazılıdır" (Kuban, 1996: 178). Osmanlılar tarafından 1453'te fethedilen İstanbul; doğunun ve Müslümanların en önemli şehirlerinden biri olmuştur. Fetih sonrası İstanbul'u başkent ilan edip payitaht'ı Edirne'den İstanbul'a taşıyan Fatih Sultan Mehmet Han; İstanbul'u Osmanlı Devleti'nin idârî, iktisadî ve dinî merkezi yapmak amacıyla geniş

kapsamlı bir imar faaliyeti başlatmıştır. Fatih Sultan Mehmet Han, döneminde yeniden imar edilen İstanbul'a yeni bir kimlik ve görünüm kazandırmıştır. Bu camilerden en görkemlisi ve günümüz dünyasında İstanbul'un en önemli tarihi yapılarından biri olan Fatih Camisi'dir. Evlâya Çelebi Fatih Camisi'nin inşa sürecini şu şekilde ifade etmektedir. "Bütün Osmanlı ülkesinde ne kadar hendese ilminde yetişkin mimar, usta, taş ustası var ise İstanbul'a toplayıp nice büyük velilerin duasıyla temeline 1458 başlanmıştır. 1472'de tamamlanan bu büyük cami ve benzersiz mabet İstanbul şehrinin ta ortasında bir yüksek yerde yapılmıştır" (Çelebi, 2006: 41).

Fatih Sultan Mehmet Han, dönemin mimar, usta, taş ustalarını İstanbul'da toplayarak şehri yeniden inşa etmiştir. Antik kentlerde olduğu gibi, İslam kentlerinde de yerleşim yerlerinin iki kısımdan oluştuğu bilinmektedir. Şehrin ekonomik ve sosyal hayatının merkezi olan büyük camiler ve büyük pazarın bulunduğu çarşılar; sosyal yaşama odaklı planlı bir şekilde inşa edilmiştir. XVI. yy İstanbul'un yeniden inşa edildiği bir dönem olmuştur. Anadolu Türk mimarî unsurlarıyla, daha VI. yüzyılda mükemmeliyete erişen Bizans motiflerinin karışımından oluşan mimari formlar; XVI. yy İstanbul'unun muhteşem mimarisini yarattı. Kanunî Sultan Süleyman'ın uzun süren saltanatı boyunca, İstanbul birçok anıt kazanmış ve büyük mimar Sinan'ın eserlerinde klasik Osmanlı mimarisi doruğuna ulaşmıştır (Çelik, 1998: 23). Yeni fetihler gerçekleştirip sınırlarını genişleten Osmanlı Devleti'nin başkenti İstanbul, XVI. yy sonlarına doğru siyaset ve sanatın merkezi olmuştur. "Sultan II. Bayezid (1481-1512) ve Yavuz Sultan Selim (1512-1520) döneminde yeni yapı faaliyetlerine devam edilirse de, şehrin esas kimliğine kavuşması Kanuni Sultan Süleyman'ın (1520-1566) tahtta oturduğu yıllarda Mimar Sinan'ın eliyle olacaktır. Kanuni dönemi sonrası yapılan en büyük yapı Sultan I. Ahmet (1603-1617) döneminde yapılan Sultan Ahmet Camii'dir. Bundan böyle padişahlar veya onların anneleri ve de saraya mensup kişiler tarafından çok sayıda bina inşa ettirilse de artık büyük yapılar dönemi kapanmış, şehrin silueti büyük oranda oluşmuştur" (Genim, 2014: 420). XVII. yy İstanbul büyümeye ve nüfus olarak kalabalıklaşmaya devam etmiştir; ancak bu asırda şehrin nüfusunu ortaya koyan yeterli bilgi ve belge bulunmadığı için İstanbul nüfusuna dair net verilere ulaşılamamıştır. Ancak XVII. yy'da Anadolu'da yaşanan Celali İsyanları ve Avrupa'da kaybedilen topraklarda yaşayan halkın göç etmesi nedeniyle; İstanbul nüfusunun yoğun bir şekilde artmış olduğu tahmin edilmektedir.

söndürülen yangınlar İstanbul için bir felaket haline gelmiştir. Yapıların kâgir olarak inşa edilmesi ve diğer önlemlerin alınması konusunda her büyük yangından sonra verilen emirlerin tersine, açıkta kalan 10 binlerce insanı barındırma zorunluluğu, birkaç günde inşa edilebilen bildiğimiz İstanbul tipi ahşap evin doğmasına neden olmuştur. Böylece en hızlı biçimde kurulan bu konutlar aynı zamanda en kolay yananlardır (Yerasimos, 1996: 48). XVIII. yy'da İstanbul'u yeniden düzenlemenin planlarını ve sınırlarını yangınlar belirlemiştir. Bu dönemde evlerde mahallelerde yangınlar şehrin yeniden yapılanmasına neden olurken halk arasında da ilk isyanların çıkmaya başladığı görülmektedir.

IXX. yy Osmanlı Devleti'nde köklü dönüşümlerin yaşandığı dönemdir. İstanbul'da XVIII. yy'da mimari alanda başlayan Avrupa etkisi bu dönemde mimari ve dekoratif alandan yaşama tarzına, eğitim kuruluşlarından sanayi kuruluşlarına kadar birçok alana sirayet etmiştir. Özellikle Sultan II. Mahmud (1808-1839) döneminde şehrin yenilenmesi için önemli girişimler yapılmıştır. Osmanlı'da yaşanan değişimin merkezi olan İstanbul'da sosyal yaşam derinden etkilenmiştir. "IXX. yy'da gelindiğinde İstanbul'un üç ana bölümden oluştuğu söylenebilir. Boğaz'ın, Haliç'in ve Marmara Denizi'nin kenarındaki yarımada üzerinde kurulmuş olan Suriçi bölgesi; Boğaz'ın Avrupa yakasındaki Galata ve Pera Bölgesi; Asya yakasındaki Üsküdar bölgesi ve ayrıca hem Boğaz boyunca hem de Pera, Suriçi ve Üsküdar'dan işleyen tramvay ve demiryolu hatları boyunca kurulmuş banliyö köyleri. Adalardaki köyler de kent sınırları içinde kabul edilmektedir. Büyükçe fabrikalar kentin dış mahallelerindedir. Haliç, hem Suriçi hem Galata tarafında ticaret bölgesidir; depolar ise yavaş yavaş Boğaz'a yayılmaktadır. Gemi acentaları ve bankalar çoğunlukla Galata'da, toptancılar Suriçi bölgesinde toplanmışlardır. Galata'daki bazı bankaların Suriçi'nde şubeleri vardır" (Johnson, 1995: 149). Kentin bu şekilde genişlemesi ulaşım sorununa neden olmuştur. IXX. yy'da İstanbul'un ulaşım ağı birbiriyle bağlantılı deniz taşımacılığı, atlı tramvaylar, kısa bir metro hattı ve trenler olmak üzere dört ana unsurla çözülmüştür. Halkın Haliç'in iki yakası arasında kolayca dolaşması amacıyla 1836 yılında II. Mahmut döneminde Unkapanı Köprüsü, İstanbul silüetinde önemli bir iz bırakmıştır. I. Abdülmecit'in annesi Valide Sultan tarafından 1845 yılında ahşap olarak inşa ettirilen Galata köprüsü ise birçok onarımdan geçirilmiş olup günümüzde hizmet vermeye devam etmektedir.

IXX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren İstanbul kent dokusunda köklü değişimler başlamıştır. 1856'da Dolmabahçe Sarayı'nın tamamlanmasıyla Osmanlı

Hanedanı, fetih sonrası Fatih Sultan Mehmet dönemiyle başlayan Topkapı Sarayı'ndan ve sur içinden ayrılarak Dolmabahçe Sarayına yerleşmiştir. Sarayın Dolmabahçe'ye taşınmasıyla Beşiktaş ve Yıldız sırtları üst düzey yöneticilerin yerleşme alanları haline gelmiştir. Bu nedenle tarihî yarımada ve Haliç kıyıları eski popülaritesini yitirmiştir. Bürokrat ve zengin sınıfına mensup aileler; sur içindeki geleneksel mahallelerini bırakarak Dolmabahçe, Pera, Ayaspaşa ve Nişantaşı bölgelerine yerleşmeye başlamıştır. Harita: 3'te İXX. yy'da İstanbul'da yerleşim bölgelerinin mekânsal dağılımı ayrıntılı bir şekilde görülmektedir. Kadıköy ve Üsküdar bölgesi istisna olarak kabul edilirse, bu dönemde İstanbul'da yerleşim alanları ilk kez tarihî yarım adanın dışına doğru kaymaya başlamıştır. Özellikle Boğaz kıyısı boyunca yazlık konaklar şeklinde yerleşim alanları görülmeye başlamıştır.

Devlet yöneticileri, Batı ülkelerinde görülen yenilikleri almaya başlayarak daha kapsamlı bir değişim ve dönüşüm hareketi başlatmıştır. Bu kapsamda 1839'da Tanzimat Fermanı, 1856'da Islahat Fermanı, 1876'da I. Meşrutiyet, 1908'de II. Meşrutiyet ilan edilmiştir. Batı'ya ve onun kültürel ve ekonomik değerlerine açılım İstanbul'da kentsel dokunun değişimini hızlandırmıştır. Askerî, sosyal, ekonomik ve kültürel alanda eski ihtişamını yakalamayı planlayan Osmanlı Devleti, pek çok alanda reform yapmıştır. Bu kapsamda Avrupa'nın ilim, sanat, askerlik, ziraat, ticaret ve medenîyet hayatında yaptıkları yenilikler hayata geçirilmesi hedeflenmiştir (Karal, 1988: 187-188).

Meşrutiyeti ilan etmek şartıyla 1876'da tahta çıkan Sultan II. Abdülhamit Han; 23 Aralık 1876'da Meşrutiyet'i ilan etmiştir. Ancak Meşrutiyetin ilanından kısa bir süre sonra 93 Harbi (1877-1878 Türk-Rus Savaşı) başlamıştır. 93 Harbi'nde sevkîyat merkezi olan İstanbul; Devletin dört bir yanından gelip İstanbul'dan cepheye sevk edilen askerler, cepheden gelen yaralı askerler ve savaş bölgelerinden İstanbul'a göç eden halk, şehirde birçok sıkıntının yaşanmasına neden olmuştur. Olaya tanık olan İstanbul halkı büyük bir hayal kırıklığı yaşamış ve paniğe kapılmıştır. Devletin farklı bölgelerinde ve İstanbul'da toplumu derinden etkileyen olayların yaşanması nedeniyle II. Abdülhamit Han; 13 Şubat 1878'de Meclis-i Mebusan'ı süresiz tatil etmiştir. 3 Mart 1878'de Rus ordularının İstanbul'da Yeşilköy'e kadar ilerlemesi üzerine Rusya ile Ayastefanos antlaşması imzalanmıştır.

Devletin borçları nedeniyle 1881’de Deyun-u Umumiye kurularak vergilerin büyük çoğunluğuna el konulmuştur. Buna rağmen İstanbul’un imarı açısından bu dönemde önemli adımlar atılmıştır. “Ulaşım araçlarının; öncelikle vapurun ve tramvayın kullanılmasıyla Boğaz’ın her iki yakasındaki semtler (özellikle Avrupa yakası), Kadıköy ve sonraları Makriköy (Bakırköy) ve Ayastefanos (Yeşilköy) önemli banliyö merkezleri olurken, Tarabya ve Yeniköy yazlık sefarethanelerin ve Levantenler’in bölgesi haline geldi. Adalar da kentle organik bir bağ kurdular; buralardaki modern belediye yönetimleri de Beyoğlu Belediyesi’nin hemen ardından kuruldu. Ulaşım olanaklarının artmasına karşın İstanbul kayıkla buharlı geminin, atlı arabayla tramvayın yan yana ulaşım ağını tamamladığı bir kent olmuştur” (Ortaylı, 1996: 57). II. Abdülhamit Han, İstanbul’un şehir içi ulaşım sistemine de önem vermiştir. İstanbul’da yapmış olduğu demir yolu ağı, istasyon ve liman tesisleri İstanbul’un tarihî dokusunu etkilemiştir.

Dönemin sonlarında İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin baskıları ve dış güçlerin devletin iç işlerine karışmasını önlemek amacıyla; Sultan II. Abdülhamit Han, 24 Temmuz 1908’de II. Meşrutiyet’i ilan etmiştir. Ancak kısa bir süre sonra İttihat ve Terakki partisinde yaşanan ayrılık ve kargaşa nedeniyle 13 Nisan 1909’da İstanbul’da çıkan isyan sonrası II. Abdülhamit Han, tahttan indirilerek sürgüne gönderilmiştir. 31 Mart vakası olarak bilinen bu olay sonrasında İstanbul’da savaşlar, karışıklıklar ve esaret günleri başlamıştır. Balkan Savaşları’nın hemen ardından 1914’te I. Dünya Savaşı başlamıştır. Savaş sonunda Osmanlı Devleti ile İtilaf Devletleri arasında 30 Ekim 1918’de Mondros Ateşkes Antlaşması imzalanmıştır. Türklerin tarih boyunca imzaladığı en ağır şartları taşıyan ateşkes antlaşmalarından biri olan Mondros Ateşkes Antlaşması sonucunda Osmanlı Devleti, hukuken varlığını sürdürse de fiilen sona ermiştir. Mondros imzalanmadan önce İtilaf Devletlerinin İstanbul’un bir Osmanlı şehri olarak kalacağını vaat etmelerine rağmen; 13 Kasım 1918’de, İtilaf Devletleri’nin 22’si İngiliz, 12’si Fransız, 17’si İtalyan, 4’ü Yunan gemisi olmak üzere elli beş parçadan oluşan donanması İstanbul’u işgal etmiştir (Temel,1998:3). Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün İstanbul’dan Anadolu’ya geçip Samsun’a çıkarak Kurtuluş Savaşı’nı başlatması; Milli Mücadele’nin temel ilkelerini belirleyen ‘Amasya Tamimi’nde alınan kararlar neticesinde, 1920’de padişah fermanıyla yeniden toplanan Meclis-i Mebusan, 28 Ocak 1920’de Misak-ı Milli Kararları’nı onaylamıştır. Ülkenin bağımsızlığını ve bütünlüğünü amaçlayan Misak-ı Milli Kararları’na sert tepki gösteren İtilaf devletleri; İstanbul’da bulunan işgal kuvvetlerine takviye kuvvetler ekleyerek 16

Mart 1920’de Meclis-i Mebusan’ı dağıtarak İstanbul’u resmen işgal etmiştir. Devletin bütün kurumlarına, bakanlıklara, kışlalara, karakollara, postanelere ve telgrafhaneye el konulmuştur. Meclis-i Mebusan vekillerinin bazıları tutuklanmış, bazıları öldürülmüş, bazıları ise sürgüne gönderilmiştir. Yapılan baskılar nedeniyle 11 Nisan 1920’de Meclis feshedilmiştir. Baskından kurtulan milletvekilleri ise Ankara’ya geçmiştir. Osmanlı Devleti’nin 470 yıllık idare merkezi olan İstanbul’da; bu tarihten itibaren yeni bir dönem başlamıştır.

1.2.6. Cumhuriyet Dönemi’nde İstanbul (1923-...)

Tarih boyunca mücadelelere sahne olan İstanbul, I. Dünya Savaşı’nda işgal kuvvetlerinin ana hedeflerinden birini oluşturmaktadır. İstanbul’un işgal edilip Meclis-i Mebusan’ın dağıtılması üzerine, Gazi Mustafa Kemal Atatürk, Heyet-i Temsiliye adına 19 Mart 1920 tarihinde bir genelge yayımlayarak; Ankara’da olağanüstü yetkilere sahip bir meclisin toplanması amacıyla acil bir çağrıda bulunmuştur. İllere, Müstakil Livalara ve Kolordu Kumandanlıklarına gönderilen bu genelgede, devlet merkezinin İtilâf Devletleri tarafından resmen işgal edilerek Meclis-i Mebusan’ın dağıtıldığı, yasama, yürütme ve yargı işlerini yerine getirecek bir meclisin kalmadığı ifade edilmektedir. Bu durumda devlet merkezinin korunmasını, milletin istiklâlini ve devletin kurtarılmasını sağlayacak tedbirleri düşünmek ve tatbik etmek üzere millet tarafından olağanüstü yetkilere sahip bir meclisin Ankara’da toplanmasının zaruri olduğu belirtilmiştir (Turan,2012: 22).

Nüfus oranları dikkate alınmaksızın belediye meclisi üyeleri ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin yerel yönetim kurulu üyelerinin seçtiği her livadan beş kişi ve İstanbul’dan Meclis-i Mebusan’dan gelen üyelerin seçilmiş üye kabul edildiği, Türkiye Büyük Millet Meclisi 23 Nisan 1920’de Ankara’da açılmıştır. Meclisin Ankara toplanmasıyla, yüzyıllarca Osmanlı devletine başkentlik yapmış olan İstanbul’un idârî kimliği Ankara’ya taşınmıştır.

Ankara’dan idare edilen Kurtuluş Savaşı sonun Türk ordusunun 9 Eylül 1922 günü İzmir’i kurtarmasıyla 11 Ekim 1922 günü Mudanya Ateşkes Antlaşması imzalanmıştır. İşgal kuvvetlerinin 24 Temmuz 1923’te imzalanan Lozan Barış Antlaşması’na göre 4 Ekim 1923 tarihine kadar İstanbul’u terk etmeleri kararlaştırılmıştır. 2 Ekim 1923 tarihinde işgal kuvvetleri tamamen İstanbul’dan

ayrılmıştır. 6 Ekim 1924'te Türk Ordusu'nun İstanbul'a girmesiyle, 1786 gün süren İstanbul'un işgali sona ermiştir. Büyük bir coşku ve heyecanın yaşandığı kurtuluş kutlamalarının ardından İstanbul'da, 1950'li yıllara kadar sessiz ve sakin bir süreç başlamıştır. Cumhuriyet döneminde İstanbul, başkentlik sıfatını Ankara'ya devretmiş olsa da sanayi, hizmet, finans, spor, eğitim, sağlık, turizm, basın-yayın ve kültür-sanat alanındaki işlevleri nedeniyle yine Türkiye'nin en önemli şehri olmaya devam etmiştir. 1920-1950 yılları arasında sessiz bir süreç yaşayan İstanbul; 1950 sonrasında Türkiye'de sanayileşme süreciyle birlikte başlayan dönüşümden en çok etkilenen kent olmuştur. 1950 sonrasında başlayan göçler İstanbul'da yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Bilgi tekrarına düşmemek amacıyla 1950-2015 sürecinde, İstanbul'da yaşanan gelişmelerle ilgili bilgiler; çalışmanın beşinci bölümünde ayrıntılı bir şekilde ortaya konulmuştur.

İKİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE

Herhangi bir yerde, nüfus sayısında yaşanan artış ve azalış nedeniyle meydana gelen değişiklikler nüfus hareketleri olarak tanımlanmaktadır. Nüfus hareket halinde, her an ve durmadan değişen bir olaydır. Doğum, ölüm, göç gibi olaylar neticesinde dünyada yaşayan insanların sayısı her an değiştiği, azalıp çoğaldığı gibi, bu insanların yeryüzünde dağılışı da durmadan değişmektedir (Tanoğlu, 1969: 31). Dünya üzerinde nüfusun dağılımı irdelendiğinde bazı bölgelerin ve şehirlerin ön plana çıktığı görülmektedir. Özellikle XX. yy'da ülkelerin demografik yapısında önemli değişimler yaşanmıştır. Toplumsal, ekonomik, siyasi ve kültürel unsurlarla karşılıklı etkileşim içinde olan bu değişim; nüfusun belirli noktalarda toplanmasına neden olmuştur.

İstanbul, nüfus dağılımını etkileyen faktörler bakımından bir cazibe merkezi olan şehirlerden biridir. İstanbul'da tarih boyunca nüfusun sürekli değişen bir grafik izlediği görülmektedir. Ancak, 1950 sonrası sanayileşmeyle birlikte başlayan göçler, İstanbul'da nüfusun hızla artmasına neden olmuştur. Olağandışı bir şekilde gerçekleşen nüfus artışının nedenlerini, doğru ve anlaşılır bir şekilde analiz etmek amacıyla çalışmanın bu bölümünde: nüfus ve demografi kavramı başta olmak üzere, nüfus hareketleri ile ilgili temel konular açıklanmıştır. Göç olgusu, göçün türleri ve sınıflandırılması, göçün nedenlerine dair teorik bilgilere yer verilmiştir. Nüfus teorileri ve demografik bilgi kaynaklarına değinilmiştir. Ayrıca herhangi bir ülkede uygulanan nüfus politikasının nüfus üzerindeki etkileri ve Türkiye' de uygulanan nüfus politikaları açıklanmıştır.

2.1. Nüfus ve Demografi Kavramı

Nüfus konusu; coğrafya biliminin en popüler ve güncel konularından biridir. İktisat, sosyoloji vb. bilim dallarının ana konuları arasında yer alan nüfus; coğrafya biliminde çok özel bir yere sahiptir. Çünkü konum, yer, insan-çevre etkileşimi, hareket ve bölge olarak sıralanan beş tema coğrafyanın temel özü olarak kabul edilmektedir (Özey, 2012: 1). Herhangi bir yerde toplam nüfus, yıllık nüfus artış hızı,

ölüm ve doğum oranı, nüfusun yaş ve cinsiyet gruplarına göre dağılımı, eğitim durumu vb. özellikler ‘Nüfus Dinamikleri’ kavramıyla ifade edilmektedir. Nüfusun yapısı ve niteliklerinin incelenmesi ise, ‘Demografi’ kavramıyla tanımlanmaktadır. Nüfusun artması, azalması ya da dengede kalma durumunu belirleyen ana etkenler ise, ‘Nüfus Hareketleri’ başlığı altında irdelenmektedir.

2.1.1. Nüfus Kavramı

Nüfus konusu, geçmişten günümüze başta Demografi bilimi olmak üzere Coğrafya, Tarih, Sosyoloji, Ekonomi gibi bilimlerin ilgi odağı olmuştur. Nüfus, sınırları belirlenmiş bir sahada belirli bir anda yaşayan insanların meydana getirdiği bir topluluk olarak ifade edilir (Tandoğan,1998:6). Demografinin odak noktası olan nüfus Arapça kökenli bir kelimedir. Arapça ‘nefs’ kelimesinin çoğulu olan nüfûs; ‘nefs; ruh, can, hayat’ anlamına gelir ve daha çok bir coğrafyada yaşayan insanları ifade etmektedir. ‘Bir yerde oturan, ikamet eden’ manasındaki ‘sâki’ kelimesinin çoğulu olan ‘sükkân ve sekene’ kelimeleri de nüfus karşılığında kullanılmaktadır (Bozkurt,2007:293).

Miktar ve nitelik bakımından Hayatî bir konu olarak değerlendirilen ‘nüfus’ kavramında ‘belirli bir alan ve belirli bir yer’ sınırlaması özellikle dikkat edilmesi gereken iki temel noktayı oluşturmaktadır. Bu nedenle nüfus verilerinin tespiti esnasında; herhangi bir yerde bulunan kişilerin vatandaşlık bağı taşıması şart değildir. Nüfus tespiti yapılan bölgeye göçle gelen ve ikamet eden kişiler de toplam nüfusun bir parçası olarak kabul edilmektedir. Günümüz dünyasında hızla artan nüfus; İstanbul gibi metropol kentlerde, plansız sanayileşme ve sağlıksız kentleşme, trafik vb. yeni sorunlarının ortaya çıkmasına neden olmaktadır. “Nüfusa ilişkin süregelen görüşler, sosyal-siyasal ve iktisadi teorilerin çıkış noktasını belirler. Mesela, toplumsal olayların sebebini nüfusun hacmi ve göç gibi demografik olaylara bağlayan sosyolojik kuramcılar için nüfus çok önemli bir kavramdır. Eski çağlardan günümüze kadar gelişen tarihsel çizgide nüfus konusu ile pek çok bilim adamı, din adamı, istatistikçi, filozof ve yazar ilgilenmiştir (Kösemihal, 1989: 85). Çünkü elde edilen nüfus verileri, doğum ve ölüm oranları ile yıllık nüfus artış hızı; sosyal-siyasal ve iktisadi açıdan ülkelerin geleceğini şekillendirmektedir.

2.1.2. Demografi Kavramı

En temel anlamda nüfus bilimi olarak tanımlanan ‘demografi’ kavramı; aslı Yunanca demos (halk, nüfus) ve graphos veya graphia (yazmak, çizmek, tasvir) anlamına gelen kelimelerden türetilmiştir. Söz konusu bu kelimelerin asli manasından anlaşılacağı üzere ‘demografi’; ‘nüfus bilimi’ demektir (Tandoğan,1998:3; İzbirak, 1975: 91). Nüfusun miktarını ve yapısını inceleyen Demografi bilimi; aynı zamanda nüfusun miktarı ve yapısında meydana gelen değişimleri incelemektedir. Doğum, ölüm, evlenme, boşanma, yaş, göç hareketleri gibi konular ‘nüfus bilimi’ (demografi) denen ilim dalı tarafından incelenmektedir (Bozkurt, 2007: 293). Sosyal bilimlerin esas konularından birini oluşturan ‘demografi’ konusunda üç yüz yıldır çalışmalar yapılmaktadır (Behar, 1982: 4). Demografinin müstakil bir bilim olarak ortaya çıkması insanlık tarihî açısından yakın bir zamana rastlamaktadır. Bunun temel nedeni geçmiş dönemlerde nüfusla ilgili verilere çok fazla ihtiyaç duyulmamasıdır. Demografinin zuhur edebilmesi için nüfusun hali hazır durumunu bildiren rakamlardan gayri, doğum, ölüm, evlenme ve göçlerle ilgili miktarların da bilinmesi gerekir (Başol, 1995: 7-8). Nüfusun yapısı, gelişimi, dağılımı vb. nitelik ve nicelik özelliklerini inceleyen demografi bilimi; statik demografi ve dinamik demografi olmak üzere iki ana başlık altında irdelenmektedir. Birincisi Statik Demografi: Belirli bir arazi üzerinde yaşayan insanların herhangi bir zamandaki miktarı ile cinsiyet, yaş, medenî hâl, doğum yeri, ana dil, din, sakatlık, okur-yazarlık ve tahsil derecesi gibi çeşitli nitelikler bakımından ayrılışları inceler. Görüldüğü üzere Statik Demografi; bir yerdeki nüfusun sayısını ön plana çıkararak, sayısal verileri istatistikî ve teknik yöntemlerle ortaya koymaktadır. Dinamik Demografi ise nüfus kütlelerinde sayı ve vasıf bakımından değişiklikler meydana getiren doğum, ölüm, evlenme, boşanma ve göç olaylarını incelemektedir (Başol, 1995: 3). Dinamik Demografi; nüfusla ilgili sayısal verileri, sistematik olarak analiz edip bulgular arasında bir nedensellik ilişkisi kurarak toplumların sosyal yapısına dair etraflı bilgiler sunmaktadır.

Herhangi bir bölgenin nüfus yapısında görülen cinsiyet ve yaş kompozisyonunu, nüfus miktarında zaman içerisinde doğum, ölüm, göç gibi faktörler aracılığıyla meydana gelen artış, azalış ya da dengede kalma durumlarını; evlilik ve

boşanma gibi nüfus hareketlerinin incelenmesi, gözlemlenmesi, araştırılması ve çözümlenmesi demografi kavramıyla ifade edilmektedir. Özetle demografi; hacmi, bünyesi ve gelişmesi başta olmak üzere nüfusu çeşitli yönleriyle inceleyen bir bilim dalıdır (Başol, 1995: 3). Nüfusun yaş, cinsiyet, evlilik durumu, geçim durumu, tahsil durumu gibi çeşitli sosyal ve ekonomik yönlerinde yaşanan değişimler ile nüfusun ülke ve bölgelere göre dağılımı, doğum, ölüm, göç hareketi gibi oluşumlarda yaşanan değişimlerin tümü demografik değişimler olarak tabir edilmektedir (Orhon, 2007: 5). Nüfusun sosyal, kültürel, iktisadi ve siyasi olarak bir bütün halinde irdelenmesi nedeniyle, Demografi ‘disiplinler arası’ bir sosyal bilim dalıdır.

2.2. Nüfus Hareketlerinin Temel Değişkenleri

Toplumların yaşadığı demografik dönüşümler; ekonomik, siyasi ve kültürel yapıyla karşılıklı etkileşim halindedir. Sanayileşme süreciyle birlikte, ülkelerin ve şehirlerin gelişmişlik düzeyine göre kırdan kente doğru yaşanan göçler toplumsal yaşamı değiştirmiştir. Nüfusun şehirlerde yığılmasıyla toplumda evlenme, boşanma, doğurganlık oranları doğrudan etkilenmiştir. Nüfus miktarında artış veya azalışın durumu yahut belirli bir dengenin sağlanması şu üç unsura bağlanılarak teşekkül eder; doğumlar, ölümler ve göçler. Bu faktörlerin her birinin ayrı ayrı incelenmesi demografinin en önemli konuları arasında yer almaktadır (Tandoğan, 1998: 5).

2.2.1. Doğum

Doğurganlık oranının artması ve ölüm oranının düşmesi, nüfus artışını belirleyen iki temel faktördür. Doğum oranı ile ölüm oranı arasındaki fark ve göçler nüfus artışını doğrudan etkilemektedir. Nüfus artışında en önemli etken, doğumun ölümden fazla olmasıdır. Herhangi bir yerde nüfusun artışı; doğurganlık durumu veya oranından doğrudan etkilenmektedir. Doğurganlık, belli bir nüfusun içinde vuku bulan canlı doğum sayısını ifade etmek için kullanılan bir kavramdır. Doğum oranı, ölüm ve göçle verilen nüfusu aştığında, o ülke veya bölgede nüfus artışı olmaktadır. Ancak doğurganlık bir dizi sosyal, siyasal, psikolojik ve fizyolojik faktörlerden etkilenmektedir. Bu nedenle doğum oranlarında kısa süreli iniş çıkışlar görülmektedir (Atalay, 2005: 5). Bir ülkede doğum oranı fazla, ölüm oranı az ise

nüfus artışı meydana gelir. Ölüm oranı doğum oranından fazla olursa, nüfus azalır (www.tuik.gov.tr: 09.15.2013). Genellikle az gelişmiş ülkelerde nüfus artış hızı fazla, gelişmiş ülkelerde ise nüfus artış hızı azdır.

Hızlı nüfus artışını bir sorun olarak değerlendiren bazı kuruluşlar; nüfus artışını önlemenin çözümünü aile planlamasına bağlayarak, doğum oranlarını düşürmeyi hedeflemiştir. Bu amaçla öncelikle doğum verilerinin tespiti için çalışmalar yapılarak ulaşılan sonuçlara göre plan ve programlar hazırlanmıştır. “Örneğin yakın tarihte 14 Haziran 1994’te Cenevre’de yapılan bir törende BM Genel Sekreteri Dr. Butros Gali, Vehbi Koç’a Türkiye Aile Sağlığı ve Planlaması Vakfı Başkanı olarak, nüfus sorunları ve çözümleri konusunda halkın bilinçlenmesine yaptıkları son derece önemli katkı nedeniyle o yılın BM Nüfus Ödülü’nü sunmuştur. 1985’te kurulmuş olan Vakıf’tan ‘özel sektörün, hükümet programlarını sürükleyip güçlendirerek neler yapabileceğine bir örnek’ olarak söz edilmiştir” (Güvenç, 1997: 71). Doğurganlık oranını tespit etmek amacıyla demografik bilgi kaynaklarında çok farklı ölçütler kullanılmaktadır. Bunlar arasında ‘Kaba Doğum Oranı’ (KDO) en çok kullanılan ölçüttür. KDO; bir yıl içinde canlı doğan bebek sayısının o yılın ortalama nüfusuna oranıdır (www.tuik.gov.tr:10.12.2013). Doğumlar ve ölümler; herhangi bir yerde nüfus değişiminde etkili olan iki ana faktörü oluşturmaktadır. Bir ülke nüfusunda, yıllık doğum ve ölüm oranları arasındaki fark, o ülkenin gerçek nüfus artış hızını vermektedir (Doğanay, 1994: 152).

Aile planlama bilgisi ve doğum kontrol yöntemleri doğurganlığı negatif yönde etkilemektedir. Bilginin kentsel bölgelerde daha hızlı ve önce yayılmasının bir sonucu olarak şehirlerde doğurganlık düşerken; kırsal alanlarda doğurganlığın yüksek olduğu gözlenmektedir. Kadınların sosyal ve ekonomik statüsü, çalışma hayatına girmeleri, evlilik yaşlarına bağlı olarak doğurganlık oranı değişmektedir. Özellikle eğitim seviyesi ve elde edilen gelir yükseldikçe doğurganlık düşmektedir. Doğurganlık oranı ve doğum aralığı aynı zamanda çocuk ölümlerini etkilemektedir. Ailede çocuk sayısı arttıkça ve doğum aralığı azaldıkça çocuk ölümleri artmakta, çocukların hastalanma oranları yükselmekte, beslenme durumu bozulmakta, çocukların zekâ gelişmelerinin gerilediğini göstermektedir(VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı, Nüfus, Demografi ve Göç Özel İhtisas Komisyonu Raporu, 2012: 9). Sosyal ve kültürel değerlerin baskın olduğu toplumlarda; doğum hadiselerinin bir aile çatısı altında gerçekleşmesi meşru görülmektedir. Bu nedenle evlenme ve boşanma durumları doğurganlığı doğrudan etkileyen iki ana faktörü oluşturmaktadır.

2.2.1.1. Evlenme

Toplumların sosyal yapısını belirleyen en önemli faktör aile yaşamıdır. Aile yaşamının ilk adımı ise evlilik akdi ile başlamaktadır. Aile (Family); akrabalık bağı ile doğrudan birbirine bağlanmış ve içinde en az bir karı koca ilişkisinin bulunduğu ya da bulunmuş olduğu, yetişkin üyelerin çocukların sorumluluğunu üstlendiği toplumun en küçük birimidir (Kongar, 1995: 417; Giddens, 2000: 148). Ülkeler için Hayatî bir önem arz eden nüfusun varlığı ve devamı ise toplum içinde aile kurumunda sağlanmaktadır. Nüfus; ekonomik, siyasî, askerî ve sosyal yönleriyle ülkeler açısından çok büyük önem taşımaktadır. Herhangi bir ülkede evlenme yaşı, kurulan ailenin varlığının sağlanması vb. durumlar nüfus artışını belirleyen temel etkenleri oluşturmaktadır. Ülkemizde aile kurumu, toplumsal kurallarla birlikte kanun ile de koruma altına alınmıştır. Anayasa’da yer alan “Aile, Türk toplumunun temelidir ve eşler arasında eşitliğe dayanır” ifadesi ailenin önemi vurgulanmaktadır (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 2005: 17).

Aile, her zaman toplumun özünü oluşturan sosyal kurumların başında yer almıştır. Çünkü aile, toplumların geleceği şekillendirmektedir. “Her toplumun kendini muhafaza için bir insan rezervine (nüfusuna) ihtiyacı vardır. Her ne kadar doğum, büyüme ve ölümün biyolojik çerçevesi belli bir özgül ağırlıkla birlikte dinamik bir süreç ise de, her toplum bu süreci spesifik olarak elde eder ve çeşitli şekillerde değiştirir. Her toplumun belli bir aile ve akrabalık sistemi yanında hukuk sistemi, sosyal politik tedbirler, belli bir ahlak sistemi mevcuttur” (Aslantürk, 2001: 203-204). İnsanlar fizyolojik, psikolojik ve sosyal ihtiyaçlarının büyük bir bölümünü aile içinde karşılamaktadır. Aile, toplumla ilgili en küçük sosyal birimdir. Bütün toplumlarda aile fert için hayat merkezidir. Aynı zamanda insanı topluma ve hayata hazırlayan bir sosyalleşme ortamı olan aile; üyeleri arasındaki ilişkilerden ve ilişkilerin yapılaşmasından doğan kurumlar olarak tanımlanabilir. Toplumu oluşturan gelenek ve görenekler, ekonomik yapı, hukuk kuralları, siyasal rejim ve diğer kültür öğeleri ailenin yapısını belirlemektedir. Evlilik, kişiye ve topluma yarar sağlayan sosyal bir olgudur. Ancak günümüz dünyasında toplumsal yaşamın değişmesi, aile kurumunu doğrudan etkilemektedir. Toplumun çekirdeğini oluşturan aile içindeki sorunların neticesinde ortaya çıkan boşanma; toplumu sarsan sosyolojik bir olgudur.

2.2.1.2. Boşanma

Aile kurumu nasıl ki evlilik sözleşmesi ile başlıyorsa; bazı özel durumlarda evlilik sözleşmesinin kanunlara uygun olarak feshedilmesiyle son bulmaktadır. Toplumsal yaşamda ve hukûkî anlamda ‘Boşanma’ kavramıyla ifade edilen bu durum aile birliğinin bozulmasına neden olmaktadır. Toplumların en temel kurumu olan aile; anne, baba ve çocuklardan oluşan toplumdaki en küçük sosyal gruptur. Evlilik; bir toplum veya topluluk içinde kimler arasında, ne zaman, nasıl evlilik ilişkileri olacağını gösteren bir kurumdur (Aslantürk, 2001: 289).

Evliliğin başlaması ve ailenin kurulmasında nasıl ki hukuki ve toplumsal bir meşruiyet süreci varsa; evliliğin sonlandırılması için de hukûkî ve toplumsal bir meşruiyet söz konusudur. Doğumlara etki eden evlilik durumunun son bulması, dolayısıyla demografik açıdan ve aile kurumunun devamlılığı ve sağlamlığı gibi nedenlerle sosyal bakımdan boşanmaların incelenmesi nüfus hareketleri açısından oldukça önemlidir. Medenî Kanunun 1926’da yürürlüğe girmesiyle birlikte, boşanma istatistikleri toplanılmaktadır. Ülkemizde derlenen boşanma verileri; ilk kez 1930 yılında İstatistik Umum Müdürlüğü tarafından Nüfus Hareketleri Yıllığı’nda, 1952 yılından sonra Evlenme ve Boşanma İstatistikleri adlı kitapta, 1967 yılından sonra da ayrı bir yayın olarak yayımlanmaya başlanmıştır (Murat, 2006: 299).

2.2.2. Ölüm

Herhangi bir yerin nüfus artışında, doğumlar kadar ölümler de etkilidir. Ölüm olayları, doğum ve göç ile birlikte nüfusun yapısı ve hacmini belirleyen üç bileşkenden birini oluşturması nedeniyle demografik açıdan oldukça önemli bir konudur. Çünkü bir ülke nüfusunda, yıllık doğum ve ölüm oranları arasındaki fark, o ülkenin gerçek nüfus artış hızını verir (Doğanay, 1994: 152). Doğumlar, nüfusun artmasını sağlarken; ölümler ise, nüfusun azalmasına neden olmaktadır. Nüfusun artışı; ölüm ve doğumların incelenmesiyle tespit edilmektedir. Demografik bilgi kaynaklarında ölüm oranını tespit etmek amacıyla yaygın olarak ‘Kaba Ölüm Oranı’ (KÖO) ölçütü kullanılmaktadır. Bir nüfus kütesine giriş, doğum ve içeriye yönelik göçlerle; çıkış ise ölüm ve dışarıya yönelik göçlerle mümkün olmaktadır. Nüfus

kütlesinin hacmine etki bakımından doğal faktörler olarak doğumların arttırıcı rolü ne kadar önemli ise, ölümlerin azaltıcı rolü de o kadar önemlidir (Murat, 2006: 312).

Ölüm oranları da tıpkı doğum oranları gibi zaman ve mekâna göre değişmektedir. 18. yüzyıla kadar kıtlık ve salgın hastalıkların kontrol edilmemesi nedeniyle ölüm oranı oldukça yüksektir. 20.yy'da sağlık şartlarının iyileştirilmesi, tıbbî alanda yaşanan gelişmeler ve tarımsal üretimin artmasıyla insanların besin ve gıda bulma konusunda rahatlamaları nedeniyle ölüm oranında görülen düşüş nüfus artışını hızlandırmıştır. Ölüm oranının yükselmesi ise, nüfus artışını düşürmüştür. Sağlık alanındaki ilerlemelere bağlı olarak demografi biliminde yeni gelişmelere kapı aralanmıştır. Çünkü dünya üzerindeki toplam nüfusla birlikte yaşam süreleri uzamış ve doğum oranları değişmiştir. Özellikle sağlık alanında yaşanan gelişmeler canlı doğum oranlarının büyük bir oranda yükselmesini sağlamıştır. Ölümler, sosyal ve iktisadi gelişmeler ve tıbbî ilerlemeler; medenîyet ve refah seviyesinin demografik bir göstergesidir. Çünkü toplumların refah seviyesi yükseldikçe ölüm oranları da düşmektedir (Gürtan, 1969: 217).

Nüfus artmasına ya da azalmasına etki eden durumlardan biri de 'intihar' olaylarıdır. İntihar kavramı; insanın kendini bilerek ve isteyerek öldürmesi şeklinde tanımlanmaktadır (Develioğlu, 2004: 443).Toplumsal yaşamda sıradan ölümlerden farklı bir tepkiyle karşılanan intihar olayları her zaman yeni sorulara kapı aralanmıştır. Araştırma kapsamında intihar olaylarının sadece demografik yönü incelenmiştir.

2.2.3. Göç

Sosyal bir varlık olan insan, yaşamak ya da daha iyi yaşam koşullarını elde etmek için tarih boyunca yaşadığı yerden başka bir yere göç etmiştir. İnsanlık tarihini şekillendiren çok yönlü bir konu olan göç; günümüz dünyasında şehirlerin yapısını belirleyen temel faktörler arasında yer almaktadır. Dünya üzerinde yaşanan değişimlerin ve gelişmelerin temel öznesi olan insan, yeryüzünde bulunan en değerli canlı olarak tarih boyunca müreffeh bir yaşam kurabilmek amacıyla mücadele etmiştir. Düşünen, bilen, karar veren ve eylemde bulunan, akıl ve düşünme yeteneği sayesinde kendi kendini yönetebilen insan; aynı zamanda çevresini etkileyen ve yaşadığı çevreden etkilenen bir canlıdır. Günümüz dünyasında çevrenin insan üzerinde etkilerinden çok insanın yaşadığı çevre üzerindeki etkileri ön plana

çıkılmaktadır. İstanbul, insanın çevre üzerinde oluşturduğu olumsuz etkilerin en somut şekilde görüldüğü yerlerden biri olarak kabul edilebilir.

Günümüz dünyasının en önemli sorunlarından birini oluşturan göç, bir idâri sınırı geçerek oturma yerini devamlı ya da uzun süreli olarak değiştirme eylemidir. Bu değişim, kıtalararası, uluslararası, bölgelerarası, kırdan şehre ya da şimdi görüldüğü gibi şehirden kıra doğru herhangi bir ölçek ya da yönde meydana gelebilir. İnsanların bir yerden bir yere göçleri çok önemli bir coğrafi olgudur (Tümertekin ve Özgüç, 1997:282). Çünkü göçler, ülkelerin şehirselleşme, toplumsal, siyasal, kültürel ve ekonomik yapısını, değer ve normlarını değiştiren ve biçimlendiren temel faktörlerin başında yer almaktadır.

‘Göç’ kavramı Türk Dil Kurumu (TDK) sözlüğünde; ekonomik, toplumsal, siyasal sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitmesi olarak tanımlanmaktadır (www.tdk.gov.tr: 03.15.2006). Nüfusun; çeşitli nedenlerle devamlı yaşama bölgelerini kişisel olarak, aileler veya gruplar halinde terk edip, geçici veya sürekli olarak yaşamak amacıyla bir başka yere gitmesi hareketine ‘göç’ denir (Doğanay, 1994: 165; Başol, 1995: 209). Göç olayının temelinde insanların geçimlerini sağlamak ya da daha iyi şartlarda yaşamak için daha uygun yerlere gitmek ve burada iş bulmak, çeşitli imkânlardan faydalanmak ve yerleşmek amacıyla yapmış oldukları coğrafi nitelikli yer değiştirme olayıdır (Atalay, 1994: 85; Demir, 1997: 85). Coğrafya, iktisat, sosyoloji vb. disiplinlerin ilgi alanını kapsayan göç kavramı, hangi yönüyle ele alınırsa o yönde farklı bir tanım ortaya çıkmaktadır. Ancak bütün tanımlar, insan ve mekân ilişkisinde yoğunlaşmaktadır.

İnsan, yaşadığı mekânla sürekli bir iletişim halindedir. Bu nedenle insanlar doğup büyüdüğü toprağa sıkı sıkıya bağlıdır; ancak insanlar hayalleri, korkuları, beklentileri sosyoekonomik sebepler, siyasal gelişmeler nedeniyle zaman zaman yaşadığı yerden ayrılmaktadır. İnsanlar; yüzyıllarca fetih, savaş, ticaret, merak duygusu, yiyecek, içecek, giyecek, barınak ve diğer yaşam malzemelerini sağlamak amacıyla yaşadığı bölgeden farklı bir bölgeye göç etmiştir. Ancak insanlık tarihi boyunca hiçbir zaman günümüz dünyasındaki kadar büyük çaplı göçler yaşanmamıştır.

İXX. yy'da Batı Avrupa ülkelerinde başlayan ve bütün dünyaya yayılan Sanayi Devrimi, günümüz dünyasında büyük göçlere neden olmuştur. İnsanlar, bu döneme kadar çeşitli imalathanelerde hammaddeleri işlenmiş ürünler haline getirmeye çalışmıştır. Yaklaşık 7000-8000 yıllık birikimini kullanan insan; Batı Avrupa ve özellikle İngiltere'de kol gücü yerine makinelerin kullanılmasıyla üretimde yeni bir devre ve döneme girmiştir. Bu döneme Sanayi Devri denilmektedir (Atalay, 2005: 97). Sanayi Devrimiyle birlikte gerçekleşen buluşların üretime uygulanması ve buhar gücüyle çalışan makinelerin icadı dünya tarihinde görülmemiş bir göç dalgası başlatmıştır. Yeni göç hareketinin temelinde üretim ilişkilerinde görülen değişim; yani tarımsal üretimden makine üretimine geçiş süreci yer almaktadır.

Tarım faaliyetleriyle ve yerleşik hayatla MÖ 7000 yıllarında başlayan insan yaşamındaki ilk değişim; yazının ve tekerleğin, pusulanın, kâğıdın, matbaanın icadıyla devam etmiştir. Yüzyıllar sonra insan yaşamını etkileyen en köklü ve hızlı değişim ise İXX. yy'da İngiltere'de başlayan Sanayi Devrimi'dir. 1850'lerde Belçika, Fransa, Almanya ve Amerika Birleşik Devletleri'ne sıçrayan Sanayi Devrimine 1900 yıllarından sonra ise İsveç, İtalya, Japonya ve Rusya'da katılmıştır. 1950 yıllarından sonra ise Hindistan, Çin, bazı Güney Amerika ülkeleri ve Afrika ülkelerine yayılmıştır (Özey, 2002: 52). Sanayileşmenin Türkiye'de Avrupa'dan yaklaşık bir asır sonra başladığı görülmektedir.

Sanayi Devrimi öncesinde ev ve el tezgâhlarında yapılan tarıma dayalı üretim, sanayi devrimiyle birlikte fabrikalarda yapılmaya başlamıştır. İnsanın yeryüzü serüveniyle başlayan göç, insanlık tarihî kadar eski bir olgudur; ancak dünya genelinde büyük ölçekli göç hareketleri, son yüz yıl içerisinde gerçekleşmiştir (Deniz, 2009: 1). Çünkü sanayileşme, nüfusu şehirlere yönlendirerek toplumsal yaşamda önemli değişiklere yol açmıştır. Sanayileşme faaliyetlerinin yaygınlaşması, kırdan kente büyük göçlere neden olmuştur. Giderek artan göçler, günümüz dünyasının en önemli sorunları arasında yer almaktadır. Toplumların sosyokültürel, ekonomik, politik vb. tüm yapısıyla doğrudan ilişkili olan göç olayının türleri, nedenleri ve sonuçları vardır. Aşağıda söz konusu bu olaylar ayrıntılı olarak ele alınıp değerlendirilmektedir.

2.2.3.1. Göç Türleri ve Sınıflandırılması

Göç olayı, karmaşık ve çok boyutlu bir konudur. Göç olgusu incelenirken karşılaşılan en önemli güçlüklerden biri göç türlerini ayırt etmektir (Tümerterkin ve Özgüç, 1997: 282). Göçler, mesafeye, olayın gerçekleştiği yerlere ve sürekliliğine, yasal durumuna ve amacına göre ele alınabileceği gibi, göç olayına yol açan nedenlere göre farklı kategorilere ayrılmıştır. “Göçler, çeşitli nedenlerle ortaya çıktığı için sınıflandırılmalarında da genellikle bu nedenler göz önünde bulundurulmaktadır.

A. Mesafeye göre göçler:

1. Kısa mesafeli göçler
2. Uzun mesafeli göçler
 - a. Bölgelerarası göçler
 - b. Uluslararası göçler
 - c. Kıtalararası göçler

B. Olayın gerçekleştiği yere göre göçler:

1. Dış göç
2. İç göçler
 - a. Kırdan şehre
 - b. Şehirden kıra
 - c. Kırdan kıra
 - d. Şehirden şehre

C. Nedenlerine göre göçler:

1. Gönüllü göçler
2. Zorunlu göçler
 - a. Sığınmacı ve mülteci göçler
 - b. Doğal afet göçleri

D. Süreye göre göçler:

1. Devamlı göçler
2. Geçici göçler
 - a. Mevsimlik göçler
 - b. Mekik göçü

D. Yasal durumuna göre göçler:

1. Yasal (düzenli) göçler
2. Yasadışı (düzensiz) göçler

E. Amacına göre göçler:

1. Yerleşme amaçlı göçler
2. Ekonomik ve sosyokültürel amaçlı göçler (Deniz, 2009: 11-12).

Türkiye'nin en çok göç alan şehri İstanbul'a yapılan göçlerin genel değerlendirmesi sonucunda; İstanbul'un bütün göç türlerini yaşayan yerlerden biri olduğu görülmektedir. Ancak araştırma kapsamında İstanbul'da yaşanan göç türleri arasında iç göçlerin en yoğun olduğu istatistiklere yansımaktadır. İç göçlerde en çok rastlanan özellik ülkenin gelişmekte olan bölgelerinden gelişmiş bölgelerine doğru olan göçlerdir. Türkiye'de Doğu Anadolu, Karadeniz, İç Anadolu ve Güneydoğu Bölgelerinden Marmara Bölgesi'ne ve daha az olarak da diğer bölgelere göçlerde yaşanmaktadır (Tümertekin ve Özgüç, 1997: 282). Yaşanan bu göçler, şehirlerde hızlı nüfus artışı, plansız büyüme, işsizlik, ulaşım sorunları başta olmak üzere birçok soruna neden olmuştur. Göçler, bütün ülkeyi doğrudan etkilemektedir; ancak İstanbul, Türkiye'de yaşanan göçlerden en çok etkilenen şehir olmuştur.

2.2.3.2. Göçün Nedenleri

İnsanların yaşadıkları toprakları bırakıp yeni yerlere göç etmesinin birçok nedeni vardır. Göç, çok boyutlu bir sosyal olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu açıdan göçe neden olan faktörler de bir o kadar karmaşık ve çok boyutludur (Mutluer, 2003: 11). Genellikle tarımda makineleşme, nüfus problemleri, ekonomik problemler, çevre şartlarındaki bozulmalar, eğitim şartlarındaki yetersizlikler, siyasi problemler ve savaşlar göçün nedenleri arasında gösterilmektedir. Göçün ana nedenleri özetle bu şekilde ifade edilse de göç eden insan kadar göç nedeni sıralanabilir.

Çok farklı nedenleri bulunan göçlerin genellikle ekonomik ve siyasi sorunlardan kaynaklandığı görülmektedir. Ekonomik ve siyasi problemlerin ön plana çıktığı günümüz dünyasında gelir dağılımındaki dengesizlikler, işsizlik ve yoksulluk gibi ekonomik nedenler; çok sayıda kişinin yaşadığı yeri sürekli olarak terk etmesine neden olmaktadır. İnsanları göçe iten çok sayıda neden vardır; bunların başında da ekonomik olanlar gelir. Yoksulluk ve işsizlik milyonlarca insanı yerinden yurdundan etmeye devam etmektedir. Siyasal koşullar da gerek geçmişte gerekse şimdi birçok insanı göçe zorlamaktadır (Tümertekin ve Özgüç, 2011: 408).

Göçün nedenleri, ekonomik, sosyal, psikolojik, siyasi veya deprem, sel felaketi vb. doğa olayları başta olma üzere farklı kategorilerde incelenebilir. Ancak bütün bu sınıflandırmaların 'göçün itici nedenleri' ve 'göçün çekici nedenleri' olmak üzere iki

ana alt başlıkta toplandığı görülmektedir. Kırsal yaşamın iticiliği ve kentsel yaşamın çekiciliği birbirini tamamlayan karşılıklı etkileşim içinde olup nüfusu hareketlendiren dinamik faktörlerdir. Göçleri inceleyen coğrafyacılar kendi yerlerini terk eden insanları bu karara sevk eden koşulları (itici faktörler) ve algılar ile onları diğer yerlerden daha çok belirli yerlere çeken şeylerin (çekici faktörler) neler olduğunu bulmaya çalışırlar (Tümertekin ve Özgüç, 1997: 287).

2.2.3.2.1. Göçün İtici Nedenleri

Göçün itici faktörleri özellikle kırsal alanlarda yoğunlaştığı görülmektedir. Kırsal nüfusunu şehirlere iten bu faktörler şu şekilde ifade edilebilir: Köyde artan nüfus baskısı, yetersiz ve miras yoluyla tarım arazilerinin parçalanması, düşük verimlilik, doğal afetler, kan davaları, tarımda makineleşme kırsal yerleşmelerin itici yönünü oluşturmaktadır. Ayrıca, 1990 sonrası dönemde Doğu ve Güney Doğu Bölgelerinde yaşanan terör ve güvenlik sorunu göçün itici faktörleri arasında yer almaktadır. “Göç nedenleri göz önüne alınarak çok sayıda itici ve çekici faktör sıralanabilir. İtici güçler arasında çevresel, demografik, ekonomik ve siyasal baskılar sayılabilir. En sık göçe sevk eden çevresel güçler; kuraklık, su baskınları ve depremlerdir. Bir kimseyi ülkesini terk etmeye zorlayan belli başlı ekonomik baskılar da yoksulluk, işsizlik ve ürün elde etmedeki başarısızlıktır. Vatanını terke zorlayan siyasal baskılar arasında da savaşlar, ihtilaller ve sıkıyönetim, totaliter yönetimler, ülkeden ihraç vb. sayılabilir” (Tümertekin ve Özgüç, 1997:287).

Doğal afetler de göçün itici nedenleri arasında gösterilmektedir. Bu durumun en açık örneği depremlerdir. 1999 Ağustosunda yaşanan Marmara depremi, 2003 yılında yaşanan Bingöl depremi ve 2011 yılında yaşanan Van depreminden sonra binlerce insan yaşadığı yeri sürekli olarak terk etmiştir. Deprem felaketini yaşayan bölgelerde; evleri, iş yerleri yıkılan insanlar, deprem bölgesinden başka alanlara doğru göç etmeye başlamıştır. Araştırma alanımız İstanbul’da 1990-1997 döneminde Nüfus Artış Hızı (NAH) %35 iken; 1999 Marmara depremi sonrası 1997-2000 döneminde İstanbul’un NAH %33,09 seviyesine düşmüştür. 2003 Bingöl depremi ve 2012 Van depremi sonrasında; Van ve Bingöl şehirlerinden İstanbul’a yoğun göçler yaşanmıştır.

2.2.3.2.2. Göçün Çekici Nedenleri

Şehirlerdeki iş, eğitim, sağlık imkânları ve daha iyi koşullarda yaşama düşüncesi, ulaşım imkânları, güvenli bir yaşam, kentlerdeki sosyal ve kültürel imkânlardan yararlanma isteği günümüz dünyasında kentleri cazibe merkezi haline getirmiştir. Göçmenleri belli bir varış yerine çeken çekici güçler; genellikle göçün itici faktörlerinin tersini oluşturmaktadır. Yaşama koşullarını iyileştirmek için ekonomik fırsatlar, kişisel güvenlik, özgürlük, eğitim ve kültürel fırsatlar göçün çekici nedenleridir (Tümertekin ve Özgüç, 1997: 287).

Gelişmiş şehirlerdeki iş imkânlarının ve gelir kaynaklarının fazla olması, eğitim ve sağlık hizmetlerinin kentlerde gelişmiş olması, şehirlerde yaşam standardının yüksek olması oraları cazibe merkezi haline getirmiştir. “Türkiye 1950’li yılların başlarından itibaren büyük bir göç dalgası yaşamaktadır. Tarımdaki makineleşme ve kent endüstrisi atağı, buna bağlı olarak kentin barındırdığı eğitim, sağlık gibi yaşam kalitelerinin yükselmesi, en temel göç nedenleri arasındadır. Endüstriye dayalı üretimin konumlandığı kentler yeni ekonominin mekânı olarak iş gücüne ihtiyaç duyar ve türlü yaşamsal yapı ve alanlarıyla cazibe merkezidir (Tezcan, 2011: 6) Ülkemizde iç göçlerin daha çok Karadeniz ve Doğu Anadolu bölgelerinden, sanayileşmiş Marmara ve Ege bölgelerine doğru yapıldığı görülmektedir. Özellikle sanayi sektörünün büyük şehirlerde gelişmiş olması kırsal kesim nüfusunu kentlerde iş bulma ümidiyle şehirlere yönlendirmektedir. Aynı zamanda sosyolojik bir olgu olan göç, Türkiye’de genellikle İstanbul gibi ekonomi, ticaret, sanayi ve sosyokültürel yaşamın merkezi olan belirli şehirlere yapıldığı görülmektedir. İstanbul, iç göçlerle birlikte yoğun bir şekilde dış göçlerin de yaşandığı bir şehirdir. İstanbul, göçün bütün çekici faktörlerine sahip olan bir şehirdir. Bu nedenle Türkiye’de yaşanan göçlerden en çok etkilenen şehir İstanbul olmuştur. Daha çok kırsal yerleşmelerden şehirlere doğru olan iç göçün hep aynı merkezlere yapılması, zamanla buralarda büyük sorunların ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

2.2.3.3. Göçün Sonuçları

Göç, her şeyden önce bir bölgede nüfusun artmasına neden olurken diğer bir bölgede nüfusun azalmasına neden olmaktadır. Sanayileşme süreciyle kırdan kente doğru yaşanan göçlerin toplumlar üzerinde daha ağır etkilere neden olduğu gözlenmektedir. Bunun temel nedeni göç eden nüfusun yerleştiği bölgede; toplumsal yapıyı, kültür, ekonomik ve sosyal politikaları doğrudan etkilemesidir. İnsanlar, bireysel olarak yapılması imkânsız olan faaliyetleri bir araya gelerek ve belirli bir işbölümü halinde uzmanlaşarak çözmektedir. Bu durum nüfusun kentlerde toplanmasına neden olmuştur.

Günümüzde hızla artan dünya nüfusu, ulaşım ve iletişim teknolojisinin imkânlarını kullanarak daha sık ve hızlı bir şekilde yer değiştirmektedir. Göçle birlikte şehirlere toplanan nüfus; gecekondulaşma, ulaşım, güvenlik, eğitim, sağlık, işsizlik, çevre kirliliği, tarım alanlarının yok olması, plansız sanayileşme, alt ve üst yapı sorunlarını ortaya çıkarmıştır. Kentlerde konut sıkıntısının baş göstermesi ve gecekondulaşmanın olması, tarım alanlarının yok olması, su havzalarının tahrip edilmesi ve sanayi tesislerinin kent içinde kalması sosyal hayatı olumsuz etkilemektedir. Göçle birlikte şehirlere yığılan nüfus; trafik, eğitim, sağlık ve konut problemlerine neden olmaktadır. Sonuçta gecekondulaşma süreci başlamakta ve çevre sorunları görülmektedir. Başta belediyeler olmak üzere ilgili kamu kurumları alt yapı hizmetlerini karşılayamamaktadır.

Yatırımların belirli şehirlerde yoğunlaşması ve kırsal kalkınmanın hedeflenen düzeye ulaşmaması göçlerin hızlanmasına neden olmaktadır. Özellikle kırsal kesimde tarım alanlarında üretici durumunda olan kitle göçle birlikte şehirde tüketici konumuna düşmekte olup işsizlik sorunu yaşanmaktadır. Göçle gelen bireylerin çoğunluğunu üretken yönünü gösteremeyen kişiler oluşturmaktadır. Toplumda işsizlik sorunu yaşanmaktadır. Şehirlerin mekânsal yapısını etkileyen göçler; hızlı nüfus artışının doğal bir sonucudur. Bu nedenle şehir yaşamının özünü oluşturan toplumsal gelişme, kalkınma ve değişim, göç olgusundan doğrudan etkilenmektedir. Sonuç olarak plansız sanayileşme ve sağlıksız kentleşme, günlük yaşam telaşı, iş setresi, trafik vb. yeni sorunların ortaya çıkmasına sebep olmaktadır.

2.3. Nüfus Teorileri

Sanayi Devrimi'nin etkisiyle dünyada yaşanan nüfus artışına yönelik düşünceler, nüfus teorilerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Avrupa'da, Rönesans ve reform hareketleri ile başlayan pozitif ve özgür düşüncenin gelişmesiyle, skolâstik düşünce yıkılarak, deney ve gözleme dayalı bilimsel çalışmaların önü açılmıştır. Özellikle XVII. ve XVIII. yüzyıllarda felsefî düşünce ve bilimin gelişmesi 'Aydınlanma Çağı' olarak tanımlanan yeni bir dönem başlamıştır. Felsefe ve bilim alanındaki gelişmeler, Sanayi Devrimi'nin alt yapısını hazırlamıştır. Pozitif bilimlerdeki ilerleme ve buluşların üretime uygulanmasıyla İngiltere'de Sanayi Devrimi'nin başlaması sağlanmıştır. James Watt'ın 1765 ile 1776 arasında İngiltere'de buhar makinesini yeniden tasarlaması onu maliyet etkin kılmıştı. Watt'ın patneri Matthew Boulton kısa sürede buhar makinesini her türlü imalat işlemi için, doğal olarak da imalat faaliyetlerinin en büyüğü olan dokuma için, bir enerji kaynağı haline dönüştürmüştür (Tümertekin ve Özgüç, 2011: 408). Enerji, ulaşım ve haberleşme alanındaki gelişmeler; toplumların ekonomik ve sosyal yapılarında önemli değişikliklere yol açmıştır. Sanayileşme, nüfusu şehirlere yönlendirerek toplumsal yaşam biçiminde köklü bir değişim başlatmıştır.

Sanayi devrimiyle başlayan değişimin sonuçları; bütün dünyada nüfusun nicelik ve niteliğini doğrudan etkilemiştir. Sanayileşme, tarımda makineleşme, kırdan kente göç ve hızlı şehirleşme gibi köklü ekonomik ve toplumsal değişim; ülkelerin demografik özelliklerini doğrudan etkilemiştir. Bu nedenle nüfus konusu sosyal bilimlerin en hararetli tartışma konularından birini oluşturmuştur. Nüfus üzerine odaklanan düşünürler, ülkelerin belli bir nüfus politikasının olması gerektiğini ileri sürmüştür. İktisadî, siyasî ve sosyal yaşamın devamı için bazı nüfus teorileri ortaya koymuşlardır. Nüfus teorileri; nüfusla sosyal, ekonomik, kültürel ve diğer faktörlerin değişimleri arasındaki karşılıklı ilişkileri açıklamak üzere kurulmuş fikirler dizisidir. Eski çağlardan beri filozoflar, yazarlar ve din adamları nüfus sorunları ile ilgilenmişler ve diğer olaylarla ilgisini, kendi görüşlerini açıklamışlardır (Güneş, 2009: 128).

Nüfus artışına ait teori ve yorumlar biyolojik, kültürel ve ekonomik olmak üzere üç başlık altında toplanabilir. İngiliz bilim adamı Thomas R. Malthus'un

ortaya attığı “Malthus Teorisi”, “Optimum Nüfus Teorisi”, Blacker’in geliştirdiği “Demografik Evrim Teorisi” bu alanda öne çıkan teorilerdir. Ancak Sosyoloji biliminin kurucusu kabul edilen, XIV. yy düşünürlerinden İbni Haldun; düşünce sistematigi açısından nüfus konusunda önemli tezler ortaya koyan bilginlerden biridir.

İbni Haldun, sosyolojik ve demografik etkenlerin karşılıklı bir etkileşim içinde olduğunu vurgulamıştır. Toplumsal yaşam biçimini, göçebe ve yerleşik olarak sınıflandıran İbni Haldun; Nüfus (Umran) Teorisi’ni ortaya koyarak, bu alanda çalışma yapan düşünürlere öncülük etmiştir. Harvey Leibenstein ve Gary Becker “Doğurganlığın Ekonomik Teorisi”nin öncüleridir. Malthus’a karşı çıkan “Ester Boserub Teorisi” Ekonomik-Demografik Modellere ve Doğurganlığın Ekonomik Teorisi, Karl Marx Teorisi, Enke, Phelps Yeni Nüfus Teorileri arasında öne çıkan isimlerdir. Ayrıca Adam Smith, J. Stuart Mil, David Ricardo ve IXX. ve XX. yy’da çeşitli nüfus teorileri ortaya atılmıştır. Özetle çok farklı görüşleri ifade eden nüfus teorisyenlerinin hemen hepsinin “Malthus Teorisi”, “Optimum Nüfus Teorisi” ve “Demografik Evrim Teorisi”nden etkilendiği ya da bu teorisyenlere alternatif bir görüş ortaya koymaya çalıştığı görülmektedir. Bu nedenle araştırma kapsamında sadece İbni Haldun’un Nüfus (Umran) Teorisi, Malthus Teorisi, Optimum Nüfus Teorisi ve Demografik Evrim Teorisine dair açıklamalara yer verilmiştir. İbni Haldun; Nüfus (Umran) Teorisi’ ile batıda yaşanan bilimsel gelişmelere ışık tutan önemli düşünürlerden biridir.

2.3.1. İbni Haldûn’un Nüfus (Umran) Teorisi

İbni Haldun’un Mukaddime adlı eseri, düşünce sistematigi açısından irdelendiğinde; asabiyet, umran, bedevilik ve hadarilik kavramları üzerinden hareket ederek insanı ve toplumu irdlemiştir. Umran ve asabiyet kavramları İbni Haldun’da medenîyet düşüncesinin temellini oluşturmaktadır. Toplumsal yaşam biçimini bedevi (göçebe) ve Hadari (yerleşik) toplum olarak sınıflandıran İbni Haldun; yerleşik hayatın, yani ‘umran’ın insan gereksinimlerinin işbölümü ve uzmanlaşmayı sağladığını vurgulamıştır. Umran, toplumla kaynaşmak ve ihtiyaçları gidermek maksadıyla şehre veya bir konaklama yerine inmek ve orada birlikte ikâmet etmekten ibarettir. İnsanı, ait olduğu toplumun özelliklerine bakarak anlamaya çalışan İbni

Haldun; toplumu ise içindeki insanların özellikleriyle çözmeye çalışmıştır (İbni Haldun, 1998: 208-209).

Göçebelikten yerleşik düzene geçişin, yani ‘umran’ insanın ihtiyaçlarını çeşitlendirip arttırırken; üretim biçimlerini değiştirdiğini belirten İbni Haldun ‘umran’ kavramına; toplum, toplumsal hayat, toplumsal organizasyon, medenilik, medenîyet gibi farklı anlam yüklemiştir. Bu anlamlardan biri de ‘nüfus’ kavramıdır. “İbni Haldun, ‘nüfus’ için ‘umran’ sözcüğünü kullanmıştır. ‘Büyümek’ ya da ‘gelişmek’ kökünden türeyen bu sözcüğü ‘uygarlık’ anlamında da kullanmıştır. İbni Haldun’a göre, nüfus artışı uygar yaşam kavramının ayrılmaz bir parçasıdır. Ne kadar çok insan olursa o kadar çok zenginlik, o kadar çok uygarlık olacaktır” (Robinson, 2004: 263).

‘İbni Haldun için Cemil Meriç ‘popilasyonist’ sıfatını kullanmaktadır. “Nüfus ve refah arasındaki girift münasebetlerin toplumu nasıl etkilediğini ayrıntılı bir şekilde irdelemektedir. Nüfus artıkça talepler de artar. Talep istihsalı kamçılar. Yeni yeni zanaatlar doğar. Zanaatlar geliştikçe ihtiyaçlar çoğalır: Talep arzı yaratır, arz talebi. ‘İbni Haldun; şehir ne kadar kalabalıkça ahali o kadar müreffeh, zanaatkârlar o kadar itibardadır’. Şehrin dilencileri bile daha zengin olacağını ifade ediyor (Meriç, 2006: 108). İnsan ihtiyacını karşılamak ve güvenliğini sağlamak amacıyla yardımlaşarak güç birliği yapmak zorundadır. İnsanın işbirliği yaparak kurduğu şehirler, İbni Haldun terminolojisinde ‘umran’ olarak ifade edilmektedir. Umran’ı ise insanı diğer varlıklardan ayıran bir özellik olarak gören İbni Haldun için “Umran, toplumla kaynaşmak ve ihtiyaçlar gidermek maksadıyla şehre veya bir konaklama yerine inmek ve orada birlikte ikamet etmekten ibarettir (Canatan, 2005: 99).

İbni Haldûn düşüncesinin odak noktalarından bir diğeri ise Asabiyet kavramıdır. İbni Haldûn’un terminolojisine ait olan ‘asabiye’ kavramının bir ucu bedevîlikte, diğeri ucu hadarîliktedir. Asabiyetin bu iki ucu arasında büyük farklar vardır. Kırılardan göçebe hayatı yaşayan kavimlerde çok kuvvetli ve faal olan asabiyet, gerek mekân, gerekse zaman olarak şehirlerdeki hedari hayata yaklaştıkça zayıflar ve burada yok olur. Yani arazide ve sahada doğan asabiyet şehirlerde ve medenîyet merkezinde ölür (İbni Haldun, 1998: 102).

İbni Haldûn’un ‘asabiyet’ kavramı ile açıkladığı; göçebe toplumların gerek sosyal hayatları gerekse üretimin onlar üzerindeki etkisi bedevî toplulukların birbirlerine daha çok bağlanmalarına neden olmuştur. Çok yönlü ve boyutlu bir kavram olan ‘asabiye’ toplumsal yaşamın temelini oluşturan üretim ve tüketim ilişkisinde bedevî hayatın zor şartları, kıt kaynaklarına rağmen kaynaşma ve

dayanışmanın önemini vurgulayan İbni Haldun; insanlar arasındaki asabiyet bağının bir tür mecburiyetten kurulduğunu, insanların yaşamak için buna mecbur olduğunu ifade etmektedir. ‘Umran’da yani şehirlerde ise, nüfusun fazla olması nedeniyle, insanların ihtiyaçlarını daha rahat karşılama öngörüsü bu bağın giderek yok olduğunu ifade etmektedir. Herhangi şehirde iktisadi, idârî , siyasi ve ilmi faaliyetler canlı olursa; burada umran’ın kurulması, ilerlemesi ve yükselmesi mümkündür. Ancak iktisadî, idârî, siyasî ve ilmî faaliyetler geriler ve zamanla ortadan kalkarsa; ‘umran’ geriler ve zamanla yıkılır. İbni Haldun bu noktadan hareketle, toplumların ve kültürlerinin farklı oluşunda; nüfus ile ekonomi kavramları arasında sıkı bir bağ olduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca, İbni Haldûn’un, zengin ve aşırı tüketime yönelen şehir halkının çalışma ve üretim konusunda dinamizmini yitirmesi nedeniyle; şehir nüfusunun tüketim toplumuna döndüğünü vurgulamıştır. İbni Haldûn, nüfusla ilgili konuları ele alırken şehirlerin gelişmesinde nüfusun önemine dikkat çekmekte ve kalabalık olanların nüfusu az olanlara göre umran açısından daha çabuk ilerlediğini belirtmektedir (Bozkurt, 2007: 294).

İnsanın doğuştan yeteneklerini kullanabilmesi ve değerlendirebilmesi yaşadığı çevrenin şartlarına bağlıdır. Çünkü sosyal çevrenin insana sunduğu fırsat ve imkânlarına bağlı olarak yetenekleri ortaya koyabilir. İnsanlar arasındaki anlayış ve kavrayış farkının yaşadığı çevre etkisiyle oluştuğunu ifade etmektedir. Düşündüğü ve inandığı gibi yaşamayı amaçlayan ve bu doğrultuda çaba harcayan insanların; aynı zamanda içinde bulundukları sosyal ve ekonomik ortamdan etkilenecek ona uygun bir zihniyet ve karakter yapısına bürünmektedir. İbni Haldûn’a göre insanın olduğu yerde iktisadi değişkenler, ahlâkî, psikolojik, siyasî, sosyolojik ve demografik etkenler karşılıklı bir etkileşim içindedir. Bu kapsamda toplumların yükselmesi ya da çökmesini irdeleyen İbni Haldûn; toplumun ulaşabileceği en üst noktadan sonra kaçınılmaz olarak gerilemenin başlayacağını, nüfusun azalacağını, mesleklerin, ustalık gerektiren işlerin ve sanatın azalacağını; her türlü üretimin azalıp kaybolacağını vurgulamaktadır. Bu nedenle bir ülkede nüfusun çok olması gerekmektedir. Ayrıca nüfus yapısı, üreten bir kitle olarak sürekli dinamik tutulmalıdır. İbni Haldûn’a göre nerede üretim ve gelir varsa orada nüfus çoktur.

İnsanların gereksinimlerini karşılayabilmek amacıyla bir araya gelerek toplumsal yaşamı oluşturduğunu belirten İbni Haldûn; fazla nüfusun daha fazla

üretimde bulunarak, şehri daha fazla zenginleştireceğini vurgular. Daha fazla nüfusun, tabii artış ve göçlerle oluşacağını belirten İbni Haldûn, bir bölgedeki üretim artışı dolayısıyla zenginliğin artmasının, o bölgeye doğru göçleri çekeceğine değinir. İbni Haldûn nüfus ile fiyatlar arasında bir bağ kurar. O'na göre şehirlerde yiyecek ve diğer zorunlu maddeler ucuz, buna karşılık meyve ve diğer refahlı hayatın gerektirdiği maddeler pahalıdır. Nüfusu az olan fakir bölgeler için ise bu durumun aksi söz konusudur (Uludağ, 199: 37).

Nüfus ile iktisat, sosyal ve kültürel gelişmeler üzerinden toplumsal yaşamı inceleyen İbni Haldûn; nüfus artışının ekonomik ve siyasal güç bakımından etkilerine değinerek, bir ülkenin diğer ülkelere nazaran üstünlüğünü sağlayan sebepler arasında nüfus fazlalığının önemini vurgulamıştır. İbni Haldûn kuru bir nüfus çokluğundan ziyade üretime katkısı bulunan vasıflı bir işgücünün ekonomiyi canlandıracağını ifade etmektedir. Günümüz anlayışına uygun olarak İbni Haldûn bilgili insan veya nitelikli işgücünü, üretimin en önemli girdisi kabul etmekte, ekonomik gelişmenin sağlanmasında etkin ve ülkelerin refahının kaynağı olarak görmektedir (Şen, 2010: 59). İbni Haldûn'un, bireyden başlayan, toplumu ve devleti içine alan, üretim tarzlarını ve kent yaşamını inceleyen teorisi günümüzde halen canlılığını korumakta ve tartışılmaktadır.

2.3.2. Malthus Teorisi

Dünya tarihinde köklü değişimlerin yaşandığı XVIII. yy Avrupa'sında nüfus çalışmaları, düşünürlerin temel konularından biri olmuştur. IXX. yy'da sosyal ve ekonomik alanda yaşanan dönüşüm, toplumların demografik yapısında köklü değişimlere neden olmuştur. "İngiltere'de Adam Smith devrinde başlayan sanayileşme; Maltus devrinde, gıda maddeleri sıkıntısı, işçi sınıfının sefaletini ve sınıf çatışmalarını doğurmuş ve Napoleon devrinde, ülke ekonomik burhana gitmeye başlamıştır. Bu kötü duruma enflasyon, ağır vergilerin konması ve kambiyonun düşmesi gibi olaylar da eklenmiştir" (Başol 1995: 5).

Avrupa'da yaşanan bu gelişmeleri gözlemleyen Thomas R. Malthus, 'An Essay on the Principle of Population' (Nüfus İlkesi Üzerine Deneme) adlı eserinde dünyanın geleceğine dair kaygılarını ifade etmiştir (Malthus, 2008: 7). Nüfus konusundaki düşünceleriyle IXX. yy'da İngiltere'de çok tartışılan Thomas R. Malthus; teorisini iki ana temel ilke üzerine kurmuştur. Malthus besin maddesi

üretimiyle insan artışı arasındaki denge bozukluğunu göstererek aşırı nüfusun ne gibi sorunlar getirebileceğini düşünmüş ve düşündürmüştür. Malthus görüşü şöyle özetlenebilir: her canlı, kullanacağı besin maddelerinin ulaşamayacağı bir oranda çoğalır; nüfus artışı geometrik bir artıştır. Besin maddelerinin artışı aritmetik bir artıştır (Timuçin, 1995: 595). Bu ifadelerden anlaşıldığı üzere Malthus; dünya üzerinde nüfusun geometrik olarak artırmakta olduğunu ancak gıda maddelerinin aritmetik olarak artmış olduğunu vurgulamıştır. Bugünkü nüfusun bin milyon olduğunu kabul edelim: insan ırkı 1, 2, 4, 8, 16, 32, 64, 128... sayı seri şeklinde çoğalırken; geçim vasıtaları ise 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8 şeklinde artacaktır. İki asır sonunda nüfus ve yaşama vasıtaları arasındaki nispet 256'ya 9; üç asır sonunda 4.096 ya 13 ve yirmi asır nihayetinde aradaki fark hesap edilemeyecek kadar büyüyecektir (Tanoğlu, 1969: 39-40).

R. Malthus, nüfusun geometrik olarak çok hızlı bir şekilde katlanarak artacağını; en uygun koşullarda dahi üretimin en çok aritmetik olarak artacağını ifade etmiştir. Denetim altına alınmadığı takdirde nüfus geometrik bir oranda artar. Geçimlik gıda maddelerinin artışı ise aritmetik bir oranda gerçekleşir (Malthus, 1979: 8). Özellikle gıda maddelerinin dünya nüfusunu beslemeye yetmeyeceğini bu nedenle büyük felaketler yaşanacağını ifade etmiştir. Günümüz dünyasında yaşanan gelişmeler Malthus'un öngörülerini kısmen geçersiz kılmaktadır; çünkü bilim ve teknoloji alanındaki ilerlemeler, üretim imkânlarının hızla gelişmesine sağlamıştır. Sosyal üretim nüfusa oranla daha hızlı artış göstermektedir (Yudin, 1997: 312).

Sosyal devlet anlayışının temel niteliklerinden biri olan yoksullara yardım konusunda ortaya koyduğu düşünceleriyle çok tartışılan Malthus, yoksullara sosyal yardım sunmayı düzenleyen 'Yoksul Yasaları'na (Poor Laws) şiddetle karşı çıkmıştır (Uludağ, 1997: 57). XIX yy'da Avrupa'da görülen yaygın sefaletin nedenini yoksulların fazla üremesine bağlayan Malthus, yoksulların kontrolsüz doğurganlığı karşısında liberal kapitalist ekonomik anlayışı savunmuştur. Malthus'un yoksulluk konusundaki liberal bakış açısını eleştiren dönemin sosyalist düşünürleri; yoksulluğun yok edilmesi için, nüfus kontrolü değil toplum modelinin değişmesi gerektiğini savunmaktadır.

Nüfus artış olayını esaslı şekilde ele alan bilim adamı Malthus, ortaya koyduğu düşünceleriyle dönemin düşünürlerini ikiye bölmüştür. Bir kısım düşünürler

nüfusun artmasını savunurken, bazı düşünürler ise nüfusun azalması gerektiğini savunmuştur. Günümüzde ise bir tarafta, Malthus'un fikirlerini benimseyen Neo-Malthusçuluk, nüfus planlaması politikalarını savunurken; bir tarafta ise, nüfustaki azalmayı bir tehlike olarak gören Anti-Malthusçuluk doğurganlığı teşvik etmektedir. Malthus'un nüfus prensibi hakkında kim ne düşünürse düşünsün ve ne söylerse söylesin, gerçek şudur ki; nüfus fikrini ve bu fikri ihtiva eden bütün problemleri ilk defa kavrayan ve bunu büyük bir sadelik ve açıklıkla ortaya koyan kişi olduğu söylenmektedir (Tanoğlu, 1969: 38-39). Bu noktada, İbni Haldûn gibi nüfus konusunda daha önce ortaya atılmış düşüncelerin varlığı bilinmektedir. Malthus ise, 'nüfus artışına' odaklanmıştır. Nüfus sorununa eğilen ilk kişi Malthus değildir, daha önce Fransa'da Buffon ve Montesquieu nüfus sorunu üzerine durmuştur (Timuçin, 1992: 595). Burada olduğu gibi birçok kaynakta Malthus bir anlamda demografinin kurucusu kabul edilse de, daha önceden birçok düşünür nüfus konusuyla ilgilendiği ve özgün düşünceler ortaya koyduğu bilinmektedir.

Günümüz dünyasında, gelişmiş ülkelerin yaşadıkları endüstrileşme süreci çok az bir nüfus artışı ile gerçekleşirken, azgelişmiş ülkelerin nüfus artış oranları çok daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu olgudan hareketle, ülkelerin nüfus artış oranları ile gelişmişlik düzeyi arasında ters bir orantı görülmektedir; ancak bu durum Malthus'un ortaya koyduğu teoriyi haklı çıkarmaz. Sosyolojik bir kavram olan nüfus, sadece üretim ve tüketim odaklı bir bakışla kavranamayacak kadar geniş boyutlu bir konudur.

2.3.3. Optimum Nüfus Teorisi

İnsanların müreffeh bir yaşam sürmesi amacıyla demografi konusuna odaklanan düşünürler; nüfusun niteliği ve niceliği üzerine görüşler ortaya koymuştur. Bu noktada bazı düşünürler, nüfus artışının hızlandırılması gerektiğini savunurken bazıları ise nüfus artışının düşürülmesi gerektiği savunmuştur. XIX. yy sonu ve XX. yy başlarında düşünürlerin çabalarıyla ortaya çıkan optimum nüfus; muayyen bir gayeyi en tatminkâr şekilde gerçekleştirebilecek nüfus miktarıdır. Bu tanım, optimum nüfus oranının oldukça geniş bir kapsam taşıdığını göstermektedir (Başol, 1995: 10).

Nüfus konusunda birçok düşünürü etkileyen Malthus Teorisi; Lord J. M. Keynes ve Knut Wicksell gibi bazı düşünürler tarafından kısmen veya tamamen reddedilmiştir. Jean Baptiste Say ve John Stuart Mil gibi Malthus'un düşüncelerini hararetli savunucuların da olduğu bilinmektedir. Sanayileşmiş ülkelerde XIX. yy'da nüfus hızla artarken, kişi başına düşen gelir buna paralel olarak yükselmiştir. Ayrıca gelişmiş ülkelerde kişi başına düşen gelir artmaya devam ederken; XX. yy'da doğurganlığın azalmaya başlaması, nüfus artış hızının düşmesi, Malthus'un bazı iddialarını çürütmüştür. Bütün bu gelişmelere rağmen XX. yy'da nüfusla ilgili tartışmaların Malthus'un düşünceleri etrafında şekillendiği görülmektedir.

Özellikle I. Dünya Savaşı sonrasında İngiltere'de; işsizliğin kısmen artması, doğum oranının yükselişi ve nüfusun artması durumunu gözlemleyen Keynes; çalışma hayatına katılacak nüfusa istihdam oluşturulması için yatırımların yapılması gerektiğini vurgulamıştır. Lord J. M. Keynes'e göre nüfus artışı iktisatta sağlık belirtisidir (Akdeniz, 1977: 35). İsveçli iktisatçı Knut Wicksell ise, bütün Avrupa ülkelerinde nüfusun normal seviyeyi aştığını, kişi başına düşen gelirin yükselmesi, yani insanların daha iyi şartlarda yaşaması için toplam nüfusun azalması gerektiği savunmuştur. Ortaya atılan farklı görüşler ve düşünceler, konuyla ilgili tartışmalar sonucunda 'Optimum Nüfus Teorisi' adı verilen kuram ortaya çıkmıştır. Bu noktadan hareketle 'Optimum Nüfus Teorisi' nüfus konusuyla ilgili farklı düşüncelerin bir sentezi olarak değerlendirilebilir.

Nüfus teorilerinin ortaya atılmasının temellinde ekonomik kaygıların bulunduğu anlaşılmaktadır. Araştırmacılar nüfus büyüklüğü ve refah düzeyi arasındaki ilişkiyi optimal nüfus büyüklüğü ile açıklamaktadır. "XIX. yy sonlarında ekonomistlerin en fazla yoğunlaştıkları konulardan biri de bir toplumda nüfusun ulaşabileceği optimum bir noktanın olup olmadığıdır. Optimum nüfus düzeyiyle anlatılmak istenen ise işgücü başına verimin en yüksek olduğu nüfus düzeyidir. Geniş bir ifadeyle optimum nüfus; 'belirli bir amacı en tatminkar şekilde gerçekleştirebilecek nüfus miktarıdır' şeklinde tanımlanabilir" (Murat, 2006: 36). 'Optimum Nüfus Teorisi' bir ülkenin ekonomik kaynaklarının geçindirebileceği maksimum nüfus büyüklüğü veya ülkenin nüfus başına üretimin en fazla çoğaltabileceği limit olarak tanımlanmaktadır. Optimum Nüfus Teorisi, dünya nüfusundaki artışı vurgularken; üretim alanında yaşanan gelişmeleri ve verimliliği etkileyecek unsurların sabit kaldığını varsaymaktadır. Ayrıca, nüfus artışının bir süre

daha etkin bir kaynak dağılımı sağlayacağı; ancak nüfus artışının devam etmesi halinde azalan verim kanunun işlemeyeceği tezi Optimum Nüfus Teorisi'nin özünü oluşturmaktadır. Günümüz dünyasında doğal kaynakların hızla tüketilmesi, küresel ısınma nedeniyle yaşanan iklim değişiklikleri ve üretim alanlarının her geçen gün azalmakta olduğu görülmektedir. “İnsan soyunu, kalite bakımından daha kamil hale getirmek, onun sayıca çoğalmasıyla mutlaka çelişmez. Nüfusun çoğalması, iş bölümünü gerektireceği, büyük ölçekli işletmelerin kurulmasına imkân verecek verimi artıracak için pekâlâ fert başına gelirin yükselmesine, hayat seviyesinin düzelmesine ve eğitimin çok daha kaliteli hale getirilmesine de imkân verebilir (Cipolla, 1980: 127). Ancak üretim alanları azalmasına rağmen, üretim alanında yaşanan gelişmeler neticesinde; daha dar alanlardan daha çok verim elde edildiği bilinmektedir.

2.3.4. Demografik Dönüşüm Teorisi

İnsanlık tarihî boyunca her zaman öncelikli konular arasında yer alan nüfus konusu modern dünyanın en çok üzerinde durduğu hususlardan birini oluşturmaktadır. Özellikle XX. yy'da gelişmiş ülkelerde görülen demografik yapı üzerindeki hareketlilik düşünürleri bu konuya odaklamıştır. Demograflar, dünya üzerinde nüfusun değişim durumunu anlatmak amacıyla, ‘Demografik Dönüşüm Kuramı’ olarak bilinen yeni bir model geliştirmiştir. Nüfus konusunda ortaya koyduğu düşünceleriyle dikkat çeken İngiliz Demograf W. Simpson Thompson tarafından 1929 yılında ortaya atılan ‘Demografik Dönüşüm Teorisi’ genel olarak sanayileşme ve ekonomik gelişme ile doğum ve ölüm hızları arasında ters yönlü bir ilişki olduğu düşüncesi üzerine kurulmuştur. Nüfusla ilgili konulara geniş bir perspektifle yaklaşan ‘Demografik Dönüşüm Kuramı; doğum ve ölüm oranlarının yüksek olduğu bir demografik yapıdan, doğum ve ölüm oranlarının düşük olduğu bir rejime geçiş sürecini ifade etmektedir.

Demografik Dönüşüm kuramcıları; modernleşme, sanayileşme ve kentleşmeyle beraber her ülkenin aynı demografik evrimi izleyeceğini ancak her ülkenin bunu farklı zamanlarda yaşayacağını iddia ederler. Thompson, 1908-1927 yılları arasında, önce Avrupa ve Kuzey Amerika’da, sonra Asya ve Latin Amerika’da ve son olarak ise Sahraaltı Afrika ülkelerinde; demografik verilerini toplayarak, analiz ederken, bu ülkeleri nüfus artışı modellerine göre üç ana gruba ayırmıştır. “A

Grubu (Kuzey ve Batı Avrupa, Amerika Birleşik Devletleri): İXX. yy ikinci yarısından 1927 yılına kadar çok yüksek doğal artış oranlarından düşük artış oranlarına geçmiştir. Kısa süre içinde durağan kalacak ve sayıca düşmeye başlayacaktır. B Grubu (İtalya, İspanya ve Slav Orta Avrupa): Thompson hem doğum hem de ölüm oranlarındaki düşüşün bir süre sonra doğum oranları kadar ve hatta ondan daha çok düşeceğini ileri sürmüştür. B grubu ülkelerde bu durum otuz beş yıl önceki A Grubunda yer alan ülkelere benzemektedir. Dünyanın geri kalanı C Grubu: Thompson dünyanın diğer bölgelerinde doğum ve ölüm oranları üzerindeki kontrole ilişkin yeterli kanıt görememiştir (Şahin, 2014: 34). Bu araştırmalar zamanla geliştirilerek ‘Demografik Dönüşüm Teorisi’ olarak literatüre geçmiştir. Thompson’un tezinden yola çıkarak oluşturulan A, B ve C grupları; dönüşümün başlangıcı, dönüşüm artışı ve yüksek artış potansiyeli olarak üç aşamalı geçiş modeli oluşturulmuştur. Özetle her toplum için kaçınılmaz olarak, nüfus artış hızının önce yükseleceğini, sonra yavaşlayacağını ve son olarak düşeceğini ifade edilmektedir. Demografik dönüşüm teorisinin gelişmesinde önemli isimlerden biri olan Blacker ise demografik dönüşüm sürecini beş aşamada incelemektedir. “İlk aşamada doğum ve ölüm oranları yüksektir. İkinci aşamayı oluşturan dönemde ise, doğurganlık yüksek fakat ölümler azdır. Üçüncü dönemde doğurganlık azalmaya başlamakla birlikte, ölüm oranları da hızla düşmeye devam etmektedir. Dördüncü aşama, denge aşamasıdır. Bu dönemde doğum-ölüm oranları dengesi sağlanmıştır. Son aşamada da doğumlar ölüm düzeyinin altına düşer ve nüfus azalmaya başlar (Murat, 2006: 37).

Günümüzde ‘Demografik dönüşüm Teorisi’ denince Blacker’in öngördüğü beş aşamalı teori yerine üç aşamalı bir evrim anlaşılmaktadır (Yumuşak, 1996: 49). Doğum ve ölüm oranında belli bir denge olduğunu ifade eden birinci aşamada bulunan toplumların ilkel tarım koşullarında yaşamlarını sürdürdüğü; ihtiyaçlarını karşılayacak oranda üretim yaptıklarını, teknolojinin ya çok az değiştiğini ya da hiç değişmediğini vurgular. Geri kalmış ülkelerin bu kategoride yer aldığı değerlendirilmektedir. İkinci aşamada ekonomik gelişme ve toplumda işbölümü artmakta olduğunu, teknolojik gelişmenin yaşandığını; gelişmekte olan ülkelerin bu kategoride yer aldığını belirtir. Üçüncü aşama da ise gelişmiş ülkelerin yer aldığını; bilimsel, teknolojinin gelişmiş olduğu ülkelerde doğum oranları düşüktür.

Demografik Dönüşüm Teorisi’nin Günümüzde göç olaylarını göz ardı ederek; sadece ölüm ve doğum verilerine bakarak nüfus hareketlerini açıklamaktadır. Bu durum ‘Demografik Dönüşüm Teorisi’nin eleştirilmesi gereken noktalarından biridir. Ayrıca bütün ülkelerde demografik yapıyı aynı çerçeve içinde açıklama çabaları da soru işaretlerine açıktır.

2.4. Demografik Bilgi Kaynakları

Herhangi bir yerde, nüfusun nitelik ve nicelik yapısını inceleyen demografi bilimi; nüfusun belirli bir alandaki durumunu ve zaman içerisindeki değişimini incelemektedir. Bir toplumu incelerken ele alınacak sosyolojik unsurların başında nüfus konusu yer almaktadır. Günümüz dünyasında demografik bilgiler; nüfusun idârî , siyasi, askerî, sosyal, ekonomik ve kültürel özelliklerinin araştırılıp analiz edilmesinde büyük bir önem arz etmektedir. Bu nedenle demografik bilgi kaynakları, yani nüfus istatistikleri büyük bir ihtiyaç haline gelmiştir. “Demografik incelemelere veri sağlayan başlıca bilgi kaynakları şu şekilde sıralanabilir:

1. Nüfus sayımları
2. Hayatî kayıtlar (doğum ve ölüm kayıtları)
3. Göç kayıtları (ülke içi ve ülke dışı)
4. Devamlı nüfus kayıt sistemi
5. Sondaja dayanan periyodik veya ihtiyaca göre yapılan nüfus araştırmaları
6. Çeşitli sebeplerle tutulan idârî kayıtları” (Tandoğan, 1998: 9).

Bu çalışmada, demografik veri kaynakları, beş alt başlık halinde sınıflandırılmaktadır: nüfus sayımları, sürekli nüfus kayıt sistemi, doğum-ölüm istatistikleri, göç kayıtları, sondaja dayanan nüfus araştırmaları kapsamında değerlendirilecektir.

2.4.1. Nüfus sayımları

Demografi biliminin temel veri kaynağı nüfus sayımlarıdır. Nüfusla ilgili araştırmalar için en önemli veri kaynaklarının biri olan nüfus sayımları belirli aralıklarla yapılmaktadır. Bir ülkede belirli bir anda tüm fertleri içine alarak demografik bilgilerin toplanması, işlenmesi, tertip ve neşredilmesi nüfus sayımı olarak tanımlanmaktadır (Başol, 1995: 212). Başka bir tanımda ise, bir devletin topraklarında kaç kişi bulunduğunu, bunların türlü yönlerden özelliklerini belli etmek üzere yapılan işlemlerdir (İzbirak, 1975: 250). Türkiye’de nüfus verilerini kayıt altına alan TÜİK, nüfus sayımını; belirli bir tarihte bir ülke sınırları içindeki tüm kişilere ait demografik, sosyal ve ekonomik verileri derleme, değerlendirme, analiz etme ve yayınlama süreçlerinin toplamı olarak tanımlanmaktadır (<http://www.tuik.gov.tr>: 04.07.2015). Özetle, belli bir zaman diliminde, sınırları

belirlenmiş bir alanda bulunan kişilere ait demografik, ekonomik ve toplumsal verilerin kayıt altına alınarak değerlendirip yayınlama işlemleri nüfus sayımı olarak tanımlanmaktadır.

Oldukça masraflı ama kapsamlı bir bilgi edinme yöntemi olan nüfus sayımı, bir ülkenin nüfusuyla ilgili bilgilerin resmî olarak toplanmasıdır. Genellikle belirli aralıklarla yapılan nüfus sayımları; sayım memurlarının haneleri dolaşarak yüz yüze görüşme yoluyla demografik verilerin toplanması şeklinde yapılabilir. Ayrıca hazırlanan anket formları önceden hane halkı reislerine ulaştırılarak, bu formların doldurulup ilgili kuruma teslim edilmesi yoluyla da gerçekleştirilebilir. Nüfus sayımları dünyada başlıca iki yöntemle yapılmaktadır: hazır fiili (de jure) ve mukim-kanuni (de facto) nüfusun saptanmasıdır (Özgüç, 1995: 204). Bu iki farklı yöntemin uygulama aşamasına açıklık getirmek amacıyla tanımlar biraz daha detaylandırıldığında; ‘De jure sistemi; mukim, yasal usule göre yapılan nüfus sayımı sistemi yani insanların daimi ikametgâhlarına göre kayıt altına alınmasıdır. Bir ülkenin nüfusu, o ülkede yaşayan insanların toplamı olarak tanımlanmaktadır (Zaim, 1973:45). ‘De jure sistemi’ ile herhangi bir ülke toplam nüfus ve demografik özellikler tespit edilmektir; ancak ulaşılan verilerin güncel bilgileri yansıtmaktan uzak olması, ülkeler için önemli sorunlara neden olmaktadır. Bir ülkede halkın eğitim, sağlık, ekonomik ve sosyal durumlarını tanımlamak, geleceğe yönelik plan ve program üretmek için nüfus sayımlarında elde edilen veriler kullanılmaktadır. Sayımlarda ulaşılan verilerden hareketle, halkın eğitim durumu, ekonomik durumu, sosyal durumu, yaşı, cinsiyeti, toplumsal ihtiyaçları belirlenerek genel ya da yerel düzeyde planlamalar yapılmaktadır. ‘De facto’ sistemi ise; hazır fiili nüfus esasına göre yapılan sayım sistemidir (Başol, 1995: 204). Buna göre kişiler, sayım günü nerede bulunurlarsa bulunsunlar, ‘De facto’ sayımın sisteminin gereği olarak, tespit günü kişiler nerede bulunuyorsa; orada tespiti tabi tutularak kayıt altına alınmıştır.

Bir ülkenin tamamında veya sınırları iyi tanımlanmış belli bir bölgesinde yaşayan bütün insanlarla ilgili demografik, ekonomik ve toplumsal verilerin toplanarak; değerlendirmesi, analiz edilmesi ve yayınlanma işlemlerinin tamamı nüfus sayımı olarak tanımlanmaktadır. Nüfus sayımlarında; ülkelerin tarihteki toplam nüfusu, nüfusun cinsiyet, yaş ve meslekler arasında dağılımı; nüfus artış hızı, nüfus yoğunluğu, çocuk sayısı, halkın eğitim ve yaşam düzeyi, konut durumu

öğrenilmektedir. Bu nedenle ülkelerin gelişmişlik düzeyi ve idârî yapı nüfus sayımı işlemlerini etkilemektedir. Siyasi idarenin istikrar oluşturmadağı, çalkantılı ve otoriter ülkelerde nüfus sayımlarının pek yapılmadı gözlenmektedir.

Tarihî süreçte nüfusun tespit edilmesi için, Sümerliler zamanından bu yana çeşitli amaçlarla sayımlar yapıldığı bilinmektedir. En eski demografik bilgi kaynağı olan sayımlar tartışmaya açık olmakla birlikte, Çin’de MÖ 3000, Mısır’da ise 2500 yıllarında yapıldığına ilişkin deliller vardır. Eski Yunan ve Roma’da halkın belirli ekonomik ve sosyal nitelikleri hakkında bilgi toplamak amacıyla sayımlar yapılmıştır (Özgüç,1994: 36). Bu sayım ve istatistiklere dair somut veriler bulunmamakla birlikte; yapılan sayımların devletin daha iyi yönetilmesi için askere alma ve vergilendirme işlemlerinin yürütülmesi amacıyla sadece haneler ve erkeklerin kaydı tutulmuştur. Demografinin XVIII. yy öncesi çağlarda müstakil ilim şubesi olarak çıkmasını engelleyen, nüfus hadiseleri ile ilgili rakamların azlığıdır (Başol, 1995:7-8). Bu kayıtlar üzerinden kısmen de olsa, demografik tahminler yapılsa da bilimsel açıklamalar yapmak için oldukça yetersiz verilerdir. Nüfus sayımlarının demografik veri olarak kullanıldığı ilk sayımlar Avrupa’da ve Kuzey Amerika kıtalarında bulunan gelişmiş ülkelerde başladığı görülmektedir. Modern ve periyodik sayımlar Amerika Birleşik Devletleri’nde 1790, İngiltere’de ise 1801’ başlamıştır. Batı ülkelerinde sayımlar, savaş yılları hariç düzenli olarak sürdürülmektedir. Bugün bağımsız ülkelerin büyük bir kısmında düzenli ya da düzensiz nüfus sayımları yapılmaktadır ve Kanada’da 1871 tarihinden itibaren başlamıştır (Özgüç, 1994: 36; Murat, 2006: 56). XX. yy’da ise güç dengelerinin değişmesi nedeniyle nüfus konusu daha da önem kazanmıştır. II. Dünya Savaşı sonrasında dünya üzerinde nüfusun hızlı artması; demografi konusuna ayrı bir önem verilmesini sağlamıştır.

Ülkemizde ilk genel nüfus sayımı Osmanlı Devleti’nde II. Mahmut döneminde 1830-1831 yıllarında yapılmıştır. Cumhuriyet döneminde ise, ilk nüfus sayımı 1927 ve son nüfus sayımı 2000 yılında olmak üzere; 1927-2000 yılları arasında toplam 14 adet genel nüfus sayımı yapılmıştır. Sayımlarda, nüfusun yerleşim yerleri ayrımında büyüklüğü ve demografik, sosyal ve ekonomik niteliklerine ilişkin bilgiler elde edilmiştir. Sokağa çıkma yasağı uygulanarak bir günde yapılan bu sayımlarda kişiler, sayım günü bulundukları yerde, yani ‘de facto’

sistemi uygulanmıştır. ‘De-facto’ tanımı gereği, ülkemizde ikamet eden fakat sayım günü yurt dışında bulunan kişiler sayım dışı kalmış, sayım günü sınırlarımız içinde bulunan ancak yurt dışında ikamet eden kişiler ise sayıma dâhil edilmişlerdir. Ayrıca, nüfusumuzla ilgili bilgiler sadece beş yılda bir yapılan nüfus sayımlarından elde edildiğinden, kamu hizmetlerinin plan ve programlarının oluşturulmasında önemli bilgi eksikliği yaşanmıştır (<http://www.tuik.gov.tr>: 07.09.2014). Bir ülkede nüfusun miktarı, niteliği, yaş grubu ve cinsiyet yapısı, ekonomik faaliyetlere göre dağılımı vb. özelliklerin bilinmesi, geleceğin daha iyi planlanmasını sağlamaktadır. Ayrıca, sayım sonuçlarının değerlendirilmesinin 3-5 yıl gibi geniş bir zaman dilimine yayılması, maliyetinin yüksek olması, nüfus sayımlarında sürekli bir sorun oluşturmuştur. Bu sorunları gidermek amacıyla Türkiye’de 2007 yılında ‘Sürekli Nüfus Kayıt Sistemi’ne geçilmiştir.

2.4.2. Sürekli Nüfus Kayıt Sistemi

Nüfusla ilgili verilerin bilgisayar ortamında kayıt altına alındığı ülkelerde, sayım yapılmadan, daha güncel nüfus verilerine ulaşılmaktadır. Günümüzde özellikle gelişmiş ülkelerde, nüfusun sayısını tespit işlemleri, elektronik ortamda yapılmaktadır. Daima güncellenen Sürekli Nüfus Kayıt Sistemi; kişilerin yerleşim yerlerine göre nüfus bilgilerinin güncel olarak kayıt altına alındığı, nüfus hareketlerinin her an izlenebildiği, nüfusun artma ve azalma durumunun tespit edilmesini sağlamaktadır. “Bazı ülkelerde tüm nüfusu kapsamak üzere yürütülen devamlı nüfus kayıt sisteminde; mahalli kayıt büroları aracılığıyla herkes hakkında doğumundan (veya girişinden) ölümüne (veya çıkışına) kadar kişisel bir dosya yürütülmekte ve ferdin demografik özelliklerinde meydana gelen tüm değişiklikler kartına işlenmektedir. Her an demografik bilgi verebilecek böyle bir sistemin kontrolünde nüfus sayımları, Hayatî ve göç kayıtlarından yararlanılmaktadır. Ancak, bu sistemin yürüyebilmesi için sağlıklı mahalli kayıt bürolarının ve iyi bir organizasyonun kurulmasının yanında toplumun kültür düzeyinin de yüksek olması gerekmektedir” (Murat, 2006: 60). Sürekli Nüfus Kayıt Sistemi ile elde edilen veriler; nüfusun niceliğini ve niteliğini analiz edecek özellikler taşımaktadır.

Türkiye’de nüfus verilerinin güncel bir şekilde tespit edilmesi amacıyla yeni arayışlara giren TÜİK; 28 Ekim 2000 tarihinden sonra, vatandaşlara Türkiye Cumhuriyeti kimlik numarası verilmesiyle 5 farklı veri toplama ve paylaşma sistemlerinin ortak anahtarını oluşturmuştur. 25 Nisan 2006 tarihinde çıkarılan 5490

sayılı Nüfus Hizmetleri Kanunu ile Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi'nin (ADNKS) kurulması TÜİK'e; sistemin güncelliğinin ve devamlılığının sağlanması ise İçişleri Bakanlığı Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü (NVİGM)'ye verilmiştir. Kanun kapsamında, ülke genelindeki tüm adres bilgilerinin tutulduğu Ulusal Adres Veri Tabanı (UAVT) oluşturulmuştur. Ülkemizde ikamet eden Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları ile yabancı uyruklu kişilerin ikamet adresleri belirlenerek Merkezi Nüfus İdaresi Sistemi (MERNİS) veri tabanındaki nüfus kütükleri ile eşleştirilmiş ve ADNKS kurulmuştur. Böylece ülkemizde nüfus verileri, 'de jure' yöntemi olarak bilinen ikamet adresine dayalı nüfus kayıtlarıyla elde edilmeye başlanmıştır. ADNKS, bir nüfus sayımı değil, devamlı yapılacak güncellemeler ile yaşatılan modern bir veritabanıdır. Daha önce 5 yılda bir sokağa çıkma yasağı ile uygulanan nüfus sayımları artık yapılmayacaktır. Ayrıca bu sistemde TC Kimlik Numaralarına göre kayıt yapılacağından mükerrer kayıt ya da kayıt dışı kalma riskler yoktur (<http://www.tuik.gov.tr>: 10.21.2014). Uygulamaya konulan ADNKS verileri 2007 yılında tamamlanarak; elde edilen veriler TÜİK tarafından, başta kamu kurum ve kuruluşları olmak üzere, bütün kamuoyu ile paylaşılmaktadır.

2.4.3. Nüfus Kayıtları

Nüfus ve demografi olgusu, günümüz dünyasında ülkelerin sosyal ve ekonomik politikalarını belirleyen ana unsurları arasında yer almaktadır. Bu nedenle doğum, ölüm, evlenme ve boşanma olayları kayıt altına alınmaktadır. Nüfusunun doğum, ölüm, evlenme, boşanma vb. hayatî olayların sistematik bir biçimde kaydedilmesi; nüfus sayımlarına göre daha yakın zamanlarda ortaya çıkmıştır. Nüfus konusunda, sayımlardan sonra ikinci önemli bilgi kaynağını 'Hayatî İstatistikler' denilen doğum ve ölüm verilerinden oluşturmaktadır. Bu istatistikler aslında nüfustaki sayısal ve niteliksel değişimleri incelemede en yararlı kaynaklardır (Özgüç, 1994: 36). Doğumlar, ölümler ve evliliklerin bildirilmesi zorunlu olduğu için 'genel nüfus sayımı' ve 'sürekli nüfus kayıt sisteminden' farklı olarak her zaman devam eden bir bilgi toplama yöntemidir. Nüfus kayıtlarında, esas alınan 'doğum, ölüm, evlenme ve boşanma' durumu toplumsal yaşamın çekirdeğini oluşturan 'aile' kurumunun yapısını şekillendirmektedir. Nüfus kayıtları, bir ülkede yaşayan insanların doğum-ölüm gibi hayatî durumunu ve evlenme-boşanma gibi medenî

durumunun kayıt altına alınması işlemlerini kapsamaktadır. Burada altı çizilmesi gereken durum evliliklerin; doğum ve ölümlerin aksine, tekrar edebilmesidir.

Doğumlar, ölümler ve evliliklerin bildirilmesi zorunlu olduğu için nüfus sayımından farklı olarak, güncelliğini her daim yenileyen bir bilgi toplama yöntemi olan nüfus kayıtları; Batı Avrupa’da sınıf mücadelesi ve kiliselerde vaftiz törenleri ve ölümlerin kaydedilmesiyle başlamıştır. İngiltere ve Kıta Avrupa’sında asiller ve mülk sahipleri daha sonra Orta Çağ’dan itibaren din adamları bu tür kayıtları tutmaya başlamıştır. Dünya ölçeğinde bu sistem henüz çok az ülkede düzenli tutulduğu için yetersiz bu bakımdan sayımlar daha büyük öneme sahiptir (Özgüç, 1994: 40). Özellikle doğum ve ölümlerin kaydedilmesi modern devletlerde yasal bir zorunluluktur. Vatandaşların nüfus cüzdanı edinebilmek ve bazı sosyal haklardan faydalanabilmek için nüfus kayıt sistemine kaydolmak yasal bir görevdir; ancak yeni doğanların veya ölenlerin kaydedilmemesi veya geç kaydedilmesi, kayıtların eksik tutulması nüfus kayıtlarında potansiyel hatalar olarak değerlendirilmektedir. Söz konusu bu durumlar şu şekilde özetlenebilir; belirli bir süreçte nüfus dairelerine bildirilmesi kanunen mecburî olan doğumların genellikle kanunî süre geçtikten sonra, hatta bazen beş altı sene sonra bildirildiği; bazen hiç bildirilmediği, bilhassa köylerde birçok doğum veya ölüm olayının hiçbir kayda geçmediği bilinmektedir. Bu itibarla her sene nüfus defterlerine geçmiş olan doğum vakaları şehirlerde bile o senenin bütün doğumlarını ihtiva eylemediği gibi bir senenin rakamı beş altı sene evvelki doğumları da ihtiva eylemesi hesabıyla istatistik bakımından bir kıymet arz eylememektedir (İstatistik Umum Müdürlüğü, Nüfus Hareketleri İstatistiği, 1941: 3). Türkiye’de ölümler, evlenmeler ve boşanma olayları da aynı şekilde geç bildirilmiştir. Ancak günümüzde Türkiye’de uygulanan sürekli nüfus kayıt sistemi bu sorunlara büyük ölçüde çözüm getirse de, tamamen ortadan kaldırdığı söylenemez.

2.4.4. Göç Kayıtları

Göçler, günümüz dünyasında nüfusun dağılımını şekillendiren en etkili faktör olarak bütün dünyayı etkilemektedir. Göç olgusu, insanların doğup büyüdüğü ya da yaşadıkları bir coğrafyadan başka bir yere giderek, yaşamını orada sürdürmek amacıyla gerçekleştirdiği bir olay şeklinde tanımlanabilir. Göç olayı tarih, coğrafya, sosyoloji bilimi ve istatistik biliminin ele aldığı önemli bir olaydır (İzbırak, 1975:

139). Göç, oldukça geniş kapsamlı bir kavram olup birçok farklı nedene dayanmaktadır. Genellikle ekonomik, iş, eğitim, güvenlik, evlilik vb. nedenlerle yapılan göçler; toplumsal yaşamı derinden etkilemektedir. Göçle ilgili verilerin kayıt altına alınması büyük bir önem arz etmektedir. “Kişinin ait olduğu haneden geçici olarak ayrıldığı tatil, iş ziyareti, geçici süreli-mevsimlik çalışma durumlarında ve bir başka hane açarak veya bir başka hanehalkına katılarak yaşadığı durumlar göç olarak adlandırılmaktadır. Askerlik yapma, hastanede yatma, tutuklu olarak kısa veya uzun süreli cezaevinde kalma gibi kurumsal yerleşim yerlerinde bulunma durumları göç hareketi olarak değerlendirilmemektedir. Zorunlu olarak yapılan yerleşim yeri değişikliklerinde de kişinin tekrar ayrılmak zorunda kaldığı haneye dönüşü, en azından bir süre için, mümkün olmadığı ve o kişi (veya hanehalkı üyelerinin) yaşamaya bir başka yerde devam etmeleri söz konusu olduğu için yeni gittikleri yerleşim yeri göç ettikleri yer olarak kabul edilmektedir” (Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, 2006: 22).

Önemli nüfus parametrelerinden biri olan göçler; genellikle sosyal, siyasî, ekonomik ve güvenlik nedenlerden kaynaklanmaktadır. Kırdan-şehre, şehirden-kıraya da yurtdışına-yurtdışından ülkeye şeklinde gerçekleşen göçlerin yönü nüfusun dağılışını belirleyen temel faktörlerden biridir. Bu nedenle göçle ilgili analizlerde, toplumun geleceğe yönelik durumunu gösteren veriler ortaya konulmaktadır. “Göçlerle ilgili bilgiler nüfus sayımlarıyla elde edilebilmektedir; ancak, Türkiye’de iç göç hareketlerini ilk genel nüfus sayımıyla birlikte izlemek mümkün değildir. DİE, göçlere temel oluşturacak ‘doğum yerleri’ verilerini, 1935 yılından itibaren genel olarak; 1950’lerden itibaren ise, ayrıntılı olarak yayınlamaya başlamıştır. DİE, 1975 yılından itibaren de, iç göçlerle ilgili olarak sayısal veriler yayınlamaya başlayarak, bu verilerin kullanılması sağlanmıştır. Fakat doğum ve ikamet yeri gibi verilerin niteliğinden kaynaklanan farklılıklar, 1975 öncesi için karşılaştırma yapılmasını imkânsız hale getirmektedir (Murat, 2006: 60). Türkiye’de göçlerle ilgili veriler 1975 sonrasında tutulmaya başlamıştır. Ancak göçlerle ilgili analiz ve karşılaştırma yapma sürecinde, bir önceki döneme ait verilere ihtiyaç duyulduğu için 1980 sonrasında Türkiye’de göçlerle ilgili sonuçlar yorumlanmaktadır.

2.4.5. Nüfus Araştırmaları

Demografik araştırmalar; nüfus sayımları, doğum-ölüm istatistikleri, göç kayıtlarını tamamlayıcı bir yöntem olarak kullanılmaktadır. Nüfus araştırmaları; daha özel konularda, daha net tanımlanmış bir amaç doğrultusunda, detaylı ve özel sorular kullanılarak geniş kapsamlı verilere ulaşma imkânı sunmaktadır. Nüfus araştırmalarında elde edilen bilgileri; her şeyden önce nüfus sayımları, sürekli nüfus

kayıt sistemi, nüfus kayıtları ve göç kayıtlarının değerlendirilmesine olanak sağlamaktadır. Nüfus verileri; sağlık, eğitim gibi sosyal hizmetlerin geliştirilmesine ve yeni stratejilerin oluşturulmasında kullanılmaktadır. Demografik araştırmalarda; geniş kapsamlı demografik bilgiler edinmemizi sağlayan ve oldukça ağır bir emek ve masraflı bir yöntem olan ‘uzun süreye yayılmış anket’ çalışmaları kullanılmaktadır. ‘Demografik biyografi araştırma’ kişilerin doğum, evlilik, eğitim, iş vb. durumlarına dair geçmişe yönelik sorularla derlenen bilgileri kapsamaktadır. Demografik biyografi araştırma’ yöntemi, daha kısa zamanda, daha az masrafla gerçekleştirilen bir yöntemdir.

Geçmişte ve günümüzde nüfus hareketleri ve sorunlarıyla ilgili araştırmalar yapılmış ve yapılmaya devam edilmektedir. Türkiye’de Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü (HÜNEE), Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), İstanbul Ticaret Odası, Türk Sanayicileri ve İş Adamları Derneği (TÜSİAD) gibi kurum ve kuruluşların çalışmaları dikkat çekmektedir. Ayrıca son dönemde Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) tarafından Kamu Kurumları Araştırma ve Geliştirme Projelerini Destekleme Programı kapsamında yapılan çalışmaların teşvik edildiği gözlenmektedir.

Demografik veri sağlaması konusunda, 1975 yılında DİE’nin yaptığı Türkiye Nüfus Araştırmaları; 1965-1966 ve 1966-1967 yıllarında Hıfzıssıhha Okulu’nun yaptığı Türkiye Nüfus Araştırmaları örnek olarak gösterilebilir. HÜNEE tarafından ilki 1968’de gerçekleştirilen ve her beş yılda bir tekrarlanan demografik araştırmalar, tarihsel olarak karşılaştırmalı inceleme imkânı da sunmaktadır. Ayrıca, HÜNEE tarafından 1968 ve 1973 Türkiye Nüfus Yapısı ve Nüfus Sorunları Araştırmaları; 1993, 1998, 2003 ve 2008 yıllarında Nüfus ve Sağlık Araştırmaları yapılmıştır. 1977’de Türkiye’de Kır-Kent Göçünün Belirleyicileri araştırması; 2006’da Türkiye Göç ve Yerinden Olmuş Nüfus Araştırması vb. birçok araştırma neticesinde önemli demografik veriler ortaya konulmuştur. Demografik veri üretilmesi ve yayılması konusunda uluslararası çalışmalar yapan birçok kurum ve kuruluş bulunmaktadır. Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu (UNFPA), BM Enformasyon Merkezi (UNIC), BM Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR), Dünya Sağlık Örgütü (WHO), Uluslararası Göç Örgütü (IOM), Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD),

Dünya Ekonomik Forumu (WEF), BM Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF), Gıda ve Tarım Örgütü (FAO), Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), gibi kuruluşlar demografik veri üreterek, yayınlamaktadır.

2.5. Nüfus Projeksiyonları

İnsanlar, günlük yaşamda geleceğe dönük değişik plan ve programlar yaparak, bu plan doğrultusunda bir hayat sürer; ancak insanın ortaya koyduğu amaç ve tasarladığı plan geçmiş yaşantısına bağlıdır. Nüfus projeksiyonları da geçmiş eğilimlerin ışığında, varsayımlara dayanan, gelecekteki nüfusla ilgili öngörüyü ifade etmektedir. Nüfus Projeksiyonları; doğum, ölüm ve göç hareketlerinin gelecekteki gelişmesi konusunda belirli varsayımlara dayanılarak, nüfusun gelecekteki gelişmesi hakkında yapılmış tahminlerdir (Başol, 1995: 19). Nüfus projeksiyonu ile doğum, ölüm ve göç hareketlerinin gelecekteki seyrine dair belli varsayımlara dayanarak nüfusun gelecekteki durumu hakkında yapılan tahminler; herhangi bir ülkede, şehirde ya da daha küçük yerleşme birimlerinde; sosyal ve ekonomik politikaların hazırlanmasında yardımcı bir araç niteliğini taşımaktadır. Özetle, Nüfus projeksiyonu; nüfusun gelecekteki eğilimlerini ortaya koymak için yapılan kestirimlerdir. Var olan koşullardan (ölüm ve doğurganlık oranları, nüfusun yaş ve cinsiyet yapısı vb.) hareket edilerek nüfusun gelecekteki yapısı ortaya konulmaktadır (www.tuik.gov.tr:12.09.20139).

Matematiksel formüllerle nüfus konusunda geleceğe dönük tahminler yapan nüfus projeksiyonları, ülkelerin normal şartları göz önüne alınarak hazırlanmaktadır. Değişen şartlar nedeniyle nüfus projeksiyonları, demografik analizlerde çok uzun dönemli kullanılamaz; çünkü ülkelerin siyasi, sosyal ve ekonomik yapılarında değişim; aile hayatını, yaşam düzeyini, eğitim seviyesini doğrudan etkilemektedir. Söz konu değişimler nüfus artış hızı, ölüm oranı, evlenme ve boşanma durumlarını doğrudan etkilemektedir. Dolayısıyla nüfusun nicelik ve nitelikleri de değişmektedir. Türkiye’de nüfus projeksiyonlarında, nüfus sayımları ve sürekli nüfus kayıt sistemi ve demografik araştırma sonuçları; temel veri kaynakları olarak kullanılmaktadır.

2.6. Nüfus Politikası

Günümüz dünyasında ülkeler, kalkınma stratejilerini nüfus ve nüfusun özelliklerine göre planlamaktadır. Nüfus konusunda yaşanan sorunlara çözüm üretmek amacıyla devlet ve ilgili kurumlar tarafından belirlenen ve uygulanan kurallar nüfus politikası olarak tanımlanmaktadır. Oldukça karmaşık bir konu olan nüfus politikasının amacı; nüfus artışını yükseltmek, nüfus artışını durdurmak ya da nüfusun sadece eğitim, sağlık, iş, kültür vb. alanlarda niteliğini geliştirmeye yönelik olabilir. Söz konusu hedeflere ulaşmak amacıyla uzun süreçli ve planlı çalışmalar gerekmektedir. Belirlenen nüfus politikasını oluşturan kurallar; yönetici ve vatandaş tarafından hayata geçirileceği için uygulanabilir olması gerekmektedir.

XX. yy ortalarına kadar ülkeler, nüfusun sayı olarak çok olmasını güç olarak görürken; günümüz dünyasında ise nüfusun nitelikleri üzerinde durulmaktadır. Nüfus politikası; nüfusun bütün niteliklerini doğrudan etkileyecek önlemlerin devlet ve ilgili kurumlar tarafından belirlenerek yasama organı ve yürütme organı eliyle hayata geçirilen önlemler ve uygulamalar bütünüdür. Toplam nüfus miktarı, nüfus artışı, hızı, nüfusun mekânsal dağılımı ve nitelikleri gibi demografik değişkenleri belirlemek amacıyla nüfus politikaları oluşturulmaktadır. Üç farklı şekilde planlanıp uygulamaya konulan nüfus politikaları: Nüfus artışını hızlandırıcı politikalar, nüfus artışını yavaşlatıcı politikalar, nüfusun kalitesini iyileştirici yaklaşımlar şeklinde sınıflandırılmaktadır (Başol, 1995: 50). Nüfus artışını hızlandırıcı politikaların hedeflendiği ülkelerin amacı; ekonomik, sosyal, siyasi yaklaşımlar ve dinsel açıdan nüfusu çoğaltmaktır. Nüfus artışını yavaşlatıcı politikaların benimsendiği ülkelerde ise amaç; ekonomik ve siyasi açıdan fırsat ve avantajlar sağlayarak, nüfusun niteliğini yükselterek devletin güçlendirilmesidir.

2.6.1. Türkiye’de Uygulanan Nüfus ve Aile Politikaları

Türkiye’de şu anada kadar üç farklı nüfus politikası uygulamıştır. Cumhuriyetin kuruluş sürecinde uzun süren savaşlar ve hastalıklar nedeniyle genç nüfusun, özellikle erkek nüfusun toplam nüfus içindeki oranın oldukça azalmış olduğu görülmektedir. Bu nedenle 1920’den 1965 yılına kadar geçen süreçte Türkiye’de nüfus artmasını hedefleyen politikalar uygulanmıştır. Türkiye’de

Cumhuriyetin ilk yıllarından 1965'e kadar olan birinci devrede pronatalist politika başka bir deyişle çoğalma politikası (nüfusu artırıcı) izlenirken, ikinci devrede antenatalist yani nüfus artışının azaltılması (nüfus artış hızını sınırlayıcı) yönünde politikalara geçilmiştir (Doğan, 2011: 297). Türkiye, nüfusu yavaş yavaş yaşlanmakta olan ülkeler arasında yer almaktadır. Bu nedenle nüfusun artmasını hedefleyen nüfus politikası 2014 itibariyle yeniden uygulamaya konulmuştur.

2.6.1.1. 1927-1965 Döneminde Uygulanan Nüfus ve Aile Politikaları

Cumhuriyetin kuruluş sürecinde nüfusun büyük çoğunluğu çocuk, kadın ve yaşlılardan oluşmaktadır. Uzun süren savaşlar ve hastalıklar nedeniyle genç nüfusun, özellikle erkek nüfusun, genel nüfus içindeki oranı oldukça azalmıştır. Bu nedenle, Cumhuriyetin ilk yıllarında başlayarak 1965 yılına kadar nüfusun artış hızını ve nüfusun toplam sayısını yükseltmeyi hedefleyen politikalar uygulanmıştır. Türkiye'de nüfus artışı teşvik eden; aile planlaması, kürtaj gibi nüfusu azaltan, doğum oranlarını düşüren her türlü tutum ve davranışların yasaklandığı 1927-1965 döneminde uygulanan nüfus ve aile politikaları nüfus artışını hızlandırmıştır. 1945 II. Dünya Savaşı'nda erkek nüfusun asker olarak kışlalarda görevlendirilmesi nedeniyle belli bir süre nüfus artışı düşse de 1950'li yıllarda nüfus hızlı armaya başlamıştır.

1950 sonrası yaşanan anne ölümlerinin artması nedeniyle nüfusu artırıcı politikalar ilk kez tartışılmaya başlanmıştır. “1960'larda Türkiye'de nüfus politikası alanında bazı gelişmeler olmuştur. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda yeni bir nüfus politikasından söz edilmektedir. 1968 yılında uygulamasına geçilen II. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda konuya yaklaşım açısı değişmekte, 'nüfus planlaması' deyiminin yerini 'aile planlaması' deyimini almaktadır” (Başol, 1995: 50). Özellikle 1955 yılı itibariyle Pro-natalist politikalarının değiştirilmesi amacıyla çalışmalar başlatılmıştır. Prof. Nusret FİŞEK ve Dr. Zekai TAHİR'in öncülük ettiği bu çalışmalar neticesinde; 1965 sonrasında Türkiye'de nüfusu artışını önlemeye yönelik (Anti-natalist) politikalar dönemi başlamıştır.

2.6.2.2. 1965-2014 Döneminde Uygulanan Nüfus ve Aile Politikaları

Türkiye'de nüfus politikaları olarak 1965 yılında başlayan planlı kalkınma dönemine geçişle birlikte uygulamaya konulmuştur. DPT ve Sağlık Bakanlığı, Türkiye'de doğurganlığın çok yüksek olduğu ve aile planlamasıyla doğum

oranlarının düşürülmesi amacıyla çalışmalar başlatmıştır. Nüfus planlamasıyla ilgili olarak 10 Nisan 1965 tarihinde Resmî Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe giren ‘Nüfus Planlaması Yasası’yla nüfusu artırıcı (pro-natalist) politika son bulmuştur (Karabağ ve Şahin, 2006: 24). 1965-2014 dönemini kapsayan bu süreçte pro-natalist politikalar yerine nüfusu azaltmayı hedefleyen anti-natalist politikalar uygulamaya konulmuştur.

Cumhuriyetin kuruluşuyla birlikte Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde (TBMM) yapılan konuşmalar ve çıkarılan bazı kanunlarla nüfus artışını hedefleyen bir anlayış olduğu gözlenirse de geçmiş dönemde belirgin bir nüfus politikasından söz edilmemektedir. Planlı dönemde, nüfusun artış hızını yavaşlatarak toplam nüfusu belli bir düzeyde tutmayı hedefleyen nüfus politikası; 1965 sonrası DPT tarafından uygulamaya konulan kalkınma planlarında öncelikli konular arasında yer almıştır. 1980 yılına kadar uygulamada kalan 557 Sayılı “Nüfus Planlaması Yasası” ihtiyaçları karşılayamadığı gerekçesiyle 1983 yılında Anti-natalist politikanın güncelleştirilerek dönemin ihtiyaçlarını karşılayabilir düzeye ulaştırılması hedeflenmiştir. Bu nedenle 1983 yılında 2827sayılı “Nüfus Planlaması Yasası” değiştirilerek yürürlüğe konulmuştur.

1996-2000 döneminde uygulanan VII. Beş Yıllık Planı’nda 20 kadar yapısal reform projesi içinde 5 tanesi nüfus konularına doğrudan bağlıdır. Bunlar; insan kaynakları, eğitim, sağlık reformu, aile planlaması ve istihdamdır (VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1995: 23). 2001-2005 dönemini kapsayan VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda ise, doğurganlık hızının düşmeye devam etmesi ve yaşam beklentisinde meydana gelecek iyileşmeler, “Türkiye’nin yaş yapısında değişiklikler meydana getirmeye devam edecektir” şeklinde hedefler belirlenmiştir. Beklenen gelişmeler doğurganlık hızının düşmeye devam etmesi ve yaşam beklentisinde meydana gelecek iyileşmeler, Türkiye’nin yaş yapısında değişiklikler meydana getirmeye devam edecektir (DPT-VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1995: 23). 1980 sonrası Türkiye’de yaşanan gelişmeler nedeniyle şehirleşme, eğitim ve kültür seviyesinin yükselmesi, sanayileşme, kadının iş hayatına katılma oranının yükselmesi ve uygulanan nüfus politikaları nedeniyle doğum oranlarının sürekli düşmesine neden olduğu görülmektedir.

2.6.3.3. Türkiye’de 2014 Sonrası Nüfus ve Aile Politikaları

Türkiye’de, nüfus artışı teşvik eden aile planlaması, kürtaj gibi nüfusu azaltan, doğum oranlarını düşüren tutum ve davranışlar yasaklayan 1965 öncesi nüfus politikaları; 2014’te yeniden uygulamaya konulmuştur. 2007-2013 yılları arasında uygulanan IX. Beş Yıllık Kalkınma Planı Döneminde; ülkemizin nüfus artış hızının azaltılması yönündeki politika devam etmektedir. Ülke genelinde hızlı nüfus artışının neden olduğu olumsuzlukların azalmasına rağmen, istihdamın artırılması ve işsizliğin azaltılması ile eğitime ilişkin sorunlar çözülememiş ve eğitim-istihdam arasındaki ilişki yeterince kurulamamıştır. Nüfus artış hızı 2000 yılında %1,41 iken, 2005 yılında %1,26’ya düşmüştür (Doğan, 2011: 303).

Türkiye’de 1965-2014 döneminde uygulanan nüfus politikalarının nüfus artışını doğrudan etkilediği görülmektedir. Bu kapsamda 2014-2018 döneminde ‘X. Beş Yıllık Planı’ Türkiye’de doğurganlığın artmasını sağlayacak uygulamaların hayata geçirilmesi ve yaygınlaştırılmasına yönelik politikalar uygulamaya konulmuştur. Kadınlara yönelik iş ve aile yaşamını uyumlaştırıcı nitelikte uygulamalar ile çalışanlar için doğuma bağlı izin ve haklar geliştirilecek, kreşler teşvik edilecek, esnek çalışma imkânları sağlanmıştır (DPT, X. Beş Yıllık Kalkınma Planı, 2013: 55).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TARİHSEL SÜREÇTE İSTANBUL'DA NÜFUS

Şehirleşme olgusu ve şehir kavramı; her daim medenîyetin merkezi olarak algılanmıştır. İstanbul, şehir ve kültür kavramlarının uyum içinde bütünlük oluşturulduğu merkezlerden biridir. Çünkü İstanbul, bütün hususiyetleri ile eşsizliğin bir arada ve doruk noktada bulunduğu bir dünya şehridir (Dursun, 2010: 7). Bu yüzden İstanbul her zaman devletlerin hâkimiyet kurmak istediği, insanların yaşamını sürmek amacıyla yerleştiği bir şehir olmuştur. Nüfus ve yerleşme; yani uygarlıkların doğuşunu ve gelişimi etkileyen iki unsurdur. İstanbul gibi uygarlık merkezlerinde, nüfus ve yerleşme kavramları birbirinden ayrı düşünülemez. Tarih boyunca farklı uygarlıkların merkezi olan İstanbul'da yerleşim izleri, yani nüfusun gelişim süreci insanlık tarihî kadar uzun ve bir geniş bir zamana yayılmaktadır. Ancak nüfus, demografi bilimi rakam ve belge üzerinden verilere dayanarak analiz, yorumlama ve açıklamalara dayandığı için bu konuda yapılan çalışmalarda yer alan bilgilerin oldukça sınırlı olduğu görülmektedir.

Konuyla ilgili yapılan kaynak taramasında, İstanbul nüfusuna dair en eski güvenilir bilgilerin İXX. Yy'da ortaya konulduğu tespit edilmiştir. Daha önceki dönemlerle ilgili ise, bazı kaynaklara dayanarak yapılan tahminlere dayalı nüfus bilgilerine ulaşılmıştır. Roma dönemi ve öncesinde, Bizans dönemi, İstanbul nüfusu için bilgi kaynakları yok denecek kadar az olmakla birlikte, nüfusun seyrine dair bazı tahminlerin olduğu görülmektedir. Ayrıca, fetih öncesi döneme ait nüfusla ilgili tarihî verilerin azlığı kadar ulaşılan kaynakların niteliği de soru işaretleri barındırmaktadır. Bu nedenle şehrin kuruluşundan 1453 yılına kadar İstanbul'un nüfus bilgileri; "Fetih Öncesi İstanbul Nüfusu (....- 1453)" başlığı altında sunulmaktadır. İstanbul'da nüfusun tarihî gelişim seyrine dair bilgiler derlenerek; "Osmanlı Döneminde İstanbul Nüfusu (1453-1922)" başlığı altında irdelenmiştir.

3.1. 1453 Öncesi Dönemde İstanbul'da Nüfus (... -1453)

İstanbul'da nüfus incelemeleri insanlık tarihî kadar geniş kapsamlı bir konudur. Yarımburgaz Mağarası'nda ve Fikirtepe'de bulunan arkeolojik kalıntılar,

İstanbul'da ilk yerleşim izlerinin Cilalı Taş Devri'ne ait olduğunu göstermektedir. Özellikle 2004–2011 yılları arasında Yenikapı'da Marmaray Projesi kapsamında yapılan kazılarda, ortaya çıkan kalıntılar; İstanbul'un şehirleşme sürecini Neolitik Dönem'e kadar götürmüştür. Ancak bu dönemlerde İstanbul'da ne kadar nüfus barındığına dair elimizde herhangi bir veri bulunmamaktadır. Bugüne kadar yapılan çalışmalarda İstanbul'un nüfus tarihine dair net bilgilere ulaşılamasa da birçok tahmini veri ortaya konulmuştur. Söz konusu ilk tahminlerin ise, Bizantion'ın dönemine ait olduğu görülmektedir. Bizantion'ın döneminde, İstanbul nüfusunun 20.000-30.000 civarında olduğu tahmin edilmektedir (Çelik, 1998: 12).

Doğu Roma İmparatoru I. Constantinus döneminde kendine özgü yeni politikalar uygulayarak; MS 380 yılına kadar İstanbul'un nüfusu düzenli olarak artmıştır. İstanbul'da iz bırakan imparator Septimius Severus (193-211) döneminde ise, şehrin nüfusu; 100.000-150.000 arasında bir sayıya ulaşmıştır (Çelik, 1998: 12). Doğu Roma İmparatorluğu'nun hâkimiyet sürdüğü IV. yy'da İstanbul nüfusunun 100.000-150.000 arasında olduğuna dair veriler ortaya konulurken; VI. yy'da 200.000-300.000 arasında olduğu ifade edilmektedir. "V. yy ikinci yarısında Konstantinopolis'in nüfusu 200.000 ile 300.000 arasında olduğu tahmin edilmektedir. Constantinus Surları tarafından sınırlanan iç şehirde yapılaşma çok yoğunmuş bu sebepten 450 yılında çıkarılan bir imar yasağıyla binaların on kattan daha yüksek olmaları yasaklanmış. Muhtemelen bu yoğun yerleşmenin tarihî, ilk nüfus patlamasının yaşandığı Constantinus dönemine kadar uzanmaktadır (Çelik, 1998: 17).

Fetih öncesi dönemle ilgili İstanbul nüfus verileri tahminlere dayalı olması nedeniyle; kaynaklarda farklı rakamların olduğu görülmektedir. Roma İmparatoru I. Konstantinus İstanbul'u başkent yapmaya karar verdiğinde; İstanbul, Sirkeci Eminönü ve Topkapı Sarayı'nın olduğu alanda ve etrafı surlarla çevrili 5.000 nüfuslu küçük bir şehir görünümündedir. 380 yılında ise, İstanbul'un nüfusu 100.000-150.000 arasında bir rakama ulaştığı tahmin edilmektedir. Jüstinyen döneminde (527-565) İstanbul nüfusu 500.000'e ulaşmıştır. İki nesil içinde şehrin nüfusu Konstantinos'un çizdiği sınırları aşmış ve surların dışında yeni mahalleler oluşmuştur. Şehrin nüfusu IV.yy'nin sonunda tahminlere göre 200.000'e ulaşmıştır. VI. yy'da İstanbul nüfusunun yarım milyonu geçtiği bilgisine yer verilmektedir (Demirkent, 2001: 211).

İstanbul nüfusuna dair genel nitelikli bilgileri içeren MEB İslâm Ansiklopedisi; ‘İstanbul’ maddesinde ise; 400-500 yıllarında İstanbul nüfusunun 110.000 civarında olduğu tahmin edilmektedir. 500-600 yılları arasında ise, İstanbul nüfusunun 500.000’e ulaştığı tahmin edilmektedir (Darkot; 1950: 171). MS V. yy ortalarından VII. yy ortalarına kadar geçen dönemde, İstanbul nüfusunun 500.000 geçtiği tahmin edilmektedir. Nüfusun nerede barındığı, su ihtiyacının nereden ve nasıl temin edildiğini gösteren tarihî kalıntılar; İstanbul’da 500.000 kişinin yaşadığı tahminini doğrulamaktadır. Bir başka kaynakta ise, IV. yy ve VII. yy arasında İstanbul nüfusuna dair şu bilgiler yer almaktadır: Yaklaşık 200.000 olan kent nüfusunun, kuruluşunun üzerinden daha yüzyıl geçmeden, Roma’dan daha fazla nüfusa sahip olduğu ve VI. yüzyıl içinde yaklaşık yarım milyonluk bir nüfusa ulaştığı kaynaklarda belirtilmektedir (Görgülü, 2014: 201). Justinianus döneminde İstanbul nüfusunun hızla artmış olduğu, 200 yıl sonra ise, Justinyen (527-565) döneminde Bizans’ın yükseliş döneminde Bizans İmparatorluğu’nun nüfusu 500 bine dayandığı tahmin edilmektedir (Ostrogorsky, 1999: 19).

TDV İslâm Ansiklopedisi’ndeki ‘İstanbul’ maddesinde, Halil İnalçık; Bizans dönemi İstanbul nüfusuna dair ortaya konulan rakamların sadece tahminlere dayalı bilgiler olduğunu, söz konusu bu bilgilerin ise, oldukça abartılı ve tutarsız olduğunu vurgulamaktadır. Ancak sur içindeki İstanbul nüfusu için verilen rakamların tamamı abartılı görünmektedir. Bizans döneminde İstanbul ve Galata’nın toplam nüfusu hiçbir zaman 400.000’i aşmamıştır (İnalçık, 2001: 237). İstanbul’un 330 yılında Doğu Roma’nın başkenti olarak ilan edilmesi ve Romalıların yerleşmeleri için şehre davet edilmeleri, İstanbul nüfusunun hızla artmasını sağlamıştır. Aynı zamanda İstanbul’da sur içinde; dinî, kültürel ve sportif faaliyet alanları ve su yolları inşa edilmiştir. Ayrıca İstanbul’un Hristiyanlığın merkezlerinden biri hâline gelmesi, şehrin nüfusunu artırmıştır. Bu dönemde İstanbul’da 100.000 kişilik kapasiteli bir hipodrom bulunması şehrin nüfus verilerine dair tahminlere ışık tutmaktadır.

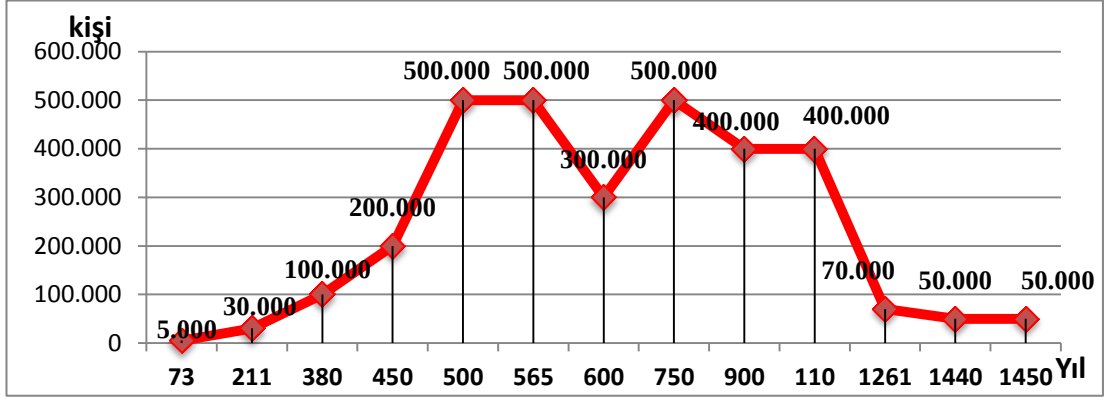
Bizans döneminde şehrin yeniden imar edilip bir ticaret merkezi haline getirilmesi nedeniyle, zirve noktasına ulaşan İstanbul nüfusu, Haçlı seferlerinden sonra yaşanan sıkıntılar nedeniyle genel olarak azalma eğilimi göstermiştir. VI. yy sonlarına doğru veba salgını ile kuşatılan İstanbul VII. yy ve IX. yy boyunca veba salgınıyla mücadele etmiştir. İstanbul nüfusunu etkileyen faktörler arasında bulaşıcı

hastalıklar, yangınlar ve istilalar yer almaktadır. Özellikle veba, kolera, çiçek hastalığı gibi salgın hastalıklar; zaman zaman İstanbul'da olağandışı ölümlere sebep olmuştur. Bu dönemde hastalıklar ve yangınlar İstanbul nüfusun kırılmasına veya dış göçlerin başlamasına neden olmuştur. İstanbul nüfusunun IX. yy'da bir milyon olduğu ifade edilmektedir. Söz konusu bu rakamın İstanbul'un sur içinde kalan bölgesinde yaşadığı belirtilmiştir. Roma dönemi İstanbul şehir haritasına yansıdığı gibi yerleşim alanı olarak sadece Suriçi görülmektedir. O dönemin şartları içinde bir milyon nüfusun bu bölgede yaşaması pek mümkün görülmemektedir. Yeni başşehrin etrafında Roma hayatının önemli bir unsuru olan yazlık mahalleler genelde deniz kıyısında Bakırköy'e kadar uzanan batı sahilinde, Boğaziçi kıyılarında, Üsküdar ve Kadıköy'de kuruldu (Demirkent, 2001: 211). Bazı tahminlerde ise, X. yy ortalarından XII. yy başlarına kadar İstanbul nüfusun 400.000 rakamını aşmıştır (Reader, 2007: 90).

Tablo 2: Fetih Öncesi Dönemde İstanbul Nüfusu (MS73- 1450)

Yıllar	İstanbul Nüfusu	Kaynaklar *
MS 73	5.000	(Dikici, 2013: 54)
193-211	20.000-30.000	(Çelik, 1998: 12)
380	100.000 -150.000	(Çelik, 1998: 12)
450	200.000 - 300.000	(Çelik, 1998: 12)
500	500.000	(Ostrogorsky, 1999: 19)
527- 565	500.000	(Ostrogorsky, 1999: 19)
550-600	200.000 - 300.000	(Çelik, 1998: 17)
650-750	500.000	(Reader, 2007: 89)
900	400.000	(Reader, 2007: 89)
1100	400.000	(Reader, 2007: 90)
1204-1261	50.000-70.000	(Demirken, 2001: 211)
1430-1440	40.000-50.000	(Schneider, 1951: 39)
1450	40.000-50.000	(Darkot, 1950: 1171)

*Farklı kaynaklardan derlenen verilerinden yararlanılarak hazırlanan tabloda, aynı döneme ait farklı rakamların karışmaması amacıyla tablodaki sütunların karşısında kaynaklara yer verilmiştir.



Şekil 2: Fetih Öncesi Dönemde İstanbul Nüfusu (MS 73-1450)

1204'teki Latin işgal ve yağması, İstanbul nüfusunun hızla azalmasına neden olmuştur. X. yy ortalarından XII. yy başlarına kadar 400.000 aşan nüfusu ile İstanbul dönemin en kalabalık şehirlerinden biridir. Bu dönemden sonra İstanbul nüfusu sürekli azalmıştır. Başka ülkelerle yapılan savaşlar, imparatoru devirmek için ülke içinde, özellikle başkentte çıkarılan isyanlar, veba, kolera ve çiçek salgını gibi hastalıklar; depremler ve yangınlar özellikle X. yy sonrası İstanbul nüfusunun sürekli azalmasına neden olmuştur.

Bizans İmparatorluğu'nun son dönemlerinde ülkenin başkenti İstanbul'da, yaşanan sıkıntılar nedeniyle nüfusun giderek azalmıştır. 1430-1440 dönemi nüfus tahmini, İstanbul'un Türklerce fethinden hemen önce kente gelmiş birçok Hristiyan seyyahın anlatılarına dayanarak Schneider tarafından yapılmıştır. Bu seyyahların İstanbul nüfusu tahminleri 30.000 ile 60.000 arasında değişmektedir (Behar, 1996; 69). Fetih döneminde İstanbul nüfusunun imparatorluk başkentleri ile kıyaslanamayacak kadar düşük olduğu görülmektedir. 1453 öncesi İstanbul nüfusu yaklaşık 50.000 kişiye düştüğü tahmin edilmektedir. Ancak 1453 sonrası İstanbul'da nüfusun hızla yükselmiştir. 1500'lü yıllarda İstanbul nüfusunun yaklaşık 100.000 kişiye ulaştığı tahmin edilmektedir (Darkot, 1950: 117).

3.2. Osmanlı Döneminde İstanbul'da Nüfus (1453-1920)

1299 yılında küçük bir beylikten devlete dönüşerek tarih sahnesine çıkan Osmanlı Devleti, her geçen gün büyürken bu dönemde İstanbul'a hâkim olan Bizans İmparatorluğu ise giderek zayıflamıştır. 1453 yılında Fatih Sultan Mehmet Han tarafından fethedilen İstanbul'da yeni bir dönem başlamıştır. Fetih sonrası Fatih

Sultan Mehmet Han; İstanbul'un imar ve inşası için çok etkin bir şekilde çalışmalara başlamıştır. Şehrin imarı için yapılan faaliyetler arasında, İstanbul'un nüfus meselesi öncelikli konular arasında yer almıştır. Fetih öncesi, nüfusun bir kısmı şehri terk etmiş ve kaçmış, geri kalanlar da ordu tarafından esir alınmıştı. Kalenin kuvvet kullanılarak zapt edilmiş olması, şehri boş ve tenhâ bir hâle getirmişti” (İnalcık, 1998: 216). Fetih öncesi oldukça azalan şehir nüfusunu çoğaltmak amacıyla, Bursa ve çevresinde yaşayan halkın bir kısmının İstanbul'a gidip yerleşmeleri konusunda yetkililer görevlendirilmiştir. Böylece şehirde Müslüman nüfusun çoğalması hedeflenmiştir. Ayrıca İstanbul'un renkli kimliğinin ve çok kültürlü yapısının korunması amacıyla, kuşatma öncesi şehri terk eden Hristiyanların yeniden İstanbul'a dönüp yerleşmelerini teşvik eden çalışmalar yapılmıştır.

3.2.1. Tahrir Defterlerindeki Kayıtlara Göre İstanbul'da Nüfus (1453-1831)

Fetihle birlikte Osmanlı Devleti'nin başkenti olan İstanbul, XVI. yy sonlarında siyasetin, sanatın, ekonominin ve ordunun merkezi olmuştur. Bu çalışmalardan arasında önemli bir yeri bulunan 1455 tahrir kayıtları¹, İstanbul'a dair önemli veriler sunmaktadır. Tahrir-i nüfus: nüfus sayımı olarak da kayıtlara geçen tahrirler dönemin nüfus bilgilerine dair temel kaynakları oluşturmaktadır. Osmanlı Devleti'nde özellikle Fatih döneminde tutulan tahrir kayıtları İstanbul nüfusuna dair önemli veriler sunmaktadır. “Fatih, 1454-55 kışında İstanbul'un tahririni emretti ve 1455 yılı Aralık ayında İstanbul ve Galata'nın tahriri tamamlandı. Bu tahriri, o zaman Bursa sancak beyi Cübbe (sonradan Cebe) Ali Bey yapmış, kendisine kâtip olarak yeğeni tarihçi Tursun Bey eşlik etmiştir.” (Öz, 2004: 108). İstanbul fethedildiği dönemde; yerleşim Haliç ile Marmara sahili arasında yoğunlaşmaktadır. Nüfusun büyük çoğunluğu Suriçi'nde yaşamaktadır. İstanbul'da şehrin tarihî çekirdeğini oluşturan Suriçi 13 km² bir alanı kaplamaktadır. Yani İstanbul tarihî ile ilgili veriler bu dar alan üzerinden yürütülmektedir.

Devletin vergi ve asker ihtiyacını karşılamak amacıyla Osmanlı Döneminde, farklı nitelik ve nicelik taşıyan belgelerle nüfusun kayıt altına alındığı bilinmektedir. Demografik analizler yapabilecek verilerin ortaya konulduğu modern tarzda nüfus sayımlarından önce, toprakla ilgili kayıtların tutulduğu 'tahrir defterleri' ve esnaf için

¹ Tahrir: Yazma, yazılma; tahrir-i nüfus: nüfus sayımı (Develioğlu, 2004: 1021)

tutulan ‘yoklama defterleri’ Osmanlı’da nüfus sayımları denilebilecek ilk çalışmaları oluşturmaktadır. Klasik dönemde verginin tespiti amacıyla düzenlenen tahrir defterlerinde kişilerin isimleri, statüleri, alınan vergilerin cinsi ve miktarı, toprağın tasarruf şekli ile mülkî yet ve vakıf sistemi kaydedilirdi. Defterlerde şehir halkı, mahalle biriminin altına yazılır; ayrıca kişiler, birbirleriyle yakınlıkları nispetinde yan yana gösterilirlerdi. Evli hane reisi ile onun erkek çocukları, kendi isimleri ve babalarının isimleriyle verilir, belirleyici bazı özellikleri ile statüleri de bu isimlerin yanında belirtilirdi. Vergiye tâbi, hür ve sağlıklı kişiler defterlere kaydedildiği için köle menşeli kişiler ancak azat edildikleri ya da hür oldukları zaman yazılırlardı. Bunun dışında sakat, hasta ve yaşlı kimseler de vergiden muaf olmaları sebebiyle kayda geçirilirdi. Bir yerde gayrimüslimler mevcutsa bunlar genellikle defterde ayrı başlıklar halinde gösterilirlerdi (Güneş, 2014: 224). Özellikle tımar sisteminin uygulanması amacıyla XVI. yy kadar belirli dönemlerde ‘tahrir kayıtları’ olarak adlandırılan bir sayım ve yazım sistemi uygulanmıştır. Bu tahrirlerde sayım birimi tek tek kişilerin kendileri değildir; vergiye tabi tutulabilecek hanelerdir. Bu tahrirler bireyler hakkında pek az ilgi içermektedir (Behar, 1996: 28). Tahrir kayıtlarında öncelik; arazi (tapu) tespiti, tarımsal gelir, vergi gelirlerinin düzenlenmesi ve asker ihtiyacını karşılamaktır. Bu nedenle tahrir kayıtlarından hareket edilerek demografik analizler yapmak mümkün değildir; ancak dönemin şartları değerlendirildiğinde ve diğer ülkelerle karşılaştırıldığında tahrir defterleri nüfusla ilgili en önemli tarihî kaynaklar arasında yer almaktadır. “1455 tahrir kayıtlarında yer alan veriler kısaca değerlendirildiğinde: ‘Galata’da 864 hane kayıtlıdır. Bunlar; İtalyan, Rum, Ermeni, Yahudi ve Müslümanlardır. 781 cizye² mükellefi, 389 cizyeden muaf kişi kaydedilmiştir. Bir hanede ortalama 5 kişi hesabıyla Galata’da 23 mahallede 4.320 kişi mevcuttur. İstanbul’un defterde yer alan 33 mahallesinde 2.810 kişi kayıtlıdır. Gerçi defterin kayıp sayfaları da var; ama yine de çok düşük bir nüfus söz konusu. Belki de gidenlerin de etkisiyle böyle bir düşüş olmuştur. Nitekim bu tarihten sonra Fatih zorlayıcı tedbirlerle şehrin nüfusunu arttırmaya çalışmıştır (Öz, 2004: 110-114). Tahrir kayıtlarında geçen 2.810 kişilik nüfusun sadece yetişkin erkekleri kapsadığı göz önünde bulundurulmalıdır.

Belli dönemlerde yapılan tahrir kayıtları, 1477’de İstanbul’da yenilenmiş olup bu tahrir kayıtlarında İstanbul ve Galata’nın nüfusu ve dükkân sayıları verilmiştir. 1477’de İstanbul kadısı Muhittin ile subaşı Mahmut tarafından yapılan bir sayımın sonucu yazılan vesikalarda İstanbul olarak geçen Suriçi’nin nüfusu 14.803 kişi; Galata’nın nüfusu ise 1.521 kişi olmak üzere toplam nüfus 16.324 kişi olarak kaydedilmiştir. Suriçi’nde 3.667, Galata’da ise 260 toplamda ise 3.927 dükkân

² Cizye: Osmanlı Devleti’nde Müslüman olmayan teb’adan alınan vergi (Develioğlu, 2004: 145)

olduğu tespit edil dilmiştir (Öz, 2004: 114). 1477 tahrir kayıtların yapıldığı tarihten kısa bir süre önce, İstanbul’da 1467’de yaşanan veba salgın nedeniyle 600’den fazla kişinin öldüğü ve pek çok kişinin İstanbul’dan göç edip gittiği bilinmektedir.

1477 yılında İstanbul kadısı Muhittin Efendi, İstanbul’da bulunan haneleri kayıt altına almıştır. Bahse konu belge ‘Topkapı Sarayı Arşiv Dairesinde 9524’ nolu kayıt ile muhafaza edilmektedir. Söz konusu bu belgeye dayanarak 1477 yılında İstanbul nüfusu için üç farklı tahmin yapılmıştır. 1477 yılına ait ilk nüfus tahmini Ömer Lütfü Barkan tarafından ortaya konulmuştur. Muhittin Efendi’nin saydığı haneleri 5 katsayısı ile çarpıp sınırlı bazı eklemeler yaparak İstanbul nüfusunun 97.956 kişi olduğunu tahmin etmektedir. Demografi alanında çalışmalarıyla tanınan Alfons Maria Schneider ise, 1477 yılında İstanbul nüfusunu, Hane adedini 4 ile çarpıp, 60.000-70.000 civarında bir rakam ortaya koymaktadır. 1477 yılına ait üçüncü tahmin ise, Ekrem Hakkı Ayverdi tarafından yapılmış olup İstanbul’da bulunan hane sayısı 8 katsayısı ile çarpılarak elde edilen işleminin sonucuna saray, kışlalar, medreseler, hanlar ve vezir konaklarında ikamet eden sayıma dâhil olmayan nüfusun tahmini rakamını eklemiştir. Ekrem Hakkı Ayverdi’nin ‘Fatih Devri Sonlarında İstanbul Mahalleleri, Şehrin İskânı ve Nüfusu’ adlı eserinden aktaran Cem Behar; 1477 yılı tahminleri hep sur içi İstanbul’una (bugünkü Eminönü ve Fatih ilçeleri) ilişkindir. Ayverdi ayrıca Eyüp ve Galata’nın nüfusunun 22.000-25.000 olarak, Üsküdar’ın nüfusunun 10.000; Kasımpaşa, Hasköy, Boğaziçi köyleri gibi sair yerlerin nüfusunun da 8.000-10.000 olarak tahmin etmektedir. Buna göre Ayverdi, İstanbul ve civarının toplam nüfusunun 185.000 – 195.0000 olarak tahmin etmektedir (Behar, 1996: 69). Bu çalışmada 1477 verilerinde Ayverdi tarafından ortaya konulan tahminler esas alınmıştır. Bunun temel sebebi Barkan ve Schneider tahminlerine sayıma dâhil olmayan nüfusun eklenmemesidir. Ayrıca İstanbul’da nüfusun gelişim seyri demografi biliminin karşılaştırma yöntemi ile irdelendiğinde Ayverdi’nin tahminin daha tutarlı olduğu görülmektedir.

Alfons Maria Schneider, Belleten Dergisi’nin 61. sayısında yer alan “XVI. Yüzyılda İstanbul’un Nüfusu” adlı makalesinden aktaran Mehmet Öz, Fetih öncesindeki nüfusu için 30.000-50.000 arasında tahminler bulunmuştur. 1477 tahririne göre ise İstanbul nüfusu 60.000-70.000 arasında tahmin edilmiştir

(Schneider, 2004: 114-115). Görüldüğü üzere İstanbul nüfusu fetih sonrası 25-30 yıllık bir süreçte hızla çoğalmıştır.

Osmanlı Devleti'nde tutulan tahrir kayıtlarında yer alan verilerden hareketle demografi çalışmalarına öncülük eden Ömer Lütfi BARKAN, 15.yy ve 16.yy tahrir kayıtlarını esas alarak önemli çalışmalara imza atmıştır. Ülke genelinde uygulanan tahrir kayıtlarında yer alan verileri analiz eden Barkan; 1520 öncesinde İstanbul nüfusunun 97.956 kişi olduğunu, 1520-1535 arasında ise İstanbul'un nüfusu ise 400.000 kişi olduğunu, 1571-1580 döneminde ise, İstanbul nüfusunun 700.000 kişi olduğunu tahmin etmiştir (Barkan, 1970: 168). Tahrir kayıtları üzerinde analizler yapan Barkan; 1571-1580 döneminde Osmanlı Devleti'nin ülke çapındaki toplam nüfusunun 11.692.480 kişi olduğu ifade etmiştir (Barkan, 1953: 11).

Ömer Lütfü Barkan; herhangi bir kaynak göstermeden 1520-1530 dönemi İstanbul nüfusu 400.000; 1571-1580 dönemi İstanbul nüfusu 700.000 olduğuna dair tahmin ortaya koymuştur (Barkan, 1953: 11). Barkan'ın bu tahminlerine karşı çıkıp eleştirenlerin olduğu da görülmektedir. Yerassimos; Barkan'ın bu XVI. yy İstanbul nüfusu tahminlerini çok abartılı ve dayanıksız bulur. İstanbul'un o dönemdeki vakıf evlerinin sayısından hareketle ve hane başına ortalama 5 nüfus düştüğü varsayımıyla XVI. yy ortasında suriçi İstanbul'unun nüfusunu yaklaşık 150.000 olarak tahmin etmektedir (Behar, 1996: 69). Barkan'ın İstanbul nüfusu ile ilgili bu tahminleri bütün çalışmalara kaynak teşkil etmesi nedeniyle bilim dünyasında özel bir yeri vardır.

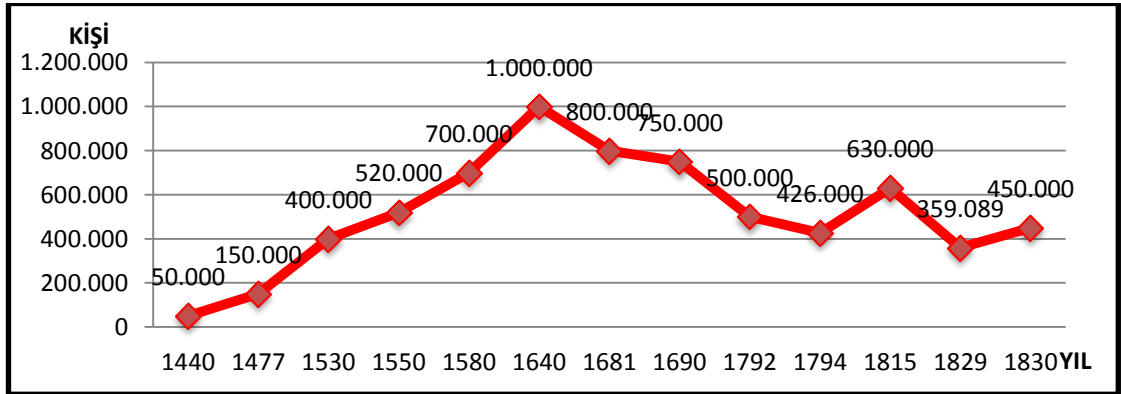
XVI. ve XVII yy nüfus verileri öncelikle Osmanlı yönetiminin fethedilen topraklarda yaptırdığı tahrirlere dayanmaktadır. Bu sayım ve yazımların toplandığı tapu tahrir defterleri bu dönemler için esas demografik malzemeyi oluşturur (Behar, 1996: 17). Tımar sisteminin uygulandığı dönemlerde, özellikle fetih sonrasında ve ileriki süreçte belli aralıklarla tutulan tahrirler, fethedilen bölgelerin gelir kaynaklarını tespit ederek, kayıt altına almak ve bu gelir kaynaklarının dirlik olarak dağıtımını yapılmıştır. Ancak XVII. yy sonlarında tımar sistemini işlevini yitirmeye başlamıştır. XVII. yy tahrir kayıtlarının oldukça sınırlı olması nedeniyle, nüfusunun tahminine temel veri kaynağı olarak kullanılacak belgeler oluşturulamamıştır. Bunun temel nedeni devletin idârî şeklinde görülen aksaklıklardır. Osmanlı Devleti, hâkimiyet kurduğu geniş toprakları; idârî, askerî, malî ve iktisadi açıdan denetiminde tutmak amacıyla merkezi yapı olarak örgütlenmiştir. XVII. ve XVIII. yy sürecinde

merkezî otorite hızla zayıflamaya başlamıştır. Dolayısıyla bu süreçte İstanbul nüfusunun tahminine temel teşkil edebilecek resmî veri ya da kaynak kayıt altına alınmasında sorunlar başlamıştır.

Tablo 3:1453- 1830 yılları arası İstanbul nüfusu

Yıl	Nüfus	Kaynak *
1430-1440	40.000-50.000	(Behar, 1996: 69)
1477	145.000-150.000	(Behar, 1996: 69)
1520-1530	400.000	(Barkan, 1970:168)
1550	410.000-520.000	(Behar, 1996: 69)
1571-1580	700.000	(Barkan, 1970:168)
1640	1.000.000	(Behar, 1996: 70)
1681	800.000	(Behar, 1996: 70)
1690	600.000-750.000	(Behar, 1996: 70)
1792	500.000	(Behar, 1996: 70)
1794	426.000	(Karpat, 1985:103)
1815	630.000	(Bozdoğan, 2012:218)
1829	359.089	(Bingöl, 2004: 45)
1830	450.000	Gürçan, 2015:247

* Farklı kaynaklardan derlenen verilerinden yararlanılarak hazırlanan tabloda; aynı döneme ait farklı rakamların karışmaması amacıyla; tablodaki sütunların karşısında kaynaklara yer verilmiştir.



Şekil 3: 15. yüzyıl ve 19. yy İstanbul nüfusu

Tahrir kayıtlarında yer alan verilerin yetersiz olması nedeniyle; bazıları elçilik görevlisi, askerî ateşe olarak resmî görevliler ya da seyyahların ortaya koyduğu verilerden hareketle araştırmacılar tarafından yapılan tahminler sonucu XVII. ve XVIII. yy İstanbul nüfusuna dair farklı rakamlar çıkmaktadır. Bu dönemde Osmanlı coğrafyasında sürekli değişen idârî sınırlar; ülke genelinde yaşanan yönetim sorunları ve savaşlar nedeniyle nüfus tespitine veri oluşturacak resmî kaynaklar yok denecek kadar azdır. Resmî kaynaklarda herhangi bir sonuç alınamasa da özellikle

seyyahların gözdesi olan İstanbul gibi farklı ülkelerin temsilcilerini barındıran bir başkent; gezginlerin anlatılarından ya da hatıratlarda yer alan bilgilerden sosyal yaşam, günlük tüketilen ekmek, aylık iâşe verilerinden yola çıkılarak nüfusun bileşenlerine ilişkin yürütülen tahminler üzerinden bilgiler edinilmektedir.

XVII. ve XVIII. Yy'da Avrupalı seyyahların ve elçilik görevi için İstanbul'da bulunan kişilerin eserlerinden derlenen veriler ışığında İstanbul nüfusuna dair tahminler yapılmaktadır. Bunlardan biri Sandy; yüzyılın başında yarısı Türk, yarısı da genellikle Rum olan Hristiyanlarla Yahudilerden meydana gelen 700.000 kişilik bir nüfus zikretmektedir. Venedik balyozu (elçisi) Alvise Contarini bu nüfusun "1640'ta milyonu geçtiğini yazmaktadır. Başka bir Venedik balyozu³ olan Pietro Civrano, bu nüfusun 1680'de 800.000 civarında olduğunu tahmin etmektedir. Evliya Çelebi'nin sayısal verileri toplansa bir milyon rakamı fazlasıyla aşılmaktadır (Bayartan, 2003: 9).

Bu döneme ait resmî belgelerin yok denecek kadar az olması, mevcut olan belgelerin ise genel değerlendirme yapacak nitelikten yoksun olması nedeniyle konuyla ilgili inceleme yapan araştırmacılar farklı kaynaklara dayanarak tahminler yürütmüştür. Konuyla ilgili çalışmalar Contarini, 1640 yılı İstanbul nüfusunun 1.000.000 olduğuna; 1680 yılı İstanbul nüfusunun 800.000 kişi olduğuna dair tahminlerde bulunmaktadır (Mantran, 1990: 45). Mantran ise 1690 yılına ait bir cizye defterinden hareketle, önce bu tarihte cizye vergisine tabi olan gayrimüslim hane sayısını 4 ve 5 katsayılarıyla çarpar. Elde ettiği toplam gayrimüslim nüfus rakamının da İstanbul nüfusunun yüzde 43'üne eşit olduğunu varsayar ve bir toplam tahmin aralığı elde eder. Bu tahmin sur içi İstanbul'una aittir. Dış mahalle ve köyleriyle birlikte Mantran'a göre İstanbul'un toplam nüfusu 700.000 ile 800.0000 arasındadır (Behar, 1996: 70).

Tabloda 3'te yer alan 1792 yılına ait tahmin ise 1792-98 yılları arasında Anadolu'da seyahat eden Fransız seyyah Guillaume-Antoine Olivier'ın "Travels in the Ottoman Empire, Egypt and Persia, Volume I and II" adlı eserinden aktaran Cem Behar; Olivier'in ilginç ve başka kimse tarafından uygulanmamış olan günlük buğday tüketimine dayalı bir tahmin yürüttüğünü vurgulamıştır. Olivier İstanbul'daki

³ Balyoz (Balyos): İstanbul'da görev yapan Venedik elçilerine verilen addır. Balyoz; elçi, aracı, arabulucu anlamı taşımaktadır.

un kapanına her gün giren ekmeklik buğday miktarını kişi başına tahmini ortalama günlük buğday tüketimi rakamına bölerek bir tüketici nüfus tahmini elde eder. Bu 500.000 kişilik tahmin İstanbul, Galata, Üsküdar, Eyüp ve Boğaziçi köylerini kapsamaktadır (Behar; 1996: 70). Bu alanda önemli çalışmalara imza atan Kemal Karpat ise, 1794 yılında İstanbul nüfusunun 426.000 kişi olduğunu ifade etmektedir (Karpat, 1985: 103). Fransa'nın eski elçisi General Andreossi, 1815'te İstanbul nüfusunu; tüketilen su ve ekmek miktarına dayanarak 630.000 kişi olarak hesaplamıştır (Bozlagan, 2012: 218). General Andreossi'n bu tahmini, XIX. yüzyılın başlangıcına henüz resmî sayımların olmadığı dönemin İstanbul nüfusuna dair kaynak oluşturmaktadır. Bu dönemde yapılan tahminler karşılaştırıldığında İstanbul nüfusunun 400.000 ile 800.000 arasında değiştiği görülmektedir.

Her devlet için, her devirde geçerli olan askerlik ve vergi mükellefiyeti gibi iki mühim mesele bulunmaktadır (Aydın, 1990: 81). 1829 nüfus sayımının amacının daha kapsamlıdır. Osmanlı idarecileri, ülkede yaşanan sıkıntılara karşı önlem almak ve asker ihtiyacını karşılamak için 1829 yılında bir nüfus sayımı yapma kararı almıştır. Bu sayımının üç temel amacı vardır: İstanbul'a yapılan göçleri önlemek, İstanbul'un iâşe sorunlarının gidermek, ülkenin güvelik ihtiyacını karşılayacak asker potansiyelini tespit etmek hedeflenmiştir. Alınan bu karar üzerine kısa sürede 1829 nüfus sayımı işlemleri başlatılmıştır. Ancak 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı nedeniyle tamamlanamamıştır. Bu savaşta, Karadeniz'de Navarin Limanı'nda Osmanlı donanmasını yakan Ruslar; aynı zamanda iç isyan çıkaran Rumları desteklemiştir. Osmanlı Devleti'nin İstanbul Boğazı ve Çanakkale Boğazı'nı Rus gemilerine kapatması yeni bir savaş başlatmıştır. 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı olarak tarihe geçen bu savaşta; Rus ordusu doğuda Erzurum'a kadar sokulurken, İstanbul'un batısında ise Edirne'ye kadar ilerlemiştir. Sultan II. Mahmut, Rusların ilerlemesini durdurmak amacıyla 14 Eylül 1829'de çok ağır şartlar taşıyan Edirne Antlaşması'nı imzalamak zorunda kalmıştır. Bu antlaşmayla Yunanistan bağımsız bir devlet olurken, Balkanlar'dan İstanbul'a doğru ilk büyük göçler başlamıştır.

1829 nüfus sayımının sonuçlarına dair ortada istatistik veri sağlayan bir kaynak bulunmamaktadır. Ancak 1866 yılında Osmanlı Devleti vak'anüvislik makamına atanan Ahmed Lutfi Efendi; 1825-1879 döneminde Osmanlı devletinde yaşanan önemli olaylarını kaydettiği eseri; Tarih-i Lutfi'de 1829 İstanbul nüfusunun

359.089 kişi olduğunu ifade etmektedir. Osmanlı Devletinin kuruluşuna uzanan ve Kanuni Sultan Süleyman döneminde Divan-ı Hümayun'a bağlanan vak'anüvislik; Osmanlı Devleti'nde her yıl yaşanan tarihî olayları kayıt altına almakla görevli resmî bir kurumdur. Ahmed Lutfi Efendi'nin verdiği söz konusu bu rakam, günümüz kaynaklarında temel veri olarak değerlendirilmektedir. Mesela konuyla ilgili araştırmacılar; 1829 İstanbul Nüfus Sayımının 359.089 kişi olduğunun tahmin edildiğini ifade etmektedirler (Bingöl, 2004, 45).

Osmanlı Devleti'nde, İXX. yy'da yapılan nüfus sayımlarında; gerçek kişilerin fert fert görölerek kaydedilmesi metodu kullanılmıştır. İstanbul'un 1830'lardaki nüfusunun 353.616 kişi olduğu, buna eklenecek askerî kadroları ve eksik sayımı da dikkate alarak bu miktarın 450.000 dolaylarına ulaşacağı söylenebilir (Gürcan,2015:247). Bu verilere göre İstanbul'un toplam nüfusunun 356.066 kişi olduğu tespit edilmektedir. Nüfus, devletlerin iktisadî, siyasî ve askerî gücünü belirleyen ana etkenlerden birini oluşturmaktadır. Osmanlı'da, vergi mükelleflerini belirlemek üzere yürütölen tahrir defterleri yerini; 1829 sonrası nüfus kayıtları tutmaya büyük önem verilmiştir. Bir devletin en önemli unsuru nüfustur. Nüfusun çoğalması, azalması veya nüfus hareketleri devletlerin siyasi hayatlarını etkileyerek toplumsal, ekonomik ve siyasi yapılarının değişmesine neden olabilmekmiştir (İpek, 2006:12) Bu önemi fark eden Kemal Karpat, Ekrem Hakkı Ayverdi, Cem Behar Bilal Şimşir gibi araştırmacı ve akademisyenler Osmanlı Dönemi'nde nüfus ve göç konularına eğilerek önemli çalışmalar ortaya koymuşlardır.

3.2.2. Modern Nüfus Sayımları Döneminde İstanbul'da Nüfus (1829-1922)

Askerî, sosyal, ekonomik ve kültürel alanda sıkıntılar yaşayan Osmanlı Devleti; Batı karşısında eski ihtişamını yitirince yeni bir arayış içine girmiştir. Bu amaçla XVII. Yy'da Viyana, Paris, Varşova, Moskova gibi önemli başkentlere geçici elçiler göndermiştir. Avrupa'da yaşanan gelişmelerden etkilenen dönemin yöneticileri; ordu teşkilatı başta olmak üzere reform hareketleri başlatmıştır. Batı ölkelerinde görölen yenilikler, İXX. yy'da imparatorluğa taşınarak etraflı bir değişim süreci başlatılmıştır. Bu çalışmaların neticesi ölkedeki nüfus sayım yöntemine de yansımış olup geleneksel anlamda yapılan sayım sistemleri tam anlamıyla bırakılarak

demografik analizleri ortaya koyan modern nüfus sayımları dönemi başlamıştır. Modern anlamda nüfusla ilgili sayımlar 1790 yılında Amerika, 1801 yılında Fransa ve Britanya’da yapılan nüfus sayımlarıdır (Çimen, 2012: 194). Osmanlı’da ülke genelinde ilk modern nüfus sayımı 1831 yılında yapılmıştır. 1829 yılında sadece İstanbul’u kapsayan bir sayıma başlanmış, ancak savaş nedeniyle tamamlanamamıştır.

Osmanlı nüfus istatistikleri içinde İstanbul’un özel bir yeri vardır. İstanbul bir imparatorluk başkentidir. Asırlardır sürekli olarak göç alan bir kent niteliği taşımaktadır. İXX. yy ortalarından itibaren kentin demografik örüntülerinin değişmeye başlaması İstanbul’un temel özelliklerindendir (Behar, 1996: 19). Osmanlı’da yapılan modern nüfus sayımlarının tarihî gelişim seyri; diğer ülkelerde yapılan nüfus sayım işlemleri ile karşılaştırıldığında; Osmanlı’daki sayımların diğer Batı ülkelerine göre 30-40 yıl sonra başladığı görülmektedir.

Osmanlı’da toplumsal değişimlerin ilk uygulamaları ve sonuçları; başkent olması nedeniyle İstanbul’da başladığı görülmektedir. Bunun en açık göstergesi 1829’da İstanbul’da yapılan nüfus sayımıdır. Sultan II. Mahmud; idârî, malî, askerî ve hukukî alanda köklü değişimler başlatmıştır. 1826’da Yeniçeri Ocağı kaldırılarak, Asakir-i Mansure-i Muhammediye adı verilen yeni bir ordu sistemi kurulmuştur. 1828’de askerliğe elverişli olanların tespit edilmesi için askerî amaçlı bir sayım yapılmış ancak bu girişim savaş dolayısıyla bitirilememiştir. 1829’da yaşanan Osmanlı-Rus Savaşı’nda boğazların kapatılması ve savaş koşullarından dolayı İstanbul’a gıda sevkiyatının kesilmesi nedeniyle iâşe sıkıntısı yaşanmıştır. İstanbul’da erzak dağıtımını düzenlemek için Suriçi ve Bilad-ı Selase olarak bilinen Eyüp, Galata ve Üsküdar bölgelerinde yaşayan nüfusun tespit edilmesi ve buna göre önlemlerin alınması planlanmıştır. “1829 yılında Osmanlı Devleti başkentinde, öncelikle kent merkezi için bir sayım kısa denebilecek bir süreçte gerçekleşmiştir. Doğaldır ki bu sayımın başarısı, 1830 Genel Sayımı için imparatorluk idarecilerine güven vermiştir. Memleket düzeyinde bir tahrir girişmek bakımından bir pilot uygulama olduğu da söylenebilir” (Bingöl, 2002: 51).

Osmanlı devletinde ülke genelinde demografi bilimi kapsamında veriler sunan ilk nüfus sayımı 1831 yılında yapılmıştır. Bu sayım, Osmanlı’da fetih ve sulh yoluyla topraklara dâhil edilen yeni araziler ve bu arazi üzerinde yaşayan nüfusun kaydedildiği ‘tahrir defterleri’ne benzetmekle birlikte, müstakil ‘nüfus sayımı’ olarak

değerlendirilecek özellikler taşıdığı için bir ilki oluşturmaktadır (Kara, 1988: 11). Bu sayımlarda bir yaşından yüz yaşına kadar Müslüman ve gayrimüslim erkek nüfusu sayılmaya çalışılmıştır. Ülkedeki askerlik ve vergi mükellefiyetini tespit etmek amacıyla yapılan bu sayımlarda; Müslüman ve gayrimüslim nüfus ayrı defterlere yazılırken şahısların yerli ve yabancı olma durumları da gösterilmiştir. Bunların isim, lakap ve durumları kayda geçirilirken on dört yaşından kırk yaşına kadar olup askerliğe elverişli bulunan kişiler için ayrıca “mim” işareti konulmuştur (Güneş, 2014: 226). 1831 yılında (doğrulanmamış bir bilgiye göre 1830’da) yapılmaya başlanan sayım verilerinde Rumeli ve Anadolu’da yaşayan bütün erkek nüfus kayıt altına alınmıştır (Karpas, 2003: 47). 1831 sayımını demografi bilimi açısından önemli kılan nokta, vergiye tabi olan ve askerlik hizmetiyle yükümlü erkek nüfusun doğum, ölüm ve nakil vb. işlemlerini kayıt altına alarak, verilerin ortaya konulmuş olmasıdır. Bu sayımda nüfus miktarını, nüfusun sosyal ve ekonomik niteliklerini tespit ederek, ona göre ülke bazında yenilikler yapılmasını amaçlamaktadır.

İXX. yy’da İstanbul’da beş farklı sayım yapılmıştır. Bu verilere dayanarak yapılan analizlerde; İstanbul’un demografik yapısına dair bazı verilere ulaşılmaktadır. İstanbul’da 1829, 1831, 1844, 1856 yıllarında yapılan sayımlarda sadece erkek ve vergi mükellefi olan nüfus esas alınmıştır. Vergi mükellefi olmayan ya da askerlik hizmetiyle yükümlü olmayan kişiler ilk defa 1882 yılında yapılan nüfus sayımında kayıt altına alınmıştır. 1882 yılında yapılan İstanbul nüfus sayımının kesin sonuçları 1885 yılında yayımlanmıştır. Ülke geneli sonuçları ise, 1893 yılında yayımlanmıştır. Bu nedenle bazı kaynaklarda 1882/1893 nüfus sayımı olarak geçmektedir. İXX. yy Osmanlı devleti nüfusuyla ilgili en düzenli ve güvenilir verileri ortaya koyan 1882 sayımının uzun bir zaman dilimine yayılmasından kaynaklanan, bazı eksiklikler olma ihtimali bulunmaktadır.

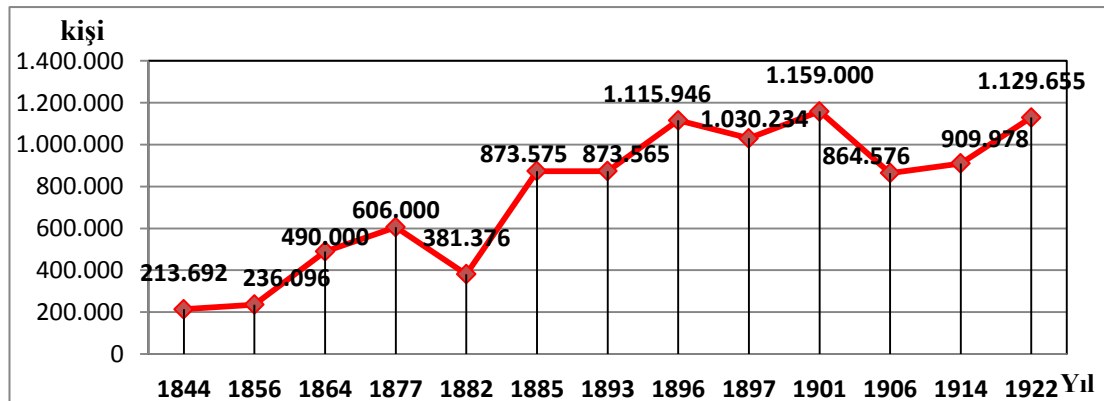
İXX. yy Osmanlı Devleti resmî rakamları ve yabancı kaynaklardan derlenen rakamlar karşılaştırıldığında; İstanbul nüfusu ile ilgili farklı rakamlar çıkıyor karşımıza. Ancak Osmanlı devletinin resmî belgelerinde yer alan rakamların belli bir tutarlılığı bulunmaktadır. Birçok araştırmacı ve gözlemcinin bu istatistiklere başvurmaları ve onları referans alarak İstanbul nüfusu ile ilgili sonuçlara ulaşması; Osmanlı nüfus istatistiklerinin diğer kaynaklara göre daha güvenilir olduğunu

göstermektedir. Bu çalışmada kullanılan İXX. yy nüfus bilgileri öncelikle Osmanlı resmî kaynakları Karpas, Behar, Karal, Ubcini, J. Shaw ve K. Shaw, McCarty tarafın ortaya konulan verilere dayanmaktadır. Avrupalı araştırmacılarđan Ubcini, Boue, Ur-quhart, Kutschera, Paul Boutet, A. Ritter zur Helle von Samo, Ernst Behm, H. Wagner, Vital Cuinet, ve diğerkleri Osmanlı döneminde nüfusla ilgili ortaya konulan resmî rakamları güvenilir veriler olarak kabul ederek nüfusla ilgili çıkarımlarda bulunmuşlardır. Bazı Avrupalı araştırmacıların ise etnik ve dinî toplulukların siyasî iddialarını desteklemek amacıyla mevcut istatistikleri çarpıttığı ve değıştirdiğı görölmektedir (Karpas, 1885: 6).

Tablo 4: 1831-1922 dönemi İstanbul nüfusu

Yıl	Nüfus	Kaynak
1831	-	(Behar, 1996: 24) ⁴
1844	213.692*	(Karpas, 1985: 103)
1856	236.096	(Behar, 1996: 71)
1864	490.000	(Gürcan, 2015: 247)
1877	606.000	(Güneş, 2018: 227)
1882	381.376*	(Karpas, 1985: 103)
1885	873.575*	(Behar, 1996: 71)
1893	873.565	(Behar, 1996: 39)
1896	1.115.946*	(Karpas, 1985: 103)
1897	1.030.234	(Behar, 1996: 48)
1901	1.159.000	(Karpas, 1985: 103)
1906	864.576*	(Behar, 1996: 48)
1914	909.978*	(Behar, 1996: 71), (Kayder, 2000: 18)
1922	1.129.655	(Behar, 1996: 78)

*İşaretili veriler resmî kaynaklardan derlenirken; diğerk veriler tahminlere dayalı bilgilerdir.



Şekil 4: 1831-1922 dönemi İstanbul nüfusu

⁴ Osmanlı Devleti'nde ülke genelinde 1831 Sayımına İstanbul dâhil edilmemiştir.

1831 yılında yapılan ilk genel nüfus sayımından sonra 1844, 1852, 1856, 1866, 1881/1882 ve 1905 gibi değişik tarihlerde bölgesel veya genel nüfus sayımları yapılarak, güncel kayıtların tutulması amaçlanmıştır (Çimen, 2012: 1). Şekil:4'te görüldüğü üzere, 1831-1896 yılları arasında İstanbul nüfusu düzenli olarak artmıştır. Bu süreçte özellikle 1877 sonrası İstanbul nüfusunda görülen artış dikkat çekmektedir.

Osmanlı Devleti'nde 1831 yılında ilk genel nüfus sayım defterlerinin bütünü ilk kez Enver Ziya Karal tarafından yayımlanmıştır (Behar, 1996: 24). Osmanlı'da modern anlamdaki nüfus hizmetleri, Dâhiliye Nezareti bünyesinde Ceride-i Nüfus Nezareti (Sicil-i Nüfus Nezareti) ve bu işleri Sancaklarda yürütecek Defter Nazırlıklarının kurulmasıyla başlamıştır. 1831 yılına yapılan nüfus sayımında Anadolu'da 1.939.236 Müslüman, 230.519 reaya olmak üzere toplam 2.170.847 kişi yaşamaktadır. Rumeli'de ise, 500.697 Müslüman, 833.994 reaya olmak üzere toplam 1.334.691 kişi yaşamaktadır. Bu dönemde Osmanlı hâkimiyetinde olan Akdeniz adalarında 27.195 Müslüman, 82.957 Reaya, olmak üzere toplam 110.152 kişi yaşamaktadır. Bu dönemde Osmanlı'nın genel toplam nüfusu 3.615.330 kişidir. Toplam nüfusun 2.467.128 Müslüman, 1.147.470 reaya olduğu tespit edilmiştir (Behar, 2011: 23-24). 1831 yılına yapılan nüfus sayımına İstanbul ve Harem-i Şerif olarak bilinen Mekke ve Medine bölgesi dâhil edilmemiştir.

Osmanlı Devleti'nde modern anlamada ikinci nüfus sayımı ise 1844 yılında yapılmıştır. Sultan Abdülmecit döneminde yapılan bu sayımın temel amacı; Yeniçeri Ocağı'nın yerine kurulan 'Redif Asâkir-i Mansûre' ordusunun ihtiyaç duyduğu gerekli insan kaynağını sağlamaktır. Ordunun ihtiyaçlarını temel alan bu sayımda bir askerî yetkilinin idaresinde, askerlik çağında olan nüfus potansiyeli tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu nedenle 1844 sayımın sonuçları o dönemde gizli tutulmuş ve yayımlanmamıştır. 1844 nüfus sayımı resmî sonuçlarını 1985 yılında Kemal H. KARPAT'ın 'Ottoman Population 1830-1914, Demographic and Social Characteristics' eserinde; 1844 yılı İstanbul nüfusunun 213.693 kişi olduğu ifade edilmektedir (Karpas, 1985: 103). Bu rakam sadece yetişkin erkek nüfusu kapsamaktadır.

1844 döneminde Osmanlı devletinin içinde bulunduğu özel şartlar nedeniyle açıklanmayan sonuçlarla ilgili farklı tahminler yürütülmüştür. 1844 nüfus sayımı

sonuçları resmî olarak açıklanmadığı halde, A. Ubicini ve Eugene Boré tarafından 1850 yılında Avrupa’da yayımlanmıştır. Tablo 4’deki veriler; A. Ubicini ve Eugene Boré tarafından ortaya konan tahminlere dayanmaktadır. Ubicini’nin ‘Letters on Turkey’ adlı eserinden aktaran Elibol; 1844 sayımında Osmanlı nüfusu; 155.000’ni Avrupa’da; 160.500’ni Asya’da; Mısır, Trablusgarp, Fizan ve Tunus’u dâhil 38.000’ni Afrika’da olmak üzere toplam 353.500 olduğu tespit edilmiştir.

Stanford J. SHAW ve Ezel K. SHAW’un ‘History of the Ottoman Empire and Modern Turkey’ adlı eserinden aktaran Cem Behar; 1844 ve 1856 yılları dökümü, kentin yalnızca erkek nüfusunu kapsamaktadır. Shaw, bu rakamlardan hareketle 1844 yılı toplam (erkek ve kadın) nüfusunu 391.000, 1856’da ise nüfusun 430.000 kişi olduğunu belirtmektedir (Behar, 1996: 71). 1844 yılında, orduya düzen vermek ve askere alma usulünü değiştirmek amacıyla bir nüfus sayımı yapılmaya başlanmıştır. Ancak halkın bu harekete tereddütle yaklaşması ve çıkan şayialar üzerine gerçek nüfus tam olarak tespit edilememiştir (Güneş, 2014: 227). Akarlı bu rakamları 1864-1877 yılları arasında Osmanlı topraklarına gelen birçok seyyahın ya da araştırmacının yaptıkları altmış kadar ayrı nüfus tahminini derleyerek hesaplayan Engin Akarlı’dan aktaran Cem Behar; 1877 yılında İstanbul nüfusunun 600.000 civarında olduğunu belirtmiştir.

Osmanlı Devleti’nde demografik veri anlamında ayrıntılı nüfus sayımı Sultan II. Abdülhamid Han döneminde yapılmıştır. Erkek nüfusuyla birlikte kadın ve çocuk nüfus ilk kez 1882 sayımında kayıt altına alınmıştır. 1882 yılında İstanbul nüfusu 381.376 kişi olarak belirtilmiş olup, bahse konu bu sayımın kesin sonuçları ise 1885 yılında 873.565 kişi olarak tespit edilmiştir (Karpas, 1985: 103). 1882 yılına kadar yapılan sayım sonuçları hakkında İstanbul nüfus bilgileri ile ilgili farklı rakamlar zikredilmektedir. Kesin sonuçları 1885 yılında yayımlanan 1882 nüfus sayımı bütün kaynaklarda tek bir rakamın yer aldığı görülmektedir. İstanbul nüfusu çeşitli dönemlerde dalgalanmalar gösterse de XX. yy ortalarına kadar yaklaşık bir milyon civarında olmuştur. 1885’te yapılan ayrıntılı nüfus sayımında ise, İstanbul nüfusunun 875.000 kişi olduğu tespit edilmiştir (Kızıldağ, 2004: 66).

Literatürde ‘Şark ticaret yıllıkları’ olarak bilinen, ilki 1868 yılında ‘Indicateur Constantinopolitain’ adıyla Türkçe ve Fransızca olarak yayımlanan yıllıklar, İstanbul için ayrı bir önem taşımaktadır. Tablo; 4’te yer alan, 1.115.946 kişi olarak yer alan

1896 yılı İstanbul nüfus verisi 1896 Fransa’da yayımlanan yıllıktan alınmıştır. Kemal H. Karpat ise, 1896 yılı İstanbul nüfusunun 1.116.946 kişi olduğunu belirtmektedir (Karpat, 1985: 103). Genel olarak bakıldığında, İstanbul nüfusunun hızla arttığı görülmektedir. İstanbul’un nüfusundaki artışın temel nedeni, doğumlardan daha çok 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşının etkisiyle Balkanlar’dan ve ülkenin diğer bölgelerinden gelen göçlerden kaynaklandığı söylenebilir (Bozlağan, 2012: 219).

İstanbul’da yapılan 1905 nüfus sayımı Osmanlı devleti döneminde yapılan son sayım olmuştur. 1905’te başlayan ancak kesin sonuçları 1906’da açıklanan ‘Memâlik-i Osmaniye’nin 1330 Senesi Nüfus İstatistikî’ne 1906 yılı İstanbul nüfusu 864.576 kişidir. Tablo: 4’te yer alan 1914 İstanbul ili nüfusu bilgisi ise 1906 nüfus sayımı sonuçlarını esas alarak ve doğum ve ölüm rakamlarıyla güncelleştirerek elde edilmiştir. 1914’te İstanbul nüfusu 909.978 kişi olarak tespit edilmiştir (Memalik-i Osmaniye’nin 1330 senesi Nüfus İstatistikî;1914). Söz konusu 1914 nüfus sayımı sonuçları, Dâhiliye Nezareti Sicill-i Nüfus İdare-i Umûmiyesi Müdüriyeti tarafından ‘Memâlik-i Osmaniye’nin 1330 Senesi Nüfus İstatistiği’ adıyla 1330 ve 1336’da İstanbul’da neşredilmiştir. 1901 yılında 1.159.000 bin kişi olarak (Karpat,1985:103) olduğu belirtilen İstanbul nüfusu; 1914 yılı 909.978 kişi olduğu ifade edilmiştir. 1901-1914 döneminde 249.022 kişi azalan İstanbul nüfusu; 1914-1922 döneminde ise 219.677 kişi artmıştır. Bu dönemde İstanbul nüfusunun azalmasının nedeni göçlerdir. Balkan Savaşları, Birinci Dünya Savaş ve Kurtuluş Savaşı sürecini kapsayan süreçte İstanbul; geniş nüfus hareketleri yaşamıştır. Balkanlardan gelen göçlerle İstanbul’un nüfusu artarken, savaşlarda şehit düşen yetişkin erkek nüfusun yüksek olması nedeniyle nüfusta belirgin bir azalma gözlenmiştir. Kurtuluş zaferi asırlarca süren milli felaketlerimizin sonu olduğu gibi nüfus olarak asırlarca devam eden azalmamızın da sonudur (Banguoğlu, 1945: 1). Nüfus hareketlerinin üç temel etkeninden biri olan göç, bir yerde nüfusun artması ya da azalmasında belirleyici unsurdur; ancak İstanbul nüfusunun artmasında göçler kadar etkili olan bir başka faktör ise sağlık koşullarının gelişmesiyle doğum ve ölüm oranlarının doğrudan etkilenmesidir. “McCarty 1878-1911 yılları arasında Anadolu nüfusunun % 50 düzeyinde arttığını hesaplamıştır. Bu nüfusun %1,5 büyümesi demektir. Bunun sadece dıştan alınan göçlerle açıklanmasına olanak yoktur. Bunda, bu dönemde halk sağlığı koşullarının gelişmiş olmasının önemli katkısı bulunmaktadır. 1835’ten itibaren ‘veba’, 1865’ten itibaren kolera salgınları görülmemiştir

(Tekeli, 2008: 49). I. Dünya Savaşı sonrasında, Gayrimüslimler İstanbul'u terk ederken; Balkanlar'dan çekilen Osmanlı'nın Müslüman nüfusu İstanbul'a göç etmiştir. İstanbul'da yaşayan nüfusun özelliklerini değiştirmiştir. 1890'lı yıllarda İstanbul'da gayrimüslim nüfus çoğunlukta iken 1914'te Balkan Savaşı göçmenlerin İstanbul'a gelmesiyle Müslüman nüfus %55'e ulaşmıştır. 1914'te Hristiyan nüfusu 450.000'den 1927'de 240.000'e düşmüştür. İstanbul'un toplam nüfusu ise 1.000.000'den 700.000'e düşmüştür (Kayder, 2000: 18).

1922 yılı İstanbul nüfus bilgisini ise Osman Nuri Ergin'den aktaran Behar; 1922 yılı İstanbul nüfusu 1.129.655 kişi olduğunu, bahse konu bu bilginin İstanbul Zaptiye Nezareti (Emniyet Müdürlüğü) tarafından yaptırılan hane ve nüfus sayımına dayandığını açıklamıştır (Behar, 1996: 78). İstanbul Beldesi İhsaiyat Mecmuası'nda yer alan bilgilere göre bir başka tahmini ise, aktaran Behar; 1922 İstanbul nüfusu 710.286 kişi olduğunu ifade etmektedir (Behar, 1996: 78). Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmeleri'nde 1925 ve 1926 yıllarına ait nüfus verileri yayınlanmıştır. Osmanlı Döneminde, 1847 yılında Devlet-i Âliye-i Osmâniye adıyla merkezde başlatılan yıllık çıkarma uygulaması zamanla gelişerek yaygınlaşmıştır. Cumhuriyet döneminde ise, 1926 ve 1927 yıllarında 'Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salmamesi' adıyla yayınlanmıştır. Bu salnâmeler 1929 yılından sonra 'Türkiye Cumhuriyeti Devlet Yıllığı' adıyla yayımlanmıştır. 1925 İstanbul nüfusu 1.100.165 kişi, 1926 yılı İstanbul nüfusu 1.048.971 kişi olduğunu ifade etmiştir (Behar, 1996: 78).

Herhangi bir ülkenin, şehrin ya da özel bir bölgenin nüfus verilerini doğru bir şekilde analiz etmek için öncelikle, bahse konu araştırma sahasının coğrafi kapsamını tanımlamak esastır. İstanbul ile ilgili ortaya konulan nüfus verilerinin bazılarında sadece günümüzde Fatih ilçesi sınırlarında kalan Suriçi olarak ifade edilen bölgeyi kapsarken bazıları Galata, Üsküdar veya daha geniş bir alanı kapsayacak şekilde değerlendirmelerde bulunmaktadır. Bu nedenle XX. Yy'da İstanbul nüfusuna dair sayımlar ve yapılan tahminler arasında farklı rakamların ortaya çıktığı görülmektedir. Genel olarak değerlendirildiğinde İstanbul'un hemen her dönemde nüfus bakımından yoğun bir şehir olduğu görülmektedir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İSTANBUL NÜFUSUNUN GENEL ÖZELLİKLERİ

Araştırmanın bu bölümünde; 1927-2015 yılları arasında İstanbul nüfusunda yaşanan değişimini ortaya koyan veriler; sayım dönemlerine ve konularına göre tek tek tablolaştırılarak ortaya çıkan sonuçlar yorumlanmıştır. Çalışmanın Beşinci Bölümünde detaylı olarak irdelenen “1950-2015 Döneminde İstanbul’da Nüfus Hareketleri”nin daha açık bir şekilde ortaya konulması amacıyla; nüfusun genel özellikleri 1927 yılından itibaren ele alınmıştır.

1927-2015 sürecinde; İstanbul’un nüfus miktarı, nüfus artış hızı, nüfusun coğrafi dağılımı, nüfus yoğunluğunda görülen değişim ve nüfusun kentleşme düzeyi irdelenmiştir. İstanbul nüfusunun yapısal özellikleri kapsamında ise nüfusun yaş ve cinsiyet yapısındaki değişim, nüfusun medenî durumu, hanehalkı dağılımı, nüfusun eğitim-öğretim durumu; İstanbul nüfusunun sosyal ve kültürel yapısı; işgücü yapısı ve özellikleri irdelenmemiştir ele alınmıştır. İstanbul nüfusunda meydana gelen artış, azalış ya da dengede kalma durumları ayrıntılı olarak analiz edilmiştir.

4.1. İstanbul’un Nüfus Miktarındaki Gelişmeler

1927 yılında İstanbul’un toplam nüfusu 806.863 kişiye; 2015’te 14.657.434 kişiye çıkmıştır. 1922 yılında 710.286 ile 1.129.655 kişi civarında olduğuna dair farklı veriler bulunmaktadır (Behar, 1996: 78). İstanbul nüfusu 1927-1950 yılları arasında Türkiye nüfusuna paralel olarak artarken 1950 sonrasında İstanbul nüfusunda olağanüstü bir hareketlilik başlamıştır. 1950’de Türkiye’nin toplam nüfusunun %5’i İstanbul’da yaşarken 2015’te bu rakam %18,1’e yükselmiştir. 1927-2015 döneminde Türkiye’nin toplam nüfusu 5,6 katlanırken İstanbul nüfusu 18,1 katlanmıştır. İstanbul’daki nüfus artış hızı Türkiye geneline oranla oldukça yüksektir. 1927’de Türkiye’nin toplam nüfusu 13.648.270 kişi iken 2013’te sadece İstanbul’un nüfusu 13.624.240 kişidir. 1950 sonrasında Türkiye genelinde nüfus artışı yüksek doğurganlıktan, İstanbul nüfusundaki artış ise göçlerden kaynaklanmaktadır. İstanbul’da göç nedeniyle ortaya çıkan hızlı nüfus artışı birçok sorunun kaynağını oluşturmaktadır. Göç konusu araştırmanın Beşinci

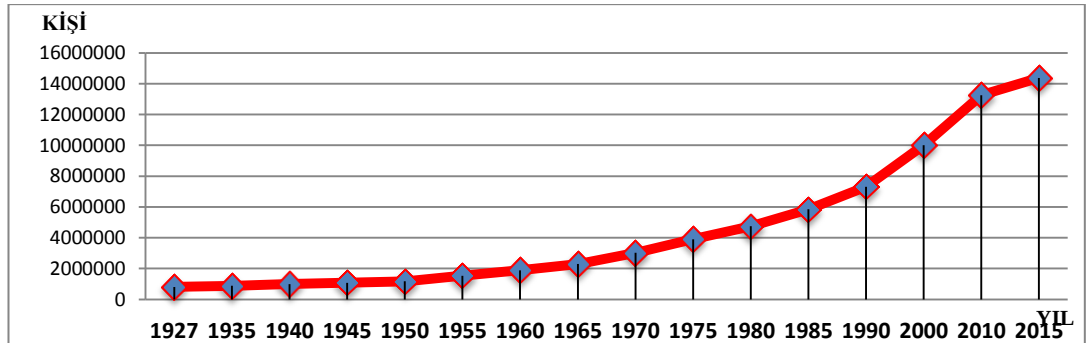
Bölümünde; “1950-2015 Döneminde İstanbul’da Nüfus Hareketleri” kapsamında etraflı bir şekilde irdelenmektedir. Bu nedenle araştırmanın bu kısmında; 1927-2015 yılları arasında İstanbul’un nüfus miktarı incelenmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş sürecinde, nüfusun genel özelliklerine bakıldığında; nüfusun büyük bir bölümünün kırsal alanda yaşadığı; yalnızca İstanbul, İzmir ve Bursa gibi birkaç şehirde kentsel nüfusun yoğun olduğu görülmektedir. Ayrıca, bu dönemde nüfusun büyük çoğunluğu çocuk, kadın ve yaşlılardan oluşmaktadır. Uzun süren savaşlar ve hastalıklar nedeniyle genç nüfusun, özellikle erkek nüfusun, genel nüfus içindeki oranı oldukça azalmıştır. Toplumun üretici ve tüketici oranı bozulmuş, tüketici olan çocuk, yaşlı ve kadın nüfusu artarken; üretici yaş grubundaki düşüş üretime ve ekonomiye kötü etki yapmıştı (Aybars, 1995: 540-541). Kurtuluş Savaşı, Türk tarihinde yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Bu başlangıç Türkiye nüfusu için bir dönüm noktasıdır. İstanbul nüfus verileri incelendiğinde;

Tablo 5: Türkiye ve İstanbul’un Nüfus Miktarı (1927-2015)

Yıl	TÜRKİYE	İSTANBUL	Yıl	TÜRKİYE	İSTANBUL
1927	13.648.270	806.863	1975	40.347.719	3.904.588
1935	16.158.018	883.599	1980	44.736.957	4.741.890
1940	17.820.950	991.237	1985	50.664.458	5.842.985
1945	18.790.174	1.078.399	1990	56.473.035	7.309.190
1950	20.947.188	1.166.477	1997	62.810.111	9.198.809
1955	24.064.763	1.533.822	2000	67.803.927	10.018.735
1960	27.754.820	1.882.092	2007	70.586.256	12.573.836
1965	31.391.421	2.293.823	2010	73.722.988	13.255.685
1970	35.605.176	3.019.032	2015	78.741.053	14.657.434

Kaynak: 1927-2000 GNS ve 2007-2015 ADNKS verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.



Şekil 5: İstanbul’un nüfus miktarı (1927-2015)

İstanbul nüfusu miktarının Cumhuriyet dönemi boyunca sürekli yükselen bir grafiği izlediği görülmektedir. Kaybedilen topraklar nedeniyle ülke sınırları dışında kalan Türk nüfusun 1927-1935 dönemde, Türkiye’ye göç etmesiyle nüfus artış

oranında belirgin bir yükselme yaşanmıştır. Osmanlı'nın son döneminde İstanbul, imparatorluğun her yerinden, hatta Osmanlı Devleti'nden ayrılarak bağımsızlık ilan eden Balkan ülkelerinden gelen göçmenlerin yerleşmesiyle nüfusu milyona yaklaşan bir şehir haline gelmiştir. Cumhuriyet döneminin başlarında dış göçün kısmen azalması, şehirdeki mevcut azınlıkların başka ülkelere göç etmesi ve birçok resmî kurumun yeni başkent Ankara'ya taşınmasıyla 1927 yılında İstanbul'un nüfusu 806.863 kişiye düşmüştür.

Türkiye'nin siyasi, ekonomik ve nüfus olarak oldukça zorlandığı dönemde, nüfusun artmasını amaçlayan pronatalist politikalar uygulanmıştır. 1923-1965 yılları arasında devam eden bu yaklaşımlar neticesinde devlet yöneticileri, nüfusun artması yönünde bir politika izlemişlerdir (Doğanay, 1997: 207). Türkiye'nin toplam nüfusu, 1927 ile 1950 yılları arasında; 13.648.270 kişiden; 20.947.188 kişiye ulaşmıştır. Bu dönemde, İstanbul nüfusu ise, 806.863 kişiden, 1.166.477 kişiye ulaşmıştır. 1927-1950 yılları arasındaki 23 yıllık süreçte Türkiye'nin toplam nüfusu, 1,5 katlık bir artış gösterirken; İstanbul nüfusu 1,4 katlık bir artış göstermiştir. 1927-1935 döneminde İstanbul'un nüfus artış hızı %11,36 iken 1945-1950 döneminde bu rakam %54,75'e yükselmiştir. 1927-1950 döneminde İstanbul nüfus artışı, Türkiye'nin nüfus artışından 0,0666 kat daha düşük olduğu görülmektedir. 1927 yılında İstanbul nüfusunun Türkiye'nin nüfusuna oranı 0,6 olarak tespit edilmiştir. 1935-1950 yılları arasında, İstanbul nüfusunun Türkiye'nin nüfusuna oranı 4,6 ve 4,7 arasında değiştiği gözlenirken, 1955'te İstanbul'un nüfusunun Türkiye'nin nüfusuna oranı 5,3'e yükselmiştir.

1935-1940 döneminde İstanbul nüfusu 104.638 kişi artarken 1940-1945 döneminde 86.162 kişi artmıştır. 1945'te İstanbul nüfusu 1.078.399 kişiye İstanbul nüfusu Cumhuriyet döneminde ilk kez bir milyonun üzerine çıkmıştır. Tablo:5'te görüldüğü üzere 1927-1940 döneminde Türkiye ve İstanbul nüfusu hızla artarken 1940-1945 dönemde nüfusun birdenbire durağanlaştığı gözlenmektedir. Bu durumun sebepleri arasında II. Dünya Savaşı öncesinde dünya genelinde yaşanan hareketlenmeler nedeniyle; Türkiye'de erkek nüfusun silâh altına alınması ve ölümlerin artması nüfus artışını düşürmüştür. Nüfusun genç ve dinamik kitlesini oluşturan erkek nüfusun silâh altında kışlalarda bulunması evlenme oranlarını düşürmüştür. Bu durumun sonuçları doğrudan doğum oranlarına yansımıştır. Ayrıca

bu dönemde yurt dışına yönelik Rum göçleri İstanbul nüfusundaki artış oranının azalma nedenlerini oluşturmaktadır. 1955-1960 döneminde ise savaş tehlikesinin son bulması, evlenmelerin artması ve sosyoekonomik alanda yaşanan iyileşmeler sonucunda; Türkiye’de nüfus artış hızının en yüksek olduğu dönem yaşanmıştır. Türkiye’de nüfusu artırmaya yönelik pronatalist politikaların uygulanmasıyla nüfus artışı düzenli olarak devam etmiştir. Ayrıca tıp alanında yaşanan bilimsel ve teknolojik gelişmeler neticesinde; erken teşhis ve tedavinin uygulanması, salgın hastalıkların önlenmesi, koruyucu sağlık hizmetlerinin gelişmesi bebek ölümlerini azaltırken ortalama yaşam süresinin uzamasını sağlamıştır. Bu uygulamalar Türkiye genelinde nüfus artışını hızlandırmıştır.

1970’te tarih boyunca ilk kez iki milyon sınırını aşan İstanbul nüfusu 2.132.407 kişiye ulaşırken; 1985’te ise 5.475.982 sınırını aşmıştır. Aradan geçen 15 yıllık süreçte İstanbul nüfusunun bu kadar hızlı artmasının nedeni dönemin sosyoekonomik nedenlerinden kaynaklanmaktadır. Türkiye’de 1975-1980 döneminde giderek yaygınlaşan sanayileşme nüfusun kırsal alandan şehirlere kaymasına yol açmıştır. “II. Dünya Savaşı”nı takiben özellikle 1950 tarihî sanayileşme hareketlerinin ivme kazanmaya başladığı dönemdir. Türkiye’de 1950 sonrası ulaşım imkânlarının da nispeten gelişmesi, nüfusun artmasıyla birlikte kırsal kesimden şehre doğru yaşanan göç hareketleri, farklı sektörlerde üretim sağlayan fabrikaların kurulmaya başlanması gibi sanayileşme hareketlerinde yaşanan hızlı gelişmeler kentleşme olgusunu da beraberinde geliştirmiştir (Sertkaya Doğan, 2015: 34).

1960-1965 döneminde ise, başta Almanya olmak üzere yurtdışına olan işçi göçleri, nüfus artış hızının düşmesine neden olmuştur. Türkiye’de 1965 sonrası uygulanan nüfus politikaları neticesinde başlayan aile planlaması, şehirleşmenin artması, eğitim seviyesinin yükselmesi, kadının iş hayatına girmesi nedeniyle vb. nedenlerden dolayı doğum oranlarında belirgin bir düşüş yaşanmıştır. 1980-1985 döneminde ise nüfus artış hızı yeniden yükselmeye başlamıştır. Tıp bilimi ve sağlık alanında yaşanan gelişmeler, doğurgan kadın sayısının artması, özellikle anne ve çocuk sağlığı alanında gösterilen atılımlar, bebek ölümlerinin azalması, yaşam standartlarının iyileşmesine bağlı olarak toplam nüfus artmaya devam etmiştir.

1985’te Türkiye’nin nüfusun artış hızı %24,88 iken; 1990’da %21,71’e düşmüştür. İstanbul nüfus artış hızı ise 1985’te %41,66 iken 1990’da %44,78’e yükselmiştir. Türkiye genelinde nüfus artış hızında belirgin bir düşüş gözlenirken; İstanbul nüfusundaki artış hızı artmaktadır. 1980’de İstanbul nüfusunun Türkiye

nüfusuna oranı 6,2 olarak tespit edilirken 1980-1985 dönemi 1985'te İstanbul nüfusunun Türkiye'nin nüfusuna oranı 10,8'e yükselmiştir. Bu dönemde İstanbul nüfusunun Türkiye nüfusuna oranında sıra dışı bir artış gözlenmektedir.

Türkiye'de 1927-2000 yılları arasında nüfus verileri; belli aralıklarla yapılan 'nüfus sayımı' yöntemiyle toplanırken; 2000 sonrası ise, 'sürekli nüfus kayıt sistemine' geçilmiştir. 2007 yılında kurulan ve sürekli güncellenen ADNKS verileri, 2007-2015 yılları arasında her yıl düzenli olarak kamuoyu ile paylaşılmıştır. Bu verilerden hareketle 2007-2015 yılları arasında İstanbul'un nüfus miktarında görülen yıllık artış miktarı daha net bir şekilde görülmektedir. 2000 yılında 70.586.256 kişi olan Türkiye nüfusu; 2015 yılında 78.741.053 kişiye ulaşmıştır. Bu dönemde İstanbul nüfusu ise 10.018.735 kişiden 14.657.434 kişiye yükselmiştir. 2000 yılında İstanbul nüfusunun Türkiye'nin nüfusuna oranı 14,8 tespit edilirken; 2007-2015 yılları arasında İstanbul nüfusunun Türkiye nüfusuna oranı 17,8 ile 18,6 arasında değişmektedir. İstanbul nüfusunun Marmara Bölgesi içindeki payına bakıldığında; 1945-1950' döneminde %40 civarında olan İstanbul'un nüfusunun Marmara Bölgesi'ndeki payı 1980-1985 döneminde %50'ye çıkmıştır. 2000'li yıllarda ise %75'lere ulaşmıştır. İstanbul'un Marmara Bölgesi içinde nüfus oranına bakıldığında 1975'ten 2015 yılına kadar kararlı bir çizgide yükselmiştir.

1950-2015 yılları arasını kapsayan 65 yıllık süreçte Türkiye'nin toplam nüfusu 3,7 katlık bir artış gösterirken; İstanbul nüfusu 12,3 katlık bir artış göstermiştir. 1927-1950 döneminde İstanbul nüfus artışı Türkiye'nin nüfus artışından düşük iken; 1950-2015 döneminde İstanbul nüfus artışının 8,6 katlık bir farkla Türkiye'nin nüfus artışından daha yüksek olduğu görülmektedir. Türkiye genelinde nüfus artış hızı doğal olarak seyrederken; göçler nedeniyle İstanbul nüfusu olağandışı bir şekilde artmaya başlamıştır.

4.1.1. İstanbul'un Yıllık Nüfus Artış Hızı

Nüfusun sayısal olarak büyümesine nüfus artışı denir. Dünya nüfusu genel olarak insanlık tarihi boyunca artmıştır. Nüfus, toplumlar için çok büyük önem arz etmektedir. Toplumlar, nüfusunu korumak ve çoğaltmak amacıyla çaba sarf etmiştir. Bu sebeple Ülkeler nüfusun demografik yapısını yıllık nüfus artış hızını öğrenmeyi

amaçlamıştır. Bir ülke nüfusunda, yıllık doğum ve ölüm oranları arasındaki fark, o ülkenin yıllık gerçek nüfus artış hızını verir (Doğanay, 1994: 152).

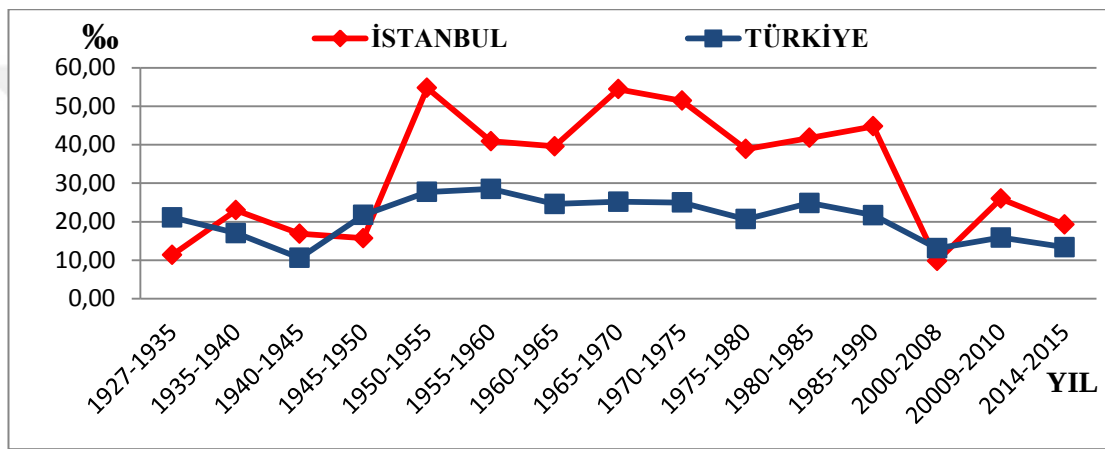
“Türkiye’de nüfus artış hızını etkileyen üç önemli olay söz konusudur. Birincisi, II. Dünya Savaşı sırasında, 1940-1945 yıllarında, erkek nüfusun büyük bir kısmının silâh altına alınması sonucu evlenmelerin ve o sırada evli olan nüfusta doğumların azalması, sağlık ve beslenme koşullarının bozulması nedenleriyle ölümlerin artmasıdır. İkinci önemli bulgu ise, Türkiye nüfus artış hızının en yüksek olduğu 1955-1960 döneminde; sağlık koşullarındaki düzelmeler, yeni antibiyotiklerin yurdumuza ithal edilmesi, sıtma savaşı sonucunda ölümlerin hızındaki önemli azalma ve yine bu yıllarda doğumların artmasıyla, Türkiye’de nüfus artış hızı en yüksek noktaya ulaşmıştır. Üçüncü önemli olgu ise; 1960 yılından sonra nüfus artış hızında düşme gözlenmektedir. Bunun nedeni yurt dışına işçi göçü ve doğumlarda meydana gelen kısmi azalmadır” (Murat, 2006: 94-95). Türkiye ve İstanbul nüfusunun oranları incelendiğinde; İstanbul yıllık nüfus artış hızı 1927-1935 dönemi ile 1945-1950 dönemi dışında; Türkiye geneli yıllık nüfus artış hızından daha yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 6: Türkiye ve İstanbul Yıllık Nüfus Artış Hızı (1927-2015)

Yıllar	Türkiye Nüfusu	NAH%	İstanbul Nüfusu	NAH%
1927	13.6482.70	...	806.863	...
1927-1935	16.158.018	21,1	883.599	11,36
1935-1940	17.820.950	17,03	991.237	22,99
1940-1945	18.790.174	10,59	1.078.399	16,86
1945-1950	20.947.188	21,73	1.166.477	15,70
1950-1955	24.064.763	27,75	1.533.822	54,75
1955-1960	27.754.820	28,53	1.882.092	40,92
1960-1965	31.391.421	24,62	2.293.823	39,57
1965-1970	35.605.176	25,19	3.019.032	54,94
1970-1975	40.347.719	25	3.904.588	51,44
1975-1980	44.736.957	20,65	4.741.890	38,86
1980-1985	50.664.458	24,88	5.842.985	41,76
1985-1990	56.473.035	21,71	7.195.773	44,78
1990-1997	62.810.111	27,86	9.198.809	34,54
1997-2000	67.803.927	18,28	10.018.735	33,09
2000-2007	70.209.723	-	12.573.836	-
2000-2008	71.517.100	13,1	12.697.164	9,8
2008-2009	72.561.312	14,5	12.915.158	17
2009-2010	73.7229.88	15,9	13.255.685	26
2010-2011	74.724.269	13,49	13.624.240	27,4
2011-2012	75.627.384	12	13.854.740	16,7
2012-2013	76.667.864	13,7	14.160.467	21,8
2013-2014	77.695.904	13,3	14. 377.018	15,2
2014-2015	78.741.053	13,4	14.657.434	19,3

Kaynak: <http://www.tuik.gov.tr> : 04.10.2016.

1927-2015 yılları arasında Türkiye'nin ve İstanbul'un nüfus miktarı olarak sürekli doğrusal bir artış göstermesine karşılık; nüfus artış hızında dönemsel farklılıklar dikkat çekmektedir. Tablo:6'da görüldüğü üzere 1927-2015 yılları arasında Türkiye'de, en düşük nüfus artış hızı %10,59 ile 1940-1945 döneminde gerçekleşmiştir. Nüfus artış hızının en yüksek olduğu dönem ise %28,53 ile 1955-1960 dönemidir. Nüfus artış hızı 1980-1985 döneminde %24,88 iken; 1985-1990 döneminde %21,71'ye düşmüştür. 1990-2000 döneminde ise, %18,28'e gerilemiştir.



Şekil 6: Türkiye ve İstanbul Yıllık Nüfus Artış Hızı (1927-2015)

1945 yılından sonra Türkiye nüfusu ilk kez 1990-2000 döneminde nüfus artış hızı %20'nin altında gerçekleşmiştir. Türkiye'de 1945 ve 1950 yılındaki nüfus sayımları yıllık nüfus artış hızındaki sert iniş ve çıkışlarla dikkat çekmektedir. 1940-1945 döneminde İstanbul'un nüfus artış hızı %16,86'ya düşmüştür. 1945-1950 döneminde ise %15,70'e gerilemiştir. 1950-1955 döneminde alınan göçler nedeniyle İstanbul'un yıllık nüfus artış hızı %27,75'e yükselmiştir. 1965-1970 döneminde İstanbul'un yıllık nüfus artış hızının %54,94'e ulaşmıştır. Bu dönem aynı zamanda 1927-2015 sürecinde İstanbul'un yıllık nüfus artış hızında 'en yüksek' değeri oluşturmaktadır.

1980'de Türkiye'de yıllık nüfus artış hızında düşüş yaşanmıştır. Türkiye'nin nüfus artış hızı 1975-1980 dönemine %20,65 iken; 1985-1990 döneminde %24,88'e yükselmiştir. Tablo: 6'da görüldüğü gibi 1985 yılından sonra Türkiye'de nüfus artış hızı düşme eğilimine girmiştir. 1997-2000 döneminde ise Türkiye'nin nüfus artış hızı %18,2'ye düşmüştür. Bu süreçte Türkiye nüfusuna paralel olarak İstanbul'un yıllık

nüfus artış hızı da dalgalı bir grafik çizmektedir. İstanbul'un yıllık nüfus artış hızı; 1975-1980 döneminde %38,86 iken; 1980-1985 döneminde %41,76'ya yükselmiştir. İstanbul'un yıllık nüfus artış hızı 1985-1990 döneminde ise %44,78'e yükselmiştir.

2007-2015 sürecinde ADNKS verilerine göre analiz edildiğinde; 2007-2008 döneminde Türkiye'nin yıllık nüfus artış hızı %13,1 iken; 2008-2009 döneminde %14,5'e yükselmiştir. 2011-2012 döneminde %12 olan Türkiye'nin yıllık nüfus artış hızı; 2012-2013'de 13,7'ye yükselmiştir. 2012-2013 döneminde görülen söz konusu bu düşüş teknik olarak nüfus artış hızında bir düşüş yaşandığını gösterse de nicel olarak bakıldığında büyük oranlarda ve ani düşüşlerin yaşanmadığı anlaşılmaktadır.

1997-2000 döneminde İstanbul'un yıllık nüfus artış hızı % 33.09 iken; 2007-2008 döneminde %9,8'e düşmüştür. 2000-2008'de yaşanan bu keskin düşüşün temel sebebi nüfus artış hızının hesaplandığı tarih aralığının değişmesinden kaynaklanmaktadır. Geçmiş dönemlerde 5-10 yıllık dönemler halinde yapılan nüfus kayıt sistemi; 2007 sonrası dönemde ADNKS'ye geçilmiş olup nüfus verileri yıllık olarak kayıt altına alınmaya başlamıştır. 2008-2009 döneminde %17'ye yükselen İstanbul'un yıllık nüfus artış hızı; 2009-2010 döneminde ise %26'ya yükselmiştir. 2010-2011 döneminde %27,4'e yükselen İstanbul'un yıllık nüfus artış hızı; 2013-2014 döneminde %15,2'e düşmüştür. 2014-2015 döneminde ise %19,3'e yükselmiştir. 2007-2015 dönemi İstanbul'un yıllık nüfus artış hızı verileri %9,8 ile %27,4 arasında gidip gelen dalgalı bir grafik çizmektedir.

1950-2015 döneminde Türkiye'nin nüfus bakımından en kalabalık ilk üç kenti İstanbul, Ankara ve İzmir illerinin nüfus artış hızları karşılaştırıldığında; 1940-1950 döneminde nüfus artış hızının en yüksek olan ilin Ankara olduğu görülmektedir. Bu dönemde İstanbul'un nüfus artış hızı %16,4 iken; Ankara'nın nüfus artış hızı %30,8 olup İstanbul'un nüfus artış hızını yaklaşık olarak ikiye katlamaktadır. Bu durumun temel nedeni Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla başken sıfatını Ankara'ya devreden İstanbul'un kısmen de olsa bu süreçte cazibesini yitirmesi; Ankara'nın ise ülkenin idârî merkezi olmasından kaynaklanmaktadır.

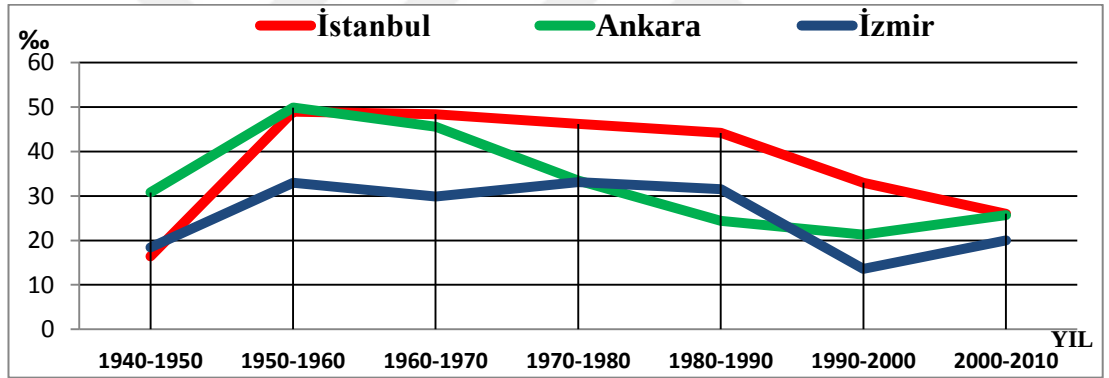
1960-1970 döneminde; İstanbul'un nüfus artış hızı %48,4'e düşerken; Ankara'nın nüfus artış hızı %45,6'ya düşmüştür. İzmir'in nüfus artış oranı ise,

%29,9'a düşmüştür. Bu süreçte Türkiye'nin ilk üç büyük kentin nüfus artış hızında görülen düşüş dikkat çekmektedir; ancak İstanbul'un nüfus artış hızı bu dönemde Ankara'dan daha yüksek düzeydedir. 1970-2000 döneminde ise, İstanbul ve Ankara illerinin nüfus artış hızı düzenli olarak düşerken; İzmir ilinin nüfus artış hızında dalgalanmalar görülmektedir.

Tablo 7: Türkiye'nin Üç Büyük Kentin Nüfus Artış Hızı %

Yıl	İstanbul	Ankara	İzmir
1940-1950	16,4	30,8	18,4
1950-1960	49	49,9	33
1960-1970	48,4	45,6	29,9
1970-1980	46,2	33,5	33,1
1980-1990	44,2	24,4	31,5
1990-2000	33	21,3	13,6
2000-2010	26	25,7	20

Kaynak: TÜİK verileri esas alınarak hesaplanmıştır.



Şekil 7: Türkiye'de Üç Büyük Kentin Nüfus Artış Hızı (1950-2010)

1960 sonrası dönemde Türkiye'nin toplam nüfus artış hızında görülen azalışa paralel olarak, İstanbul, Ankara ve İzmir illerinin nüfus artış hızları da benzer bir eğilim göstermektedir. Ancak, İstanbul, Ankara ve İzmir illerinde doğum oranların düşmesi nüfus artış hızını düşürse de yaşanan göçler nüfus artış hızının yükselmesine neden olmuştur. Özellikle İstanbul'un nüfus artış hızı 1950-2010 döneminde toplam doğurganlık hızlarındaki azalmaya bağlı olarak genel bir azalma eğilimine girmiş olsa da İstanbul'un nüfus artışı hızındaki yükselme kararlı bir şekilde devam etmiştir.

4.2. İstanbul Nüfusunun Coğrafi Dağılımı

Dünya üzerinde nüfusun hızla artması nedeniyle her geçen gün birim alana düşen insan sayısı da artmaktadır. Türkiye'nin coğrafi ve sosyoekonomik özellikleri, nüfusun belli bölgelerde toplanmasına neden olmaktadır. İnsan yaşamı ve Hayatı

faaliyetleri için elverişli alanlar nüfus bakımından daha kalabalıktır. İnsan yaşamını zorlaştıran bölgelerde ise nüfusun daha seyrek ve az olduğu görülmektedir. Nüfus yoğunluğu, esas konusu insan topluluklarının saha çevreleri içinde, bu çevre ile münasebetleri dâhilinde incelenmekten ibaret olan coğrafyanın temel kavramlarından biridir (Tanoğlu, 1969: 54). Yeryüzünde insanların ne şekilde dağıldıkları konusu Beşeri Coğrafyanın en temel ve önemli çalışma alanlarından birini oluşturmaktadır. Bir yerden diğerine olan nüfus farklılıkları, o yerlerin özellikleri ve içinde yaşayan insanların hayat tarzları hakkında çok şey anlatır (Tümertekin ve Özgüç, 1997: 307). Cumhuriyet döneminden günümüze İstanbul'un nüfus hareketleri incelendiği zaman son yüzyılda yaşanan toplumsal, siyasal, teknolojik ve ekonomik gelişmelerin yansımaları görülmektedir.

4.2.1. İstanbul'un Nüfus Yoğunluğu

Sınırları belirlenmiş bir alanda genel olarak nüfusun dağılışını ifade eden 'nüfus yoğunluğu' kavramı; bir bölgedeki toplam nüfus sayısı ile nüfus-arazi arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Ülke genelinde nüfusun dağılışını gösteren nüfus yoğunluğu verileri, ülkelerin nüfus yoğunluklarını kıyaslamak için kullanılmaktadır. Ancak il ve ilçelerin nüfusları ve yüzölçümleri dikkate alınarak yapılan aritmetik yoğunluk gerçeğe daha yakın rakamlar vermektedir. Bu kavram bir ülke veya bölgede bir saha ünitesi (kilometre yahut milikare) dâhilinde yaşayan ortalama nüfus sayısını gösterir (Tanoğlu, 1969: 54).

Türkiye'de nüfus yoğunluğu bakımından özel bir yere sahip olan İstanbul; Cumhuriyet tarihî boyunca Türkiye'de illerin nüfus yoğunluğu bakımından karşılaştırıldığında, her zaman Türkiye'nin nüfus yoğunluğu en fazla olan ili konumundadır. Bunun temel nedeni İstanbul'un nüfus bakımından her zaman çok kalabalık şehir niteliği taşımasıdır. İstanbul 5.400 km²'lik yüzölçümüyle Türkiye topraklarının % 0,7'sini kaplamaktadır. Belirli bir arazi parçasına düşen nüfus miktarına yani bir kilometrekareye düşen kişi sayısına nüfus yoğunluğu denilmektedir. (Başol, 1995: 112).

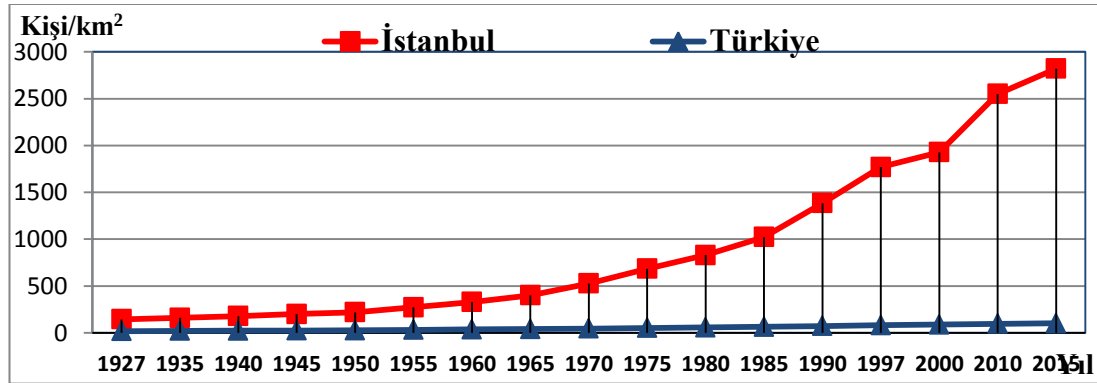
Bir yerde nüfusun az ya da çok olmasında etkili olan birçok faktör bulunmaktadır. Özellikle sanayi, iklim, ticaret, ulaşım, turizm, eğitim, sağlık, tarım, yeryüzü şekilleri, hayvancılık ve yerleşme nüfus dağılışını doğrudan etkilemektedir.

“Nüfus yoğunluğunun coğrafi manası ve önemi yanında ayrıca demografik, ekonomik, sosyolojik, sosyal antropolojik ve politik önemi; yeryüzünde ülke ve bölgeye göre nüfus miktarına bağlı olmayarak değişen bu olayın nüfus miktarından ayrı olarak kendine has bir anlam ve aksiyonu olduğu unutulmamalıdır(Tanoğlu,1969:54). Araştırma sahamız İstanbul’un yerleşme ve nüfus dağılışını etkileyen faktörler açısından, uygun şartlara sahip olması nedeniyle, hemen her dönemde nüfus yoğunluğunun fazla olduğu görülmektedir.

Tablo 8: Türkiye ve İstanbul’un Nüfus Yoğunluğu (1927-2015)

Yıllar	Türkiye	Nüfus Yoğunluğu Kişi/ km ²	İstanbul	Nüfus Yoğunluğu Kişi/ km ²
1927	13.648.270	18	806.863	145
1935	16.158.018	21	883.599	159
1940	17.820.950	23	991.237	178
1945	18.790.174	24	1.078.399	200
1950	20.947.188	27	1.166.477	219
1955	24.064.763	31	1.533.822	273
1960	27.754.820	36	1.882.092	329
1965	31.391.421	41	2.293.823	401
1970	35.605.176	46	3.019.032	528
1975	40.347.719	52	3.904.588	684
1980	44.736.957	58	4.741.890	830
1985	50.664.458	65	5.842.985	1.023
1990	56.473.035	73	7.309.190	1.385
1997	62.865.574	81	9.198.809	1.770
2000	67.803.927	88	8.803.468	1.928
2007	70.586.256	92	12.573.836	2.420
2008	71.517.100	93	12.697.164	2.444
2009	72.561.312	94	12.915.158	2.486
2010	73.7229.88	96	13.255.685	2.551
2011	74.724.269	97	13.624.240	2.622
2012	75.627.384	98	13.854.740	2.666
2013	76.667.864	100	14.160.467	2.725
2014	77.695.904	101	14. 377.018	2.767
2015	78.741.053	102	14.657.434	2.821

Kaynak: <http://www.tuik.gov.tr> 10.15.2016



Şekil 8 : Türkiye ve İstanbul’un Nüfus Yoğunluğu (1927-2015)

Türkiye’de, il sınırlarını kapsayan alan bakımından büyük 3 ilimiz; Konya, Sivas ve Ankara illeridir. En küçük illerimiz ise Yalova, Kilis ve Bartın illeridir.

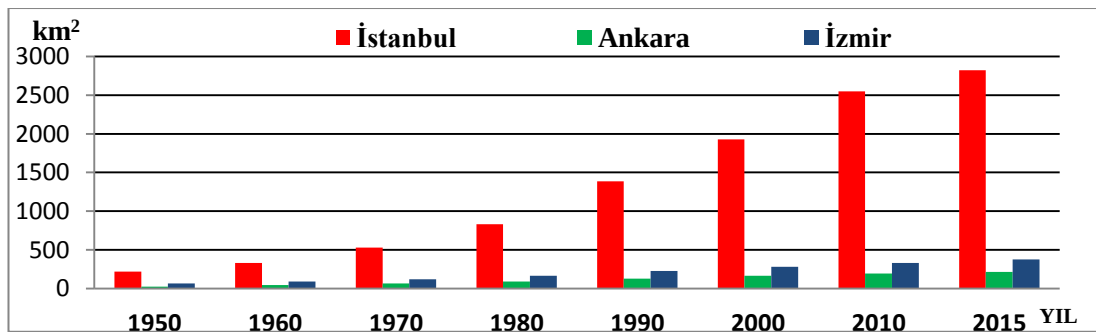
İstanbul ilinin ise toprak büyüklüğü 5.400 km²'lik bir alana sahip olup 81 il sıralaması 64. sırada yer almaktadır. Kapladığı alan bakımından küçük olması ancak barındırdığı nüfus bakımından kalabalık olması nedeniyle İstanbul ilinin nüfus yoğunluğu cumhuriyet tarihî boyunca Türkiye’de nüfus yoğunluğunun en fazla olan ili konumunda yer almıştır. Türkiye’de 1927 yılında kilometrekareye düşen nüfus 18 kişi iken İstanbul’da 147 kişidir. 1950 yılında Türkiye genelinde kilometrekareye düşen nüfus 27 kişi iken, İstanbul’da 213 kişidir (bakınız tablo: 8).

2012 yılında 98 olan Türkiye genelinde nüfus yoğunluğu 2013 yılında 2 kişi artarak 100 kişi olmuştur. İstanbul’da ise kilometrekareye düşen nüfus 2012 yılında 2.666 kişi iken 2015 yılında 2.281 kişi ile nüfus yoğunluğu en yüksek olan il konumundadır. Herhangi bir yerde nüfus ne kadar fazla ve bahse konu bölgenin yüzölçümü ne kadar küçükse, aritmetik yoğunluk o nispette yüksek değerlere ulaşmaktadır. İstanbul, alansal olarak dar bir alanı kapsarken, nüfus olarak Türkiye’nin en kalabalık şehri olması nedeniyle aritmetik nüfus yoğunluğu yüksek olan bir şehirdir.

Tablo 9: İstanbul, Ankara ve İzmir illerinin Nüfus Yoğunluğu (1950-2015)

Nüfus Yoğunluğu Kişi / km ²			
Yıl	İstanbul	Ankara	İzmir
1950	219	26	64
1960	329	43	89
1970	528	66	119
1980	830	92	165
1990	1.385	126	225
2000	1928	163	281
2010	2.551	195	329
2015	2.821	215	374

Kaynak: TÜİK



Şekil 9: İstanbul, Ankara ve İzmir illerinin Nüfus Yoğunluğu (1950-2015)

İstanbul'un nüfus yoğunluğunun daha net bir şekilde ortaya konulması amacıyla; Türkiye'nin nüfus bakımından ilk üç büyük kenti kıyaslandığında; İstanbul'daki nüfus yoğunluğu daha net bir şekilde görülmektedir. 1950-2015 döneminde: İstanbul'un nüfus yoğunluğu 12 kat artarken; Ankara ilinin nüfus yoğunluğu 8 kat artış göstermiştir. İzmir'in nüfus yoğunluğu, 5 kat artış göstermiş. İzmir'in nüfus yoğunluğu Ankara fazla iken İstanbul'un nüfus yoğunluğundan daha düşüktür. İstanbul, Ankara ve İzmir ekonomik, sosyokültürel nitelikler bakımından Türkiye'nin en önemli ilk üç şehridir. Bu üç ilin 1950-2015 döneminde, nüfus yoğunluk süreci irdelendiğinde; İstanbul'un nüfus yoğunluğun olağanüstü bir şekilde artmış olduğu görülmektedir. İstanbul ilinin nüfusu 1950-2015 döneminde tam 12 kat artmıştır.

4.2.3.İstanbul Nüfusunun Kentleşme Düzeyi

Nüfusun kır ve kent dağılımı; ülkelerin sosyoekonomik yapısı, sanayisi, eğitim durumu, kültürel ve demografik yapısı hakkında bilgi verir. Bir yerleşim alanının kır ya da şehir yerleşkesi olup olmadığını belirleyen etkenlerden biri de nüfus miktarıdır. Demografik yönüyle kentleşme, mevcut kentlerin nüfus ve alan olarak büyümesi veya yeni kentlerin oluşma olayıdır ve bir nüfus hareketini ifade etmektedir. Bu nedenle kentleşme düzeyi, genellikle bir ölçüye kent nüfusunun toplam nüfus içindeki oranı ve bu oranın büyümesi olarak ifade edilmektedir (Arslan, 1974: 101-102).

Yerleşmeleri nüfus büyüklüklerine göre sınıflandıran ilk kanuni düzenleme 1924 yılında yapılmış olan, 442 sayılı Köy Kanunu'dur. Bu kanunun birinci maddesinde; "Nüfusu iki binden aşağı yurtlara (köy) ve nüfusu iki bin ile yirmi bin arasında olanlara 'kasaba' ve yirmi binden çok nüfusu olanlara 'şehir' denir. Nüfusu iki binden aşağı olsa dahi belediye teşkilatı mevcut olan nahiye, kaza ve vilayet merkezleri kasaba itibar olunur ve belediye kanununa tabidir denilerek kenti tanımlayan alt nüfus olarak yirmi bin kişilik bir sınır belirlenmiştir" (442 sayılı Köy Kanunu: 18/3/1924). Ancak yapılan yasal düzenlemeler sonucunda Türkiye'de kent kavramının kapsamı ve sayısı da sürekli değişmiştir. Bir yerleşimin nüfusu, her zaman şehir ve köylerin tespitinde kesin bir ölçü olamamaktadır. Belki muayyen bir yerde ve belli bir zaman içinde şehir ve kır yerleşmesi tarifinde bu husus üzerinde durulabilir (Göney, 1995: 8). Coğrafi açıdan genel bir ifadeyle

yerleşme; kırsal ve şehrsel olmak üzere iki kısımda incelenmektedir. Yerleşme faaliyetlerinin iki kısımda incelenmesiyle birlikte her iki yerleşme şekli birbirine bağlı ve birbirini sürekli destekler(Bayartan, 2005: 86).

1927-2015 yılları arasında Türkiye’de şehir ve kır nüfusunda yaşanan değişim irdelendiğinde; 1927-2015 yılları arasında Türkiye’de hem şehir nüfusu hem de köy nüfusu artmaktadır; ancak şehir nüfusu sürekli artarken, kır nüfusunda dalgalanmaların yaşandığı görülmektedir. Nüfusun artış ve değişimi belirli dönemlerde yapılan genel nüfus sayımlarında elde edilen sonuçların analiz edilmesiyle ortaya konulmaktadır.1927 yılında yapılan nüfus sayımında Türkiye’de 13.648.270 kişilik toplam nüfusun; 10.342.391 kişisi kırdaki; 3.305.879 kişisi ise şehirde ikamet ettiği tespit edilmiştir. Cumhuriyetin kuruluş döneminde nüfusun 2/3 oranda kırsal alanda yaşadığı bilinmektedir. Ancak göç veren bölgelerde kadın nüfusu fazla iken, yoğun göç alan şehirlerde erkek nüfusun daha fazla olduğu tespit edilmiştir.

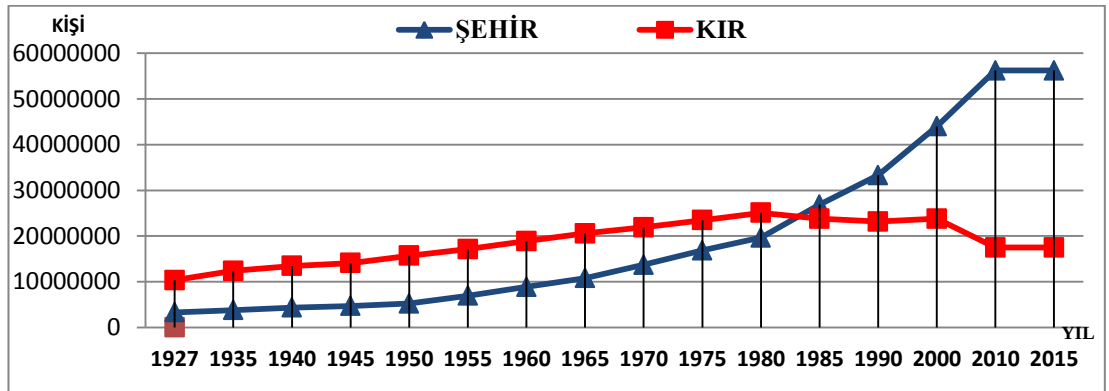
Türkiye’de 1985 yılına kadar yapılan genel nüfus sayımlarında, kırsal nüfusun şehir nüfusundan daha fazla olduğu görülüyor. 1980 yılında Türkiye’de şehir nüfusu 19.645.007 kişi iken; kırsal nüfus 25.091.950 kişidir. Dolayısıyla nüfusun çoğunluğun kırsalda yaşamaktadır. 1985 yılında yapılan genel nüfus sayımında ise, şehir nüfusu 26.865.757 kişi iken; kırsal nüfusun 23.798.701 kişi olduğu tespit edilmiştir. 1980 sonra sanayileşmenin hızlanması nedeniyle köyden şehre olan göçler yoğunlaşmıştır. Böylece Türkiye’de ilk kez kent nüfusu kır nüfusunu geçmiştir. Özellikle 2000 sonrasında kırdan kente yaşanan göçlerin hızlanmasıyla şehir nüfusunun artmaya devam etmiştir. Köy ve şehir kategorisindeki yerleşmeleri birbirinden ayırmak için dikkate alınabilecek kriterlerden birincisi yerleşmeleri nüfuslarına göre sınıflarına ayırmaktır. (...) Memleketimizde köy ve belediye idare kanununa göre 2.000’den az nüfuslu yerleşmeler köy, 2.000-20.000 arasında nüfusa sahip olanlar kasaba, nüfusu 20.000’den büyük olanlar ise şehir kategorisine dâhildir (Göney, 1995: 7-8). Nüfusun kır ve şehir oranının belirlenmesinde kırdan kente yaşanan göç dışında; yerleşim alanlarının idârî olarak kır ve şehir kapsamını belirleyen düzenlemeler de etkilidir. Türkiye’de 2007 sonrasında nüfusun kır-şehir dağılımının belirlenmesinde; nüfus miktarı yerine yerleşim alanının idârî yapısı esas alınmıştır. 2007-2015 yılları arasında il ve ilçe merkezleri şehir nüfusu olarak değerlendirilmektedir. Ancak 2012 yılında kabul

edilen 6360 Sayılı Kanun kapsamında; on üç ilde büyükşehir belediyesi ve yirmi altı ilçe kurulmasıyla büyükşehir belediyelerinin statüsünü yeniden düzenleyerek mevcuttaki 16 Büyükşehir Belediyesi'ne 14 yeni büyükşehir belediyesi eklenmiştir.

Tablo 10: Türkiye Geneli Nüfusun Şehir ve Kırsal Dağılımı (1927-2015)

Yıllar	Genel Toplam	İl-İlçe merkezleri (Şehir)			Belde ve köyler (Kırsal)		
		Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam
1927	13.648.270	1.710.482	1.595.397	3.305.879	4.853.397	5.488.994	10.342.391
1935	16.158.018	1.969.968	1.832.674	3.802.642	5.966.802	6.388.574	12.355.376
1940	17.820.950	2.332.558	2.013.691	4.346.249	6.566.354	6.908.347	13.474.701
1945	18.790.174	2.503.342	2.183.760	4.687.102	6.943.238	7.159.834	14.103.072
1950	20.947.188	2.817.318	2.427.019	5.244.337	7.755.239	7.947.612	15.702.851
1955	24.064.763	3.743.059	3.184.284	6.927.343	8.490.362	8.647.058	17.137.420
1960	27.754.820	4.771.433	4.088.298	8.859.731	9.392.455	9.502.634	18.895.089
1965	31.391.421	5.783.813	5.022.004	10.805.817	10.213.151	10.372.453	20.585.604
1970	35.605.176	7.312.714	6.378.387	13.691.101	10.694.272	11.219.803	21.914.075
1975	40.347.719	9.004.842	7.864.226	16.869.068	11.739.888	11.738.763	23.478.651
1980	44.736.957	10.272.130	9.372.877	19.645.007	12.423.232	12.668.718	25.091.950
1985	50.664.458	14.010.662	12.855.095	26.865.757	11.661.313	12.137.388	23.798.701
1990	56.473.035	17.247.553	16.078.798	33.326.351	11.359.494	11.787.190	23.146.684
2000	67.803.927	22.427.603	21.578.671	44.006.274	11.919.132	11.878.521	23.797.653
2010	73.722.988	28.308.856	27.913.500	56.222.356	8.734.326	8.766.306	17.500.632
2015	78.741.053	36.376.395	36.146.739	72.523.134	3.134.796	3.083.123	6.217.919

Kaynak: <http://www.tuik.gov.tr> 05.05.2015



Şekil 10: Türkiye'de Şehir ve Kırsal Dağılımı (1927-2015)

Ayrıca İstanbul büyükşehir belediyesi hizmet sınırının tamamı kent sınırı olarak belirlenmiştir. İstanbul ve Kocaeli il mülkî sınırları içerisinde bulunan köylerin tüzel kişiliği kaldırılarak bağlı bulundukları ilçe belediyesine mahalle olarak katılmıştır (Resmî Gazete, Sayı:28489, 6.12.2012). Türkiye’de şehir yapısını belirleyen yasal düzenlemeler, aynı zamanda nüfusun kır ve şehir dağılımını belirleyen en önemli faktörlerden birini oluşturmaktadır. “20.000 kriteri esas alındığında 1927 yılında 66 olan şehir sayısı, 1950 yılında 104’e ulaşmış, 1990 yılında 454 olan şehir sayımız 2000 yılında ise 470’e ulaşmıştı. Türkiye’de şehir nüfusunun hızla artmasına karşın büyükşehir uygulamaları kapsamında yakın yerleşmelerin büyükşehir sınırlarına alınması sonucu şehir sayısı 2012 yılında 388’e kadar gerilemiştir” (Bekdemir vd., 2015: 282). Dolayısıyla Türkiye’de yaşanan göçler sonucunda toplam nüfus içinde hızla artan şehir nüfusunun oranı; şehirlerin yapısını belirleyen idârî düzenlemelerle birlikte daha da artmıştır. Türkiye’nin nüfusun dağılımında 1927-2015 yılları arasında şehir ve kır nüfusunun oranlarında büyük değişim yaşanmıştır. 1927 yılında, toplam nüfusun %24’ü kentlerde yaşıyor. 2015 yılına Türkiye’de toplam nüfusun %90’nı kentlerde yaşamaktadır.

İstanbul; sanayi, hizmet, finans, eğitim, sağlık, turizm ve kültür-sanat alanındaki işlevi nedeniyle Türkiye’nin en fazla şehir nüfusunu barındıran kentidir. 1950 yılına kadar İstanbul’un kentsel ve kırsal nüfusu Türkiye geneline paralel bir grafikte yükselmektedir. 1927 yılında İstanbul’da toplam nüfusun %87’si şehirde yaşarken; 1950 yılında bu oran %86’ya düşmüştür. 1980 yılında şehirde yaşayan nüfusun kırsal nüfusa oranı %61 düşmüştür. Yerleşim yerlerinin statüsünü kır ve şehir şeklinde belirleyen yasal düzenlemeler İstanbul’da nüfusun kır ve şehir oranlarında dalgalanmalara neden olmuştur. 1975 yılında İstanbul nüfusunun 2/3’si şehir merkezinde 1/3 ise kırsal alanda yaşamaktadır. İstanbul’da 1980 yılında ise toplam nüfus artmakla birlikte nüfusun kent ve kırsal dağılım oranlarının 1975 yılı nüfusun kent ve kırsal dağılımı ile benzerlik göstermektedir. 1985 yılında İstanbul nüfusunun kent ve kırsal dağılımında olağanüstü bir değişim yaşanması dikkat çekmektedir. Bu değişimin temel nedeni 1984 yılında çıkarılan 2972 sayılı yasa ve 195 sayılı kanun hükmünde kararname ile Türkiye’de ilk büyükşehir belediyelerinin kurulmasıdır. 1984 yılında İstanbul, Ankara ve İzmir Büyük şehir belediyelerinin

kurulmasıyla İstanbul'un yerleşim alanlarının idârî yapısının değişmesi nüfusun kır-şehir dağılımını da değiştirmiştir.

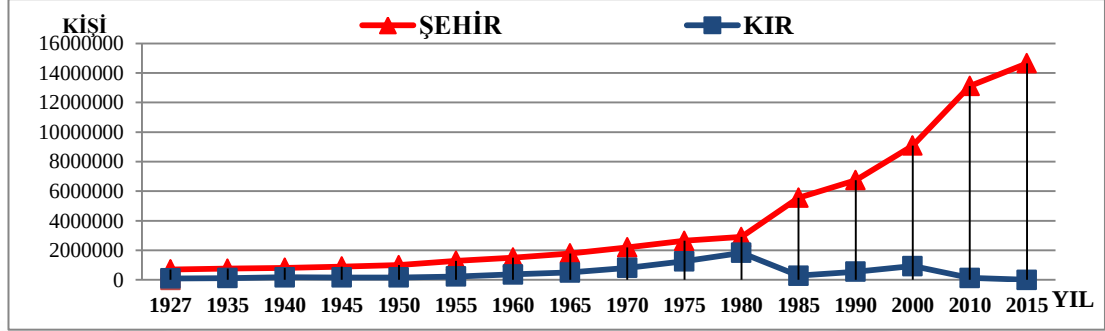
Tablo 11: İstanbul Nüfusunun Şehir ve Kır Dağılımı (1927-2015)

Yıllar	Genel Toplam	İl-İlçe merkezleri (Şehir)			Belde ve köyler (Kırsal)		
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam
1927	806.863	356.506	348.319	704.825	53.100	48.938	102.038
1935	883.599	390.809	367.679	758.488	66.534	58.577	125.111
1940	991.237	425.794	389.844	815.638	113.188	62.411	175.599
1945	1.078.399	485.147	422.903	908.050	108.347	62.002	170.349
1950	1.166.477	544.744	457.341	1.002.085	101.359	63.033	164.392
1955	1.533.822	717.379	579.993	1.297.372	141.186	95.264	236.450
1960	1.882.092	822.158	682.882	1.506.040	205.972	170.080	376.052
1965	2.293.823	965.886	826.185	1.792.071	278.014	223.738	501.752
1970	3.019.032	1.183.864	1.019.473	2.203.337	440.794	374.901	815.695
1975	3.904.588	1.392.123	1.255.883	2.648.006	672.127	584.455	1.256.582
1980	4.741.890	1.511.490	1.397.965	2.909.455	970.757	861.678	1.832.435
1985	5.842.985	2.887.224	2.673.684	5.560.908	154.623	127.454	282.077
1990	7.309.190	3.494.553	3.259.376	6.753.929	304.208	251.053	555.261
2000	10.018.735	4.596.454	4.489.145	9.085.599	492.081	441.055	933.136
2007	12.573.836	5.579.998	5.594.259	11.174.257	711.765	687.814	1.399.579
2008	12.697.164	6.321.264	6.247.777	12.569.041	65.508	62.615	128.123
2009	12.915.158	6.431.947	6.351.013	12.782.960	67.050	65.148	132.198
2010	13.255.685	6.586.796	6.533.800	13.120.596	68.298	66.791	135.089
2011	13.624.240	6.774.602	6.708.450	13.483.052	71.379	69.809	141.188
2012	13.854.740	6.883.487	6.827.025	13.710.512	73.421	70.807	144.228
2013	14.160.467	7.115.721	7.044.746	14.160.467	-	-	-*
2014	14.377.018	7.221.158	7.155.860	14.377.018	-	-	-
2015	14.657.434	7.360.499	7.296.935	14.657.434	-	-	-

Kaynak: TÜİK verileri derlenerek hazırlanmıştır.

İstanbul'un büyükşehir belediyesi statüsünü kazanması nedeniyle 1985 yılında yapılan genel nüfus sayımında; toplam nüfusun %95'i kentsel alanda, %5 ise, kırsal alanda bulunduğu görülmektedir. 2000 yılında şehirde yaşayan nüfusun kırsal nüfusa oranı %91'e gerilerken; 2010 yılında %99'a yükselmiştir. 2010 yılında kırsal nüfusun ani düşmesinin nedeni; Türkiye'de nüfusun kır-şehir dağılımının belirlenmesinde 2007 sonrasında nüfus miktarı yerine yerleşim alanının idârî yapısı

esas alınmasından kaynaklanmaktadır. İstanbul nüfusunun kır ve şehir dağılımı cinsiyet bakımından irdelendiğinde; 1950-2015 yılları arasında bütün dönemlerde erkek nüfusun kadın nüfusuna oranla daha fazla olduğu görülmektedir.



Şekil 11: İstanbul Nüfusunun Şehir ve Kır Dağılımı (1927-2015)

2012 yılında kabul edilen 6360 Sayılı Kanun ile büyükşehir belediyesi statüsünü yeniden düzenlenmesi nedeniyle İstanbul büyükşehir belediyesi hizmet sınırı tüm il sınırı olarak belirlenmiştir. Bu nedenle İstanbul ilinin mülkî sınırları içerisinde bulunan köylerin tüzel kişiliğinin kaldırılarak bağlı bulundukları ilçe belediyesine mahalle olarak bağlanmaları; bu köylerde yaşayan nüfusu şehir nüfusu kapsamına dâhil edilmiştir. Sonuç olarak 2013 yılından sonra İstanbul nüfusunda demografik olarak şehir nüfusu ve kırsal nüfus nitelemesi tamamen ortadan kalkmıştır. 2015 yılında İstanbul nüfusunun tamamı kentsel nüfus kapsamında değerlendirilmektedir.

İstanbul'da 25'i Avrupa Yakası'nda; 14'ü ise Anadolu Yakası'nda olmak üzere 39 ilçe yer almaktadır. Bu ilçelerde toplam 959 mahalle bulunmaktadır. İstanbul'da köy statüsünde olan; ancak 2008 yılında 5747 sayılı yasaya ile mahalleye kapsamına alına 151 köy bulunmaktadır. İstanbul'da köy statüsünde olan yerleşimlerin tüzel kişiliği bahse konu yasal düzenleme ile kaldırılarak bağlı olduğu ilçe belediyesine mahalle olarak dâhil edilmiştir. Toplam 39 ilçenin 11 ilçesinde köy statüsünde olan mahallelerin ilçelere dağılımına bakıldığında; Arnavutköy'de köy statüsünde olan 8 mahalle, Başakşehir'de 1 mahalle, Beykoz'da 20 mahalle, Çatalca'da 27 mahalle, Çekmeköy'de 4 mahalle, Eyüp'te 7 mahalle, Pendik'te 5 mahalle, Sancaktepe'de 1 mahalle, Sarıyer'de 8 mahalle, Silivri'de 13 mahalle ve Şile'de köy niteliği taşıyan 57 mahalle bulunmaktadır. Bahse konu bu yerleşim alanları Mahalle olarak adlandırılrsa da İstanbul'da yapılan arazi çalışmalarında, buralarda insanların sosyokültürel yönden halen kırsal yaşam biçimini devam ettirdiği görülmektedir.

4.3. İstanbul Nüfusunun Sosyal ve Kültürel Yapısı

“Nüfusun sosyal ve kültürel yapısı” demografik incelemelerin temel konularından birini oluşturmaktadır. Nüfusun özelliklerini yorumlamak ve ihtiyaçlarını tespit etmek amacıyla; nüfusun yaş ve cinsiyet yapısı, medenî durumu, hanehalkı dağılımı, eğitim-öğretim durumu, işgücü yapısı, ekonomik faaliyet kollarına göre dağılımını gösteren veriler ortaya konularak analiz edilmelidir. “Nüfusunun sosyal ve kültürel yapısı” ile ilgili veriler, özellikle planlama ve karar verme süreçlerinde hayati bir önem arz etmektedir. Bir alan üzerinde yaşayan nüfusun sosyal ve kültürel özelliklerinin araştırılması ve coğrafi açıdan ele alınmasında büyük önem taşımaktadır.

4.3.1. İstanbul Nüfusunun Yaş Yapısı

Demografik araştırma ve incelemelerde başlıca nüfus parametrelerinden biri de ‘nüfusun yaş yapısı’dır. Nüfusun yaş yapısı incelenirken genellikle nüfusun yaş grupları itibarıyla dağılımı, yaş bağımlılık oranı, medyan yaş (ortanca yaş) verileri kullanılmaktadır. Nüfus piramidi, beşerli veya onarlı yaş gruplarına ayrılarak çizilmektedir. Çocuklar, yetişkinler ve yaşlılar şeklinde üç geniş yaş grubu üzerinde de analizler yapılmaktadır. Yaş bağımlılık oranı ise; nüfusun özellikle ekonomik açıdan üç geniş yaş grubuna ayrılarak belirlenen çalışma çağındaki her 100 kişiye düşen nüfusun sayısıdır. Nüfusun genç mi yoksa yaşlı mı olduğu konusunda fikir edinmemizi sağlayan medyan yaşın hesaplanması ise; toplam nüfusun ortalama yaşına dair bilgi verir. Ayrıca medyan yaş, bir ülkenin ya da bölgenin geçmiş dönem nüfus yapısıyla mevcut nüfus yapısı hakkında karşılaştırma imkânı sunar.

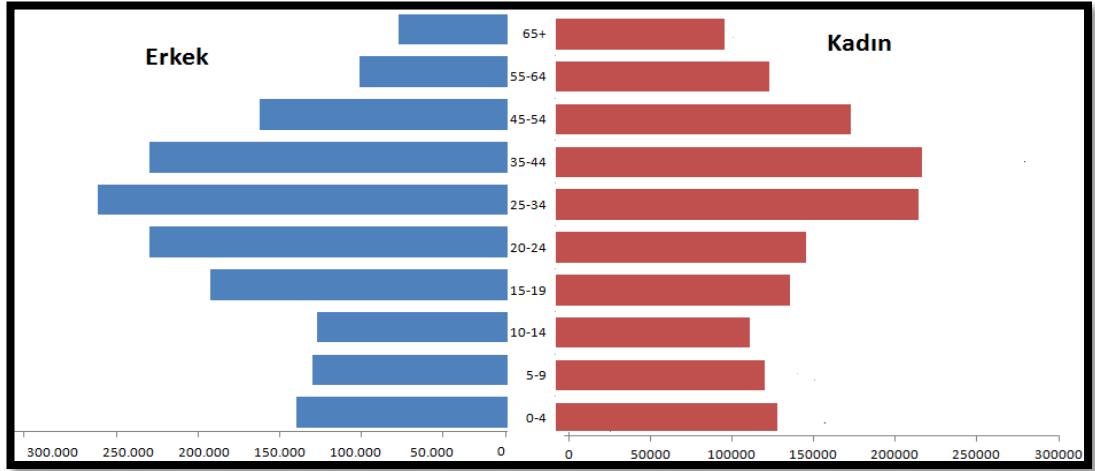
4.3.1.1. Nüfusunun Yaş Grupları Göre Dağılımı

Nüfusun yaş gruplarının bilinmesi sosyal ve ekonomik açıdan oldukça önemlidir. Çünkü bir ülkede yaş gruplarının bilinmesi; ihtiyaçların belirlenmesinde ve geleceğe yönelik planlamanın yapılabilmesi için dikkate alınması gereken temel verileri oluşturmaktadır. Gelişmiş ülkelerin nüfus yapısı irdelendiğinde; nüfus

miktarından çok, nüfusun niteliklerinin ön plana çıktığı görülmektedir. Günümüz dünyasında özellikle gelişmiş ülkelerde nüfusun yaş grupları belirlenerek geleceğe yönelik planlar yapılmaktadır. Nüfusun yaş grupları itibariyle dağılımının gösterildiği yaş piramidi; bir ülke de nüfusun artış, azalış ve dengede kalma durumunu ortaya koymaktadır (İzbırak, 1975: 308). Nüfus piramidinin çizilmesi; üç grup genel olarak şu şekilde tespit edilmektedir. Çocuklar 0-14 yaş arası, yetişkinler 15-64 yaş arası ve yaşlılar 65 yaş ve daha yukarısını kapsamaktadır. Dünyanın çeşitli ülkelerine ait yaş grupları istatistiklerinin incelenmesi yetişkinlerin payının bu üç grup içinde en az değişebilen olduğunu göstermektedir. Özellikle faal nüfus olarak adlandırılan nüfus; iş gücü kapasitesi, gıda ve çeşitli hizmetlere olan ihtiyaç, aile tipleri, doğum ve ölüm oranları ve nihayet göçler bakımından önemlidir (Tümertekin ve Özgüç, 1997: 256-257).

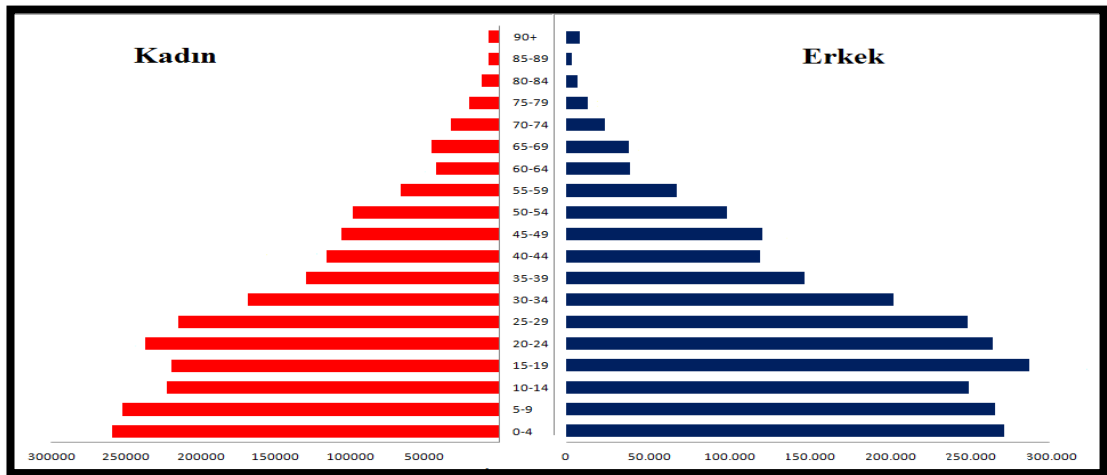
Türkiye nüfusun yaş gruplarına göre dağılımı irdelendiğine; 0-14 yaş arası çocuk nüfus oranının azalmakta olduğu, literatürde yetişkin nüfus olarak bilinen 15-64 yaş grubunun hızla artmakta olduğu; ülkede toplam nüfus içinde, 65 yaş üstü nüfusun payının giderek yükseldiği görülmektedir. Türkiye nüfusun 1935'ten başlayarak 1980 yılına kadar sürekli olarak yüksek doğurganlık verilerini gösteren geniş tabanlı nüfus piramitlerine sahip olduğu; özellikle 1950 sonrası doğurganlık hızının oldukça yüksek olduğu görülmektedir. 1980 sonrası Türkiye'de doğurganlık seviyesinin düşmesiyle; nüfus piramitlerinin taban bölümü gittikçe daralmıştır. Genç ve dinamik bir nüfus yapısına sahip olan Türkiye; yıllar itibariyle nüfus artış hızında genel olarak bir düşme yaşanmakla birlikte, gelişmiş ülkelerle karşılaştırıldığında nüfus artış hızının yüksek olduğu görülmektedir.

İstanbul nüfusunun yaş gruplarına göre dağılımı incelendiğinde; İstanbul nüfusunun genel olarak genç ve dinamik bir yapı olduğu gözlenmektedir. Ancak İstanbul'da da 0-14 yaş ve alt grubunu oluşturan bağımlı nüfus oranının azlığı dikkat çekmektedir. Yetişkin nüfus olarak kabul edilen 15-64 yaş grubu ile 65 yaş üstü yaşlı nüfusun payın ise sürekli olarak artmaktadır. 1950 öncesine ait nüfus piramitlerinde 15-24 yaş grubunu oluşturan genç nüfusun piramitler üzerinde oldukça geniş taban oluşturduğu fark edilmektedir. İstanbul'un yaş piramidi 1950 ve 1960 dönemlerinde benzer özellikler göstermektedir. Bu süreçte İstanbul nüfusun 25-34 ve 35-44 yaş grupları arasında yığılmıştır.



Şekil 12: İstanbul'un 1960 Yaş Piramidi

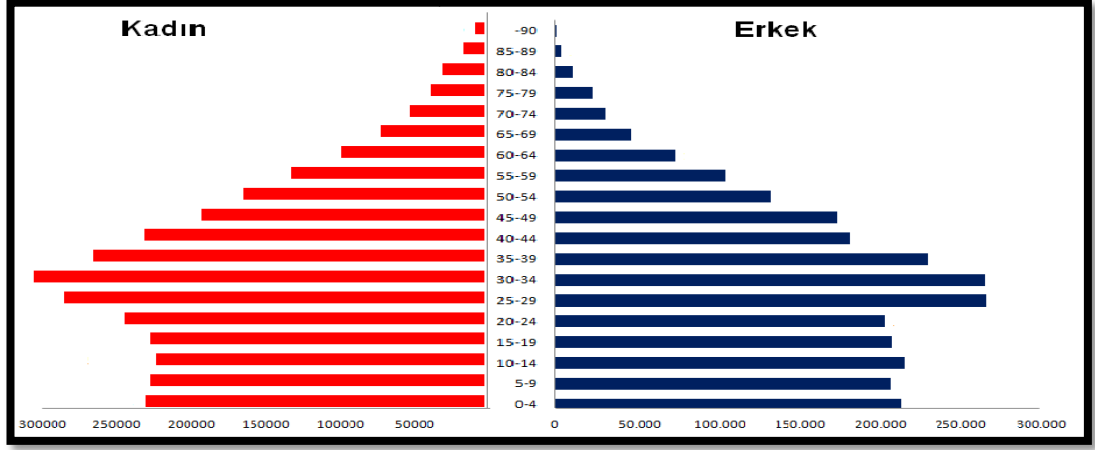
İstanbul'un aldığı göçler nedeniyle, İstanbul'da 15 yaş altı çocuk nüfus oranının hızla düşmesine neden olmuştur. Ayrıca, İstanbul'da doğurganlık oranının düşük olması toplam nüfus içinde çocuk nüfus oranı düşüren bir etkidir. İstanbul'da nüfusunun yaş gruplarının dağılımında 1980 yılında 0-9 yaş grubu ve 20-29 yaş grubunun ağırlığı dikkat çekmektedir. 1980 sonrası başlayan ve 1990'lı yıllarda yetişkin nüfus olarak kabul edilen 15-64 yaş grubu ve 65 yaş üstü yaşlı nüfusun payının nüfus piramitlerdeki oranın sürekli olarak artmıştır. İstanbul'un nüfusunun yaş yapısındaki değişim, nüfus piramitleri dikkate alınarak irdelendiğinde; yüksek doğurganlık rejiminden düşük doğurganlık rejimine doğru kaydığı net bir şekilde görülmektedir.



Şekil 13: İstanbul'un 1980 Yaş Piramidi

1935 yılından başlayan 1950 sonrası giderek hızlanan yüksek doğurganlık seviyesi 1975-1980 yılları arasında sürekli geniş tabanlı nüfus piramitleriyle

gösterilmiştir. Ancak, 1980’li yıllardan itibaren doğurganlık seviyesinin azalmasıyla birlikte, nüfus piramitlerinin tabanı gittikçe daralmaya başlamıştır. 2000 ve 2010 döneminde İstanbul nüfusunun yaş yapısı irdelendiğinde; 0-4 yaş grubundaki nüfusun 2000’de nüfus piramidinde daha uzun bir bant oluşturduğu görülürken, 2010 yılında 0-4 yaş grubundaki nüfusun 2000 yılına göre daha kısa bir bant oluşturması 0-4 yaş grubundaki nüfusun düştüğünü göstermektedir. Sonuç olarak doğum oranlarındaki düşüşe paralel olarak İstanbul’da da doğum oranlarının düştüğü söylenebilir. İstanbul’un nüfus artış hızının yavaşlaması, doğum oranlarının düşmesi İstanbul nüfusunun yaşlanmasına neden olmaktadır. 2000 yılına göre 2010 yılında 65 yaş üzeri nüfusun İstanbul’un toplam nüfusu içindeki oranı artmıştır.



Şekil 14: İstanbul’un 2010 Yaş Piramidi

Çocuk ve genç nüfusun toplam nüfus içindeki oranı azalırken, yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki oranında artış yaşanmıştır. İstanbul nüfusun yaş gruplarına göre dağılımı genç bir yapıya sahip olmakla birlikte çocuk nüfus oranının azaldığı yetişkin nüfus olarak kabul edilen 15-64 yaş grubu ile 65 yaş üstü yaşlı nüfusun payının artmakta olduğu görülmektedir. İstanbul’un nüfus artış ve nüfusun yaş yapısı incelendiğinde yaşlı nüfusun artması dikkat çekmektedir. 2000 yılında İstanbul’da %4,7 olan 65 yaş üstü nüfus, 2010 yılında %5’in üzerine çıkmıştır. Demografik ve sosyolojik verilere göre İstanbul’da yaşlı nüfus oranı, göçün yavaşlaması ve doğum oranlarının düşmesine bağlı olarak artmaya devam etmektedir; çünkü göç eden nüfus genç nüfustan oluşmaktadır. Ayrıca nüfus artış hızının düşmesi nedeniyle İstanbul’un yaşlı nüfus oranı da artmaktadır.

1950-2010 sürecinde İstanbul'un nüfus piramitlerine bakıldığında; İstanbul'da kadın ve erkek nüfus miktarlarının birbirine yakın olduğu görülmektedir. Kadın ve erkek nüfus grubunda en fazla yığılma 25-29 yaş grubundadır. Ayrıca İstanbul nüfusunun yaş yapısının değişim sürecine nüfus piramitleri aracılığıyla bakıldığında İstanbul'da doğurganlık oranlarını yüksek olan nüfusun giderek düştüğü görülmektedir. İstanbul nüfusu yaş grubu bakımında aktif nüfuslu bir şehirdir. 2000-2015 döneminde 15-64 yetişkin yaş grubunda düşüş gözlenirken; bağımlılık oranı olarak tanımlanan 65+yaş grubunda ise yükselme olduğu gözlenmektedir. 1950-2015 dönemi İstanbul nüfus piramitlerine yansıyan veriler; İstanbul nüfusunun yaşlandığını göstermektedir.

4.3.1.2. İstanbul Nüfusunun Bağımlılık Oranı

Toplumsal yaşamda üretim faaliyetlerine katılmadığı varsayılan 0-14 yaş grubu ile 65 ve daha yukarı yaştaki nüfus bağımlı nüfus olarak nitelendirilmektedir. Bu nedenle “bağımlılık oranı” potansiyel ve gerçek olmak üzere ikiye ayrılır. Yani 65 yaş üstünde olup üretime devam eden nüfus bağımlı nüfus verileri kapsamında potansiyel yaşlı bağımlılık oranına dâhil edilmemektedir. Ancak üretime devam eden 65 yaş üstü nüfus dışında kalan kitle yaş bağımlılık oranının düzeyini göstermektedir.

Coğrafi literatüre ve Birleşmiş Milletler (BM) standartlarına göre üç kısma ayrılan “bağımlılık oranı”; 0-14 arası çocuk, 15-64 yaş arası yetişkin ‘aktif nüfus’ ve 65+ ve üstü ise yaşlı nüfus olarak belirlenmektedir (Atalay, 2005: 15). Nüfusun yaş gruplarına dağılım nüfus miktarının bilinmesi ülkenin veya herhangi bir bölgenin geleceğe yönelik planlarını şekillendirmektedir. Özellikle çalışabilir ve faal nüfus olarak adlandırılan 15-64 yaş arasındaki nüfus miktarlarının işgücü kapasitesi, gıda ve çeşitli hizmetlere olan ihtiyaç, aile tipleri doğum ve ölüm oranları, nüfusun dinamiklik ve ortalama ömrü ile son olarak mekânda yaşanan göçleri algılamak bakımından son derece önemlidir (Tümertekin, 1994: 177).

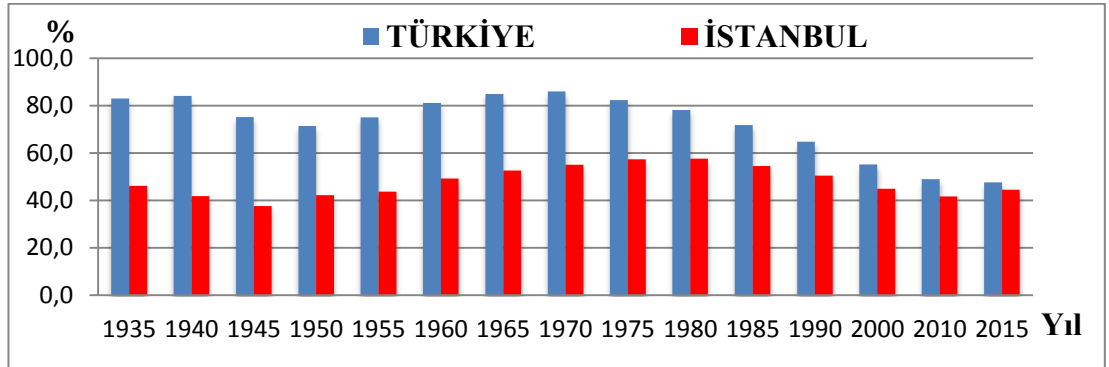
Türkiye’de 1935 yılında %82,9 olan toplam yaş bağımlılık oranı, 1950 yılında %71,3’e düşmüştür. İstanbul’da ise 1935’te % 46,0 olan bağımlılık oranı 1950 yılında %42,1’e düşmüştür. Türkiye’de toplam yaş bağımlılık oranı 1970 yılında %85,9 ile zirveye ulaşırken; İstanbul’da 1980 yılında %57,5 en yüksek değerine ulaşmıştır. Türkiye’de toplam yaş bağımlılık oranı 1970 sonrası genel olarak bir

düşüş grafiği izlerken 2000 yılında %55,1 ile düşmüştür. İstanbul'da ise 2000 yılında %44,9 düşmüştür. Türkiye'de 2015 yılında toplam yaş bağımlılık oranı %47,6'ya düşerken; İstanbul'da 2015 yılında toplam yaş bağımlılık oranı %40,5'e düşmüştür.

Tablo 12: Türkiye ve İstanbul Nüfusunun Yaş Bağımlılık Oranı (%)

YILLAR	TÜRKİYE			İSTANBUL		
	Toplam	0-14 yaş	65+ yaş	Toplam	0-14 yaş	65+ yaş
1935	82,9	75,8	7,1	46,0	38,3	7,7
1940	84,1	77,6	6,5	41,7	34,3	7,3
1945	75,1	69,2	5,9	37,6	30,5	7,0
1950	71,3	65,7	5,7	42,1	34,4	7,7
1955	75,0	69,0	6,0	43,7	36,4	7,2
1960	81,1	74,7	6,4	49,2	41,7	7,5
1965	84,9	76,6	7,3	52,6	45,0	7,6
1970	85,9	77,7	8,2	55,0	47,8	7,2
1975	82,3	73,9	8,4	57,3	51,7	5,6
1980	78,1	69,7	8,5	57,5	50,7	6,8
1985	71,8	64,6	7,2	54,4	48,4	5,9
1990	64,7	57,6	7,1	50,4	44,7	5,7
2000	55,1	46,3	8,8	44,9	38,1	6,7
2010	48,9	38,1	10,8	41,6	33,8	7,8
2014	45,8	39,9	14,9	40,4	32,1	8,3
2015	47,6	35,4	12,2	44,5	38,3	6,2

Kaynak: TÜİK verileri derlenerek hazırlanmıştır.



Şekil 15: Türkiye ve İstanbul Nüfusunun Toplam Yaş Bağımlılık Oranı (%)

Türkiye'nin genç bağımlılık oranı 1935 yılında %77,8 iken 1950 yılında %65,7'ye düşmüştür. İstanbul'da ise 1935 yılında % 38,3 iken 1950 yılında %34,4'e düşmüştür. Türkiye'de genç yaş bağımlılık oranı 1970 yılında %77,7 ile en yüksek seviyeye ulaşırken; 2000 yılında Türkiye'nin genç yaş bağımlılık oranı %46,3 düşmüştür. 2013'te ise %36,3'e düşmüştür. İstanbul'da ise genç yaş bağımlılık oranı 1975 yılında %51,7 ile en yüksek değere ulaşırken; 2000 yılında %38,1'e düşmüştür. 2013'te ise İstanbul'un genç yaş bağımlılık oranı %32,3'e düşmüştür. Genç yaş

bağımlılık oranında görülen bu değişimin temel nedeni İstanbul'un almış olduğu göç oranlarının düşmesidir. Araştırmanın Nüfus Hareketleri Bölümü'nde göçle ilgili ayrıntılı açıklamalara yer verilmiştir.

Türkiye'nin yaşlı bağımlılık oranı; 1935 yılında %7,1 iken; 1950 yılında %5,7'ye düşmüştür. İstanbul'da ise 1935 yılında %7,7 olan yaşlı bağımlılık oranı 1950 yılında %7,7 seviyesinde sabit kalmıştır. 1940-1945 döneminde İstanbul'un yaşlı bağımlılık oranında dalgalanmalar görülse de 1935-2000 arası yaşlı bağımlılık oranının %7 ve %5 parametresinde seyrettiği görülmektedir. 1935 yılı hariç İstanbul'da bütün sayım dönemlerinde; 0-14 çocuk yaş grubu, 15-64 arası yetişkin yaş gruplarında erkek nüfus fazladır. İstanbul'da sadece 65 ve üstü yaş grubunda bulunan nüfus çoğunluğunun kadınlardan oluştuğu görülmektedir.

2000 yılında Türkiye'nin yaşlı bağımlılık oranı %8,8 iken; 2015 yılında ise %12,2 olan parametresine dayanmıştır. İstanbul'da ise, 2000 yılında %6,7 olan yaşlı bağımlılık oranı 2015 yılında %6,2'ye düşmüştür. Türkiye'nin toplam nüfus verileri analiz edildiğinde; doğurganlığın azalmasının sonucu olarak, nüfusun yaşlanması süreci ile tutarlı sonuçlar ortaya koymaktadır. Doğurganlık seviyesinde yaşanan düşüş nedeniyle, yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki payının artmaya devam ettiği görülmektedir. Türkiye nüfusunda yaşlı bağımlılık oranı 2014 yılında %14,9 zirve yaşarken; İstanbul'da ise nüfusunda yaşlı bağımlılık oranı %8,3 ile 2000 yılında en yüksek değere ulaşmıştır.

Sonuç olarak İstanbul'un toplam nüfus içinde 15-64 yaş grubunun daha büyük bir oranı oluşturduğu görülmektedir. İstanbul'da 15-64 yaş grubu nüfusun yüksek olduğu görülmektedir. Söz konusu bu durum İstanbul'un göç alan bir şehir olmasından kaynaklanmaktadır. İstanbul'da 65 yaş ve üstü yaşlı nüfus oranı ilçelere göre büyük farklılıklar göstermektedir. Özellikle Beşiktaş, Kadıköy, Adalar gibi tarihî kimliğe sahip ilçelerin yaşlı nüfus oranı, Türkiye ortalamasının üzerine çıkarak %15 seviyesine yaklaşırken, İstanbul'da göç sonucu yeni kurulan Esenyurt, Sultanbeyli gibi ilçelerde yaşlı nüfus oranının %3 seviyesine kadar düşmektedir. İstanbul'un nüfus dağılımında İstanbul'un yerlileri yaşadığı yerde yaşlanırken; yeni kurulan ilçelerde genç nüfusun yerleştiği görülmektedir.

4.3.1.3. İstanbul Nüfusunun ‘Medyan Yaş’ Durumu

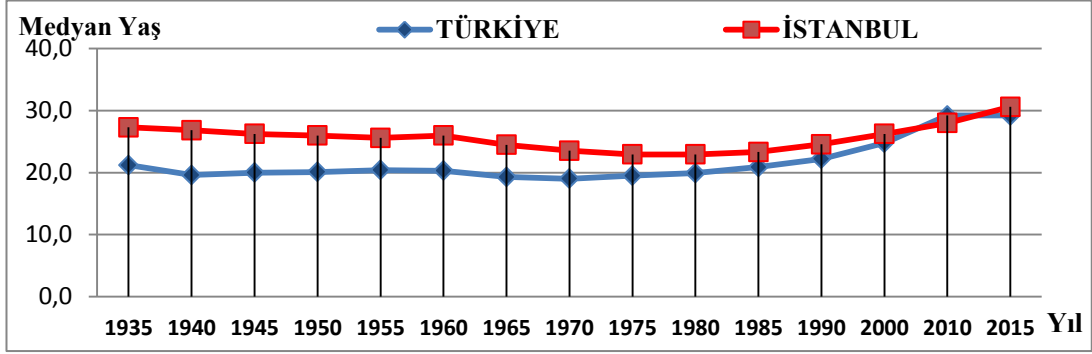
Herhangi bir ülke ya da bölgenin nüfusunun yaş durumunun belirlenmesinde medyan yaş değerlendirmesi kullanılır. Bu yaş, nüfusu oluşturan kişilerin yaşları küçükten büyüğe doğru sıralandığında ortada kalan kişinin yaşına medyan yaş denir. Buna göre, nüfusun yarısı bu yaştan küçük, diğer yarısı bu yaştan büyüktür (Atalay, 2005: 12). Nüfusun yaş yapısındaki değişimi, yani nüfusun genç mi yaşlı mı olduğunu ortaya koyan göstergelerden biri olan ‘ortanca yaş’ düştükçe nüfusun gençleştiği, yükseldikçe ise nüfusun yaşlandığı anlaşılmaktadır. Genel olarak gelişmiş ülkelerde ortanca yaştan yüksek iken gelişmekte olan ülkelere orta düzeyde, az gelişmiş ülkelere ya da geri kalmış ülkelere ise düşük olduğu görülmektedir.

Türkiye’de ve İstanbul’da ortanca yaş verileri irdelendiğinde; Türkiye’de 1935 yılında 21,2 ortanca yaş, 1950 yılında 20,1’ye düşmüştür. İstanbul’da ise 1935 yılında 27,3 olan ortanca yaş, 1950 yılında 25,9’a düşmüştür. 1970 yılında Türkiye’de 19,0 olan ortanca yaş İstanbul’da 23,5 olmuştur. 1980 yılında Türkiye’de 19,9 olan ortanca yaş, 1985 sonrası yeniden yükselerek 20,9’a çıkmıştır.

Tablo 13: Türkiye ve İstanbul Nüfusunun Ortanca Yaş (Medyan Yaş) Durumu (1935-2015)

TÜRKİYE				İSTANBUL		
Yıl	Kadın	Erkek	Toplam	Kadın	Erkek	Toplam
1935	23,4	19,1	21,2	28,7	26,2	27,3
1940	22,4	17,7	19,6	29,2	25,0	26,8
1945	21,7	18,8	20,0	29,9	24,4	26,2
1950	21,3	19,2	20,1	27,0	25,1	25,9
1955	21,3	19,6	20,4	27,7	24,3	25,6
1960	21,1	19,5	20,3	26,9	25,3	25,9
1965	20,0	18,7	19,3	25,7	24,3	24,4
1970	19,4	18,6	19,0	24,1	23,1	23,5
1975	19,8	19,2	19,5	23,2	22,7	22,9
1980	20,3	19,5	19,9	23,6	23,1	22,9
1985	21,2	20,6	20,9	24,2	23,6	23,3
1990	22,6	21,9	22,2	24,9	24,2	24,5
2000	25,3	24,4	24,8	26,5	25,9	26,2
2010	29,8	28,7	29,2	29,8	28,7	28,0
2015	29,8	28,7	29,2	30,3	30,09	30,6

Kaynak: 1935-2000 GNS ve ADNKS 2007-2015 verileri derlenerek hazırlanmıştır.



Şekil 16 : İstanbul Nüfusunun Ortanca Yaş Durumu (1935-2015)

İstanbul’da 1980 yılında 22,9’a düşen ortalanca yaş 1985’te 23,3’e çıkmıştır. Genel olarak irdelendiğinde İstanbul’un ortalanca yaşı Türkiye’nin ortalanca yaşının üzerinde olduğu görülmektedir. Özellikle sosyal ve ekonomik amaçlı planlamalarda stratejilerin isabetli seçilebilmesi bakımından nüfusun yaş yapısının analiz edilmesi nüfusun miktarı kadar önemlidir (Doğanay, 1997: 165). Türkiye ve İstanbul nüfusunda ortalanca yaşın yükseldiği gözlenmektedir. Türkiye ve İstanbul’un medyan yaş durumu sürekli yükselen bir eğilim çizgisinde olması Türkiye’nin gelişmekte olan ülkeler kategorisinde yer aldığını göstermektedir.

4.3.2. İstanbul Nüfusunun Cinsiyete Göre Dağılımı

Nüfus sayımlarından elde edilen en önemli sonuçlardan biri de cinsiyet durumudur. Bir ülkede ya da bölgede toplam nüfusun kadın-erkek oranlarının tespiti, nüfusun yıllar itibariyle değişen yapısını ve özelliklerinin ortaya konulmasını sağlar. Kadınların erkeklerden daha fazla ya da az oldukları yerleri belirlemek üzere yapılacak bir analize ‘cinsiyet oranının coğrafyası’ demektir. Coğrafyacıların çok kullandıkları bir kriter olan cinsiyet oranı bir yerdeki 100 ya da 1000 kadına düşen erkek sayısıdır (Tümertekin ve Özgüç, 1997: 263). Herhangi bir ülkede ya da bölgede nüfusun cinsiyet yapısının tespiti, nüfusun yaş yapısının analizi ile iç içe geçmiş bir konudur (Doğanay, 1997: 165). 1927-2015 yılları arasında İstanbul nüfusunun cinsiyet yapısı, yirmi dört dönem halinde ele alınmış olup bu süreçte; cinsiyet bölünüşü ve İstanbul genelinde görülen benzerlikler ve sapmalar incelenmiştir.

Türkiye’de genel olarak 1927-1945 döneminde erkek nüfusu oranı kadın nüfusuna oranla fazla iken; sadece 1945’te kadın nüfusun erkek nüfustan daha fazla

olduğu görülmektedir. 1927-1945 döneminde 1940 yılı dışında hem Türkiye verileri hem de İstanbul genelinde toplam nüfusun çoğunluğunu erkekler oluşturmaktadır. İstanbul nüfusunun cinsiyet yapısı incelendiğinde; 1927-2015 yılları arasında erkek nüfusun kadın nüfusuna oranla sürekli yüksek olduğu görülmektedir. Bunun temel nedeni İstanbul'un şehir kimliğinden kaynaklanmaktadır. Çünkü şehirlerin coğrafi özellikleri, sosyoekonomik yapısı, kültürel ve iklim özellikleri nüfusu doğrudan etkilemektedir. Bu nedenle bir şehirde kadın ve erkek nüfus arasındaki farkı; kadın ve erkek nüfuslarındaki yaşam süresi, ölümlülük farkları, nüfusun yaş yapısı, sanayi, tıp alanında yaşanan gelişmeler, ülkelerin ve şehirlerin göç alıp vermesi, savaşlar, askerî birlik bulunup bulunmaması gibi faktörler doğrudan belirlemektedir.

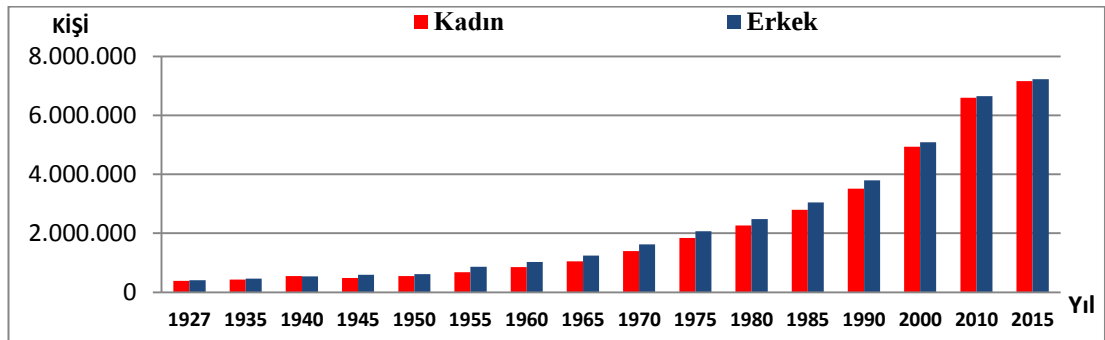
İstanbul nüfusunun cinsiyet yapısında; temel belirleyici faktör göçler olmuştur. 1927 yılında toplam nüfusunun kişisi 340.432 erkek, 350.425 kişi ise kadındır. Bu dönemde erkek ve kadın nüfusu arasında yaklaşık 10.000 kişilik fark olduğu tespit edilmiştir. 1935-1940 dönemi dışında bütün zamanlarda İstanbul'da erkek nüfus oranı kadın nüfustan yüksek olduğu görülmektedir. Bu süreçte 1940 yılında yapılan sayımında kadın nüfusun kişi, 538.982 erkek nüfusun ise 552.255 kişi olduğu ve kadın nüfusun erkek nüfustan 12.273 kişi fazla olduğu tespit edilmiştir. 1945 sonrası erkek nüfus kadın nüfusu ile karşılaştırıldığında; İstanbul'da erkek nüfusun oranı ülke geneline göre daha yüksektir.

1945 ve sonrasında yapılan bütün sayımlarda İstanbul'un erkek nüfusunun kadın nüfusundan fazla olduğu görülmektedir. 1927-1950 dönemi arasında geçen 23 yıllık süreçte İstanbul'da kadın erkek nüfus arasındaki fark giderek açılmıştır. Özellikle 1950-1960 sürecinde yaşanan iç göçler ve II. Dünya Savaşı'nın özel şartları ortadan kalkmasıyla silâh altındaki erkek nüfusun terhis edilmesiyle doğurganlığın artmasının bir sonucu olarak erkek nüfus hızla artmıştır. 1950 yılında İstanbul nüfusu cinsiyet oranı bakımından erkek nüfusun kadın nüfusundan 65.876 kişi fazla olduğu tespit edilmiştir. İstanbul tarihinde erkek nüfus ilk kez 1960 yılında bir milyon bandının üstüne çıkmıştır. İstanbul'da 1950 sonrası sanayileşme süreciyle başlayan iç göçlerin 1960 sonrasında aile göçüne dönüşmesiyle; İstanbul'un kadın ve erkek nüfusu arasındaki farkın düşmesine neden olmuştur. 1960 sonrası ise İstanbul'da erkek nüfusun kadın nüfusa oranla fazla olmasına rağmen kadın nüfus ve erkek nüfus arasındaki fark hızla düşmeye başlamıştır.

Tablo 14: Türkiye ve İstanbul Nüfusunun Cinsiyete Göre Dağılımı (1937-2015)

Yıl	TÜRKİYE			İSTANBUL		
	Toplam	Kadın	Erkek	Toplam	Kadın	Erkek
1927	13.648.270	7.084.391	6.563.879	806.863	389.886	404.558
1935	16.158.018	8.221.248	7.936.770	883.599	426.256	457.343
1940	17.820.950	8.922.038	8.898.912	991.237	552.255	538.982
1945	18.790.174	9.343.594	9.446.580	1.078.399	484.905	593.494
1950	20.947.188	10.420.103	10.527.085	1.166.477	551.169	615.308
1955	24.064.763	11.831.342	12.233.421	1.533.822	675.257	858.565
1960	27.754.820	13.590.932	14.163.888	1.882.092	853.962	1.028.130
1965	31.391.421	15.394.457	15.996.964	2.293.823	1.049.923	1.243.900
1970	35.605.176	17.598.190	18.006.986	3.019.032	1.394.374	1.624.658
1975	40.347.719	19.602.989	20.744.730	3.904.588	1.840.338	2.064.250
1980	44.736.957	22.041.595	22.695.362	4.741.890	2.259.643	2.482.247
1985	50.664.458	24.992.483	25.671.975	5.842.985	2.801.138	3.041.847
1990	56.473.035	27.865.988	28.607.047	7.309.190	3.510.429	3.798.761
2000	67.803.927	33.457.192	34.346.735	10.018.735	4.930.200	5.088.535
2007	70.586.256	35.209.723	35.376.533	12.573.836	6.282.073	6.291.763
2008	71.517.100	35.615.946	35.901.154	12.697.164	6.310.392	6.386.772
2009	72.561.312	36.098.842	36.462.470	12.915.158	6.416.161	6.498.997
2010	73.722.988	36.679.806	37.043.182	13.255.685	6.600.591	6.655.094
2011	74.724.269	37.191.315	37.532.954	13.624.240	6.778.259	6.845.981
2012	75.627.384	37.671.216	37.956.168	13.854.740	6.897.832	6.956.908
2013	76.667.864	38.194.504	38.473.360	14.160.467	7.044.746	7.115.721
2014	77.695.904	38.984.302	38.711.602	14.377.018	7.155.860	7.221.158
2015	78.741.053	39.229.862	39.511.191	14.657.434	7.296.935	7.360.053

Kaynak: 1927-2000 GNS Sonuçları ve 2007-2015 ADNKS verileri derlenerek hazırlanmıştır.

**Şekil 17:** İstanbul Nüfusunun Cinsiyete Göre Dağılımı (1927-2015)

Türkiye’de ve İstanbul’da nüfusun cinsiyet yapısı verilerinde; erkek nüfusun kadın nüfustan yüksek olduğu açıkça görülmektedir. Ancak 1980 sonrası kadın ve erkek nüfus arasındaki farkın giderek düşmüştür. 1990 yılında Türkiye’de kadın nüfus 27.865.988 kişi; erkek nüfus ise 28.607.047 kişi olduğu tespit edilmiştir.

İstanbul'da ise 1990 yılı kadın nüfus 3.510.429 kişi; erkek nüfus 3.798.761 kişi olarak kayıtlara geçmiştir. 1990 yılında Türkiye genelinde kadın nüfus oranı erkek nüfusa göre daha yüksek; ancak İstanbul'da erkek nüfus oranı kadın nüfus oranından daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu durum 2000 yılı nüfus sayımında da aynı şekilde devam etmiştir. İstanbul'un nüfusunu 2010 yılı cinsiyet yapısı verilerine göre; erkek nüfus 6.655.094 kişi; kadın nüfusun ise 6.600.591 kişi olduğu tespit edilmiştir. 2010 yılında da Türkiye genelinde kadın nüfus oranı erkek nüfusa göre daha yüksek olduğu görülürken; İstanbul'da erkek nüfus oranı kadın nüfus oranından daha yüksek; ancak aradaki farkın giderek düşmesiyle birlikte dalgalanmaların da azaldığı görülmektedir.

4.3.3. Medenî Duruma Göre İstanbul Nüfusu

Nüfusun medenî durumu; herhangi bir yerin nüfus özelliklerini göstermede temel verilerden birini oluşturmaktadır. Medenî durum; bir kimsenin bekâr ya da evli olması durumunu ifade etmektedir. Yasal düzenlemelere göre TÜİK verilerinde bir şahsın medenî durumu; hiç evlenmedi, evli, eşi öldü ve boşandı olarak sınıflandırılmıştır. Ülke sınırları içinde yaşayan 15 ve daha yukarı yaştaki vatandaşları kapsanmaktadır.

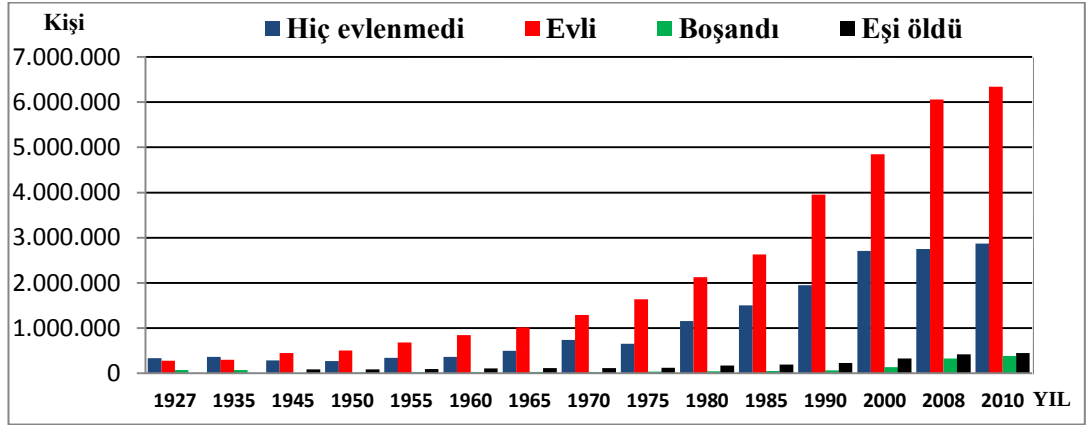
Nüfus artış hızını ve doğurganlığı etkileyen temel faktörler, toplam nüfus içindeki evlenip aile kuran kişilerin sayısına bağlıdır. Günümüz dünyasında yaşanan toplumsal değişim sürecinin doğurduğu boşluk aile algısını doğrudan etkilemektedir. Aile yapısı ve ailenin önemi toplumdan topluma farklılık gösterse de aile kurumu bütün toplumlarda var olan evrensel bir olgudur. Ailenin demografik açıdan önemi, aile ve doğurganlık arasındaki doğrusal ilişkiye dayanmaktadır.

1935 yılında İstanbul'un şehir merkezinde toplam nüfusu 741.148 kişi olarak tespit edilmiştir. Cinsiyet bakımından değerlendirildiğinde erkek nüfusun kadın nüfusuna oranla yaklaşık 20.000 kişiden fazladır. 1935 yılında İstanbul'da nüfusun medenî durumu irdelenirken boşanmış erkeklerin sayısı kadınlardan yüksek iken; eşi vefat etmiş nüfusun büyük çoğunluğunu kadınlar oluşturmaktadır. Bunun temel nedeni yaşanan salgın hastalıklar ve Türkiye'nin kuruluş sürecinde Kurtuluş Savaşı ve Osmanlı Devleti'nin dağılma döneminde yaşanan Balkan Harbi, Birinci Dünya Savaşı'nda yetişkin erkek nüfusun cephelerde şehit düşmesidir.

Tablo 15: İstanbul Nüfusunun Medenî durumu (1927-2010)

Yıl	Cinsiyet	Genel Toplam	Hiç evlenmedi	Evli	Boşandı	Eşi öldü
1927	Toplam	690.857	333.144	276.542	72.421	8.411
	Erkek	350.425	188.587	150.443	8.572	2.665
	Kadın	340.432	144.557	126.099	63.849	5.746
1935	Toplam	741.148	362.631	297.151	73.686	6.890
	Erkek	380.808	207.242	162.243	8.614	2.338
	Kadın	360.340	155.389	134.908	65.075	4.552
1940	Toplam	793.749	-	-	-	-
	Erkek	411.081	-	-	-	-
	Kadın	382.861	-	-	-	-
1945	Toplam	839.152	288.349	450.358	9.521	90.030
	Erkek	470.955	198.730	256.945	3.652	11.889
	Kadın	368.197	89.619	193.413	5.869	78.841
1950	Toplam	884.180	274.122	501.797	16.376	88.490
	Erkek	470.028	182.416	269.024	6.051	10.816
	Kadın	414.152	91.706	232.773	10.325	77.674
1955	Toplam	1.145.218	340.068	682.512	20.937	96.101
	Erkek	653.172	243.803	386.663	8.053	12.440
	Kadın	492.046	96.265	295.849	12.884	83.661
1960	Toplam	1.357.369	362.481	842.655	24.650	105.979
	Erkek	755.770	756.192	462.460	9.680	13.856
	Kadın	601.599	106.289	380.195	14.970	92.123
1965	Toplam	1.660.702	497.380	1.015.526	27.883	116.604
	Erkek	916.972	340.739	547.708	11.131	15.440
	Kadın	743.730	156.641	467.818	16.752	101.164
1970	Toplam	2.279.236	739.083	1.294.236	26.905	118.968
	Erkek	1.243.013	489.460	671.987	10.448	17.951
	Kadın	1.036.223	249.623	622.249	16.457	101.017
1975	Toplam	2.837.984	651.642	1.637.560	36.142	123.522
	Erkek	1.517.566	595.764	835.030	12.729	21.029
	Kadın	1.320.418	55.746	802.530	23.413	102.493
1980	Toplam	3.500.307	1.157.991	2.129.028	44.119	169.169
	Erkek	1.845.051	723.858	1.081.476	16.124	23.593
	Kadın	1.655.256	434.133	1.047.552	27.995	145.576
1985	Toplam	4.380.003	1.501.335	2.630.400	51.716	195.687
	Erkek	2.292.289	919.731	1.327.228	18.360	26.481
	Kadın	2.087.714	581.604	1.303.172	33.356	169.206
1990	Toplam	5.604.703	1.949.587	3.957.549	67.967	227.945
	Erkek	2.923.988	1.180.030	1.686.930	25.958	29.673
	Kadın	2.680.715	769.557	1.670.569	42.009	198.227
2000	Toplam	7.919.177	2.710.253	4.846.155	136.282	325.243
	Erkek	4.006.837	1.564.152	2.357.510	45.006	39.215
	Kadın	3.912.340	1.146.101	2.388.645	91.276	286.028
2010	Toplam	10.042.447	2.872.256	6.338.961	384.049	447.181
	Erkek	5.004.330	1.629.464	3.175.162	146.521	53.183
	Kadın	5.038.117	1.242.792	3.163.799	237.528	393.998

Kaynak:1927-2000 dönemi GNS ve 2010 ADNKS verileri derlenerek hazırlanmıştır.



Şekil 18: İstanbul Nüfusunun Medenî durumu (1927-2010)

1950 yılında İstanbul’da medenî duruma analiz kapsamına alına medenî durumla ilgili istatistikleri il ve ilçe merkezlerindeki toplam nüfus 884.180 kişi olup, bu dönemde kadın nüfusuna göre erkek nüfusun 65.876 kişi daha fazla olduğu tespit edilmiştir. 1927-1950 sürecinde; İstanbul’da kadın erkek nüfus arasındaki fark giderek açılmıştır. 1950 yılında İstanbul’da hiç evlenmemiş erkek nüfus, hiç evlenmemiş kadın nüfusu oranla daha yüksektir. Bu dönemde İstanbul’da evli erkeklerin sayısı, evli kadınlara göre daha fazladır. 1950 yılında İstanbul’da boşanmış erkeklerin sayısı, boşanmış kadınlara göre daha azdır. Eşi vefat etmiş kadınların sayısı erkeklere göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Boşanmış kadınların oranı erkeklerden yüksek iken; eşi vefat etmiş nüfusun büyük çoğunluğunu kadınlardan oluşturduğu görülmektedir.

Türkiye’de 1968 yılına kadar medenî durumla ilgili istatistikler, il ve ilçe merkezlerini kapsayacak şekilde kayıt altına alınmıştır. Bu nedenle 1927-1965 döneminde yasal düzenlemelere göre nüfusun medenî durumu irdelenirken il ve ilçe merkezleri istatistikleri dikkate alınmıştır. 1970 döneminde yapılan sayımda ilk kez il ve ilçe merkezleri, kasabalar, köyler, bucakları ve ülkede bulunan nüfusun toplamını kapsayacak şekilde bütün yerleşim birimlerinde gerçekleşen resmî evlilikler kayıt altına alınmıştır. İstanbul’un toplam nüfusunun medenî durumu ile ilgili ilk veriler 1970 yılı genel nüfus sayımında ortaya konulmuştur.

2000 yılında İstanbul’da hiç evlenmemiş erkek nüfus 1.564.152 kişi hiç evlenmemiş kadınlardan nüfusu ise, 1.146.101 kişi olduğu tespit edilmiştir. Bu dönemde hiç evlenmemiş kadın nüfusuna göre, hiç evlenmemiş erkek nüfusun 418.051 kişi fazla olduğu görülmektedir. Hiç evlenmemiş erkek nüfusun kadın

nüfusuna oranla oldukça yüksek olduğu dikkat çekmektedir. 2010 yılında her iki cins birbirine yakın düzeye ulaşsa da evli erkeklerin sayısı, evli kadınların sayısına göre kısmen düşük olduğu görülmektedir. 2000 yılında boşanmış erkeklerin sayısı 45.006 kişi, boşanmış kadınların sayısı 91.276; kişi olduğu belirlenirken; eşi vefat etmiş erkeklerin sayısı 39.215 eşi vefat etmiş kadınların sayısı ise 286.028 kişi olduğu tespit edilmiştir. İstanbul'da hemen her dönemde boşanmış kadın nüfusun oranı erkeklerden daha fazladır. Ayrıca, eşi vefat etmiş nüfusun büyük çoğunluğunu kadınlar oluşturmaktadır. Ancak 1950-2010 sürecinde boşanmış veya eşi vefat etmiş kadın nüfusun oranının erkek nüfusuna göre giderek yükselmesi dikkat çekmektedir.

2010 yılında İstanbul'da cinsiyet oranı bakımından erkek nüfusu ile kadın nüfusu arasında farkın giderek düştüğü görülmektedir. Kadın nüfusunun erkek nüfusundan 33.337 kişi fazla olduğu tespit edilmiştir. Cumhuriyet tarihî boyunca İstanbul'da evlenme çağında 15 ve daha yukarı yaştaki bekâr vatandaşlara ait nüfus verilerine göre ilk kez 2010 yılında kadın nüfusun erkek nüfusun üzerine çıktığı görülmektedir. 2010 yılında İstanbul toplam nüfus içinde erkek nüfus kadın nüfusundan fazla; ancak evlenme çağında bulunan nüfus dikkate alındığında kadın nüfusun oranı erkek nüfusundan fazla olması İstanbul tarihinde bir ilki oluşturmaktadır. İstanbul'da hiç evlenmemiş erkek nüfusun kadın nüfusundan fazla olduğu görülmektedir. Evli erkeklerin ve evli kadınların oranları bakımında karşılaştırıldığında; iki cinsin birbirine yakın bir düzeyde olduğu görülmektedir. 2010 yılında İstanbul nüfusu cinsiyet oranı bakımından değerlendirildiğin de evlenme çağında olan kadın nüfusun yeniden erkek nüfusunu geçtiği görülmektedir. 2010 yılında İstanbul'da hiç evlenmemiş erkek nüfusun kadın nüfusuna oranla oldukça yüksektir. Bu dönemde hiç evlenmemiş erkek nüfusun, kadın nüfusundan 376.672 kişi fazla olduğu görülmektedir. 2010 yılında boşanmış erkeklerin sayısı 146.521 kişiyken; boşanmış kadınların sayısı ise 237.528 kişidir.

4.3.4. İstanbul Nüfusunun Hanehalkı Dağılımı ve Aile Yapısı

Aile ve hanehalkı birbirini anımsatan ve sıkı bir ilişki içinde olmasına rağmen demografi kapsamında iki farklı kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplumların temelini oluşturan aile, bir ülkenin geleceğini şekillendiren en önemli etkidir. İnsanın, sosyal yaşama katıldığı ilk topluluk ailedir. Aile yapısı bireylerin içinde

yaşadığı kültüre göre değişmektedir. Genel anlamda aile; anne, baba ve çocuklardan oluşan toplumun en küçük birimidir. Demografik incelemelerde aile irdelenirken ele alınması gereken bir diğer veri kaynağı ise hanehalkı büyüklüğünün dağılımıdır.

Aile ve hanehalkı kavramları yakın ilişkili olduğundan zaman zaman birbirini yerine kullanılması nedeniyle anlam karmaşası yaşanmaktadır. Bu nedenle öncelikle ‘aile ve hanehalkı kavramları tanımlanarak; İstanbul’da hanehalkı dağılımı irdelenmektedir. Aile; evlilik, kan bağılılığı ve yasal yollarla birbirine bağlı hak ve yükümlülüklerle bir arada yaşayan insan topluluğu şeklinde tanımlanmaktadır. Hanehalkı kavramı ise, aralarında akrabalık bağı bulunsun ya da bulunmasın, aynı konutta veya aynı konutun bir bölümünde yaşayan, aynı kaptan yemek yiyen kazanç ve masraflarını ayırmayan, hanehalkı hizmet ve yönetimine katılan bir veya birkaç kişinin oluşturduğu topluluk şeklinde tanımlanmaktadır (TÜİK, Aile Yapısı Araştırması, 2006: 12). Aile ve hanehalkı kavramları arasında benzerlikler olmakla birlikte ayırıcı özelliklerin bulunmaktadır.

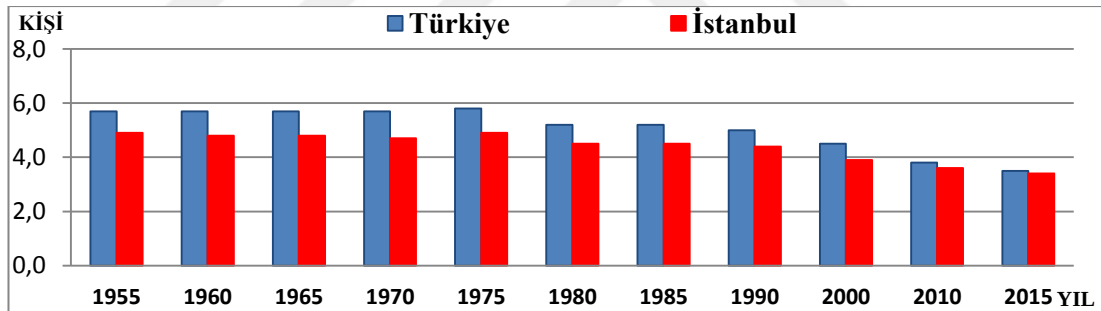
Aile, tanımda akrabalık ve kan bağı esas alınırken; hanehalkı tanımında herhangi bir yerleşme birimi esas alınmaktadır. Aynı evde birlikte yaşayan, yetişkin bir kadını veya erkeği hanehalkının reisi olarak kabul eden, evdeki eşyaları ve olanakları paylaşan ve bir kişiden veya akraba olan ya da akrabalık bağı bulunmayan kişilerden meydana gelen sosyal bir birimdir. Bazı durumlarda aynı evde yaşayan bir grup insan bulunur; ancak ayrı yemek yerler, hiçbir anlamda paylaşım yoktur. Bu şekilde ayrı yaşayan kişiler ya da gruplar, aynı evde yaşamalarına karşın ayrı hanehalkları olarak kabul edilmektedir (HÜNEE, Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması, 2008: 26).

Türkiye genelinde hanehalkı sayısı sürekli artarken, ortalama hanehalkı büyüklüğünde ise düşüş yaşanmıştır. 1955 yılında 5,7 olan ortalama hanehalkı büyüklüğü; 1975 yılında 5,8 olurken, 1980 yılında 5,2’ye düşmüştür. 1990 yılında ise, 5,0 olan ortalama hanehalkı büyüklüğü, 2000 yılında ise 4,5’e düştüğü görülmektedir. Türkiye genelinde paralel olarak İstanbul ilinde hanehalkı sayısı sürekli artmıştır. Ancak İstanbul’da ortalama hanehalkı büyüklüğü, Türkiye geneline göre daha düşüktür.

Tablo 16: Türkiye ve İstanbul Nüfusunun Ortalama Hanehalkı Büyüklüğü (1955-2015)

Yıl	Türkiye			İstanbul		
	Toplam	Hane Sayısı	(Kişi)	Toplam	Hane sayısı	(Kişi)
1955	24.064.763	4.237.276	5,7	1.533.822	312.314	4,9
1960	27.754.820	4.885.325	5,7	1.882.092	393.068	4,8
1965	31.391.421	5.536.116	5,7	2.293.823	474.590	4,8
1970	35.605.176	6.261.949	5,7	3.019.032	643.343	4,7
1975	40.347.719	6.982.505	5,8	3.904.588	799.619	4,9
1980	44.736.957	8.522.499	5,2	4.741.890	1.063.886	4,5
1985	50.664.458	9.730.018	5,2	5.842.985	1.293.507	4,5
1990	56.473.035	11.088.636	5,0	7.309.190	1.664.821	4,4
2000	67.803.927	15.070.093	4,5	10.018.735	2.550.607	3,9
2010	73.722.988	20.489.721	3,8	13.255.852	3.699.930	3,6
2015	78.741.053	21.662.260	3,5	14.657.434	3.886.890	3,4

Kaynak: TÜİK verileri derlenerek hazırlanmıştır.

**Şekil 19:** Türkiye ve İstanbul Nüfusunun Hanehalkı Büyüklüğünün Dağılımı (1955-2015)

Türkiye’de 1955 yılında 5,7 olan ortalama hanehalkı büyüklüğünün İstanbul’da 4,9 olduğu tespit edilmiştir. 1975 yılında Türkiye’de 5,8 olan ortalama hanehalkı büyüklüğü, İstanbul’da 4,9 olduğu görülmektedir. 2000 yılında Türkiye’de 4,5’e düşen ortalama hanehalkı büyüklüğü İstanbul’da 3,9’a düşmüştür. Türkiye’de ve İstanbul’da toplam nüfus sürekli artarken; hanehalkının küçülmesi aile yapısının küçüldüğünü göstermektedir. Türkiye’de geleneksel geniş aile yapısının değiştiği; ancak geniş ailenin tamamen ortadan kalkmadığı günlük sosyal yaşamda gözlenmektedir. Göç, kentleşme, eğitimin gelişmesi, kadının iş hayatına girmesiyle ekonomik bağımsızlığına kavuşması; doğum oranlarının düşmesine neden olmuştur. Sonuç olarak Türkiye’de sosyoekonomik ve kültürel alanda yaşanan değişim aile yapısını doğrudan etkilenmektedir.

4.3.5. İstanbul Nüfusunun Eğitim-Öğretim Durumu

Toplumların sosyal, kültürel ve ekonomik alandaki gelişmişlik düzeyini belirleyen en önemli etken eğitim sürecidir. Bir ülkenin geleceğe güvenle bakabilmesi; toplumu oluşturan bireylerin bedensel, ruhsal ve sosyal yönden sağlıklı bir şekilde yetiştirilmesine bağlıdır. Özellikle günümüz dünyasında eğitimin önemi tartışılmaz bir gerçektir. Bilgiyi üreten ve yöneten toplumlar; uluslararası güç olarak dünya siyasetini yönlendirmektedir. Bir toplumun bilgi üretebilmesi, toplumu oluşturan bireylerin eğitim düzeyleriyle doğrudan ilgilidir. Türkiye nüfusunun eğitim-öğretim durumu; formal eğitim sistemi dikkate alınarak nüfus sayımlarında ortaya konulan veriler derlenmiştir. TÜİK tarafından kaydedilen veriler kullanılarak Türkiye ve İstanbul nüfusun eğitim-öğretim durumu değerlendirilmektedir.

4.3.5.1. İstanbul Nüfusunun Okur-Yazarlık Durumu

Nüfus araştırmaları bakımından büyük bir önem arz eden nüfusun eğitim durumu; 1927-1940 yılları arasında yapılan sayımlarda 6 yaş ve üstünde bulunan yaş grupları istatistiklere yansımıştır. 1945 yılında 7 yaş ve üstünde bulunan yaş grupları dikkate alınırken, 1950 yılından sonra ise 5 yaş ve üstünde bulunan yaş grupları, ADNKS verilerinde ise 6 yaş üzerin nüfusun okur-yazarlık durumu istatistiklere yansımıştır. Türkiye’de ve İstanbul’da nüfusun eğitim-öğretim durumu ile ilgili veriler incelendiğinde; bazı dönemler ve dikkate alınan eğitim düzeyine göre, Türkiye’de ve İstanbul’da benzerlikler olduğu gibi farklılıklar da görülmektedir. Türkiye’de ve İstanbul’da nüfusun okur-yazarlık oranı 1927-1965 dönemi ve 1970-2015 dönemi olmak üzere iki bölümde irdelenerek, yorumlanmıştır.

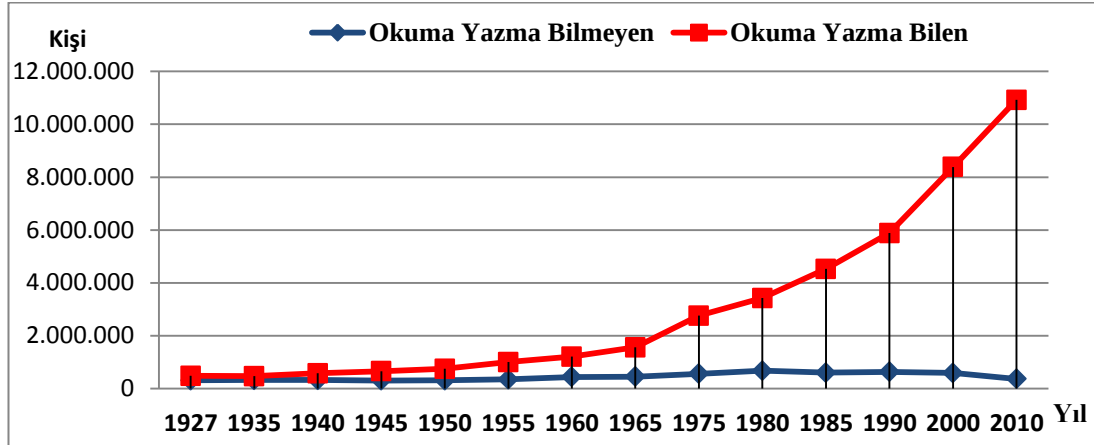
1927-1965 yılları arasında yapılan genel nüfus sayımı verilerine göre; Türkiye’de 1927’de %10 olan okur-yazar oranı; 1935 yılında %20’ye yükselmiştir. Yani 1927 yılında ülkede toplam nüfusun %90’nı okuma-yazma bilmezken 1935’te %80’ni okuma-yazma bilmiyor. Bu durumun temel nedeni Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı’nda ülkenin aydın kitlesinin bağımsızlık için cephelelerde şehit düşmesine bağlıdır. Eğitim-öğretim camiasında hizmet veren kadroların bağımsızlık için halka önderlik edip cepheye koşması nedeniyle Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş döneminde okur-yazar oranının düşmesine neden olmuştur.

Tablo 17: İstanbul Nüfusunun Okur-Yazarlık Durumu (1927-1965)

YILLAR	Okur-yazarlık durumu				
	Cinsiyet	Toplam	Okuma yazma Bilmeyen	Okur-yazar	Durumu bilinmeyen
1927	T	794.444*	313.200	481.244	-
	E	404.558	216.380	188.178	-
	K	389.886	254.854	125.022	-
1935	T	799.255	325.230	474.025	-
	E	414.483	132.460	282.023	-
	K	384.772	192.770	192.002	-
1940	T	997.987	327.768	580.219	-
	E	493.715	139.912	353.803	-
	K	414.272	187.856	226.416	-
1945	T	972.733	310.842	661.891	-
	E	540.384	134.981	405.403	-
	K	432.349	175.861	256.488	-
1950	T	1.066.365	313.930	751.232	-
	E	563.853	127.013	436.330	-
	K	502.512	186.917	314.902	-
1955	T	1.358.502	351.728	1.003.776	-
	E	764.970	147.607	615.861	-
	K	593.532	204.121	387.915	-
1960	T	1.658.086	441.913	1.208.680	-
	E	913.142	174.775	734.065	-
	K	744.944	267.138	474.615	-
1965	T	2.022.230	455.900	1.562.555	-
	E	1.104.129	159.613	942.236	-
	K	918.101	296.287	620.319	-
1970	T	2.644.713	545.704	2.099.009	-
	E	1.431.082	180.725	1.250.357	-
	K	1.213.631	364.979	848.652	-
1975	T	3.325.181	561.635	2.763.546	-
	E	1.769.295	158.861	1.610.434	-
	K	1.155.886	402.774	1.153.112	-
1980	T	4.104.552	676.784	3.426.814	864
	E	2.156.003	195.332	1.960.101	570
	K	1.948.549	481.542	1.466.713	294
1985	T	5.136.651	603.759	4.529.613	3.279
	E	2.681.088	165.941	2.513.313	1.834
	K	2.455.563	437.818	2.016.300	1.445
1990	T	6.521.043	635.685	5.883.908	1.450
	E	3.394.557	165.888	3.227.941	728
	K	3.126.486	469.797	2.655.967	722
2000	T	8.980.105	593.606	8.386.260	239
	E	4.553.379	128.422	4.424.901	56
	K	4.426.726	465.184	3.961.359	183
2010	T	11.933.257	371.084	10.924.239	637.934
	E	5.978.499	59.649	5.572.035	346.815
	K	5.954.758	311.435	5.352.204	219.119

Kaynak: 1927-1965 Genel Nüfus Sayımı Sonuçları derlenerek hazırlanmıştır.

*1927 verileri sadece İstanbul'un kent merkezinde yaşayan nüfusunu kapsamaktadır.



Şekil 20: İstanbul Nüfusunun Okur-Yazarlık Durumu (1927-2010)

Savaştan çıkmış bir ülkenin içinde bulunduğu durum ve 1 Kasım 1928 tarihinde uygulamaya konulan harf inkılabı olarak nüfusun okur-yazarlık durumunun düşmesine neden olmuştur. 1353 sayılı ‘Yeni Türk harflerinin kabul ve tatbiki hakkında Kanun’ ile Arap alfabesini esas alan Osmanlıca uygulaması terk edilip, Latin alfabesi millî alfabe olarak benimsenmiştir. Yeni alfabenin, eğitim-öğretime uyarlanması sürecinde ülkede okur-yazar oranının düşük olmasının nedenleri arasında değerlendirilebilir. 1927 %10 olan okur-yazar oranı 1935’te %20’ye yükselmiştir.

Latin alfabesinin Türkçeye uyarlanmış bir biçiminin toplumda benimsenmesi ve yeni eğitim kadrosunun yetiştirilmesiyle okur-yazar oranı da yükselmeye başlamıştır. Türkiye’de 1927-1965 döneminde okur-yazar nüfusun oranı cinsiyet bakımından değerlendirildiğinde; kadın ve erkek her iki cinsiyet için sürekli artış göstermekle birlikte; erkek nüfusun okur-yazarlık oranı kadın nüfusuna göre her zaman yüksek olduğu gözlenmektedir. 1950 yılında Türkiye’nin toplam nüfusun ancak 1/3 okur-yazar durumundadır. 1960 yılında ise toplam nüfusun %60 okur-yazar olup, nüfusun yaklaşık 1/2 okur-yazar sıfatı kazanmıştır.

İstanbul’da ise, 1927-1965 döneminde nüfus sayımlarına Türkiye geneline göre eğitim düzeyinin her zaman daha yüksek olduğunu bilinmektedir. Türkiye genelinde okur-yazar olmayan nüfus oranı ile İstanbul’un okur-yazar oranı karşılaştırıldığında; İstanbul’un ülke geneline göre okur-yazar oranının çok daha yüksek olduğu görülüyor. 1965 yılına kadar Türkiye’de okur-yazar olmayan nüfusun oranı okur-yazar olan nüfusa göre daha yüksektir. Dikkat edilirse ülke genelinde

okur-yazar olmayan nüfusun oranı daha yüksektir. İstanbul'da ise toplam nüfus içinde okur-yazar oranının; okur-yazar olmayan nüfusa oranla her zaman daha yüksek olduğu gözlenmektedir. 1970-2010 yılları arasında, İstanbul'da okur-yazar nüfusun oranı sürekli yükselirken; okur-yazar olmayan nüfusun oranı azalmaktadır. Ancak 2010 yılında TÜİK tarafından ortaya konulan verilerde 371.084 kişinin okur-yazar olmadığı açıklanmıştır. Ayrıca ADKS verilerine göre 637.934 kişinin okur-yazarlık durumu tespit edilememiştir. Türkiye genelinde 1927 yılında toplam nüfusun sadece %10'u okur-yazar durumunda iken; 2010 yılında ise Türkiye'de okur-yazar oranının %90'na çıktığı görülmektedir. İstanbul'da görülen eğitim seviyesindeki bu olumlu gelişmeler, Türkiye geneline yansımıştır. Türkiye nüfusunun eğitim-öğretim durumu irdelenirken istatistiklerin sürekli olumlu yönde değiştiği görülmektedir..

4.3.5.2. Bitirilen Son Öğrenim Kurumuna Göre İstanbul Nüfusu

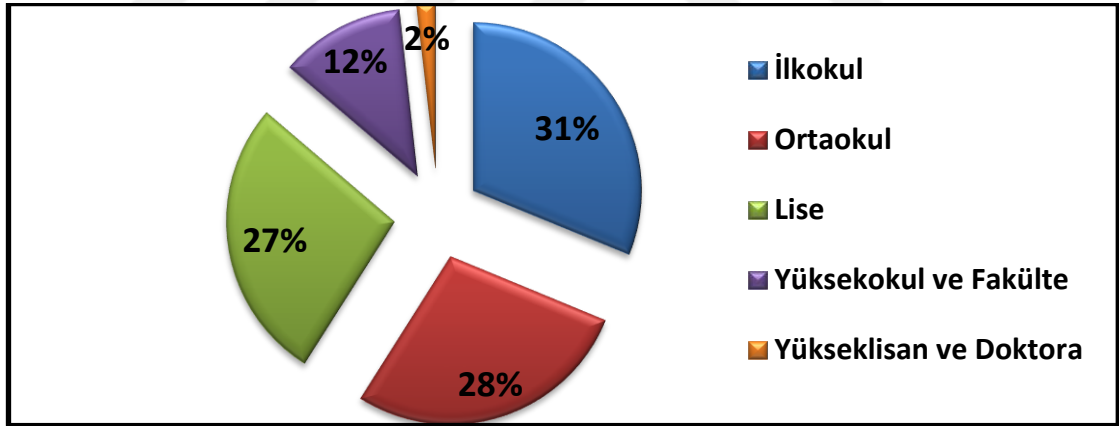
Okur-yazar nüfusun niteliğinin ortaya konulması amacıyla bir öğrenim kurumundan mezun alanlar ve bir öğretim kurumundan mezun olmayanlar şeklinde iki ana bölüm şeklinde irdelenmektedir. Herhangi bir öğrenim kurumundan mezun olan nüfus: İlkokul, ortaokul veya dengi okul, lise veya dengi okul, yüksekokul veya fakülte, yüksek lisans veya doktora mezunu olanlar şeklinde gruplandırılmaktadır. İstanbul nüfusu, bitirilen son öğrenim kurumuna göre irdelendiğinde; İstanbul'da okur-yazar nüfusun yarıya yakını ilkokul mezunu olduğu görülmektedir. Ortaokul ve dengi okul mezunları 1950 öncesi büyük bir kısmı kadınlardan oluşurken; özellikle 2000'li yıllara doğru ortaokul ve dengi okul mezunları kadın nüfusun sürekli yükseldiği tespit edilmiştir. 1950-2010 döneminde İstanbul'da lise ve dengi okul mezunlarının toplam okur-yazar nüfus içindeki oranının yükseldiği gözlenmektedir.

2010 yılı eğitim istatistikleri belirlenirken, İstanbul'da ikamet eden yabancılar kapsam dışı tutulmuştur. Ayrıca 2010 yılında 629.995 kişinin eğitim durumu tespit edilmemiştir. 150.666 kişinin yüksek lisans ve doktora eğitimi almıştır (TÜİK, Bölgesel Göstergeler, 2010: 38). 1950-2010 bitirilen son öğrenim kurumuna göre İstanbul nüfus verileri irdelendiğinde; yıllar itibariyle erkek nüfus ile kadın nüfus arasındaki eğitim fark giderek azalmaktadır. 2010 yılında İstanbul'da ilkokul mezunu olan kadın nüfusun ilk kez erkek nüfusun önüne geçtiği görülmektedir.

Tablo 18: Bitirilen son öğrenim kurumuna Göre İstanbul Nüfusu (1950-2010)

Yıllar	Cinsiyet	Toplam	Mezun değil	İlkokul	Ortaokul	Lise	Fakülte
1950	T	1.066.365	2.755	319.168	173.332	107.920	26.686
	E	563.853	1.045	180.382	105.690	101.174	22.932
	K	502.512	1.710	138.786	67.642	6.746	3.754
1965	T	631.999	78.401	299.331	69.212	65.204	35.684
	E	567.577	73.807	279.780	59.827	51.323	31.088
	K	64.656	4.594	19.551	9.385	13.881	4.596
1970	T	2.009.009	526.377	1.077.840	230.990	190.034	73.768
	E	1.250.357	287.771	652.894	137.317	117.300	55.075
	K	848.652	238.606	424.946	93.673	72.734	18.693
1980	T	3.426.814	634.481	1.829.101	403.466	389.168	170.598
	E	1.960.101	324.942	1.051.613	237.697	219.619	126.230
	K	1.466.713	309.539	777.488	165.769	169.549	44.368
1990	T	5.883.908	900.080	3.152.937	713.099	771.747	346.045
	E	3.227.941	448.483	1.703.209	418.671	427.364	230.214
	K	2.655.967	451.597	1.449.728	294.428	344.383	115.831
2000	T	8.386.260	1.704.984	3.476.500	1.027.293	1.469.787	707.696
	E	4.424.901	835.824	1.756.483	613.641	803.593	415.360
	K	3.961.359	869.160	1.720.017	413.652	666.194	292.336
2010	T	11.623.837	802.207	2.686.941	2.392.317	2.346.189	1.034.132
	E	5.838.132	214.989	1.184.685	1.355.095	1.254.622	546.782
	K	5.785.705	587.218	1.502.256	1.037.221	1.091.567	469.350

Kaynak: 1950-2000 GNS ve 2007-2010 ADNKS verileri derlenerek hazırlanmıştır.

**Şekil 21:** Bitirilen Son Öğrenim Kurumuna Göre 2010 Yılı İstanbul Nüfusu (2010)

Bitirilen son öğrenim kurumuna göre 2010 yılı İstanbul nüfusuna bakıldığında; toplam nüfusun %31'i ilköğretim mezunu iken; %28'i ortaokul, %27'si lise, %12'si yükseköğretim veya fakülte, %2'si ise yüksek lisan ve doktora mezunu olduğu tespit edilmiştir. Türkiye'de eğitim alanında yaşanan gelişmeler İstanbul nüfusunun da eğitim-öğretim yapısına yansımıştır. Özellikle kadınların sosyal hayata girmesi, eğitim durumunu da etkilemiştir. İstanbul nüfusunun okur-yazarlık durumu, cinsiyet bakımında karşılaştırıldığında; İstanbul nüfusu; bitirilen son öğrenim kurumuna göre kadın ve kadın nüfusun birbirine yakın düzeyde olduğu gözlenmektedir.

4.4. İstanbul Nüfusunun İşgücü Yapısı ve Özellikleri

Ülkelerin gelişmişlik ölçütlerinden biri de toplam nüfus içindeki aktif nüfus oranı ve aktif nüfusun faaliyet kollarına göre dağılımıdır. Bir ülkede ya da sınırları belirlenmiş bir bölgede toplam nüfusun üretime katılımı itibariyle irdelendiğinde; çalışan nüfus ve çalışmayan nüfus olmak üzere iki kola ayrılmaktadır. “Toplumu teşkil eden fertleri, çalışarak mal ve hizmet üretenler; çalışmayıp tüketici durumda olmak üzere, iki gruba ayırmak mümkündür. Bu gruplardan ilkinde yani üretici fertlerin teşkil ettiği nüfus kütlesine ‘faal nüfus’ (Active population); diğerine, yani tüketici durumunda olan fertlerin oluşturduğu gruba ise, faal olmayan nüfus (Inactive population) adı verilir” (Tandoğan, 1998: 146).

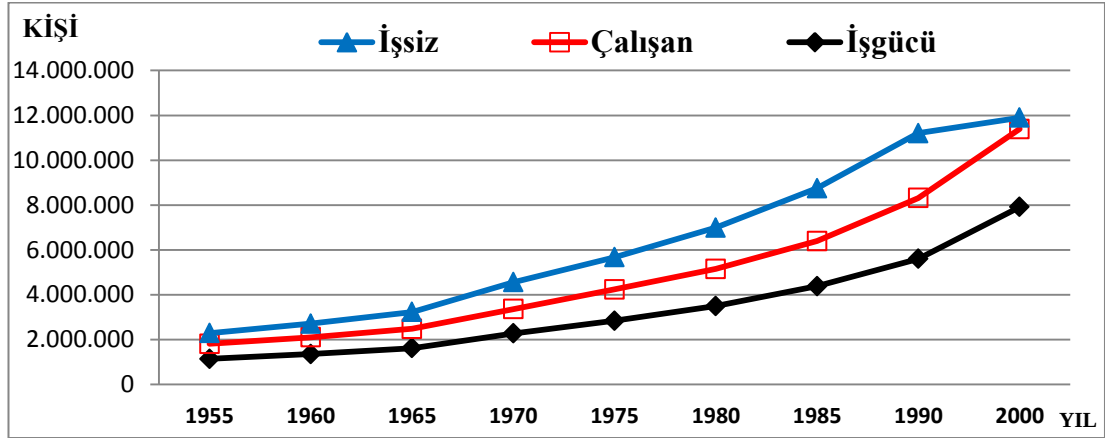
Çalışma çağındaki nüfus grubunda yer alan ve belirli bir işi olan nüfusa çalışan nüfus ya da aktif nüfus denir. Çalışma çağındaki nüfus grubunda yer almasına rağmen herhangi bir işi olmayan nüfus ise, işsiz nüfus ya da iş gücüne dâhil olmayan nüfus olarak tanımlanmaktadır. İşgücü, bir ülkedeki çalışma çağındaki yani 15 yaş ve üzeri yaştaki istihdam edilenler ile işsizlerin toplamını ifade eder (www.tuik.gov.tr: 8.5.2014). Türkiye’de işgücü kapsamında giren nüfusun yaş sınırı bazı dönemlerde değiştiği görülmektedir. Örneğin 15-64 yaşları arasındaki nüfusa ‘çalışma çağındaki nüfus’ adı verilir. Ülkemize ait çalışma istatistiklerinde, ‘çalışma çağındaki nüfus’un altı sınırı 15 yaş alınmış; fakat 1970 tarihinden itibaren ülke şartlarına daha uygun olduğu düşünülerek bu sınır 12 yaşa kadar indirilmiştir(Tandoğan,1998:147). AB uyum yasaları kapsamında ‘çalışma çağındaki nüfus’un alt sınırı yeniden 15 yaşa çıkarılarak; Türkiye’de işgücü, yani çalışma çağındaki nüfus 15-64 yaşları arasındaki nüfusu kapsamıştır. Türkiye’de çalışma çağındaki nüfusun alt sınırı; 4+4+4 zorunlu temel eğitimin bitişini ifade ederken; üst sınırı da emeklilik yaşına karşılık gelmektedir. Ayrıca çalışma çağındaki nüfusun bir kısmı işgücünde dâhil olmazken; henüz çalışma çağı dışında kalan nüfusun bir kısmını ise işgücüne katılmakta olduğu görülmektedir. İstanbul’da istihdam ve işsizlik oranlarında 1950-2010 döneminde meydana gelen değişim Tablo;19’da ‘Ekonomik Faaliyet Kollarına Göre İstanbul Nüfusu’ başlığı altında verilmiştir. İstanbul’un istihdam oranı yıllar itibariyle Türkiye ortalamasına yaklaşık aynı düzeydedir; ancak İstanbul’un işsizlik oranı, Türkiye ortalamasının oldukça üzerindedir. 2013 yılında Türkiye işsizlik ortalaması %9,7 iken; İstanbul’un işsizlik oranı ise %11,2 ile Türkiye ortalamasının üzerinde yer almaktadır (www.tuik.gov.tr : 04.17.2015).

TÜİK verilerine göre 2010 yılı Türkiye genelinde; işsizlik oranının en yüksek olduğu yer %14,3 ile İstanbul ilidir. Ayrıca işsizlik oranının en yüksek olduğu yerin kadınlar için %17,4 ile İstanbul'dur. 15 ve daha yukarı yaştaki kurumsal olmayan nüfusun %18,3'ünü barındıran İstanbul toplam istihdamın ise %17,5'ine sahiptir(TÜİK,2010). İstihdam oranındaki değişim yıllar itibarıyla irdelendiğinde; 1955-2000 sürecinde Türkiye'de işgücünün sürekli yükseldiği, bununla birlikte çalışan nüfus oranı sürekli yükselmiştir. İşsizlik oranlarında ise dalgalı bir grafik görülmektedir.

Tablo 19: Türkiye ve İstanbul'da Cinsiyete Göre Nüfusunun İşgücü (1955-2010)

YILLAR		TÜRKİYE			İSTANBUL		
		İktisaden Faal olan Nüfus			İktisaden Faal olan Nüfus		
		İşgücü	Çalışan	İşsiz	İşgücü	Çalışan	İşsiz
1955	T	14.589.543	12.205.272	2.384.271	1.145.218	670.593	474.625
	E	7.282.983	6.943.563	339.420	653.172	580.187	72.985
	K	7.306.560	5.261.709	2.044.851	492.046	90.406	401.640
1960	T	16.327.814	12.993.245	3.334.569	1.357.369	748.867	608.502
	E	8.223.517	7.697.483	526.034	755.770	653.472	102.298
	K	8.104.297	5.295.762	2.808.535	601.599	95.395	506.204
1965	T	18.242.797	13.557.860	4.684.937	1.618.213	868.957	749.256
	E	9.270.015	8.420.829	749.186	893.542	758.986	134.556
	K	9.072.782	5.137.031	3.935.751	724.671	109.971	614.700
1970	T	23.280.116	15.118.887	8.161.229	2.279.236	1.085.655	1.193.581
	E	11.712.083	9.306.342	2.405.741	1.243.013	914.869	328.144
	K	11.568.033	5.812.545	5.755.488	1.036.223	170.786	865.437
1975	T	26.945.724	17.383.828	9.561.896	2.837.984	1.403.471	1.434.513
	E	13.823.470	11.179.506	2.643.964	1.517.566	1.551.732	365.834
	K	13.122.254	6.204.322	6.917.932	1.320.418	251.739	1.068.679
1980	T	30.539.621	19.212.193	11.194.199	3.500.307	1.654.154	1.840.160
	E	15.401.820	12.282.257	3.024.831	1.845.051	1.408.324	432.667
	K	15.137.801	6.927.936	8.169.368	1.655.256	245.830	1.407.493
1985	T	35.339.299	21.579.996	13.670.254	4.380.003	2.014.350	2.359.306
	E	17.803.595	13.932.731	3.820.952	2.292.289	325.779	599.563
	K	17.535.704	7.647.265	9.848.302	2.087.714	1.688.571	1.759.743
1990	T	40.783.431	24.726.601	16.030.516	5.604.703	2.707.397	2.893.774
	E	20.548.725	16.073.560	4.459.698	2.923.988	2.214.110	707.363
	K	20.234.706	8.653.041	11.570.818	2.680.715	493.287	2.186.411
2000	T	76.040.972	25.997.141	2.547.218	7.919.177	3.471.400	505.841
	E	51.274.194	16.567.405	1.812.414	4.006.837	2.573.540	335.849
	K	25.683.222	9.429.736	734.804	3.912.340	897.853	169.992
2010	T	-	-	-	-	-	-
	E	-	-	-	-	-	-
	K	-	-	-	-	-	-

Kaynak:1955-2000 GNS verileri derlenerek hazırlanmıştır.



Şekil 22: İstanbul’da iktisaden faal olan nüfus (1955-2000)

Türkiye’de kadın ve erkek nüfusun işgücüne katılım oranlarında büyük farklılıklar dikkat çekmektedir. Söz konusu bu farklılıkların temel nedenleri arasında, kadının ev sorumluluğunu üstlenmesi nedeniyle aktif iş hayatına katılamaması; ailede çocuk bakımını üstlenmesidir. Özellikle kırsalda tarım alanında çalışan kadın nüfus; kente yerleştğinde işgücüne dâhil olacak yeterli vasa sahip olmadığı için işgücünden çekilmektedir. Buradan hareketle kırdan kente göç olayları, kadın istihdamını olumsuz yönde etkilemektedir. İstanbul’da kadının işgücüne katılımı Türkiye geneline göre oldukça yüksek olmakla birlikte, şehrin sürekli göç alması nedeniyle; şehrin toplam nüfusuna göre kadının istihdama katılım oranını Tablo:19’da görüldüğü üzere oldukça düşüktür.

Nüfus ve nüfus artış hızı, istihdamın yapısını belirleyici konumundadır. Genç nüfus yapısına sahip olan Türkiye’de çalışma çağındaki nüfus sürekli artmaktadır. Bunla birlikte toplam nüfus içinde işgücüne katılım oranı arttırmaktadır. “Ülkelerin kalkınma hızları ile nüfus artış hızları arasında müspet bir korelasyon, refah seviyesindeki artış ile nüfus artış hızı arasında da müspete doğru bir korelasyon mevcuttur. Nüfus artış hızı ile kalkınma hızı birbirine müspet yönde tesir etmektedir (Zaim, 1973: 32). Ancak Türkiye’de istihdam edilen nüfus artsa da ülkedeki istihdam oranı, nüfus artışı hızını karşılayamadığı için işsizlik oranlarının artmasına neden olduğu görülmektedir.

4.4.1. Ekonomik Faaliyet Kollarına Göre İstanbul Nüfusu

Temel ekonomik faaliyet kolları tarım, sanayi ve hizmet sektörü olarak üç ana kategoriye ayrılmaktadır. Ekonomik sektörlerde birçok faaliyet alanı bulunmaktadır; ancak; bu sektörler tarım, sanayi ve hizmet sektörü içinde kategorize edilmektedir.

Bir ülkede tarım sektörü, sanayi sektörü ve hizmet sektörlerinde istihdam edilen nüfus oranı, bahse konu ülkenin ekonomik gelişmişlik düzeyinin göstergesidir. Türkiye ekonomisinin temel karakteristikleri incelendiğinde; bölgeler ve şehirler arasında önemli gelişmişlik farkının olduğu görülmektedir. Bu anlamda İstanbul'un gelişim düzeyi, Türkiye'de diğer illerle kıyaslanamayacak kadar ileri seviyededir.

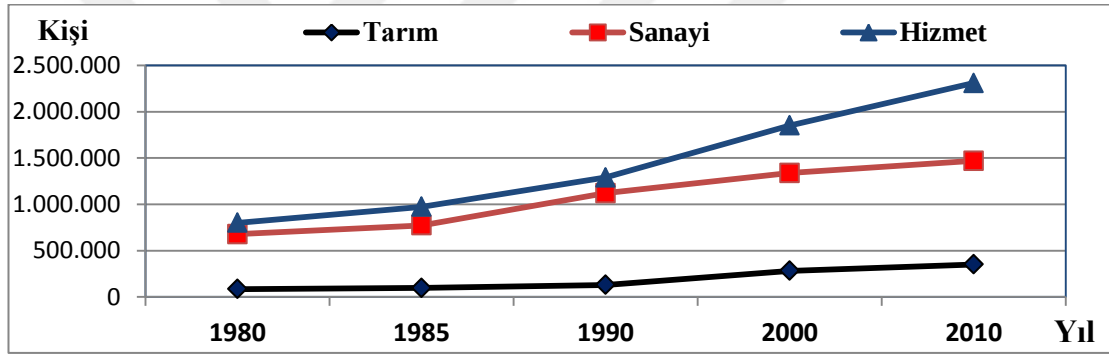
Türkiye'de çalışan nüfusun bölgelere göre dağılımı irdelendiğinde; bölgeler arasında büyük bir dengesizlik görülmektedir. Sanayi ve hizmet sektöründe çalışan nüfusun büyük bölümünün Marmara Bölgesi'ndeki Çatalca-Kocaeli ve Güney Marmara bölümlerinde yoğunlaşmaktadır. Sanayi alanında Türkiye'de en fazla nüfusun İstanbul'da istihdam edildiği görülmektedir. İstanbul, Türkiye'nin en önemli sanayi ve finans merkezlerinden birini oluşturmaktadır. Coğrafi imkânlarının elverişli olması İstanbul'da sanayinin gelişmesini sağlamıştır. Sanayinin gelişmiş olması İstanbul'da sanayi sektöründe istihdam edilen nüfusu artırmıştır. “Hem ülke genelinde hem de İstanbul ve ilçelerinde genel nüfustaki artış oranına paralel olarak iktisaden faal nüfusun da doğal olarak arttığını görmekteyiz. Ancak, 1980-2000 yılları arasında, Türkiye genelinde iktisaden faal nüfus artış oranı %49, çalışma çağındaki toplam nüfus artış oranından %69 daha düşük iken; tam tersine İstanbul genelindeki iktisaden faal nüfus artış oranı (%140) çalışma çağındaki toplam nüfus artış oranından (%126) daha yüksektir (Murat, 2006: 217).

Ekonomik faaliyet kollarına göre Cumhuriyetin ilk yıllarında tarım alanında çalışan nüfus oranı daha fazla iken; ülkede sanayileşmeye paralel olarak sanayi ve hizmet sektöründeki çalışan nüfusun artmış olduğu görülmektedir. Bu durumun temel nedeni Türkiye'de sanayileşme ve tarımda makineleşmenin artmasıyla birlikte, kentleşmenin hızlanmasından kaynaklanmaktadır. Türkiye'de ilk nüfus sayımının yapıldığı 1927 yılında toplam nüfusun %24'ü kentlerde yaşarken; 1950 yılında toplam nüfusun % 25'i şehirlerde yaşamaktadır. 1990 yılında ise Türkiye'de toplam nüfusun %59'u, şehirlerde yaşarken; 2000 yılında ise toplam nüfusun %65'i şehirlerde yaşamaktadır. 2015'te toplam nüfusu %90'ı kentlerde yaşamaktadır. 1950 sonrası başlayan kırsal alandan kentlere yönelik göçler; istihdamın boyutlarını da doğrudan etkilemiştir. Toplumsal yaşamı şekillendiren olayların bileşkesini yansıtan nüfusun ekonomik faaliyet kollarına göre dağılımı, aynı zamanda inceleme alanında yaşanan gelişmeler ve göstergeler arasında neden-sonuç ilişkisini yansıtmaktadır.

Tablo 20: Ekonomik Faaliyet Kollarına Göre İstanbul Nüfusu (1980-2010)

Yıllar	Cinsiyet	Tarım	Sanayi	Hizmet	Toplam İstihdam
1980	T	85.730	677.279	800.930	1.563.939
	E	50.035	596.161	685.712	1.131.908
	K	35.695	81.158	115.218	232.031
1985	T	97.439	773.040	973.118	1.873.597
	E	56.728	689.911	819.469	1.566.108
	K	40.711	113.129	153.649	307.489
1990	T	130.322	1.120.194	1.289.447	2.539.963
	E	68.318	942.486	1.065.651	2.076.455
	K	62.004	177.708	223.796	463.508
2000	T	282.317	1.338.053	1.851.030	3.471.400
	E	100.484	1.073.885	1.399.178	2.573.547
	K	181.833	264.168	451.852	897.853
2010	T	351.078	1.469.536	2.308.453	4.138.677
	E	110.245	1.162.138	1.649.688	2.921.711
	K	240.833	307.398	658.765	1.206.996

Kaynak: 1980-2000 GNS ve ADNKS 2010 verileri derlenerek hazırlanmıştır.



Şekil 23: Ekonomik Faaliyet Kollarına Göre İstanbul Nüfusu (1980-2010)

Türkiye’de istihdamın sektörel dağılımı yıllar içerisinde ciddi bir değişim göstermiş olup, tarım alanında çalışan nüfusun payı sürekli azalmıştır. Kırsal alanda gizli işsiz durumunda olan işgücü fazlası nüfusun şehirlere kaymasıyla, söz konusu ‘gizli işsizlik’ açığa çıkmıştır. Ayrıca şehirlere yığılan nüfus hizmet sektöründe yeni birimlerin kurulmasına yol açmıştır. Bu nedenle hizmet biriminde istihdam edilen nüfusta yığılma olmuştur. “Türkiye’deki işgücünün büyük bir bölümü tarım sektöründe istihdam edilirken kırdan kente göç ile birlikte tarım sektöründe istihdam azalmıştır. Göç edenler kentlerde imalat sanayi ve yoğun olarak da hizmet sektöründe çalışmaya başlamışlardır. Ancak kırsal kesimin büyük göç vermesine karşılık sanayi sektörü göçe paralel olarak büyüme gösterememiştir. Bu da kırsal kesimden göç edenlerin işsiz kalmasına ve formel sektörün dışına kaymasına yol açmıştır” (Bekiroğlu, 2010: 78).

1980 sonrasında, sanayileşme hızının artmasıyla birlikte tarım sektöründe istihdam edilen nüfus oranının %50’nin altına düştüğü görülmektedir. Ancak tarım

alanında çalışan nüfus miktarı artsa da faal nüfusun içindeki tarım alanında faaliyet gösteren nüfusun oranı sürekli azalmaktadır. Kırsal kesimden ve tarım sektöründen ayrılarak kentlere göç eden nüfusun önemli bir bölümü hizmet sektöründe toplanmıştır. 2010 yılı itibarıyla Türkiye’de 22.595.000 kişi çeşitli sektörlerde istihdam edilmektedir. Türkiye’de istihdam edilen nüfusunun %17,5’i İstanbul’da yer almaktadır. İstanbul’da istihdam edilen nüfusun sektörel bazda dağılımı incelendiğinde; faal nüfusun %0,4’ü tarım, %39,9’u sanayi ve %59,7’si de hizmet sektöründe çalışmaktadır (Temurçin, 2012: 109). İstanbul Türkiye’de en fazla nüfusu barındıran il olmakla birlikte istihdam oranı da ilk sırada yer almaktadır. “Ülkemizde 2011 verilerine göre sanayi sektörü varlığının yaklaşık %52’si Marmara Bölgesi’ndedir. Gerek bölge içinde gerekse ülke içinde en büyük pay İstanbul’dadır. Ülke içindeki toplam işyerlerinin %32’si, çalışanların %24,4’ü, yatırım teşvik belgelerinin %33,8’i İstanbul’da yer almaktadır. Ayrıca yaratılan katma değer %23’ü, İthalatın %49’u, ihracatın %45’i ise İstanbul tarafından gerçekleştirilmektedir (Doğan, 2013: 513). İstihdam edilenlerin cinsiyete göre dağılımına bakıldığında, İstanbul’da istihdam edilen erkek nüfusla birlikte, kadın nüfusun istihdamı artmaktadır. Ancak kadın nüfusun istihdam oranındaki payı 1950-2010 döneminde her zaman erkek nüfusla kıyaslanamayacak kadar düşük seviyede kalmıştır. “Günümüzde dünya ülkelerinin tümünde, kadın ve erkek eşitsizliği siyasi, sosyal ve ekonomik açılardan devamlılığını sürdürmektedir. Bu alanlardaki eşitsizlikler gelişmiş ülkelere oranla gelişmemiş veya Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelere çok daha belirgindir. Kadınların istihdam edilmesini destekleyen kanunların uygulamada etkili olamadığı görülmektedir” (Peker ve Kubar, 2015: 185). İstanbul’da 1980-2010 döneminde işgücünün sektörel olarak dağılımı değerlendirildiği, sanayi sektöründe istihdam edilen nüfusun ilk sırada olduğu görülmektedir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

1950-2015 DÖNEMİNDE İSTANBUL'DA NÜFUS HAREKETLERİ

Araştırmanın omurgasını oluşturan bu bölümde, 1950 sonrası İstanbul'da nüfus hareketleri irdelenmiştir. İstanbul'un tarihî, doğası ve saymakla bitmeyen güzellikleri; hemen herkesin yüzyıllardır bildiği ve tekrarladığı konulardır. Ancak 1950 sonrası İstanbul'da yaşanan göçler, İstanbul'u müstesna kılan bütün bu güzelliklerin zarar görmesine neden olmakta, hatta yok olmasına zemin hazırlamaktadır. Konuyla ilgili literatür taraması ve saha çalışmasında, İstanbul'un demografik yapısını şekillendiren temel etkenin göçler olduğu tespit edilmiştir.

Nüfus hareketlerinin üç temel değişkeni: doğum, ölüm ve göç verileri İstanbul ölçeğine indirgenerek derlenmiştir. 1950-2015 yılları arasında İstanbul'un aldığı göç, verdiği göç ve net göç miktarı; iller düzeyinde beşer yıllık dönemler halinde sınıflandırılarak Microsoft Excel ve CBS yazılımlarından "Arc Gis 10.4" programı aktarılmış ve işlenmiştir. İşlenmiş olan veriler tablo, grafik, diyagram şekilleri ve haritalardan oluşan görsel öğeler kullanılarak; göçlerin iller bazında oransal dağılım analizi yapılmıştır. 1950-2015 döneminde, İstanbul'da nüfus hareketlerinin niceliksel boyutu ortaya konularak; göçlerin doğurduğu sorunlar ve bu sorunlara karşı çözüm önerilerinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Ayrıca 'İstanbul'un net göç hızı', 'İstanbul'a göç eden nüfusun yaş', 'cinsiyet ve eğitim özellikleri', 'doğum yeri verilerine göre İstanbul nüfusu', 'nüfus kayıt yerine göre İstanbul nüfusu' ve 'İstanbul'un ilçelerinde nüfus ve şehrin makroform alanında görülen değişim süreci' irdelenmiştir.

5.1. Doğumlar

Nüfus hareketlerinin üzerinde rol oynayan ana etkenlerden biri olan 'doğum' ile ilgili verilerin geçerli ve güvenilir bir şekilde analiz edilmesi; bir ülkenin demografik yapısı için Hayatî bir öneme sahiptir. Doğumlar ve doğurganlık düzeyi, nüfus hareketlerinin temel değişkenler arasında yer almaktadır. "Nüfus miktarındaki artış, azalış veya belli bir dengenin sağlanması; doğumlar, ölümler ve göçlere bağlı olarak teşekkül

eder. Bu faktörlerin her birinin ayrı ayrı incelenmesi, demografinin en önemli konuları arasında yer alır. Bu üç faktörün değişmesi ile nüfusun miktarı ve yapısında önemli değişiklikler ortaya çıkmaktadır” (Tandoğan, 1998: 4-5). Daha net bir ifadeyle, doğumlar; herhangi bir yerde nüfusun miktarını ve nüfus yapısını belirleyen temel değişkenlerinden biri olarak değerlendirilmektedir. Nüfus değişiminde etkili olan faktörlerden biri de şüphesiz ki doğumlar ve ölümlerdir. Bir ülke nüfusunda, yıllık doğum ve ölüm oranları arasındaki fark, gerçek nüfus artış hızını verir (Doğanay, 1994: 12). Eğer bir ülkede doğumlar, ölümlerden fazla olursa nüfus artmakta olup bu durum doğal nüfus artışı olarak ifade edilmektedir. Doğum ve ölüm farkından meydana gelen azalma veya çoğalmalara normal hareketler denir (Emiroğlu, 1968: 151).

Demografik değerlendirmeler ve analizler için her şeyden önce nüfusun kayıt altına alınması gerekmektedir. Çünkü nüfusun miktarı, yaş gruplarına göre dağılımı, iş gücü kapasitesi, gıda ve çeşitli hizmetlere olan ihtiyaçlar bakımından mevcut durumun değerlendirilmesi ve geleceğe yönelik planların yapılmasında; nüfusun artış, azalış ya da dengede kalma durumlarının tespit edilmesi gerekmektedir. Nüfus hareketlerinin tespit edilmesi ülkenin geleceğine yönelik planlar açısından Hayatî bir önem taşımaktadır. Türkiye’de Cumhuriyet devrinde yapılan sayımlar hemen hemen matematik doğrulukta bilgiler getirmiştir (Darkot, 1961: 12). Ancak, Türkiye’de 1970 öncesi dönemde meydana gelen doğumları, nüfus kayıtlarından net ve doğru olarak çıkarmak mümkün değildir. Bunun temel nedeni yıl içerisinde meydana gelen doğumların tamamının nüfusa kayıt ettirilmemesidir. Ülke sınırlarının genişliği, köylerin uzaklığı, ulaşım imkânlarının yetersizliği ve kentlerde bile nüfus miktarıyla uyumlu ve yeterli araç ve imkânâna sahip nüfus bürolarının olmaması, doğumların her ay ve hiç olmazsa yıl içinde resmî kurumlar tarafından takip ve kaydına imkân vermemiştir (Cillov, 1960: 252). “Demografik değişimleri ampirik olarak mekânsal düzeyde sorgulayabilmek ve anlamak o mekana ilişkin sunulan verilerin güvenilirliğine bağlıdır. Geri kalmış ülkelerin büyük çoğunluğu ile gelişmekte olan ülkelerin bazılarında demografik verilerle ilgili yaşanan en önemli sıkıntı, özellikle 20.yy ilk yarısına ait verilerin olmayışıdır. Çoğu kez belirli bir standarda uymayan ancak çalışmalar için gerekli olan veriler çeşitli kaynaklardan derlense bile bu durumda temin edilen verilere olan güvenilirlik sorgulanması ortaya konulan verilerle ilgili önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır” (Yücesahin, 2009: 9).

Doğumların büyük bir kısmının, genellikle çocukların okul çağına geldikleri dönemde yani 5-6 yaşlarında nüfusa kaydettirilmemesi nedeniyle 1970 öncesi

dönemde meydana gelen, doğumlarla ilgili doğru ve net verilere ulaşmak mümkün değildir (İstatistik Umum Müdürlüğünün ‘Nüfus Hareketleri 1935-1945, 1946:2). Türkiye’de 1964-1974 yılları arasında nüfusu en fazla olan 25 il için sağlık personeli aracılığıyla ‘doğum’ verileri derlenmeye başlamıştır. Nitekim Türkiye’de 1974 yılına dek 25 ilde; 1975 yılında 30 ilde doğumlarla ilgili veriler toplanmıştır. 1976 yılında ise doğumlarla ilgili verilerin toplandığı il sayısı 35’e çıkmıştır (Sosyalizasyon Bölgelerinden Derlenen Doğum İstatistikleri, 1979: 5). 1981’de doğum verileri derlenen il sayısı 49’a çıkartılmıştır. Geleceğe dönük plan ve programların yapılabilmesi için Türkiye genelinde doğum verilerine ihtiyacı duyulmuştur. Bu nedenle ilgili kurum ve kuruluşlarla bir dizi toplantılar yapılarak doğum olaylarına ilişkin bilgilerin ‘Nüfus Teşkilatları’ kanalı ile derlenmesine karar verilmiştir. Böylece, Türkiye genelinde ilk kez 1983’te doğum istatistikleri derlenmeye başlamıştır; ancak, TÜİK tarafından yapılan değerlendirmelerden sonra, bu yöntemle derlenen doğum istatistiklerine ilişkin verilerin idârî kayıtlardan eksik ve sağlıklı olduğu tespit edilmiştir. Bu sebepten 1986 yılına kadar doğum istatistiklerinin derlenmesine ara verilmiş (<http://www.tuik.gov.tr>; 08.10.2015). 2000 sonrasında ise, İstanbul’un demografik özelliklerine dair kadınların doğurganlığı ile ilgili TÜİK tarafından daha güncel ve geçerli veriler ortaya konulmuştur. Merkezî Nüfus İdaresi Sistemi (MERNİS) dinamik bir yapıya sahip olması nedeniyle doğum istatistiklerini sürekli güncellemektedir. Ayrıca 2000 sonrası doğum ve doğurganlıkla ilgili verilere dair toplam doğum sayısı da ortaya konulmaktadır. Türkiye’nin demografik yapısını ortaya koyan pek çok araştırma ve yayın yapılmıştır. Ancak Türkiye nüfusunun doğurganlık yapısıyla ilgili yayınlar arasında, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü (HÜNEE) tarafından gerçekleştirilen çalışmalar ön plana çıkmaktadır.

Türkiye’de kayıt sistemlerinin eksik ve yetersiz olmasından dolayı, il bazında Cumhuriyet dönemindeki doğurganlık düzeyinin analizi için veri bulunmamaktadır. Bu bakımdan uzun dönemde doğurganlık düzeyinde gerçekleşen değişimi incelemek için dolaylı tahminlerden yararlanılmıştır (Demirel, 2004: 14). Ancak 1970 öncesi ‘toplam doğurganlık hızı’ ile ilgili veriler, Frederic Shorter’ın danışmanlığında TÜİK’in gerçekleştirdiği nüfus projeksiyonları çalışması çerçevesinde, genel nüfus sayımı verileri çeşitli varsayımlar kullanılarak, Türkiye için 1968 öncesi toplam doğurganlık hızları hesaplanmıştır (Karaduman Taş, 1996: 28). Türkiye’de doğum ve

doğurganlıkla ilgili sorulara 1970 sonrasında yapılan nüfus sayımlarında yer vermeye başlanmıştır.

5.1.1. Doğum ve Doğurganlıkla İlgili Kavramlar

Doğumlar ve ölümler; nüfusun niteliğini, yaş ve cinsiyet dağılımını, gelişimini belirleyen doğal faktörleri oluşturmaktadır. Nüfus hareketlerinde doğumların ölçülmesi amacıyla farklı yöntemler kullanılmaktadır. Herhangi bir yerde doğumların kayıt altına alınarak verilerin irdelenmesi, toplam nüfusun doğurganlık oranı hakkında bilgilerin ortaya konulmasını sağlamaktadır. Doğum ve Doğurganlıkla ilgili verilen kayıt altına alınmasında: Toplam Doğurganlık Hızı (TDH), Genel Doğurganlık Oranı (GDO), Kaba Doğum Oranı (KDO) ve Yaşa Özel Doğurganlık Hızı (YÖDH) olmak üzere dört ana ölçüt kullanılmaktadır (<http://www.tuik.gov.tr>; 05.28.2015). Doğum ve doğurganlıkla ilgili ölçüler; kayıt altına alınan nüfus verilerinin analiz edilerek, toplam nüfusun doğurganlık yeteneği hakkında bilgilerin ortaya konulmasını sağlamaktadır. Nüfus, bir ülkenin en önemli güç kaynağıdır. Ülkelerin mevcut nüfus özellikleri ve gelecekteki nüfus potansiyeli hakkında bilgi edinmek açısından doğum ve doğurganlıkla ilgili bu ölçülerin ortaya koyduğu veriler hayati bir önem taşımaktadır. Doğumlarla ilgili ölçülerin tanımları ve formülleri açıklanarak İstanbul ve Türkiye genelinde doğum ve doğurganlıkla ilgili veriler derlenerek analiz edilecektir.

Toplam Doğurganlık Hızı (TDH): Bir kadının, doğurgan olduğu 15-49 yaşları arasında, yaşayacağı ve belirli yaşa özel doğurganlık hızını takip edeceği varsayımı altında doğurabileceği ortalama canlı doğan bebek sayısıdır. TDH; yakın zamandaki doğurganlık düzeyini yansıtan önemli bir göstergedir. TDH; doğurganlık çağının başlangıcı ile sonuna geldiğinde teorik olarak bir kadına düşen canlı doğum sayısını ifade etmektedir.

Genel Doğurganlık Hızı (GDH) : Belli bir yıl içinde 15-49 yaş grubunda her 1000 kadın başına düşen doğum sayısıdır. Genel doğurganlık hızı verileri hesaplanırken sadece doğum yapabilecek yaşta kadın nüfusa dikkate alınmaktadır. Özel doğurganlık oranı tanımlamasında erkek nüfus ve doğum yapma yaşının dışında kalan 14 yaş altı ve doğum oranının giderek düştüğü 45 yaş üstünde bulunan kadın

nüfus hesaplamaya dâhil edilmemektedir. ‘GDH’ hesaplamalarında paydaya sadece 15-40 yaş kadınlar, yani doğurganlık çağındaki kadın nüfus yazıldığından doğurganlık düzeyini daha duyarlı bir şekilde gösteren bir ölçüttür.

Kaba Doğum Hızı (KDH): Belli bir yıl içinde her 1.000 nüfus başına düşen doğum sayısıdır. Bir toplumda belli bir zaman zarfında meydana gelen canlı doğum sayısının aynı toplumun aynı süre içindeki nüfus miktarına bölümü ‘KDH olarak ifade edilmektedir. KDH verilere ulaşmak ve hesaplamak çok kolay olması nedeniyle sık kullanılan bir ölçüttür; ancak hesaplamalarda doğurganlığa katkısı olmayan çocuk ve yaşlılar da dâhil edilerek bütün nüfusun kapsanması nedeniyle ortaya koyduğu sonuçlar güvenilir değildir. KDH, doğumlarla ilgili daha çok genel bilgi veren, ayrıntılı bilgiler ortaya koymayan bir ölçüttür.

Yaşa özel doğurganlık hızı (YÖDH): Belli bir yaş grubunda kadın başına düşen, ortalama canlı doğan bebek sayısı yaşıya özel doğurganlık hızı olarak ifade edilebilir. Belirli bir yaş grubundaki her 1000 kadın başına düşen doğum sayısını göstermektedir. “YÖDH; yaşa göre tipik eğriler şeklindedir. Bu eğriler, yaşa özel doğurganlığın iki boyutunu göstermektedir: Birincisi, kadının yaşına göre doğurganlık dağılımı, ikincisi ise, eğrinin altında kalan yani düzeydir. Yaşıya göre dağılım, doğurganlığın yaş yapısı olarak da ifade edilir (Türkiye Nüfusu, 1923-1994 Demografi Yapısı ve Gelişimi, 1995: 12). Yani doğurganlığın hangi yaş grubunda ne kadar olduğunu bulmak amacıyla kullanılmaktadır. KDH ve GDH verilerine göre YÖDH verileri daha duyarlı bir ölçüttür.

5.1.2. İstanbul Nüfusunun Doğum ve Doğurganlık Yapısı

İstanbul’da doğum ve doğurganlıkla ilgili analizlerde; öncelikle TDH, GDH, YÖDH ve KDH ölçütleri ile ortaya konulan veriler derlenmiştir. Doğurganlık için birçok farklı ölçüt bulunmaktadır. Bu çalışmada daha net, öz ve sağlıklı değerlendirmeler yapmak amacıyla TDH verileri esas alınmıştır. Çünkü TDH, çok sayıda demografik ve sosyoekonomik faktörlerin etkisini yansıtan bir göstergedir. Doğurgan çağıdaki kadının sosyal statüsü, eğitim düzeyi, çocuğa bakışı ve beklentileri yanında; gelir düzeyi, evlenme yaşı, örf, adet, inanışlar, aile planlaması ve doğum kontrolü yöntemlerine erişebilme, tıbbî teknoloji düzeyi, çocuğun

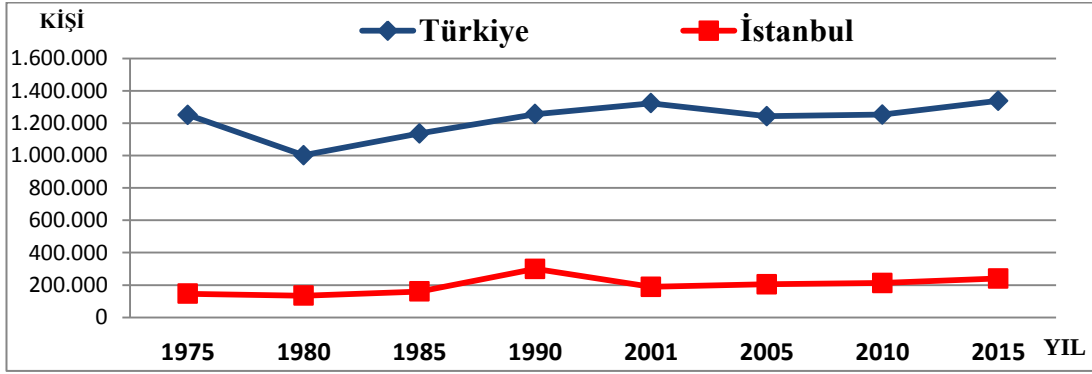
ekonomik maliyeti, erkek çocuk tercihi, hane halkının sosyal statüsü gibi çok sayıda değişkenin doğurganlık hızlarına etki ettiği bilinmektedir (Özgür, 2004: 6-7).

Türkiye genelinde doğumlarla ilgili veriler 1975 yılı itibariyle kayıt altına alınmaya başlamıştır. 1975 yılında Türkiye’de canlı doğan bebek sayısı 1.251.054 kişi iken; 1980 yılında canlı doğan bebek sayısı 1.001.496 kişiye düşmüştür. Türkiye’de canlı doğan bebek sayısı 1985 yılında bir önceki döneme göre artmış olup 1.136.179 kişiye yükselmiştir. İstanbul’da ise, 1975 yılında canlı doğan bebek sayısı 145.968 kişi iken; 1980 yılında 134.192’ye düşmüştür. 1985 yılında İstanbul’da canlı doğan bebek sayısı bir önceki döneme göre kısmen artarak 159.715 kişiye yükselmiştir. 1990 yılında İstanbul’da 299.289 doğum gerçekleşmiş olup 1980 yılına göre İstanbul’da doğum sayısı ikiye katlanmıştır. Doğumlar, Türkiye genelinde giderek düşmektedir; ancak İstanbul’da yaşanan doğum sayısının artması şehrin nüfusunun göçler nedeniyle hızla büyümesinden değerlendirilmektedir.

Tablo 21: İstanbul ve Türkiye’de Doğumlar (1975-2015)

Yıl	Türkiye	İstanbul	Yıl	Türkiye	İstanbul
1975	1.251.054	145.968	2006	1.254.157	207.693
1980	1.001.496	134.192	2007	1.287.784	221.730
1985	1.136.179	159.715	2008	1.292.839	225.737
1990	1.255.763	299.289	2009	1.261.299	209.656
2001	1.323.195	188.535	2010	1.253.309	212.776
2002	1.229.417	181.985	2011	1.237.172	211.363
2003	1.198.763	187.812	2012	1.259.877	224.469
2004	1.222.242	197.035	2013	1.291.217	228.395
2005	1.243.513	205.143	2014	1.337.504	240.350

Kaynak: Türkiye Nüfusu, 1923-1994 Demografi Yapısı ve Gelişimi, 1995: 12) (Shorter ve Macura, 1982: 51), (2000 Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, 2003: 137-158) (Murat vd. 1997:218-230), (Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü (HÜNEE) 1993-Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması, 1994) bu kaynaklarda yer alan verilerden yararlanılarak hazırlanmıştır.



Şekil 24: İstanbul ve Türkiye’de Doğumlar (1975-2015)

Türkiye’de doğumlarla ilgili daha ayrıntılı, güvenilir ve geçerli veriler 2000 sonrası dönemde yayınlanmaya başlamıştır. TÜİK tarafından yayımlanan doğum istatistiklerine göre Türkiye’de yıllar itibariyle canlı doğan bebek sayısının artmakta olduğu görülmektedir. 2001 yılında 1.323.195 çocuk dünyaya gelirken; 2005 yılında canlı doğan bebek sayısı 1.243.513 olarak tespit edilmiştir. İstanbul’da ise, 2001 yılında 188.535 çocuk dünyaya gelirken; 2005 yılında canlı doğan bebek sayısı 205.143 olarak tespit edilmiştir. 2001-2005 döneminde Türkiye genelinde canlı doğan bebek sayısı düşerken ve İstanbul’da ise canlı doğan bebek sayısının artmış olduğu görülmektedir.

2006 yılında, Türkiye genelinde canlı doğan bebek sayısı 1.254.157 olarak kayıtlara geçerken; bu rakam 2010 yılında 1.253.309 seviyesine gerilemiştir. İstanbul’da ise 2006’da canlı doğan bebek sayısı 207.693 olarak kayıtlara geçerken 2011 yılında canlı doğan bebek sayısı 212.776 olarak tespit edilmiştir. 2014 yılında ise, Türkiye genelinde canlı doğan bebek sayısı 1.337.504 kişi seviyesine çıkarak, 2000 sonrası en yüksek düzeye ulaşmıştır. 2014’te İstanbul’da canlı doğan bebek sayısı ise 240.350 olarak kayıtlara geçmiştir. Türkiye genelinde olduğu gibi İstanbul’da canlı doğan bebek sayısı 2000 sonrasında giderek artmaya başlamıştır. Türkiye’de ekonomik refahın yükselmesi, sağlık alanında yaşanan gelişmeler canlı doğan bebek sayısının artmasını sağlamıştır.

İstanbul’un doğum ve doğurganlık durumu ile ilgili, 1970 öncesi toplam doğurganlık hızı verileri Frederic C.Shorter ve Miroslav Macura’nın gerçekleştirdiği nüfus projeksiyonları ile elde edilen veriler kullanılmıştır. Shorter ve Macura’nın hazırladığı Türkiye’de 1950-1975 dönemindeki doğurganlık eğilimlerine dair yapılan

bu çalışmada: 1945-1968 dönemini kapsayan İstanbul-İzmir nüfusu 10.000 ve daha fazla; nüfusu 10.000'den az yerleşim birimleri için hesaplandığı toplam doğurganlık hızları da yer almaktadır. Veri yetersizliği nedeniyle İstanbul ve İzmir'in birleştirilen verilerin 2/3'si İstanbul'a, 1/3'i İzmir'i temsil ettiği bilinmektedir (Karaduman Taş, 1996: 28).

Doğurganlık için birçok farklı ölçüm kavramı vardır. Çalışmamızda TDH kullanılmaktadır; çünkü gerçekte kadının çocuk doğurma hızında herhangi bir değişim olmamasına rağmen, yaş ve cinsiyete göre genel nüfus yapısındaki değişimler, kaba doğum hızında da değişimlere neden olmaktadır. Türkiye nüfusunun yaş ve cinsiyet yapısındaki değişimler, nüfus tarihînin önemli bir özelliği olduğundan, çocuk doğurma faaliyetindeki değişim, daha net bir ölçüm olan toplam doğurganlık ile çok daha açık bir şekilde incelenebilir (Türkiye Nüfusu, 1923-1994 Demografi Yapısı ve Gelişimi, 1995: 9). 1950-2000 dönemine ait doğurganlık eğilimi ve düzeyine dair Tablo 21'deki veriler irdelendiğinde; Türkiye genelinde ve İstanbul'da toplam doğum sayısında artış yaşansa da; TDH büyük bir düşüş yaşandığı görülmektedir. Bu durumun temel nedeni: "Türkiye'de TDH, uygulanmakta olan sosyoekonomik politikalar neticesinde sağlanan gelişmeler yanında özellikle sağlık, aile planlaması, ana-çocuk sağlığı ve üreme sağlığı programlarının hizmetten yoksun olan kesim ve nüfus gruplarına ulaştırılmasının bir sonucudur" (Kocaman, 2008: 5). Türkiye'de yaşanan demografik dönüşümden en çok etkilenen şehir İstanbul olmuştur. "Türkiye'de doğum oranındaki düşüşler öncelikle İstanbul ve diğer büyük kentlerde başlamıştır. Değişim sürecinin başlangıcı Cumhuriyetin kurulmasından çok daha önceye dayanır. 1885 ve 1907 yıllarında yapılan nüfus sayımları verilerinden hareketle Toplam doğurganlık oranlarının (yani kabaca, kadın başına düşen çocuk sayısının) 3.5 ve 3.8 oldukları hesaplanmıştır. Genel olarak endüstrileşme dönemi öncesi Avrupa nüfuslarının doğal doğurganlık seviyelerinin de çok altındadır İstanbul'a ait bu rakamlar" (Behar vd, 1999: 46).

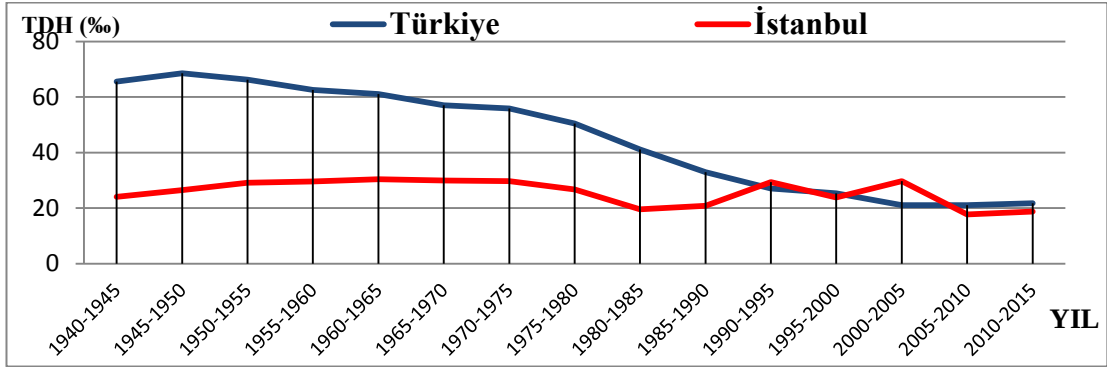
Türkiye'de, demografik yapıyı yeniden inşa etme sürecinde uygulanan nüfus politikaları kapsamında; 1950 yılına kadar toplam doğurganlık hızı sürekli yükselmiştir. Nüfusun artmasına yönelik teşvikler neticesinde Türkiye'nin TDH: 1935-1940 döneminde kadın başına ortalama 6,65 olan çocuk sayısı; 1945-1950 döneminde ise 6,85'e yükselmiştir. İstanbul'un TDH ise, 1935-1940 döneminde kadın başına ortalama 2.41 olan çocuk sayısı; 1945-1950 döneminde 6,65'e yükselmiştir.

1950 sonrası başlayan ve 1970’li yıllarda giderek hızlanan kırsal yerleşim bölgelerinden, kentlere yönelik iç göç nedeniyle Türkiye geneli TDH; 1950’li yılların ortalarından itibaren azalma sürecine girmiştir. Türkiye’de 1960-1965 döneminde kadın başına ortalama 6,10 çocuk düşerken; İstanbul’da, 1960-1975 döneminde kadın başına ortalama 3,04 çocuk düştüğü tespit edilmiştir. Türkiye TDH; araştırma sahasını oluşturan İstanbul’un TDH’den her zaman yüksek ve sürekli bir düşüş eğiliminde olması dikkat çekmektedir. İstanbul’un TDH’nin 1965 yılına kadar sürekli yükseldiği görülmektedir. Bu durumun temel nedeni ülkede uygulanan nüfus politikalarıyla ilgilidir.

Tablo 22: İstanbul Nüfusunun Kaba Doğum Hızı ve Toplam Doğurganlık Hızı (1945-2015)

Yıl	KDH (‰)		TDH (‰)	
	Türkiye	İstanbul	Türkiye	İstanbul
1940-1945	46,6	18,7	65,5	24,1
1945-1950	41,9	21,1	68,5	26,5
1950-1955	45,2	22,5	66,2	29,1
1955-1960	47,9	22,9	62,6	29,6
1960-1965	44,7	22,8	61,1	30,4
1965-1970	38,6	22,6	57,1	29,9
1970-1975	34,5	34,5	55,9	29,7
1975-1980	31,5	32,2	50,5	26,7
1980-1985	30,8	30,8	41,1	19,6
1985-1990	29,9	24,1	32,9	20,8
1990-1995	24,5	22,1	27,1	29,3
1995-2000	22,2	20,2	25,3	23,8
2000-2005	18,2	22,5	21,1	29,7
2005-2010	17,3	14,9	21,3	18,3
2010-2015	17,1	16,2	21,1	18,2

Kaynak: (Türkiye Nüfusu, 1923-1994 Demografi Yapısı ve Gelişimi, 1995:12) Shorter, ve Macura, 1982:51), 2000 GNS Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, 2003:137-158) Murat, 1997:218-230), (HÜNEE, 1993 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması, 1994) ve TÜİK verilerden yararlanılarak hazırlanmıştır.



Şekil 25: Türkiye ve İstanbul'un Toplam Doğurganlık Hızı % (1945-2015)

Türkiye geneli TDH ile İstanbul'un TDH arasında görülen en önemli fark: İstanbul'un doğurganlık hızının daha durağan bir yapıya sahip olmasıdır. Sadece 1960-1965 dönemine kadın başına çocuk sayısı 3'e çıktığı görülen İstanbul'da; 1940-1945 dönemine ve 1995-2000 dönemi arasında; kadın başına düşen çocuk sayısının 2,41 ve 2,38 arasında gidip geldiği görülmektedir. Ayrıca 1940-1945 döneminde Türkiye geneli TDH ile İstanbul'un TDH hızı arasında kadın başına düşen çocuk sayısında 4,14'lük bir fark görülürken; 1995-2000 döneminde bu farkın 0,15'e gerilediği görülmektedir. 2000 yılında İstanbul'da TDH 2,0 Türkiye'nin 81 ili arasında 67. sırada yer almaktadır.

1955-1960 döneminde Türkiye'de kadın başına ortalama 6 çocuk, 1965-1970 döneminde ortalama 5 çocuk iken; bu oran 1975-1980 döneminde ise, 4 çocuk olarak tespit edilen TDH 1995-2000'de 2 çocuk seviyesine düşmüştür. İstanbul'da ise TDH'nin 1940 ve 2000 arasında geçen süreçte ortalama 2 çocuk seviyesinde olduğu görülmektedir. İstanbul'da doğurganlık hızı her zaman Türkiye ortalamasının altında olmuştur. Bunu genel olarak kentsel ve kırsal yerlerdeki doğurganlık farkıyla açıklayabiliriz. Ancak, son yirmi yılda kırsal bölgelerde de doğurganlığın düşmesiyle bu fark azalmaktadır (Murat, 2006: 271). 1975-1980 döneminde İstanbul'da %26,7 olan TDH; 1995-2000 döneminde %23,8'e düşmüştür. Bu dönemde Türkiye ortalaması ise, %50,5'ten, % 25,3'e gerilemiştir(Bakınız Tablo: 22). Sonuç olarak kırdan kente yaşanan göçlerle şehirlere kayan nüfusun kentlerin nüfus yapısıyla bütünleştiği görülmektedir.

Türkiye'de 1950 sonrası eğitim seviyesinin yükselmesi, kentleşme hızının artması, gelir düzeyinin yükselmesi ve kadının iş hayatına girmesi doğurganlık hızının düşmesine neden olmuştur. Ayrıca, gebeliği önleyici yöntemlerin

kullanımının yaygınlaşması, evlilik yaşı ve isteyerek düşük gibi demografik belirleyicilerde meydana gelen değişimler doğurganlık seviyesinin düşmesine yol açmıştır. İstanbul bütün bu sosyoekonomik gelişmelerin merkezi olması nedeniyle doğurganlık hızının en çok etkilendiği şehirlerden biri olmuştur. Türkiye’de 1970-1980 döneminde TDH 4 çocuk üzerinde iken, 1980-1990 döneminde 3 çocuğa inmiştir. 1990-2000 arasında 2 çocuk seviyesinde durağanlaşan TDH’nin 2000 sonrası yeniden azalma eğilimine girdiği görülmektedir (<http://www.tuik.gov.tr:15.02.2017>). Türkiye’de TDH’nin 1980-2000 döneminde %50 oranında düştüğünü göstermektedir. Elde edilen verilerden hareketle Türkiye’de nüfus artışı tahminlerin ötesinde bir hızla yavaşlamış ve bu durum 2000 yılına kadar sürmüştür. 2000 sonrası Türkiye genelinde ve İstanbul özelinde daha nitelikli veriler kayıt altına alınmaya başlamıştır. Bu nedenle 2000-2015 dönemi ayrı bir başlık altında incelenmiştir.

2000’li yıllara kadar Türkiye’de doğurganlık verileri hep bir tartışma konusu olmuştur. Bu durumun temel nedeni: nüfusla ilgili yaşanan gelişmeleri net bir şekilde yansıtacak verilerin kayıt altına alınamamış olmasıdır. Doğurganlık ve bebek ölümlülük hızı (BÖH) bir ülkenin gelişmişlik düzeyini yansıtan en önemli göstergelerdendir. Gelişmekte olan her ülkede olduğu gibi Türkiye’nin de en önemli sorunlarından biri, doğum ve ölüm olaylarını düzenli bir şekilde eksiksiz olarak derleyen kayıt sistemlerinin bulunmamasıdır (Akça ve Ela, 2012: 225). Türkiye’de 2001’de MERNİS uygulamasının hayata geçirilmesi doğum verilerinde, daha güncel ve güvenilir sonuçların ortaya konulması sağlanmıştır. MERNİS’in dinamik bir yapıya sahip olması nedeniyle doğum istatistikleri sürekli güncellenmektedir. 2008 yılına kadar olay yeri (doğumun meydana geldiği yer) bazında verilen doğum istatistikleri, 2009 yılından itibaren annenin ikametgâh yerine göre verilmeye başlanmıştır (<http://www.tuik.gov.tr:05.10:2014>).

Türkiye’de nüfusun büyüklüğü, nüfus artış hızı, nüfus yaş yapısı, TDH hızı ve BÖH, doğuştan yaşam beklentisi, nüfusun kır kent dağılımını gösteren nüfusun temel demografik yapısı irdelendiğinde 2000 sonrasında Türkiye nüfusunda yeni bir demografik dönüşüm yaşandığı gözlenmektedir. Türkiye’nin en kalabalık şehri olan İstanbul, Türkiye’de yaşanan demografik dönüşümden en çok etkilenen şehirdir.

2000 sonrası Türkiye ve İstanbul’un doğurganlık durumu Tablo 22’de görüldüğü üzere, doğurganlık hızı yıllar itibariyle azalmaktadır. 2000-2015 dönemi

TDH, yakın zamandaki doğurganlık düzeyini yansıtan önemli bir göstergedir. Türkiye’de TDH yani kadın başına ortalama çocuk sayısı; 2000 yılında %25,3 iken; 2001 yılında %23,8 düşmüştür. 2002 yılında %21,7 seviyesine gerileyen kadın başına düşen ortalama çocuk sayısı 2003 yılında ise %20,9 yani TDH gerilemiştir. İstanbul’un TDH ise, 2000-2008 döneminde doğumlar azalırken; 2009 yılı itibariyle TDH yeniden yükselmeye başlamıştır. İstanbul’da 2000 yılında kadın başına ortalama çocuk sayısı; %23,8 iken; 2003 yılında %18,3 seviyesine düşerken, 2005 yılında ise, %29,7 seviyesine yükselmiştir.

İstanbul’da 2007 yılında TDH %26,9’a düşerken; 2008 yılında %19,6 seviyesine gerilemiştir. 2007 ve 2008 yılları arasında İstanbul’da kadın başına ortalama çocuk sayısı 0,63 oranında bir düşüş yaşanmıştır. 2009-2015 yılları arasında ise İstanbul’da kadın başına ortalama çocuk sayısı 1,77 ile 1,88 arasında değişmiştir. Türkiye genelinde 2009’dan itibaren azalma eğilimine girmiştir. 2008 yılında %21,6 olan TDH; 2009 yılında %21,4 iken; 2010 yılında %21,0’e; 2011 yılında ise, %20,8 seviyesine kadar düşmüştür. Türkiye’de özellikle 2009 itibariyle nüfus artış hızında görülen düşüş sona ermiştir. 2012 yılı, 15-44 yaş grubunda her bin kadın başına düşen doğum sayısında yani TDH 1,2’lik bir artış yaşamıştır. Şehirleşme, doğurganlık hızlarını aşağı çeken bir etki yapmaktadır. Türkiye ortalaması 2000 yılı için 2,53 olan TDH, şehirselleşmeler ölçeğinde 2,20’ye düşmekte, bu hız 300.000’den fazla nüfusa sahip ve çoğunluğunda büyükşehir belediye teşkilatı bulunan yerleşmelerde 2,03’ü göstermektedir (Özgür, 2004: 9).

Türkiye’de ve İstanbul’da TDH düşeceğini ön gören 2000-2050 dönemine ait nüfus projeksiyonların ortaya koyduğu verilerin tersine doğurganlık hızı yeniden yükselmeye başlamıştır. Ayrıca, 2014-2018 yıllarını kapsayan 10. Kalkınma Planı’nda, nüfus alanında uygulanacak politikalarla toplam doğurganlık hızının tedricen yükseltilmesi hedeflenmektedir (Kalkınma Planı, 2013: 50). Türkiye’de 1920’li yıllarda, kadın başına 5 çocuk olan doğurganlık seviyesi uygulanan doğurganlığı artırıcı politikaların da etkisi ile 1940-1945 döneminde kadın başına düşen çocuk sayısı 7 seviyesine yükselmiştir. 1950-1960 döneminde ise doğurganlık hızla azalmaya başlamıştır. 1970-1980 döneminde kadın başına düşen çocuk sayısı 4’e düşerken; 2000’li yıllarda 2 çocuk seviyesine kadar azalmıştır. 2000-2008 döneminde kadın başına düşen çocuk sayısı ortalama 2 seviyesinde olan TDH

2003'te ise, 2,08 ile nüfus yenilenme hızının altına düşmüştür. 2004-2008 yılları arasında kritik değerde seyreden doğurganlık hızı, 2009'den itibaren azalma eğilimine girmiştir. 2008 yılında ise, 2,14 rakamıyla Türkiye nüfusu yenilenme hızının üzerinde bir doğurganlık değerine ulaşılmıştır ((<http://www.tuik.gov.tr> : 5.10:2014).

Belli bir yıl içinde meydana gelen toplam canlı doğumların, yıl ortası nüfusa oranının binde olarak parametresini ifade eden KDH; Türkiye'de azalma eğiliminde olduğu görülmektedir. 1970-1975 döneminde %34,5 olan KDH; 1980-1985 döneminde %30,8'e, 1990-2000 döneminde ise, %20,2 seviyesine düşmüştür. Özellikle 1970-2000 döneminde Türkiye'de doğurganlık hızı her geçen yıl biraz daha düşmüştür. Söz konusu doğurganlık oranındaki bu düşüş beklentilerin üzerinde olmuştur. Yani nüfus projeksiyonlarının ortaya koyduğu tahminlerin üzerinde bir düşüş yaşanmıştır. 2000-2008 döneminde ise Türkiye'de genelinde KDH %17-18 düzeyinde olduğu görülmektedir. 2008 yılı itibarıyla İstanbul'da KDH %17,3 seviyesinde seyrederken, 2015 yılında ise İstanbul'da KDH %16,5 düzeyine düşmüştür.

Türkiye'de genelinde KDH 2012 yılında %17,1 iken 2013'te %16,9 seviyesine düşmüştür. Yani 2012 yılında Türkiye genelinde bin nüfus başına 17,1 doğum düşerken, 2013 yılında 17,0 düşmektedir. 2014 yılında ise, bin nüfus başına 17,3 çocuk düşmektedir. Türkiye'de kaba doğum hızında 0,3'lük bir artış yaşanmıştır. İstanbul'da ise 2012 bin nüfus başına 16,4 doğum düşerken; 2014 yılında bin kadın nüfus başına 16,8 doğum düşmektedir. Yani İstanbul'un kaba doğum hızında 0,4 oranında bir artış yaşanmıştır. TÜİK verilerine göre KDH 2013 sonrasında kısmen bir yükselme eğiliminde olduğu görülmektedir.

5.1.2.1. İstanbul Nüfusunun Yaşa Özel Doğurganlık Hızı

Demografik verilerin analizinde Yaşa Özel Doğurganlık Hızı (YÖDH) çok önemli bir yere sahiptir. Çünkü TDH, yaşa özel doğurganlık hızı verilerinden yararlanılarak hesaplanmaktadır. Ayrıca YÖDH verileri ve TDH verileri; nüfus projeksiyonlarının hazırlanmasında iki temel değeri oluşturmaktadır. YÖDH; herhangi bir bölgenin sosyoekonomik gelişmişlik düzeyini gösteren ana unsurlardan

biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir toplumda farklı zamanlardaki doğurganlık düzeyindeki değişimi ortaya koymaktadır. Ayrıca, farklı toplumların doğurganlık özelliklerini karşılaştırmak amacıyla YÖDH ölçütünden faydalanılmaktadır. Özellikle aile planlaması hizmetlerinin yeterliliği konusunda iyi bir fikir verebilir. Verilen aile planlaması hizmetlerinin etkinliğini değerlendirmede kullanılır. “YÖDH belli bir dönem içinde, belirli bir yaştaki ya da yaş grubundaki kadınların canlı doğum sayılarının, aynı yaştaki ya da yaş grubundaki kadınların nüfusuna bölünmesi ile elde edilir. Kadınların yıl ortası nüfusu kullanılır. Evli olsun veya olmasın, çocuk doğurmuş olsun veya olmasın, tüm kadınların sayısı paydada yer almaktadır” (Demirel, 2004: 10). Kadınların doğurganlık dönemi olarak bilinen 15-49 yaşları arasında: Yaş grupları: 15-19, 20-24, 25-29, 30-34, 35-39, 40-44 ve 45-49 şeklinde yedi ayrı kategoride sınıflandırılarak her 5 yıllık aralıklarla dönemler şeklinde kategorize edilerek kadınların doğurganlık yaşı hesaplanmaktadır. Kadınların doğurganlık dönemi olarak bilinen 15-49 arasındaki yaşlarda doğurganlık durumunu en duyarlı şekilde belirten ölçüt olan YÖDH, demografik araştırmalarda önemli bir yere sahiptir. 1950 sonrası toplam doğurganlık hızında belirgin bir düşüşün yaşandığı Türkiye’de; YÖDH verilerini ortaya koyan her yaş grubunda da doğurganlık seviyesinin düştüğü görülmektedir. Türkiye’de kadınlar ilk doğurganlık deneyimlerini 20’li yaşlarda yaşamaktadır. Bir kadın için doğurganlığın en yüksek olduğu dönem olduğu bilinen 20-29 yaş gruplarındaki doğumlar, Türkiye’de giderek düşmektedir (<http://www.tuik.gov.tr>: 20.02.2017). Türkiye’de toplam doğurganlık hızında belirgin bir düşüş yaşanmaktadır. İstanbul’un yıllık nüfus artış hızı göz önünde bulundurulduğunda, TDH değişse de şehrin toplam nüfusunun artmaya devam ettiği görülmektedir. Bu durumun temel nedeni İstanbul’un sürekli şehir dışından göç almasıdır.

1980-2008 döneminde YÖDH, Türkiye’de ve İstanbul’da neredeyse tüm yaş gruplarında belirgin bir şekilde azalmıştır. Bu dönemde doğurganlığın genel yaş örüntüsü çarpıcı bir değişim göstermemiştir. Ancak 20-24 yaş grubundaki dikkat çekici düşüşe bağlı olarak; Türkiye’de ilk kez 25-29 yaş grubundaki doğurganlık hızı, 20-24 yaş grubundaki doğurganlık hızından daha yüksek bir seviyeye gelmiştir. Doğurganlık hızının en yüksek olduğu yaş grubunun 20-24 yaş aralığından 25-29 yaş grubuna kayması, yani doğumların ertelenmesi, doğumların ileri yaşlara ertelenmesi konusundaki isteği göstermekte ve Türkiye’deki doğurganlık dönüşümünün en

çarpıcı sonuçlarından birisi olarak dikkati çekmektedir. Bu bulguya paralel olarak, doğurganlığın yaş örüntüsünde meydana gelen değişime 2003-2008 dönemi için bakıldığında, bu dönemde toplam doğurganlık hızındaki azalmanın temel olarak genç yaş gruplarının doğurganlık hızlarında meydana gelen azalmadan kaynaklandığı görülmektedir (HÜNEE, 2008: 64-65). 2000 sonrası dönemde 20-29 yaş gruplarındaki doğumlar yarı yarıya azalması YÖDH verilerinde üzerinde durulması gereken bir sorunu oluşturmaktadır. Çünkü kadının doğurganlık oranının en yüksek olduğu dönemde YÖDH'nin düşmesi ülkende gelecek dönemler için genç nüfus sorunu yaşanmasına neden olabileceği öngörülmektedir.

Tablo 23: İstanbul Nüfusunun Yaşa özel doğurganlık hızı ‰ (1950-2000)

Dönem	Annenin yaş grubu						
	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49
1945-1950	186	570	740	794	803	779	642
1950-1955	232	647	785	830	814	797	730
1955-1960	201	661	819	857	850	816	771
1960-1965	192	653	848	881	869	834	775
1965-1970	201	660	840	892	879	848	780
1970-1975	-	-	-	-	-	-	-
1975-1980	-	-	-	-	-	-	-
1980-1985	-	-	-	-	-	-	-
1985-1990	41	122	104	54	24	7	0
1990-1995	-	-	-	-	-	-	-
1995-2000	60	163	150	93	42	13	1

Kaynak. (TUBİTAK, 2009: 11); (Koç ve Özdemir, 2003: 14) ve 1970-2000 GNS verileri derlenerek hazırlanmıştır.

Tablo 24: Türkiye Nüfusunun Yaşa özel doğurganlık hızı (1970-2015)

Yıl	Annenin yaş grubu						
	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49
1965-1970	80	268	260	208	149	60	3
1975-1980	93	259	218	154	101	38	2
1985-1990	45	193	183	102	55	19	7
1990-1995	56	179	151	94	38	12	0
1995-2000	60	163	150	93	42	13	1
2000- 2010	23	95	108	79	38	8	1
2010-2015	20	91	116	90	44	10	1

Kaynak: 1970-2000 GNS ve 2007-2015 ADNKS verileri derlenerek hazırlanmıştır.

İstanbul'un YÖDH seyrine bakıldığında doğurganlık yaşının Türkiye geneline göre daha düşük bir değerle geçiştirdiği görülmektedir. TÜİK verilerinin kategorize edildiği İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflaması; Türkiye 11 farklı bölgeye ayrılmıştır. Marmara Bölgesi nüfus verileri; İstanbul, Batı Marmara ve Doğu

Marmara Bölgesi olmak üzere üç ana bölgeye ayrılarak derlenip sunulmaktadır. 2010 yılında doğum yapan annelerin ortalama yaşı 27,2'dir. Doğum yapan annelerin ortalama yaşı İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflaması'na göre 1. Düzey'e göre incelendiğinde en yüksek ortalama yaş 27,8 ile İstanbul, en düşük ortalama yaş 26,2 ile Orta Anadolu Bölgesi'nde görülmektedir (<http://www.tuik.gov.tr>; 02:03:2016) Türkiye'de YÖDH seyrine bakıldığında; doğurganlık yaşının 20-24 yaş aralığında 25-29 yaş aralığına kaydığı ve daha da önemlisi 20-24 yaş arası doğurganlığın düşüşüne paralel olarak 30-34 yaş grubunun doğurganlık hızının arttığı görülmektedir.

Türkiye'de 15-19 yaş gruplarındaki doğum oranında büyük bir düşüş yaşanırken; 30-49 yaş grubundaki doğumların da büyük oranda azaldığı görülmektedir. Ayrıca, ilk evlenme yaşının ileri yaş gruplarına kayması nedeniyle aile kurumunun ömrü kısalmış ve evli olarak geçirilen yıl sayısı azalmıştır. İstanbul'un YÖDH verilerinin 20-24 yaş grubundan 25-29 yaş grubuna kayması; ilk evlilik yaşının artmasının bir sonucu olduğu kadar, aynı zamanda evlilik içi doğurganlığın gebeliği önleyici yöntemler aracılığıyla ertelenmesinin ya da sonlandırılmasının da bir sonucudur. 1950-2015 döneminde toplumsal, ekonomik ve sağlık alanlarında hızlı bir değişim süreci yaşanmıştır. YÖDH verileri toplumsal alanda yaşadığı ekonomik, siyasal ve toplumsal dönüşümünün çözümlenmesinde önemli bilgi kaynaklarından birini oluşturmaktadır. Doğurganlık seviyesinin dönüşümünde bölgeler arasında gözlenen farklılaşmanın bir benzeri, doğurganlığın yaş yapısının dönüşümünde de görülmektedir (Turgut vd, 2014: 175). Özellikle sosyokültürel yapısında görülen değişim, çekirdek aile denilen küçük aile modelinin yaygınlaşması, kadının eğitim durumunun yükselmesi ve iş hayatına girmesiyle evlenme yaşının yükselmesi doğurganlık sayısını giderek azaltmaktadır. Nüfusun büyük çoğunluğu artık kentlerde yaşamaktadır. Çekirdek aile yapısının şehir yaşamına göre düzenlenmesi, çocuk yetiştirme şartları ve özellikle çalışan kadın algısı doğurganlığın düşmesine neden olurken; doğum yapan kadınlarda yaş gruplarının da değişmesine neden olmaktadır.

5.1.3. Evlenmeler

Demografik analizlerde esas alınan veriler, evlilik ve aile kurumuyla doğrudan ilişkilidir. Ülkemizde hâlâ ‘aile’ kurumu, toplumların doğurganlık ve nüfus yapısını belirleyen ana etkenlerden birini oluşturmaktadır. Ailenin kurulmasını sağlayan evlenme kavramı ise Türk Medenî Kanunu’na göre; “Evlenmeye ehil erkek ve kadının, yetkili kanûnî merci önünde yapmış oldukları çift taraflı bir akittir” şeklinde tanımlanmaktadır (İstatistik Göstergeler 1923-2002, 2003: 21). Kan bağına dayanan, karı, koca, çocuklar, kardeşler arasındaki ilişkilerin oluşturduğu toplum içindeki en küçük birlik olarak tanımlanan ‘aile’ kurumu; insanlık tarihinde çok mühim bir yere sahiptir (Akalin, 2011: 57). Sosyal bir varlık olan insan, fıtratı gereği toplu olarak yaşamak zorundadır. Toplumsal yaşamın temelini oluşturan aile; kadın ve erkeğin yasalara ve toplumsal kurallara uygun olarak, gerçekleştirdiği ‘evlenme akdi’ olarak tanımlanan nikâh işlemleriyle kurulmaktadır. Türkiye’de Medenî Kanun’a göre akdedilen evlilikler toplumun örfî normlarına da uygun sayılmakta ve toplum tarafından kabul görmektedir. Ancak ‘medenî nikah’la evlenen çiftçilerin ‘dinî nikah’ ile de evliliklerini örfî normlarla pekiştirdikleri sıkça görülen bir uygulamadır (Avcı, 1991: 14).

Günümüz dünyasında ekonomik ve siyasal üstünlük sağlamasında nüfusun tartışılmaz bir yeri vardır. Bilim ve teknolojinin son derece gelişmesi, nüfusun sayı bakımından çokluğu yerine niteliği ön plana çıkarsa da nüfusun sayı olarak fazla olması, siyasî kudret göstergesi olarak algılanmaktadır (Zaim, 1973: 10). Bu nedenle evlenmelerle ilgili verilerin kayıt altına alınması ve eldeki verilerin analiz edilerek değerlendirilmesi toplumlar için hayatî derecede önem taşımaktadır. Türkiye’de evlenme olaylarına ilişkin veriler, 1927 yılından itibaren kayıt altına alınmaya başlanmıştır. 1967 yılı sonuna kadar il ve ilçe merkezlerinden veriler derlenirken; 1968-1981 yılları arasında il ve ilçe merkezleri ile belediyesi olan bucak ve köylerden veriler derlenmeye başlamıştır. 1982 yılı itibarıyla ise Türkiye geneli için derlenmeye başlanmıştır. Ancak 2000’li yıllara kadar Türkiye’de evlenmelerle ilgili istatistik verilerin oldukça sınırlı olduğu görülmektedir. Türkiye’de evlilik pratikleri, evlilik ilişkileri ve ideallere ilişkin çalışmalar sosyal bilim literatüründe çok sınırlı sayıdadır. Var olan sınırlı sayıdaki çalışmalarda genellikle nitel yöntemlere dayanan

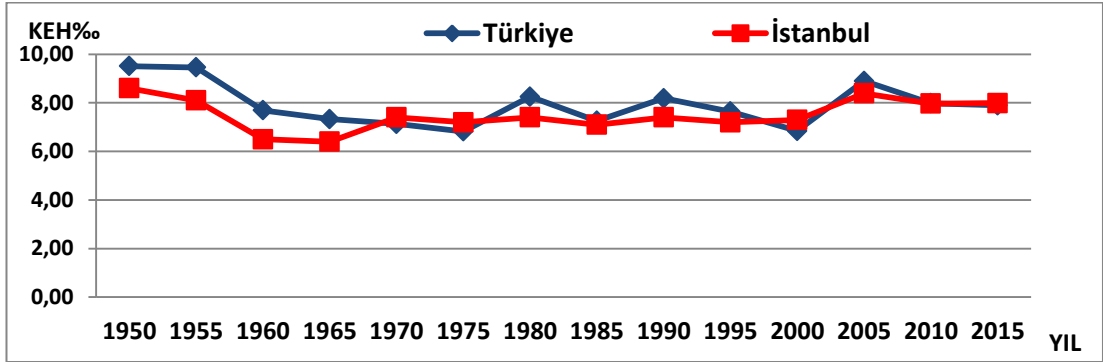
etnografik, antropolojik yaklaşımı benimsemekte ve bu nedenle temsili olamamaktadır (TAYA Tespitler, Öneriler; 2012: 112).

TÜİK tarafından 2002 yılına kadar derlenen evlenme ve boşanma istatistikleri, 2003 yılından itibaren MERNİS verileri kullanılarak yıllık olarak yayımlanmaktadır. Türkiye demografi alanında özellikle ‘Evlenme ve Boşanma İstatistikleri’ konusu ‘Hayatî istatistikler’ adı altında 2007 yılından itibaren yıllık, 2010 yılından itibaren yıllık ve üçer aylık dönemler halinde yayımlanmış olup, 2013 itibariyle yıllık olarak yayımlanmaktadır (<http://www.tuik.gov.tr>: 04.09.2014). Kişilerin medenî durumunu ortaya koyan dört temel konum bulunmaktadır; ‘bekâr hiç evlenmemiş bireyler, evli, dul (eşi ölmüş) ve boşanmış’. Demografik verilerin analizinde kullanılan bu konumlar toplumun aile yapısını yansıtan önemli bilgilerdir. Demografik anlamda evlenmelerin irdelenmesinde ise şu ölçütler kullanılmaktadır: ‘Evlenme sayısı, kaba evlenme hızı (KEH), ortalama evlenme yaşı, ortalama ilk evlenme yaşı’ değişkenleri nüfusun evlilik durumuna dair verileri ortaya koymaktadır.

Tablo 25: Türkiye ve İstanbul’da Kaba Evlenme Hızı (1950- 2015)

Yıl	Evlenme sayısı		KEH (‰)		Yıl	Evlenme sayısı		KEH (‰)	
	Türkiye	İstanbul	Türkiye	İstanbul		Türkiye	İstanbul	Türkiye	İstanbul
1950	49.552	10.057	9,51	8,6	2003	565.468	83.036	8,05	7,72
1955	64.384	12.384	9,46	8,1	2004	615.357	88.895	9,65	8,05
1960	67.094	12.323	7,69	6,5	2005	641.241	95.058	8,90	8,39
1965	78.178	14.680	7,33	6,4	2006	636.121	96.629	8,72	8,31
1970	117.495	22.364	7,13	7,4	2007	638.311	100.535	9,09	8,87
1975	138.051	28.193	6,82	7,2	2008	641.973	107.963	9,03	8,54
1980	366.403	35.109	8,25	7,4	2009	591.742	100.406	8,23	7,81
1985	365.109	41.521	7,26	7,1	2010	582.715	104.055	7,98	7,97
1990	459.907	54.363	8,19	7,4	2011	592.775	105.860	8,02	7,88
1995	463.105	60.421	7,64	7,2	2012	603.751	110.478	8,03	8,08
2000	461.417	73.468	6,84	7,3	2013	600.138	111.050	7,89	7,94
2001	544.322	72.389	8,36	8,6	2014	559.704	112.044	7,80	7,88
2002	510.155	74.987	7,76	7,16	2015	632.982	114.382	7,71	7,88

Kaynak: 1950-2000 GNS ve ADNKS 2007-2015 verileri derlenerek hazırlanmıştır.



Şekil 26: Türkiye ve İstanbul'un Kaba Evlenme Hızı % (1950- 2015)

1950-2015 dönemi veri setleri bir bütün olarak analiz edildiğinde: toplam doğum sayısının sürekli artmakta olduğu görülürken; KEH ise giderek düşmektedir. 1950'de Türkiye genelinde 49.552 evlilik gerçekleşirken; İstanbul'da 10.057 evlilik gerçekleşmiştir. Burada gözden kaçırılmaması gereken en önemli nokta: Türkiye'de gerçekleşen evliliklerin 1/5'inin İstanbul'da yaşanmış olmasıdır. 1950-2015 arasında, İstanbul'da KEH en yüksek olduğu 2007 yılında %8,87 düzeyinde gerçekleşirken; Türkiye genelinde ise, %9,51 ile 1950 yılında gerçekleşmiştir. Türkiye genelinde KEH en düşük olduğu 1975 yılında %6,82 seviyesinde görülürken; İstanbul'da ise KEH 1965 yılında %6,40 düzeyinde gerçekleşmiştir. 1950–2015 döneminde Türkiye genelinde KEH; %9,51 ile %6,82 arasında dalgalı olarak düşüp yükselirken; İstanbul'da ise, KEH %8,87 ile %6,40 arasında gidip gelmektedir.

İstanbul'da 1950-2015 dönemi evlenme oranları Türkiye geneli ile karşılaştırılarak irdelendiğinde; İstanbul'un evlenme oranının Türkiye geneline göre yüksek olması dikkat çekmektedir. Özellikle 1950-1980 döneminde İstanbul'da evlenme oranları, Türkiye geneline göre oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Bu durumun temel nedeni İstanbul'da yapılan evliliklerde resmî nikâh uygulamasının ülke geneline göre daha yaygın olmasından kaynaklanmaktadır. 1980 sonrası ise yapılan yasal düzenlemeler ve sosyoekonomik gelişmeler neticesinde resmî nikah uygulaması ülke genelinde yaygınlaşmıştır. Göçle birlikte nüfusun şehirlere yığılması, ulaşım ve haberleşme imkânlarının gelişmesi neticesinde istatistiklere yansıyan evlenme oranı ilk kez 1980 yılında %8,2 ile İstanbul'un evlenme oranının üzerine çıkmıştır. 1980 yılında %7,4 olan İstanbul'un evlenme oranı ise, 1980-2015 döneminde daima Türkiye geneline göre daha düşük seviye seyretmiştir.

Tablo 26: Türkiye ve İstanbul’da Ortalama ilk evlilik yaşının değişimi (1950-2015)

Yıl	Türkiye		İstanbul		Yıl	Türkiye		İstanbul	
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın		Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
1950	22,7	19,3	-	-	2003	25,9	22,7	26,5	23,2
1955	22,6	18,9	-	-	2004	26,0	22,8	26,6	23,3
1960	22,7	19,2	-	-	2005	26,1	22,8	26,7	23,5
1965	23,5	19,6	-	-	2006	26,1	22,8	26,8	23,6
1970	23,4	19,9	-	-	2007	26,1	22,8	26,9	23,7
1975	23,7	20,1	-	-	2008	27,4	24,1	27,0	23,9
1980	23,8	20,7	-	-	2009	26,3	23,0	27,2	24,0
1985	24,6	21,5	-	-	2010	26,4	23,1	27,4	24,2
1990	25,0	22,0	23,2	21,3	2011	26,6	23,3	27,5	24,5
1995	25,4	21,7	26,0	22,4	2012	26,7	23,5	27,6	24,6
2000	26,1	23,0	26,3	22,9	2013	26,8	23,6	27,7	24,8
2001	26,3	23,4	26,3	23,4	2014	26,9	23,7	27,8	24,9
2002	25,9	22,6	26,4	23,3	2015	27,0	23,8	27,9	25,0

Kaynak: 1970-2000 GNS ve ADNKS 2007-2015 verileri derlenerek hazırlanmıştır.

Demografik analizlerinde, Hayatî istatistiklerle ilgili verilerin ortaya konulmasında en önemli değişkenlerden biri olan ‘ortalama ilk evlenme yaşı’ nüfusun evlilik durumunu gösteren en önemli ölçütlerden birini oluşturmaktadır. ‘ortalama ilk evlenme yaşı’ verileri nüfusun ilk evlenme yaşını, kadının doğurganlık durumunu ortaya koyması bakımından Hayatî bir öneme sahiptir. İlk evlilik yaşı, birçok çalışmada ve aynı zamanda uzmanlarca evliliğin devamlılığına etki eden başlıca parametrelerden birisi olarak görülmektedir. Evliliklerde yaş olgusunu bu derece önemli kılan nedenlerden birisi şüphesiz bireylerin kişisel olgunluk ve bilincin oluşumu olarak gösterilebilir. Özellikle evliliğin ilk beş yılında boşanma tahmininde güçlü bir gösterge olarak kabul edilmektedir (Demir, 2014: 33). Türkiye evlilik istatistikleri, ortalama ilk evlenme yaşı verileri analiz edildiğinde; İstanbul’da evlenme yaşının Türkiye geneline göre çoğunlukla daha yüksek olduğu görülmektedir. Ayrıca, Türkiye genelinde ve İstanbul’da ilk evlenme yaşının giderek yükselmesi toplumsal yaşamda görülen değişimlerin sonucunu yansıtmaktadır.

‘Ortalama İlk evlenme yaşı’ Türkiye’de 1950 yılında erkekler için 22,7 olduğu tespit edilirken; kadınlar için 19 olduğu görülmektedir. 2000 yılında

Türkiye’de ‘ortalama ilk evlenme yaşı’ erkekler için 26 düzeyine yükselirken; kadınlar için 23’e yükselmiştir. Kadın ve erkek nüfusun ‘ortalama ilk evlenme yaşı’ arasında 3 yaş fark olduğu; yani evlenen erkeklerin kadınlardan 3 yaş daha büyük olduğu görülmektedir. İstanbul’da ise ‘ortalama ilk evlenme yaşı’ 1990 yılında erkekler için 26 iken; kadınlar için 23 olduğu tespit edilmiştir. 2000 yılında ‘ortalama ilk evlenme yaşı’ erkeklerde 26 iken; kadınlarda 22 olduğu 2005 yılında kadınlarda 23’e erkeklerde ise 26’ya yükseldiği gözlenmektedir. Burada dikkat çeken önemli nokta; İstanbul’da ilk kez evlenen erkek ve kadınlar arasındaki ortalama yaş farkı 3’ü bulmasıdır. Ayrıca, 2006 yılı verilerine göre bölgesel düzeyde en yüksek ortalama ilk evlenme yaşı, kadınlarda 23,6 ile İstanbul olduğu görülmektedir. 2010 yılında ise TÜİK İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflamasına göre bölgesel düzeyde en yüksek ortalama ilk evlenme yaşı, erkeklerde 27,4 kadınlarda 24,2 ile yine İstanbul’da görülmektedir. 2012 yılı verilerine göre, ortalama ilk evlenme yaşı erkekler için 26 düzeyinde kalırken kadınlar için 23’e çıkmıştır.

Türkiye’de özellikle 2000 sonrası toplam evlenme sayısı gerilerken; ortalama ilk evlenme yaşında hem erkekler de hem de kadınlarda artış yaşanmaktadır. İstanbul’da ve diğer büyük şehirlerde sosyoekonomik değişim, evlilik yaşının ileri yaşlara ertelenmesine neden olmaktadır. Kentsel yerleşim yerlerindeki aile kurulma sürecini kırsal yerleşim yerlerindeki aile kurulma sürecinden farklılaştırmıştır. Ailelerin kurulmasında eğitim seviyesi ve özellikle mülkî yet sahibi olma önem kazanmaya başlamış ve bunların sonucu olarak da eş seçimi için geçen süre uzamıştır. Böylece, özellikle kentsel yerleşim yerlerinde evliliklerin ertelenmesinin bir sonucu olarak ilk evlenme yaşları hızlı bir şekilde yükselmiştir (Türkiye’de Aile Yapısının Değişimi, 2014: 25). İlk ortalama evlilik yaşının ileri yaşlara kayması ve evlenmeme olgusunun artması toplumsal değişimin demografik yapıyı nasıl etkilediğini göstermektedir. Türkiye’de ortalama ilk evlenme yaşının yükselmesiyle kadının doğurganlık seviyesi de negatif yönde değişmektedir.

5.1.4. Boşanmalar

Doğumlar üzerinde doğrudan etkisi olan evlenme ve boşanma durumu demografik araştırmaların konuları arasında yer almaktadır. Boşanma vakaları; aile

bütünlüğünü sona erdirerek, sosyoekonomik ve psikolojik açıdan toplumun temel dinamiklerini olumsuz etkilemektedir. Türkiye’de temel aile sorunlarından biri olarak kabul gören boşanma olgusu, nedenleri ve sonuçları bakımından bireyi, aileyi, toplumu ve toplumsal düzeni etkilemektedir. Toplumsal, kamusal ve ekonomik anlamda fayda/maliyet analizlerinde gelecekte topluma en fazla yük getirecek bir sorun olarak ele alınması gereken öncelikli bir toplumsal olgudur (Boşanma Nedenleri Araştırması, 2009: 12). Dünya’da geçmişten günümüze her hukuk sisteminde, aile yapısı içinde kadın ve erkeğin hak ve sorumlulukları vardır. Ancak günümüz dünyasında boşanma vakaları; yalnızca hukuki çerçevede ele alınmakta olup boşanmanın toplumda oluşturduğu sosyal etkisi geri planda kalmaktadır. Boşanma, evlenmenin yasal olarak sona erdirilmesidir. Yani, erkek ile kadının, yeni bir evlenme yapacak şekilde hukûkî bir kararla evliliklerini tamamen sona erdirmeleridir. Kanûnî kapsam dâhilinde nikâh akdi ile kurulmuş olan bir evliliğin yine yasal olarak sona erdirilmesi durumu boşanmanın resmî tanımını ifade etmektedir; ancak boşanmanın koşulları ve türleri toplumdan topluma, hatta bir ülke içinde bölgeden bölgeye farklılık göstermektedir (TÜİK İstatistik Göstergeler 1923-2011, 2012: 21).

1950 sonrası meydana gelen ekonomik, politik, kültürel, teknolojik ve hukuksal değişimler tüm toplumsal kurumları etkilediği ve dönüştürdüğü gibi yaygın bir aile modeli olan ‘ataerkil’ aile üzerinde de yoğun etkilerde bulunmuştur. Bu dönüşümlerin ‘ataerkil’ aile modeli üzerinde yoğun etkilerde bulunduğu en açık toplumsal göstergelerinden biri boşanma oranlarındaki yüksek düzeydeki artışlardır (Mader ve Gültekin 2012:151). Türkiye’de toplumsal yaşamın çekirdeğini oluşturan aile kurumu ile ilgili sorunlar arasında boşanmanın ilk sırada yer aldığı görülmektedir. Türkiye’de boşanma, yaygın değildir; ancak son yıllarda artan boşanma vakaları araştırmacıların ilgisini çekmeye başlamıştır.

Ailelerin dağılmasıyla sonuçlanan boşanma olgusu; nedenleri ve sonuçları bakımından önemle irdelenmesi gereken bir konudur. Bu çalışmada TÜİK verilerinden hareketle 1950-2015 dönemi İstanbul’un ‘Boşanma İstatistiklerinden hareketle toplam boşanma sayısı, kaba boşanma hızı verileri irdelenmiştir. Ayrıca yaş grubuna göre boşanmalar, olay yerine göre boşanma nedenleri ve evlilik süresine göre boşanma sayıları konusunda da araştırmalar dikkat çekmektedir. Türkiye’de

Boşanmalar, 2002 yılına kadar TÜİK tarafından derlenen boşanma istatistikleri, Cumhuriyet Savcılıkları kanalıyla altı aylık dönemler halinde derlenmekteydi. 2003 yılından itibaren MERNİS veri tabanından elde edilen boşanma olaylarına ilişkin bilgiler asliye hukuk ve aile mahkemeleri aracılığı ile derlenmektedir. Mahkemeler ya da boşanan bireyler en kısa zamanda bağlı bulundukları ilçe nüfus müdürlüğüne boşanma bildirim formunu göndermek zorundadır. 2007 yılından itibaren ise yıllık, ‘Evlenme ve Boşanma İstatistikleri’ haber bülteni yayımlanmaya başlamıştır. 2010-2012 döneminde yıllık ve üçer aylık dönemler halinde yayımlanan ‘Evlenme ve Boşanma İstatistikleri’ 2013 yılından itibaren yıllık olarak yayımlanmaktadır.

5.1.4.1.İstanbul’da Kaba Boşanma Hızı

Boşanma olgusunun değişim düzeyini tespit etmek ve sonuçlarını analiz etmek için boşanma sayısı, belli bir yıl içinde her 1000 nüfus başına düşen boşanma sayısı olarak tanımlanan kaba boşanma hızı verilerinin ortaya konulması gerekmektedir (TÜİK İstatistik Göstergeler, 2012: 31). İstatistik verileri, boşanma oranının büyükşehirlerde; kırsal bölgelere ve diğer küçük şehirlere göre oldukça yüksek olduğunu göstermektedir. Türkiye’nin en büyük şehri olan İstanbul’da boşanma oranı giderek yükselmektedir.

TÜİK, tarafından yayımlanan boşanma oranları ile ilgili veriler incelendiğinde; Türkiye’de 1950 yılında 7.873 kişi boşanırken; 1990 yılında 25.712 kişi boşanmıştır. 1950-1990 döneminde boşanma sayısı üçe katlanmıştır. Türkiye’nin toplam nüfusu 1950-1990 döneminde yaklaşık 2 kat artarken, boşanmalar ise 5 kat artış göstermiştir. Özellikle 1970 sonrası dönemde boşanma oranının hızla artmış olması dikkat çekmektedir. 1970 yılında Türkiye genelinde ‰0,27 olan boşanma oranı; İstanbul’da ‰0,30 iken; 2001 yılında Türkiye genelinde ‰1,38’e İstanbul’da ‰1,89’a yükselmiştir. Hem Türkiye genelinde hem İstanbul özelinde boşanma oranı yükseldiği görülmektedir. Ancak İstanbul’daki boşanma oranları Türkiye geneline göre daha yüksektir.

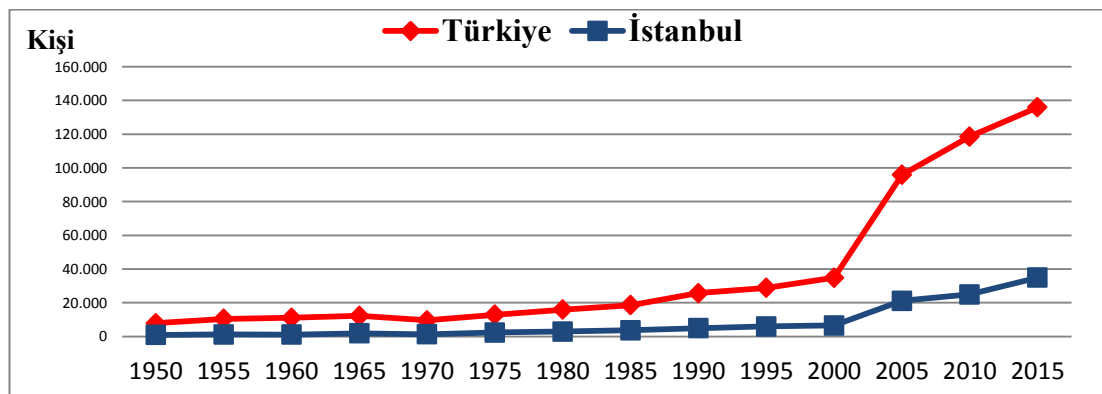
İstanbul’da ise 1950 yılında 929 kişi boşanırken; 1990 yılında 4.944 kişi boşanmıştır. İstanbul’da 1950-1990 döneminde boşanma sayısı 5’e katlanmıştır. İstanbul nüfusu 1950-1990 döneminde yaklaşık ikiye katlanırken; boşanmalar ise 5

kat artış göstermiştir. İstanbul nüfusu,1950-2000 yılları arasını kapsayan 50 yıllık süreçte 8,5 katlık bir artış göstererek; 1950’de bir milyon 166.477 kişi iken; 1990 yılında 7.309.190 kişiye ulaşmıştır. 2000 sonrası özellikle İstanbul’da evlilik oranı giderek düşerken, boşanma oranı ise artarak devam ettiği istatistiklere yansımıştır. Türkiye’de 1990 yılında 25.712 olan boşanma sayısı; 2004 yılında 88.736’ya yükselmiştir. Yani Türkiye’de 1990-2004 arasında geçen 15 yıllık süreçte boşanma oranı %345 artış göstermiştir.

Tablo 27: Türkiye ve İstanbul’da Boşanma Sayısı ve Kaba Boşana Hızının değişimi (1950-2015)

Yıl	Toplam boşanma Sayısı		KBH (%)		Yıl	Toplam boşanma Sayısı		KBH (%)	
	Türkiye	İstanbul	Türkiye	İstanbul		Türkiye	İstanbul	Türkiye	İstanbul
1950	7.873	929	0,38	-	2003	92.637	18.163	1,32	1,69
1955	10.455	1.160	0,44	-	2004	91.022	18.870	1,28	1,28
1960	11.072	1.129	0,4	-	2005	95.895	21.124	1,33	1,86
1965	12.235	1.848	0,39	-	2006	93.489	20.679	1,28	1,78
1970	9.568	1.325	0,27	0,30	2007	94.219	20.323	1,34	1,62
1975	12.926	2.384	0,32	-	2008	99.663	20.703	1,40	1,64
1980	15.901	2.902	0,36	-	2009	114.162	24.492	1,58	1,91
1985	18.571	3.667	0,37	-	2010	118.568	24.952	1,62	1,91
1990	25.712	4.944	0,47	-	2011	120.117	25.884	1,62	1,93
1995	28.875	5.988	0,47	-	2012	123.325	26.825	1,64	1,95
2000	34.862	6.546	0,52	0,55	2013	125.305	27.024	1,65	1,93
2001	91.994	18.625	1,35	1,83	2014	130.913	28.907	1,07	2,03
2002	95.323	19.751	1,38	1,89	2015	131.830	28.023	1,69	1,90

Kaynak: 1970-2000 GNS ve ADNKS 2007-2015 verileri derlenerek hazırlanmıştır.



Şekil 27:Türkiye ve İstanbul’da Boşanma Sayısının değişimi (1950-2015)

Türkiye’de özellikle 2000 sonrası boşanma olaylarındaki hızla artmış olması dikkat çekmektedir. Türkiye genelinde ve İstanbul özelinde 1950-2000 dönemi boşanma istatistikleri, küçük dalgalanmalar göstererek; 50 yıllık süreçte sürekli

artmaktadır. 2000 sonrası ise, Türkiye’de boşanma olaylarında ani bir yükseliş yaşanmıştır. Türkiye genelinde 2000 yılında; 34.862 olan boşanma sayısı, 2001 yılında aniden 91.994’e çıkmıştır. 2000 yılında yaşanan boşanma sayısına kıyasla 2001 yılında boşanma olayları %45 artış göstermiştir. İstanbul’da 2000 yılında 6.564 olan boşanma sayısı, 2001 yılında aniden 18.625’e çıkmıştır. 2000-2001 döneminde Türkiye’de ve İstanbul’da boşanma olayları birdenbire 3’e katlamıştır. 2001 yılında Türkiye’de KBH ilk kez %1,35 seviyesine çıkmıştır.

Türkiye’de, 2000 sonrası dönemde boşanma oranları oldukça artmıştır. 2000 öncesi dönemde %0,50 düzeyinde seyreden KBH; 2010 yılında %1,62 düzeyine çıkmıştır. Yıllık boşanma miktarları hem ülke hem de İstanbul’da sürekli olarak, fakat özellikle büyük bir ekonomik krizin yaşandığı 2001 yılında ise oldukça yüksek miktarlarda artış göstermiştir. Boşanma miktarları 1967-2002 yılları arasındaki 35 yıllık süre içinde ülke genelinde 4,5, İstanbul’da ise 5,5 katlık bir artış göstermişken, sadece 2000 ile 2001 yılları arasındaki artış ülke ve İstanbul genelinde yaklaşık 1,5 kat olmuştur (Murat, 2006: 306). 2000-2010 döneminde boşanma hızı yaklaşık üçe katlanmıştır. Türkiye ile İstanbul boşanma verileri karşılaştırıldığında İstanbul’un KBH bütün zamanlarda Türkiye genelinden yüksek olduğu görülmektedir (Meder ve Gültekin, 2012: 149). TÜİK verilerine göre, 2005 yılında 95.895 çift boşanırken; 2014 yılında 130.913 çift boşanmıştır. Türkiye’de 2005-2014 döneminde 9 yıllık süreçte KBH %36 artış göstermiştir. Ülkemizdeki nüfusun demografik anlamda sayısının ve niteliklerinin tespiti amacıyla derlenen verilerde; boşanma vakaları, giderek artmaktadır. Ancak şu an için boşanmaların olumsuz etkilerinin açıkça gözlemlendiği bir ortamda; halkın boşanmaların ortaya çıkış nedeni, önlenmesi, boşanmış bireylere yönelik tutum gibi konularda duyarlılık düzeyinin yüksek olmadığı bilinmektedir (Arıkan, 1992: 78).

İstanbul’da özellikle 2000 sonrası boşanma verileri; bütün Türkiye genelinde etkili olduğu, toplumsal yaşamda temel sorunlar arasında yer aldığı ortaya konulmuştur. 1990’lı yıllara kadar yavaş yavaş artış gösteren KBH; 2000 sonrası ülke geneline yayılarak bütün toplumu etkilemeye başlamıştır. 2000-2010 döneminde düzenli bir artış şekline dönüşen boşanma son dönemde en önemli toplumsal sorunlardan birini oluşturmaktadır. Kalkınma Bakanlığı tarafından 2014-2018 dönemi için hazırlanan 10. Kalkınma Planı’nda toplumun çekirdeğini oluşturan,

bireyleri ve toplumu bir arada tutan aile kurumu, hoşgörü, sevgi ve karşılıklı anlayış çerçevesinde yetişen bireyler, güçlü toplum olmanın temel esasıdır” denilerek, ailenin ‘toplumsal yapının ve dayanışmanın güçlendirilmesi için kritik bir öneme sahip’ olduğu vurgulanmaktadır. TÜİK’in verilerine göre boşanma oranlarının en fazla olduğu iller sırasıyla İstanbul, Ankara, İzmir, Antalya ve Bursa olduğu görülmektedir. İstanbul KBH bakımından bir düşüş yaşansa da boşanma sayısı bakımından her zaman Türkiye’de ilk sırada yer almaktadır. Sosyal bir problem olarak tanımlanan boşanmalar, Türkiye’de her geçen yıl artarak devam etmektedir. Boşanma olgusu, nedenleri ve sonuçları bakımından ele alındığında; 2006 yılında bölgelere göre medenî duruma baktığımızda, boşanmışların oranının İstanbul, Ege, Batı Anadolu ile Akdeniz bölgelerinde yer alan illere diğer bölgelere göre daha yüksek olduğu görünmektedir (Türkiye’de Evlilik, 2014: 119). Toplumun çekirdeğini oluşturan aile kurumunun korunması; ülkenin geleceği için Hayatî bir önem arz etmektedir.

5.2. Ölümler

İnsan hayatının bir gerçeği olan ölüm, hemen her bilim dalının araştırma sahasına girmektedir. Demografik anlamda ölümler; nüfusun yapısı ve hacmini belirleyen üç ana unsurdan birini oluşturmaktadır. Ölümlerin sayısal büyüklüğü ve yıllara göre değişimi ülkelerin nüfus yapısını belirleyen ana etkenlerden biridir. Nüfusun yönelim doğrultusunu belirlemek ve nüfus hareketlerini değerlendirmek için ölümle ilgili verilerin kategorik ve kronolojik olarak derlenerek ortaya konulması gerekmektedir.

Ülkelerin gelişmişlik düzeyini ortaya koyan demografik göstergeler arasında ölümlerle ilgili veriler, ülkelerin geleceği için büyük önem arz etmektedir. Türkiye’de, nüfus artış hızında ve nüfusun yaş gruplarına göre dağılımında rol oynayan ölümlerle ilgili istatistikî bilgiler TÜİK tarafından derlenmektedir. “1931 yılı itibarıyla derlenmeye başlanan ölüm istatistikleri, 1949 yılına kadar nüfusu en fazla olan 25 il merkezinde derlenirken; 1950-1957 döneminde Türkiye genelinde bütün illeri kapsama dâhil edilmiş olup ancak; sadece il merkezlerine ait veriler TÜİK tarafından derlenmiştir. 1957 yılından itibaren ise bütün il ve ilçe merkezlerini kapsayacak şekilde yayımlamaya başlamıştır (<http://www.tuik.gov.tr>: 05.10.2013). Ölümlerle ilgili 1950-1957 dönemine ait veriler

sadece il merkezlerinde gerçekleşen ölümleri kapsamaktadır. Türkiye ve İstanbul genelinde 1957 sonrasında ise bütün yerleşim birimlerindeki yaşanan ölümleri kapsayacak şekilde veriler kayıt altına alınmaya başlanmıştır. “Ölüm olayları ile ilgili istatistikî bilgilerin ülke düzeyinde yaygınlaştırılması amacı ile 1982 yılından itibaren bucak ve köylerde meydana gelen ölüm olaylarının derlenmesi amaçlanmış ancak, verilerin alandan çok eksik gelmesi nedeniyle yayımlanamamıştır. Bu nedenle, bucak ve köylerden derlenen ölüm istatistiklerinin tutulması yeni bir sistem kuruluncaya kadar 1 Ocak 1986 tarihinde son verilmiştir. TÜİK tarafından 2009 yılından itibaren MERNİS veri tabanından ölüm verileri kayıt altına alınmaya başlanmıştır (<http://www.tuik.gov.tr>: 05.10.2013).

Herhangi bir yerde doğumlar ve iç göçler nüfus artışı sağlarken; ölümleri ise nüfusun azalmasına neden olmaktadır. Bu nedenle ölümler demografik bakımdan büyük bir önem arz etmektedir. Bir yıl içinde meydana gelen, doğum ve ölüm sayısına bağlı olarak nüfus artışı; doğal nüfus artış hızı olarak tanımlanmaktadır. İnsanların ortalama hayat süresi; yaşam koşullarına bağlı olarak değişmektedir. Ölüm düzeyini belirleyen ölçütler: Kaba Ölüm Hızı (KÖH), Yaşa Özel Ölüm Hızı (YÖÖH) ve Çocuk Ölüm Hızı (ÇÖH), olmak üzere üç ana başlık temelinde incelenmektedir. KÖH: Belli bir yıl içinde her bin nüfus başına düşen ölüm sayısı olarak tanımlanmaktadır (<http://www.tuik.gov.tr>: 09.11.2015). Türkiye ve İstanbul genelindeki ölümlerin ele alınacağı bu çalışmada; Türkiye’de ve İstanbul’da ölümler, cinsiyete ve yaş gruplarına göre ölümlerle bebek ölümleri ve çocuk ölümleri irdelenmektedir.

5.2.1. Türkiye’de ve İstanbul’da Ölümler (1950-2015)

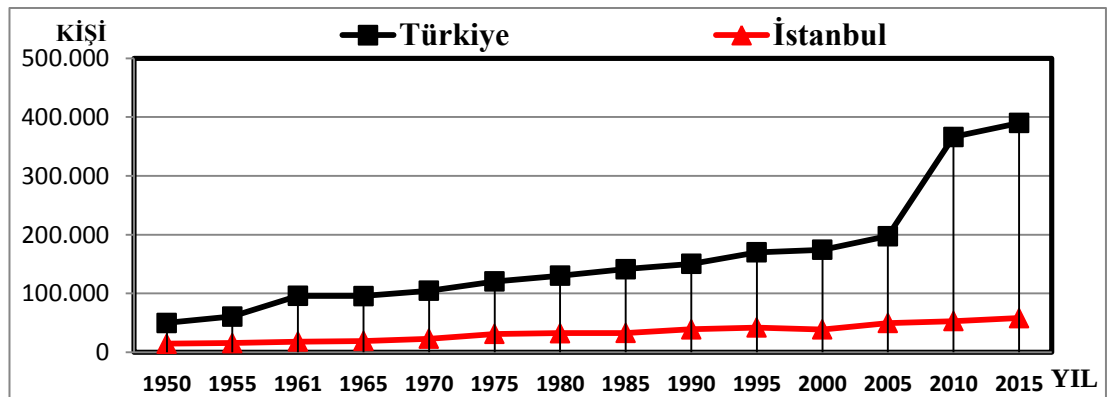
Türkiye’de yıllar itibariyle demografik özellikler irdelendiğinde; ölüm oranlarının giderek düştüğü görülmektedir. 1950 sonrası başlayan ekonomik kalkınma, sanayileşme, tarımda makineleşme, ulaşım imkânlarının gelişmesi nüfusun kırsal kesimden hızla şehirlere göç etmesine yol açmıştır. Şehirleşmeyle birlikte eğitim seviyesinin yükselmesi ve yaşam koşullarındaki düzelmeye bağlı olarak ölüm oranları giderek düşmüştür. “Avrupa’da 19.yy son çeyreğinden itibaren tanık olunan ölüm hızlarındaki azalmalar, gelişmekte olan ülkelerin çoğunda İkinci Dünya Savaşı sonrasında ivme kazanmıştır. 20.yy ortalarında toplum sağlığı ile ilgili tedavi olanakları ve hizmetlerindeki hızlı teknolojik ilerlemeyle birlikte özellikle enfeksiyon hastalıklarının tedavisinde etken bir madde olan antibiyotikğin yaygınlaşan kullanımı, yüzyıllar boyu milyonlarca insanın ölümüne neden olan

hastalıkların görülme sıklığını azaltmıştır” (Yüceşahin, 2009: 2-3). Türkiye’de 1980 sonrasında ölümlerin giderek azaldığı bir süreç başlamıştır. Toplam nüfusun artışına paralel olarak Türkiye genelinde ve İstanbul özelinde toplam ölüm sayısı artmıştır. Ancak, 1960 yılına kadar ölümlerdeki artış hızı ülke genelinde İstanbul’dan daha yüksek iken, 1950-2015 döneminde Türkiye genelindeki ölüm sayısındaki artışın İstanbul’daki ölüm sayısının artış oranından daha düşük olduğu görülmektedir. Tarım toplumlarında doğum ve ölüm oranları yüksek ve nüfus artış hızı düşüktür. Sanayileşme ve modernleşme sürecinin başlaması ile birlikte gelen sağlık koşullarındaki iyileşmesi ölüm oranlarının hızla düşmesini sağlamıştır. Türkiye’de 1950 sonrası başlayan sanayileşme ve modernleşme süreci; ülkenin demografik yapısını doğrudan etkilemiştir.

Tablo 28: Türkiye Geneli ve İstanbul’da Ölüm Miktarı (1950-2015)

Yıl	Türkiye	İstanbul	Yıl	Türkiye	İstanbul
1950	49.825	14.478	1985	679.110	169.793
1955	288.074	77.844	1990	702.558	172.960
1960	456.290	73.895	1995	796.533	197.756
1965	479.413	93.822	2000	867.479	195.029
1970	509.742	106.912	2005	919.507	202.134
1975	555.796	137.045	2010	1.374.613	258.242
1980	618.109	155.895	2015	1.920.525	280.595

Kaynak: 1950-2000 GNS ve ADNKS 2007-2015 verileri derlenerek hazırlanmıştır.



Şekil 28: Türkiye Geneli ve İstanbul’da Ölüm Miktarı (1950-2015)

Türkiye’de, 1950 yılına kadar doğum ve ölüm hızları oldukça yüksek olduğu görülürken; 1950 sonrası ölümler ve doğumlar azalmaya başlamıştır. Özellikle

koruyucu ve tedavi edici temel sağlık hizmetlerindeki gelişmeler, toplumdaki salgın hastalıkların tedavi edilerek sıklıkla karşılaşılan ölüm nedenlerinin ortadan kaldırılmasıyla; ölüm hızındaki azalmalar, doğum hızındaki azalmadan daha yüksek düzeyde gerçekteşmiştir. Toplam nüfusun artmasına paralel olarak Türkiye genelinde ve İstanbul'da ölüm sayısı da artmıştır. 1950-2015 yılları arasında. İstanbul'da yaşanan ölümlerin sayısı yıllar itibariyle sürekli yükselmektedir; ancak toplam ölümler bakımından İstanbul'da yaşanan ölümlerin Türkiye genelindeki payı ise sürekli düşmektedir. Bu durumun temel nedeni İstanbul'da veriler Türkiye geneline göre 1950 yılından itibaren ölümlerin İstanbul'da daha düzenli bir şekilde kayıt altına alınmasından kaynaklanmaktadır. Türkiye genelinde ölüm kayıtlarının düzenli ve tutarlı bir şekilde kayıt altına alınması İstanbul'a göre çok daha geç başlamıştır.

1950 yılında Türkiye genelinde yaşanan 49.825 ölümün 14.478'si İstanbul'da yaşanmıştır. 1970 yılında ise, Türkiye genelinde yaşanan 104.556 ölümden 22.799'u İstanbul'da yaşanmıştır. Yani 1950 yılında Türkiye genelindeki yaklaşık 3 ölümden biri İstanbul'da yaşanırken; 1970 yılında yaklaşık 4 ölümden biri İstanbul'da yaşanmıştır. 2000 yılında Türkiye genelinde yaşanan 174.315 ölümden 38.600'ü İstanbul'da meydana gelmiştir. Yani ülke genelinde kayıtlara geçen yaklaşık 5 ölümden biri İstanbul'da yaşanmaktadır. 2010 yılında ise, Türkiye genelinde 366.471 ölüm vakası kayıtlara geçmiş olup bu ölümlerin 52.812'si İstanbul'da gerçekteşmiştir. Yani Türkiye genelinde kayıtlara geçen 7 ölümden biri İstanbul'da yaşanmaktadır.

5.2.2. Kaba Ölüm Hızı

Nüfus artışında doğumların rolü ne kadar önemliyse, ölümlerin azaltıcı etkisi de o kadar önemlidir. Ölüm oranları, ülkelerin gelişmişlik düzeylerini gösteren önemli göstergelerden birini oluşturmaktadır. Ölüm ölçütleri içinde Kaba Ölüm Hızı (KÖH); en sık kullanılan ölçüt olup bir toplumdaki ölüm düzeyini gösteren genel bir kriterdir. Bir yıl içinde yaşanan ölümlerin nüfusun geneline bölünmesiyle elde edilen rakamın binle çarpılmasıyla ulaşılan sonuç, yıllık ortalama ölüm miktarını göstermektedir. Bir başka ifadeyle, Kaba Ölüm Hızı: Belli bir zaman zarfında,

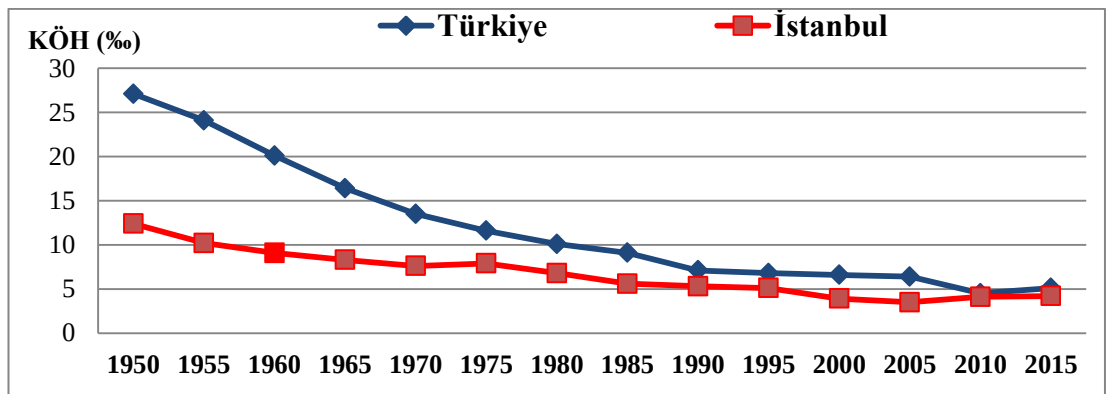
genellikle yıl esas alınarak meydana gelen ölümlerin, toplam nüfus miktarına bölümü olarak ifade edilmektedir.

1950-2000 yılları arasında İstanbul'un nüfus yoğunluğu ve miktarı sürekli artarken; KÖH'de bazı istisnalar olmakla birlikte genel olarak bir düşüş yaşandığı görülmektedir. Türkiye'de II. Dünya Savaşına kadar çok yüksek düzeyde olan ölümlülük; 1950 sonrası yaşanan gelişmeler, KÖH oranının düşmeye başladığını göstermektedir. Özellikle 1980 sonrasında KÖH beklenmeyen ölçüde düşmüştür. Toplam nüfusun artmasına paralel olarak ülke ve İstanbul genelindeki ölüm miktarları da artmıştır.

Tablo 29: Türkiye geneli ve İstanbul'da Kaba Ölüm Hızı % (1950-2015)

Yıl	KÖH (‰)		Yıl	KÖH (‰)	
	Türkiye	İstanbul		Türkiye	İstanbul
1950	27	12,4	1985	9,1	5,6
1955	24	10,2	1990	7,1	5,3
1960	20	9	1995	6,8	5,1
1965	16,4	8,3	2000	6,6	3,9
1970	13,5	7,6	2005	6,4	3,5
1975	11,6	7,9	2010	4,5	4,1
1980	10	6,8	2015	5,1	4,2

Kaynak: 1970-2000 GNS ve ADNKS 2007-2015 verileri derlenerek hazırlanmıştır.



Şekil 29: Türkiye geneli ve İstanbul'da Kaba Ölüm Hızı % (1950-2015)

Tablo;29'da Türkiye geneli ve İstanbul ili KÖH verileri görülmektedir. Türkiye'de 1950'de KÖH %27'iken; 1970'te %13 olarak hesaplanmıştır. 1950-1970 döneminde ölüm hızı neredeyse yarıya düşen 1980'de %10'a düşen KÖH; 2000

yılında ise, %7'ye ve 2010 yılında %5'e düşmüştür. Türkiye'de; ölüm oranlarının düşmesi sosyal ve ekonomik yaşantıdaki iyileşmelerin açık bir göstergesidir. KÖH 1980 yılına kadar oldukça yüksek iken; 1980 sonrası dönemlerde giderek azalmaktadır. Yıllar itibariyle KÖH düşmeye devam etmektedir.

1950 sonrası Türkiye'de doğurganlık hızının azalmasına rağmen nüfus katlanarak artmaktadır. 1985 sonrasında nüfus artış hızı düşme eğilimine girmiştir. Yıllık nüfus artışı 1980-1985 döneminde %24 iken 1985-1990 döneminde %21'e düşmüştür. 1990-2000 döneminde ise, nüfus artış hızı %18'e düşmüştür. Nüfus artış hızının yıllar itibariyle düşmesine rağmen toplam nüfusun sürekli artmasında rol oynayan temel faktör; ölüm hızında meydana gelen düşüş ve ortalama yaşam süresinin uzamış olmasıdır.

İstanbul'un 1950-2015 dönemleri arasındaki KÖH verileri irdelendiğinde; 1950 yılında %12,4 olan KÖH, 1970 yılında %7,6'ya düşmüştür. 1980 yılında %6,8'e düşen KÖH; 2000 yılında, %3,9'a düşmüştür. 2010 yılında ise, İstanbul'da KÖH %4,1'e yükselmiştir. 2010 yılında İstanbul'da KÖH %4,1 iken; bu hız 2015 yılında %4,2'e yükselmiştir; ancak genel olarak bakıldığında KÖH'nın giderek düştüğü görülmektedir. Bu durum Türkiye'nin gelişmiş sınıflamasına bir adım daha yaklaştığının göstergesidir.

5.2.3. Cinsiyete ve Yaş Grubuna Göre Ölümler (1950-2015)

Yaşa Özel Ölüm Hızı (YÖÖH); belirli yaş ve cins gruplarındaki risklerin ölçümünde kullanıldığı gibi yaşam tablolarının yapımında da temel verilerin ortaya konulması bakımından oldukça kullanışlı bir ölçüttür. Bu bakımdan YÖÖH, bir ülkede toplam ölümleri özetlemez; fakat bir toplumda ölümlerin boyutlarını daha duyarlı olarak ortaya koyar ve kıyaslama olanağı sağlar. Toplam nüfusun dağılımını ve yapısını belirleyen temel faktörlerden biri olan YÖÖH: belli bir zaman periyodunda, 0-4 yaş, 15-19, 20-25... şeklinde belli yaş gruplarındaki ölümlerin düzeyini göstermektedir. Belirlenmiş olan yaş gruplarına göre ölümlerin ne düzeyde olduğunu gösteren yaşa özel ölüm hızı; nüfus artış hızı, ortalama yaşam süresindeki beklentileri ve dolaylı olarak ülkenin gelişmişlik düzeyini ortaya koymaktadır.

Ülkede yaşanan ölüm oranlarının giderek düşmesi ve yaşam standartlarının yükseltilmesi demografik yapıyı etkilemiştir. Türkiye’de ölüm oranlarının azalması nüfusun yaş yapısını, üretim gücünü ve potansiyelini de değiştirmektedir. Türkiye nüfusunun cinsiyete göre dağılımı irdelendiğinde; dünya nüfusunun cinsiyet dağılımından pek bir farklılık göstermemektedir. Tablo;30’de görüldüğü üzere, 1950-2015 döneminde, Türkiye ölüm oranlarının kadınlara göre erkeklerde daha fazla olması en çok dikkat çeken nüfus hareketidir.

Tablo 30: Türkiye’de Cinsiyet ve Yaş Grubuna Göre Ölümler (1950-2010)

Yaş	Cinsiyet	1950	1960	1970	1980	1990	2000	2010
Toplam	T	49.825	96.403	104.556	130.062	150.292	174.315	366.471
	E	27.540	51.222	58.054	73.273	85.284	98.368	200.445
	K	22.285	45.181	46.502	56.789	65.008	75.947	166.026
0	T	-	33.018	29.150	31.549	21.871	20.080	15.164
	E	-	17.759	16.028	17.353	12.111	13.302	8.242
	K	-	11.259	13.122	14.196	9.760	6.778	6.922
4-1	T	-	11.117	6.231	6.377	3.479	4.529	4.328
	E	-	5.539	3.277	3.389	1.888	2.907	2.292
	K	-	5.578	2.954	2.988	1.591	1.622	2.036
14-5	T	-	2.936	2.736	2.994	2.696	2.918	5.270
	E	-	1.646	1.609	1.784	1.588	2.108	2.849
	K	-	1.290	1.127	1.210	1.108	857	2.421
15-24	T	-	2.961	3.184	3.860	3.455	5.567	6.726
	E	-	1.747	2.026	2.573	2.264	4.072	4.595
	K	-	1.214	158	1.287	1.191	1.495	2.131
25-34	T	-	3.920	3.450	4.191	4.513	6.039	7.946
	E	-	2.081	2.125	2.840	2.989	4.443	5.343
	K	-	1.839	1.325	1.351	1.524	1.596	2.603
35-44	T	-	3.573	5.102	5.129	6.882	8.091	11.168
	E	-	2.102	3.246	3.393	4.620	5.468	7.746
	K	-	1.471	1.856	1.736	2.262	2.623	3.422
45-54	T	-	6.352	6.019	10.300	12.576	15.750	27.549
	E	-	4.236	4.122	7.178	8.581	10.882	18.866
	K	-	2.116	1.897	3.122	3.991	4.868	8.673
55-64	T	-	10.313	13.238	13.067	25.875	35.468	48.447
	E	-	6.338	8.606	8.757	17.160	26.400	32.027
	K	-	3.975	4.632	4.310	8.715	9.068	16.420
65-74	T	-	10.636	17.448	23.285	26.104	95.001	75.358
	E	-	5.184	9.646	13.379	15.347	47.624	44.260
	K	-	5.452	7.802	9.906	10.757	47.377	31.098
75-+	T	-	10.773	16.080	27.162	42.340	-	163.961
	E	-	4.102	6.210	11.410	18.431	-	74.194
	K	-	6.671	9.870	15.752	23.909	-	89.767
Bilinme-yen	T	-	804	1.918	2.148	501	-	114
	E	-	488	159	1.217	305	-	91
	K	-	316	759	931	196	-	23

Kaynak: 1970-2000 GNS ve ADNKS 2007-2015 verileri derlenerek hazırlanmıştır.

2000 yılında, ölümlerin en yüksek olduğu yaş grubu 75 ve üstü yaş grubunda gerçekleşirken; ölümlerin en düşük olduğu yaş grubu 5-14 yaş grubu olduğu görülmektedir. 2000 yıllarında yaşanan ölümler, yaş ve cinsiyete göre dağılımı irdelendiğinde; yaşlar arasındaki cinsiyet farklılığı belirgin bir şekilde görülmektedir. En yaşlı kuşak olan 75 ve daha yukarı yaş dışındaki bütün yaş gruplarında erkek ölümlerinin kadın ölümlerinden daha fazla olduğu görülmektedir. Kadın ve erkek arasındaki bu farklılık 15-24 yaş grubundan sonraki ölümlerde, yaş ilerledikçe artmakta ve 55-64 yaş grubunda en yüksek seviyeye ulaşmaktadır.

Toplam ölümlerin cinsiyet ve yaş gruplarına göre dağılımı irdelendiğinde; yıllar itibariyle 1950-1980 yılları arasında Türkiye nüfusunda gerçekleşen ölümlerin çoğunluğunu bir yaş altı çocukların oluşturduğu görülmektedir. 1980-2000 yılları arasında ise, sonra ise 65 yaş üstü ve 45-54 yaş grubunda yaşanan ölümler en yüksek seviyededir. 2010 yılında, ölümlerin en yüksek olduğu yaş grubu %44,8 ile 75 ve daha yukarı yaşlar iken; en düşük olduğu yaş grubu ise %0,6 ile 5-14 yaş grubudur. Ölümler yaş ve cinsiyete göre incelendiğinde, yaşlar arasındaki cinsiyet farklılığı belirgin bir şekilde görülmektedir. En yaşlı kuşak olan 75 ve daha yukarı yaş dışındaki bütün yaş gruplarında erkek ölümlerinin kadın ölümlerinden daha fazla olduğu görülmektedir. Kadın ve erkek arasındaki bu farklılık 15-24 yaş grubundan sonraki ölümlerde, yaş ilerledikçe artmakta ve 45-54 yaş grubunda en yüksek seviyeye ulaşmaktadır. Türkiye sağlık alanındaki gelişmeler, ekonomik kalkınma, eğitim imkânlarının yaygınlaşması ölümlerin yaş gruplarına göre dağılımını doğrudan etkilemektedir. Özellikle 2000 sonrası dönemde Türkiye’de çocuk ölümlerinin düştüğü gözlenirken; yaşam süresinin uzadığı, ölümlerin 75 ve üstü yaş gruplarında yoğunlaştığı görülmektedir.

Türkiye’de Cumhuriyet’in ilk yıllarında, yaşam beklentisi yaklaşık olarak 35 yaş iken; 1950 sonrasında Türkiye’de yaşam beklentisi 64 yıla çıkmıştır. 2000 sonrası ise yaşam beklentisi 74 yıla yükselmiştir. 1950 sonrasında ölümler giderek daha üst yaş gruplarına doğru kaymaya başlamıştır. Bu durum ülkenin sosyal ve sağlık koşullarında yaşanan gelişmelerin bir yansıması olarak değerlendirmektedir. Yaşam beklentisinin yükselmesi ölümlerin yaş gruplarına göre dağılımını da doğrudan etkilemiştir. Türkiye genelinde ve İstanbul özelinde 1950-1980 döneminde ölümlerin çoğunluğunu bir yaşından küçük çocukların oluşturduğu görülürken; 1980

sonrası ise 65 yaş üstü gruplarda ölümlerin daha fazla olduğu gözlenmektedir. 1950-1980 yılları arasında Türkiye genelinde ve İstanbul özelinde yaşanan ölümlerin yaş gruplarına göre dağılımında en az payın 5-14 yaş grubunda olduğu; yani bu süreçte en az ölümlerin ülkenin yeni neslini ve geleceğini oluşturan çocuk grubundaki nüfusta olduğu görülmektedir.

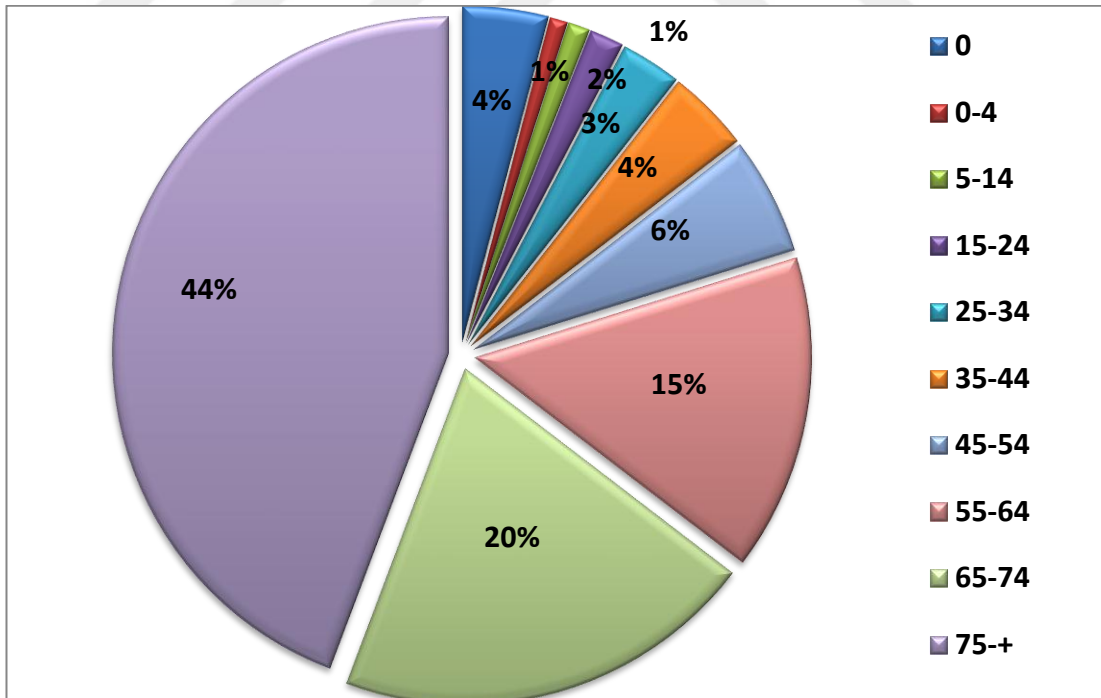
Tablo 31: İstanbul’da cinsiyet ve yaş grubuna göre ölüm sayısı (1950-2010)

Yaş	Cinsiyet	1950	1960	1965	1970	1980	1990	2000	2010
0	T	2.281	-	5.152	6.631	7.849	5.915	3.678	2.062
	E	1.295	-	2.778	3.632	4.421	3.275	2.028	1.137
	K	986	-	2.374	2.999	3.428	2.642	1.650	925
4-1	T	858	-	643	800	1.157	688	505	447
	E	445	-	326	415	631	380	269	236
	K	413	-	317	385	526	308	236	211
14-5	T	340	-	339	404	613	687	449	545
	E	195	-	190	250	371	429	282	287
	K	195	-	149	154	242	258	167	258
15-24	T	1.127	-	457	547	1.082	1.010	1.174	843
	E	670	-	310	377	788	695	835	612
	K	357	-	147	170	294	315	339	239
25-34	T	737	-	645	681	1.160	1.311	1.360	1.494
	E	409	-	412	442	861	947	924	828
	K	328	-	233	239	299	364	436	466
35-44	T	975	-	924	1.043	1.399	2.010	2.287	2.037
	E	592	-	602	729	995	1.422	1.627	1.393
	K	383	-	322	314	404	5.598	660	744
45-54	T	1442	-	1.413	1.374	2.716	3.376	3.703	2.886
	E	912	-	945	924	1.936	2.369	2.699	3.367
	K	530	-	468	450	780	1.007	1.004	1.519
55-64	T	2.000	-	2.602	3.802	3.444	6.506	5.643	7.741
	E	1.111	-	1.545	1.895	2.346	4.314	3.877	5.316
	K	889	-	1.057	1.907	1.098	2.192	1.766	2.435
65-74	T	2.370	-	3.240	3.966	5.915	6.553	9.373	10.395
	E	1.188	-	1.635	2.072	3.421	3.780	5.521	6.144
	K	1.182	-	1.605	1.894	2.495	2.773	3.852	4.151
75-+	T	1.827	-	3.295	4.068	6.645	10.693	10.428	22.590
	E	732	-	1.246	1.555	2.677	4.511	4.425	9.550
	K	195	-	2.049	2.513	3.968	6.182	6.003	13.040
Bilinme-yen	T	621	-	233	293	414	113	-	64
	E	356	-	151	175	220	73	-	52
	K	265	-	82	118	194	40	-	12
Genel toplam		14.478	-	18.943	22.799	32.395	38.862	-	52.812

Kaynak: 1970-2000 GNS ve ADNKS 2007-2015 verileri derlenerek hazırlanmıştır.

1950-1980 yılları arasında ölümlerin Türkiye geneli ve İstanbul karşılaştırılması yapıldığında: 1-4 ve 5-14 yaş gruplarındaki meydana gelen ölüm vakalarının Türkiye genelinde yüksek; İstanbul’da ise daha düşük seviyede olduğu görülmektedir. 45-54 yaş arasında yaşanan ölümler ise, İstanbul’da daha yüksek

oranda gerçekleşirken; Türkiye genelinde daha düşük düzeyde olması dikkat çekmektedir. 45-54 yaş grubunda yaşanan ölümlerin ülke geneline göre İstanbul'da daha fazla olması İstanbul nüfusunun yaş gruplarına göre dağılımından kaynaklanmaktadır. Ayrıca 35-40 yaş grubu arasında yaşanan ölümlerin kadın nüfusuna oranla erkek nüfusunda 3 kat daha fazla olması dikkat çekmektedir. 1990'lı yıllara kadar 55 yaş ve üstü ölümlerin İstanbul'da daha yoğun bir şekilde yaşanırken; 1990 sonrası dönemde ise Türkiye genelinde 55 yaş ve üstü ölümler giderek yükseldiği ve bahse konu yaş grubunda yaşanan ölümlerde İstanbul'a göre daha üst düzeye çıktığı görülmektedir. 1950-2015 döneminde, İstanbul'da yaşanan ölümlerin cinsiyete göre dağılımı irdelendiğinde; Türkiye geneli ile benzer bir durum sergilediği görülmektedir. Söz konusu bu süreçte İstanbul nüfusunun cinsiyete göre ölüm oranlarının dağılımı ile Türkiye nüfusunun cinsiyete ölüm oranlarının dağılımı karşılaştırmalı olarak ele alındığında; 1950-2015 dönemi yıllar itibariyle ölüm oranlarının kadınlara göre erkeklerde daha fazla olduğu görülmektedir.



Şekil 30: İstanbul Ölümlerin yaş grubuna göre dağılımı (2010)

2010 yılında İstanbul'da yaşanan ölümlerin yaş gurubuna göre dağılımı irdelendiğinde; ölümlerin %44'ü 75 yaş ve üstünde bulunan yaş grubunda; %20'si

65-74 yaş grubunda gerçekleşmektedir. Kısacası İstanbul'da yaşanan ölümlerin %64'ü yaşlı nüfus kategorisinde olan 65 yaş ve üstünde yaşanmaktadır. İstanbul'da yaşanan ölümlerin yaş gurubuna göre dağılımı en çok dikkat çeken nokta 0-4 yaş grubunda yaşanan ölümlerin %4 oranında olmasıdır. İstanbul'da yaşanan ölümlerin yaş gurubuna göre dağılımı 0-4 yaş grubu haricinde grupların ritmik gruplandırma rakamlarına göre artmakta olduğu görülmektedir.

5.2.4. İstanbul'da Bebek Ölümleri (1950-2015)

Bir yaşından küçük çocuk ölümlerine dair veriler bebek ölümlerini ifade etmektedir. Bebek ölümleri, toplumun gelişmişlik düzeyinin tespitinde kullanılan temel göstergelerden birini oluşturmaktadır. Toplam nüfus içindeki bebek ölümlerinin oranları, nüfusun artış ya da azalış durumunu yönlendiren ana faktörlerden birini oluşturmaktadır. Bir ülkede nüfusun doğal artışında ana unsuru oluşturan doğumların anlamını bulması; yani ülke nüfusuna pozitif katkı sağlaması için doğan bebeklerin yaşatılması gerekmektedir. Bu anlamda ülkelerdeki çocuk sağlığı konusunda sunulan hizmetler ve genel sağlık hizmetlerinin düzeyi; çocuk ölümlerinin önlenmesinde esas rol oynamaktadır. Türkiye'de çocuk ölümlerinin yıllar itibariyle giderek düşmekte olduğu görülmektedir. Söz konusu azalma, aynı zamanda nüfusun kırsal kesimden hızla kentsel kesime kayması, kişi başına GSYH'deki önemli artış, küçülen aile büyüklüğü ve kadınların eğitim alanında ilerlemeleri eşliğinde gerçekleşmiştir (Türkiye'de 5 YAÖH Azalma Bir Durum Araştırması, 2009: 10).

1950 sonrası yıllar itibariyle giderek azalan çocuk ölümleri; özellikle 1980 sonrası dönemde eğitim ve sağlık gibi sosyal hizmetlerde sağlanan iyileşmeler Türkiye'de çocuk ölümlerinin gelişmiş ülkeler düzeyine yaklaşmasını sağlamıştır. 1980-2015 döneminde ölüm hızlarının azalmasının yanında, aynı zamanda ölümlerin zamanlamasının da önemli ölçüde değiştiğini göstermektedir. Bu dönemde beş yaş altı ölüm hızı %168'den %23'e; bebek ölüm hızı ise %134'ten %17'ye gerilemiştir. Bu dönemdeki en temel değişim, ölümlerin yenidoğan sonrası dönemden; çok erken doğan döneme kayması olmuştur. Beş yaş altı ölüm hızlarının azalmasının bir sonucu olarak ölüm sayılarında da önemli azalmalar gerçekleşmiştir. Türkiye'de ekonomik

ve sağlık alanlarında olumlu anlamda hızlı bir değişim yaşanmıştır. Özellikle 1980 sonrası toplumsal yaşamda görülen gelişmeler çocuk ölüm sayısını ve çocuk ölüm hızlını düşürmüştür.

Tablo 32: İstanbul’da Bebek Ölümünün Aylara Göre Dağılımı (1950-2015)

Yıl	Cinsiyet	Toplam	Aylar												Bilinmeyen
			0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	
1961	T	4.874	1.991	396	397	469	346	319	304	193	154	144	90	67	1
	E	2.639	1.136	204	212	248	186	160	161	104	77	74	45	32	-
	K	2.235	855	192	185	221	163	159	143	89	77	70	45	35	1
1965	T	5.152	2.188	490	485	465	353	303	269	171	157	119	70	70	12
	E	2.778	1.190	270	766	253	194	162	143	104	72	47	36	32	9
	K	2.374	998	220	219	212	159	141	126	67	85	72	34	38	3
1970	T	6.631	3.005	660	625	573	406	350	320	208	197	99	113	67	8
	E	3.632	1.678	356	350	321	213	168	163	124	109	55	60	32	3
	K	2.999	1.327	304	275	252	193	182	157	84	88	44	53	35	5
1975	T	9.763	4.967	986	742	691	504	448	410	282	287	175	92	179	-
	E	5.419	2.809	529	404	308	255	279	285	161	155	100	82	52	-
	K	4.344	2.158	457	338	383	249	169	125	121	132	75	10	127	-
1980	T	7.644	4.310	469	320	334	240	182	142	153	272	263	276	316	367
	E	4.302	2.481	257	161	1.888	135	114	77	85	157	138	151	160	195
	K	3.342	1.829	121	159	146	105	68	65	65	115	125	125	156	172
1985	T	5.979	3.853	295	336	180	142	118	79	89	127	110	207	209	234
	E	3.205	2.092	166	178	93	78	60	44	42	64	55	110	109	114
	K	2.774	1.761	129	158	87	64	58	35	47	63	55	97	100	120
1990	T	5.915	4.031	265	233	230	132	160	83	94	146	161	140	119	121
	E	3.275	2.259	146	115	121	84	75	41	55	82	81	71	75	70
	K	2.640	1.772	119	118	109	48	85	42	39	64	80	69	44	51
2005	T	2.419	1.312	194	119	98	89	88	72	42	34	42	24	15	290
	E	1.375	769	97	68	56	46	51	35	26	20	24	10	9	164
	K	1.044	543	97	51	42	43	37	37	16	14	18	14	6	126
2010	T	2.062	1.309	203	126	101	75	50	50	49	30	23	19	27	-
	E	1.137	725	114	72	53	35	33	28	24	18	10	11	14	-
	K	925	584	89	54	48	40	17	22	25	12	13	8	13	-

Kaynak: TÜİK 1960-2010 verileri, “HÜNEE, 2003 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması; 2004”, “Türkiye’de 5 YAÖH Azalma Bir Durum Araştırması, 2009” verileri derlenerek hazırlanmıştır.

1980-2000 döneminde BÖH %20 civarında azalma gerçekleşmiştir. 2000 yılında ise, çocuk ölümlerindeki bu azalmalar daha hızlı bir biçimde devam ettiği görülmektedir. Türkiye’de 1950-2015 dönemindeki çocuk ölümlerinin sayısal olarak azalmasıyla birlikte BÖH’de büyük orada azalmıştır. BÖH, 1993-1998 döneminden 1998-2003 döneminde kadar %38 dolayında bir düşüş gözlenmektedir. Aynı

dönemde beş yaş altı ölüm hızında da %34'lük bir azalma söz konusudur (HÜNEE, 2003 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması; 2004: 22).

Türkiye'de 2000 sonrası dönemde çocuk ölümlerinde belirgin bir azalma görülmektedir. Ancak mevcut ölüm verileri, Türkiye'nin ekonomik kalkınmışlık düzeyi ile uyusmamaktadır. 2000 yılı için KÖH %6,7; BÖH %35'tir (<https://www.tubitak.gov.tr/> 14.12.2015). Örneğin UNICEF tarafından 2001 yılında yayınlanan rapora göre, beş yaş altı çocuk ölüm hızı dikkate alındığında Türkiye 191 ülke arasında 77. sıradadır. Oysa ekonomik gelişmişlik açısından bu tür sıralamalarda Türkiye daha üst sırada yer almaktadır.

5.2.5. Bebek Ölüm Hızı (1950-2015)

'Bebek ölüm hızı' (BÖH) verileri, bir ülkenin demografik yapısının ortaya konulmasında ve nüfusu artışının tespitinde kullanılan en temel ölçütlerden biridir. Yaşamın ilk dönemlerinde, gerek anne karnındaki bebek, gerek doğumdan sonraki ölümlerin boyutunu belirlemek; yani bebek ölümlerinin niceliksel ve niteliksel yönden tespiti demografinin esas konularından birini oluşturmaktadır. Bir ülkenin nüfus yapısını değerlendirmek için kullanılan en anlamlı ve önemli ölçütlerden biri olan BÖH: Belli bir yıl içinde meydana gelen bir yaşımdan küçük bebek ölümlerinin o yıl içinde meydana gelen canlı doğumlara oranının binde olarak ifadesidir (<https://www.tubitak.gov.tr/> 12.14.2015). Başka bir ifadeyle BÖH: belli bir zaman periyodunda bir toplumda canlı doğan ve bir yaşını doldurmadan ölen bebeklerin sayısının aynı toplumda aynı süre zarfındaki canlı doğum sayısına bölümüdür.

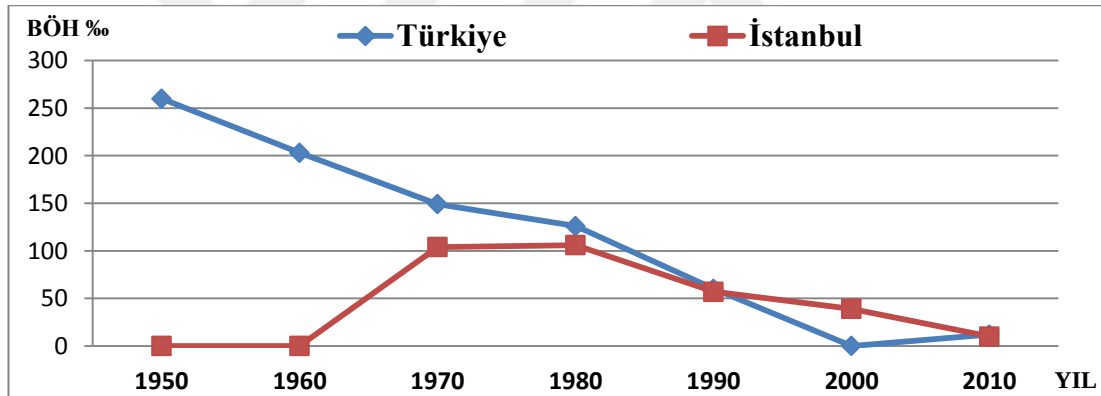
1950-2015 döneminde Türkiye'de, yıllar itibariyle bebek ölümlerinin giderek azaldığı görülmektedir. Sağlık alanındaki gelişmeler, yeni tedavi yöntemleri ve ilaçlar, yeni doğan ve gebelikte artan sağlık hizmetlerinin toplum genelinde yıllar itibariyle yaygınlaşmasına paralel olarak bebek ölüm hızının düşmüştür. Macura'nın ölçümlerine göre 1945 yılında 1000 doğuma karşılık 274 bebek ölümü olmuştur. BÖH, 1945'ten günümüze sürekli olarak azalma eğilimindedir (DİE, 1994: 35). Özellikle 1990 sonrası dönemde bebek ölüm hızının giderek düştüğü görülmektedir. 1985 yılındaki bebek ölüm oranı Türkiye genelinde %109 iken, 1990 yılında bu değer %67'ye düşmüştür. 2000 yılında ise %28'e kadar düşmüştür. İstanbul'da ise,

1990 yılında %57 olan BÖH 2000 yılında %39'a düşmüştür. 2012 yılında %11,6'ya düşen BÖH; cinsiyete göre incelendiğinde, erkeklerde bebek ölüm hızının daha yüksek olduğu görülmektedir. 2009-2012 yılları arasında bebek ölüm hızı erkeklerde %14,6'dan %12,1'e, kızlarda %13'ten %11,1'e düşmüştür.

Tablo 33: Türkiye’de ve İstanbul’da Bebek Ölüm Hızı (%)

Yıl	Türkiye	İstanbul
1950	260	164
1960	203	124
1970	149	104
1980	126	106
1990	60	57
2000	28	39
2010	12	10

Kaynak: 1950-2000 GNS, (TÜİK Türkiye İstatistik Yıllığı 2011).



Şekil 31: Türkiye ve İstanbul’da Bebek Ölüm Hızı % (1950-2010)

Bir yaş altındaki bebek ölüm oranları ise bazı yıllar İstanbul’da, bazı yıllarda da ülke genelinde daha yüksek bulunmaktadır. TÜİK tarafından yayımlanan Ölüm İstatistiklerine göre 2010 yılında 15.085 bebek ölümü gerçekleşirken, 2011 yılında bu sayı 14.500’e gerilemiştir. 2010 yılında %12 olan BÖH, 2011 yılında %11,7’ye düşmüştür. Bebek ölüm sayısı 2012 yılında 14.931 iken bu sayı 2013 yılında 13.900’e düşmüştür. BÖH 2012 yılında %11,6 iken bu hız 2013 yılında %10,8 olduğu görülmektedir. Bebek ölümleri hızı 2013 yılında ise, %10,8 iken 2014 yılında %11,1 olmuştur (<http://www.tuik.gov.tr>: 12.15.2015). BÖH ülkemizde batılı ülkelere oranla yüksek seyretmekle beraber sosyal ve ekonomik gelişmeye dayalı olarak giderek azalmaktadır. TÜİK verilerine göre 2009-2013 yılları arasında,

Türkiye’de bebek ölüm hızında sürekli bir düşüş yaşanmış; fakat 2014 yılında %0,3’lük bir yükseliş gerçekleşmiştir.

Türkiye 1990 yılından bu yana bebek ölümlerinin azaltılması yönünde önemli ölçüde bir mesafe kat etmiştir. “Çocuk ve BÖH etkileyen faktörler: 1-Anneye ait faktörler: annenin yaşı, doğum sayısı ve aralığı, sağlık durumu, gebelik şartları. 2-Genel sağlık şartları, 3-Çevre kirliliği, 4-Çocuğun beslenme şartları, 5-Ailenin eğitim durumu ve kazalar şeklinde sıralanmaktadır. Bebek ölümlerinde görülen azalmalar ise, 2000 sonrası dönemde hızlanmıştır” (Türkiye Aile Yıllığı, 199: 15). İstatistikler Türkiye’de her 1000 canlı doğumdan 18’inin birinci yaş gününe; her 1000 canlı doğumdan 24’ünün ise beşinci yaş gününe ulaşmadan öldüğünü göstermektedir (HÜNEE, 2008: 21).

1950-2015 döneminde Türkiye genelinde ve İstanbul’un BÖH, karşılaştırıldığında; Türkiye genelinde BÖH, İstanbul’a göre her dönemde daha yüksek olduğu görülmektedir. 1950 sonrası ortaya çıkan istatistik veriler bir bütün olarak değerlendirildiğinde; Türkiye’nin 2000’li yıllardan başlayarak yeni bir demografik rejime girdiği görülmektedir. Türkiye’de sosyoekonomik alanda ve özellikle son yıllarda anne ve çocuk sağlığı göstergelerinde gözlenen olumlu gelişmeler bebek ölümleri önemli ölçüde azaltmıştır.

5.2.6. Doğuştan Beklenen Yaşam Süresi (1950-2015)

Demografik verilerin analizinde önemli sonuçlara ulaşılmasını sağlayan ‘doğuştan beklenen yaşam süresi’ ölçütü; yeni doğmuş bir bireyin yaşamı boyunca belirli bir dönemdeki yaşa özel ölümlülük hızlarına maruz kalması durumunda yaşaması beklenen ortalama yıl sayısıdır (TÜİK, İstatistiklerle Yaşlılar, 2014; 13). Farklı cinsiyetler ve coğrafyalar için ayrı ayrı hesaplanmakta olan ‘doğuştan beklenen yaşam süresi’ genel olarak bir insanın ortalama ne kadar yaşayabileceğini ortaya koyan istatistikî ölçüttür. Bu konuda elde edilen veriler, toplam nüfus içinde yaşlı nüfusun oranını ve dağılımını ön plana çıkarmaktadır. Sağlık sektöründe ve yaşam koşullarındaki gelişmelerin olumlu sonuçları dünya genelinde ve Türkiye’de ortalama yaşam süresinin uzamasını sağlamıştır. Bu nedenle Dünya ve ülkemizde yaşlı nüfusun sayısı giderek artmaktadır.

Türkiye’de 1927-1965 döneminde uygulanan nüfus ve aile politikaları toplam nüfusun artışını hızlandırmıştır. 1965-2014 döneminde ise, doğurganlığı teşvik edici

pro-natalist politikalardan vazgeçilerek; doğurganlığı azaltmayı hedefleyen anti-natalist politikalar uygulamaya konulmuştur. Ülkede toplam doğurganlık hızında belirgin bir şekilde azalma yaşanırken; aynı zamanda ölüm oranlarının da azaldığı ve ortalama yaşam süresinin giderek yükseldiği görülmektedir.

Tıp alanındaki bilimsel ve teknolojik gelişmeler neticesinde hastalıkların önlenmesi, erken teşhis ve tedavi uygulamaları, koruyucu sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması bebek ölümlerini azaltırken; beklenen ömür süresinin yükselmesini de sağlamıştır. Ayrıca ekonomik refah düzeyinin ve yeterli beslenme olanaklarının gelişmesi insanların ortalama yaşam süresinin artmasını sağlamıştır. Sonuç olarak Türkiye genelinde ve İstanbul özelinde yaşlı nüfus kapsamında değerlendirilen 65 ve daha yukarı yaş grubundaki nüfusun oranı artmıştır.

TÜİK ‘Hayat Tabloları, 2014-2016’ istatistiklerine göre doğuşta beklenen yaşam süresi, Türkiye geneli için toplamda 78, erkeklerde 75,3 ve kadınlarda 80,7 yıldır. Genel olarak kadınlar erkeklerden daha uzun süre yaşamakta olup, doğuşta beklenen yaşam süresi farkı 5,4 yıldır. Türkiye’de en fazla nüfusu barındıran İstanbul’da ise, doğuşta beklenen yaşam süresi ülke ortalamasından daha yüksek olup toplamda 78,7, erkeklerde 75,8 ve kadınlarda ise 81,5 yıldır. (<http://www.tuik.gov.tr>: 10.14.2017).

Bu sonuç İstanbul’un gelişmişlik düzeyi ve sosyoekonomik yapısının bir sonucudur. Ülkede doğurganlık seviyesi düşerken diğer yandan bebek ölümlerinin azalması ve ortalama yaşam süresinin uzaması nüfusun yaşlanmasına neden olmuştur. İstanbul’un sosyoekonomik koşulları ülke geneline göre daha iyi şartlarda olması nedeniyle doğuştan beklenen yaşam süresi, daha yüksek olduğu görülmektedir. Türkiye genelinde ve İstanbul özelinde beklenen yaşam süresinin yıllara göre değişimine bakıldığında; doğurganlık oranının düşmesiyle başlayan demografik dönüşüm süreci sadece NAH’ın yavaşlamasına neden olmakla birlikte nüfusun genel yapısını da değiştirmektedir. Sonuç olarak ekonomik alanda ve sağlık hizmetlerindeki gelişmeler; kişilerin yaşam kalitesi yükselmesiyle doğuştan beklenen yaşam süresi giderek artmaktadır. Bu gelişmeler sonucunda toplam nüfus içindeki yaşlıların payı artış göstermektedir (Yılmaz, 2011: 11). 2007 yılında İstanbul nüfusunda 60 ve yukarı yaştaki kişilerin oranı erkeklerde 7,3 ve kadınlarda 9,7

toplamda 8,5 iken; 2015 yılında erkeklerde 7,5 ve kadınlarda 10,7 toplamda 9,6 yükselmiştir.

Tablo 34: İstanbul’da 65 Yaş Üstü Nüfus Miktarı (2007-2015)

Yıl	Erkek	Kadın	Toplam
2007	456.512	611.835	1.068.347
2008	441.739	564.798	1.006.093
2009	486.230	594.803	1.063.033
2010	498.640	630.100	1.128.740
2011	518.102	655.648	1.173.748
2012	540.080	628.024	1.222.104
2013	560.317	706.687	1.266.995
2014	572.641	723.213	1.295.854
2015	623.739	779.623	1.403.362

Kaynak: TÜİK.

Sosyoekonomik gelişmeler ve sağlık ve yaşam koşullarının iyileşmesi neticesinde Türkiye’de beklenen yaşam süreleri düzenli bir şekilde arttığı görülmektedir. 1950’li yıllarda dünyada doğuştan beklenen yaşam süresi 50 yaşın altında iken 2015 yılında 81 yaşın üzerine çıkmıştır. Türkiye’de beklenen yaşam sürelerinin düzenli bir şekilde yükselmekte olup; nüfus projeksiyonları doğuştan beklenen yaşam süresinde görülen artışın gelecekte de devam edeceğini, 2023 yılında erkekler için 75,8 yıla kadınlar için 80,2 yıla; 2050 yılında sırasıyla 78,7 ve 81.4 yıla; 2075 yılında ise 83,1 ve 85,8 yıla kadar çıkacağını öngörmektedir. (TÜİK, 2013-2016) Bu nedenle ülkemizde bugüne kadar genç nüfusun gereksinimlerine göre biçimlenen sosyal politikalarla birlikte 2015 sonrasında yaşlı nüfusun gereksinimlerini dikkate alacak biçimde planlanması gerekmektedir.

5.3. Göçler

Araştırmanın bu kısmına kadar olan bölümlerde; İstanbul’da nüfusun tarihsel gelişimi ve demografik özellikleri incelenmiştir. İstanbul’un demografik yapısını belirleyen ana faktörün göçler olduğu görülmektedir. Göçler, doğum ve ölüm olaylarıyla birlikte ülkelerin ve şehirlerin planlanmasında ve yönetilmesinde dikkatle takip edilmesi gereken sosyoekonomik, kültürel ve demografik değişkenlerden birini oluşturmaktadır. Göçe neden olan durumların tespit edilmesi ve ortadan kaldırılması; göçün varış noktasında ortaya çıkardığı sorunların tespit edilerek çözüm önerileri sunulmalıdır. Bu amaçla idârî bölünüş düzeyinde şehirden şehre, kırdan şehre ve

kırdan kıra gerçekleşen iç göçün dönemlere göre izlenmesi ve nicelik verilerinin tespit edilmesi gerekmektedir. Nüfus hareketlerinin temel dinamiğini oluşturan göçlerle ilgili güvenilir veriler; Genel Nüfus Sayımı, Nüfus Kayıt Sistemi ve örneklem araştırmaları gibi temel kaynaklar derlenmektedir.

Türkiye’de, ilk Genel Nüfus Sayımı (GNS) 1927’de yapılmıştır; ancak ülkemizdeki iç göç hareketlerini ilk GNS sonuçlarıyla izlemek mümkün değildir. DİE böyle bir çalışmaya temel teşvik edecek ‘doğum yerleri’ itibariyle Türkiye nüfusu verilerini 1935 yılından itibaren genel olarak; 1950 sonrasında ise, ayrıntılı olarak yayımlamaya başlamıştır. Türkiye’de iç göç hareketlerine dair karşılaştırma yapma, analiz etme imkânı sunan sayısal veriler; 1975 yılından itibaren ortaya konulmuştur. 1975 öncesi kayıtlarda ‘doğum yeri’ verileri esas alındığı için doğum yeri dışında ikamet eden herkes, göç etmiş kabul edilmektedir. Bu nedenle ‘doğum yeri’ esasına göre tutulan iç göç verilerinde, iki sayım dönem arasındaki göç hareketleri ortaya konulmamaktadır. Göç edenlerin iki dönem arasında yaşadıkları sürece dair bir bilgi sunulamamaktadır. TÜİK (O dönemki adıyla DİE), 1975 yılından itibaren iç göçlerle ilgili olarak sayısal veriler yayımlamaya başlayarak, bu verilerin kullanılmasını sağlamıştır” (Murat, 2006: 349). 1975 öncesi dönemde ortaya konan iç göç verilerinde, doğum yeri bilgisi esas alındığı için göç eden nüfusun ‘doğum yeri’ ve ‘ikamet ettiği yer’ arasında geçirdiği süreç hakkında herhangi bir bilgi verilmemiştir. Bu nedenle kişilerin sayım yılında ikamet ettiği yere göre, göç hareketlerine dair net verilere ulaşılamamaktadır. 1950 nüfus sayımında, göçler konusunda dolaylı olmakla birlikte bazı bilgiler verilmeye başlanmıştır. Ancak bu bilgiler hem yetersiz kalmış, hem de zaman içinde ortaya çıkan gelişmeleri izleme imkânından yoksundur. Örneğin 1950 sayım neticelerine dâhil edilen ‘daima ikametgâhları başka vilayette olanlar’ cetveli, 1955 ve 1960 sayımlarında yer almamıştır. Ortaya çıkan bu kopukluklar sebebiyle Türkiye’de iç göçler, çoğunlukla ‘nüfusun doğum yerleri itibariyle dağılımı’ dikkate alınarak incelenmeye çalışılmıştır. Bu incelemelerde ‘sayım günü doğduğu ilde bulunmayan nüfus, göç etmiş’ nüfus kategorisinde değerlendirilmiştir. Eldeki mevcut veriler, çalışmaları bu tür bir varsayıma dayanarak yürütmeyi zorunlu kılmıştır (Tandoğan, 1988: 3).

Sayımın 5 yıl önceki ikametgâh bilgisinin göç analizinde kullanılabilmesi için sayım anındaki ikametgâhın da derlenmesi gerekmektedir. Ülkemizdeki

sayımlarda, 1970 yılı ve sonrasında beş yıl önceki ikametgâh ile sayım anındaki ikametgâh bilgisi de değeriştir. Ancak, 1970 ve 1975 nüfus sayımı yayımlarında sayımdan önceki 5 yıllık döneme ilişkin göç analizine uygun olarak bilgi derlenmiş olmasına rağmen veriler yayınlanmamıştır (Demirci ve Sunar, 1988: 132). 1970 Genel Nüfus Sayımında; kayıt altına alınan herkes, sayım günü nerede bulunuyor ise oranın nüfusuna dâhil edilerek sınıflandırılmıştır. Bu yayımlardaki veriler de göç tanımı doğrultusunda, yaşanan göç verilerini ortaya koyacak beş yıl önceki ikametgâh yerleri derlenmemiştir. Bu nedenle 1970 yılında yapılan Genel Nüfus Sayım'ında (GNS) göçle ilgili veriler oldukça kısıtlıdır. 1975 GNS ise, göçle ilgili verileri ortaya koyacak herhangi eser yayımlanmamıştır. 1980, 1985, 1990 ve 2000 sayımlarında ise, göç büyüklüğünü ve yönünü ortaya koyan; il bazında alınan göç, verilen göç, net göç ve net göç hızı konusundaki analizlere olanak sağlayan; iç göç verilerini kapsayan yayınlar hazırlanmıştır.

1990 ve 2000 yılında yapılan GNS'de ise, ilk kez nüfusun sosyal ve ekonomik niteliklerine dair ayrıntılı veriler sunan müstakil ikinci bir yayın hazırlanmıştır. Göç eden nüfusun sosyal ve ekonomik niteliklerine dair ayrıntılı analizler yapma imkânı sağlanmıştır. Ayrıca, bahse konu bu yayımlarda; 1990 ve 2000 sayımlarında, aynı il altındaki ilçeler ve köyler arasındaki nüfus hareketlerine dair veriler ortaya konulmuştur.

2007 sonrası dönemde başlayan ADNK sistemi ile daha güvenilir ve güncel veriler ortaya konulmakla birlikte, göç kapsamında nüfusun demografik ve sosyal niteliklerine yönelik daha sınırlı verilerin elde edildiği görülmektedir. Bu nedenle, ADNKS uygulamasında, göçle ilgili istatistiki verilerin sadece iller ve bölgeler arası alınan göç, verilen göç ile yurt dışından alınan göç rakamları ile sınırlı olduğu görülmektedir. Göç istatistikleri ile Türkiye sınırları içerisindeki yerleşim yerleri ve iller arasında göç eden nüfus ve yurt dışından Türkiye'ye göç eden nüfusa ait veriler tespit edilmektedir. ADNKS uygulaması başlamadan önce, belli dönemlerde yapılan GNS kayıtlarında, sayım günündeki idârî bölünüşe göre coğrafi bilgi esas alınmıştır. ADNKS uygulamasında ise, referans olarak alınan herhangi bir tarihteki kişilerin daimi ikametgâh yeri ile referans tarihinden önce yine tanımlanmış olan bir tarihteki daimi ikametgâh yeri farklı olanlar, göç eden nüfus olarak kabul edilmiştir.

Nüfus hareketlerinin ölçülmesinde, doğum ve ölüm olaylarıyla birlikte ‘göç olayları’ takip edilen değişkenleri oluşturmaktadır. idârî bölünüş düzeyinde ‘ilden ile’, ‘bölgeden bölgeye’, ‘yerleşim yerinden yerleşim yerine’ ve dönemlere göre göçler izlenerek, göçün niceliksel verileri tespit edilmelidir. Göçün itici nedenleri ve çekim merkezlerinde ortaya çıkan sorunlar tespit edilerek çözüm önerileri ortaya konulmalıdır. Araştırma sürecinde, 1950-2015 yılları arasında İstanbul’da yaşanan göçler, üç döneme ayrılarak irdelenmektedir. Dönemlerin belirlenmesinde eldeki verilerin niceliği ve yaşanan göçlerin rakam olarak büyüklüğü esas alınmıştır.

1. 1950-1975 Dönemi İstanbul’da İç Göçler
2. 1975-2000 Dönemi İstanbul’da İç Göçler
3. 2000-2015 Dönemi İstanbul’da Göçler

5.3.1. İstanbul’da Göçlerin Birinci Aşaması (1950-1975)

Türkiye’de 1927-1950 döneminde iç göçler çok az ve önemsiz bir niceliğe sahiptir. Bu dönemde yaşanan iç göçlere dair eldeki veriler oldukça sınırlıdır. Türkiye’de genel olarak iç göç olgusunun 1950 sonrasında başladığı görülmektedir. 1950-1975 döneminde yaşanan göçlerle ilgili; İstanbul’un diğer illerden aldığı göç, verdiği göç ve NGH verileri bulunmaktadır; ancak İstanbul’un hangi ilden ne kadar göç aldığı; ya da hangi ile ne kadar göç verdiğine dair veriler ortaya konulmamıştır. 1950-1975 döneminde İstanbul’da yaşanan iç göçlerle ilgili verilerin oldukça sınırlı olması, ayrıca doğum yeri bilgisinin esas alınması nedeniyle ayrıntılı analizler yapılamamaktadır.

1950 sonrasında ekonomik, siyasal ve toplumsal dönüşümün bir yansıması olarak birçok insan, yaşadığı yeri gönüllü ya da zorunlu olarak değiştirmek zorunda kalmıştır. İç göçlerin yoğun olarak yaşandığı ülkemizde İstanbul’un önemli bir payı bulunmaktadır. İstanbul önemli ölçüde hem göç alan ve hem de göç veren bir şehrimizdir. 1950-1955 döneminde İstanbul’un net göç miktarı 250.329 olup; net göç hızı ‰181,14 seviyesindedir. 1955-1960 döneminde ise İstanbul’un net göç miktarı 175.873 olup net göç hızı ‰98,03 seviyesindedir. Bu dönemde İstanbul’un verdiği göç, aldığı göçten daha fazladır. 1960-1965 dönemine İstanbul net göç miktarı 276.443 olup net göç hızı ‰128,24 seviyesine çıkmıştır.

Tablo 35: İstanbul'un aldığı göç, verdiği göç ve net göç hızı (1950-1975)

Dönem	Toplam Nüfus	Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net Göç ⁵	NGH (%)
1950-1955	1.533.822			250.329	181,14
1955-1960	1.882.092			175.873	98,03
1960-1965	2.293.823	-	-	276.443	128,24
1965-1970	3.019.032	714.126	163.974	540.152	207,1
1970-1975	3.904.318	683.540	242.298	441.242	127,5

Kaynak: TÜİK Genel Nüfus Sayımları 1950, 1955, 1960, 1965, 1970, 1975. (Tümertekin, 1968: 41), (Kocaman ve Beyazıt, 1993: 73-80), (Karaduman Taş, 1996: 33), (Özbay, 2009: 57), (Epli İşler, 2010: 60) verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

İstanbul'un demografik yapısını şekillendiren göçlerin 1965-1970 döneminden sonra başladığı görülmektedir. Bu dönemde, İstanbul'un aldığı göç, verdiği göçe göre yaklaşık 4,5 kat daha fazladır. İstanbul'a göçle gelen nüfusun şehrin toplam nüfusuna oranı %21 seviyesini bulmuştur. 1965-1970 döneminde İstanbul'un net göç rakamı 540.152 iken; net göç hızı %207,1 seviyesinde olup; Bu dönemde Türkiye'de göç eden her beş kişiden biri İstanbul'a yerleşmiştir. 1950-2015 yıllarını kapsayan 65 yıllık süreçte, 1965-1970 dönemi net göç hızının en yüksek olduğu dönemdir. 1970-1975 döneminde ise İstanbul'un aldığı göç bir önceki döneme göre azalarak 683,540'a düşerken; verdiği göç 242,298'e yükselmiştir. Bu dönemde İstanbul'un net göç sayısı 441.242 olup net göç hızı %127,5 seviyesine düşmüştür. Türkiye'de Cumhuriyet dönemiyle başlayan sanayileşme sürecinde 1950'lerden sonra ilk kez ağır sanayi alanında yatırımlara öncelik verilmeye başlamıştır. Türkiye'de sanayileşme süreci aynı zamanda göç hareketlerinin de başlangıcı olmuştur. Sanayileşmenin artmasıyla birlikte 1950 sonrasında nüfus, kırsal alandan kentlere doğru kaymaya başlamıştır. Kırdan kente göç olayı, II. Dünya Savaşı sonrası dönemde geri kalmış pek çok ülkede olduğu gibi, kalkınmayı sanayileşme ve tarımda makineleşme ile gerçekleştirmek isteyen ülkelerde hızla yayılmıştır. Dolayısıyla sermaye birikimi olan büyük kentlerdeki üretimi destekleyen siyasal anlayış; kırdan işsiz kalan, ırgat ve küçük tarla sahiplerini kente itmiştir.

⁵ Nüfus sayımlarından hesaplanan net göç hızları 5 yaş ve nüfus için, sayımdan beş yıl önce ikamet edilen ile sayım günü ikamet edilen yerleşim yeri arasındaki değişimleri kapsamaktadır.

“1948’de ABD öncülüğünde uygulanan Marshall Yardım Planı ile Anadolu bütününde feodal yapının -toprak ağalığının- büyük oranda süregeldiği bir dönemde (traktör vb. araçların tarlaya girmesi ile on ırgatın dokuzunu işsiz bırakan) makineleşme sonucu göç olayı başlamıştır (Gürel, 2001: 133-135). 1950-1975 döneminde Türkiye’de kırdan kente doğru göçler yaşanmakla birlikte, 1980 yılına kadar şehir nüfusuna göre kırsal nüfusun daha yüksek oranda olduğu görülmektedir. Bu süreçte İstanbul, göç eden nüfus için en önemli çekim noktası olmuştur. Günümüz göç hareketlerinde başlıca ‘çekici etkenler’ ekonomik yayılmadır. Göçün başlıca itici nedenleri işsizlik, fakirlik, ekonomik sıkıntılar ve geciken endüstrileşme olarak sıralanmaktadır (Abadan ve Unat, 1984: 4). Nedenleri ve sonuçları açısından göçün birbirlerine bağlı olarak incelenmesi gerekmektedir.

1950-1975 sürecinde Türkiye’de kırsal nüfusun şehir nüfusundan daha fazla olduğu görülmektedir. 1980 yılında Türkiye’de şehir nüfusu kırsal nüfusunu geçmiştir. 1950’den 1980’li yıllara kadar gerek İstanbul gerekse diğer illere yapılan göçler isteğe bağlı genelde ekonomik ya da sosyal sebepten kaynaklanmıştır. 1950-1975 döneminde İstanbul nüfusunun Türkiye nüfusuna oranı artarak yükselen bir grafik çizmektedir. 1960’da (%5,3), 1970’te (%6,0) ve 1975’te (%6,3) düzeyini bulmuştur. İstanbul nüfusu, 1950’den 1970 yılına kadar sürekli artarken; şehrin Türkiye geneli toplam nüfus içindeki oranı da kararlı ve istikrarlı bir şekilde sürekli artmış olduğu gözlenmektedir.

Türkiye’de dönemler itibari ile nüfus hareketlerini izleme imkânı sunan veriler ilk kez 1975-1980 döneminde ortaya konulmuştur. Bu durum, özellikle İstanbul gibi büyük şehirlerde yaşanan nüfus hareketlerinin tespitinde çok büyük bir önem taşımaktadır. 1975 öncesi dönemde ortaya konulan göç verilerinde doğum yeri kriteri esas alındığı için İstanbul’un yoğun göç dalgalarına maruz kaldığı 1960-1965 ve 1965-1970 dönemleri ile ilgili karşılaştırma ve ayrıntılı analizler yapılamamaktadır.

5.3.2. İstanbul’da Göçlerin İkinci Aşaması (1975-2000)

Türkiye’de yaşanan iç göçlerin büyüklüğü ve yönü konusunda analizler yapma imkânı sunan veriler ilk kez 1980 sayımında ortaya konulmaya başlamıştır. Devlet İstatistik Enstitüsü’nün (DİE) 1985 yılında basılan “Nüfus Sayımı 12.10.1980 Daima İkametgâha Göre İç Göçler” adlı yayını, bu konuda çalışanlara yeni ve daha güvenilir veriler sunmaktadır. Bu eser 1975-1980 dönemini kapsayan 5 yıllık bir zaman aralığında; iller arasında meydana gelen göçlerin tespitine imkân vermiştir. Bu nedenle çalışmamızda 1975-1980 dönemi ve sonrasında ortaya konulan veriler esas alınarak İstanbul’un aldığı göçler, verdiği göçler ve net göç durumu ile ilgili analizler yapılmıştır. 1975-1980 döneminde İstanbul, diğer illerden toplam 557.082 kişi göç alırken; 268.429 kişi diğer illere göç vermiştir. Bu dönemde İstanbul’un net göç miktarı 288.653 kişi iken; net göç hızı %73,4 seviyesine düşmüştür. 1975-1980 döneminde İstanbul diğer illerden aldığı göç; verdiği göçün yaklaşık iki katıdır. Bu dönemde İstanbul’un net göç miktarı kısmen fazla olmakla birlikte diğer illere verdiği göç ile yaklaşık olarak aynı düzeydedir.

Tablo 36: İstanbul’un aldığı göç, verdiği göç ve net göç hızı % (1980-2000)

Dönem	Toplam Nüfus	Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net Göç	NGH (%)
1975-1980	4.074.806	557.082	268.429	288.653	73,4
1980-1985	5.068.512	576.782	279.172	297.598	60,5
1985-1990	6.433.569	995.717	339.040	656.677	107,6
1995-2000	9.044.859	920.955	513.507	407.448	46,1

Kaynak: 1975-2000 daima ikametgâha göre iç göç verileri derlenerek hazırlanmıştır.

1980-1985 döneminde, İstanbul’un diğer illerden toplam 576.782 kişi göç alırken; 279.172 kişi diğer illere göç vermiştir. Bu dönemde İstanbul’un net göç miktarı 297.598 kişi iken; net göç hızı %60,5 seviyesine düşmüştür. 1985-1990 döneminde, Türkiye genelinde göç eden her yüz kişiden 17’si İstanbul’a yerleşmiştir. Bu dönemde İstanbul diğer illerden toplam 995.717 kişi göç alırken; 339.040 kişi diğer illere göç vermiştir. Bu dönemde İstanbul’un net göç sayısı 656.677 kişi iken; net göç hızı %107,6 seviyesine yükselmiştir. İstanbul’un net göç hızı bu dönemde yeniden %100 seviyesinin üstüne çıkmıştır. 1985-1990 döneminde İstanbul’un aldığı göç miktarı, verdiği göç miktarına göre üçe katlanmıştır. İstanbul’un aldığı göçler

bakımından ülke içindeki payı 1985-1990 döneminde %24'e iken; 1995-2000 döneminde %19'a düşmüştür. 1995-2000 döneminde her yüz kişiden 12'si İstanbul'a göç etmiştir. 1990-2000 döneminde İstanbul diğer illerden toplam 920.955 kişi göç alırken; 513.507 kişi diğer illere göç vermiştir. Bu dönemde İstanbul'un net göç miktarı 407.448 kişi iken; net göç hızı %46,1 seviyesine düşmüştür. 1985-1990 döneminde, Türkiye'de her yüz kişiden 10'u yaşadığı yeri değiştirmiştir. 1995-2000 döneminde Türkiye'de toplam nüfusun %11'i göç etmiştir. 1950-1975 döneminde, Türkiye'de göçler genellikle kırdan-kente doğru şekillenmiştir. 1980 sonrasında Türkiye'de tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş sürecinin hız kazanmasıyla iç göç hareketlerin ana eksenini değiştirmiş olup; kentten kente doğru göçler giderek artmıştır.

5.3.2.1. İstanbul'un Aldığı Göçlerin İl ve Dönem Bazında Analizi (1980-2000)

İstanbul'un diğer illerden aldığı göç miktarı; 1975-1980 döneminde 557.082 kişiyken, bu miktar 1985-1990 döneminde 995.717 kişiye yükselmiştir. 1995-2000 döneminde İstanbul'un aldığı toplam göç miktarı 920.955'e düşmüştür. Özellikle 2000 sonrası dönemde İstanbul'un aldığı göç hızında belirgin bir düşme görülmektedir; ancak şehrin toplam nüfusun 15 milyona yaklaşması nedeniyle binde birlik bir dilimi kapsayan göç hareketi şehrin demografik yapısını doğrudan etkilemektedir.

1975-1980 döneminde İstanbul'un aldığı göçler il ve dönem bazında karşılaştırıldığında; Ankara (%7,3), Sivas (%6,3), Kars (%5,1) illerinden gelmiştir. İstanbul'a göç eden 559.326 kişinin geldikleri illere göre dağılışına bakıldığında Ankara, Sivas ve Kars illerinden İstanbul'a göç eden toplam nüfusun oranı (%18,7'e) ulaşmıştır. 1980-2000 döneminde, İstanbul nüfusunun Türkiye nüfusuna oranı sürekli artmaktadır. Bu oran 1985 yılında (%10,8), 1990'da (%11,7) 2000 yılında ise (%12,9) ulaşmıştır. Ayrıca 1980 sonrası yapılan nüfus sayımlarında nüfus artış hızında önceki dönemlere oranla kısmen bir düşüş yaşandığı gözlenmektedir. Bu dönemde İstanbul'un diğer illerden aldığı göç verileri irdelendiğinde; İstanbul'un Türkiye'nin her şehrinden göç aldığı görülmektedir. Ancak bazı illerin İstanbul'a

verdiği göç oranı diğer illere göre oldukça yüksektir. Ankara, Sivas ve Kars; İstanbul'un göç aldığı iller arasında ön plana çıkan şehirlerdir. Hakkâri, Burdur, Muğla gibi illerden İstanbul'a göç eden nüfus oranı oldukça düşüktür.

Tablo 37: İstanbul'un Diğer İllerden Aldığı Göçler (1980-2000)

İl	1975-1980	1980-1985	1985-1990	1990-2000	İl	1975-1980	1980-1985	1985-1990	1990-2000
Adana	9.121	9.167	12.718	19.101	Kütahya	1.828	1.985	3.093	3.786
Adıyaman	3.229	4.108	7.585	11.240	Malatya	19.011	15.732	28.898	20.951
AfyonK.	2.744	3.116	4.715	4.286	Manisa	2.535	3.162	3.779	6.642
Ağrı	4.630	4.301	10.213	11.459	K.Maraş	3.031	3.428	8.604	9.001
Amasya	5.961	7.755	15.042	12.198	Mardin	5.514	4.562	7.645	13.560
Ankara	40.469	39.738	44.394	48.837	Mersin	3.401	3.940	6.742	13.543
Antalya	3.351	3.975	6.300	10.556	Muğla	1.040	2.087	3.493	4.481
Artvin	4.069	4.443	8.337	4.130	Muş	2.918	2.908	7.891	7.888
Aydın	1.649	2.130	3.274	5.280	Nevşehir	3.667	3.437	8.146	5.742
Bahkesir	7.112	8.428	10.936	10.652	Niğde	4.501	4.572	6.911	6.272
Bilecik	2.235	2.213	2.731	2.041	Ordu	17.351	19.852	35.388	32.335
Bingöl	4.645	4.938	11.108	7.237	Rize	13.321	14.847	26.018	13.019
Bitlis	3.055	3.329	9.701	9.149	Sakarya	9.247	8.641	13.083	17.978
Bolu	5.565	6.873	7.698	6.946	Samsun	15.050	17.767	33.115	37.780
Burdur	772	823	1.077	906	Siirt	5.202	6.144	11.284	11.321
Bursa	9.116	11.095	14.500	18.590	Sinop	12.350	12.577	23.790	17.330
Çanakkale	5.656	6.689	7.698	6.306	Sivas	35.023	28.535	52.835	25.232
Çankırı	7.071	6.863	10.700	5.557	Tekirdağ	8.388	10.238	12.644	11.344
Çorum	5.860	5.943	12.054	10.306	Tokat	15.401	16.616	38.243	33.287
Denizli	1.914	2.158	2.549	3.275	Trabzon	16.345	16.339	34.942	17.928
Diyarbakır	7.193	7.261	11.665	19.637	Tunceli	4.578	4.978	8.989	3.873
Edirne	7.355	8.786	11.010	10.698	Şanlıurfa	5.581	4.032	5.968	8.688
Elazığ	8.017	7.575	11.630	9.898	Uşak	1.125	1.140	1.644	1.878
Erzincan	16.507	13.014	26.369	9.702	Van	2.666	3.587	7.327	17.683
Erzurum	17.513	16.976	34.674	23.281	Yozgat	4.377	4.469	8.650	9.512
Eskişehir	5.563	5.633	7.186	7.166	Zonguldak	9.789	12.670	24.115	27.135
Gaziantep	6.460	7.421	10.936	9.860	Aksaray	-	-	2.192	3.789
Giresun	20.005	23.535	34.465	16.804	Batman	-	-	1.942	11.878
Gümüşhane	12.836	9.559	12.950	4.416	Bayburt	-	-	11.220	3.638
Hakkâri	387	597	1.097	1.895	Şırnak	-	-	1.267	2.528
Hatay	3.512	4.172	7.290	14.548	Kırıkkale	-	-	2.766	3.198
Isparta	2.835	3.138	4.485	3.399	Karaman	-	-	1.163	1.260
İzmir	11.023	14.767	18.742	28.032	Yalova	-	-	-	6.378
Kars	28.678	25.326	60.030	13.748	Ardahan	-	-	-	9.110
Kastamonu	20.846	21.011	31.280	19.362	Osmaniye	-	-	-	3.155
Kayseri	7.687	9.425	14.785	12.134	Bartın	-	-	-	12.012
Kırklareli	7.509	8.168	9.488	5.916	Düzce	-	-	-	5.328
Kırşehir	1.494	1.661	3.815	3.063	Iğdır	-	-	-	3.761
Kocaeli	10.663	12.086	20.514	32.502	Karabük	-	-	-	8017
Konya	9.387	10.341	14.057	12.478	Kilis	-	-	-	2.128

Kaynak: 1980-2000 daima ikametgâha göre iç göç istatistikleri derlenerek hazırlanmıştır.

1985 yılı nüfus sayımı sonuçlarına göre İstanbul nüfusu 5.475.982 kişiye ulaşmıştır. İstanbul nüfusu 5 milyon sınırını aşmıştır. 1990 yılında 6.629.431'e yükselen İstanbul nüfusu 2000 yılında ise 8.803.468'e yükselmiştir. 1990-2000 döneminde İstanbul nüfusu, yıllık ortalama %9 oranında artış göstermiştir. Bu dönemde Türkiye nüfusunun yıllık artış hızı %2,3 düzeyinde gerçekleşmiştir.

1980-1985 döneminde, Türkiye nüfus artış hızının yükselmesinde; doğurgan kadın sayısının artması, ekonomik iyileşme ve nüfus sayımının daha sağlıklı yapılması etkili olmuştur. İstanbul nüfusunun artışı ise daha çok göç kaynaklı olduğu görülmektedir. 1980-2000 döneminde, Türkiye'deki iller arası göçlerin 1/5'den daha fazlası İstanbul'a yönelik olmuştur. İstanbul'un aldığı göçler bakımından ülke içindeki payı 1985-1990 döneminde %24'e yükselirken; 1995-2000 döneminde ise %19'a düşmüştür. Bu süreçte göçler, Mersin, Adana gibi gelişmiş kentlere dağılmaya başlamıştır. Dolayısıyla İstanbul'un toplam göç içerisindeki payı kısmen de olsa düştüğü görülmektedir.

1980-2000 döneminde, İstanbul'un verdiği göçlerin ülke genelindeki göçler içindeki payı ise %10'ların altında bulunmakta ve yıllar itibarıyla nispeten azalma eğiliminde iken bu oran 1995-2000 yılları arasında yükselmiş ve %10,7 olarak Gerçekleşmiştir. İstanbul'un 1995-2000 döneminde dışarıya verdiği göçteki artışın muhtemel nedenini 17 Ağustos 1999 depremi oluşturmaktadır.

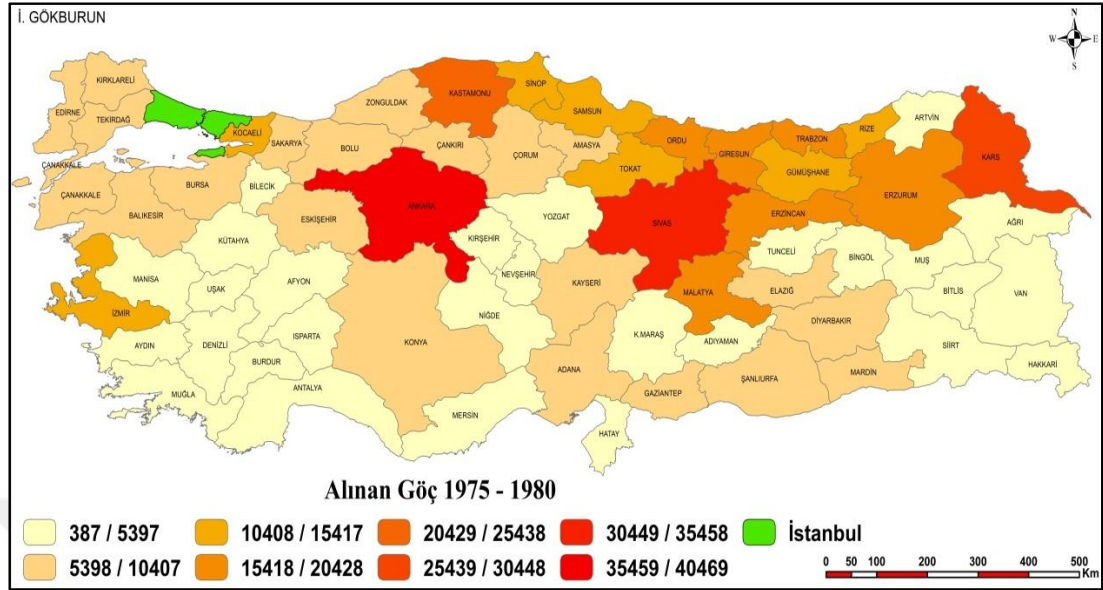
5.3.2.1.1. İstanbul'un 1975-1980 Döneminde Aldığı Göçler

1975-1980 döneminde, İstanbul'un diğer illerden aldığı toplam göçlerin iller bazında dağılımına bakıldığında; İstanbul'un %5-8 arasında göç aldığı 3 ilin Ankara, Sivas ve Kars illeri olduğu görülmektedir. Ankara, İstanbul'un göç aldığı iller arasında ilk sırada yer almaktadır. Ankara'dan İstanbul'a göç eden nüfus, 1975-1980 dönemi kapsayan son beş yılda alınan toplam göçün %7,2'sini oluşturmaktadır. İkinci sırada yer alan Sivas ilinden gelen nüfus ise, toplam göçün %6,3'ünü oluştururken; Kars ilinden gelen nüfus, %5,1'ini oluşturmaktadır.

Tablo 38: İstanbul'un diğer illerden aldığı göçler (1975-1980)

1975-1980 Aldığı Göç				
İstanbul'a göç veren iller	Gelen nüfus	Gelen nüfusun oranı %	Oranına göre gruplar %	Gruplandırmaya giren İl sayısı
Ankara	40.469	7,3	%5'ten fazla	3
Sivas	35.023	6,3		
Kars	28.678	5,1		
Kastamonu	20.846	3,7	%2-4,99	13
Giresun	20.005	3,6		
Malatya	19.011	3,4		
Erzurum	17.513	3,1		
Ordu	17.351	3,1		
Erzincan	16.507	3,0		
Trabzon	16.345	2,9		
Tokat	15.401	2,8		
Samsun	15.050	2,7		
Rize	13.321	2,4		
Gümüşhane	12.836	2,3		
Sinop	12.350	2,2		
İzmir	11.023	2,0	1-1,99	22
Kocaeli	10.663	1,9		
Zonguldak	9.789	1,8		
Konya	9.387	1,7		
Sakarya	9.247	1,7		
Adana	9.121	1,6		
Bursa	9.116	1,6		
Tekirdağ	8.388	1,5		
Elazığ	8.017	1,4		
Kayseri	7.687	1,4		
Kırklareli	7.509	1,3		
Edirne	7.355	1,3		
Diýarbakır	7.193	1,3		
Balıkesir	7.112	1,3		
Çankırı	7.071	1,3		
Gaziantep	6.460	1,2		
Amasya	5.961	1,1		
Çorum	5.860	1,1		
Çanakkale	5.656	1,0		
Şanlıurfa	5.581	1,0		
Bolu	5.565	1,0		
Eskişehir	5.563	1,0		
Mardin	5.514	1,0		
DİĞER İLLER	81.390	14,6	%1'den az	28
OPLAM	556.934	100,0	% 0-10	66

Kaynak: 1975-1980 GNS Daimi İkametgâha Göre İçgöçler verilerinden derlenerek hazırlanmıştır.



Harita 4: İstanbul'un diğer illerden aldığı göçler (1975-1980)

1975-1980 döneminde, İstanbul'un %2-4,99 arasında göç aldığı 13 il bulunmaktadır. Bu iller Kastamonu, Giresun, Malatya, Erzurum, Ordu, Erzincan, Trabzon, Tokat, Samsun, Rize, Gümüşhane, Sinop, İzmir olarak sıralanmaktadır. Bu dönemde İstanbul 22 ilden %1-1,99 oranında göç alırken; diğer 28 ilden alınan toplam göç oranı %14,6 olup; bu grupta yer alan illerin İstanbul'a verdiği göçlerin oranının %1'den daha az olduğu görülmektedir.

1975-1980 döneminde İstanbul'un diğer illerden aldığı toplam göçün Türkiye geneline dağılımı harita 4'te gösterilmektedir. 1975-1980 döneminde, İstanbul 28 ilden toplam %14,6 oranında göç alırken; sadece Ankara, Sivas ve Kars illerinden toplam %18,7 oranında göç almış olması, göçlerin belirli iller üzerinde yoğunlaştığını göstermektedir. İstanbul'un göç aldığı iller arasında Ankara'nın ilk sırada yer almasında; başkent olması, ekonomik ve sosyal faktörlerin etkisi büyüktür. İstanbul'a %10'dan az oranında göç vermiş olan 32 il genellikle ülkemizin Güney Batı ve Güney Doğu Bölge'sinde yer almaktadır.

5.3.2.1.2. İstanbul'un 1980-1985 Döneminde Aldığı Göçler

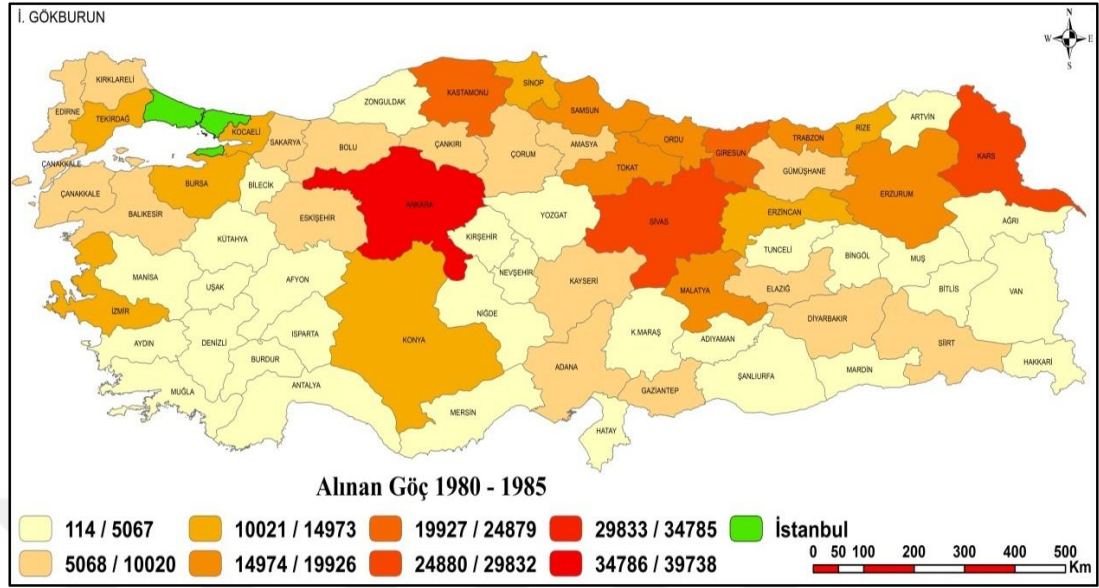
1980-1985 döneminde İstanbul'un diğer illerden aldığı göçler; miktar ve şehirlerin dağılımı, göçlerin yönü bakımında karşılaştırıldığında 1975-1980 dönemi verilerinin ortaya koyduğu değerlerine yakın bir durum ortaya çıkmaktadır. 1975-

1980 döneminde, İstanbul'un diğer illerden aldığı toplam göç miktarı 557.082 kişi iken; 1980-1985 döneminde bu rakam 576.782 kişiye çıkmıştır. 1975-1980 dönemi ile 1980-1985 dönemi arasında İstanbul'a göç eden nüfus 19.700 kişi artmıştır.

Tablo 39: 1980-1985 Döneminde İstanbul'un Diğer İllerden Aldığı Göçler

1980-1985 Aldığı Göç				
İstanbul'a göç veren iller	Gelen nüfus	Gelen nüfusun oranı %	Oranına göre gruplar %	Gruplandırmaya giren İl sayısı
Ankara	39.738	6,9	%5'ten fazla	1
Sivas	28.535	4,9	%2-4,99	16
Kars	25.326	4,4		
Giresun	23.535	4,1		
Kastamonu	21.011	3,6		
Ordu	19.852	3,4		
Samsun	17.767	3,1		
Erzurum	16.976	2,9		
Tokat	16.616	2,9		
Trabzon	16.339	2,8		
Malatya	15.732	2,7		
Rize	14.847	2,6		
İzmir	14.767	2,6		
Erzincan	13.014	2,3		
Zonguldak	12.670	2,2		
Sinop	12.577	2,2		
Kocaeli	12.086	2,1		
Bursa	11.095	1,9	%1-1,99	19
Konya	10.341	1,7		
Tekirdağ	10.238	1,7		
Gümüşhane	9.559	1,6		
Kayseri	9.425	1,6		
Adana	9.167	1,5		
Edirne	8.786	1,5		
Sakarya	8.641	1,4		
Balıkesir	8.428	1,4		
Kırklareli	8.168	1,4		
Amasya	7.755	1,3		
Elazığ	7.575	1,3		
Gaziantep	7.421	1,2		
Diyarbakır	7.261	1,2		
Bolu	6.873	1,1		
Çankırı	6.863	1,1		
Çanakkale	6.689	1,1		
Siirt	6.144	1,0		
Çorum	5.943	1,0		
Diğer iller	99.022	17,2	%1'den az	30
TOPLAM	576.782	100	%0-10	66

Kaynak: 1980-1985 GNS Daimi İkametgâha Göre İçgöçler verileri derlenerek hazırlanmıştır.



Harita 5: İstanbul'un diğer illerden aldığı göçler (1980-1985)

1980-1985 döneminde İstanbul'un göç aldığı illerin Karadeniz Bölgesi ve İç Anadolu Bölgesi ve Doğu Anadolu Bölgesi'nde yoğunlaştığı görülmektedir. İstanbul'un diğer illerden aldığı göçlerin miktarlarına göre 1980-1985 döneminde %6,9 oranıyla Ankara'nın yine ilk sırada yer aldığı görülmektedir. 1980-1985 döneminde İstanbul'a göç veren iller arasında Ankara %5'in üzerinde göç veren tek il olma özelliği taşımaktadır. %2 ve %5 arasında İstanbul'a göç veren il sayısının 16 olduğu görülmektedir. Bu iller arasında, (Sivas %4), (Kars %4,4), (Giresun %4,1), (Kastamonu %3,6), (Ordu %3,4) ve (Samsun %3,1) olmak üzere toplam 6 il İstanbul'a %3'ün üzerinde göç vermiştir. İstanbul'a göç veren iller arasında; (Erzurum %2,9), (Tokat %2,9), (Trabzon %2,8), (Malatya %2,7), (Rize %2,6), (İzmir %2,6), (Erzincan %2,3), (Zonguldak %2,2), (Sinop %2,2) ve (Kocaeli %2,1) illeri ise %2 ile %2,99 oranı arasında göç veren iller olarak sıralanmaktadır.

1980-1985 döneminde Türkiye'nin idârî bölünüşü durumuna göre İstanbul dâhil olmak üzere toplam 67 il bulunmaktadır. Bu illerin 16'sı İstanbul'a verdiği göç sıralamasında %1 ile %1,99 oran diliminde yer almaktadır. 1980-1985 döneminde İstanbul'a %1'den daha az oranda göç veren 30 il bulunmaktadır. İstanbul'un bu 31 ilden aldığı göçün oranı %17,2'tür. Ankara, Sivas, Kars ve Kastamonu ilini kapsayan dört ilin İstanbul'a verdiği toplam göç miktarı 117.134 kişidir. İç Anadolu Bölgesi ve Doğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan 4 ilin toplamda İstanbul'a verdiği göç 31 ilin toplamda verdiği göçten daha fazla olduğu görülmektedir.

5.3.2.1.3. İstanbul'un 1985-1990 Döneminde Aldığı Göçler

1985-1990 dönemi İstanbul'un en fazla göç aldığı dönemi oluşturmaktadır. İstanbul'un net göç miktarının en yüksek olduğu bu dönemde net göç hızı ise %108'e yükselmiştir 1985 sonrası şehirden şehre göçlerin yoğunlaşmasıyla birlikte normal şartlarda her daim göç alan İstanbul'un aldığı göçler hızla artmıştır. Bu durum aynı zamanda Türkiye'deki toplumsal anlamda sosyal yaşamda görülen değişimin bir sonucudur. Esas itibariyle insanların yaşadığı mekânda yaptığı bir değişiklik olarak tanımlanan göç olgusu; toplumsal yaşamda köklü değişiklikler oluşturmaktadır. Türkiye'de 1927-1950 döneminde şehirlerde bulunan nüfus oranı önemli bir değişme göstermezken, 1950 yılından sonra şehirlerde bulunan nüfus hızla artmıştır. Türkiye'de 1985 yılından sonra şehirlerde bulunan nüfusun köylerde bulunan nüfustan daha fazla olduğu bir dönem başlamıştır. Şehir nüfusundaki bu yükselme, şehirlerdeki doğum oranlarının fazlalığından değil, köylerden şehirlere olan hızlı göçlerden kaynaklanmıştır" (Özey, 2012: 457). 1980 sonrasında Türkiye'de kır-kente doğru yaşanan göçler devam ederken; aynı zamanda kent-kent yönelik göçler başlamıştır.

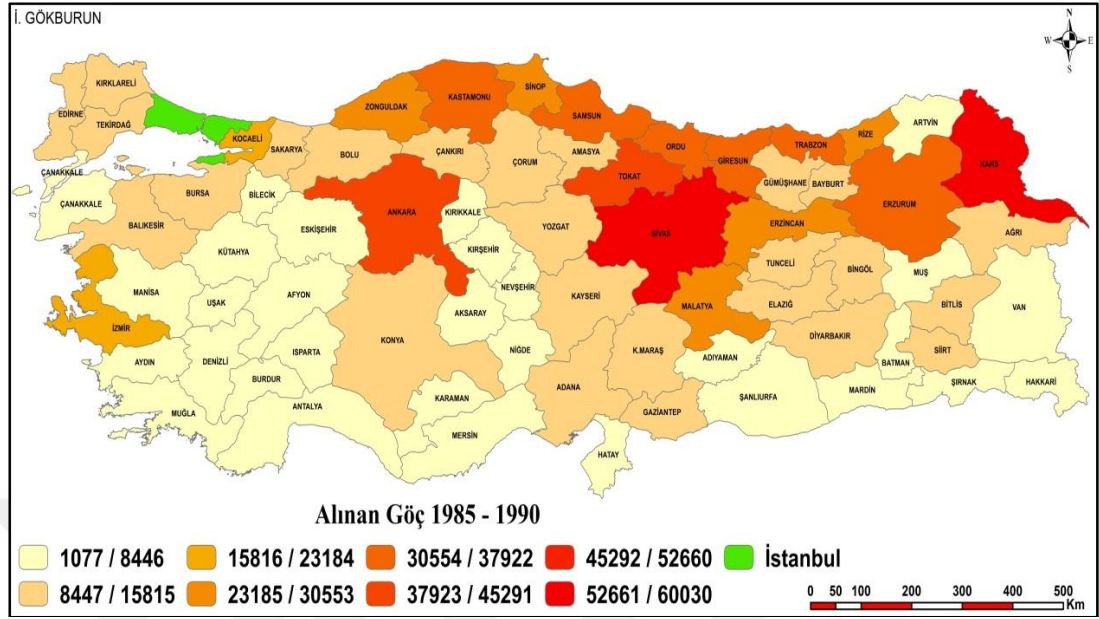
1985-1990 döneminde Türkiye'de oransal olarak şehir nüfusu, kır nüfusunun üzerine çıkmıştır. Bu dönemde şehirden şehre yaşanan göçlerin çekim merkezi olan İstanbul'un nüfusu hızla artmıştır. Dönemin sosyoekonomik değişimden en çok etkilenen kent İstanbul' olmuştur. İstanbul'un diğer illerden aldığı göçlerin miktarı göz önünde bulundurulduğunda; Türkiye'de kırdan şehre doğru başlayan göçler; özellikle 1985-1990 döneminde şehirden şehre yönelik göçlerin yoğunlaştığı görülmektedir. Bu noktada şehirden şehre göçlerin nedenleri göz önünde bulundurulduğunda toplumsal yaşamda değişime neden olan ekonomik fırsatların Türkiye geneline eşit olarak dağılmadığı anlaşılmaktadır. İstanbul'un her alanda olduğu gibi sanayi alanında Türkiye'nin öncü kenti olması nedeniyle; şehirden şehre yaşanan göçlerden en çok etkilenen kent olmuştur.

1985-1990 döneminde, İstanbul'un aldığı göç miktarı 995.717 kişi olarak kayıtlara geçmiştir. Yani bu dönemde İstanbul'a gelen kişi sayısı yaklaşık bir milyon civarındadır. Bir önceki sayım dönemini kapsayan 1980-1985'te, İstanbul'un aldığı toplam göç miktarının 576.782 kişi olduğu görülmektedir. Yani 1985-1995 dönemi arasında İstanbul'un diğer illerden aldığı göç miktarı yaklaşık olarak ikiye katlanmıştır.

Tablo 40: 1985-1990 Döneminde İstanbul'un Diğer İllerden Aldığı Göç

1985-1990 Aldığı Göç				
İstanbul'a göç veren iller	Gelen nüfus	Gelen nüfusun oranı %	Oranına göre gruplar %	Gruplandırmaya giren İl sayısı
Kars	60.030	6	%5'ten fazla	2
Sivas	52.835	5,3		
Ankara	44.394	4,5	%2-4,99	14
Tokat	38.243	3,8		
Ordu	35.388	3,5		
Trabzon	34.942	3,5		
Erzurum	34.674	3,5		
Giresun	34.465	3,5		
Samsun	33.115	3,3		
Kastamonu	31.280	3,1		
Malatya	28.898	2,9		
Erzincan	26.369	2,6		
Rize	26.018	2,6		
Zonguldak	24.115	2,4		
Sinop	23.790	2,4		
Kocaeli	20.514	2,1		
İzmir	18.742	1,9	%1-1,99	20
Amasya	15.042	1,5		
Kayseri	14.785	1,5		
Bursa	14.500	1,5		
Konya	14.057	1,4		
Sakarya	13.083	1,3		
Gümüşhane	12.950	1,3		
Adana	12.718	1,3		
Tekirdağ	12.644	1,3		
Çorum	12.054	1,2		
Diyarbakır	11.665	1,2		
Elazığ	11.630	1,2		
Siirt	11.284	1,1		
Bayburt	11.220	1,1		
Bingöl	11.108	1,1		
Edirne	11.010	1,1		
Balıkesir	10.936	1,1		
Gaziantep	10.936	1,1		
Çankırı	10.700	1		
Ağrı	10213	1		
Diğer iller	166351	16,7	%1'den az	35
TOPLAM	995.717	100	% 0-10	73

Kaynak: 1985-1990 GNS Daimi İkametgâha Göre İçgöçler verilerinden derlenerek hazırlanmıştır.



Harita 6: İstanbul'un Diğer İllerden Aldığı Göçler (1985-1990)

1985-1990 döneminde, İstanbul'un %5'ten daha fazla göç aldığı (Kars %6,0) ve (Sivas %5,3) dikkat çekmektedir. Bu dönemde Ankara ise, ilk kez %5'lik oran diliminin altına düşmüştür. 1985-1990 döneminde İstanbul'un %2-4,99'luk oran arasında göç aldığı 14 il bulunmaktadır. Bu iller arasında (Ankara %4,5), (Tokat %3,8), (Ordu %3,6), (Trabzon %3,5), (Erzurum %3,5), (Giresun %3,5), (Samsun %3,3) ve (Kastamonu %3,1), (Malatya %2,9), (Erzincan %2,6), (Rize %2,6), (Zonguldak %2,4), (Sinop %2,4), (Kocaeli %2,1) olarak istatistiklere yansımıştır. Bu dönemde İstanbul'a gelen toplam göçün %15,3'ünü Kars, Sivas ve Ankara illerinden gelen nüfusun oluşturduğu görülmektedir. %1-1,99 oran diliminde 20 il bulunurken, %1'den az oran diliminde 35 il bulunmaktadır. 1985-1990 döneminde İstanbul'un en fazla göç aldığı illerin Karadeniz, İç Anadolu ve Doğu Anadolu Bölgesi'nde yoğunlaştığı görülmektedir.

5.3.2.1.4. İstanbul'un 1995-2000 Döneminde Aldığı Göçler

Türkiye'de 1995-2000 döneminde, toplam nüfusun %11'ini kapsayan 6,7 milyon kişi yaşadığı yerden göç etmiştir. TÜİK verilerine göre İstanbul, İzmir, Bursa, Kocaeli, Ankara ve Antalya başta olmak üzere 81 ilin 23'ü, verdiği göçten daha fazla göç almıştır. Samsun, Şanlıurfa ve Diyarbakır gibi 58 il ise aldığı göçten

daha fazla göç vermiştir. Bu dönemde Türkiye’de her yüz kişiden 8’i iller arasında ikametgâhını değiştirmiştir.

1995-2000 döneminde, İstanbul’un diğer illerden aldığı toplam göç miktarı 920.955 kişidir. 1985-1990 döneminde ise, İstanbul’un aldığı göç miktarı 995.717 kişi olarak kayıtlara geçmiştir. Yani İstanbul’un 1995-2000 döneminde aldığı toplam göç miktarı 1985-1990 dönemine kıyasla 74.762 kişi azalmıştır. Bu dönemde İstanbul’un en fazla göç aldığı il Ankara’dan 48.837 kişi İstanbul’a göç etmiş olup İstanbul’un diğer illerden aldığı toplam göçün %5,3’ü Ankara’dan gelmiştir.

1995-2000 döneminde İstanbul’un %5’ten daha fazla göç aldığı tek il Ankara’dır. %2-4,99’luk oran dilimi arasında ise 12 il bulunmaktadır. Bu iller arasında (Samsun %4,1), (Tokat %3,6), (Kocaeli %3,5), (Ordu %3,5), (İzmir %3,0), (Zonguldak %2,9), (Kastamonu %2,1), (Adana %2,1), (Bursa 2,0), (Sakarya %2,0) gibi sahil kentlerinin ön plana çıktığı görülmektedir. Ayrıca İstanbul’un aldığı göçlerin (Sivas %2,7), (Erzurum %2,5), (Malatya %2,3) ve (Diyarbakır %2,1) gibi illerinde yoğunlaştığı görülmektedir. 1995-2000 döneminde İstanbul’un aldığı göçlerin 1/3’i söz konusu bu 12 ilden İstanbul’a göç etmiştir.

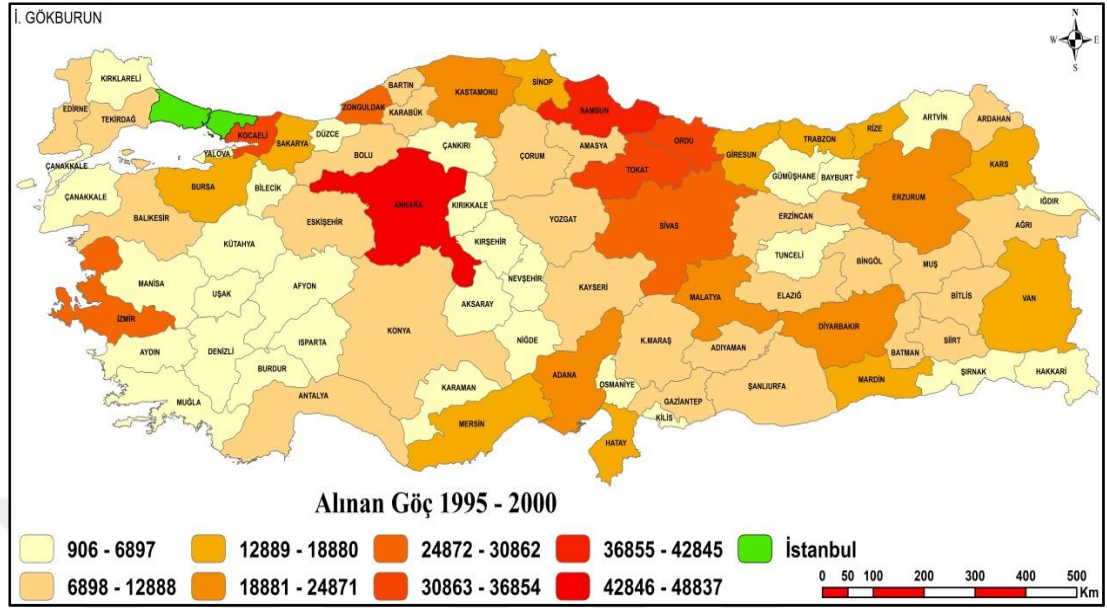
1995-2000 döneminde, Türkiye’de bulunan il sayısı İstanbul ile birlikte 81’e çıkmıştır. İstanbul’un 81 ilden aldığı göçlerin coğrafi dağılımında önemli değişiklikler görülmektedir. Bu aşamaya kadar İstanbul’un göç aldığı iller genellikle Karadeniz Bölgesi, İç Anadolu Bölgesi ve Doğu Anadolu Bölgesi’nde yer almaktadır. Bu dönemde İstanbul’un aldığı göçlerde Güney Doğu Anadolu Bölgesi’nde bulunan iller ön plana çıkmaktadır.

1995-2000 döneminde Güney Doğu Anadolu Bölgesinde yer alan (Diyarbakır %2,1), (Mardin, %1,5), (Batman %1,3), (Siirt %1,2), (Adıyaman %1,2), (Gaziantep %1,1) illeri dikkat çekmektedir. Bu durumun en önemli nedeni; 1985 sonrası başlayan terör eylemleri ve güvenlik sorunlarıdır. 1984 sonrasında ise, ailevi, bireysel ve ekonomik nedenlerle gerçekleşen göçlerin yanı sıra yeni bir göç olgusu olan güvenlik nedenleriyle yaşanan zorunlu göçler (yerlerinden olmuş kişiler) ortaya çıkmıştır” (HÜNEE, TGYONA, 2006: 13). Köylerinden zorunlu olarak göç eden insanlar; önce en yakın ilçe veya il merkezinde yerleşmiştir. Bu göçler zamanla şehirden şehre doğru yönelmiştir. Göçlerin yönlendirilememesi ve yönetilememesi nedeniyle şehirlerde önemli sorunlara yol açmıştır.

Tablo 41: 1995-2000 Döneminde İstanbul'un Diğer İllerden Aldığı Göç

1995-2000 aldığı göç				
İstanbul'a göç veren iller	Gelen nüfus	Gelen nüfusun oranı %	Oranına göre gruplar %	Gruplandırma ya giren il sayısı
Ankara	48.837	5,3	%5'ten fazla	1
Samsun	37.780	4,1	%2-4,99	14
Tokat	33.287	3,6		
Kocaeli	32.502	3,5		
Ordu	32.335	3,5		
İzmir	28.032	3		
Zonguldak	27.135	2,9		
Sivas	25.232	2,7		
Erzurum	23.281	2,5		
Malatya	20.951	2,3		
Diyarbakır	19.637	2,1		
Kastamonu	19.362	2,1		
Adana	19.101	2,1		
Bursa	18.590	2		
Sakarya	17.978	2		
Trabzon	17.928	1,9	%1-1,99	28
Van	17.683	1,9		
Sinop	17.330	1,9		
Giresun	16.804	1,8		
Hatay	14.548	1,6		
Kars	13.748	1,5		
Mardin	13.560	1,5		
Mersin	13.543	1,5		
Rize	13.019	1,4		
Konya	12.478	1,4		
Amasya	12.198	1,3		
Kayseri	12.134	1,3		
Bartın	12.012	1,3		
Batman	11.878	1,3		
Ağrı	11.459	1,2		
Tekirdağ	11.344	1,2		
Siirt	11.321	1,2		
Adıyaman	11.240	1,2		
Edirne	10.698	1,2		
Balıkesir	10.652	1,2		
Antalya	10.556	1,1		
Çorum	10.306	1,1		
Elazığ	9.898	1,1		
Gaziantep	9.860	1,1		
Erzincan	9.702	1,1		
Yozgat	9.512	1		
Bitlis	9.149	1		
K.Maraş	9.001	1		
DİĞER İLLER	164.244	17,8	%1'den az	37
TOPLAM	920.955	100	%0-10	80

Kaynak: 1995-2000 GNS Daimi İkametgâha Göre İçgöçler verilerinden derlenerek hazırlanmıştır.



Harita 7: İstanbul'un Diğer İllerden aldığı Göçler (1995-2000)

1995-2000 döneminde Doğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan (Erzurum %2,5), (Malatya %2,3), (Kars %1,5), (Ağrı %1,3), (Elazığ %1,1), (Erzincan %,1), (Bitlis %1,0) illerinin İstanbul'a verdiği göç oranları kararlı bir grafik çizerek yavaş yavaş yükselmektedir. Van ili gibi bazı illerin İstanbul'a verdiği göç oranlarındaki ani yükselişler dikkat çekmektedir. 1995-2000 döneminde ise Van ilinin ilk kez %1,9 oranı ile İstanbul'a göç veren iller arasında ön plana çıktığı görülmektedir. 1995-2000 döneminde, İstanbul'a yönelik göçlerin coğrafi boyutunda; önemli değişiklikler yaşanmıştır. Ancak 1980-2000 dönemlerinde İstanbul'a en çok göç veren iller; Ankara, Sivas, Kars, Kastamonu, Giresun, Erzurum, Tokat, Ordu, Samsun, Trabzon, Rize, Malatya olarak sıralanmaktadır. 1980-2000 yılları arasında İstanbul'un diğer illerden aldığı göçlerle ilgili yapılan analizlerde; farklı dönemlerde iller bazında oransal olarak bir takım dalgalanmalar yaşanmıştır. Ancak 1995-2000 döneminde İstanbul'a göç eden nüfusun %50'sinden fazlasının bu illerden geldiği görülmektedir. 1995-2000 dönemi İstanbul'da yerleşim alanlarının hızla tarihi çekirdeğin dışında hızla yayıldığı, doğu-batı yönünde uzanan yerleşim alanları; dönem sonunda kuzey orman alanlarına doğru kaymaya başlamıştır. Bu durum İstanbul'un doğal dokusunda büyük tahribata yol açmıştır.

5.3.2.2. İstanbul'un Verdiği Göçlerin İl ve Dönem Bazında Analizi (1980-2000)

Türkiye'nin en çok göç alan ili İstanbul, aynı zamanda en çok göç veren iller arasında yer almaktadır. İstanbul nüfusu oldukça dinamik ve sürekli hareket halinde olan bir yapıya sahiptir. Nüfus kayıtlarının tutulduğu dönemler itibariyle irdelendiğinde her dönemde aldığı göçün yarısına yakın nüfusun İstanbul'dan başka illere göç ettiği görülmektedir. İstanbul'un diğer illerden aldığı göç miktarı 1990 yılına kadar sürekli yükselen bir grafik çizerken; 2000 sonrası dönemde alınan göç sayısında düşüşler başlamıştır. Buna karşılık, İstanbul'un diğer illere verdiği göç miktarı 1990 sonrası dönemde kararlı bir şekilde artmaya devam ettiği görülmektedir. Bu noktada vurgulanması gereken husus, İstanbul'un aldığı göç miktarının verdiği göç miktarına göre yaklaşık iki kat fazla olması şehirde sürekli olarak bir nüfus artışına neden olmuştur.

1980-2000 sürecinin sonlarına doğru İstanbul'un verdiği göçlerin giderek artmaya başladığı görülmektedir. Bu süreçte İstanbul yoğun şekilde göç alırken; aynı zamanda göç veren bir şehir niteliği kazanmıştır; fakat alınan göçler verilen göçlerden fazla olması nedeniyle İstanbul'da nüfusun hızla arttığı bir durum yaşanmaktadır. 1980-1985 döneminde, İstanbul diğer illerden toplam 576.782 kişi göç alırken; 279.172 kişi diğer illere göç vermiştir.

1985-1990 döneminde, İstanbul toplam 339.040 kişi diğer illere göç vermiş olup aldığı göç miktarı, verdiği göç miktarına göre üçe katlanmıştır. 1995-2000 döneminde ise İstanbul'un diğer illere verdiği göç 513.507 kişiye yükselmiştir. İstanbul'un en fazla göç verdiği bu dönemde İstanbul'un net göç hızı %46'ya düşmüştür. İstanbul'un 1980-2000 sürecinde almış olduğu göçler nedeniyle, kentsel yerleşim alanları hızla genişlemiştir. 1975-1980 döneminde, İstanbul'un net göç miktarı 288.653'e düşerken; net göç hızı %73,4'e düşmüştür. İstanbul'un aldığı göç ve net göç miktarının en yüksek olduğu 1985-1990 döneminde net göç hızı %108'e yükselmiştir. İstanbul'un en fazla göç verdiği 1995-2000 döneminde net göç hızı %46'ya düşmüştür.

Tablo 42: İstanbul'un Diğere İllere Verdiği Göç (1980-2000)

İL	1975-1980	1980-1985	1985-1990	1995-2000	İL	1975-1980	1980-1985	1985-1990	1995-2000
Adana	4.446	6.308	6.300	6874	Konya	5.400	6.152	5.697	9.643
Adıyaman	1.287	1.431	1.684	2016	Kütahya	1.516	1.701	1.666	4.052
Afyonk.	1.574	1.671	1.547	2889	Malatya	4.164	5.595	5.038	8.190
Ağrı	1.150	1.686	2.679	3788	Manisa	2.216	2.170	2.628	4.808
Amasya	2.041	1.991	2.395	4365	Mardin	940	1.878	1.835	3.742
Ankara	18.799	21.919	23.440	31338	Mersin	3.338	4.345	5.233	7.888
Antalya	3.711	5.112	12.871	19625	Muğla	1.571	2.530	5.032	12.064
Artvin	1.308	1.498	1.552	2440	Muş	587	897	1.073	1.494
Aydın	1.812	2.308	2.787	4586	Nevşehir	1.294	1.715	1.642	2.513
Balıkesir	6.619	7.418	9.519	14066	Niğde	2.175	2.371	1.732	2.433
Bilecik	2.525	1.899	1.068	3536	Ordu	4.697	5.354	8.503	11.951
Bingöl	940	1.096	1.382	1774	Rize	5.367	5.879	4.202	8.025
Bitlis	752	961	1.074	2839	Sakarya	6.421	6.759	7.219	10.960
Bolu	5.124	4.115	4.814	3803	Samsun	5.982	6.063	8.015	12.290
Burdur	703	723	617	900	Siirt	1.087	1.627	1.556	2.680
Bursa	11.908	12.190	13.781	19664	Sinop	5.075	4.118	4.378	6.532
Çanakkale	4.884	4.575	5.110	9592	Sivas	6.498	7.204	7.213	9.346
Çankırı	2.330	2.596	3.677	2979	Şanlıurfa	1.230	2.125	2.347	4.547
Çorum	1.752	1.931	2.539	3224	Tekirdağ	10.294	9.649	14.353	25.714
Denizli	1.304	1.857	2.265	3428	Tokat	3.925	4.693	4.822	8.344
Diyarbakır	2.421	3.504	3.123	6462	Trabzon	6.136	5.531	5.617	12.434
Edirne	5.892	5.392	5.380	9285	Tunceli	915	1.371	1.417	2.462
Elazığ	2.241	2.374	2.297	3841	Uşak	813	650	1.357	1.121
Erzincan	5.920	3.896	4.687	5811	Van	785	1.201	1.900	3.778
Erzurum	4.256	4.041	4.799	5901	Yozgat	1.852	1.781	1.540	2.383
Eskişehir	3.729	4.645	4.808	5670	Zonguldak	6.571	4.037	5.664	4.978
Gaziantep	2.798	3.453	3.666	5771	Aksaray	-	-	776	1.546
Giresun	7.584	7.532	8.069	12165	Bayburt	-	-	1.264	1.363
Gümüşhane	2.055	2.377	1.597	3358	Karaman	-	-	578	1.134
Hakkâri	239	396	926	1591	Kırıkkale	-	-	696	1.451
Hatay	2.810	2.348	3.051	4375	Batman	-	-	1.729	2.099
Isparta	1.843	1.603	2.305	3780	Şırnak	-	-	605	3.089
İzmir	13.677	11.372	17.272	24796	Bartın	-	-	-	2.025
K.Maraş	1.411	1.532	1.647	3351	Ardahan	-	-	-	1.896
Kars	4.357	5.388	5.850	5260	Iğdır	-	-	-	2.581
Kastamonu	10.240	8.224	7.700	10327	Yalova	-	-	-	5.310
Kayseri	4.929	4.220	4.670	6354	Karabük	-	-	-	2.723
Kırklareli	6.171	5.283	5.218	8752	Kilis	-	-	-	906
Kırşehir	623	840	886	1156	Osmaniye	-	-	-	1.416
Kocaeli	19.267	20.071	31.037	26179	Düzce	-	-	-	3.685

Kaynak: GNS 1980-2000 Göç verileri derlenerek hazırlanmıştır.

1980-1985 döneminde, İstanbul'un aldığı göç miktarı ve net göç miktarı bir önceki döneme göre yükselmesine rağmen; net göç hızı %60,5'e düşmüştür. 1980-

2000 yılları arasında İstanbul'un diğer illere verdiği göçlerle ilgili genel bir değerlendirme yapıldığında; İstanbul verdiği göçlerin daha çok gelişmiş ve özellikle sahil kentlerine yönelik olduğu görülmektedir. Ayrıca, Hakkâri gibi nüfusu az olan; ancak çok sayıda askerî birliklerin bulunduğu illere, İstanbul'dan giden nüfus; söz konusu ilin almış olduğu göç miktarında büyük bir etki yapmaktadır. İstanbul'un diğer illere verdiği göç oranlarında dönemler itibariyle farklılıklar yaşansa da genel olarak aynı eğilim çizgisinde olduğu görülmektedir.

5.3.2.2.1. İstanbul'un 1975-1980 Döneminde verdiği Göçler

1975-1980 döneminde İstanbul'un diğer illere verdiği toplam göçlerin il bazında dağılımı irdelendiğinde; şehirlerin sunduğu fırsatlar ve imkânlar göçlerin yönünü belirlediği görülmektedir. Bu dönemde %5-10 oran dilimi arasında İstanbul'un göç verdiği 3 il bulunmaktadır.

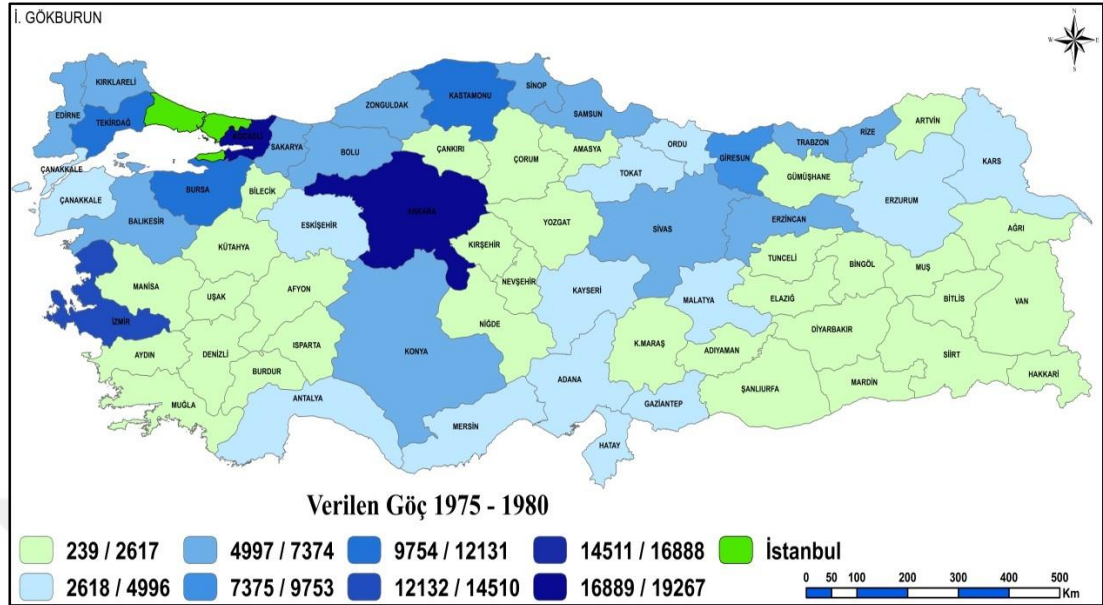
İstanbul'un en fazla göç verdiği il %7,3 oranıyla Kocaeli ilidir. 1975-1980 döneminde Ankara ili ise %6,3 oranı ile İstanbul'un en çok göç verdiği iller arasında ikinci sırada yer almaktadır. İzmir ili ise %5,2 oranla İstanbul'un en çok göç verdiği üçüncü il konumundadır. İstanbul'un verdiği göçün %19,3'ü söz konusu bu üç ile yerleştiği görülürken; İstanbul'un %1'den az oranda göç verdiği 33 ilin toplam göç oranı ise %17,6'dır. İstanbul'un göç verdiği iller arasında; %4,5 ile Bursa dördüncü sırada yer alırken; %3,9 ile Tekirdağ beşinci sırada yer almaktadır. İstanbul'un göç verdiği iller arasında Marmara Bölgesi'nde yer alan iller dikkat çekerken; bir sahil kenti olan ve Ege Bölgesinde yer alan İzmir; İç Anadolu Bölgesi'nde yer alan Ankara, İstanbul'un verdiği göçler arasında ön plana çıkmaktadır.

1975-1980 döneminde, İstanbul'un en çok göç verdiği illerin Türkiye'de sanayileşme sürecinde öncülük eden iller olduğu görülmektedir. 1975-1980 döneminde İstanbul'a göç veren iller arasında; Kastamonu ve Giresun, Trabzon, Samsun, Rize gibi Karadeniz Bölgesi'nde yer alan iller öne çıkmıştır. İstanbul'un verdiği göçlerin iller bazında sıralamasında Kastamonu ili 6. sırada, Giresun 7. sırada yer almaktadır.

Tablo 43: İstanbul'un Diğer illere Verdiği Göçler (1975-1980)

1975- 1980 Verdiği Göç				
İstanbul'un göç verdiği iller	Giden nüfus	Giden nüfusun oranı %	Oranına göre gruplar %	Gruplandırmaya giren İl sayısı
Kocaeli	19.267	7,2	%5'ten fazla	3
Ankara	18.799	7,0		
İzmir	13.677	5,1		
Bursa	11.908	4,4	%2-4,99	14
Tekirdağ	10.294	3,8		
Kastamonu	10.240	3,8		
Giresun	7.584	2,8		
Balıkesir	6.619	2,5		
Zonguldak	6.571	2,4		
Sivas	6.498	2,4		
Sakarya	6.421	2,4		
Kırklareli	6.171	2,3		
Trabzon	6.136	2,3		
Samsun	5.982	2,2		
Erzincan	5.920	2,2		
Edirne	5.892	2,2		
Konya	5.400	2,0		
Rize	5.367	2,0	%1-1,99	16
Bolu	5.124	1,9		
Sinop	5.075	1,9		
Kayseri	4.929	1,8		
Çanakkale	4.884	1,8		
Ordu	4.697	1,8		
Adana	4.446	1,7		
Kars	4.357	1,6		
Erzurum	4.256	1,6		
Malatya	4.164	1,6		
Tokat	3.925	1,5		
Eskişehir	3.729	1,4		
Antalya	3.711	1,4		
Mersin	3.338	1,2		
Hatay	2.810	1,0		
Gaziantep	2.798	1,0		
Bilecik	2.525	1,0		
DİĞER İLLER	47.292	17,6	%1'den az	33
TOPLAM	268.281	100	%0-10	66

Kaynak: 1975-1980 GNS Daimi İkametgâha Göre İçgöçler verileri derlenerek hazırlanmıştır.



Harita 8: İstanbul'un diğer illere verdiği göçler (1975-1980)

1975-1980 döneminde İstanbul'un diğer bölgelere ve illere verdiği göçler mercek altına alındığında; Ankara ve İzmir gibi gelişmiş şehirler dışında genellikle Marmara Bölgesinde yer almaktadır. Bu dönemde İstanbul'un Türkiye'nin hemen her bölgesinden ve şehrinden göç aldığı görülürken; İstanbul'un diğer illere verdiği göçlerin Marmara, Karadeniz, İç Anadolu ve Akdeniz Bölgelerinde yer alan illerde yoğunlaştığı görülmektedir. 1975-1980 döneminde, İstanbul'un en az göç verdiği iller ise, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde bulunmaktadır.

5.3.2.2.2. İstanbul'un 1980-1985 Döneminde Verdiği Göçler

Türkiye'nin toplam nüfusunun kır ve kent dağılımına bakıldığında; Türkiye'de kırsal alanda yaşayan nüfus, 1980 öncesi dönemlerde daha fazla iken; bu dönem itibariyle kentlerde yaşayan nüfusun daha fazla olduğu görülmektedir. Bu durum doğal olarak Türkiye'de yaşanan iç göçlerden kaynaklanmakta olup, bu göçlerden en çok etkilenen şehir İstanbul'dur. 1975-1980 döneminde 265.045 kişi olarak tespit edilen İstanbul'un dışarıya verdiği toplam göç miktarı, 1980-1985 döneminde 279.172 kişiye çıkmıştır. 1975-1980 dönemi ile 1980-1985 dönemini arasında İstanbul'un diğer illerden aldığı göç farkı 19.700 kişidir. Bu iki dönem arasında İstanbul'un diğer illere verdiği göç farkı ise, 14.127 kişi olarak tespit edilmiştir.

Tablo 44: 1980-1985 Dönemi İstanbul'un Verdiği Göçler

1980-1985 Verdiği Göç				
İstanbul'un göç verdiği iller	Giden nüfus	Giden nüfusun oranı %	Oranına göre gruplar %	Gruplandırmaya giren İl sayısı
Ankara	21.919	7,9	%5'ten fazla	2
Kocaeli	20.071	7,2		
Bursa	12.190	4,4	%2-4,99	14
İzmir	11.372	4,1		
Tekirdağ	9.649	3,5		
Kastamonu	8.224	2,9		
Giresun	7.532	2,7		
Balıkesir	7.418	2,7		
Sivas	7.204	2,6		
Sakarya	6.759	2,4		
Adana	6.308	2,3		
Konya	6.152	2,2		
Samsun	6.063	2,2		
Rize	5.879	2,1		
Malatya	5.595	2,0		
Trabzon	5.531	2,0		
Edirne	5.392	1,9	%1-1,99	16
Kars	5.388	1,9		
Ordu	5.354	1,9		
Kırklareli	5.283	1,9		
Antalya	5.112	1,8		
Tokat	4.693	1,7		
Eskişehir	4.645	1,7		
Çanakkale	4.575	1,6		
Mersin	4.345	1,6		
Kayseri	4.220	1,5		
Sinop	4.118	1,5		
Bolu	4.115	1,5		
Erzurum	4.041	1,4		
Zonguldak	4.037	1,4		
Erzincan	3.896	1,4		
Diyarbakır	3.504	1,3		
DiĞER İLLER	58.588	2,1	%1'den az	34
TOPLAM	279.172	100	%0-10	66

Kaynak: 1980-1985 GNS Daimi İkametgâha Göre İçgöçler verileri derlenerek hazırlanmıştır.

Tablo; 43'te görüldüğü üzere, 1980-1985 döneminde İstanbul'un en çok göç verdiği iller arasında; (Ankara %7,9), (Kocaeli %7,2) oranı ile %5'lik dilimin üzerinde 2 il bulunmaktadır. İstanbul'un %2-5'lik dilim arasında göç verdiği il grubunda 14 yer almaktadır. Bu iller (Bursa %4,4), (İzmir %4,1), (Tekirdağ %3,5), (Kastamonu %2,9), (Giresun %2,7), (Balıkesir %2,7), (Sivas %2,4), (Sakarya %2,3), (Adana %2,2), (Konya %2,2), (Samsun %2,1), (Rize %2,0), (Malatya %2,0), (Trabzon %2,0) şeklinde sıralanmaktadır. Bu dönemde İstanbul'un en çok göç verdiği iller arasında %1-2'lik dilimde ise toplam 19 il yer almaktadır. İstanbul'un %1'lik oranının

altında göç verdiği 34 ile verdiği göç ise, toplam 58.588 kişidir. Bu 34 ilin İstanbul'un diğer illere verdiği toplam göç miktarı içerisinde payı %2,1 olarak tespit edilmiştir.

Harita 9: İstanbul'un Diğer İllere verdiği Göçler (1980-1985)

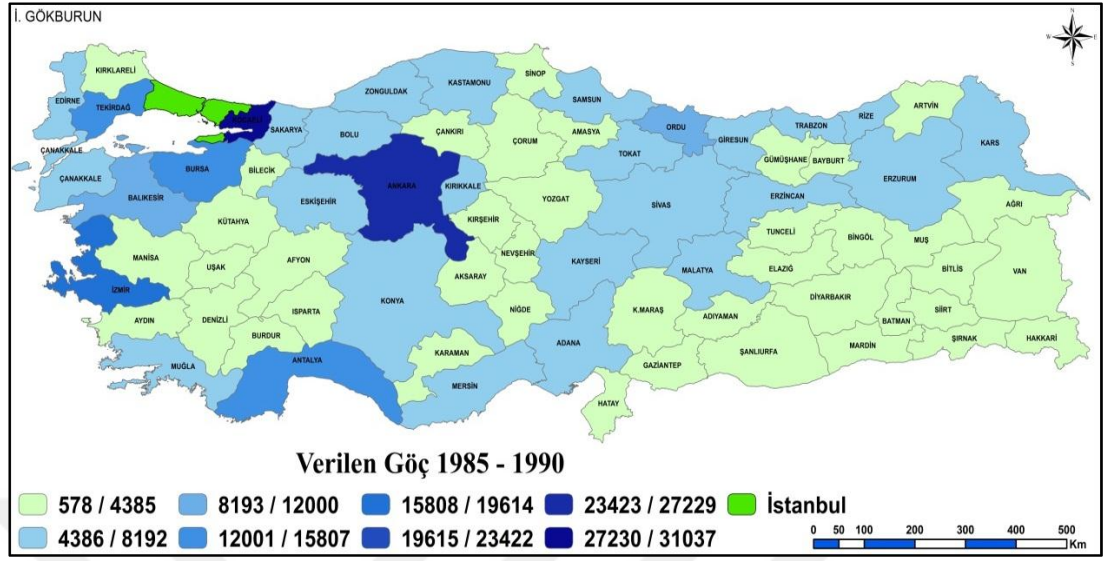
5.3.2.2.3. İstanbul'un 1985-1990 Döneminde Verdiği Göçler

göç miktarı 71.749 kişidir. Yani 3 ilin İstanbul'dan aldığı göç yaklaşık 40 ilin İstanbul'dan aldığı göçten daha fazla olduğu görülmektedir.

Tablo 45: 1985-1990 Döneminde İstanbul'un Diğer İllere verdiği Göçler

1985-1990 Verilen Göç				
İstanbul'un göç verdiği iller	Giden nüfus	Giden nüfusun oranı %	Oranına göre gruplar %	Gruplandırmaya giren İl sayısı
Kocaeli	31.037	9,2	%5'ten fazla	3
Ankara	23.440	6,9		
İzmir	17.272	5,1		
Tekirdağ	14.353	4,3	%2-,4,99	10
Bursa	13.781	4,1		
Antalya	12.871	3,8		
Balıkesir	9.519	2,8		
Ordu	8.503	2,5		
Giresun	8.069	2,4		
Samsun	8.015	2,4		
Kastamonu	7.700	2,3		
Sakarya	7.219	2,1		
Sivas	7.213	2,1		
Adana	6.300	1,9	1-1,99	21
Kars	5.850	1,7		
Konya	5.697	1,7		
Zonguldak	5.664	1,7		
Trabzon	5.617	1,7		
Edirne	5.380	1,6		
Mersin	5.233	1,6		
Kırklareli	5.218	1,5		
Çanakkale	5.110	1,5		
Malatya	5.038	1,5		
Muğla	5.032	1,5		
Tokat	4.822	1,4		
Bolu	4.814	1,4		
Eskişehir	4.808	1,4		
Erzurum	4.799	1,4		
Erzincan	4.687	1,4		
Kayseri	4.670	1,4		
Sinop	4.378	1,3		
Rize	4.202	1,2		
Çankırı	3.677	1,1		
Gaziantep	3.666	1,1		
DİĞER İLLER	63.762	18,9	%1'den az	38
TOPLAM	337.416	100	%0-10	72

Kaynak: 1985-1990 GNS Daimi İkametgâha Göre İçgöçler verileri derlenerek hazırlanmıştır.



Harita 10: İstanbul'un Diğer İllere verdiği Göçler (1985-1990)

Bu noktada vurgulanması gereken husus; İstanbul'dan göç eden nüfusun daha çok sanayi alanında atak gösteren Kocaeli ve Bursa gibi şehirler ön plana çıkmaktadır. Ayrıca idârî fonksiyonları nedeniyle Ankara ve ticari vd. sosyoekonomik imkânları nedeniyle İzmir gibi gelişmiş şehirlerin ön plana çıktığı gözlenmektedir. Genel bir değerlendirme yapılacak olursa; İstanbul dışına yönelik göçlerin daha çok ekonomik, sanayi ve kültürel anlamda gelişmiş şehirlere yöneldiği; ayrıca sahil kentlerinin İstanbul'un verdiği göçlerde çekim merkezi olduğu görülmektedir.

1985-1990 döneminde; İstanbul'un en az göç verdiği iller ise; Bayburt, Bitlis, Muş Bilecik, Hakkâri, Kırşehir, Aksaray, Kırıkkale, Burdur, Şırnak, Karaman olarak sıralanan bu on ilin İstanbul'dan aldığı toplam göç 9.563 kişidir. Oysa bu dönemde İstanbul'un sadece Bayburt ilinden aldığı göç 11.220 kişidir. Kentleşme ve sanayileşme bakımından göçün, ana çekim merkezi olan İstanbul; Kocaeli, Ankara ve İzmir gibi illere vermiş olduğu göçler dikkat çekmektedir Özellikle 1980 sonrası dönemde İstanbul'da başlayan sanayileşme sürecinin çevre illere yayılması İstanbul'un nüfus baskısını kısmen azaltmış olsa da şehrin sürekli yeni göçler aldığı istatistik verilere yansımaktadır.

5.3.2.2.4. İstanbul'un 1995-2000 Döneminde Verdiği Göçler

Türkiye'de kırlardan şehirlere ve şehirlerden şehirlere yönelik göçlerin merkezinde yer alan İstanbul; iç göçlerden en çok etkilenen kent olmuştur. 1975-2000 itibarıyla İstanbul'un aldığı ve verdiği göçün seyri incelendiğinde; 1985-1990 dönemi İstanbul'un diğer illerden en çok göçü aldığı dönem olarak kayıtlara geçmiştir. 1995-2000 ise İstanbul'un diğer illere en çok göç verdiği dönem oluşturmaktadır.

Sosyal ve ekonomik nitelikleri nedeniyle her zaman göçlerin çekim merkezi olan İstanbul; aynı zamanda Türkiye'de kişi sayısı bakımında en fazla göç veren il olma özelliği taşımaktadır. 1995-2000 döneminde (Ankara %6,1), (Kocaeli %5,1), (Tekirdağ %5,0), (İzmir %4,8) ve (Bursa%3,8) oranı ile İstanbul'un en fazla göç verdiği ilk 5 il olarak sıralanmaktadır. Bu 5 ilin İstanbul'dan aldığı toplam göç miktarı 127.691 kişidir. Yani İstanbul'un dışarıya verdiği göçlerin 1/4 Ankara, Kocaeli, Tekirdağ, İzmir ve Bursa illerine yerleşmiştir.

1995-2000 döneminde, İstanbul'un göç verdiği iller arasında yer alan; (Antalya %3,8), (Balıkesir %2,7), (Trabzon %2,4), (Samsun %2,4), (Giresun %2,4), (Muğla %2,3), (Ordu %2,3), (Sakarya %2,1), (Kastamonu %2,0) illeri %2-4,99'luk oran diliminde yer almaktadır. Bu dönemde İstanbul'un diğer illere verdiği göç oranına göre %1-1,99'luk oran diliminde 19 il yer almaktadır. İstanbul'un diğer illere verdiği göçlerin %24,9'luk kısmı ise 46 ile dağılırken; %28,6 kısmı Ankara, Kocaeli, Tekirdağ, İzmir, Bursa, Antalya illerinden oluşan 6 ilde toplandığı görülmektedir.

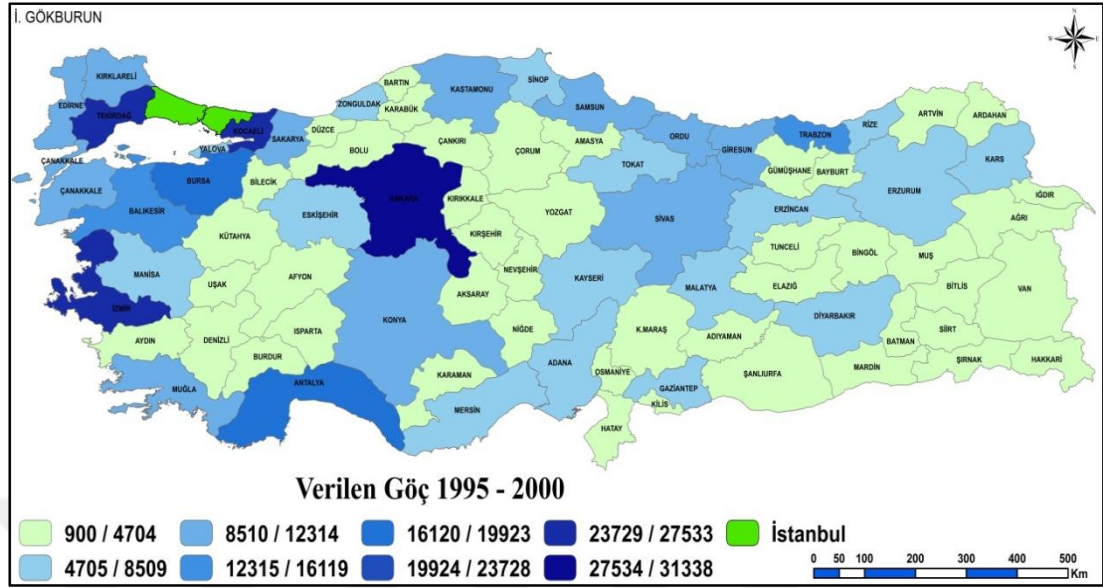
Bu dönemde İstanbul'un 46 ile verdiği toplam göç miktarı ise, 125.946 kişi olup il bazında oransal dağılımı %1'den daha azdır. Bu dönemde Ankara, Kocaeli, Tekirdağ, İzmir, Bursa, Antalya illerine İstanbul 147.316 kişi göç vermiştir. İstanbul'un verdiği göçlerin ülke genelindeki göçler içindeki payı 1995-2000 döneminde %10,7 oranına yükselmiştir. 17 Ağustos 1999 depremi; 1995-2000 döneminde İstanbul'un diğer illere verdiği göçteki artışa neden olduğu düşünülmektedir.

Tablo 46: 1995-2000 Döneminde İstanbul'un Diğer illere verdiği Göçler

1995-2000 Verdiği Göç				
İstanbul'un göç verdiği iller	Giden nüfus	Giden nüfusun oranı %	Oranına göre gruplar %	Gruplandırmaya giren İl sayısı
Ankara	31.338	6,1	%5'ten fazla	3
Kocaeli	26.179	5,1		
Tekirdağ	25.714	5,0		
İzmir	24.796	4,8	%2-4,99	12
Bursa	19.664	3,8		
Antalya	19.625	3,8		
Balıkesir	14.066	2,7		
Trabzon	12.434	2,4		
Samsun	12.290	2,4		
Giresun	12.165	2,4		
Muğla	12.064	2,3		
Ordu	11.951	2,3		
Sakarya	10.960	2,1		
Kastamonu	10.327	2,0		
Konya	9.643	1,9	%1-1,99	19
Çanakkale	9.592	1,9		
Sivas	9.346	1,8		
Edirne	9.285	1,8		
Kırklareli	8.752	1,7		
Tokat	8.344	1,6		
Malatya	8.190	1,6		
Rize	8.025	1,6		
Mersin	7.888	1,5		
Sinop	6.532	1,3		
Diyarbakır	6.462	1,3		
Kayseri	6.354	1,2		
Erzurum	5.901	1,1		
Erzincan	5.811	1,1		
Gaziantep	5.771	1,1		
Eskişehir	5.670	1,1		
Yalova	5.310	1,0		
Kars	5.260	1,0		
Zonguldak	4.978	1,0		
DİĞER İLLER	125.946	24,9	%1'den az	46
TOPLAM	513.507	100	%0-10	80

Kaynak: 1995-2000 GNS Daimi İkametgâha Göre İçgöçler verileri derlenerek hazırlanmıştır.

1995-2000 döneminde, İstanbul'un diğer illere verdiği göç miktarı 513.507 kişidir. İstanbul'un verdiği göçlerin ülke genelindeki göçler içindeki payı %10'ların altındadır; ancak bu dönem itibarıyla İstanbul'un diğer illerden aldığı göç hızla artarken; aynı zamanda diğer illere verdiği göç miktarı da giderek artmaktadır.



Harita 11: İstanbul'un Diğer İllere verdiği Göçler (1995-2000)

1950 sonrası süreçte İstanbul'un diğer illerden aldığı göçler 1985-1990 dönemine kadar sürekli artarken; 1995-2000 döneminde İstanbul'un diğer illerden aldığı göçlerin genel olarak bir azalma eğilimine girdiği görülmektedir. Bu süreçte İstanbul'un diğer illere verdiği göç miktarı artamaya devam etmektedir. İstanbul'un aldığı göçler bakımından ülke içindeki payı 1985-1990 döneminde %24'e iken; 1995-2000 döneminde %19'a düştüğü görülmektedir. 1975-1980 döneminde her yüz kişiden 20'si İstanbul'a göç ederken, 1985-1990 döneminde bu rakam 24'e çıkmıştır. 1995-2000 döneminde ise her yüz kişiden 19'u İstanbul'a göç etmiştir. 1995-2000 döneminde İstanbul'a yönelik göçlerin kısmen azaldığı görülmektedir.

5.3.2.3. İstanbul'da Net Göçün İl ve Dönem Bazında Analizi (1980-2000)

Herhangi bir bölgenin ya da ilin aldığı göç ile verdiği göç arasındaki fark; net göç miktarı olarak ifade edilmektedir. Net göç miktarı her hangi bir yerde yaşanan göçlerin yönü konusunda açıklayıcı bilgiler vermesi bakımında ayrı bir önem arz etmektedir. Bir ilin aldığı göç verdiği göçten fazla ise, net göç durumu pozitif değerdedir; ancak söz konusu ilin verdiği göç aldığı göçten fazla ise net göç durumu negatif düzeydedir. Bir ilin net göç miktarı pozitif ise, ilin göç aldığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla göç olgusunun ortaya çıkardığı olumlu ya da olumsuz sonuçların tespit edilmesinde net göç verileri göz önünde bulundurulmaktadır.

Tablo 47: İstanbul'un Net Göç Miktarı (1980-2000)

İL	1975-1980	1980-1985	1985-1990	1995-2000	İL	1975-1980	1980-1985	1985-1990	1995-2000
Adana	4.675	2.859	6.418	12.227	Konya	3.987	4.189	8.360	2.835
Adıyaman	1.942	2.677	5.901	9.224	Kütahya	312	284	1.427	-266
Afyonkarahisar	1.170	1.445	3.168	1.397	Malatya	14.847	10.137	23.860	12.761
Ağrı	3.480	2.615	7.534	7.671	Manisa	319	992	1.151	1.834
Amasya	3.920	5.764	12.647	7.833	Mardin	4.574	2.684	5.810	9.818
Ankara	21.670	17.819	20.954	17.499	Mersin	63	-405	1.509	5.655
Antalya	-360	-1.137	-6.571	-9.069	Muğla	-531	-443	-1.539	-7.583
Artvin	2.761	2.945	6.785	1.690	Muş	2.331	2.029	6.818	6.394
Aydın	-163	-178	487	694	Nevşehir	2.373	1.722	6.504	3.229
Balıkesir	493	1.010	1.417	-3.414	Niğde	2.326	2.201	5.179	3.839
Bilecik	-290	314	663	-1.495	Ordu	12.654	14.498	26.885	20.384
Bingöl	3.705	3.842	9.726	5.463	Rize	7.954	8.968	21.186	4.994
Bitlis	2.303	2.368	8.627	6.307	Sakarya	2.826	1.882	5.864	7.018
Bolu	441	2.758	5.016	3.143	Samsun	9.068	11.704	28.100	25.490
Burdur	69	100	460	6	Siirt	4.115	4.517	9.728	8.641
Bursa	-2.792	-1.095	719	-1.074	Sinop	7.275	8.459	19.412	10.798
Çanakkale	772	2.114	2.588	-3.286	Sivas	28.525	21.331	45.622	15.886
Çankırı	4.741	4.267	7.023	2.578	Şanlıurfa	4.351	1.907	3.621	4.141
Çorum	4.108	4.012	9.515	7.082	Tekirdağ	-1.906	589	-1.709	-14.370
Denizli	610	301	284	-153	Tokat	11.476	11.923	33.424	24.943
Diyarbakır	4.772	3.757	8.542	13.175	Trabzon	10.209	10.808	29.325	5.494
Edirne	1.463	3.394	5.630	1.413	Tunceli	3.663	3.607	7.572	1.411
Elazığ	5.776	5.201	9.333	6.057	Uşak	312	490	287	757
Erzincan	10.587	9.118	21.682	3.891	Van	1.881	2.386	5.427	13.905
Erzurum	13.257	12.935	29.875	17.380	Yozgat	2.525	2.688	7.110	7.129
Eskişehir	1.834	988	2.378	1.496	Zonguldak	3.218	8.633	18.451	22.157
Gaziantep	3.662	3.968	7.270	4.089	Aksaray			1.416	2.243
Giresun	12.421	16.003	26.396	4.639	Bayburt			9.956	2.275
Gümüşhane	10.781	7.182	11.353	1.058	Karaman			585	126
Hakkâri	148	201	171	304	Kırıkkale			2.070	1.747
Hatay	702	1.824	4.239	10.173	Batman			213	9.779
Isparta	992	1.535	2.180	-383	Şırnak			662	-561
İzmir	-2.654	3.395	1.470	3.236	Bartın				9.987
Kahramanmaraş	1.620	1.896	6.957	5.650	Ardahan				7.214
Kars	24.321	19.938	54.180	8.488	Iğdır				1.180
Kastamonu	10.606	12.787	23.580	9.035	Yalova				1.068
Kayseri	2.758	5.205	10.115	5.780	Karabük				5.294
Kırklareli	1.338	2.885	4.270	-2836	Kilis				1.222
Kırşehir	871	821	2.929	1.905	Osmaniye				1.739
Kocaeli	-8.604	-7.985	-10.523	6.323	Düzce				1.643

Kaynak: GNS 1980- 2000 Göç İstatistiklerinde derlenerek hazırlanmıştır.

Herhangi bir yerde alınan ve verilen göç arasındaki fark olarak tanımlanan net göç miktarı; göçlerin ana potansiyelini ortaya koymaktadır. Belirli bir alanın aldığı

göç verdiğinden fazla ise pozitif net göç miktarı ortaya çıkmaktadır; ancak aldığı göç, verdiği göçten az ise ortaya negatif net göç miktarı çıkmaktadır. 1975-1980 döneminde Türkiye genelinde net göç miktarı irdelendiğinde; 1975-1980 döneminde 2.713.378 kişi göç etmiş olup; Türkiye’de göç eden nüfusun yıllar itibariyle giderek yükselmiştir. 1985-1990 döneminde Türkiye’de toplam 5.402.960 kişi göç etmiş olup ülke nüfusunun %10’u yaşadığı yerden başka bir ile yerleşmiştir. 1995-2000 döneminde ise, 6.692.263 kişi göç etmiş olup ülke nüfusunun %11’i yaşadığı yerden başka bir şehre göç etmiştir. 1975-1980 döneminde İstanbul diğer illerden toplam 559.181 kişi göç alırken; İstanbul’da yaşayan 268.484 kişi başka illere göç etmiştir. 1975-1980 döneminde İstanbul’un aldığı göç ile verdiği göç arasında 290.842 kişilik farkın olduğu görülmektedir. Bu noktada İstanbul’un aldığı göçün verdiği göçe göre iki kat fazla olması şehrin nüfusunun çok hızlı bir şekilde artmasına neden olmaktadır.

1980-1985 döneminde İstanbul diğer illerden aldığı toplam göç 576.782 kişi iken; İstanbul’un diğer illere verdiği göç ise, 279.172 kişidir. Sonuç olarak bu dönemde İstanbul’un aldığı göç ile verdiği göç arasında 297.610 kişilik bir farkın olduğu görülmektedir. 1985-1990 döneminde Türkiye genelinde göç eden nüfusun %17’si İstanbul’a yerleşirken; 1995-2000 döneminde göç eden nüfusun %12’si İstanbul’a yerleşmiştir. Göç eden nüfusun Türkiye geneline dağılımına bakıldığında 1995-2000 dönemi sonrasında göç eden nüfusun İstanbul dışında Kocaeli, Adana, Mersin, İzmir gibi kentlere yöneldiği görülmektedir.

İstanbul’un net göç miktarı negatif olan illerin genellikle Marmara Bölgesi, Ege Bölgesi ve Akdeniz Bölgesinde yer alan sahil kentlerinden oluştuğu görülmektedir. İstanbul’un pozitif net göçe sahip olduğu, yani verdiğinden daha çok göç aldığı illerin genelde az gelişmiş ve işsizliğin yoğun olduğu Karadeniz, İç Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerine yer aldığı görülmektedir. İstanbul’un net göç değerlerinin negatif olan iller Marmara Bölgesi, Ege Bölgesi ve Akdeniz Bölgesi’nin sahil kısımlarında yer aldığı görülmektedir.

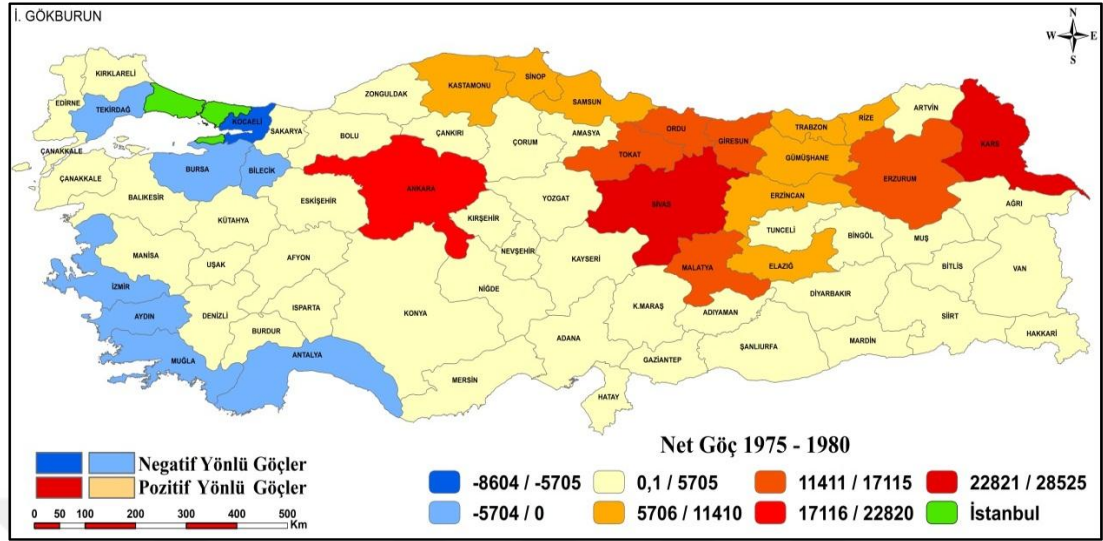
5.3.2.3.1. İstanbul’da 1975-1980 Dönemi Net Göç

1975-1980 döneminde İstanbul’un toplam net göç değerleri Tablo 48’de görülmektedir. 1975-1980 döneminde İstanbul’un toplam net göç miktarı 288.653 kişidir. Bu dönemde İstanbul’un nüfus hareketleri ile ilgili olarak en çok dikkat çeken nokta; İstanbul’un en fazla net göç aldığı illerin İç Anadolu Bölgesi ve Karadeniz Bölgesi’nde yer aldığı görülmektedir. Bu dönemde İstanbul’a gelen net göç miktarının %30,16’sı İç Anadolu Bölgesi’nde yer alan illerden gerçekleşmiştir.

Tablo 48: İstanbul’un Net Göç Verilerinin Toplam İçindeki Oranları % (1975-1980)

1975-1980 Net göç Verileri					
İller	Net Göç	Net göç oranı %	İller	Net Göç	Net göç oranı %
Sivas	28.525	9,88	Yozgat	2.525	0,87
Kars	24.321	8,43	Nevşehir	2.373	0,82
Ankara	21.670	7,51	Muş	2.331	0,81
Malatya	14.847	5,14	Niğde	2.326	0,81
Erzurum	13.257	4,59	Bitlis	2.303	0,80
Ordu	12.654	4,38	Adıyaman	1.942	0,67
Giresun	12.421	4,30	Van	1.881	0,65
Tokat	11.476	3,98	Eskişehir	1.834	0,64
Gümüşhane	10.781	3,73	K.Maraş	1.620	0,56
Kastamonu	10.606	3,67	Edirne	1.463	0,51
Erzincan	10.587	3,67	Kırklareli	1.338	0,46
Trabzon	10.209	3,54	Afyonk.	1.170	0,41
Samsun	9.068	3,14	Isparta	992	0,34
Rize	7.954	2,76	Kırşehir	871	0,30
Sinop	7.275	2,52	Çanakkale	772	0,27
Elazığ	5.776	2,00	Hatay	702	0,24
Diyarbakır	4.772	1,65	Denizli	610	0,21
Çankırı	4.741	1,64	Balıkesir	493	0,17
Adana	4.675	1,62	Bolu	441	0,15
Mardin	4.574	1,58	Manisa	319	0,11
Şanlıurfa	4.351	1,51	Kütahya	312	0,11
Siirt	4.115	1,43	Uşak	312	0,11
Çorum	4.108	1,42	Hakkâri	148	0,05
Konya	3.987	1,38	Burdur	69	0,02
Amasya	3.920	1,36	Mersin	63	0,02
Bingöl	3.705	1,28	Aydın	-163	-0,06
Tunceli	3.663	1,27	Bilecik	-290	-0,10
Gaziantep	3.662	1,27	Antalya	-360	-0,12
Ağrı	3.480	1,21	Muğla	-531	-0,18
Zonguldak	3.218	1,11	Tekirdağ	-1.906	-0,66
Sakarya	2.826	0,98	İzmir	-2.654	-0,92
Artvin	2.761	0,96	Bursa	-2.792	-0,97
Kayseri	2.758	0,96	Kocaeli	-8.604	-2,98

Kaynak: 1975-1980 GNS Daimi İkametgâha Göre İçgöçler verileri derlenerek hazırlanmıştır.



Harita 12: 1975-1980 Dönemi İstanbul'un net göç verileri

1975-1980 döneminde İstanbul'un net göç sıralamasında Sivas ili %9,16 oranıyla ilk sırada yer almaktadır. Bu dönemde Türkiye'de İstanbul ile birlikte toplam 67 il bulunmaktadır. İstanbul'un 58 ilden aldığı net göç miktarı pozitif iken; diğer 8 ilin net göç miktarı ise negatif yönlüdür.

1975-1980 döneminde İstanbul'un negatif yönlü toplam net göç miktarı; 17.301 kişidir. İstanbul'un pozitif yönlü toplam net göç miktarının 311.437 kişi olduğu dikkate alınırsa İstanbul'un nüfus artışının ana unsuru göçler daha açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. 1975-1980 döneminde İstanbul'un net göç miktarı negatif yönlü olan iller Kocaeli, Bursa, İzmir, Tekirdağ, Muğla, Antalya, Bilecik, Aydın olarak sıralanmaktadır. Bahse konu bu iller arasında Bilecik ili dışında bütün illerin sahil kentlerinin ön plana çıkması dikkat çekmektedir.

1975-1980 döneminde İstanbul'un net göç miktarının negatif yönlü olan illerin Ege ve Marmara Bölgesi'nde bulunduğu görülmektedir. İstanbul'un negatif yönlü net göç miktarının en yüksek olduğu il Kocaeli'dir. Net göç oranı %-2'98 olan Kocaeli ilinin İstanbul'dan aldığı net göç miktarı; İstanbul'un negatif yönlü toplam göç miktarı ile karşılaştırıldığında yaklaşık olarak yarısına denk gelmektedir. Kocaeli ilinin İstanbul'dan aldığı net göç miktarı; İstanbul çevresinde bulunan ekonomik ve kültürel alanlarda gelişmiş illerin ayrı bir çekim merkezi olması; göçlerin bir kısmını alarak İstanbul'un yükünü azatlığı görülmektedir.

5.3.2.3.2. İstanbul'da 1980-1985 Dönemi Net Göç

1980-1985 döneminde, İstanbul verdiği göçten daha fazla göç alan iller arasında ilk sırada yer almaktadır. İstanbul'un aldığı toplam göç miktarı 576.782 kişi iken; verdiği toplam göç miktarı 279.172 kişidir. Bu dönemde İstanbul'un aldığı göçler; İstanbul'un verdiği göçlerden yaklaşık iki kat fazladır. 1980-1985 döneminde İstanbul'un net göç miktarı ise 297.598 kişidir. 1980-1985 döneminde İstanbul'un net göç miktarı bakımından en fazla göç aldığı iller; (Sivas %7,17), (Kars %6,70), (Ankara %5,99), (Giresun %5,38) olarak kayıtlara geçmiştir. İstanbul'un net göç rakamlarına göre yapılan gruplandırmada; Sivas, Kars, Ankara, Giresun %5 ve %10'luk oran diliminde yer almaktadır. İstanbul'un bu dört ilden aldığı net göç oranının toplamı %25,24'tür. İstanbul'un diğer illere verdiği net göç gruplandırmasında %1'lik oranının altında yer alan 34 il bulunmaktadır. İstanbul'un toplam net göç miktarına bakıldığında; bu 34 ile payı %10,6'dır. 1980-1985 döneminde İstanbul'a göç veren Sivas, Kars, Ankara, Giresun illerinin; aynı zamanda toplam net göç miktarı içerisindeki payı yüksektir. 1980-1985 döneminde, Türkiye genelinde göç eden toplam nüfus içinde, İstanbul'un payının bir önceki döneme göre artmış olduğu görülmektedir.

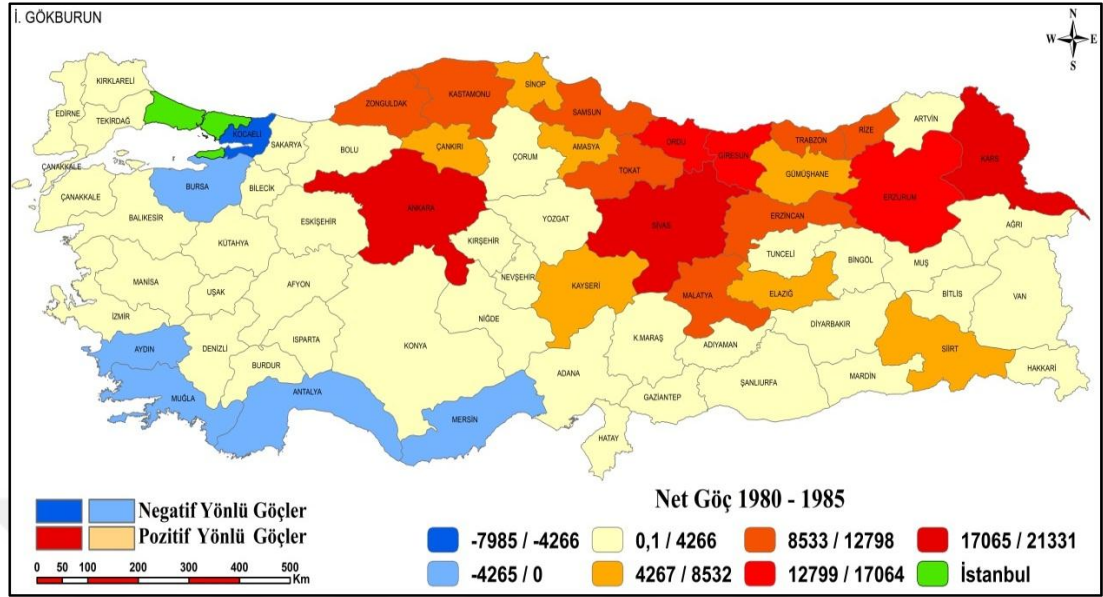
İstanbul'un İzmir'den aldığı net göç miktarı 1975-1980 döneminde negatif yönlü iken; 1980-1985 döneminde, İzmir'den İstanbul'a gerçekleşen net göç miktarının pozitif yönlü olduğu görülmektedir. Ayrıca bu dönemde Marmara Bölgesi'nde yer alan Edirne ilinin de net göç miktarının pozitif yönlü olduğu görülmektedir. 1980-1985 döneminde İstanbul'un net göç miktarı negatif yönlü olan iller; (Kocaeli %2,68), (Antalya %-3,38), (Bursa %-,37), (Muğla %-0,15), (Mersin %-0,14) ve (Aydın % -0,06) olarak sıralanmaktadır.

1975-1980 döneminde, İstanbul'a net göç veren iller sıralamasında Karadeniz Bölgesi, Doğu Anadolu Bölgesi ve İç Anadolu Bölgesi'nde yer alan iller ön plana çıkarken; Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan illerden sadece Diyarbakır, Mardin, Gaziantep ve Siirt illeri %1'lik oran üzerinde İstanbul'a net göç verdiği görülmektedir. 1980-1985 döneminde ise, Siirt, Gaziantep ve Diyarbakır illerinin pozitif yönlü %1'lik oran üzerinde İstanbul'a net göç verdiği görülmektedir.

Tablo 49: İstanbul'un net göç verilerinin Toplam İçindeki Oranları % (1980-1985)

1980-1985 Dönemi Net Göç					
İller	Net göç	Net göç oranı %	İller	Net göç	Net göç oranı %
Sivas	21.331	7,17	Yozgat	2.688	0,90
Kars	19.938	6,70	Mardin	2.684	0,90
Ankara	17.819	5,99	Adıyaman	2.677	0,90
Giresun	16.003	5,38	Ağrı	2.615	0,88
Ordu	14.498	4,87	Van	2.386	0,80
Erzurum	12.935	4,35	Bitlis	2.368	0,80
Kastamonu	12.787	4,30	Niğde	2.201	0,74
Tokat	11.923	4,01	Çanakkale	2.114	0,71
Samsun	11.704	3,93	Muş	2.029	0,68
Trabzon	10.808	3,63	Şanhurfa	1.907	0,64
Malatya	10.137	3,41	Kahramanmaraş	1.896	0,64
Erzincan	9.118	3,06	Sakarya	1.882	0,63
Rize	8.968	3,01	Hatay	1.824	0,61
Zonguldak	8.633	2,90	Nevşehir	1.722	0,58
Sinop	8.459	2,84	Isparta	1.535	0,52
Gümüşhane	7.182	2,41	Afyonkarahisar	1.415	0,48
Amasya	5.764	1,94	Balıkesir	1.010	0,34
Kayseri	5.205	1,75	Manisa	992	0,33
Elazığ	5.201	1,75	Eskişehir	988	0,33
Siirt	4.517	1,52	Kırşehir	821	0,28
Çankırı	4.267	1,43	Tekirdağ	589	0,20
Konya	4.189	1,41	Uşak	490	0,16
Çorum	4.012	1,35	Bilecik	314	0,11
Gaziantep	3.968	1,33	Denizli	301	0,10
Bingöl	3.842	1,29	Kütahya	284	0,10
Diyarbakır	3.757	1,26	Hakkâri	201	0,07
Tunceli	3.607	1,21	Burdur	100	0,03
İzmir	3.395	1,14	Aydın	-178	-0,06
Edirne	3.394	1,14	Mersin	-405	-0,14
Artvin	2.945	0,99	Muğla	-443	-0,15
Kırklareli	2.885	0,97	Bursa	-1.095	-0,37
Adana	2.859	0,96	Antalya	-1.137	-0,38
Bolu	2.758	0,93	Kocaeli	-7.985	-2,68

Kaynak: 1980-1985 GNS Daimi İkametgâha Göre İçgöçler verileri derlenerek hazırlanmıştır.



Harita 13: 1980-1985 Dönemi İstanbul'un net göç verileri

1980-1985 döneminde, İstanbul'un negatif yönlü net göç miktarının toplamı; -11.243 kişi olduğu tespit edilmiştir. Söz konusu bütün illerin sahil kentleri olduğu görülürken; bu iller arasında Kocaeli sanayi kenti olması ve İstanbul'un sınır komşusu olması nedeniyle farklı bir durum arz etmektedir. Ayrıca İstanbul'un net göç miktarı negatif yönlü iller arasında yer alan toplam göçün %71'ini Kocaeli iline vermiş olduğu görülmektedir. 1980-1985 döneminde İstanbul'un net göç miktarı 1.577 kişiden oluşan nüfusun hangi illerden İstanbul'a geldiği tespit edilememiş olup bilinmeyenler kategorisinde değerlendirilmektedir.

5.3.2.3.3. İstanbul'da 1985-1990 Dönemi Net Göç

1985-1990 döneminde İstanbul'un toplam net göç miktarı 659.674 kişi olarak tespit edilmiştir. Bu dönemde Türkiye genelinde göç eden her yüz kişiden 17'si İstanbul'a yerleşmiştir. Bu dönemde İstanbul diğer illerden toplam 995.717 kişi göç alırken; 339.040 kişi diğer illere göç vermiştir. 1985-1990 döneminde İstanbul'un aldığı göç miktarı verdiği göç miktarına göre üçe katlanmıştır. Bu dönemde İstanbul'un net göç hızı %107,6 seviyesine yükselmiştir. İstanbul'un net göç hızı bu dönemde yeniden %100 seviyesinin üstüne çıkmıştır.

Tablo 50: İstanbul'un net göç verilerinin Toplam İçindeki Oranları % (1985-1990)

1985-1990 Net Göç Verileri					
İller	Net göç	Net göç oranı %	İller	Net göç	Net göç oranı %
Kars	54.180	8,25	Adıyaman	5.901	0,90
Sivas	45.622	6,95	Sakarya	5.864	0,89
Tokat	33.424	5,09	Mardin	5.810	0,88
Erzurum	29.875	4,55	Edirne	5.630	0,86
Trabzon	29.295	4,46	Van	5.427	0,83
Ordu	26.885	4,09	Niğde	5.179	0,79
Giresun	26.396	4,02	Bolu	5.019	0,76
Samsun	25.100	3,82	Kırklareli	4.270	0,65
Malatya	23.860	3,63	Hatay	4.239	0,65
Kastamonu	23.580	3,59	Şanlıurfa	3.621	0,55
Erzincan	21.682	3,30	Afyonkarahisar	3.168	0,48
Rize	21.186	3,23	Kırşehir	2.929	0,45
Ankara	20.954	3,19	Çanakkale	2.588	0,39
Sinop	19.412	2,96	Eskişehir	2.378	0,36
Zonguldak	18.451	2,81	Isparta	2.180	0,33
Amasya	12.647	1,93	Kırıkkale	2.070	0,32
Gümüşhane	11.353	1,73	Mersin	1.539	0,23
Kayseri	10.115	1,54	İzmir	1.470	0,22
Bayburt	9.956	1,52	Kütahya	1.427	0,22
Siirt	9.728	1,48	Balıkesir	1.417	0,22
Bingöl	9.726	1,48	Aksaray	1.416	0,22
Çorum	9.515	1,45	Manisa	1.151	0,18
Elazığ	9.333	1,42	Bursa	719	0,11
Bitlis	8.627	1,31	Bilecik	663	0,10
Diyarbakır	8.542	1,30	Şırnak	662	0,10
Konya	8.360	1,27	Karaman	585	0,09
Tunceli	7.572	1,15	Aydın	487	0,07
Ağrı	7.534	1,15	Burdur	460	0,07
Gaziantep	7.270	1,11	Uşak	287	0,04
Yozgat	7.110	1,08	Denizli	284	0,04
Çankırı	7.023	1,07	Batman	213	0,03
Kahramanmaraş	6.957	1,06	Hakkâri	171	0,03
Muş	6.818	1,04	Muğla	-1.539	-0,23
Artvin	6.785	1,03	Tekirdağ	-1.709	-0,26
Nevşehir	6.504	0,99	Antalya	-6.571	-1,00
Adana	6.418	0,98	Kocaeli	-10.523	-1,60

Kaynak: 1985-1990 GNS Daimi İkametgâha Göre İçgöçler verilerinden derlenerek hazırlanmıştır.

fazlasını kapsamaktadır. Negatif yönlü göçlerin sanayi sektörünün gelişmekte olduğu Kocaeli ve Tekirdağ Marmara Bölgesinde yer alırken; turizmin önemli merkezleri arasında yer alan Antalya ve Muğla illeri Akdeniz Bölgesi'nde yer almaktadır.

5.3.2.3.4. İstanbul'da 1995-2000 Dönemi Net Göç

1975-1980 döneminde Türkiye'de 3.584.421 kişi göç ederken; 1995-2000 arasında 6.543.692 kişi göç etmiştir. Türkiye'de yaşanan iç göçlerin katlanarak büyüdüğü görülmektedir. Ayrıca, 1995-2000 döneminde 4 milyon kişi kentten kente göç etmiştir. (<http://www.tuik.gov.tr> 02.10.2013) Türkiye'de 1995-2000 döneminde, İstanbul ve Tekirdağ en yüksek göç hızına sahip olan iki ildir. 1980 sonrasında İstanbul'un nüfus artış hızında kısmen de olsa bir yavaşlama görülmektedir. 1975-1980 döneminde İstanbul'un nüfus artış hızı %3,8 iken, 1995-2000 döneminde %3,3'e düşmüştür. Bu dönemde Türkiye'de illerin net göç rakamları bakımından yapılan sıralamada İstanbul ilk sırada yer almaktadır.

İstanbul, 1995-2000 döneminde, diğer illerden toplam 920.955 kişi göç alırken; bu dönemde 513.507 kişi göç vermiştir. Yani 1995-2000 döneminde İstanbul'un net göç miktarı 407.446 kişidir. Bu dönemde İstanbul'a yerleşen nüfusun %19,8'ini Karadeniz Bölgesi'nden geldiği görülmektedir. İstanbul'a göç eden nüfusun özellikle Samsun, Tokat, Zonguldak, Ordu, Sinop ve Karabük illeri kapsayan Batı Karadeniz bölümünden geldiğini göstermektedir. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde bulunan Diyarbakır, Mardin, Batman, Adıyaman ve Gaziantep gibi illerin İstanbul'a verdiği net göç miktarı dikkat çekmektedir.

1995-2000 döneminde İstanbul'a net göç veren illerin sıralamasında; (Samsun %6,26), (Tokat %6,12), (Zonguldak %5,44) ve (Ordu %5,00) illeri %5-10 oran diliminde yer almaktadır. İstanbul'un 407.446 kişi olan net göç miktarının 92.974 kişisi bahse konu bu dört ilden almıştır. İstanbul'un net göç miktarının yaklaşık 1/4'ü Samsun, Tokat, Zonguldak ve Ordu illerinden aldığı görülmektedir.

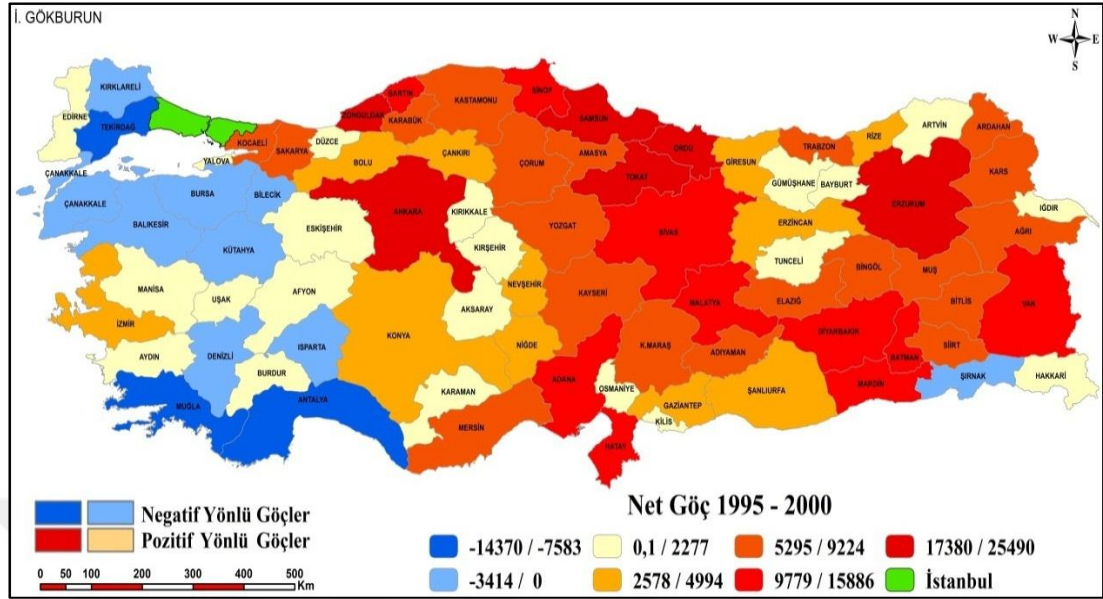
1995-2000 döneminde, net göç bakımından İstanbul'un göç verileri irdelendiğinde, illerin büyük bir çoğunluğunda net göç oranının pozitif yönlü olduğu görülmektedir. 2000 yılında Türkiye'nin idârî olarak İstanbul dâhil 81 ili

bulunmaktadır. İstanbul'un 80 ilden 68'inde net göç durumunun pozitif yönlü olduğu görülürken; 12 ilde ise net göç durumunun negatif yönlü olduğu görülmektedir.

Tablo 51: İstanbul'un net göç verilerinin Toplam İçindeki Oranları % (1995-2000)

1995-2000 net göç verileri					
İller	Net göç	Net göç oranı %	İller	Net göç	Net göç oranı %
Samsun	25.490	6,26	Erzincan	3.891	0,95
Tokat	24.943	6,12	Niğde	3.839	0,94
Zonguldak	22.157	5,44	İzmir	3.236	0,79
Ordu	20.384	5,00	Nevşehir	3.229	0,79
Ankara	17.499	4,29	Bolu	3.143	0,77
Erzurum	17.380	4,27	Konya	2.835	0,70
Sivas	15.886	3,90	Çankırı	2.578	0,63
Van	13.905	3,41	Bayburt	2.277	0,56
Diyarbakır	13.175	3,23	Aksaray	2.243	0,55
Malatya	12.761	3,13	Kırşehir	1.905	0,47
Adana	12.227	3,00	Manisa	1.834	0,45
Sinop	10.798	2,65	Kırıkkale	1.747	0,43
Hatay	10.173	2,50	Osmaniye	1.739	0,43
Bartın	9.987	2,45	Artvin	1.690	0,41
Mardin	9.818	2,41	Düzce	1.643	0,40
Batman	9.779	2,40	Eskişehir	1.496	0,37
Adıyaman	9.224	2,26	Edirne	1.413	0,35
Kastamonu	9.035	2,22	Tunceli	1.411	0,35
Siirt	8.641	2,12	Afyonk.	1.397	0,34
Kars	8.488	2,08	Kilis	1.222	0,30
Amasya	7.833	1,92	Iğdır	1.180	0,29
Ağrı	7.671	1,88	Yalova	1.068	0,26
Ardahan	7.214	1,77	Gümüşhane	1.058	0,26
Yozgat	7.129	1,75	Uşak	757	0,19
Çorum	7.082	1,74	Aydın	694	0,17
Sakarya	7.018	1,72	Hakkâri	304	0,07
Muş	6.394	1,57	Karaman	126	0,03
Kocaeli	6.323	1,55	Burdur	6	0,00
Bitlis	6.307	1,55	Denizli	-153	-0,04
Elazığ	6.057	1,49	Kütahya	-266	-0,07
Kayseri	5.780	1,42	Isparta	-383	-0,09
Mersin	5.655	1,39	Şırnak	-561	-0,14
Kahramanmaraş	5.650	1,39	Bursa	-1.074	-0,26
Trabzon	5.494	1,35	Bilecik	-1.495	-0,37
Bingöl	5.463	1,34	Kırklareli	-2.836	-0,70
Karabük	5.294	1,30	Çanakkale	-3.286	-0,81
Rize	4.994	1,23	Balıkesir	-3.414	-0,84
Giresun	4.639	1,14	Muğla	-7.583	-1,86
Şanlıurfa	4.141	1,02	Antalya	-9.069	-2,23
Gaziantep	4.089	1,00	Tekirdağ	-14.370	-3,53

Kaynak: 1995-2000 GNS Daimi İkametgâha Göre İçgöçler verileri derlenerek hazırlanmıştır.



Harita 15: 1995-2000 Dönemi İstanbul'un net göç verileri

1995-2000 döneminde, İstanbul'un net göç durumu negatif yönlü olan illerin Batı Marmara Bölümü'nde ve Ege Bölgesi'nde yer aldığı görülmektedir. Bu dönemde net göç durumu negatif yönlü olan iller, İstanbul'dan toplam 44.490 kişi göç almıştır. Bu iller; (Tekirdağ %-3,53), (Antalya %-2,23), (Muğla %-1,86), (Balıkesir %-0,84), (Çanakkale %-0,81), (Kırklareli %-0,70), (Bilecik %-0,37), (Bursa %-0,26), (Şırnak %-0,14), (Isparta %-0,09), (Kütahya %-0,07) ve (Denizli %-0,04) olarak sıralanmaktadır. 1995-2000 döneminde, İstanbul'un net göç verileri arasında; Güney Doğu Anadolu Bölgesi illerinden Şırnak ili net göç verilerinin negatif yönlü olduğu görülmektedir. İstanbul'un Şırnak ilinden aldığı göçten daha çok bu ile göç vermesi oldukça dikkat çekici bir bulgudur; ancak İstanbul'dan Şırnak iline giden nüfusun daha çok asker ve memur sınıfında yer aldığı bilinmektedir.

Göçler, genellikle ekonomik, sosyal ve siyasal nedenlerin toplumsal hayata yansımalarının bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Teorik göç yaklaşımlarına göre, iller, bölgeler ve ülkeler arasındaki sosyoekonomik eşitsizlik göçün ön önemli nedeni olarak ifade edilmektedir. Gelir dağılımındaki dengesizlik, güvenlik ve doğal afetler göçün en temel nedenleri arasında yer almaktadır. Sürekli göç alan İstanbul ve çevresindeki illerin 17 Ağustos 1999 Marmara depremi nedeniyle, Marmara Bölgesi'nden verilen göçlerin artması; alınan göçlerin ise düşmesi bu hipotezi doğrulamaktadır.

5.3.3. İstanbul'da Göçlerin Üçüncü Aşaması (2000-2015)

Türkiye'de 2007 yılı sonrasında Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi'nin (ADNKS) hayata geçirilmesiyle birlikte her yıl düzenli olarak nüfus kayıtları tutulmaya başlanmıştır. 2000 sonrası dönemde nüfus kayıt sisteminde yapılan yenilikler, nüfus hareketleri konusunda; özellikle göçlerle ilgili daha nitelikli ve ayrıntılı verilerin ortaya konulmasını sağlamıştır. TÜİK, ADNKS ile göç hareketleri daha kısa süreli takip etme imkânı veren sonuçlar yayımlanmaya başlanmıştır.

Tablo 52: İstanbul'un aldığı göç, verdiği göç ve net göç hızı % (2007-2015)

Dönem	Toplam Nüfus	Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net Göç	NGH (%)
2007-2008	12.697.164	374.868	348.193	26.675	2,1
2008-2009	12.915.158	388.467	348.986	39.481	3,1
2009-2010	13.255.685	439.515	336.932	102.583	7,8
2010-2011	13.624.240	450.445	328.663	121.782	9
2011-2012	13.854.740	384.535	354.074	30.461	2,2
2012-2013	14.160.467	437.922	371.601	66.321	4,7
2013-2014	14.377.018	438.998	424.662	14.336	1
2014-2015	14.657.434	453.407	402.864	50.543	3,5

Kaynak: <http://www.tuik.gov.tr>: 09.10.2017.

2000-2008 döneminde İstanbul'da yaşanan göçlerle ilgili herhangi bir veri bulunmamaktadır. 2008-2015 döneminde İstanbul'un aldığı toplam göç miktarı 3.368.157 kişiyken; İstanbul'un diğer illere verdiği toplam göç miktarı 2.915.975 kişidir. Bu dönemde İstanbul'un net göç miktarı ise 452.182 kişidir. 2008-2015 döneminde net göç hızı %27,19 seviyesine düşmüştür. 2007-2008 yılında İstanbul'un net göç sayısı 26.675 olup; NGH %2,1 seviyesine düşmüştür. 2008-2009 yılında ise İstanbul'un net göç hızı %3,1 seviyesine yükselmiştir. 2009-2010 yılında ise İstanbul'un net göç sayısı 102.583 olup; NGH %7,8 düzeyine yükselmiştir. 2010-2011 yılında ise İstanbul'un net göç sayısı 121.782 olup; NGH %9 düzeyine yükselmiştir. 2008-2015 döneminde İstanbul'un net göç sayısı ve net göç hızı en yüksek seviyeyi 2010-2011 yılında görmüştür.

2008-2015 sürecinde TÜİK göç verileri irdelendiğinde; İstanbul'un net göç sayısı ve net göç hızının dalgalı bir grafik çizdiği görülmektedir. İstanbul'un diğer illerden aldığı göç miktarı 1990 yılına kadar sürekli yükselen bir grafik çizerken; özellikle 2000 sonrası dönemde küçük bir miktar da olsa düşmeye başlamıştır. Bu karşılık, İstanbul'un diğer illere verdiği göç miktarı sürekli olarak artmaktadır. 2000 sonrası dönemde İstanbul'un aldığı göçlerde belirgin bir düşme görülmektedir; ancak şehrin toplam nüfusunun 15 milyona yaklaşması nedeniyle binde birlik bir dilimi kapsayan göç; şehirde çok büyük sonuçlara neden olduğu görülmektedir.

5.3.3.1. İstanbul'un aldığı Göçlerin İl ve Dönem Bazında Analizi (2000-2015)

2000 yılında yapılan Genel Nüfus Sayımında 8.803.468 kişi olan İstanbul nüfusu, 2007'de ilk kez 10 milyon sınırını aşmıştır. İstanbul nüfus verileri incelendiğinde; 2007 yılı sonu itibarı ile İstanbul nüfusu 12.573.836 kişi iken, 2011 yılında 13.624.240 kişi olmuştur. İstanbul'da sürekli nüfusun artmasında rol oynayan en önemli faktör ülkenin dört bir yanından gelen göçlerdir. İstanbul nüfusunun giderek artması şehrin en önemli sorunlarından birini oluşturmaktadır.

2008-2015 dönemi ADNKS göç verileri ile 1980-2000 dönemi GNS göç verileri karşılaştırıldığında; İstanbul'un diğer illerden aldığı göçler artarken İstanbul'un diğer illere verdiği göçlerin de artmakta olduğu görülmektedir. İstanbul'un net göç miktarının en yüksek olduğu 1985-1990 döneminde İstanbul nüfusuna yıllık ortalama 130 bin kişi eklenirken; 1995-2000 döneminde bu rakam 80 bin kişiye düşmüştür. 2007-2008 döneminde ADNKS ortaya koyduğu verilere göre ise, İstanbul nüfusuna yıllık ortalama 26.675 kişi eklenirken; 2008-2009 yılı arasında 39.481 kişi eklenmiştir. 2009-2010 döneminde 102.583 kişi İstanbul nüfusuna dâhil olurken; 2010-2011 döneminde İstanbul nüfusuna 121.782 kişi eklenmiştir. Bu verilere dayanarak, 2007-2008 dönemine kadar İstanbul'un aldığı göçler kısmen de olsa düşerken; 2008-2009 döneminden itibaren İstanbul'un diğer illerden aldığı göçlerin yeniden yükselmeye başladığı görülmektedir.

Tablo 53: İstanbul'un diğer illerden aldığı göçler (2008-2015)

2008-2011 Dönemi Aldığı Göçler								
İl	2007-2008	2008-2009	2009-2010	2010-2011	2011-2012	2012-2013	2013-2014	2014-2015
Adana	6,765	6,306	7,932	8,959	7,802	8,249	7,717	7,969
Adıyaman	5,242	4,334	4,948	5,873	6,096	5,759	5,359	5,007
Afyonk.	2,29	2,137	2,351	2,419	1,812	2,154	2,231	2,237
Ağrı	7,105	6,237	5,968	6,239	7,176	7,404	7,51	7,691
Aksaray	2,201	2,009	2,525	2,453	2,082	2,062	1,91	1,717
Amasya	4,441	3,697	3,861	3,802	3,167	3,644	3,338	3,14
Ankara	14,173	15,67	18,864	20,882	17,913	19,436	18,688	19,021
Antalya	5,552	7,855	8,692	9,545	8,204	8,868	8,758	9,137
Ardahan	3,021	3,047	2,927	2,773	2,347	2,929	3,008	2,612
Artvin	1,293	1,208	1,405	1,347	1,194	1,303	1,491	1,684
Aydın	2,534	2,873	3,296	3,849	3,197	3,554	3,624	4,682
Balıkesir	4,896	5,587	6,749	7,18	6,079	7,161	7,374	12,494
Bartın	2,336	2,669	3,034	2,9	2,45	2,568	2,694	2,371
Batman	7,259	5,766	6,614	7,077	7,055	6,497	6,211	6,266
Bayburt	1,32	1,254	1,366	1,297	1,141	1,011	1,386	4,208
Bilecik	1,049	1,18	1,274	1,493	1,093	1,428	1,719	1,604
Bingöl	2,947	2,784	2,921	2,788	2,982	2,797	3,183	3,093
Bitlis	5,309	4,52	4,591	4,997	5,044	4,694	5,109	4,941
Bolu	1,914	1,882	2,536	2,495	1,745	2,691	2,539	2,404
Burdur	446	458	443	531	405	491	651	715
Bursa	7,38	9,459	10,412	11,752	10,391	11,25	11,178	11,132
Çanakkale	2,754	3,333	3,597	3,598	3,191	4,5	5,049	6,585
Çankırı	2,441	2,721	5,007	3,876	2,125	4,646	7,022	4,564
Çorum	3,257	3,272	3,291	3,273	2,766	2,694	3,177	2,879
Denizli	1,625	1,681	2,015	2,339	1,83	2,226	2,247	2,486
Diyarbakır	10,483	8,675	9,426	9,421	9,211	8,856	8,999	10,254
Düzce	1,88	2,245	2,821	2,77	2,479	2,851	2,75	2,874
Edirne	3,597	3,807	4,596	4,593	3,784	5,572	5,584	5,706
Elazığ	3,336	3,351	3,418	3,548	3,007	3,264	4,243	3,589
Erzincan	3,018	3,733	3,647	3,796	2,921	3,012	3,468	4,819
Erzurum	10,898	8,586	8,736	8,083	8,281	9,249	9,814	9,903
Eskişehir	2,568	3,084	3,817	3,994	3,31	3,971	3,56	3,624
Gaziantep	3,808	4,24	4,647	5,153	4,576	4,741	4,608	5,121
Giresun	8,356	9,385	9,58	8,084	6,879	7,49	9,203	11,814
Gümüşhane	2,365	3,315	3,471	3,108	2,422	3,146	5,091	5,297
Hakkari	808	900	1,074	1,083	1,493	1,368	1,571	1,839
Hatay	5,065	4,994	5,166	6,073	5,617	6,221	5,679	6,138
Iğdır	2,763	2503	2,655	2,736	2,715	2,922	2,691	2,782
İsparta	1,622	1,926	1,954	2,052	1,449	1,854	1,803	1,73
İzmir	10,663	12,438	15,267	17,003	13,903	15,238	14,013	15,559

Kaynak: ADNKS 2008-2015 dönemi göç verileri derlenerek hazırlanmıştır.

Tablo 53'ün devamı

2008-2015 Dönemi Aldığı Göçler								
İl	2007-2008	2008-2009	2009-2010	2010-2011	2011-2012	2012-2013	2013-2014	2014-2015
K.Maraş	3,222	3,436	3,645	4,327	3,706	3,557	3,459	3,56
Karabük	2,061	2,546	2,456	2,235	2,095	2,736	3,05	2,839
Karaman	644	869	876	812	589	664	783	675
Kars	4,88	4,582	4,748	4,542	4,501	4,95	5,163	4,93
Kastamonu	5,96	6,583	6,87	6,612	5,513	5,576	7,809	6,969
Kayseri	3,414	3,672	4,485	4,897	4,16	4,119	3,973	4,264
Kırıkkale	1,067	1,066	1,308	1,256	998	1,151	1,118	989
Kırklareli	2,661	3,135	3,55	3,602	3,107	4,242	4,114	3,963
Kırşehir	1,153	962	960	997	733	792	828	774
Kilis	590	700	674	796	741	682	567	572
Kocaeli	10,829	13,301	15,622	15,716	14,166	15,88	14,185	14,952
Konya	6,226	6,331	7,025	6,668	5,857	6,09	6,004	5,88
Kütahya	2,572	2,314	2,467	2,495	1,737	2,403	2,62	2,469
Malatya	7,145	7,49	8,474	8,372	7,436	7,764	7,348	6,486
Manisa	2,856	2,877	3,382	3,853	3,001	3,443	3,322	3,245
Mardin	12,125	11,2	8,101	7,9	7,443	7,033	7,21	8,63
Mersin	5,162	5,23	6,006	6,574	6,096	6,247	5,889	6,761
Muğla	2,68	3,42	4,131	4,476	3,884	4,468	3,988	7,232
Muş	7,009	6,08	5,392	5,291	6,006	6,274	6,28	6,489
Nevşehir	2,479	2,274	2,514	2,259	2,011	2,125	1,935	1,828
Niğde	2,623	3,371	3,436	3,341	2,809	2,801	3,379	2,449
Ordu	13,897	14,566	18,297	15,595	10,201	23,03	18,099	12,437
Osmaniye	1,408	1,247	1,505	1,838	1,374	1,502	1,498	1,649
Rize	4,948	5,828	5,771	5,512	4,595	4,991	6,507	6,783
Sakarya	5,612	6,401	7,670	7,706	6,682	8,324	8,797	8,796
Samsun	11,227	11,728	13,045	12,656	10,656	10,67	10,835	10,046
Siirt	4,225	3,546	4,096	4,156	4,181	3,675	3,804	4,495
Sinop	4,577	4,449	4,739	4,829	4,428	4,037	5,325	4,673
Sivas	8,741	8,524	10,147	9,32	7,342	8,651	10,131	10,403
Şanlıurfa	4,417	4,335	5,162	5,271	5,704	5,929	6,282	6,694
Şırnak	2,552	2,029	1,734	1,894	2,136	1,889	2,017	2,943
Tekirdağ	6,212	10,236	11,292	10,872	9,077	10,895	10,844	11,101
Tokat	17,374	17,185	21,969	18,015	14,926	26,819	19,386	19,388
Trabzon	7,735	8,194	13,918	14,624	7,163	7,094	7,38	8,599
Tunceli	1,094	1,103	1,166	1,203	949	1,013	1,218	1,187
Uşak	731	860	814	878	714	824	923	817
Van	9,383	7,927	8,711	18,719	13,754	11,93	13,005	13,155
Yalova	1,966	3,727	4,306	3,414	2,776	3,177	3,769	3,635
Yozgat	4,91	3,741	4,695	4,273	3,533	3,615	3,32	2,915
Zonguldak	5,721	6,281	7,462	7,415	6,421	7,089	6,584	6,047

Kaynak: ADNKS 2008-2015 dönemi göç verileri derlenerek hazırlanmıştır.

2007-2008 döneminde İstanbul diğer illerden toplam 374.868 kişi göç alırken; 2008-2009 döneminde ise, 388.467 kişi göç almıştır. 2009-2010 döneminde 439.515 kişi göç alan İstanbul, 2010-2011 döneminde ise, 450.445 kişi göç almıştır. 2008-2015 yılları arasında İstanbul'un diğer illerden aldığı göçlerin İstanbul'un toplam aldığı göçler içerisindeki payına göre yapılan sıralamada; Tokat, Ankara, Ordu, Kocaeli, İzmir, Samsun, Bursa, Tekirdağ ve Samsun illerinin genellikle ilk sıralarda yer aldığı görülmektedir. 2011 yılında Van ilinin ilk sıralarda yer alması dikkat çekmektedir.

2012-2015 döneminde İstanbul'un diğer illerden aldığı göç miktarında kısmen bir azalma görülse de İstanbul'un aldığı toplam göç miktarı yıllar itibariyle artarak devam etmektedir. 2011-2012 döneminde 384.535 kişi İstanbul'a göç ederken, 2012-2013 döneminde ise, 437.922 kişi İstanbul'a göç etmiştir. 2013-2014 döneminde 438.998 kişi İstanbul'a göç ederken, 2014-2015 döneminde 453.407 kişi İstanbul'a göç etmiştir. 2012-2015 döneminde İstanbul'un diğer illerden aldığı göçler Tablo52'de görülmektedir. 2012-2015 döneminde, İstanbul'un diğer illerden aldığı göçlerin yüzdelik dağılım payına göre yapılan sıralamada; Tokat, Ankara, Ordu, Kocaeli, İzmir, Samsun, Bursa, Tekirdağ ve Samsun illerinin genellikle ilk sıralarda yer aldığı görülmektedir.

2012-2015 döneminde Van ilinin İstanbul'a verdiği göçler dikkat çekmektedir. 2010'da Van ilinin İstanbul'a verdiği toplam göç 8.711 iken; 2011 yılında 18.719 kişiye çıkmıştır. 2012 yılında ise 13.754 kişi Van ilinden İstanbul'a göç ederken, 2015'e kadar ortaya konulan istatistik veriler analiz edildiğinde Van ilinin sürekli ilk sıralarda yer aldığı görülmektedir. Bu durumun temel nedeni Bu süreçte Van ilinde yaşanan depremin olumsuz etkilerine dayanmaktadır.

İstanbul nüfusunun Türkiye nüfusu içindeki yüzdelik payı 1950 yılında %5,6 iken 2000 yılında %15'e yükselmiştir. 2007 yılı sonunda Türkiye'de toplam nüfusun %15,8'i, 2008'de %17,5'i, 2009'da %17,8'i İstanbul'da yaşamaktadır. İstanbul nüfusunun Türkiye geneli nüfusuna oranı yıllar itibariyle kısmen yavaşlarsa da artmaya devam etmektedir. 2010'da %18'i, 2011 yılında ise %18,2'si İstanbul sınırlarında ikamet ettiği görülmektedir. 2011'de Nüfus yoğunluğu olarak ifade edilen bir kilometrekareye düşen kişi sayısı Türkiye genelinde 97 kişi iken; İstanbul ilinde bir kilometrekareye 2.622 kişi düşmektedir. Ayrıca 2007 sonrasında,

İstanbul'un toplam nüfusunun 15 milyona dayanması nedeniyle İstanbul nüfusundaki yüzde birlik artış; şehirde büyük sorunlara neden olmaktadır. Göçle gelen nüfus İstanbul'da trafik, çevre, güvenlik, eğitim vb. sorunlara yol açmaktadır. 2008-2015 döneminde Türkiye'de kişi bazında en fazla göç alan il İstanbul olmuştur. Mesela 2009-2010 döneminde, Türkiye'de yaşanan nüfus hareketleri dikkate alındığında 81 ilin toplam 1.985.917 kişi göç aldığı görülmektedir. Alınan bu göçlerin %22,1'i İstanbul'a yönelik olduğu göz önünde bulundurulursa; İstanbul'un aldığı göçlerin büyüklüğüne dair daha net bir görüntü ortaya çıkmaktadır.

5.3.3.1.1. İstanbul'un 2007-2008 Döneminde Aldığı Göçler

2000 yılında 9.044.859 kişi olan İstanbul'un toplam nüfusu; 2008 yılında 12.697.164 kişiye ulaşmıştır. Türkiye'nin toplam nüfusun %18'i İstanbul'da yaşamaktadır. Bir başka ifadeyle Türkiye'de her altı kişiden biri İstanbul'da yaşamaktadır. İstanbul, Türkiye de en yoğun göç dalgalanmalarının yaşandığı bir şehirdir. Göçlerden kaynaklanan hemen her türlü kent sorunlarını yaşayan İstanbul da olağandışı bir göç basıncı yaşamaktadır.

2007-2008 döneminde İstanbul diğer illerden 374.868 kişi göç almıştır. Tablo;54'te görüldüğü üzere İstanbul'un göç aldığı illerin yüzdelik oransal payına göre yapılan sıralamada bütün iller %5'lik dilim altındadır. %2 ve 5'lik oran diliminde ise, 13 il bulunmaktadır. Bu dönemde İstanbul'un en çok göç aldığı bu iller; (Tokat %4,6), (Ankara %3,8), (Ordu %3,7), (Mardin %3,2), (Samsun %2,9), (Erzurum %2,9), (Kocaeli %2,8), (İzmir %2,8), (Diyarbakır %2,7), (Van %2,5), (Sivas(%2,3), (Giresun(%2,2), (Trabzon %2,0) illeri olarak sıralanmaktadır.

2007-2008 döneminde, İstanbul'un diğer illerden aldığı göçlerin coğrafi dağılımı irdelendiğinde; Karadeniz Bölgesi'nde yer alan iller ön plana çıkmaktadır. İstanbul'a %1'lik oran dilimi üzerinde göç veren iller Tokat, Ordu, Giresun, Trabzon, Kastamonu, Zonguldak, Samsun, Rize, Sinop, Amasya olarak sıralanmaktadır.

Tablo 54: 2007-2008 Döneminde İstanbul'un Diğer İllerden Aldığı Göçler

2007-2008				
İstanbul'a göç veren iller	İstanbul'a Gelen nüfus	Gelen nüfusun oranı %	Oranına göre gruplar %	Gruplandırmaya giren İl sayısı
Tokat	17.374	4,6	%3'ten fazla	5
Ankara	14.173	3,8		
Ordu	13.897	3,7		
Mardin	12.125	3,2		
Samsun	11.227	2,9	%2-2,99	9
Erzurum	10.898	2,9		
Kocaeli	10.829	2,8		
İzmir	10.663	2,8		
Diyarbakır	10.483	2,7		
Van	9.383	2,5		
Sivas	8.741	2,3		
Giresun	8.356	2,2		
Trabzon	7.735	2		
Bursa	7.380	1,9	%1-1,99	25
Batman	7.259	1,9		
Malatya	7.145	1,9		
Ağrı	7.105	1,9		
Muş	7.009	1,8		
Adana	6.765	1,8		
Konya	6.226	1,6		
Tekirdağ	6.212	1,6		
Kastamonu	5.960	1,5		
Zonguldak	5.721	1,5		
Sakarya	5.612	1,4		
Antalya	5.552	1,4		
Bitlis	5.309	1,4		
Adıyaman	5.242	1,3		
Mersin	5.162	1,3		
Hatay	5.065	1,3		
Rize	4.948	1,3		
Yozgat	4.910	1,3		
Balıkesir	4.896	1,3		
Kars	4.880	1,3		
Sinop	4.577	1,2		
Amasya	4.441	1,1		
Şanlıurfa	4.417	1,1		
Siirt	4.225	1,1		
Gaziantep	3.808	1		
Diğer iller	89.158	25,4	%1'den az	42
TOPLAM	374.868	100	% 0-10	80

Kaynak: TÜİK ADNKS 2007-2008 Göç verileri derlenerek hazırlanmıştır.

Bu dönemde, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan illerinden İstanbul'a gelen göçlerin diğer bölgelere göre artmıştır. Özellikle Mardin, Diyarbakır, Batman, Adıyaman, Bitlis, Şanlıurfa, Gaziantep illeri İstanbul'a %1'lik oran dilimi üzerinde göç veren iller olarak sıralanmaktadır. Doğu Anadolu illeri ise, Erzurum, Van,

Malatya Ağrı, Muş, Kars, Siirt sıralanırken; İç Anadolu Bölgesi'nde Ankara, Sivas, Konya, Sakarya ve Yozgat illeri İstanbul'a %1'lik oran dilimi üzerinde göç vermiştir. Akdeniz Bölgesi'nde ise, Adana, Antalya, Mersin, Hatay illeri ön plana çıkarken, Ege Bölgesi'nde sadece İzmir ilinin İstanbul'a göç veren iller arasında % 1'lik oran dilimi üzerinde yer aldığı görülmektedir. Marmara Bölgesi'nde ise; Kocaeli, Bursa, Tekirdağ, Balıkesir illeri İstanbul'a göç veren iller arasında %1'lik oran dilimi üzerinde yer almaktadır.

2007-2008 döneminde, İstanbul'un aldığı göçün 285.710 kişisi bu 38 ilden gelmiştir. %1'lik oran dilimi altında İstanbul'a göç veren diğer 42 ilden İstanbul'a gelen nüfus ise 89.158 kişi olup toplam göçün %25,4'ünü oluşturmaktadır. 2007-2008 döneminde, İstanbul'a en az göç veren iller ise; Burdur, Kilis, Karaman, Uşak, Hakkâri, Bilecik, Kırıkkale, Tunceli, Kırşehir, Artvin, Bayburt, Osmaniye illeri olarak sıralanmaktadır.

5.3.3.1.2. İstanbul'un 2008-2009 Döneminde Aldığı Göçler

İstanbul'un nüfus artış hızında bir düşüş yaşanmakla birlikte, yıllar itibariyle nüfus grafiğine bakıldığında, şehrin toplam nüfusunun artmaya devam ettiği görülmektedir. 2008-2009 döneminde, İstanbul'un diğer illerden aldığı toplam göç miktarı, 388.467 kişidir. 2007-2008 dönemi ise İstanbul'un diğer illerden aldığı toplam göç miktarı; 374.868 kişidir. Yani aradan geçen bir yılda İstanbul'a göç edenlerin sayısı 13.599 kişi artmıştır.

İstanbul'un göç verdiği iller arasında yer alan illerin 2008-2009 dönemi; İstanbul'a göç veren iller sıralamasında yer almaktadır. İstanbul'un göç verdiği bir il bir yıl sonra İstanbul'a göç veren iller sıralamasında ilk sırada yer alabilmektedir. Bu duru İstanbul'da yaşanan nüfus hareketlerinin değişimini gösteren önemli bir örnektir. Sosyal, ekonomik ve doğal şartları göçlerin miktarını ve yönünü etkilemektedir. Ancak Türkiye'de hatta dünyada yaşanan ve göçlere neden olan hemen her türlü olaylar İstanbul'u kısmen de ola etkilemektedir. Bu dönemde, İstanbul'un en fazla göç aldığı illerin yüzdelik orana göre yapılan sıralamada; (Tokat %4,4), (Ankara %4,0), (Ordu %3,7), (Kocaeli %3,4), (İzmir %3,2), (Tekirdağ %2,6), (Bursa %2,4), (Antalya %2,0) illeri ilk sıralarda yer almaktadır. Bu dönemde;

İstanbul'un aldığı göçler oransal olarak illere dağılım sıralaması yapıldığında %2-5'lik dilin arasında yer alan diğer iller ise; (Samsun %3), (Mardin %2,8), (Giresun %2,4), (Diyarbakır %2,2), (Erzurum %2,2), (Sivas %2,1), (Trabzon %2,1), (Van %2,0) olarak sıralanmaktadır.

Tablo 55: 2008-2009 Döneminde İstanbul'un Diğer İllerden Aldığı Göçler

2008-2009 Aldığı Göç				
İstanbul'a göç veren iller	İstanbul'a Gelen nüfus	Gelen nüfusun oranı %	Oranına göre gruplar %	Gruplandırmaya giren İl sayısı
Tokat	17.185	4,4	%3'ten fazla	6
Ankara	15.670	4		
Ordu	14.566	3,7		
Kocaeli	13.301	3,4		
İzmir	12.438	3,2		
Samsun	11.728	3		
Mardin	11.200	2,8	%2-2,99	10
Tekirdağ	10.236	2,6		
Bursa	9.459	2,4		
Giresun	9.385	2,4		
Diyarbakır	8.675	2,2		
Erzurum	8.586	2,2		
Sivas	8.524	2,1		
Trabzon	8.194	2,1		
Van	7.927	2		
Antalya	7.855	2		
Malatya	7.490	1,9	%1-1,99	19
Kastamonu	6.583	1,6		
Sakarya	6.401	1,6		
Konya	6.331	1,6		
Adana	6.306	1,6		
Zonguldak	6.281	1,6		
Ağrı	6.237	1,6		
Muş	6.080	1,5		
Rize	5.828	1,5		
Batman	5.766	1,4		
Balıkesir	5.587	1,4		
Mersin	5.230	1,3		
Hatay	4.994	1,2		
Kars	4.582	1,1		
Bitlis	4.520	1,1		
Sinop	4.449	1,1		
Şanlıurfa	4.335	1,1		
Adıyaman	4.334	1,1		
Gaziantep	4.240	1		
Diğer İller	107.964	29,2	%1'den az	45
TOPLAM	388.467	100	% 0-10	80

Kaynak: TÜİK ADNKS 2008-2009 Göç verileri derlenerek hazırlanmıştır

2008-2009 döneminde, İstanbul'a göç veren iller sıralamasında; Tokat, Ankara, Ordu, Kocaeli, İzmir, Samsun, Mardin, Tekirdağ ilk dokuz il İstanbul'a 106.324 kişi göç vermiştir. İstanbul'un diğer illerden aldığı toplam göçün yaklaşık 2/2'sini bu 9 ilden aldığı görülmektedir. İstanbul'un diğer illerden aldığı göçün yaklaşık 1/3'ini oluşturan 107.964 kişinin ise diğer 46 ile dağıldığı görülmektedir. Yani İstanbul 9 ilden toplam 106.324 kişi göç alırken; 45 ilden ise toplam 107.964 kişi göç almıştır. Bu dönemde İstanbul'un en az göç aldığı iller ise; Burdur, Kilis, Uşak, Karaman, Hakkâri, Kırşehir, Kırıkkale, Tunceli, Bilecik, Artvin, Osmaniye olarak sıralanmaktadır. Bu dönemde Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde bulunan; Mardin, Diyarbakır, Batman, Şanlıurfa, Adıyaman, Gaziantep illeri İstanbul'a yoğun göç veren iller arasında yer almaktadır. Ayrıca Akdeniz Bölgesi'nde yer alan Antalya, Adana, Mersin, Hatay illeri İstanbul'a en çok göç veren iller arasında yer almaktadır.

2008-2009 döneminde, İstanbul'un diğer illerden aldığı göçlerin coğrafi dağılımı irdelendiğinde; İlk defa Kocaeli, Tekirdağ, Bursa, Yalova, Balıkesir gibi Marmara Bölgesi illerinin ön plana çıktığı görülmektedir. Tokat, Ordu, Samsun, Giresun, Trabzon, Kastamonu, Zonguldak, Rize ve Sinop gibi Karadeniz Bölgesi her dönem olduğu gibi İstanbul'a en çok göç veren iller arasında yer almaktadır.

5.3.3.1.3. İstanbul'un 2009-2010 Döneminde Aldığı Göçler

2009-2010 döneminde, İstanbul'un toplam nüfusu, 13.255.685 kişiye ulaşmış olup, bu dönemde İstanbul, diğer illerden 439.515 kişi göç almıştır. Bir önceki dönemde 2008-2009 yılında ise, 388.467 kişi göç almıştır. Aradan geçen bir yıllık süreçte İstanbul'un aldığı göç 51.048 kişi artmıştır. Bu dönemde, İstanbul'un en çok göç aldığı il Tokat %4,9 oranıyla İstanbul'un aldığı göçün yaklaşık %5 Tokat ilinden İstanbul'a göç ettiği görülmektedir. Bu dönemde, Tokat ilinden toplam 40.995 kişi başka illere göç etmiştir. Tokat İlinden göç eden nüfusun 21.969'u İstanbul'a yerleşmiştir. Yani Tokat ilinden göç edenlerin %52'si İstanbul'a göç etmiştir.

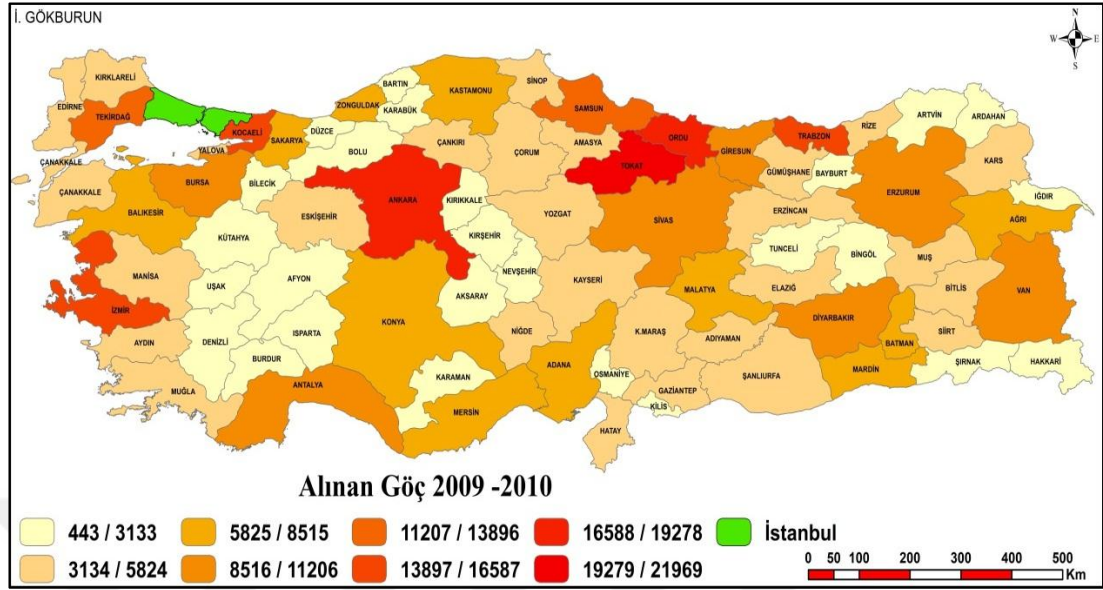
2009-2010 döneminde, (Ankara %4,2), (Ordu %4,1), (Kocaeli %3,5), (İzmir %3,4), (Trabzon %3,1), (Samsun %2,9), (Tekirdağ %2,5), (Bursa %2,3), (Sivas %2,3), (Giresun %2,1), (Diyarbakır %2,1) iller ise, %2-5'lik oran diliminde yer alan

iller olarak sıralanmaktadır. İstanbul'un diğer illerden aldığı göçlerin özellikle bu 12 ilde yoğunlaştığı görülmektedir. Söz konusu bu 12 ilin İstanbul'a verdiği toplam göç miktarı 167.839 kişi olup İstanbul'un aldığı toplam göçün %37,3'ünü kapsamaktadır.

Tablo 56: 2009-2010 Döneminde İstanbul'un Diğer İllerden Aldığı Göçler

2009-2010				
İstanbul'a göç veren iller	İstanbul'a Gelen nüfus	Gelen nüfusun oranı %	Oranına göre gruplar %	Gruplandırmaya giren İl sayısı
Tokat	21969	4,9	%3'ten fazla	6
Ankara	18864	4,2		
Ordu	18297	4,1		
Kocaeli	15622	3,5		
İzmir	15267	3,4		
Trabzon	13918	3,1		
Samsun	13045	2,9	%2-2,99	6
Tekirdağ	11292	2,5		
Bursa	10412	2,3		
Sivas	10147	2,3		
Giresun	9580	2,1		
Diyarbakır	9426	2,1		
Erzurum	8736	1,9	%1-1,99	27
Van	8711	1,9		
Antalya	8692	1,9		
Malatya	8474	1,9		
Mardin	8101	1,8		
Adana	7932	1,8		
Sakarya	7670	1,7		
Zonguldak	7462	1,6		
Konya	7025	1,5		
Kastamonu	6870	1,5		
Balıkesir	6749	1,5		
Batman	6614	1,5		
Mersin	6006	1,3		
Ağrı	5968	1,3		
Rize	5771	1,3		
Muş	5392	1,2		
Hatay	5166	1,1		
Şanlıurfa	5162	1,1		
Çankırı	5007	1,1		
Adıyaman	4948	1,1		
Kars	4748	1		
Sinop	4739	1		
Yozgat	4695	1		
Gaziantep	4647	1		
Edirne	4596	1		
Bitlis	4591	1		
Kayseri	4485	1		
DİĞER İLLER	102719	25,6	%1'den az	41
TOPLAM	439515	100	%0-10	80

Kaynak: TÜİK ADNKS 2009-2010 Göç verileri derlenerek hazırlanmıştır.



Harita 16: İstanbul'un aldığı Göçler (2009-2010)

2009-2010 döneminde, Türkiye genelinde 41 ilin İstanbul'a verdiği göç oranı %25,6 olup bu 41 ilin İstanbul'a verdiği toplam göç miktarı 102.719 kişidir. İstanbul, Türkiye'de bütün illerden göç almakla birlikte; göçlerin belirli illerde yoğunlaştığı görülmektedir. 2010 öncesinde daha çok İstanbul'un göç verdiği iller kategorisinde ön plana çıkan Kocaeli, İzmir, Tekirdağ, Bursa, Sakarya, Balıkesir, Edirne illeri; 2009-2010 döneminde, İstanbul'a göç veren iller kategorisinde yer almıştır. Marmara Bölgesi'nde yaşanan nüfus hareketlerini göstermektedir. Ayrıca, İzmir, Antalya illeri de İstanbul'a göç veren iller arasında ön plana çıktığı görülmektedir. 2009-2010 döneminde, İstanbul'un en az göç aldığı iller ise; Burdur, Kilis, Uşak, Karaman, Kırşehir, Hakkâri, Tunceli, Bilecik, Kırıkkale, Bayburt, Artvin, Osmaniye, Şırnak olarak sıralanmaktadır. Ayrıca bu dönemde İstanbul'un göç aldığı illerin Türkiye geneline benzer bir yoğunlukta dağıldığı görülmektedir.

5.3.3.1.4. İstanbul'un 2010-2011 Döneminde Aldığı Göçler

2010-2011 döneminde, İstanbul'un toplam nüfusu, 13.624.240 kişiye ulaşmıştır. Bu dönemde Türkiye genelinde toplam 2.420.181 kişi yer değiştirmiş olup; bu nüfusun yaklaşık 1/5'i İstanbul'a göç etmiştir. 2009-2010 yılında İstanbul'un aldığı toplam göç miktarı, 439.515 kişiyken; 2010-2011 yılında 450.445 kişidir. Toplam alınan göç miktarı bir önceki döneme göre 10.940 kişi artmıştır.

Tablo 57: 2010-2011 Döneminde İstanbul'un Diğer İllerden Aldığı Göçler

2010-2011				
İstanbul'a göç veren iller	İstanbul'a Gelen nüfus	Gelen nüfusun oranı %	Oranına göre gruplar %	Gruplandırmaya giren İl sayısı
Ankara	20.882	4,6	%3'ten fazla	7
Van	18.719	4,2		
Tokat	18.015	4,0		
İzmir	17.003	3,8		
Kocaeli	15.716	3,5		
Ordu	15.595	3,5		
Trabzon	14.624	3,2		
Samsun	12.656	2,8	%2-2,99	7
Bursa	11.752	2,6		
Tekirdağ	10.872	2,4		
Antalya	9.545	2,1		
Diyarbakır	9.421	2,1		
Sivas	9.320	2,1		
Adana	8.959	2,0		
Malatya	8.372	1,9	%1-1,99	25
Giresun	8.084	1,8		
Erzurum	8.083	1,8		
Mardin	7.900	1,8		
Sakarya	7.706	1,7		
Zonguldak	7.415	1,6		
Balıkesir	7.180	1,6		
Batman	7.077	1,6		
Konya	6.668	1,5		
Kastamonu	6.612	1,5		
Mersin	6.574	1,5		
Ağrı	6.239	1,4		
Hatay	6.073	1,3		
Adıyaman	5.873	1,3		
Rize	5.512	1,2		
Muş	5.291	1,2		
Şanlıurfa	5.271	1,2		
Gaziantep	5.153	1,1		
Bitlis	4.997	1,1		
Kayseri	4.897	1,1		
Sinop	4.829	1,1		
Edirne	4.593	1,0		
Kars	4.542	1,0		
Muğla	4.476	1,0		
Kahramanmaraş	4.327	1,0		
DİĞER İLLER	103.602	33,0	%1'den az	41
TOPLAM	450.425	100	%0-10	80

Kaynak: TÜİK ADNKS 2010-2011 Göç verileri derlenerek hazırlanmıştır

2010-2011 yılında İstanbul'un en fazla göç aldığı iller; (Ankara %4,6), (Van %4,2), (Tokat %4,0), (İzmir %3,8) olarak sıralanmaktadır. 1980-2015 dönemi İstanbul'un aldığı göç verileri analiz edildiğinde; Ankara, Tokat ve İzmir illeri İstanbul'un en çok göç aldığı iller arasında yer aldığı görülmektedir; ancak ilk kez

Van ilinin İstanbul'a göç veren iller arasında ikinci sırada yer alması dikkat çekmektedir. 2011 yılında yaşanan Van depreminden kaynaklanmaktadır. 23 Ekim 2011 günü meydana gelen Van-Erciş merkezli deprem ve 9 Kasım 2011 günü yaşanan Van-Edremit merkezli deprem; Van ve ilçelerinde çok kuvvetli bir şekilde hissedilmiş olup, bölgenin yapısı nedeniyle yıkıcı hasar yaratmış ve çok sayıda can kaybına yol açmıştır. 23 Ekim 2011 ve 9 Kasım 2011 depremlerinde toplam 644 vatandaşımız hayatını kaybetmiş, 1.966 vatandaşımız yaralanmış, 252 vatandaşımız ise enkaz altından sağ olarak kurtarılmıştır (<https://www.afad.gov.tr>: 10.03.2016).

İstanbul'un %1'lik oran dilimi üzerinde göç aldığı illerin coğrafi dağılımı irdelendiğinde; Karadeniz Bölgesi, Doğu Anadolu Bölgesi ve Marmara Bölgesi, Güney Doğu Anadolu Bölgesi ve İç Anadolu Bölgesi illerinin ön plana çıktığı görülmektedir. Ege Bölgesi illerinden sadece İzmir İstanbul'un göç aldığı iller arasında ön plana çıktığı görülmektedir. Ayrıca Akdeniz Bölgesi illerinden de belirgin bir göç artışı yaşandığı görülmektedir. 2010-2011 yılında İstanbul'un en az göç aldığı iller ise; Burdur, Kilis, Karaman, Uşak, Kırşehir, Hakkâri, Tunceli, Kırıkkale, Bayburt, Artvin, Bilecik, Osmaniye, Şırnak olarak sıralanmaktadır.

5.3.3.1.5. İstanbul'un 2011-2012 Döneminde Aldığı Göçler

Türkiye genelinde 2011-2012 döneminde 2.317.814 kişi göç ederken; bu dönemde İstanbul'un aldığı toplam göç miktarı 384.535 kişidir. 2010-2011 yılında ise, 450.445 kişi göç alan İstanbul'da bir yıllık süreçte alınan göç miktarı 65.920 kişi düşmüştür. Ayrıca 2011-2012 döneminde, İstanbul'un net göç hızı %2,2'ye düşmüştür. Bir başka ifadeyle bir önceki dönemde Türkiye genelinde göç eden 1000 kişiden dokuzu İstanbul'a yerleşirken; 2011-2012 döneminde 1000 kişiden sadece 2 kişi İstanbul'a yerleşmiştir.

Türkiye'de iç göçler, genellikle sanayileşme ve şehirleşmeye bağlı olarak, doğrudan ekonomik gelişmelerle ilişkilendirilmektedir; ancak göç verilerinin analizinde bir yıllık kısa süreçli dalgalanmalar olağan bir durum olarak değerlendirilmektedir. 2011-2012 döneminde İstanbul'un aldığı göçlerin iller bazında dağılımı irdelendiğinde; (Ankara %4,7), (Tokat %3,9), (Kocaeli %3,7), (İzmir %3,6), (Van %3,6), (Samsun %2,8), (Bursa %2,7), (Ordu %2,7), (Diyarbakır

%2,4), (Tekirdağ %2,4), (Erzurum %2,2), (Antalya %2,1) ve (Adana %2,0) illeri İstanbul'un aldığı göçlerin yüzdelik oran diliminde %2-4,99 arasında yer aldığı görülmektedir.

Tablo 58: 2011-2012 Döneminde İstanbul'un Diğer İllerden Aldığı Göçler

2011-2012				
İstanbul'a göç veren iller	İstanbul'a Gelen nüfus	Gelen nüfusun oranı %	Oranına göre gruplar %	Gruplandırmaya giren İl sayısı
Ankara	17.913	4,7	%3'ten fazla	5
Tokat	14.926	3,9		
Kocaeli	14.166	3,7		
İzmir	13.903	3,6		
Van	13.754	3,6		
Samsun	10.656	2,8	%2-2,99	8
Bursa	10.391	2,7		
Ordu	10.201	2,7		
Diyarbakır	9.211	2,4		
Tekirdağ	9.077	2,4		
Erzurum	8.281	2,2		
Antalya	8.204	2,1		
Adana	7.802	2,0		
Mardin	7.443	1,9	%1-1,99	27
Malatya	7.436	1,9		
Sivas	7.342	1,9		
Ağrı	7.176	1,9		
Trabzon	7.163	1,9		
Batman	7.055	1,8		
Giresun	6.879	1,8		
Sakarya	6.682	1,7		
Zonguldak	6.421	1,7		
Adıyaman	6.096	1,6		
Mersin	6.096	1,6		
Balıkesir	6.079	1,6		
Muş	6.006	1,6		
Konya	5.857	1,5		
Şanlıurfa	5.704	1,5		
Hatay	5.617	1,5		
Kastamonu	5.513	1,4		
Bitlis	5.044	1,3		
Rize	4.595	1,2		
Gaziantep	4.576	1,2		
Kars	4.501	1,2		
Sinop	4.428	1,2		
Siirt	4.181	1,1		
Kayseri	4.160	1,1		
Muğla	3.884	1,0		
Edirne	3.784	1,0		
Kahramanmaraş	3.706	1,0		
DIĞER İLLER	82.626	21,5	%1'den az	40
TOPLAM	384.535	100	%0-10	80

Kaynak: TÜİK ADNKS 2011-2012 Göç verileri derlenerek hazırlanmıştır.

2011-2012 döneminde Ankara, Tokat, Samsun, Ordu, Erzurum ve İzmir hemen her dönemde İstanbul'un en fazla göç aldığı iller arasında yer almaktadır. 2011 yılında Van ilinde yaşanan deprem nedeniyle gerçekleşen göçler devam etmektedir. Göç olgusunun nedenlerine bakıldığında; birçok faktör sıralanmakla birlikte Türkiye'de, ekonomik nedenlerin ön plana çıktığı görülmektedir. Bu noktada, göç eden nüfus ekonomik imkânları iyi olan şehirleri tercih etmesi nedeniyle, İstanbul göç eden nüfusun en çok tercih ettiği şehir olmuştur. 2011-2012 döneminde, İstanbul'un en fazla göç aldığı 13 ilden Kocaeli, Bursa ve Tekirdağ Marmara Bölgesi'nde yer alan gelişmiş şehirlerdir. Ankara başkent olarak ön plan çıkarken, İzmir ve Antalya sahil ve turizm kentleri olarak dikkat çekmektedir. Tokat, Samsun ve Ordu illeri Karadeniz Bölgesi'nde İstanbul'a her zaman göç veren iller arasında yer almaktadır.

Doğu Anadolu Bölgesi'nde Erzurum, İstanbul'a göç veren iller arasında gelgitli bir grafik çizerken; 2011-2012 döneminde, Van ilinin ilk sıralarda yer almasının nedeni ise, 2011'de yaşanan depremin etkilerinden kaynaklanmaktadır. 2011-2012 döneminde, İstanbul'un aldığı toplam 384.535 göçün %38'i bahse konu bu 12 ilden göç eden kişilerden oluşmaktadır. Bu 12 ilden aldığı toplam göç miktarı 148.458 kişidir. İstanbul'un diğer illerden aldığı göçlerin oransal olarak büyükten küçüğe göre yapılan sıralamasında; %1'lik oran diliminin altında yer alan 40 ilin İstanbul'a verdiği toplam göç miktarı 82.626 kişidir.

5.3.3.1.6. İstanbul'un 2012-2013 Döneminde Aldığı Göçler

Türkiye'nin 2012-2013 döneminde, toplam nüfusu; 76.667.864 kişi olup bu dönemde 2.534.279 kişi yaşadığı yeri değiştirmiştir. Yani, Türkiye genelinde her 100 kişiden 3,3'ü bir yerden başka yere göç etmiştir. Göç eden nüfusun illere dağılımına göre yapılan sıralamadan; İstanbul, Ankara, Antalya, Bursa, İzmir, Tekirdağ ve Kocaeli göç eden nüfusun en çok tercih ettiği şehirler olmuştur.

İstanbul'a en fazla göç veren iller Türkiye geneline yayıldığı görülmektedir. Karadeniz Bölgesinde Tokat başta olmak üzere, Ordu, Samsun illeri; İç Anadolu'da Ankara, Sivas; Güneydoğu Anadolu'da, Diyarbakır, Doğu Anadolu'da, Van,

Erzurum İstanbul'un en çok göç aldığı iller arasında yer almaktadır. İstanbul'un aldığı göçte Marmara Bölgesinde yer alan Kocaeli, Bursa, Tekirdağ, Sakarya, Balıkesir illerinin ağırlığı dikkat çekmektedir.

Tablo 59: 2012-2013 Döneminde İstanbul'un Diğer İllerden Aldığı Göçler

2012-2013				
İstanbul'a göç veren iller	İstanbul'a Gelen nüfus	Gelen nüfusun oranı %	Oranına göre gruplar %	Gruplandırmaya giren İl sayısı
Tokat	26.819	6,1	%3'ten fazla	5
Ordu	23.030	5,3		
Ankara	19.436	4,4		
Kocaeli	15.880	3,6		
İzmir	15.238	3,5		
Van	11.930	2,7	%2-2,99	8
Bursa	11.250	2,6		
Tekirdağ	10.895	2,5		
Samsun	10.670	2,4		
Erzurum	9.249	2,1		
Antalya	8.868	2,0		
Diyarbakır	8.856	2,0		
Sivas	8.651	2,0		
Sakarya	8.324	1,9	%1-1,99	26
Adana	8.249	1,9		
Malatya	7.764	1,8		
Giresun	7.490	1,7		
Ağrı	7.404	1,7		
Balıkesir	7.161	1,6		
Trabzon	7.094	1,6		
Zonguldak	7.089	1,6		
Mardin	7.033	1,6		
Batman	6.497	1,5		
Muş	6.274	1,4		
Mersin	6.247	1,4		
Hatay	6.221	1,4		
Konya	6.090	1,4		
Şanlıurfa	5.929	1,4		
Adıyaman	5.759	1,3		
Kastamonu	5.576	1,3		
Edirne	5.572	1,3		
Rize	4.991	1,1		
Kars	4.950	1,1		
Gaziantep	4.741	1,1		
Bitlis	4.694	1,1		
Çankırı	4.646	1,1		
Çanakkale	4.500	1,0		
Muğla	4.468	1,0		
Kırklareli	4.242	1,0		
DİĞER İLLER	98.145	22,3	%1'den az	41
TOPLAM	437.922	100,0	%1-10	80

Kaynak: TÜİK ADNKS 2012-2013 Göç verileri derlenerek hazırlanmıştır.

2012-2013 yılında, İstanbul'un en çok göç aldığı iller Tablo; 59'da görülmektedir. Göç eden nüfusun rakamsal olarak dağılımına bakıldığında Türkiye'de en fazla göç alan şehir İstanbul olmuştur. Söz konusu dönemde İstanbul diğer illerden 437.922 kişi göç almıştır. İstanbul'un diğer illerden aldığı göçlerin rakamsal değerlerine göre yapılan sıralamadan ilk sırada Tokat %6,1 ili yer almaktadır. İstanbul'un aldığı göçler oransal olarak sıralandığında; (Ordu %5,3), (Ankara %4,4), (Kocaeli %3,6), (İzmir %3,5), (Van %2,7), (Bursa %2,6), (Tekirdağ %2,5), (Samsun %2,4), (Erzurum %2,1), (Antalya %2,0), (Diyarbakır %2,0), (Sivas %2,0) illeri İstanbul'a en çok göç veren 11 ili oluşturmaktadır.

Özellikle Ankara, Kocaeli, İzmir, Antalya ve Bursa gibi büyük şehirlerden önemli oranda göç alan İstanbul'un ekonomik ve sosyal açıdan bir çekim merkezi olmasının payı büyüktür. 2012-2013 yılında Tokat ili toplam 47.071 kişi göç vermiş olup, bu göçün 26.819'u İstanbul'u tercih etmiştir. Ankara'dan göç eden nüfusun yaklaşık %14'ü İstanbul'a yerleşmiştir. 2012-2013 döneminde, oransal olarak en fazla göç alan il %3,9 ile Gümüşhane olurken; oransal olarak en fazla göç veren ise, %3,3 oranıyla Tokat ilidir. Bu dönemde İstanbul'un Gümüşhane ilinden aldığı göç miktarı 5.120 kişi olup; İstanbul'un aldığı toplam göçteki payı %1,4 olarak hesaplanmıştır.

5.3.3.1.7. İstanbul'un 2013-2014 Döneminde Aldığı Göçler

Türkiye'de yaşanan göçlerin ülkenin doğusunda yer alan illerden sosyoekonomik bakımdan daha gelişmiş batı bölgelerindeki illere doğru yöneldiği gözlenmektedir. Özellikle İstanbul, İzmir, Kocaeli, Bursa, Mersin gibi bazı gelişmiş iller, Türkiye'de çekim merkezi konumunda olup yoğun şekilde göç alan illerin başında geldiği görülmektedir. 2011'de yaşanan deprem nedeniyle bu dönemde özellikle Van ilinin %3,0 oranla İstanbul'a verdiği göçlerin yoğunlaştığı görülmektedir. 1990 sonrası dönemde Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yaşanan güvenlik sorunları nedeniyle İstanbul'un aldığı göçler giderek yükselmiştir.

Tablo 60: 2012-2013 Döneminde İstanbul'un Diğer İllerden Aldığı Göçler

2013-2014				
İstanbul'a göç veren iller	İstanbul'a Gelen nüfus	Gelen nüfusun oranı %	Oranına göre gruplar %	Gruplandırmaya giren İl sayısı
Tokat	19.386	4,4	%3'ten fazla	6
Ankara	18.688	4,3		
Ordu	18.099	4,1		
Kocaeli	14.185	3,2		
İzmir	14.013	3,2		
Van	13.005	3,0		
Bursa	11.178	2,5	%2-2,99	9
Tekirdağ	10.844	2,5		
Samsun	10.835	2,5		
Sivas	10.131	2,3		
Erzurum	9.814	2,2		
Giresun	9.203	2,1		
Diyarbakır	8.999	2,0	%1-1,99	25
Sakarya	8.797	2,0		
Antalya	8.758	2,0		
Kastamonu	7.809	1,8		
Adana	7.717	1,8		
Ağrı	7.510	1,7		
Trabzon	7.380	1,7		
Balıkesir	7.374	1,7		
Malatya	7.348	1,7		
Mardin	7.210	1,6		
Çankırı	7.022	1,6		
Zonguldak	6.584	1,5		
Rize	6.507	1,5		
Şanlıurfa	6.282	1,4		
Muş	6.280	1,4		
Batman	6.211	1,4		
Konya	6.004	1,4		
Mersin	5.889	1,3		
Hatay	5.679	1,3		
Edirne	5.584	1,3		
Adıyaman	5.359	1,2		
Sinop	5.325	1,2		
Kars	5.163	1,2		
Bitlis	5.109	1,2		
Gümüşhane	5.091	1,2		
Çanakkale	5.049	1,2		
Gaziantep	4.608	1,0		
Elazığ	4.243	1,0		
DİĞER İLLER	98.726	22,5	%1'den az	41
TOPLAM	438.998	100	%0-10	80

Kaynak: TÜİK ADNKS 2013-2014 Göç verileri derlenerek hazırlanmıştır.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde ve İstanbul'a göç veren iller arasında (Diyarbakır %2,0) ilinin ön plana çıktığı görülmektedir. Bu dönemde İstanbul'a göç veren iller arasında ön plana çıkan (Samsun %2,5), (Sivas %2,3), (Erzurum %2,2), (Giresun %2,1) illerinin hemen her dönemde İstanbul'a göç veren iller arasında ilk

sıralarda yer alan iller olduğu görülmektedir. Türkiye’de sürekli göç veren bu illerin verdiği göçlerin iller bazında dağılımına bakıldığında en fazla payın İstanbul’a ait olduğu, 2013-2014 döneminde, daha önceki süreçte ortaya konulan verilerle yaklaşık aynı paralellikte olduğu görülmektedir. 2013-2014 döneminde, İstanbul’un diğer illerden aldığı toplam göçün %42,3’ünü bahse konu bu 14 ilden almıştır. İstanbul’un aldığı göç miktarının iller bazında oransal dağılımı irdelendiğinde; %1’lik dilim altında kalan 41 ilin İstanbul’a verdiği göç miktarı, 98.726 olup alınan toplam göç miktarındaki payı %22,5’tir. 2013-2014 yılında İstanbul’un en az göç aldığı iller ise; Kilis, Burdur, Karaman, Kırşehir, Uşak, Kırıkkale, Tunceli, Bayburt, Artvin, Osmaniye, Hakkâri, Bilecik olarak sıralanmaktadır.

2013-2014 döneminde, İstanbul’un diğer illerden aldığı toplam göç miktarı 438.998 kişidir. Bir önceki döneme göre İstanbul’un aldığı göç miktarı 1067 kişi artmıştır. 2008-2012 dönemini kapsayan ADNKS göç verileri irdelendiğinde; alınan göçler dalgalı bir grafik çizmektedir. Bu dönemde İstanbul’un en fazla göç aldığı; (Tokat %4,4), (Ankara %4,3), (Ordu %4,1) illeri İstanbul’un aldığı toplam göçteki payı %4’lük payın üzerinde yer alan bu üç il, hemen her dönemde İstanbul’un en fazla göç aldığı iller arasında yer almaktadır. 2013-2014 döneminde, öne çıkan (Kocaeli %3,2), (İzmir %3,2), (Bursa %2,5), (Tekirdağ %2,5), (Sakarya %2,0), (Antalya %2,0) illeri daha çok İstanbul’un göç verdiği iller arasında yer almaktadır.

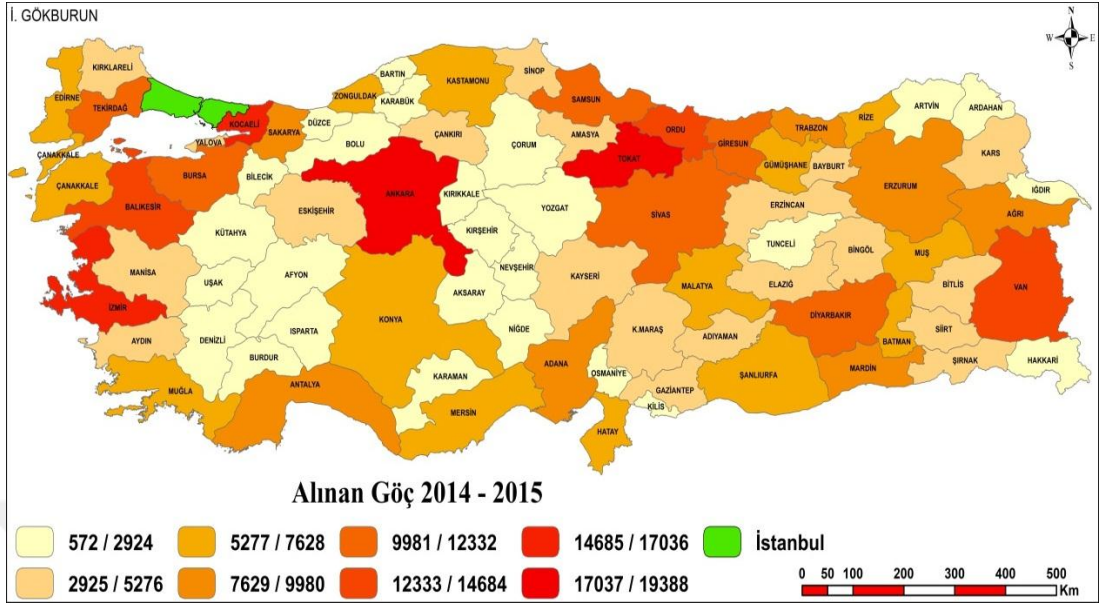
5.3.3.1.8. İstanbul’un 2014-2015 Döneminde Aldığı Göçler

Türkiye’nin toplam nüfusu 2014-2015 döneminde, bir önceki yıla göre 1.045.149 kişi artarak; 78.741.053 kişi olmuştur. Bu dönemde, Türkiye genelinde toplam nüfusun; 2.720.438 kişisi yaşadığı şehirden göç ederek bir başka şehre yerleşmiştir. Türkiye’de 2014-2015 döneminde, göç verileri analiz edildiğinde; rakamsal olarak en fazla göç alan ve veren şehir yine İstanbul olmuştur. Söz konusu bu dönemde ekonomik gelişmişliği, yaşam standartları ve iş imkânları yüksek olan İstanbul Ankara, İzmir, Antalya, Bursa ve Kocaeli şehirleri aldıkları göçlerle dikkat çekmektedir.

Tablo 61: 2014-2015 Döneminde İstanbul'un Diğer İllerden Aldığı Göçler

2014-2015				
İstanbul'a göç veren iller	İstanbul'a Gelen nüfus	Gelen nüfusun oranı %	Oranına göre gruplar %	Gruplandırmaya giren İl sayısı
Tokat	19.388	4,3	%3'ten fazla	4
Ankara	19.021	4,2		
İzmir	15.559	3,4		
Kocaeli	14.952	3,3		
Van	13.155	2,9	%2-2,99	11
Balıkesir	12.494	2,8		
Ordu	12.437	2,7		
Giresun	11.814	2,6		
Bursa	11.132	2,5		
Tekirdağ	11.101	2,4		
Sivas	10.403	2,3		
Diyarbakır	10.254	2,3		
Samsun	10.046	2,2		
Erzurum	9.903	2,2		
Antalya	9.137	2,0		
Sakarya	8.796	1,9	%1-1,99	28
Mardin	8.630	1,9		
Trabzon	8.599	1,9		
Adana	7.969	1,8		
Ağrı	7.691	1,7		
Muğla	7.232	1,6		
Kastamonu	6.969	1,5		
Rize	6.783	1,5		
Mersin	6.761	1,5		
Şanlıurfa	6.694	1,5		
Çanakkale	6.585	1,5		
Muş	6.489	1,4		
Malatya	6.486	1,4		
Batman	6.266	1,4		
Hatay	6.138	1,4		
Zonguldak	6.047	1,3		
Konya	5.880	1,3		
Edirne	5.706	1,3		
Gümüşhane	5.297	1,2		
Gaziantep	5.121	1,1		
Adıyaman	5.007	1,1		
Bitlis	4.941	1,1		
Kars	4.930	1,1		
Erzincan	4.819	1,1		
Aydın	4.682	1,0		
Sinop	4.673	1,0		
Çankırı	4.564	1,0		
Siirt	4.495	1,0		
DİĞER İLLER	88.361	19,5	%1'den az	34
TOPLAM	453.407	100	%0-10	80

Kaynak: TÜİK ADNKS 2014-2015 Göç verileri derlenerek hazırlanmıştır.



Harita 17: İstanbul'un Diğer İllerden Aldığı Göçler (2014-2015)

2014-2015 döneminde, Türkiye'nin toplam nüfusunun %18,6'sının ikamet ettiği İstanbul'un nüfus 14.657.434 kişiyle, her dönemde Türkiye'de en çok nüfusa sahip olan il konumundadır. Bu dönemde İstanbul'un diğer illerden aldığı toplam göç miktarı 453.407 kişi olup; İstanbul'da ikamet eden nüfusta bir önceki döneme göre %2 artış yaşanmıştır. 2014-2015 döneminde, rakamsal olarak en fazla göç alan şehirler arasında, başkent Ankara 204.048 kişi göç almış olup ikinci sırada yer alırken; üçüncü sırada yer alan İzmir ise, 126.238 kişi göç almıştır.

2014-2015 döneminde, İstanbul'un en fazla göç aldığı illerin coğrafi dağılımına bakıldığında; (Kocaeli %3,3), (Balıkesir %2,8), (Bursa %2,5), (Tekirdağ %2,4), (Antalya %2,0) olarak sıralanmaktadır. Bu dönemde (Tokat %4,3), (Ankara %4,2), (İzmir %3,4), (Ordu %2,7), (Giresun %2,6), (Sivas %2,3), (Samsun %2,2), (Erzurum %2,2) illeri, istisnai durumlar yaşanmakla birlikte hemen her dönem İstanbul'a en fazla göç veren iller arasında yer almaktadır.

Türkiye'de 1980'li yılların sonlarına doğru başlayan terör olayları nedeniyle yaşanan güvenlik sorunlarından kaynaklı yeni bir itici göç faktörü ortaya çıkmıştır. Bu nedenle, 1990 sonrası dönemde Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi başta olmak üzere, çok büyük nüfus kitleleri, daha güvenli bir yaşam kurmak amacıyla, yaşadıkları yerleşim alanlarından başka şehirlere göç etmiştir. Yaşanan bu olaylardan en çok etkilenen şehirlerden biri olan Diyarbakır, durağan bir nüfus yapısına

sahipken; 1990 sonrası dönemde, bölgede hem göç alan hem de göç veren bir şehir olmuştur. Diyarbakır'ın en fazla göç verdiği şehir ise, İstanbul olmuştur. 2014-2015 döneminde, Diyarbakır'ın İstanbul'a verdiği göç 10.254 kişi olup; İstanbul'un diğer illerden aldığı toplam göçün Diyarbakır %2,3 dilimini kapsamaktadır. 2011 depremi sonrası ise Van ili %2,9 oranıyla İstanbul'a en fazla göç veren iller arasında yer almaya başladığı görülmektedir.

TÜİK'in son verilerine göre, Türkiye genlinde 2008-2013 sürecinde verilen göçlerin rakamsal değerinin dönemler itibariyle sürekli yükseldiği görülmektedir. Bu dönemde göç alan şehirler; İstanbul, Ankara, İzmir, Antalya ve Kocaeli illeri şeklinde sıralanmaktadır. Göç eden nüfusun yönünü ise ekonomik seviyesi daha yüksek olan büyükşehirlerin her zaman ön plana çıktığı görülmektedir.

5.3.3.2. İstanbul'un Verdiği Göçlerin İl ve Dönem Bazında Analizi (2000-2015)

2008-2011 döneminde, İstanbul'un diğer illerden aldığı toplam göç miktarı 1.653.295 kişiyken; bu süreçte İstanbul'un diğer illere verdiği toplam göç miktarı 1.362.774 kişidir. Bu dönemde İstanbul'un göç alan bir il olmakla birlikte aynı zaman da göç veren bir şehirdir. İstanbul'un verdiği göçlerin yıllar itibariyle dağılımında ise şu veriler karşımıza çıkmaktadır. 2007-2008 döneminde, 348.193 kişi diğer illere göç verirken; 2008-2009 yılında 348.986 kişi göç vermiştir. 2009-2010 döneminde ise 336.932 kişi diğer illere göç veren İstanbul; 2010-2011 döneminde, 328.663 kişi göç vermiştir.

2008-2011 döneminde İstanbul'un göç verdiği iller sıralamasında; Marmara Bölgesi'nde Kocaeli, Tekirdağ, Bursa ve Balıkesir illeri İstanbul'dan en fazla göç alan iller arasında yer alırken; Karadeniz Bölgesi'nde Ordu, Tokat, Trabzon, Samsun, Giresun illeri yer almaktadır. İç Anadolu Bölgesi'nde Ankara, Sivas illeri İstanbul'a göç veren iller arasında ilk sıralarda yer alırken; sahil kentlerinden İzmir ve Antalya İstanbul'dan göç alan iller arasında yer almaktadır. Güneydoğu Anadolu Bölgesi illerinde ise, Diyarbakır, Batman ve Mardin ili İstanbul'dan göç alan iller arasında ön plana çıkmaktadır.

Tablo 62: İstanbul'un diğere illere verdiği göçler(2008-2011)

2007-2015 Dönemi İstanbul'un Verdiği Göçler								
İL	2007-2008	2008-2009	2009-2010	2010-2011	2011-2012	2012-2013	2013-2014	2014-2015
Adana	3,85	4,781	4,425	4,354	3,957	4,639	4,72	4,868
Adıyaman	2,537	2,439	2,713	2,568	2,336	2,273	2,852	3,148
Afyonk.	1,484	1,622	1,289	1,236	2,069	1,805	1,793	1,759
Ağrı	2,901	2,627	3,348	2,95	2,532	2,667	2,806	3,044
Aksaray	1,32	1,472	1,067	1,214	1,179	1,314	1,472	1,468
Amasya	2,524	2,828	2,708	2,586	2,784	2,398	2,827	2,791
Ankara	12,178	15,438	15,368	16,864	14,988	16,594	18,014	18,775
Antalya	9,457	8,744	9,075	8,473	7,702	8,614	10,106	10,887
Ardahan	1,833	1,452	1,27	1,454	1,615	1,457	1,587	1,426
Artvin	1,256	1,124	1,181	1,344	1,226	1,443	1,89	1,329
Aydın	2,596	2,188	2,517	2,665	2,816	3,257	5,49	4,798
Balıkesir	7,087	5,92	7,11	6,848	6,593	7,744	17,337	8,958
Bartın	3,424	2,932	2,28	2,17	2,235	2,387	2,144	2,3
Batman	5,893	6,586	6,222	5,407	4,527	5,019	5,077	5,423
Bayburt	897	645	956	841	793	1,137	4,689	2,148
Bilecik	1,322	1,244	1,262	1,34	2,015	1,682	1,862	1,932
Bingöl	1,976	1,908	1,908	1,87	1,595	2,119	1,722	1,613
Bitlis	3,455	3,294	3,132	2,588	2,564	2,536	2,508	2,884
Bolu	1,892	2,669	2,213	2,336	2,891	2,493	2,645	3,031
Burdur	345	250	362	349	647	548	479	655
Bursa	9,425	9,06	9,507	9,41	9,161	10,866	11,945	12,901
Çanakkale	3,802	3,718	3,827	3,75	6,261	6,374	8,91	6,592
Çankırı	3,943	6,471	3,073	2,413	5,628	7,2	4,335	3,108
Çorum	2,515	2,395	2,517	2,489	2,139	3,032	2,684	2,48
Denizli	1,275	1,181	1,239	1,421	1,555	1,746	2,034	2,295
Diyarbakır	6,386	6,702	6,443	6,461	5,383	5,575	6,281	5,979
Düzce	2,899	3,246	2,944	3,027	2,871	3,039	3,015	3,632
Edirne	2,911	5,168	4,002	4,653	5,39	5,685	6,067	6,964
Elazığ	2,245	2,157	2,432	2,276	2,133	3,528	2,584	2,668
Erzincan	4,298	2,782	3,806	3,211	2,414	3,37	5,067	2,684
Erzurum	4,294	4,528	4,674	4,662	3,658	3,865	6,007	4,673
Eskişehir	2,826	2,995	3,117	3,431	3,228	3,501	3,565	3,742
Gaziantep	3,052	3,112	3,446	3,725	3,502	3,493	3,763	3,77
Giresun	10,312	7,144	7,599	7,147	7,387	11,066	12,911	7,767
Gümüşhane	3,381	3,053	2,679	2,773	3,3	5,12	5,565	6,142
Hakkâri	1,35	976	1,157	1,258	900	1,088	1,149	1,241
Hatay	3,463	3,641	3,784	3,453	3,263	3,121	3,964	4,019
Iğdır	1,824	1,422	1,533	1,655	1,424	1,441	1,577	1,654
İsparta	2,252	1,615	1,319	1,352	1,806	1,463	1,576	1,454
İzmir	9,819	10,574	11,177	11,339	11,179	12,355	16,458	16,129

Kaynak: TÜİK ADNKS 2012-2015 Göç verileri derlenerek hazırlanmıştır.

Tablo 62'in devamı

2007-2015 Dönemi İstanbul'un Verdiği Göçler								
İL	2007-2008	2008-2009	2009-2010	2010-2011	2011-2012	2012-2013	2013-2014	2014-2015
K.Maraş	3,425	2,423	2,685	2,454	2,063	2,288	2,595	2,437
Karabük	2,302	2,261	2,179	1,968	3,154	3,216	3,141	3,525
Karaman	748	626	515	380	505	630	576	600
Kars	2,361	2,071	2,207	2,001	1,918	1,906	1,854	2,044
Kastamonu	7,052	5,643	6,182	5,814	5,476	10,023	7,039	9,728
Kayseri	3,115	3,132	3,661	3,413	3,206	3,287	4,05	3,998
Kırıkkale	799	1,036	940	864	729	866	801	723
Kırklareli	3,349	3,447	4,424	3,956	4,652	5,053	5,32	6,088
Kırşehir	561	762	668	591	572	639	652	693
Kilis	625	641	595	638	538	519	558	595
Kocaeli	15,776	16,56	17,57	16,843	18,497	20,503	23,525	28,272
Konya	5,428	5,283	4,706	4,926	4,538	4,651	5,198	5,471
Kütahya	1,224	1,376	1,408	1,822	2,42	1,85	2,078	2,112
Malatya	6,365	6,689	5,641	6,056	5,225	5,172	5,187	5,017
Manisa	2,376	2,07	2,206	2,161	2,361	2,478	2,674	3,09
Mardin	6,92	4,772	5,81	5,411	4,667	4,82	4,886	4,696
Mersin	3,882	4,155	4,087	3,844	3,58	4,161	4,659	4,662
Muğla	4,673	3,683	5,006	4,999	4,627	5,262	11,133	7,49
Muş	2,631	2,547	2,617	2,707	2,129	2,02	2,414	2,667
Nevşehir	1,304	1,418	1,477	1,352	1,377	1,315	1,497	1,416
Niğde	2,523	1,653	1,7	1,505	1,513	2,182	1,647	1,565
Ordu	13,531	15,11	12,685	10,154	27,713	14,07	12,091	12,934
Osmaniye	1,179	1,266	1,228	1,065	1,112	1,057	1,06	1,15
Rize	5,398	4,217	4,771	4,964	3,761	6,38	6,924	5,264
Sakarya	6,688	7,436	6,924	8,273	9,34	9,744	10,208	11,888
Samsun	10,946	10,988	9,194	8,582	8,202	9,661	9,847	10,12
Siirt	2,896	2,238	2,18	2,147	1,824	2,117	2,239	2,135
Sinop	5,211	4,861	5,409	4,812	3,947	6,415	5,098	4,454
Sivas	6,575	8,009	8,301	7,266	6,935	8,919	10,986	5,97
Şanlıurfa	3,032	3,534	3,888	4	3,534	3,657	4,523	4,504
Şırnak	1,757	1,424	1,776	1,843	1,606	1,702	1,772	1,525
Tekirdağ	17,383	15,11	15,134	15,387	16,146	16,982	21,279	23,17
Tokat	15,78	17,898	11,843	15,581	20,41	12,882	18,337	15,395
Trabzon	9,436	13,777	10,025	6,002	5,182	6,387	8,63	6,332
Tunceli	1,398	978	1,308	1,125	1,054	1,376	1,368	1,148
Uşak	559	463	622	526	653	767	734	840
Van	4,349	5,271	4,936	4,49	9,752	6,122	5,387	5,485
Yalova	6,067	4,507	3,337	3,07	3,689	5,423	4,956	4,298
Yozgat	2,173	2,776	2,281	2,159	1,897	1,704	1,784	1,529
Zonguldak	5,897	4,772	4,125	4,149	3,924	4,341	4,478	4,703

Kaynak: TÜİK ADNKS 2012-2015 Göç verileri derlenerek hazırlanmıştır.

Tablo: 62'de görüldüğü üzere 2008-2011 döneminde, Ankara, İzmir, Gaziantep ve Erzurum'un İstanbul'dan aldığı göç sürekli olarak artmaktadır. Bu

dönemde Yalova ve Samsun illerinin aldığı göçler ise düşmektedir. Diğer illerin İstanbul'dan aldığı göçlerin 2008-2011 dönemi dağılımı irdelendiğinde genel olarak dalgalı grafikler görülmektedir. Mesela İstanbul'dan en fazla göç alan illerden biri Tokat ilidir. 2007-2008 döneminde, 15.780 kişi göç alan Tokat ili; 2008-2009 yılında ise 17.898 kişi ile İstanbul'dan en fazla göç alan il olmuştur. 2009-2010 döneminde ise İstanbul'dan 11.843 kişi göç alan Tokat; 2010-2011 döneminde, 15.581 kişi göç almıştır.

2008-2011 döneminde, İstanbul'un en az göç verdiği iller ise, dönemler itibariyle sıralaması değişmekle birlikte genel olarak; Burdur, Karaman, Kilis, Uşak, Kırşehir, Kırıkkale, Bayburt, Aksaray, Hakkâri, Artvin illeri yer almaktadır. Akdeniz Bölgesi'nde yer alan Burdur ili 2008-2011 döneminde her zaman en az göç alan il konumunda yer almaktadır. 2012-2015 dönemini kapsayan dört yıllık süreçte İstanbul'un diğer illere verdiği toplam göç miktarı 1.553.201 kişidir. 2012-2015 sürecinde İstanbul'un diğer illere verdiği toplam göçün dönemler itibariyle dağılımı irdelendiğinde, 2013-2014 dönemine kadar yükselmeye devam etmiştir.

2011-2012 döneminde 354.074 kişi diğer illere göç verirken; 2012-2013 döneminde 371.601 kişi göç vermiştir. 2013-2014 döneminde ise, 424.662 kişi diğer illere göç veren İstanbul; 2014-2015 döneminde 402.864 kişi göç vermiştir. 2012-2015 döneminde İstanbul'un en çok göç verdiği illerin sıralamasında; Kocaeli, Tekirdağ, Ankara, İzmir, Tokat, Ordu, Bursa, Sakarya, Antalya, Samsun, Kastamonu, Balıkesir, Giresun illeri; dönemler itibariyle sıralamaları değişmekle birlikte genellikle ilk sıralarda yer almaktadır. Özellikle İstanbul'un çok göç verdiği illerin sıralamasında ilk üç sırada genellikle Marmara Bölgesi illerinde Kocaeli ve Tekirdağ ve İç Anadolu'da bulunan Ankara ili yer almaktadır. Ankara, başkent olması ve aynı zamanda, askerî, siyasi, eğitim alanında Türkiye'nin önemli merkezlerinden biri olması İstanbul'dan sürekli göç almasını sağlamaktadır. Ankara ili aynı zaman da İstanbul'a en çok göç veren illerden birini oluşturmaktadır.

2012-2015 döneminde İstanbul'un en az göç verdiği illerin sıralamasında, Burdur, Kilis, Karaman, Kırşehir, Uşak, Kırıkkale, Osmaniye, Hakkâri, Tunceli, Aksaray, Nevşehir illeri dönemler sürecinde sıralamaları değişmekle birlikte genel olarak İstanbul'dan en az göç alan illeri olarak kayıtlara geçmiştir. Grafiklerde görüldüğü üzere, 2012-2015 döneminde İstanbul'un Kocaeli, Ankara, Antalya,

Edirne, Kırklareli, Konya, Sivas, Zonguldak, Batman illerine verdiği göçler sürekli olarak yükselen bir grafik çizmektedir. Bu dönemde İstanbul'un verdiği göçlerin iller bazında dağılımı irdelendiğinde; genel olarak illerin İstanbul'dan aldığı göçlerin yükselen bir eğilim çizdiği görülmektedir.

5.3.3.2.1. İstanbul'un 2007-2008 Döneminde Verdiği Göçler

2007-2008 döneminde, İstanbul'un diğer illere verdiği toplam göç miktarı 348.193 kişiyken; İstanbul diğer illerden aldığı göç ise, 374.868 kişidir. Bu verilerden hareketler İstanbul'un nüfusunun oldukça hareketli bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. İstanbul nüfusunun aldığı göçler ile verdiği göçler neticesinde sürekli bir değişim yaşamaktadır.

2007-2008 döneminde, İstanbul'a en çok göç veren Tokat ilinden 17.374 kişi İstanbul'a yerleşirken; aynı zamanda İstanbul'un en çok göç verdiği il olma özelliği taşıyan Tokat iline İstanbul'dan 15.780 kişi göç etmiştir. Bu dönemde Kocaeli, Ankara, Ordu, Samsun, İzmir, Trabzon, Rize, Mardin, Sivas, Diyarbakır, Malatya, Sakarya, Zonguldak, Antalya, Adana, Mersin, Sinop, Hatay illeri Tokat ili gibi İstanbul'a en çok göç veren iller olduğu, aynı zamanda İstanbul'dan en çok göç alan iller olarak sıralanmaktadır.

2007-2008 döneminde, İstanbul'un en çok göç verdiği iller; (Tokat %4,5), (Kocaeli %4,5), (Ordu %3,9), (Ankara %3,5), (Samsun %3,1), (Giresun %3), (İzmir %2,8), (Antalya %2,7), (Trabzon %2,7), (Bursa %2,7), (Balıkesir %2), (Kastamonu %2), (Mardin %2) olarak sıralanmaktadır. İstanbul'un en fazla göç verdiği bu 13 il İstanbul'un verdiği toplam göç içerisinde %2'lik oran dilimi üzerinde paylara sahiptir. 2007-2008 döneminde, İstanbul'da yaşanan göçlerle ilgili en çok dikkat çeken nokta, İstanbul'un göç aldığı iller ve göç verdiği iller; rakamsal olarak farklılıklar göstermekle birlikte aynı iller olduğu görülmektedir. Bu dönemde İstanbul'un verdiği diğer iller verdiği toplam göçün %73,1'nin 37 ilde yoğunlaştığı görülmektedir. Diğer 43 ilin ise, %23,9'luk paya sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 63: 2007-2008 Döneminde İstanbul'un Diğer illere Verdiği Göçler

2007-2008 Verdiği Göç				
İstanbul'un göç verdiği iller	Giden nüfus	Giden nüfusun oranı %	Oranına göre gruplar %	Gruplandırmaya giren İl sayısı
Tokat	15780	4,5	%3'ten fazla	6
Kocaeli	15776	4,5		
Ordu	13531	3,9		
Ankara	12178	3,5		
Samsun	10946	3,1		
Giresun	10312	3		
İzmir	9819	2,8	%2-2,99	7
Antalya	9457	2,7		
Trabzon	9436	2,7		
Bursa	9425	2,7		
Balıkesir	7087	2		
Kastamonu	7052	2		
Mardin	6920	2	%1-1,99	24
Sakarya	6688	1,9		
Sivas	6575	1,9		
Diyarbakır	6386	1,8		
Malatya	6365	1,8		
Yalova	6067	1,7		
Zonguldak	5897	1,7		
Batman	5893	1,7		
Konya	5428	1,6		
Rize	5398	1,6		
Sinop	5211	1,5		
Muğla	4673	1,3		
Van	4349	1,2		
Erzincan	4298	1,2		
Erzurum	4294	1,2		
Çankırı	3943	1,1		
Mersin	3882	1,1		
Adana	3850	1,1		
Çanakkale	3802	1,1		
Hatay	3463	1		
Bitlis	3455	1		
K.maraş	3425	1		
Bartın	3424	1		
Gümüşhane	3381	1		
Kırklareli	3349	1		
DİĞER İLLER	79595	27,9	%1'den az	43
TOPLAM	348193	100	% 0-10	80

Kaynak: TÜİK ADNKS 2007-2011 Göç verileri derlenerek hazırlanmıştır

2007-2008 döneminde, İstanbul'un en az göç verdiği iller; Burdur, Uşak, Kırşehir, Kilis, Karaman, Kırıkkale, Bayburt, Osmaniye, Kütahya, Artvin, Denizli, Nevşehir, Aksaray, Bilecik, Hakkâri, Tunceli, Afyonkarahisar olarak sıralanmaktadır. İstanbul'un bu illere verdiği göçün İstanbul'un verdiği toplam göç içerisindeki yüzdelik payı %0,1'den az bir orana sahip olduğu görülmektedir. Bu

dönemde İstanbul'un en çok göç verdiği illerin coğrafi dağılımı irdelendiğinde; Karadeniz Bölgesinde yer alan iller; Tokat, Ordu, Samsun, Giresun, Trabzon, Kastamonu, Zonguldak, Sinop, Rize, Bartın ile ilk sırada yer almaktadır. Marmara Bölgesi illerinden ise; Kocaeli, Bursa, Yalova, Balıkesir, Sakarya İstanbul'un en çok göç verdiği yerlerdir. Ege Bölgesi'nde İzmir, Akdeniz Bölgesinde ise, Antalya, Adana ve Kahramanmaraş illeri ön plana çıkmaktadır. İç Anadolu Bölgesi'nde ise, Ankara, Sivas ve Kırıkkale illeri; Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde ise, Mardin, Diyarbakır, Batman, İstanbul'dan en çok göç alan illeri oluşturmaktadır.

5.3.3.2.2. İstanbul'un 2008-2009 Döneminde Verdiği Göçler

2008-2009 döneminde, İstanbul'un diğer illere verdiği toplam göç miktarı, 348.986 kişiye; 2007-2008 yılında ise 348.193 kişidir. Bu dönemde İstanbul'un aldığı göç artarken, buna paralel olarak İstanbul'un diğer illere verdiği göç de artmıştır. İstanbul'un 2008-2009 yılında en çok göç verdiği iller; (Tokat %5,1), (Kocaeli %4,7), (Ankara %4,4), (Ordu %4,3), (Tekirdağ %4,3), (Trabzon %3,9), (Samsun %3,1), (İzmir %3,0), (Bursa %2,6), (Antalya %2,5), (Sivas %2,3), (Sakarya %2,1), (Giresun %2,0) olarak sıralanmaktadır. İstanbul'un verdiği toplam göçün illere dağılımında %2-5'lik oran diliminde yer alan 12 ilin İstanbul'dan aldığı toplam göç 155.884 kişidir. Yani İstanbul'un diğer illere verdiği toplam göçün %44,3'ü bu 12 ile yerleşmiştir. İstanbul'un göç verdiği 45 il ise %1'lik oran diliminin altında yer almaktadır. İstanbul'un diğer illere verdiği toplam göçün %24'lük oranı, söz konusu bu 45 ile göç etmiştir. 2008-2009 döneminde, İstanbul'un göç verdiği iller arasında yer alan; Tokat, Kocaeli, Ankara, Ordu, Tekirdağ, Trabzon, Samsun, İzmir, Bursa, Antalya, Sivas, Sakarya, Giresun, Diyarbakır illeri; aynı zamanda bu dönemde İstanbul'un en fazla göç aldığı iller arasında yer almaktadır.

Marmara Bölgesi illerinin İstanbul'a yakın mesafede olması ve sanayi alanında yatırımların hız kazanması nedeniyle İstanbul için alternatif bir göç alanı olmuştur. Tablo;79'da görüldüğü üzere 2008-2009 döneminde, İstanbul'un göç verdiği illerden aldığı göçlerin coğrafi dağılımı irdelendiğinde; Marmara Bölgesi'nde yer alan iller ise; Kocaeli, Tekirdağ, Bursa, Sakarya, Balıkesir, Edirne, Yalova,

Çanakkale ve Kırklareli illeri İstanbul'dan en çok göç alan iller arasında yer aldığı görülmektedir.

Tablo 64: 2008-2009 Dönemi İstanbul'un Diğer İllere Verdiği Göçler

2008-2009 Verdiği Göç				
İstanbul'un göç verdiği iller	Giden nüfus	Giden nüfusun oranı %	Oranına göre gruplar %	Gruplandırmaya giren İl sayısı
Tokat	17.898	5,1	%3'ten fazla-	8
Kocaeli	16.560	4,7		
Ankara	15.438	4,4		
Ordu	15.110	4,3		
Tekirdağ	15.110	4,3		
Trabzon	13.777	3,9		
Samsun	10.988	3,1		
İzmir	10.574	3		
Bursa	9.060	2,6	%2-2,99	5
Antalya	8.744	2,5		
Sivas	8.009	2,3		
Sakarya	7.436	2,1		
Giresun	7.144	2		
Diyarbakır	6.702	1,9	%1-1,99	22
Malatya	6.689	1,9		
Batman	6.586	1,9		
Çankırı	6.471	1,9		
Balıkesir	5.920	1,7		
Kastamonu	5.643	1,6		
Konya	5.283	1,5		
Van	5.271	1,5		
Edirne	5.168	1,5		
Sinop	4.861	1,4		
Adana	4.781	1,4		
Mardin	4.772	1,4		
Zonguldak	4.772	1,4		
Erzurum	4.528	1,3		
Yalova	4.507	1,3		
Rize	4.217	1,2		
Mersin	4.155	1,2		
Çanakkale	3.718	1,1		
Muğla	3.683	1,1		
Hatay	3.641	1		
Şanlıurfa	3.534	1		
Kırklareli	3.447	1		
DİĞER İLLER	84.789	24	%1'den az	45
TOPLAM	348.986	100	%0-10	80

Kaynak: TÜİK ADNKS 2008-2009 Göç verileri derlenerek hazırlanmıştır.

Karadeniz Bölgesi'nde yer alan Tokat, Ordu, Trabzon, Samsun, Giresun, Kastamonu, Sinop, Zonguldak, Rize illeri ön plana çıkmaktadır. İç Anadolu Bölgesi illerinden ise, Ankara, Sivas Çankırı, Konya illeri İstanbul'a en çok göç veren iller

arasında yer almaktadır. Ege Bölgesi'nde İzmir ili, Akdeniz Bölgesinde ise, Antalya, Adana, Mersin, Muğla, Hatay illeri yer almaktadır. 1990 sonrasında sanayi alanında gelişme gösteren ve ekonomisi canlanan, turizm imkânları olan iller; Türkiye genelinde dağılan göçlerin bir kısmı için çekim merkezi olmuştur. 2000 sonrasında, bu özelliklere sahip olan iller; İstanbul'a yönelik göçlerin azalmasında bir süzgeç görevi görmüştür.

5.3.3.2.3. İstanbul'un 2009-2010 Döneminde Verdiği Göçler

2009-2010 döneminde, İstanbul'un verdiği toplam göç miktarı 336.932 kişidir. Bi2008-2009 yılında ise 348.986 kişi olan İstanbul'un diğer illere verdiği göç miktarı bir yıllık süreçte 12.054 kişi azalmıştır. Bu dönemde İstanbul'un diğer illerden aldığı göç miktarı artarken; verdiği göç miktarının azaldığı görülmektedir. Sonuç olarak bu durum İstanbul'da olağan dışı bir nüfus artışına neden olmaktadır. Bu dönemde, İstanbul'un en çok göç verdiği Kocaeli ili toplam göçün %5,2'sini almıştır. İstanbul'un diğer illere verdiği göçün yüzdelik oranlara göre dağılımı irdelendiğinde 13 ilin %2-5'lik oran diliminde yer aldığı görülmektedir. Bu iller; (Ankara %4,6), (Tekirdağ %4,5), (Ordu %3,8), (Tokat %3,5), (İzmir %3,3), (Trabzon %3,0), (Bursa %2,8), (Samsun %2,7), (Antalya %2,7), (Sivas %2,5), (Giresun %2,3), (Balıkesir %2,1), (Sakarya %2,1) olarak sıralanmaktadır. İstanbul'un verdiği toplam göçün %50'si bahse konu bu 12 ile yerleşmiştir.

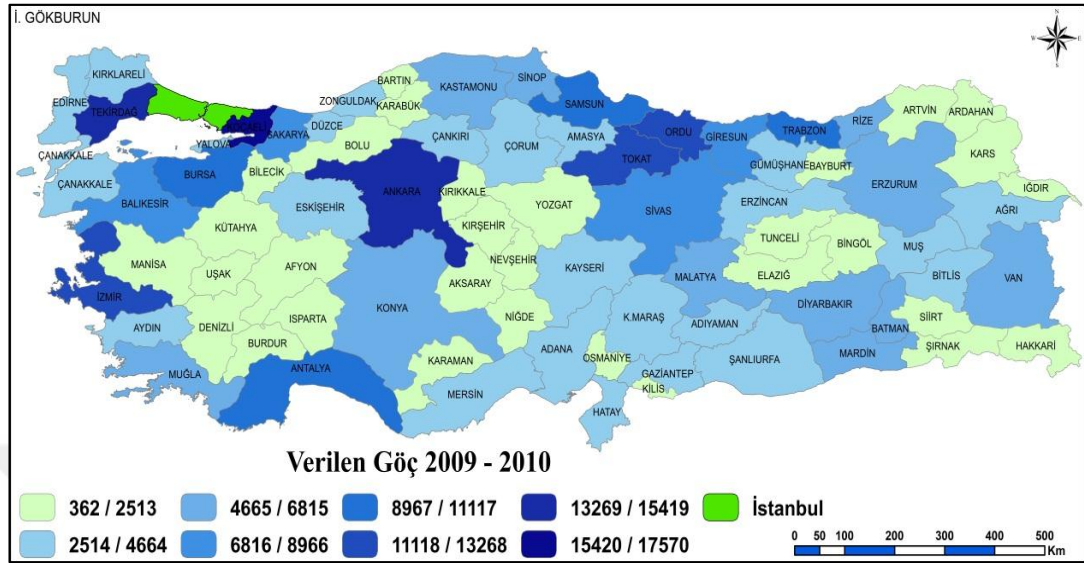
2009-2010 döneminde, İstanbul'un verdiği göçlerin illere göre yüzdelik oranın dağılımında; 42 ilin %'1'lik oran dilimi altında yer almaktadır. İstanbul'un 42 ile verdiği göç miktarı 75.460 kişi olup; verilen toplam göçün %22,4'ünü kapsamaktadır. 2009-2010 yılında İstanbul'un en az göç verdiği iller ise, Burdur, Karaman, Kilis, Uşak, Kırşehir, Kırıkkale, Bayburt, Aksaray, Hakkâri, Artvin ve Osmaniye olarak sıralanmaktadır.

2009-2010 döneminde, İstanbul'un en fazla göç verdiği illerin coğrafi dağılımı irdelendiğinde; Kocaeli, Tekirdağ, Bursa, Balıkesir, Sakarya, Kırklareli, Edirne ve Yalova illeri Marmara Bölgesi'nde yer aldığı görülmektedir. İç Anadolu Bölgesi'nde Ankara, Sivas, Konya, Kayseri illeri İstanbul'un en fazla göç verdiği iller arasındadır.

Tablo 65: 2009-2010 Dönemi İstanbul'un Diğer İllere Verdiği Göçler

2009-2010				
İstanbul'un göç verdiği iller	Giden nüfus	Giden nüfusun oranı %	Oranına göre gruplar %	Gruplandırmaya giren İl sayısı
Kocaeli	17570	5,2	% '3'ten fazla	7
Ankara	15368	4,6		
Tekirdağ	15134	4,5		
Ordu	12685	3,8		
Tokat	11843	3,5		
İzmir	11177	3,3		
Trabzon	10025	3		
Bursa	9507	2,8	%2-2,99	7
Samsun	9194	2,7		
Antalya	9075	2,7		
Sivas	8301	2,5		
Giresun	7599	2,3		
Balıkesir	7110	2,1		
Sakarya	6924	2,1		
Diyarbakır	6443	1,9	%1-1,99	24
Batman	6222	1,8		
Kastamonu	6182	1,8		
Mardin	5810	1,7		
Malatya	5641	1,7		
Sinop	5409	1,6		
Muğla	5006	1,5		
Van	4936	1,5		
Rize	4771	1,4		
Konya	4706	1,4		
Erzurum	4674	1,4		
Adana	4425	1,3		
Kırklareli	4424	1,3		
Zonguldak	4125	1,2		
Mersin	4087	1,2		
Edirne	4002	1,2		
Şanlıurfa	3888	1,2		
Çanakkale	3827	1,1		
Erzincan	3806	1,1		
Hatay	3784	1,1		
Kayseri	3661	1,1		
Gaziantep	3446	1		
Ağrı	3348	1		
Yalova	3337	1		
DİĞER İLLER	75460	22,4	% '1den az	42
TOPLAM	336932	100	%0-10	80

Kaynak: TÜİK ADNKS 2009-2010 Göç verileri derlenerek hazırlanmıştır.



Harita 18: İstanbul'un Verdiği Göçler (2009-2010)

2009-2010 döneminde, İstanbul'un göç verdiği; Ordu, Tokat, Trabzon, Samsun, Giresun, Bartın, Kastamonu, Sinop, Rize, Zonguldak illeri Karadeniz Bölgesi'nde yer almaktadır. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde; Diyarbakır, Batman, Mardin, Şanlıurfa, Gaziantep illeri ön plana çıkmaktadır. Doğu Anadolu Bölgesinde ise; Malatya, Van, Erzurum, Erzincan, Ağrı illeri İstanbul'un %1'lik oran dilimi üzerinde göç verdiği iller arasında yer almaktadır. İstanbul'un göç verdiği iller arasında Akdeniz Bölgesi'nde; Antalya, Muğla, Adana, Mersin, Hatay illeri dikkat çekerken; Ege Bölgesi illerinden sadece İzmir ili ön plana çıkmaktadır.

5.3.3.2.4. İstanbul'un 2010-2011 Döneminde Verdiği Göçler

2010-2011 döneminde, İstanbul'un diğer illere verdiği toplam göç miktarı; 328.663 kişidir. Bir önceki dönem 2009-2010'da ise 336.932 kişidir. Bu süreçte, İstanbul'un diğer illere verdiği toplam göç miktarının düştüğü görülmektedir. 2010-2011 döneminde, İstanbul'un en fazla göç verdiği iller arasında Ankara %5,1 ve Kocaeli %5,1 illeri %5'lik oran dilimi üzerinde göç verdiği illeri oluşturmaktadır. Ankara başkent kimliği nedeniyle hemen her dönemde İstanbul'dan en fazla göç alan iller arasında yer almaktadır. Kocaeli ise Türkiye'de sanayi alanında öncü

kentlerinden biri olarak iş imkânları nedeniyle sürekli göç alan bir şehir özelliği taşımaktadır.

Tablo 66: 2010-2011 Döneminde İstanbul'un Diğer İllere Verdiği Göçler

2010-2011				
İstanbul'un göç verdiği iller	Giden nüfus	Giden nüfusun oranı %	Oranına göre gruplar %	Gruplandırmaya giren il sayısı
Ankara	16.864	5,1	%3'ten fazla	6
Kocaeli	16.843	5,1		
Tokat	15.581	4,7		
Tekirdağ	15.387	4,7		
İzmir	11.339	3,5		
Ordu	10.154	3,1		
Bursa	9.410	2,9	%2-2,99	8
Samsun	8.582	2,6		
Antalya	8.473	2,6		
Sakarya	8.273	2,5		
Sivas	7.266	2,2		
Giresun	7.147	2,2		
Balıkesir	6.848	2,1	%1-1,99	23
Diyarbakır	6.461	2,0		
Malatya	6.056	1,8		
Trabzon	6.002	1,8		
Kastamonu	5.814	1,8		
Mardin	5.411	1,6		
Batman	5.407	1,6		
Muğla	4.999	1,5		
Rize	4.964	1,5		
Konya	4.926	1,5		
Sinop	4.812	1,5		
Erzurum	4.662	1,4		
Edirne	4.653	1,4		
Van	4.490	1,4		
Adana	4.354	1,3		
Zonguldak	4.149	1,3		
Şanlıurfa	4.000	1,2		
Kırklareli	3.956	1,2		
Mersin	3.844	1,2		
Çanakkale	3.750	1,1		
Gaziantep	3.725	1,1		
Hatay	3.453	1,1		
Eskişehir	3.431	1,0		
Kayseri	3.413	1,0		
Erzincan	3.211	1,0		
Diğer iller	76.553	23,3	%1'den az	43
TOPLAM	328.663	100	%0-10	80

Kaynak: TÜİK ADNKS 2010-2011 Göç verileri derlenerek hazırlanmıştır.

Bir sınai şehri olan Kocaeli ilinin İstanbul'a coğrafi olarak yakınlığı, özellikle 2000 sonrası dönemde İstanbul'dan göç aldığı kadar, İstanbul'a yoğun şekilde göç

veren iller arasında yer almaktadır. Bu dönemde İstanbul'un en fazla göç verdiği diğer iller ise; (Tokat %4,7), (Tekirdağ %4,7), (İzmir %3,5), (Ordu %3,1), (Bursa %2,9), (Samsun %2,6), (Antalya %2,6), (Sakarya %2,5), (Sivas %2,2), (Giresun %2,2), (Balıkesir %2,1) ve (Diyarbakır %2,0) olarak sıralanmaktadır. 2010-2011 döneminde, İstanbul'dan göç eden 328.663 kişiden 193.073'ü bu 12 ile dağılmıştır. İstanbul'un verdiği toplam göçün %45,3'ü bahse konu bu 12 ile yerleştiği görülmektedir. İstanbul'un verdiği göçün belirli illerde yoğunlaştığı görülmektedir. 2010-2011 döneminde, İstanbul'un diğer illere verdiği göçün oransal olarak dağılımında; 43 ilin İstanbul'dan aldığı göç oranı %1'lik dilim altındadır. Söz konusu 43 ilin İstanbul'dan aldığı toplam göç miktarı 76.553'iken; İstanbul'dan en çok göç alan 12 ilin aldığı toplam göç ise, 193.073 kişidir.

2010-2011 döneminde, İstanbul'un en az göç verdiği iller ise; Burdur, Karaman, Kilis, Uşak, Kırşehir, Kırıkkale, Bayburt, Aksaray, Hakkâri, Artvin ve Osmaniye olarak sıralanmaktadır. İstanbul'un diğer illere verdiği göçlerin oransal dağılımında son sıralarda yer alan illerin toplam nüfusları az olan illerdir. Göçle ilgili esas olan üç odak nokta; mekân, mesafe ve zaman kavramlarıdır. 20010-2011 döneminde, Kocaeli, Tekirdağ, Bursa, Sakarya, Balıkesir gibi Marmara Bölgesi illerinin İstanbul'dan aldığı göçlerin artması, Göç analizlerinde esas alınan kriterlerin özellikle mekânsal ve mesafe boyutu ön plana çıkmaktadır. Özellikle sanayi alanında Türkiye'de öne çıkan Kocaeli ve Tekirdağ illerinin İstanbul'dan aldığı göçlerin iller bazında yapılan sıralamasında ilk sıralarda yer aldığı görülmektedir.

5.3.3.2.5. İstanbul'un 2011-2012 Döneminde Verdiği Göçler

2011-2012 döneminde, illerin verdiği göç miktarına göre yapılan sıralamada, İstanbul 354.074 kişiyi ile ilk sırada yer almaktadır. Kişi bazında ise, en fazla göç veren il Diyarbakır iken, net göç hızına göre illerin sıralamasında Ağrı ili % 2,7 oranıyla en fazla göç veren il olmuştur. 2011-2012 döneminde, İstanbul'un diğer illere verdiği göç miktarı, 2010-2011 döneminde, göre 25.411 kişi artmıştır. Ayrıca bu dönemde İstanbul'un net göç verileri, bir önceki döneme göre artmış olması dikkat çekmektedir. Aynı şekilde bu dönemde İstanbul'un net göç hızı da düşmüştür.

2010-2011 döneminde İstanbul'un net göç hızı ise, %7,8 olarak tespit edilirken; 2011-2012 döneminde %2,2 düşmüştür.

Tablo 67: 2011-2012 Döneminde İstanbul'un Diğer İllere Verdiği Göçler

2011-2012				
İstanbul'un göç verdiği iller	Giden nüfus	Giden nüfusun oranı %	Oranına göre gruplar %	Gruplandırmaya giren İl sayısı
Ordu	27.713	7,8	%3'ten fazla	6
Tokat	20.410	5,8		
Kocaeli	18.497	5,2		
Tekirdağ	16.146	4,6		
Ankara	14.988	4,2		
İzmir	11.179	3,2		
Van	9.752	2,8	%2-2,99	7
Sakarya	9.340	2,6		
Bursa	9.161	2,6		
Samsun	8.202	2,3		
Antalya	7.702	2,2		
Giresun	7.387	2,1		
Sivas	6.935	2,0	%1-1,99	22
Balıkesir	6.593	1,9		
Çanakkale	6.261	1,8		
Çankırı	5.628	1,6		
Kastamonu	5.476	1,5		
Edirne	5.390	1,5		
Diyarbakır	5.383	1,5		
Malatya	5.225	1,5		
Trabzon	5.182	1,5		
Mardin	4.667	1,3		
Kırklareli	4.652	1,3		
Muğla	4.627	1,3		
Konya	4.538	1,3		
Batman	4.527	1,3		
Adana	3.957	1,1		
Sinop	3.947	1,1		
Zonguldak	3.924	1,1		
Rize	3.761	1,1		
Yalova	3.689	1,0		
Erzurum	3.658	1,0		
Mersin	3.580	1,0		
Şanlıurfa	3.534	1,0		
Gaziantep	3.502	1,0		
DİĞER İLLER	84.961	24	%1'den az	45
TOPLAM	354.074	100	%0-10	80

Kaynak: TÜİK ADNKS 2011-2012 Göç verileri derlenerek hazırlanmıştır.

2011-2012 döneminde İstanbul'un diğer illere verdiği 354.074 kişilik göçün 167.412'si bahse konu bu 10 ile dağıldığı görülmektedir. Her dönem olduğu gibi Bu dönemde de İstanbul'un göç verdiği illerin belirli merkezlerde yoğunlaştığı

görülmektedir. İstanbul'un diğer illere verdiği göçün yüzdelik oranlarına göre yapılan sıralamada ilk sırada: Ordu %7,8 oranıyla yer alırken; ikinci sırada %5,8 oranının ile Tokat bulunmaktadır. Üçüncü sırada yer alan Kocaeli %5,2 ilinin diğer iki ilden farkı net göç verilerinin negatif yönlü olmasıdır. Yani İstanbul'a verdiği nüfustan daha fazla göç aldığı görülmektedir. İlk sıralarda yer alan diğer yedi il ise; (Tekirdağ %4,6), (Ankara %4,2), (İzmir %3,2), (Van %2,8), (Sakarya %2,6), (Bursa %2,6), (Samsun %2,3), (Antalya %2,2), (Giresun %2,1), (Sivas %2,0) olarak sıralanmaktadır.

İstanbul'un diğer illere verdiği göçün %47,4'ü bahse konu bu 10 ile dağılmaktadır. İstanbul göç verdiği 40 il ise %1'lik oran dilimi altında yer almakta olup, İstanbul verdiği göçün %21,5'ini alan illeri oluşturmaktadır. %1-2'lik oran diliminde ise, 27 il yer almaktadır. Bu noktada özellikle vurgulanması gereken husus; İstanbul'un verdiği göçlerin Marmara bölgesinde yoğunlaşmasıdır. Kocaeli, Sakarya, Bursa, Yalova gibi Doğu Marmara illeri ve Tekirdağ, Edirne, Kırklareli, Çanakkale illeri İstanbul'un verdiği göçler için bir çekim merkezidir. Karadeniz Bölgesi'nde yer alan Ordu, Tokat, Samsun, Kastamonu, Trabzon, Sinop, Rize her dönem olduğu gibi İstanbul'dan en fazla göç alan iller arasında yer almaktadır. 2008-2012 yılları arasında, İstanbul'un göç verdiği illerin sıralamasında küçük değişiklikler yaşanmakla birlikte, Van ilinde yaşanan depremin sarsıcı etkileri gibi olağandışı durumlar istisna olarak kabul edilirse, genel olarak İstanbul'un göç verdiği illerin aynı iller olduğu görülmektedir. Ayrıca, İstanbul'un göç verdiği iller arasında, sosyoekonomik anlamda gelişmiş illerin ilk sıralarda yer aldığı görülmektedir.

5.3.3.2.6. İstanbul'un 2012-2013 Döneminde Verdiği Göçler

2012-2013 döneminde, İstanbul'dan diğer illere göç eden toplam nüfus 371.601 kişiyken; bir önceki dönemde ise, 354.074 kişidir. Aradan geçen bir yıllık süreçte İstanbul'dan göç eden nüfus miktarı 17.527 kişi artmıştır. İstanbul'un diğer illere verdiği nüfusun %45,8'i rakamsal olarak yapılan sıralamada; Kocaeli, Tekirdağ, Ankara, Ordu, Tokat, İzmir, Giresun, Bursa, Kastamonu, Sakarya, Samsun, Sivas, Antalya ve Balıkesir illerini kapsayan 13 ile dağıldığı görülmektedir.

Tablo 68: 2012-2013 Döneminde İstanbul'un Diğer illere Verdiği Göçler

2012-2013				
İstanbul'un göç verdiği iller	Giden nüfus	Giden nüfusun oranı %	Oranına göre gruplar %	Gruplandırmaya giren İl sayısı
Kocaeli	20503	5,5	%3'ten fazla	7
Tekirdağ	16982	4,6		
Ankara	16594	4,5		
Ordu	14070	3,8		
Tokat	12882	3,5		
İzmir	12355	3,3		
Giresun	11066	3,0		
Bursa	10866	2,9	%2-2,99	7
Kastamonu	10023	2,7		
Sakarya	9744	2,6		
Samsun	9661	2,6		
Sivas	8919	2,4		
Antalya	8614	2,3		
Balıkesir	7744	2,1		
Çankırı	7200	1,9	%1-1,99	21
Sinop	6415	1,7		
Trabzon	6387	1,7		
Rize	6380	1,7		
Çanakkale	6374	1,7		
Van	6122	1,6		
Edirne	5685	1,5		
Diyarbakır	5575	1,5		
Yalova	5423	1,5		
Muğla	5262	1,4		
Malatya	5172	1,4		
Gümüşhane	5120	1,4		
Kırklareli	5053	1,4		
Batman	5019	1,4		
Mardin	4820	1,3		
Konya	4651	1,3		
Adana	4639	1,2		
Zonguldak	4341	1,2		
Mersin	4161	1,1		
Erzurum	3865	1,0		
Şanlıurfa	3657	1,0		
Diğer iller	90257	24,3	%1'den az	45
TOPLAM	371601	100	%0-10	80

Kaynak: TÜİK ADNKS 2012-2013 Göç verileri derlenerek hazırlanmıştır

2012-2013 döneminde, İstanbul'un en fazla göç verdiği iller rakamsal olarak değerlendirildiğinde; Marmara Bölgesi'nde yer alan (Kocaeli %5,5), (Tekirdağ %4,6), (Bursa %2,9), (Sakarya %2,6) ve (Balıkesir %2,1) İstanbul'un en çok göç verdiği illerdir. İstanbul'un verdiği göçte Marmara Bölgesinde yer alan illerin ağırlığı dikkat çekmektedir. Karadeniz Bölgesinde yer alan; (Ordu %3,8), (Tokat %3,5), (Giresun %3,0), (Kastamonu %2,7), (Samsun %2,6) illeri ise, hemen her dönem İstanbul'dan göç alan ve göç veren iller sıralamasında ilk sıralarda yer almaktadır.

Ayrıca, İç Anadolu Bölgesinde ise, (Ankara %4,5), (Sivas %2,4) illeri, Ege ve Akdeniz Bölgesinde yer alan (İzmir %3,3) ve (Antalya %2,3) İstanbul'un en fazla göç verdiği iller arasındadır. Söz konusu bu sahil kentleri, turizm ve sosyoekonomik olanaklarıyla bir cazibe merkezi olmuştur. İstanbul'un aldığı göçte olduğu kadar verdiği göçlerde de büyük şehirlerin sunduğu fırsatlar ve coğrafi olarak yakın illere giden nüfus; İstanbul'un verdiği göçlerin yönünü belirlemektedir.

2012-2013 döneminde, İstanbul'un en az göç verdiği iller ise; Kilis, Burdur, Karaman, Kırşehir, Uşak, Kırıkkale, Osmaniye, Hakkâri, Bayburt, Aksaray, Nevşehir ve Tunceli olarak sıralanmaktadır. Bahse konu illerin coğrafi olarak farklı bölgelerde yer almak olup, sosyoekonomik imkânlar açısından da oldukça farklı bir yapıya sahiptirler. Mesela Uşak Ege bölgesinde yer alan küçük bir sanayi ve tarım şehri; ancak Tunceli Doğu Anadolu Bölgesinde dağlık bir alanda yer alan ekonomik imkânları oldukça kısıtlı bir şehir. İstanbul'un diğer illere verdiği göçlerin odak noktası belli illerde toplanmış olmasıdır. 2012-2013 döneminde, İstanbul'un verdiği 371.601 kişilik göçün; 170.023'ü bahse konu bu 13 ile dağılırken; %24,3'lük kısmı ise, Türkiye'nin dört bir yanına yayılmış bulunan diğer 45 ile göç ettiği görülmektedir. Farklı bir ifadeyle İstanbul'un diğer illere verdiği göçlerin 170.023'ü 13'de toplanırken; 90.257'si 45 ilde toplanmaktadır.

5.3.3.2.7. İstanbul'un 2013-2014 Dönemi Verdiği Göçler

Türkiye'de 1950 sonrası dönemde yaşanan iç göçler; sanayileşme ve şehirleşmeye bağlı olarak, doğrudan ekonomik gelişmelerle ilişkilendirilmektedir. Özellikle bölgeler arasında gelir dengesizliği ve ekonomik faaliyetlerin dağılımı göçlerin yönünü belirleyen en önemli faktör olarak ortaya konulmaktadır. 2013-2014 döneminde, İstanbul'un verdiği toplam göç miktarı 424.662 kişidir. Bir önceki dönemde 2012-2013'te İstanbul'un aldığı göç miktarı ise 438.998 kişidir. ADNKS verilerine göre sürekli göç alan İstanbul, aynı zamanda göç veren iller arasında yer almaktadır. Ancak bu dönemde İstanbul'un verdiği göç miktarında bir önceki döneme göre düşüş yaşanmıştır.

Tablo 69: 2013-2014 Döneminde İstanbul'un Diğer illere Verdiği Göçler

2013-2014				
İstanbul'un göç verdiği iller	Giden nüfus	Giden nüfusun oranı %	Oranına göre gruplar %	Gruplandırmaya giren İl sayısı
Kocaeli	23.525	5,5	%3'ten fazla	7
Tekirdağ	21.279	5,0		
Tokat	18.337	4,3		
Ankara	18.014	4,2		
Balıkesir	17.337	4,1		
İzmir	16.458	3,9		
Giresun	12.911	3,0		
Ordu	12.091	2,8	%2-2,99	9
Bursa	11.945	2,8		
Muğla	11.133	2,6		
Sivas	10.986	2,6		
Sakarya	10.208	2,4		
Antalya	10.106	2,4		
Samsun	9.847	2,3		
Çanakkale	8.910	2,1		
Trabzon	8.630	2,0		
Kastamonu	7.039	1,7	%1-1,99	23
Rize	6.924	1,6		
Diyarbakır	6.281	1,5		
Edirne	6.067	1,4		
Erzurum	6.007	1,4		
Gümüşhane	5.565	1,3		
Aydın	5.490	1,3		
Van	5.387	1,3		
Kırklareli	5.320	1,3		
Konya	5.198	1,2		
Malatya	5.187	1,2		
Sinop	5.098	1,2		
Batman	5.077	1,2		
Erzincan	5.067	1,2		
Yalova	4.956	1,2		
Mardin	4.886	1,2		
Adana	4.720	1,1		
Bayburt	4.689	1,1		
Mersin	4.659	1,1		
Şanlıurfa	4.523	1,1		
Zonguldak	4.478	1,1		
Çankırı	4.335	1,0		
Kayseri	4.050	1,0		
Diğer İller	81.463	19,2	%1'den az	41
TOPLAM	424.662	100	%0-10	80

Kaynak: TÜİK ADNKS 2013-2014 Göç verileri derlenerek hazırlanmıştır.

2013-2014 yılında İstanbul'un en fazla göç verdiği iller; Kocaeli %5,5 ve Tekirdağ %5,0 Marmara Bölgesi'nde yer alan şehirler arasında ön plan çıkmaktadır. 1950 sonrası süreçte Kocaeli sürekli İstanbul'dan göç alan bir şehirdir; ancak Tekirdağ, özellikle 2000 sonrası dönemde İstanbul'dan aldığı göçlerle dikkat

çekmektedir. Bu durumun temel nedeni İstanbul'da nüfusun yayılma alanın genişlemesiyle birlikte, sanayi kuruluşlarının yerleşim bölgelerinin dışına taşınma mecburiyeti dolayısıyla yer değiştiren sanayi kuruluşları Tekirdağ iline kaymıştır. Tekirdağ hem sanayi kuruluşları hem de tarım sektörü bakımından oldukça gelişmiş bir ekonomik yapıya sahiptir. İldeki ekonomik potansiyelin oluşturduğu bu avantaj, Tekirdağ'ı göç eden nüfus için adeta bir çekim merkezine dönüştürmüştür.

TÜİK verilerine göre 2013-2014 yılında, Tekirdağ'ın toplam nüfusu 874.475 kişidir. Bu dönemde Tekirdağ'ın aldığı toplam göç 52.994 kişi olup, bu göçün 21.297'si İstanbul ilinden göç eden kişilerden oluşmaktadır. 2013-2014 yılında İstanbul'un en fazla göç verdiği iller arasında yer alan (Tokat %4,3), (Giresun %3,0), (Ordu %2,8), (Samsun %2,3), (Trabzon %2,0) ve (Sivas %2,6) illeri aynı zamanda İstanbul'a en fazla göç veren iller arasında yer almaktadır.

2013-2014 yılında (Ankara %4,2), (Balıkesir %4,1), (İzmir %3,9), (Bursa %2,8), (Muğla %2,6), (Sakarya %2,4), (Antalya %2,4), (Çanakkale %2,1) illeri ekonomik gelişmişlik düzeyi ve yaşam koşullarının kolaylığı İstanbul'a yerleşen nüfusun bu bölgelere kaymasını sağlamaktadır. 2013-2014 yılında İstanbul'un verdiği göçlerin %42,3 bahse konu bu 14 ilde toplanırken; %22,5'i ise 41 ile dağıldığı görülmektedir. İstanbul'un göç aldığı bölgeler genellikle sosyoekonomik açıdan dezavantajlı durumda iken; İstanbul'un göç verdiği iller sosyoekonomik imkânlar bakımında Türkiye'de ön plan çıkmış iller olduğu görülmektedir.

5.3.3.2.8. İstanbul'un 2014-2015 Döneminde Verdiği Göçler

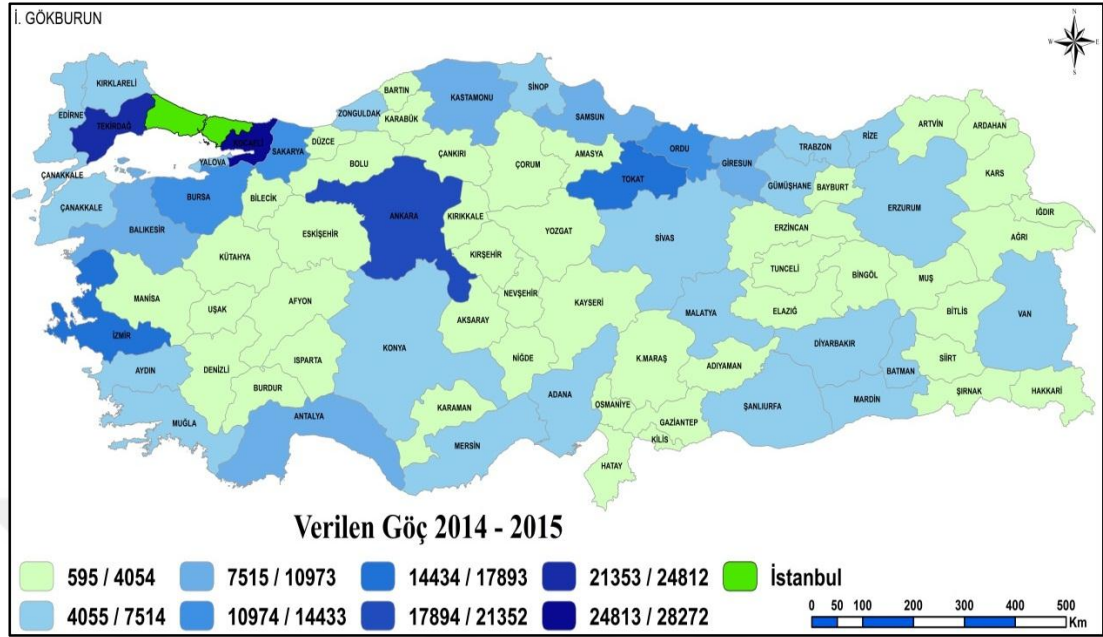
2014-2015 döneminde, İstanbul'un diğer illere verdiği toplam göç miktarı 398.161 kişidir. Bu dönemde Türkiye'de iller arasında en fazla göç veren şehir İstanbul olmuştur. İstanbul'un göç verdiği illerin coğrafi dağılımına bakıldığında; Marmara Bölgesinde yer alan (Kocaeli %7,1), (Tekirdağ %5,8), (Bursa %3,2), (Sakarya %3,0), (Balıkesir %2,2), (Edirne %1,7) ve (Kırklareli %1,5) illeri ön plana çıkmaktadır. İstanbul'un verdiği göçün oransal dağılımına göre %1'lik oran dilimi üzerinde pay alan; (Tokat %3,9), (Ordu %3,2), (Kastamonu %2,4), (Giresun %2,0) ve (Samsun %2,5), (Kastamonu %2,4), (Giresun %2,0), (Trabzon %1,6), (Rize

%1,3), (Zonguldak %1,2) ve (Sinop %1,1) illerinin yer aldığı Karadeniz Bölgesi'nde yer almaktadır.

Tablo 70: 2014-2015 Döneminde İstanbul'un Diğer İllere Verdiği Göçler

2014-2015				
İstanbul'un göç verdiği iller	Giden nüfus	Giden nüfusun oranı %	Oranına göre gruplar %	Gruplandırmaya giren İl sayısı
Kocaeli	28.272	7,1	%3'ten fazla	8
Tekirdağ	23.170	5,8		
Ankara	18.775	4,7		
İzmir	16.129	4,1		
Tokat	15.395	3,9		
Ordu	12.934	3,2		
Bursa	12.901	3,2		
Sakarya	11.888	3,0		
Antalya	10.887	2,7	%2-2,99	5
Samsun	10.120	2,5		
Kastamonu	9.728	2,4		
Balıkesir	8.958	2,2		
Giresun	7.767	2,0		
Muğla	7.490	1,9	%11,99	24
Edirne	6.964	1,7		
Çanakkale	6.592	1,7		
Trabzon	6.332	1,6		
Gümüşhane	6.142	1,5		
Kırklareli	6.088	1,5		
Diyarbakır	5.979	1,5		
Sivas	5.970	1,5		
Van	5.485	1,4		
Konya	5.471	1,4		
Batman	5.423	1,4		
Rize	5.264	1,3		
Malatya	5.017	1,3		
Adana	4.868	1,2		
Aydın	4.798	1,2		
Zonguldak	4.703	1,2		
Mardin	4.696	1,2		
Erzurum	4.673	1,2		
Mersin	4.662	1,2		
Şanlıurfa	4.504	1,1		
Sinop	4.454	1,1		
Yalova	4.298	1,1		
Hatay	4.019	1,0		
Kayseri	3.998	1,0		
Diğer iller	88.050	22,1	%1'den az	43
TOPLAM	398.161	100	%0-10	80

Kaynak: TÜİK ADNKS 2014-2015 Göç verileri derlenerek hazırlanmıştır.



Harita 19: İstanbul'un Diğer İllere Verdiği Göçler (2014-2015)

Karadeniz Bölgesi illeri genellikle İstanbul'a verdiği göçlerle ön plana çıkarken; özellikle 2000 sonrası dönemde yavaş yavaş İstanbul'dan aldığı göçlerin oransal dağılımındaki ağırlığı hissedilmeye başlanmıştır. Ankara %4,7 ve İzmir %4,1 İstanbul'un genellikle göç alıp göç verdiği şehirler olarak dikkat çekmektedir. Akdeniz Bölgesi'nde yer alan Antalya %2,7 ise hemen her dönemde İstanbul'dan aldığı göçlerle ön plana çıkmaktadır. İstanbul'da nüfusun göç hareketleri dikkate alınarak Türkiye'nin coğrafi bölgeleri gruplandırıldığında; Karadeniz Bölgesi, Doğu Anadolu Bölgesi, İç Anadolu Bölgesi ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi benzer özellikler gösterirken; Akdeniz, Ege ve Marmara Bölgelerinin benzer özelliklere sahip olduğu görülmektedir.

2014-2015 döneminde, İstanbul'un diğer illere verdiği toplam göç miktarının yaklaşık olarak yarısının Türkiye genelinde 11 ile dağıldığı görülmektedir. 11 ile göç eden nüfusun toplam nüfusa oranı % 46,3 iken; İstanbul'un 43 ile verdiği göçün %22,1 düzeyindedir. İstanbul'un göç aldığı iller genellikle Karadeniz Bölgesi, Doğu Anadolu Bölgesi, İç Anadolu Bölgesi ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yer almaktadır. İstanbul'un göç verdiği iller ise, Marmara Bölgesi, Ege ve Akdeniz Bölgeleri'nde yer alan iller ön plana çıkmaktadır.

5.3.3.3. İstanbul'da Net Göçün İl ve Dönem Bazında Analizi (2000-2015)

2007 sonrasında TÜİK tarafından yıllık olarak yayımlanan göç istatistikleri 2008-2015 yıllarını kapsayan dönem verileri incelendiğinde; Türkiye genelinde göç hareketliliğinin artarak devam ettiği görülmektedir. TÜİK verilerine göre Türkiye'de her yıl ortalama 2,5 milyon kişi ikamet adresini değiştiriyor, yani göç ediyor. Göç eden nüfusun İstanbul, Kocaeli, İzmir gibi belirli iller üzerinde yoğunlaşması, Türkiye'deki göç hareketlerinde yönü ve çekim merkezlerini göstermektedir. 2008-2015 döneminde, İstanbul'un göç verilerinin diğer illere göre oldukça farklı bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Bu nedenle Türkiye'de bölgesel iç göç verilerinin gruplandırılmasında, İstanbul'un nüfus verileri, TÜİK tarafından müstakil bir grup olarak tasniflenmiştir. 2008-2015 döneminde, İstanbul'un aldığı toplam göç miktarı 3.368.157 kişi iken; İstanbul'un diğer illere verdiği toplam göç miktarı ise, 2.915.975 kişidir. 2008-2015 döneminde, İstanbul'un net göç miktarı ise 452.182 kişidir.

Türkiye'de yaşanan göçlerin yönü; genellikle Karadeniz, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan illerden, sanayileşmiş ve kişi başına düşen gelir düzeyinin yüksek alan İstanbul, İzmir, Mersin, Adana gibi batı illere doğru yöneldiği görülmektedir. 2008-2015 sürecinde İstanbul'un diğer illerden aldığı net göç verileri irdelendiğinde; net göç verileri pozitif yönlü olan illerin Karadeniz, Güneydoğu Anadolu Bölgesi ve Doğu Anadolu Bölgesi'nde yer aldığı görülmektedir. Türkiye'de göçlerin coğrafi dağılımı ve yönü, bir anlamda, göç olgusunun sosyoekonomik nedenlerine ortaya koymaktadır.

2000-2007 döneminde, İstanbul'un nüfusunun 12.573.836'ya ulaştığı tespit edilmiştir. İstanbul'da ikamet eden bu nüfusun sadece 2.167.572'si İstanbul nüfusuna kayıtlı olduğu görülmektedir. 2000-2007 döneminde, arasında geçen 7 yıllık süreçte, İstanbul nüfusuna Bursa ilinin toplam nüfusu kadar yeni nüfus eklenmiştir. 2007-2008 döneminde, Türkiye'nin net göç alan iller sıralandığında, Bursa ili gerek kişi sayısı gerekse net göç hızı bakımından birinci sırada yer alırken; İstanbul ikinci sırada yer almaktadır.

Tablo 71: İstanbul'un Net Göç Verileri (2008-2015)

2008-2015 Döne Net Göç Verileri								
İL	2007-2008	2008-2009	2009-2010	2010-2011	2011-2012	2012-2013	2013-2014	2014-2015
Adana	2,915	1,525	3,507	4,605	3,845	3,61	2,997	3,101
Adıyaman	2,705	1,895	2,235	3,305	3,76	3,486	2,507	1,859
Afyonk.	806	515	1,062	1,183	-257	349	438	478
Ağrı	4,204	3,61	2,62	3,289	4,644	4,737	4,704	4,647
Aksaray	881	537	1,458	1,239	903	748	438	249
Amasya	1,917	869	1,153	1,216	383	1,246	511	349
Ankara	1,995	232	3,496	4,018	2,925	2,842	674	246
Antalya	-3,905	-889	-383	1,072	502	254	-1,348	-1,75
Ardahan	1,188	1,595	1,657	1,319	732	1,472	1,421	1,186
Artvin	37	84	224	3	-32	-140	-399	355
Aydın	-62	685	779	1,184	381	297	-1,866	-116
Balıkesir	-2,191	-333	-361	332	-514	-583	-9,963	3,536
Bartın	-1,088	-263	754	730	215	181	550	71
Batman	1,366	-820	392	1,67	2,528	1,478	1,134	843
Bayburt	423	609	410	456	348	-126	-3,303	2,06
Bilecik	-273	-64	12	153	-922	-254	-143	-328
Bingöl	971	876	1,013	918	1,387	678	1,461	1,48
Bitlis	1,854	1,226	1,459	2,409	2,48	2,158	2,601	2,057
Bolu	22	-787	323	159	-1,146	198	-106	-627
Burdur	101	208	81	182	-242	-57	172	60
Bursa	-2,045	399	905	2,342	1,23	384	-767	-1,769
Çanakkale	-1,048	-385	-230	-152	-3,07	-1,874	-3,861	-7
Çankırı	-1,502	-3,75	1,934	1,463	-3,503	-2,554	2,687	1,456
Çorum	742	877	774	784	627	-338	493	399
Denizli	350	500	776	918	275	480	213	191
Diyarbakır	4,097	1,973	2,983	2,96	3,828	3,281	2,718	4,275
Düzce	-1,019	-1,001	-123	-257	-392	-188	-265	-758
Edirne	686	-1,361	594	-60	-1,606	-113	-483	-1,258
Elazığ	1,091	1,194	986	1,272	874	-264	1,659	921
Erzincan	-1,28	951	-159	585	507	-358	-1,599	2,135
Erzurum	6,604	4,058	4,062	3,421	4,623	5,384	3,807	5,23
Eskişehir	-258	89	700	563	82	470	-5	-118
Gaziantep	756	1,128	1,201	1,428	1,074	1,248	845	1,351
Giresun	-1,956	2,241	1,981	937	-508	-3,576	-3,708	4,047
Gümüşhane	-1,016	262	792	335	-878	-1,974	-474	-845
Hakkâri	-542	-76	-83	-175	593	280	422	598
Hatay	1,602	1,353	1,382	2,62	2,354	3,1	1,715	2,119
Iğdır	939	1,081	1,122	1,081	1,291	1,481	1,114	1,128
İsparta	-630	311	635	700	-357	391	227	276
İzmir	844	1,864	4,09	5,664	2,724	2883	-2,445	-570

Kaynak: TÜİK ADNKS 2007-2011 Göç verileri derlenerek hazırlanmıştır.

Tablo 71'in devamı

2008-2011 Döne Net Göç Verileri								
İL	2007-2008	2008-2009	2009-2010	2010-2011	2011-2012	2012-2013	2013-2014	2014-2015
K.Maraş	-203	1,013	960	1,873	1,643	1,269	864	1,123
Karabük	-241	285	277	267	-1,059	-480	-91	-686
Karaman	-104	243	361	432	84	34	207	75
Kars	2,519	2,511	2,541	2,541	2,583	3,044	3,309	2,886
Kastamonu	-1,092	940	688	798	37	-4,447	770	-2,759
Kayseri	299	540	824	1,484	954	832	-77	266
Kırıkkale	268	30	368	392	269	285	317	266
Kırklareli	-688	-312	-874	-354	-1,545	-811	-1,206	-2,125
Kırşehir	592	200	292	406	161	153	176	81
Kilis	-35	59	79	158	203	163	9	-23
Kocaeli	-4,947	-3,259	-1,948	-1,127	-4,331	-4,623	-9,34	-13,32
Konya	798	1,048	2,319	1,742	1,319	1,439	806	409
Kütahya	1,348	938	1,059	673	-683	553	542	357
Malatya	780	801	2,833	2,316	2,211	2,592	2,161	1,469
Manisa	480	807	1,176	1,692	640	965	648	155
Mardin	5,205	6,428	2,291	2,489	2,776	2,213	2,324	3,934
Mersin	1,28	1,075	1,919	2,73	2,516	2,086	1,23	2,099
Muğla	-1,993	-263	-875	-523	-743	-794	-7,145	-258
Muş	4,378	3,533	2,775	2,584	3,877	4,254	3,866	3,822
Nevşehir	1,175	856	1,037	907	634	810	438	412
Niğde	100	1,718	1,736	1,836	1,296	619	1,732	884
Ordu	366	-544	5,612	5,441	-17,512	8,96	6,008	-497
Osmaniye	229	-19	277	773	262	445	438	499
Rize	-450	1,611	1	548	834	-1,389	-417	1,519
Sakarya	-1,076	-1,035	746	-567	-2,658	-1,42	-1,411	-3,092
Samsun	281	740	3,851	4,074	2,454	1,009	988	-74
Siirt	1,329	1,308	1,916	2,009	2,357	1,558	1,565	2,36
Sinop	-634	-412	-670	17	481	-2,378	227	219
Sivas	2,166	515	1,846	2,054	407	-268	-855	4,433
Şanlıurfa	1,385	801	1,274	1,271	2,17	2,272	1,759	2,19
Şırnak	795	605	-42	51	530	187	245	1,418
Tekirdağ	-11,171	-4,874	-3,842	-4,515	-7,069	-6,087	-10,435	-12,069
Tokat	1,594	-713	10,126	2,434	-5,484	13,937	1,049	3,993
Trabzon	-1,701	-5,583	3,893	8,622	1,981	707	-1,25	2,267
Tunceli	-304	125	-142	78	-105	-363	-150	39
Uşak	172	397	192	352	61	57	189	-23
Van	5,034	2,656	3,775	14,229	4,002	5,808	7,618	7,67
Yalova	-4,101	-780	969	344	-913	-2,246	-1,187	-663
Yozgat	2,737	965	2,414	2,114	1,636	1,911	1,536	1,386
Zonguldak	-176	10,724	3,337	3,266	2,497	2,748	2,106	1,344

Kaynak: TÜİK ADNKS 2012-2015 Göç verileri derlenerek hazırlanmıştır.

TÜİK verilerine göre 2009-2010 döneminde 81 ilin 56'sı net göç verirken; 25 il net göç almıştır. Bu durum Türkiye'de nüfusun belirli şehirlerde yoğunlaştığını

göstermektedir. Türkiye’de bir yılda 2.000.360 kişi göç etmiştir. Göç alan iller arasında sosyoekonomik gelişmişliği daha yüksek olan büyük şehirlerin ön plana çıktığı görülmektedir. Göç alan iller arasında İstanbul ilk sırada yer alırken Ankara ve Antalya İstanbul’u takip eden iller olmuştur. 2009-2010 döneminde, 439.515 kişi İstanbul’a yerleşirken, İstanbul’un diğer illere verdiği göç ise, 336.932 kişidir. Böylece, İstanbul’un net göç rakamı 102.583 olduğu tespit edilmiştir.

2010-2011 döneminde, Türkiye’de, toplam 2.420.181 kişi göç etmiştir. Bu dönemde 81 ilin 58’i net göç verirken; 22’si göç almıştır. Bu dönemde en çok dikkat çeken il Van olmuştur. Bu süreçte depremle sarsılan Van ilinin toplam nüfusu 1.022.532’dir. 2010-2011 döneminde, 72.273 kişi Van ilinden başka şehirlere göç ederken, 23.415 kişi Van’a göç etmiştir. Burada asıl dikkat çeken nokta ise, Van ilinin diğer illere verdiği net göçün 14.229’u İstanbul’a yerleşmiştir. Bu dönemde Van ili, İstanbul’un en çok göç aldığı il olup toplam net göç miktarının %10,99’u Van ilinden alınmıştır.

2008-2011 döneminde, İstanbul’un iller bazında net göç verileri irdelendiğinde;2007-2008 döneminde net göç verileri negatif yönlü olan Bursa, Çankırı, Trabzon gibi bazı illerin net göç verilerinin pozitif değere dönüştüğü görülmektedir. Bu dönemde en çok dikkat çeken iller Kocaeli, Tekirdağ, Çanakkale, Muğla, Kırıkkale, Hakkâri, Düzce illerinin net göç yönü sürekli negatif yönlüdür. 2008-2011 döneminde İstanbul’un net göç verileri pozitif olan illerin genellikle dönemler itibariyle dalgalı bir grafik yapısı ortaya koyarken; İzmir, Manisa illerinin İstanbul’a verdiği net göç verileri pozitif değere sahip olup sürekli yükseldiği görülmektedir.

Türkiye’de net göç verileri negatif yönlü illerin sayısının ise yıllar itibariyle giderek azaldığı görülmektedir. 2007-2008 döneminde, göç verileri negatif yönlü illerin sayısı 30 iken; 2008-2009 döneminde, ise 13’e düşmüştür. 2009-2010 döneminde, net göç verileri negatif yönlü illerin sayısı 13 iken; 2010-2011 döneminde net göç verileri negatif yönlü olan il sayısı 9’a düşmüştür. 2011-2012 yılında Türkiye’de toplam 2.317.814 kişi bir şehirden başka bir şehre göç etti. Şehirlerden 45’i net göç verileri negatif yönlü iken; 36’sı ise net göç verileri pozitif yönlüdür. Bu dönemde, İstanbul net göç alan iller arasında, İstanbul ilk sırada yer almaktadır. İstanbul’u Ankara, İzmir ve Antalya şehirleri izlemektedir. 2011-2012

döneminde, 384.535 kişi İstanbul'a göç ederken; 354.074 kişi de İstanbul'dan başka şehirlere göç etmiştir. İstanbul net göç miktarı ise, 30.461 ile iller sıralamasında ilk sırada yer almaktadır. Bu dönemde net göç hızı yüzde 2,2 olarak tespit edilen İstanbul'un toplam nüfusu 13.854.740 kişiye ulaşmıştır.

2012-2013 döneminde, Türkiye'de kişi bazında en fazla göç alan il yine İstanbul olmuştur. Bu dönemde TÜİK verilerine göre toplam 14.160.467 kişinin yaşadığı İstanbul'da nüfusun sadece 2.167.572'si İstanbul nüfusuna kayıtlı olduğu görülmektedir. 2012-2013 döneminde 81 ilin 47'si net göç verirken; 34 il net göç almıştır. Bu dönemde İstanbul diğer illerden 437.922 kişi göç alırken; 371.601 kişi ise diğer illere göç vermiştir. 2012-2013 döneminde, İstanbul'un net göç rakamı 66.321 olarak kayıtlara geçmiştir.

2013-2014 döneminde,, Türkiye'de toplam 2.681.257 kişinin göç etmiştir. İller arasında en fazla göçü 438.998 ile İstanbul almıştır İstanbul 424.662 kişi İstanbul'dan diğer illere göç etmiştir. Bu dönemde İstanbul'un net göç rakamı ise, 14.336 kişi olmuştur. Türkiye'de 2014-2015 yılında nüfusun %3,45'i göç etmiştir. 2014-2015 döneminde, 81 ilin 50'si net göç verdi, 31'i net göç almıştır. Göç alan iller arasında ilk sırada yer alan İstanbul'a 2014-2015 döneminde, 453.407 kişi göç ederken; 402.864 kişi İstanbul'dan diğer illere göç etmiştir. Bu dönemde İstanbul'un net göç rakamı 50.543 kişi olarak tespit edilmiştir. 2012-2015 dönemi net göç verileri irdelendiğinde; Kocaeli, Tekirdağ, Kırklareli, Yalova, Muğla, Bilecik, Çanakkale, Çankırı, Gümüşhane, Edirne, Düzce, Karabük illerinin net göç yönü sürekli negatif yönlüdür. 2008-2011 dönemi ile 2012-2015 dönemi İstanbul'un net göç verileri karşılaştırıldığında 2012-2015 döneminde İstanbul'un diğer illere verdiği göçün giderek yükseldiği görülmektedir. İstanbul'a net göç veren iller sıralamasında Diyarbakır, Erzurum, Ağrı, Adıyaman, Muş, Kars, Adana, Bitlis, Mardin, Mersin illerinin ilk sıralarda yer aldığı görülmektedir. Yani Bölgeler bazında değerlendirildiğinde; İstanbul'a en çok göç veren Bölgelerin Güneydoğu Anadolu ve Doğu Anadolu Bölgeleri olduğu görülmektedir.

5.3.3.3.1. İstanbul'da 2007-2008 Döneminde Net Göç

İstanbul'un net göç miktarının dönemler itibariyle giderek düştüğü görülmektedir. 1985-1990 döneminde İstanbul'un net göç miktarı 656.677 kişi olarak tespit edilmiş olup İstanbul'un net göç miktarının en yüksek olduğu dönemi oluşturmaktadır. 1995-2000 döneminde ise İstanbul'un net göç miktarı 407.448'e düşerken; 2008-2015 yılları arasında İstanbul'un net göç miktarı 121.782 kişiye düşmüştür. İstanbul'un net göç miktarının giderek düştüğü görülmektedir.

Herhangi bir yerin aldığı göç ile verdiği göç arasındaki fark; net göç miktarını belirlemektedir. 2007-2008 yılında İstanbul'un diğer illere verdiği toplam göç miktarı 348.193 kişiyken; İstanbul'un diğer illerden aldığı göç ise, 374.868 kişidir. Bu dönemde İstanbul'un net göç miktarı ise, 26.675 kişidir. Ayrıca, net göç miktarı verilerinin yorumlanmasında göç verilerinin pozitif yönlü olması ya da negatif yönlü olması sonuçların doğrudan etkilemektedir.

2007-2008 yılında İstanbul'un net göç verileri pozitif olan 49 il bulunurken; net göç verileri negatif olan 31 il bulunmaktadır. Bu dönemde İstanbul'un net göç miktarı pozitif olan iller arasında Erzurum %24,76 oranıyla ilk sırada yer almaktadır. 2007-2008 yılında (Mardin %19,51), (Van %18,87), (Muş %16,41), (Ağrı %15,76), (Diyarbakır %15,36), (Adana %10,93), (Yozgat %10,26) ve (Adıyaman %10,14) illeri İstanbul'un %10'luk oran dilimi üzerinde göç aldığı iller olarak sıralanmaktadır. (Kars %9,44), (Sivas %8,12), (Ankara %7,48), (Amasya %7,19), (Bitlis %6,9), (Hatay %6,01), (Tokat %5,98), (Şanlıurfa %5,19), (Batman %5,12) ve (Kütahya %5,05) oranıyla İstanbul'un %5'lik oran üzerinde net göç aldığı iller olarak sıralanmaktadır.

Bu dönemde İstanbul'un net göç miktarı negatif olan iller arasında ise; (Tekirdağ %-241,88) ilk sırada yer alırken; (Kocaeli %-18,55) ikinci sıradır. (Yalova %-15,37), (Antalya %-14,64), (Balıkesir %-8,21), (Bursa %-7,67), (Muğla %-7,47), (Giresun %-7,34), (Trabzon %-6,38), (Çankırı %-5,63) illeri İstanbul'un %-5'lik oran üzerinde net göç veren iller olarak sıralanmaktadır. (Erzincan %-4,80), (Kastamonu %-4,09), (Bartın %-4,08), (Sakarya %-4,03), (Çanakkale %-3,93), (Düzce %-3,82) ve (Gümüşhane %-3,81) İstanbul'un %-3'lük oran üzerinde göç aldığı iller olarak sıralanmaktadır.

Tablo 72: İstanbul'un Net Göç Verilerinin Toplam İçindeki Oranları % (2007-2008)

2007-2008 Net Göç					
İller	Net göç	Net göç oranı %	İller	Net göç	Net göç oranı %
Erzurum	6.604	24,76	Kayseri	299	1,12
Mardin	5.205	19,51	Samsun	281	1,05
Van	5.034	18,87	Kırıkkale	268	1,00
Muş	4.378	16,41	Osmaniye	229	0,86
Ağrı	4.204	15,76	Uşak	172	0,64
Diyarbakır	4.097	15,36	Burdur	101	0,38
Adana	2.915	10,93	Niğde	100	0,37
Yozgat	2.737	10,26	Artvin	37	0,14
Adıyaman	2.705	10,14	Bolu	22	0,08
Kars	2.519	9,44	Kilis	-35	-0,13
Sivas	2.166	8,12	Aydın	-62	-0,23
Ankara	1.995	7,48	Karaman	-104	-0,39
Amasya	1.917	7,19	Zonguldak	-176	-0,66
Bitlis	1.854	6,95	K.Maraş	-203	-0,76
Hatay	1.602	6,01	Karabük	-241	-0,90
Tokat	1.594	5,98	Eskişehir	-258	-0,97
Şanlıurfa	1.385	5,19	Bilecik	-273	-1,02
Batman	1.366	5,12	Tunceli	-304	-1,14
Kütahya	1.348	5,05	Rize	-450	-1,69
Siirt	1.329	4,98	Hakkâri	-542	-2,03
Mersin	1.280	4,80	Isparta	-630	-2,36
Ardahan	1.188	4,45	Sinop	-634	-2,38
Nevşehir	1.175	4,40	Kırklareli	-688	-2,58
Elazığ	1.091	4,09	Gümüşhane	-1.016	-3,81
Bingöl	971	3,64	Düzce	-1.019	-3,82
Iğdır	939	3,52	Çanakkale	-1.048	-3,93
Aksaray	881	3,30	Sakarya	-1.076	-4,03
İzmir	844	3,16	Bartın	-1.088	-4,08
Afyonk.	806	3,02	Kastamonu	-1.092	-4,09
Konya	798	2,99	Erzincan	-1.280	-4,80
Şırnak	795	2,98	Çankırı	-1.502	-5,63
Malatya	780	2,92	Trabzon	-1.701	-6,38
Gaziantep	756	2,83	Giresun	-1.956	-7,33
Çorum	742	2,78	Muğla	-1.993	-7,47
Edirne	686	2,57	Bursa	-2.045	-7,67
Kırşehir	592	2,22	Balıkesir	-2.191	-8,21
Manisa	480	1,80	Antalya	-3.905	-14,64
Bayburt	423	1,59	Yalova	-4.101	-15,37
Ordu	366	1,37	Kocaeli	-4.947	-18,55
Denizli	350	1,31	Tekirdağ	-11.171	-41,88

Kaynak: TÜİK ADNKS 2007-2008 Göç verileri derlenerek hazırlanmıştır

2007-2008 yılında İstanbul'un net göç verilerinin analizinde Güney Doğu Anadolu Bölgesi'nde bulunan illerin hiçbirinin İstanbul ile ilgili net göç verilerinin negatif yönlü olmaması en çok dikkat çeken noktalardan biridir. Doğu Anadolu Bölgesi illerinden ise, Hakkâri ve Tunceli illerinin İstanbul ile ilgili net göç verileri negatif yönlüdür. İstanbul'un net göç verileri negatif yönlü olan; Marmara

Bölgesi'nde bulunan Tekirdağ, Kocaeli, Yalova Balıkesir, Bursa illeri dikkat çekmektedir. Ayrıca, Karadeniz Bölgesi, Ege Bölgesi illerinin de net göç verileri negatif olarak ön plana çıkmaktadır. İstanbul'un çevresindeki illerin sanayileşmesi ve gelişmesiyle birlikte yeni iş imkânları doğurmuştur. Bu durum İstanbul'un nüfus baskısını kısmen de olsa azatlığı söylenebilir.

5.3.3.3.2. İstanbul'da 2008-2009 Döneminde Net Göç

2008-2009 döneminde, İstanbul'un toplam nüfusu 12.915.158 kişiye ulaşmıştır. 2007-2008 döneminde ise İstanbul'un toplam nüfusu 12.697.164 kişidir. Aradan geçen bir yıllık süreçte İstanbul'un toplam nüfusu 217.994 kişi artmıştır. 2007-2008 döneminde, İstanbul'un toplam net göç miktarı 26.675 kişiyken; 2008-2009 döneminde 39.481 kişiye çıkmıştır. Aradan geçen bir yıllık süreçte İstanbul'un net göç verileri 12.806 kişi artmıştır. 2008-2009 döneminde, İstanbul'un net göç rakamları pozitif yönlü olan illerin sıralamasında; Mardin %16,28 ile ilk sırada yer alırken; Erzurum %10,28 ile ikinci sırada yer almaktadır. (Ağrı %9,14), (Muş %8,95), (Van %6,73), (Kars %6,36), (Giresun %5,68), (Diyarbakır %5,00) illerinden İstanbul'a yaşanan net göç miktarı pozitif değere sahip olan ve %5'lik oran diliminin üzerinde bulunan iller olarak sıralanmaktadır. Bu dönemde net göç verileri pozitif yönlü olan illerin genellikle Doğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan iller olduğu görülmektedir.

2008-2009 döneminde, İstanbul'un net göç rakamları negatif yönlü olan illerin sıralamasında; Trabzon %-14,14 net göç oranı ile ilk sırada yer alırken; Tekirdağ %-12,35 net göç oranı ile ikinci sırada yer almaktadır. (Çankırı %-9,50), (Kocaeli %-8,25), (Edirne %-3,45), (Sakarya %-2,62), (Düzce %-2,54), (Antalya %-2,25), (Batman %-2,08), (Bolu %-1,99), (Yalova %-1,98), (Tokat %1,81), (Ordu %1,38) ve (Sinop %1,34) illeri ise %-1'lik oran diliminde yer alan iller olarak sıralanmaktadır.

Tablo 73: İstanbul'un net göç verilerinin Toplam İçindeki Oranları % (2008-2009)

2008-2009 Net Göç Verileri					
İller	Net göç	Net göç oranı %	İller	Net göç	Net göç oranı %
Mardin	6.428	16,28	Aksaray	537	1,36
Erzurum	4.058	10,28	Afyonk.	515	1,30
Ağrı	3.610	9,14	Sivas	515	1,30
Muş	3.533	8,95	Denizli	500	1,27
Van	2.656	6,73	Bursa	399	1,01
Kars	2.511	6,36	Uşak	397	1,01
Giresun	2.241	5,68	Isparta	311	0,79
Diyarbakır	1.973	5,00	Karabük	285	0,72
Adıyaman	1.895	4,80	Gümüşhane	262	0,66
İzmir	1.864	4,72	Karaman	243	0,62
Niğde	1.718	4,35	Ankara	232	0,59
Rize	1.611	4,08	Burdur	208	0,53
Ardahan	1.595	4,04	Kırşehir	200	0,51
Adana	1.525	3,86	Tunceli	125	0,32
Zonguldak	1.509	3,82	Eskişehir	89	0,23
Hatay	1.353	3,43	Artvin	84	0,21
Siirt	1.308	3,31	Kilis	59	0,15
Bitlis	1.226	3,11	Kırıkkale	30	0,08
Elazığ	1.194	3,02	Osmaniye	-19	-0,05
Gaziantep	1.128	2,86	Bilecik	-64	-0,16
Iğdır	1.081	2,74	Hakkari	-76	-0,19
Mersin	1.075	2,72	Bartın	-263	-0,67
Konya	1.048	2,65	Muğla	-263	-0,67
K.Maraş	1.013	2,57	Kırklareli	-312	-0,79
Yozgat	965	2,44	Balıkesir	-333	-0,84
Erzincan	951	2,41	Çanakkale	-385	-0,98
Kastamonu	940	2,38	Sinop	-412	-1,04
Kütahya	938	2,38	Ordu	-544	-1,38
Çorum	877	2,22	Tokat	-713	-1,81
Bingöl	876	2,22	Yalova	-780	-1,98
Amasya	869	2,20	Bolu	-787	-1,99
Nevşehir	856	2,17	Batman	-820	-2,08
Manisa	807	2,04	Antalya	-889	-2,25
Malatya	801	2,03	Düzce	-1.001	-2,54
Şanlıurfa	801	2,03	Sakarya	-1.035	-2,62
Samsun	740	1,87	Edirne	-1.361	-3,45
Aydın	685	1,74	Kocaeli	-3.259	-8,25
Bayburt	609	1,54	Çankırı	-3.750	-9,50
Şırnak	605	1,53	Tekirdağ	-4.874	-12,35
Kayseri	540	1,37	Trabzon	-5.583	-14,14

Kaynak: TÜİK ADNKS 2008-2009 Göç verileri derlenerek hazırlanmıştır.

Net göç değeri negatif olan 21 ilin dokuzu Marmara Bölgesi'nde yer almaktadır. Tekirdağ, Kocaeli, Edirne, Sakarya, Düzce, Yalova, Çanakkale, Balıkesir, Bilecik olarak sıralanan bu illerin hızlı bir sanayileşme süreci yaşadığı bilinmektedir. İstanbul'da yoğunlaşan sanayi tesislerinin bu illere doğru kayması,

Aynı zaman da İstanbul'da yığılan nüfusun bu illere kaymasını sağlamaktadır. Sonuç olarak kısmen de olsa İstanbul'un artış hızında bir düşüş yaşanmaktadır.

2000 sonrası dönemde İstanbul'un göç verdiği iller arasında yer almaya başlayan Adana ve Mersin illeri; Güneydoğu Anadolu ve Doğu Anadolu Bölgeleri'nden yoğun şekilde göç almakta olup, akrabalık ve hemşericilik bağı dolayısıyla İstanbul'un bu bölgelerden aldığı göç için kısmen de olsa bir geri dönüş alanı olarak kullanıldığı değerlendirilmektedir. Doğu Anadolu Bölgesi'nde ise, Malatya, Erzurum, Van illeri ön plan çıkmaktadır.

5.3.3.3.3. İstanbul'da 2009-2010 Döneminde Net Göç

2009-2010 döneminde, İstanbul'un net göç miktarı 102.583 kişiyken 2008-2009 yılında İstanbul'un net göç miktarı ise, 39.481 kişi olup, iki dönem arasındaki fark 63.102 kişiye çıkmıştır. 2010'da İstanbul'un net göç miktarı Bayburt ilinin toplam nüfusu 74.412'den daha fazladır. Bu dönemde Türkiye genelinde illerin net göç verileri sıralandığında Tokat ilinin 15.565 kişi ile en fazla net göç veren şehir olduğu tespit edilmiştir.

2009-2010 döneminde, İstanbul'un göç analizlerine göre en fazla net göç miktarına sahip olan Tokat ilinin İstanbul'a verdiği net göç miktarı, 10.126 kişidir. İstanbul'un net göç miktarının yaklaşık %10 'u Tokat ilinden İstanbul'a gelmiştir. Yani Tokat ilinde gerçekleşen net göç miktarının 2/3'si İstanbul'a göç etmiştir. Bu dönemde, 2009-2010 döneminde net göç miktarı pozitif yönlü olan illerin sıralamasında; Tokat, Ordu, İzmir, Erzurum, Trabzon, Samsun, Van, Adana, Ankara, Zonguldak, Diyarbakır, Malatya, Muş, Ağrı, Kars, Yozgat, Konya, Mardin, Adıyaman ilk sıralarda yer almaktadır.

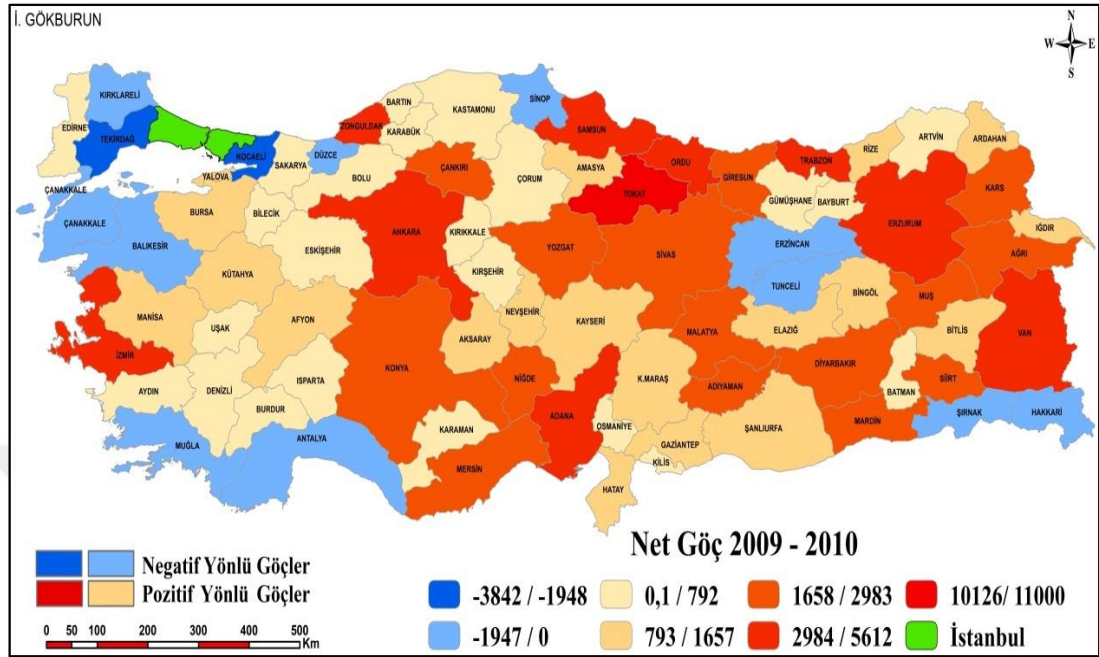
Net göç miktarı negatif yönlü olan iller ise; Tekirdağ, Kocaeli, Muğla, Kırklareli, Sinop, Antalya, Balıkesir, Çanakkale, Erzincan, Tunceli, Düzce, Hakkâri, Şırnak olarak sıralanmaktadır. 1980-2010 döneminde, İstanbul'un net göç verileri negatif yönlü sıralamasında ilk kez Tekirdağ ilinin ilk sırada yer aldığı görülmektedir. Bu durumun temel nedeni İstanbul'da konuşlanan sanayi sektörünün Batı Trakya bölümüne doğru kaymaya başlamasından kaynaklanmaktadır. Türkiye'de gelişmemiş bölgelerden sanayinin ve ekonomik gelişmişlik düzeyinin

yüksek olduğu, iş imkânlarının geniş olduğu illere yoğun bir göç yaşanmaktadır. Göçlerin yönü daha iyi yaşam şartları sunan ve istihdam olanakları sağlayan iller üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir.

Tablo 74: İstanbul'un net göç verilerinin Toplam İçindeki Oranları % (2009-2010)

2009-2010					
İller	Net göç	Net göç oranı %	İller	Net göç	Net göç oranı %
Tokat	10.126	9,87	Yalova	969	0,94
Ordu	5.612	5,47	K.Maraş	960	0,94
İzmir	4.090	3,99	Bursa	905	0,88
Erzurum	4.062	3,96	Kayseri	824	0,80
Trabzon	3.893	3,79	Gümüşhane	792	0,77
Samsun	3.851	3,75	Aydın	779	0,76
Van	3.775	3,68	Denizli	776	0,76
Adana	3.507	3,42	Çorum	774	0,75
Ankara	3.496	3,41	Bartın	754	0,74
Zonguldak	3.337	3,25	Sakarya	746	0,73
Dişarbakır	2.983	2,91	Eskişehir	700	0,68
Malatya	2.833	2,76	Kastamonu	688	0,67
Muş	2.775	2,71	Isparta	635	0,62
Ağrı	2.620	2,55	Edirne	594	0,58
Kars	2.541	2,48	Bayburt	410	0,40
Yozgat	2.414	2,35	Batman	392	0,38
Konya	2.319	2,26	Kırıkkale	368	0,36
Mardin	2.291	2,23	Karaman	361	0,35
Adıyaman	2.235	2,18	Bolu	323	0,31
Giresun	1.981	1,93	Kırşehir	292	0,28
Çankırı	1.934	1,89	Karabük	277	0,27
Mersin	1.919	1,87	Osmaniye	277	0,27
Siirt	1.916	1,87	Artvin	224	0,22
Sivas	1.846	1,80	Uşak	192	0,19
Niğde	1.736	1,69	Burdur	81	0,08
Ardahan	1.657	1,62	Kilis	79	0,08
Bitlis	1.459	1,42	Bilecik	12	0,01
Aksaray	1.458	1,42	Şırnak	-42	-0,04
Hatay	1.382	1,35	Hakkâri	-83	-0,08
Şanlıurfa	1.274	1,24	Düzce	-123	-0,12
Gaziantep	1.201	1,17	Tunceli	-142	-0,14
Manisa	1.176	1,15	Erzincan	-159	-0,15
Amasya	1.153	1,12	Çanakkale	-230	-0,22
Iğdır	1.122	1,09	Balıkesir	-361	-0,35
Afyonk.	1.062	1,04	Antalya	-383	-0,37
Kütahya	1.059	1,03	Sinop	-670	-0,65
Nevşehir	1.037	1,01	Kırklareli	-874	-0,85
Bingöl	1.013	0,99	Muğla	-875	-0,85
Rize	1.000	0,97	Kocaeli	-1.948	-1,90
Elazığ	986	0,96	Tekirdağ	-3.842	-3,75

Kaynak: TÜİK ADNKS 2009-2010 Göç verileri derlenerek hazırlanmıştır.



Harita 20: İstanbul'un net göç verileri (2009-2010)

2009-2010 döneminde, İstanbul'un net göç durumu yorumlanırken TÜİK verilerine yansımayan durumlar da göz önünde bulundurulmalıdır. Net göç miktarı -42 olan Şırnak ili ve net göç miktarı -83 olan Hakkâri illerinin özel bir durumu göz ardı edilmemelidir. Çünkü İstanbul'un verdiği göçler memur, subay ve eğitimli kitle olup özellikle resmi işlemler nedeniyle ikamet adresini yeni yerleştiği ile taşımak zorunluluğu bulunan kişilerden oluşmaktadır. Hakkâri ve Şırnak gibi illerden İstanbul'a gelen nüfusun ise vasıfsız olduğu; göç eden nüfusun sosyokültürel özelliklerinde görülmektedir. Ayrıca, Hakkâri ve Şırnak gibi illerden İstanbul'a gelen nüfusun bir kısmın ikamet adresini taşımadıkları bilinmektedir. 2009-2010 döneminde, İstanbul'un net göç değeri negatif yönlü olan Hakkâri ve Şırnak illerinin bu durumu bizi farklı sonuçlara götürebilmektedir. Bu noktada araştırma sahasında yapmış olduğumuz çalışmalarda; İstanbul'un aldığı göçlerin ADNK sistemi verilerinden çok daha fazla olduğuna dair izlenimler elde edilmiştir.

5.3.3.3.4. İstanbul'da 2010-2011 Döneminde Net Göç

Türkiye'de 2010-2011 döneminde 81 ilin 58'inde net göç verileri negatif yönlüdür. 22 ilde ise net göç verileri pozitif yönlüdür. Bu dönemde sa bir ilin ise, net göç verilerinin sabit kaldığı görülmektedir. 2010-2011 yılında, İstanbul 450.445 kişi göç alırken; 328.663 kişi göç vermiştir. Bir önceki döneme göre İstanbul'un net göç miktarı 19.145 kişi artmış olup, toplam net göç miktarı 121.782 kişidir.

2010-2011 yılında İstanbul'un net göç hızı yüzde 7,8 olarak tespit edilmiştir. Bu rakam yuvarlandığı zaman İstanbul ilinin net göç hızı %9 olup, bir başka ifade ile 2010-2011 yılında Türkiye'de göç eden her 1000 kişiden 9'u İstanbul iline yerleşmiştir. Bu dönemde İstanbul'un aldığı net göç miktarının %10,99 Van ilinden geldiği görülmektedir.

Bu dönemde Türkiye genelinde net göç hızının en yüksek olduğu il, %4,6 ile Van ili olmuştur. 2011'de depremle sarsılan Van ilinin toplam nüfusu 1.022.532 iken; 72.273 kişi başka şehirlere göç etmiş olup, göç eden bu nüfusun 14.226'u İstanbul'a yerleşmiştir. Türkiye'de 80 ilin 71'i İstanbul'a net göç verileri pozitif yönlü iken; 9 ilin net göç verileri negatif yönlüdür. İstanbul'un net göç verileri negatif yönlü olan 9 ilin 7'si Marmara Bölgesi'nde yer aldığı görülmektedir. Akdeniz Bölgesi'nde Muğla ili, Doğu Anadolu Bölgesi'nde ise, Hakkâri ili net göç verileri negatif yönlü olan iller arasında yer almaktadır. İstanbul'un net göç verileri negatif yönlü iller arasında Tekirdağ -4.515 kişi ile ilk sırada yer alırken; Kocaeli -1.127 kişi ile ikinci sırada bulunmaktadır.

2010-2011 yılında Türkiye genelinde ilin toplam nüfusuna oranla net göç artışı en yüksek olan Tekirdağ ilidir. Toplam 42.265 kişi net göç alan Tekirdağ ili aldığı net göçün 4.515'ini İstanbul'dan almıştır. Bir başka ifadeyle Tekirdağ ili aldığı net göçün 1/8'ini İstanbul ilinden aldığı tespit edilmiştir. Göç alan iller arasında ekonomik gelişmişliği daha yüksek olan büyük şehirler başı çekerken, net göç miktarı bakımında her zaman olduğu gibi İstanbul ilk sırada yer almaktadır. İstanbul'u, Ankara ve Antalya izlemektedir.

Tablo 75: İstanbul'un net göç verilerinin Toplam İçindeki Oranları % (2010-2011)

2010-2011					
TOPLAM	121782	100,00	TOPLAM	121782	100,00
İller	Net göç	Net göç oranı %	İller	Net göç	Net göç oranı %
Van	14.229	11,68	Antalya	1.072	0,88
Trabzon	8.622	7,08	Giresun	937	0,77
İzmir	5.664	4,65	Bingöl	918	0,75
Ordu	5.441	4,47	Denizli	918	0,75
Adana	4.605	3,78	Nevşehir	907	0,74
Samsun	4.074	3,35	Kastamonu	798	0,66
Ankara	4.018	3,30	Çorum	784	0,64
Erzurum	3.421	2,81	Osmaniye	773	0,63
Adıyaman	3.305	2,71	Bartın	730	0,60
Ağrı	3.289	2,70	Isparta	700	0,57
Zonguldak	3.266	2,68	Kütahya	673	0,55
Diýarbakır	2.960	2,43	Erzincan	585	0,48
Mersin	2.730	2,24	Eskişehir	563	0,46
Hatay	2.620	2,15	Rize	548	0,45
Muş	2.584	2,12	Bayburt	456	0,37
Kars	2.541	2,09	Karaman	432	0,35
Mardin	2.489	2,04	Kırşehir	406	0,33
Tokat	2.434	2,00	Kırıkkale	392	0,32
Bitlis	2.409	1,98	Uşak	352	0,29
Bursa	2.342	1,92	Yalova	344	0,28
Malatya	2.316	1,90	Gümüşhane	335	0,28
Yozgat	2.114	1,74	Balıkesir	332	0,27
Sivas	2.054	1,69	Karabük	267	0,22
Siirt	2.009	1,65	Burdur	182	0,15
K.Maraş	1.873	1,54	Bolu	159	0,13
Niğde	1.836	1,51	Kilis	158	0,13
Konya	1.742	1,43	Bilecik	153	0,13
Manisa	1.692	1,39	Tunceli	78	0,06
Batman	1.670	1,37	Şırnak	51	0,04
Kayseri	1.484	1,22	Sinop	17	0,01
Çankırı	1.463	1,20	Artvin	3	0,00
Gaziantep	1.428	1,17	Edirne	-60	-0,05
Ardahan	1.319	1,08	Çanakkale	-152	-0,12
Elazığ	1.272	1,04	Hakkâri	-175	-0,14
Şanlıurfa	1.271	1,04	Düzce	-257	-0,21
Aksaray	1.239	1,02	Kırklareli	-354	-0,29
Amasya	1.216	1,00	Muğla	-523	-0,43
Aydın	1.184	0,97	Sakarya	-567	-0,47
Afyonk.	1.183	0,97	Kocaeli	-1.127	-0,93
İğdir	1.081	0,89	Tekirdağ	-4.515	-3,71

Kaynak: TÜİK ADNKS 2010-2011 Göç verileri derlenerek hazırlanmıştır.

2010-2011 yılında net göç verileri negatif yönlü olan Sakarya -567, Muğla - 523, Kırklareli-354, Düzce-275, Hakkâri-175, Çanakkale-152, Edirne-60 illerine dair tespit edilen net göç miktarı İstanbul'un göç verilerine dair önemsiz rakamlardır. Ancak net göç verileri negatif yönlü iller giderek artması İstanbul'un diğer illere göç

vermesi ve il nüfusunun kısmen düşmesi bakımından oldukça önemlidir. Bu noktada Türkiye’de sanayileşme ve sosyoekonomik yapı bakımında bölgeler arasında büyük farklılıkların olduğu bilinmektedir. Türkiye’de gelir seviyes en yüksek olan Marmara Bölgesi, kalkınmış bölge olarak algılanması nedeniyle göçlerin giderek yoğunlaşmasına neden olmaktadır.

5.3.3.3.5. İstanbul’da 2011-2012 Döneminde Net Göç

2011-2012 döneminde 384.535 kişi İstanbul’a göç ederken; 354.074 kişi İstanbul’dan ayrılarak, başka şehirlere göç etmiştir. Bu dönemde. İstanbul 30.461 net göç miktarı ile Türkiye geneli illerin net göç rakamlarının sıralamasında ilk sırada yer almaktadır. Aynı zaman da İstanbul alınan ve verilen göç sıralamasında da ilk sırada yer aldığı görülmektedir. Bu dönemde İstanbul’un aldığı toplam göç miktarı düşerken; verdiği toplam göç miktarı ise yükselmiştir.

Bu dönemde İstanbul’un net göç hızı ise, %2,2 belirlenmiştir. Alınan net göçün toplam nüfusa oranı olarak hesaplanan net göç hızlarına göre Türkiye genelinde illerin sıralamasında, İstanbul ilk sıralarda yer almamaktadır. 2011-2012 yılında için net göç hızı İstanbul’dan yüksek 30 il bulunmaktadır. Ancak, rakamsal olarak bakıldığında söz konusu bu dönemde en fazla göçü, tüm zamanlarda olduğu gibi İstanbul almıştır. 13.854.740 kişinin yaşadığı İstanbul’un net göç hızı önceki dönemlere göre bir miktar azalsa da sayısal olarak Türkiye genelinde en fazla insanın göç ettiği şehir yine İstanbul olmuştur.

2011-2012 döneminde, İstanbul’un diğer illerle ilgili net göç verileri analiz edildiğinde; 56 ilin net göç verileri pozitif değere sahip iken; 24 ilin net göç verilerinin negatif değere sahip olduğu görülmektedir. Bu dönemde İstanbul’a en fazla net göç veren il Ağrı %1,52 ili olmuştur. Net göç verileri pozitif olan illerin Coğrafi dağılımına bakıldığında Doğu Anadolu Bölgesi’nde bulunan (Ağrı %15,25), (Erzurum %15,18), (Van %13,14), (Muş %12,73), (Kars %8,48), (Bitlis %8,14), (Malatya %7,26) illeri İstanbul’a en fazla net göç veren illerin sıralamasında ilk sıralarda yer aldığı görülmektedir.

Tablo 76: İstanbul'un net göç verilerinin Toplam İçindeki Oranları % (2011-2012)

2011-2012					
İller	Net göç	Net göç oranı %	İller	Net göç	Net göç oranı %
Ağrı	4.644	15,25	Antalya	502	1,65
Erzurum	4.623	15,18	Sinop	481	1,58
Van	4.002	13,14	Sivas	407	1,34
Muş	3.877	12,73	Amasya	383	1,26
Adana	3.845	12,62	Aydın	381	1,25
Diyarbakır	3.828	12,57	Bayburt	348	1,14
Adıyaman	3.760	12,34	Denizli	275	0,90
Ankara	2.925	9,60	Kırıkkale	269	0,88
Mardin	2.776	9,11	Osmaniye	262	0,86
İzmir	2.724	8,94	Bartın	215	0,71
Kars	2.583	8,48	Kilis	203	0,67
Batman	2.528	8,30	Kırşehir	161	0,53
Mersin	2.516	8,26	Karaman	84	0,28
Zonguldak	2.497	8,20	Eskişehir	82	0,27
Bitlis	2.480	8,14	Uşak	61	0,20
Samsun	2.454	8,06	Kastamonu	37	0,12
Siirt	2.357	7,74	Artvin	-32	-0,11
Hatay	2.354	7,73	Tunceli	-105	-0,34
Malatya	2.211	7,26	Burdur	-242	-0,79
Şanlıurfa	2.170	7,12	Afyonkarahisar	-257	-0,84
Trabzon	1.981	6,50	Isparta	-357	-1,17
Kahramanmaraş	1.643	5,39	Düzce	-392	-1,29
Yozgat	1.636	5,37	Giresun	-508	-1,67
Bingöl	1.387	4,55	Balıkesir	-514	-1,69
Konya	1.319	4,33	Kütahya	-683	-2,24
Niğde	1.296	4,25	Muğla	-743	-2,44
Iğdır	1.291	4,24	Gümüşhane	-878	-2,88
Bursa	1.230	4,04	Yalova	-913	-3,00
Gaziantep	1.074	3,53	Bilecik	-922	-3,03
Kayseri	954	3,13	Karabük	-1.059	-3,48
Aksaray	903	2,96	Bolu	-1.146	-3,76
Elazığ	874	2,87	Kırklareli	-1.545	-5,07
Rize	834	2,74	Edirne	-1.606	-5,27
Ardahan	732	2,40	Sakarya	-2.658	-8,73
Manisa	640	2,10	Çanakkale	-3.070	-10,08
Nevşehir	634	2,08	Çankırı	-3.503	-11,50
Çorum	627	2,06	Kocaeli	-4.331	-14,22
Hakkâri	593	1,95	Tokat	-5.484	-18,00
Şırnak	530	1,74	Tekirdağ	-7.069	-23,21
Erzincan	507	1,66	Ordu	-17.512	-57,49

Kaynak: TÜİK ADNKS 2011-2012 Göç verileri derlenerek hazırlanmıştır.

2011-2012 döneminde, Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yer alan (Diyarbakır %12,57), (Adıyaman %12,34), (Mardin %9,11), (Batman %8,30), (Siirt %7,74) ve (Şanlıurfa %7,12) illeri sıralamada net göç verileri pozitif olan ilk yirmi il arasında yer almaktadır. Bu döneme kadar ön plana çıkan Karadeniz Bölgesi'nde ise (Zonguldak %8,20) ve (Samsun %8,06) illeri ön plan çıkarken; (Ankara %9,60),

(İzmir %8,94) her dönem olduğu gibi İstanbul'un net göç verileri sıralamasında yine ilk sıralarda yer almaktadır. Akdeniz Bölgesi'nde ise (Adana %12,62), (Mersin %8,26) ve (Hatay %7,73) illeri İstanbul'un net göç verileri arasında pozitif değere sahip olan diğer illerdir. 2011-2012 yılında, İstanbul'un net göç verileri pozitif olan illerin Karadeniz Bölgesi'nden Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ne kaydığı görülmektedir.

5.3.3.3.6. İstanbul'da 2012-2013 Döneminde Net Göç

2012-2013 döneminde, Türkiye'de 81 ilin 47'si net göç verdiği, 34 ilin ise net göç almıştır. Bu dönemde İstanbul'un aldığı göç 437.922 kişiye net göç 371.601 kişidir. Bu dönemde İstanbul'un net göç rakamı ise 66.321 kişi olup; net göç hızı ise % 4,7'dir. 2012-2013 döneminde İstanbul'un net göç hızı %2,2, net göç rakamı ise 30.461 kişidir. Aradan geçen bir yıllık süreçte İstanbul'un net göç rakamı ikiye katlanmış olması İstanbul'da göçlerin nasıl dalgalandığını göstermektedir.

2012-2013 döneminde, İstanbul'un net göç verileri iller bazında sıralandığında; İstanbul'un 54 ile dair net göç verileri pozitif yönlü iken; 26 ile dair net göç değerleri negatif yönlüdür. Bu dönemde Net göç verileri pozitif yönlü olan 54 ilin İstanbul'a dair net göç verilerinin oransal sıralamasında; (Tokat %21,01), (Ordu %13,51) illeri %1'lik oran dilimi üzerinde yer alan ve Karadeniz bölgesinde buluna illerdir.

2011 yaşanan Van depreminin etkileri hala sürmekte olup, Van %8,76 net göç oranıyla İstanbul'un net göç verileri pozitif olan iller sıralamasında üçüncü sırada yer almaktadır. Doğu Anadolu Bölgesinde; (Erzurum %8,12), (Ağrı %4,1), (Muş %6,41), (Kars %4,59) illeri ilk sıralarda yer alırken; Güney Doğu Anadolu'da bulunan (Adıyaman %5,26) ve (Diyarbakır %4,95) illeri dikkat çekmektedir. Akdeniz Bölgesinde; (Adana %5,44) ve (Hatay %4,67) illeri dikkat çekmektedir. (İzmir %4,35) ve (Ankara %4,29) ise her dönemde olduğu gibi bu dönemde de İlk sıralarda yer alan iller arasındadır. Listede yer alan diğer illerde ise, net göç verilerinin oransal dağılımında birbirine yakın değerler göstermektedir.

Tablo 77: İstanbul'un net göç verilerinin Toplam İçindeki Oranları % (2012-2013)

2012-2013					
İller	Net göç	Net göç oranı %	İller	Net göç	Net göç oranı %
Tokat	13.937	21,01	Isparta	391	0,59
Ordu	8.960	13,51	Bursa	384	0,58
Van	5.808	8,76	Afyonkarahisar	349	0,53
Erzurum	5.384	8,12	Aydın	297	0,45
Ağrı	4.737	7,14	Kırıkkale	285	0,43
Muş	4.254	6,41	Hakkâri	280	0,42
Adana	3.610	5,44	Antalya	254	0,38
Adıyaman	3.486	5,26	Bolu	198	0,30
Diyarbakır	3.281	4,95	Şırnak	187	0,28
Hatay	3.100	4,67	Bartın	181	0,27
Kars	3.044	4,59	Kilis	163	0,25
İzmir	2.883	4,35	Kırşehir	153	0,23
Ankara	2.842	4,29	Uşak	57	0,09
Zonguldak	2.748	4,14	Karaman	34	0,05
Malatya	2.592	3,91	Burdur	-57	-0,09
Şanlıurfa	2.272	3,43	Edirne	-113	-0,17
Mardin	2.213	3,34	Bayburt	-126	-0,19
Bitlis	2.158	3,25	Artvin	-140	-0,21
Mersin	2.086	3,15	Düzce	-188	-0,28
Yozgat	1.911	2,88	Bilecik	-254	-0,38
Siirt	1.558	2,35	Elazığ	-264	-0,40
Iğdır	1.481	2,23	Sivas	-268	-0,40
Batman	1.478	2,23	Çorum	-338	-0,51
Ardahan	1.472	2,22	Erzincan	-358	-0,54
Konya	1.439	2,17	Tunceli	-363	-0,55
Kahramanmaraş	1.269	1,91	Karabük	-480	-0,72
Gaziantep	1.248	1,88	Balıkesir	-583	-0,88
Amasya	1.246	1,88	Muğla	-794	-1,20
Samsun	1.009	1,52	Kırklareli	-811	-1,22
Manisa	965	1,46	Rize	-1.389	-2,09
Kayseri	832	1,25	Sakarya	-1.420	-2,14
Nevşehir	810	1,22	Çanakkale	-1.874	-2,83
Aksaray	748	1,13	Gümüşhane	-1.974	-2,98
Trabzon	707	1,07	Yalova	-2.246	-3,39
Bingöl	678	1,02	Sinop	-2.378	-3,59
Niğde	619	0,93	Çankırı	-2.554	-3,85
Kütahya	553	0,83	Giresun	-3.576	-5,39
Denizli	480	0,72	Kastamonu	-4.447	-6,71
Eskişehir	470	0,71	Kocaeli	-4.623	-6,97
Osmaniye	445	0,67	Tekirdağ	-6.087	-9,18

Kaynak: TÜİK ADNKS 2012-2013 Göç verileri derlenerek hazırlanmıştır

2012-2013 döneminde net göç verileri negatif yönlü olan illerin rakamsal değerlere göre yapılan sıralamasında ise, (Tekirdağ %-9,18), (Kocaeli %-6,97), (Kastamonu %-6,71), (Giresun %-5,39), (Çankırı %-3,85), (Sinop %-3,59), (Yalova %-3,39), (Gümüşhane %-2,98), (Çanakkale %-2,83), (Sakarya %-2,14), (Rize %-2,09), (Kırklareli %-1,22), (Muğla %-1,20) ön plana çıkmaktadır.

İstanbul'un net göç verileri rakamsal olarak değerlendirildiğinde 1950-2000 döneminde yapılan Genel Nüfus Sayımı sonuçlarına göre, en fazla net göç rakamının 550.152 kişiyle 1965-1970 dönemi olduğu görülürken; 2008-2015 yılları arasında yapılan ADNKS göre ise, 2010-2011 döneminde, 121.782 kişi olduğu tespit edilmiştir. Ancak 1950 sonrası süreçte İstanbul'un net göç verilerinin negatif yönlü olan il sayısı ilk kez 2012-2013 döneminde ise 26 ile çıktığı görülmektedir.

5.3.3.3.7. İstanbul'da 2013-2014 Döneminde Net Göç

TÜİK verilerine göre 2013-2014 döneminde, Türkiye'de 2.681.275 kişi bulunduğu ilden başka bir şehre göç etmiştir. Bu dönemde İstanbul'un diğer illerden aldığı toplam göç miktarı 438.998 kişiyken; verdiği toplam göç miktarı ise 424.662 kişidir. Bu dönemde İstanbul'un net göç miktarı, 14.336 kişi ile Türkiye'de göçün iller bazında dağılımına göre ilk sırada yer almaktadır. Ayrıca 2013-2014 döneminde, İstanbul'un net göç hızı %1 düzeyindedir. 2008-2014 yılları arasında ADNKS verilerine göre İstanbul'un net göç hızı bakımından en düşük seviyede olduğu görülmektedir.

2012-2013 döneminde, Türkiye genelinde 53 il göç verirken; İstanbul'un da aralarında bulunduğu 28 il göç almıştır. Bir başka ifadeyle 2014 yılında 53 ilin verdiği göç aldığı göçten fazla iken; 28 ilin ise, aldığı göç, verdiği göçten daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Bu dönemde İstanbul'un net göç verileri iller bazında sıralandığında; İstanbul'un göç alıp verdiği; 52 ilin net göç değerleri pozitif yönlü iken; 28 ilin ise, negatif yönlüdür.

Bu dönemde; net göç verileri pozitif yönlü olan 52 ilin İstanbul'a dair net göç verilerinin oransal sıralamasında; ilk sırada Van %53,14, ikinci sırada ise Ordu %41,91 ili yer almaktadır. (Ağrı %32,81), (Muş %26,97), (Erzurum %26,56), (Kars %23,08), (Adana %20,91) illeri İstanbul net göç verileri %2'lik oran dilimi üzerindedir. (Diyarbakır %18,96), (Çankırı %18,72), (Bitlis %18,14), (Adıyaman %17,49), (Mardin %16,21) ve (Malatya %15,07) illeri İstanbul net göç verileri %15'lik oran dilimi üzerinde yer alan pozitif yönlü şehirlerdir.

Tablo 78: İstanbul'un net göç verilerinin Toplam İçindeki Oranları % (2012-2013)

2013-2014					
İller	Net göç	Net göç oranı %	İller	Net göç	Net göç oranı %
Van	7.618	53,14	Osmaniye	438	3,06
Ordu	6.008	41,91	Hakkâri	422	2,94
Ağrı	4.704	32,81	Kırıkkale	317	2,21
Muş	3.866	26,97	Şırnak	245	1,71
Erzurum	3.807	26,56	Isparta	227	1,58
Kars	3.309	23,08	Sinop	227	1,58
Adana	2.997	20,91	Denizli	213	1,49
Diyarbakır	2.718	18,96	Karaman	207	1,44
Çankırı	2.687	18,74	Uşak	189	1,32
Bitlis	2.601	18,14	Kırşehir	176	1,23
Adıyaman	2.507	17,49	Burdur	172	1,20
Mardin	2.324	16,21	Kilis	9	0,06
Malatya	2.161	15,07	Eskişehir	-5	-0,03
Zonguldak	2.106	14,69	Kayseri	-77	-0,54
Şanlıurfa	1.759	12,27	Karabük	-91	-0,63
Niğde	1.732	12,08	Bolu	-106	-0,74
Hatay	1.715	11,96	Bilecik	-143	-1,00
Elazığ	1.659	11,57	Tunceli	-150	-1,05
Siirt	1.565	10,92	Düzce	-265	-1,85
Yozgat	1.536	10,71	Artvin	-399	-2,78
Bingöl	1.461	10,19	Rize	-417	-2,91
Ardahan	1.421	9,91	Gümüşhane	-474	-3,31
Mersin	1.230	8,58	Edirne	-483	-3,37
Batman	1.134	7,91	Bursa	-767	-5,35
Iğdır	1.114	7,77	Sivas	-855	-5,96
Tokat	1.049	7,32	Yalova	-1.187	-8,28
Samsun	.988	6,89	Kırklareli	-1.206	-8,41
Kahramanmaraş	864	6,03	Trabzon	-1.250	-8,72
Gaziantep	845	5,89	Antalya	-1.348	-9,40
Konya	806	5,62	Sakarya	-1.411	-9,84
Kastamonu	770	5,37	Erzincan	-1.599	-11,15
Ankara	674	4,70	Aydın	-1.866	-13,02
Manisa	648	4,52	İzmir	-2.445	-17,05
Bartın	550	3,84	Bayburt	-3.303	-23,04
Kütahya	542	3,78	Giresun	-3.708	-25,86
Amasya	511	3,56	Çanakkale	-3.861	-26,93
Çorum	493	3,44	Muğla	-7.145	-49,84
Afyonkarahisar	438	3,06	Kocaeli	-9.340	-65,15
Aksaray	438	3,06	Balıkesir	-9.963	-69,50
Nevşehir	438	3,06	Tekirdağ	-10.435	-72,79

Kaynak: TÜİK ADNKS 2013-2014 Göç verileri derlenerek hazırlanmıştır.

2012-2013 döneminde, İstanbul'un en fazla net göç aldığı şehir Van ili, en fazla net göç verdiği il ise, toplam net göç verilerinin %10'luk dilimini kapsayan Tekirdağ ilidir. İstanbul'a dair net göç verileri sıralamasında Bu dönemde, net göç verileri pozitif yönlü olan illerin genellikle Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu ve Karadeniz Bölgesi illeri ön plana çıkmaktadır. Net göç verileri negatif yönlü

illerinden ise, genellikle Marmara, Ege ve Akdeniz Bölgelerinde yer alan iller ön plana çıkmaktadır.

Erzincan, Gümüşhane, Artvin, Tunceli gibi az nüfuslu illerin İstanbul'a dair net göç verilerinin negatif yönlü olması dikkat çekmektedir. Ayrıca, Karadeniz Bölgesi'nde yer alan; Trabzon, Rize, Bolu, Karabük illerinin net göç verileri ilk kez bu dönemde negatif yönlü olduğu görülmektedir. Ayrıca İç Anadolu Bölgesi illerinden Kayseri, Eskişehir illerinin net göç verileri ilk kez bu dönemde negatif yönlüdür. Sonuç olarak kısmen de olsa İstanbul'dan bir tersine göçün başladığı görülmektedir.

5.3.3.3.8. İstanbul'da 2014-2015 Döneminde Net Göç

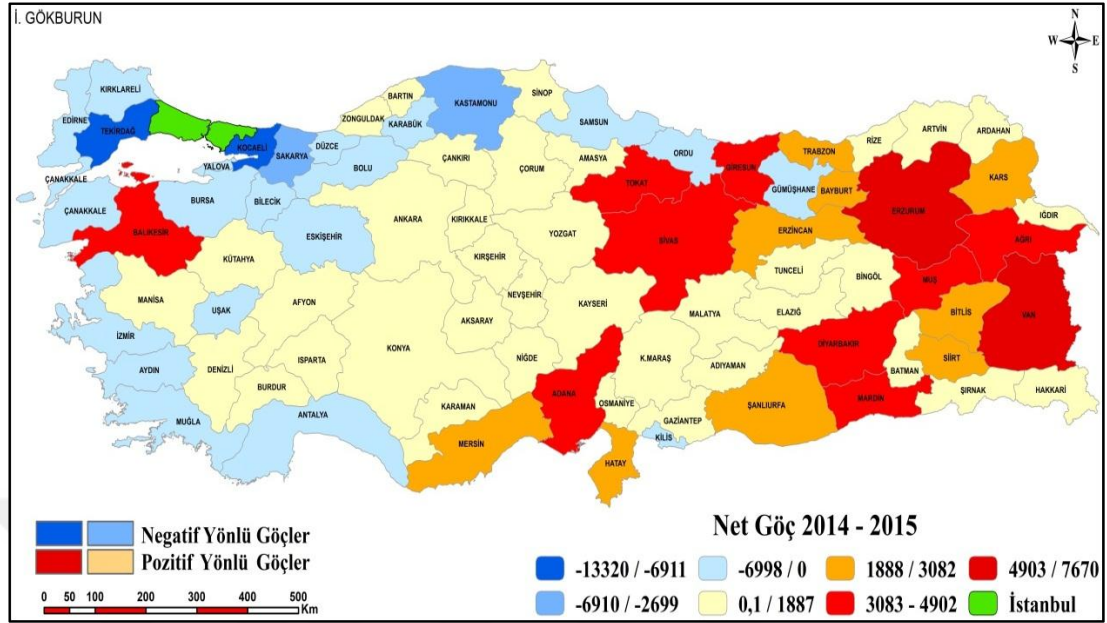
2014-2015 döneminde, İstanbul'un diğer illerden aldığı göç miktarı 453.407 kişi iken; verdiği göç miktarı 402.864 kişidir. Bu dönemde İstanbul'un net göç rakamı 50.543 kişi olup, bir önceki döneme göre 36.207 kişi artmıştır. 2014-2015 döneminde, İstanbul'un net göç verilerinin Türkiye genelinde il bazında oran olarak dağılımı irdelendiğinde; 57 ilin İstanbul'a net göç verileri pozitif yönlü iken; 23 ilin ise net göç verileri negatif yönlü olduğu görülmektedir. 2014-2015 yılında İstanbul'dan net göç aldığı iller arasında; (Van %15,18) ve (Erzurum %10,35) illeri %10'luk oran dilimi üzerinde olup İstanbul'a en fazla net göç veren iki ildir.

Bu dönemde İstanbul'a dair net göç verileri pozitif yönlü olan ilk 10 il arasında bulunan diğer iller ise; (Ağrı %9,19), (Sivas %8,77), (Diyarbakır %8,46), (Giresun %8,01), (Tokat %7,90), (Mardin %7,78), (Muş %7,56) ve (Balıkesir %7,00), (Adana %6,14) olarak sıralanmaktadır. 2014-2015 döneminde İstanbul'un net göç verilerinin coğrafi dağılımına bakıldığında; pozitif yönlü net göç verilerinin daha çok Doğu Anadolu Bölgesi, Güney Doğu Anadolu Bölgesi, Karadeniz Bölgesi'nde yer alan iller ön plana çıkmaktadır. Negatif yönlü net göç verilerine sahip iller de ise Marmara Bölgesi'nde yer alan iller ön plana çıkmaktadır

Tablo 79: İstanbul'un net göç verilerinin Toplam İçindeki Oranları % (2014-2015)

2014-2015					
İstanbul'a net göç veren iller	Net göç	Net göç oranı %	İstanbul'a net göç veren iller	Net göç	Net göç oranı %
TOPLAM	50.543	100,00	TOPLAM	50543	100,00
Van	7.670	15,18	Çorum	399	0,79
Erzurum	5.230	10,35	Kütahya	357	0,71
Ağrı	4.647	9,19	Artvin	355	0,70
Sivas	4.433	8,77	Amasya	349	0,69
Diyarbakır	4.275	8,46	Isparta	276	0,55
Giresun	4.047	8,01	Kayseri	266	0,53
Tokat	3.993	7,90	Kırıkkale	266	0,53
Mardin	3.934	7,78	Aksaray	249	0,49
Muş	3.822	7,56	Ankara	246	0,49
Balıkesir	3.536	7,00	Sinop	219	0,43
Adana	3.101	6,14	Denizli	191	0,38
Kars	2.886	5,71	Manisa	155	0,31
Siirt	2.360	4,67	Kırşehir	81	0,16
Trabzon	2.267	4,49	Karaman	75	0,15
Şanlıurfa	2.190	4,33	Bartın	71	0,14
Erzincan	2.135	4,22	Burdur	60	0,12
Hatay	2.119	4,19	Tunceli	39	0,08
Mersin	2.099	4,15	Çanakkale	-7	-0,01
Bayburt	2.060	4,08	Kilis	-23	-0,05
Bitlis	2.057	4,07	Uşak	-23	-0,05
Adıyaman	1.859	3,68	Samsun	-74	-0,15
Rize	1.519	3,01	Aydın	-116	-0,23
Bingöl	1.480	2,93	Eskişehir	-118	-0,23
Malatya	1.469	2,91	Muğla	-258	-0,51
Çankırı	1.456	2,88	Bilecik	-328	-0,65
Şırnak	1.418	2,81	Ordu	-497	-0,98
Yozgat	1.386	2,74	İzmir	-570	-1,13
Gaziantep	1.351	2,67	Bolu	-627	-1,24
Zonguldak	1.344	2,66	Yalova	-663	-1,31
Ardahan	1.186	2,35	Karabük	-686	-1,36
Iğdır	1.128	2,23	Düzce	-758	-1,50
K.Maraş	1.123	2,22	Gümüşhane	-845	-1,67
Elazığ	.921	1,82	Edirne	-1.258	-2,49
Niğde	884	1,75	Antalya	-1.750	-3,46
Batman	843	1,67	Bursa	-1.769	-3,50
Hakkâri	598	1,18	Kırklareli	-2.125	-4,20
Osmaniye	499	0,99	Kastamonu	-2.759	-5,46
Afyonk.	478	0,95	Sakarya	-3.092	-6,12
Nevşehir	412	0,82	Tekirdağ	-12.069	-23,88
Konya	409	0,81	Kocaeli	-13.320	-26,35

Kaynak: TÜİK ADNKS 2014-2015 Göç verileri derlenerek hazırlanmıştır.



Harita 21: İstanbul'un net göç verileri (2014-2015)

2014-2015 döneminde, Doğu Anadolu Bölgesinde yer alan Van, Erzurum, Ağrı, Muş, Kars, Bitlis, Bingöl, Malatya, Erzincan, Elazığ, Hakkâri, Ardahan ve Iğdır illeri; Güney Doğu Anadolu Bölgesinde, Diyarbakır, Mardin, Siirt, Adıyaman, Şanlıurfa, Batman, Şırnak illeri İstanbul'a net göç veren iller arasındadır. Karadeniz Bölgesinde ise, Giresun, Tokat, Trabzon, Bayburt, Rize, Zonguldak illerinin net göç verileri pozitif yönlüdür. 2014-2015 yılında İstanbul'un net göç verilerine göre sürekli ön plana çıkan Karadeniz Bölgesinde yer alan illerin İstanbul'a verdiği göçler azalırken; Özellikle Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerindeki illerin İstanbul'a verdiği göçlerde artış yaşanmaktadır.

Bu dönemde negatif yönlü net göç verilerine bakıldığında; İstanbul'dan göçün büyük çoğunluğu Marmara Bölgesinde yer alan Kocaeli, Tekirdağ, Sakarya, Kırklareli, Bursa, Edirne, Düzce, Yalova, Çanakkale illerine yöneldiği görülmektedir. Bu göçlerin İstanbul ile ilişkisinde istihdam boyutu dikkat çekmektedir. İstanbul'un çevresinde yeni iş imkânları bulanların göç ettiği görülmektedir. İstanbul'da yaşayan Kastamonu, Karabük, Bolu, Ordu, Samsunlular memleketine dönüş yapmaktadır. İzmir, Antalya, Muğla Aydın illeri, İstanbul'dan önemli miktarda göç alan kıyı şehirleridir.

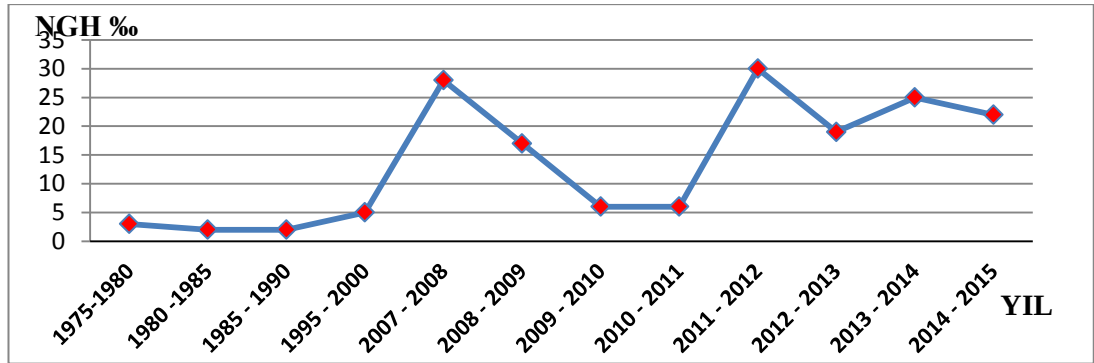
5.4.İstanbul'un Net Göç Hızı (1950-2015)

İstanbul'da göçle ilgili dönemlere yönelik genel bir fotoğrafın ortaya konulması amacıyla öncelikle '1950-2015 Dönemlerinde Göç Alan İllerin Net Göç Hızı Bilgilerine Göre Sıralaması' başlığı altında Türkiye'de göç alan illerin 'net göç hızı' ve 'net göç rakamları' dönemler itibariyle ortaya konulmuştur. 1950'lerde başlayan göçler, İstanbul'da yaşanan aşırı nüfus artışında en önemli faktörü oluşturmaktadır. Türkiye genelinde ve İstanbul'da yaşanan göçler dönemler itibariyle ele alındığında, miktar olarak artmaktadır. Bununla birlikte, göçlerin toplam nüfus içindeki oranları, yıllar itibariyle farklılıklar göstermektedir.

Tablo 80: İstanbul'un Net Göç Hızı ‰ (1950-2015)

Dönem	NGH (‰)	Dönem	NGH (‰)
1945-1950	66,4	2000-2007	-
1950-1955	49,4	2007-2008	2,1
1955-1960	100,5	2008-2009	3,1
1960-1965	-	2009-2010	7,8
1965-1970	207,1	2010-2011	9
1970-1975	127,5	2011-2012	2,2
1975-1980	73,4	2012-2013	4,7
1980-1985	60,5	2013-2014	1
1985-1990	107,6	2014-2015	3,5
1995-2000	46,1		

Kaynak: 1950-2000 GNS ve ADNKS 2007-2015 verileri derlenerek hazırlanmıştır



Şekil 32: İstanbul'un Net Göç Hızı ‰ (1950-2015)

Şekil 34'te görüldüğü üzere NGH verilerine göre İstanbul; 1965-1970 döneminde ‰207 ile en yüksek seviyeye ulaşırken; 1970-1985 döneminde sürekli düşüş yaşanmıştır. 1980-1985 döneminde başlayan NGH yükseliş eğilimi; 1985-1990 yılına kadar devam etmiştir. 1990-2000 döneminde İstanbul'un NGH ‰46

oranına düşmüştür; ancak buna rağmen Türkiye’de en fazla göç alan şehir olmuştur. İstanbul’un NGH, 2007-2008 döneminde sert bir düşüş yaşarken; 2008-2015 döneminde ise, istikrarlı bir süreç görülmektedir. Özellikle 2000 sonrası dönemde Türkiye’nin toplam nüfusunun yaklaşık 1/4’ünü barındıran İstanbul’da nüfus artış hızındaki çok düşük bir artış şehrin toplam nüfusuna çok büyük etki etmektedir.

Tablo 81: Türkiye’de En Göç Alan On İlin Net Göç Hızına Göre Sıralaması (1975-2000)

	İl	NGH(%)	İl	NGH(%)	İl	NGH(%)	İl	NGH (%)
	1975-1980		1980-1985		1985-1990		1995-2000	
1	Kocaeli	112,9	Kocaeli	67	Kocaeli	108,2	Tekirdağ	96,8
2	İzmir	73,7	İstanbul	60,5	İstanbul	107,6	Muğla	70,2
3	İstanbul	73,4	İçel	56,5	Antalya	89,7	Antalya	64,3
4	Bursa	61	İzmir	41,9	İçel	68,3	Bilecik	57,9
5	İçel	57,5	Bursa	41,1	İzmir	63,8	İstanbul	46,1
6	Antalya	26,5	Antalya	32,8	Bursa	61,6	Bursa	45,1
7	Ankara	20,6	Adana	16,4	Tekirdağ	46,7	İzmir	39,9
8	Hatay	20	Eskişehir	16	Muğla	32,9	Isparta	30,7
9	Aydın	16,7	Aydın	14,7	Aydın	27,1	Çanakkale	27,4
10	Tekirdağ	16,5	Sakarya	13,2	Ankara	24,9	Ankara	25,6
	2007- 2008		2008-2009		2009-2010		2010-2011	
1	Yalova	52,58	Çankırı	46,09	Tekirdağ	14,99	Tekirdağ	16,58
2	Tekirdağ	33,19	Trabzon	13,68	Antalya	12,84	Antalya	13,23
3	Antalya	19,68	Eskişehir	12,15	Ankara	10,41	Ankara	11,2
4	Kocaeli	15,56	Tekirdağ	11,03	Kocaeli	9,74	Gümüşhane	10,92
5	Bursa	14,29	Yalova	10,1	Erzincan	8,18	Eskişehir	9,18
6	Muğla	13,93	Bolu	9,93	İstanbul	7,77	İstanbul	8,98
7	Eskişehir	13,25	Antalya	8,93	Muğla	7,71	Kocaeli	8,3
8	Bartın	11,36	Düzce	8,11	Eskişehir	6,41	Muğla	6,95
9	Tunceli	9,22	Ankara	8	Kayseri	6,06	Bursa	6,05
10	Aydın	9,15	Kocaeli	7,94	Bursa	5,94	Malatya	4,51
	2011-2012		2012-2013		2013-2014		2014-2015	
1	Çankırı	35,55	Gümüşhane	39,78	Bayburt	42,17	Tekirdağ	22,15
2	Ordu	29,63	Tunceli	33,88	Tekirdağ	24,25	Karabük	18,96
3	Karabük	22,76	Çankırı	28,15	Muğla	20,95	Gümüşhane	17,99
4	Çanakkale	18,15	Yalova	22,33	Gümüşhane	18,9	Kocaeli	17,13
5	Tekirdağ	16,7	Tekirdağ	15,71	Yalova	16,09	Antalya	12,34
6	Gümüşhane	16,14	Çanakkale	13,08	Balıkesir	14,94	Yalova	10,08
7	Isparta	13,05	Kastamonu	11,62	Kocaeli	14,4	Ankara	9,73
8	Bolu	12,38	Antalya	11,43	Çanakkale	13,55	Kastamonu	9,46
9	Burdur	11,77	Sinop	10,89	Aydın	12,99	Eskişehir	9,41
10	Bilecik	11,18	Kocaeli	9,84	Antalya	12,87	Bolu	7,86

Kaynak: 1980-2000 GNS Daimi İkametgâha Göre İçgöçler ve 2007-2015 ADNKS göç verileri derlenerek hazırlanmıştır.

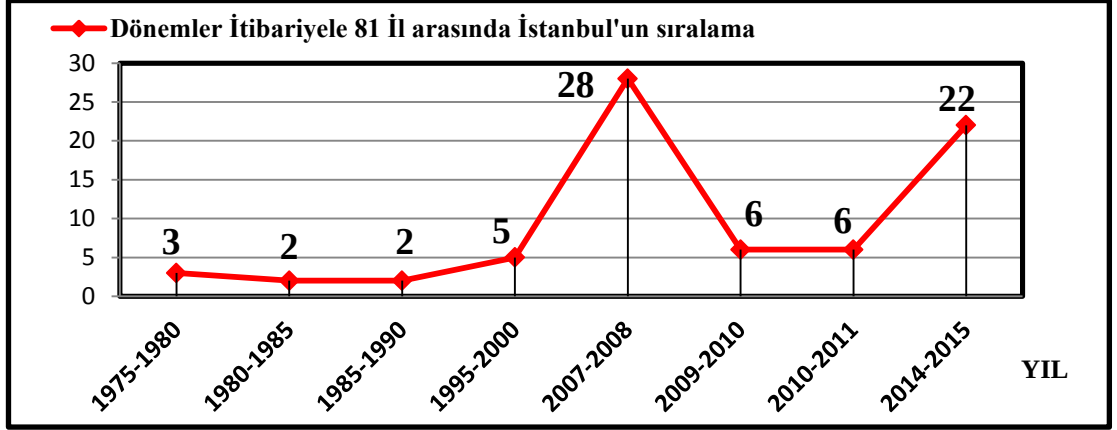
1950-2015 döneminde İstanbul’un nüfusu; Türkiye’nin toplam nüfusu içindeki payı sürekli olarak artmıştır. Türkiye toplam nüfus artış hızının azalışına

paralel olarak, İstanbul dâhil birçok ilde nüfus artış hızı azalan bir eğilim göstermektedir. İstanbul'un nüfus artış hızı 1980-2015 döneminde genel bir azalma eğilimine girmiş olmakla birlikte, 2008 yılı bir istisna olarak değerlendirilirse, her sayım döneminde Türkiye'nin toplam nüfus artış hızının üzerinde olduğu görülmektedir. İstanbul'da yaşanan nüfus artış hızında rol oynayan ana etken göçlerdir.

Tablo 82: Türkiye’de En Çok Göç Alan İlk 10 İlin Net Göç Sıralaması 1975-2015)

İlk 10 il	İl	Net Göç	İl	Net Göç	İl	Net Göç	İl	Net Göç
	1975-1980		1980-1985		1985-1990		1995-2000	
1	İstanbul	288.653	İstanbul	297.598	İstanbul	656.677	İstanbul	407.448
2	İzmir	119.896	İzmir	82.173	İzmir	146.208	İzmir	120.375
3	Bursa	58.720	İçel	49.593	Bursa	83.641	Ankara	90.884
4	Kocaeli	53.640	Bursa	47.434	Kocaeli	83.262	Antalya	90.457
5	Ankara	49.499	Kocaeli	41.287	Antalya	82.737	Bursa	85.325
6	İçel	40.273	Ankara	36.631	İçel	74.717	Tekirdağ	51.335
7	Antalya	17.142	Antalya	25.339	Ankara	69.511	Muğla	42.921
8	Hatay	14.046	Adana	23.829	Adana	26.934	Aydın	21.553
9	Kayseri	10.698	Aydın	9.365	Manisa	20.946	Mersin	18.429
10	Aydın	9.382	Eskişehir	8.506	Aydın	19.077	Denizli	15.205
	2007-2008		2008-2009		2009-2010		2010-2011	
1	Antalya	36.225	İstanbul	39.481	İstanbul	102.583	İstanbul	121.782
2	Bursa	35.594	Ankara	37.079	Ankara	49.405	Ankara	54.479
3	Ankara	30.562	İzmir	26.873	Antalya	25.245	Antalya	26.856
4	İzmir	27.248	Antalya	17.064	Bursa	15.420	Bursa	15.985
5	İstanbul	26.675	Kocaeli	12.033	Kocaeli	15.124	Tekirdağ	13.645
6	Tekirdağ	25.161	Trabzon	10.394	Tekirdağ	11.874	Kocaeli	13.244
7	Kocaeli	23.018	Bursa	10.247	İzmir	11.480	İzmir	8.944
8	Muğla	10.948	Eskişehir	9.121	Kayseri	7.462	G.antep	7.357
9	Yalova	10.114	Tekirdağ	8.589	Muğla	6.279	Eskişehir	7.137
10	Eskişehir	9.761	Çankırı	8.335	Eskişehir	4.882	Muğla	5.805
	2011-2012		2012-2013		2013-2014		2014-2015	
1	İstanbul	30.461	İstanbul	66.321	Ankara	40.009	Ankara	51.047
2	Ankara	22.401	Ankara	32.851	Antalya	28.426	İstanbul	50.543
3	Ordu	21.645	Antalya	24.530	Kocaeli	24.637	Kocaeli	30.231
4	Antalya	20.703	Kocaeli	16.417	İzmir	22.992	Antalya	28.067
5	Tekirdağ	14.113	İzmir	13.992	Tekirdağ	21.728	İzmir	20.849
6	Kocaeli	11.405	Bursa	13.774	Muğla	18.548	Tekirdağ	20.545
7	İzmir	9.850	Tekirdağ	13.632	Balıkesir	17.633	Bursa	19.695
8	Çanakkale	8.878	Çanakkale	6.528	Bursa	15.690	Eskişehir	7.743
9	Eskişehir	7.064	Eskişehir	5.564	İstanbul	14.336	Sakarya	7.451
10	Çankırı	6.441	Gümüşhane	5.515	Aydın	13.446	Denizli	5.224

Kaynak: 1980-2000 GNS Daimi İkametgâha Göre İçgöçler ve 2007-2015 ADNKS göç verilerinden derlenerek hazırlanmıştır.



Şekil 33: Net göç hızı bakımından 81 il arasında İstanbul'un sıralaması (1975-2015)

Nüfus kayıtların göre Türkiye’de göç alan illerin sıralamasında; net göç hızı pozitif olan iller göçlerin yönünü göstermesi bakımından oldukça önemlidir. Türkiye’de illerin ‘net göç hızı’ verileri göre 1980-2015 dönemlerinde Net göç hızı (NGH) sıralamasında; Kocaeli, Tekirdağ, Yalova, Çankırı, Bayburt illeri; dönemleri farklı olmakla birlikte NGH bakımından genellikle ilk sırada yer almaktadır. Bu iller arasında Kocaeli ve Tekirdağ toplam net göç rakamları oldukça yüksek iken; Gümüşhane, Yalova, Bayburt Çankırı illerinin net göç rakamlarının oldukça düşük olduğu görülmektedir.

Göç alan illerin net göç hızına göre sıralamasına göre 1980-2000 döneminde Kocaeli ili birinci sırada yer alırken; 2000 sonrası dönemde ilk sırada yer alan illerin sürekli değiştiği görülmektedir. Gümüşhane ilinde net göç rakamı, İstanbul ile kıyaslanamayacak kadar düşük olmasına rağmen 2012-2013 döneminde net göç farkının yüksek olması nedeniyle; Türkiye’de 81 ilin net göç hızı sıralamasında; 39,78 NGH ile 2012-2013 döneminde Türkiye’de ilk sırada yer almaktadır. İllerin NGH verileri esas alınarak yapılan sıralamada, 2008 yılına kadar İstanbul her zaman ilk on il arasında yer alırken; 2007 sonrası dönemde, daha gerilere kaydığı görülmektedir.

İstanbul’da NGH düşmüş olsa da Türkiye’de hala en çok göç alan il olma özelliğini korumaktadır. NGH sıralamasında İstanbul 2. ve 30. parametresinde inişli çıkışlı bir durum yaşamaktadır. Ancak göç alan illerin ‘net göç rakamları’ esas alınarak yapılan sıralamasından İstanbul her zaman ilk sırada yer aldığı görülmektedir. Göç alan illerin net göç bilgilerinin sıralaması göçün iller arası

yönünü ve boyutunu göstermesi bakımından oldukça önemlidir. 1975 sonrası dönemde, Türkiye’de göç alan illerin net göç bilgileri; İstanbul’da göçler neticesinde yaşanan nüfus artışının daha açık bir şekilde ortaya konulmasını sağlamaktır. 1950-2015 döneminde, illerin net göç bilgileri rakamı pozitif yönlü olan iller Türkiye’de göçlerin yönünü göstermektedir. Net göç rakamı pozitif yönlü olan illerin Marmara Bölgesi, Ege Bölgesi ve kısmen İç Anadolu Bölgesi’nde yer aldığı görülmektedir.

2010 yılında ADNKS sonuçlarına göre 81 ilin aldığı ve verdiği göç bilgilerine göre İstanbul ilk sırada yer almaktadır. 2010 yılında İstanbul ilinin net göç hızı %7,8 olduğu tespit edilmiştir, yani Türkiye’de göç eden 1000 kişiden 8’i İstanbul iline göç ederek yerleşmiştir. Türkiye’de 2010 yılında yaşanan nüfus hareketleri irdelendiğinde; 81 ilde toplam 1.985.917 göç olayı yaşanmıştır. Söz konusu bu göçlerin % 22,1’i İstanbul iline gerçekleşmiştir. 1980-2015 dönemi illerin net göç verilerine göre yapılan sıralamada, genellikle aynı illerin ilk 10 sıralamasında yer aldığı görülmektedir. Net göç hızı sıralamasında Türkiye’de 81 il arasında 30. sıraya kadar düşen İstanbul; net göç verileri bakımından 2014 yılı haricinde her dönem ilk sırada yer almıştır.

İstanbul’un aldığı göç ile verdiği göç oranları karşılaştırıldığında; aldığı göçün verdiği göçe göre yaklaşık iki kat daha fazla paya sahip olduğu görülmektedir. Göç istatistikleri, ülke sınırları içerisindeki yerleşim yerleri ve iller arasında göç eden nüfusla birlikte, yurt dışından gelen nüfusa ait verilerin tespitiyle ortaya konulmaktadır. İstanbul, dış göçlerin yaşandığı bir şehir olmakla birlikte nüfus hareketlerini belirleyen asıl unsuru iç göçler oluşturmaktadır. İç göçler, nüfusun aynı ülke içinde yeniden yerleşimini ifade eder (Tümertekin ve Özgüç, 1997: 306).

5.5. İstanbul’a Göç Eden Nüfusun Yaş, Cinsiyet ve Eğitim Özellikleri

Araştırmanın bu kısmında 1990-2015 dönemi İstanbul’a göçle gelen ve giden nüfusun yaş, cinsiyet ve eğitim durumu irdelenmektedir. Türkiye’de 1927-2000 döneminde 15 kez GNS yapılmıştır. “1980 ve 1985 yıllarına ait iç göç yayınları bulunmaktadır. Göçün sosyal ve ekonomik niteliklerine ilişkin yayın ise 1990 ve 2000 sayım yılları için kullanıcılara sunulmuştur (<http://www.tuik.gov.tr>;

05.28.2015.) Yani Türkiye’de 1990’a kadar yapılan bu sayımlarda; göçlerin nedenleri ve göç edenlerin sosyoekonomik niteliklerine dair herhangi bir veri ortaya konulmamıştır.

2007 sonrası dönemde başlayan; nüfusun adres bilgisiyle eşleştirildiği ‘ADNK sisteminde ise; göçlerle ilgili yıllık bazda daha güncel ve güvenilir veriler ortaya konulmaktadır. Ancak ADNKS uygulamasında, göç eden nüfusun demografik ve sosyal niteliklerine dair sadece ‘cinsiyet, yaş ve eğitim’ özelliklerini kapsayan veriler ortaya konulmaktadır. “ADNKS’de yayımlanan göç verileri iller arası göçleri kapsamaktadır. İl içi ve kent içi yer değiştirmelerle kırsal-kent arasındaki nüfus hareketlerine yönelik henüz yayınlanan veri olmadığı gibi, göçlerin nedenleri ve göç edenlerin sosyoekonomik niteliklerine (cinsiyet, yaş ve eğitim hariç) yönelik herhangi bir bilgi yoktur (Yakar, 2013: 31). Aslında daha geniş bir perspektife sahip olmasına rağmen bu çalışmada, İstanbul’a göç eden nüfusun sosyoekonomik özelliklerine dair; sadece yaş ve cinsiyet yapısı ile eğitim durumuna dair veriler analiz edilmektedir.

1927-1970 döneminde yapılan GNS doğum yeri bilgisi esas alınmıştır. Bu neden bahse konu kayıtlarda, Türkiye’de iç göç hareketleri ve göç eden nüfusun göç edenlerin sosyal ve ekonomik niteliklerine dair herhangi bir veri olmadığı için göçlerle ilgili analiz ve yorumlar oldukça kısıtlıdır. 1950 yılına kadar Türkiye’de iç göçler oldukça sınırlı ve dar kapsamlıdır. Ancak 1950 sonrası Türkiye’de göçler giderek artmaya başlamıştır. Özellikle 1950-1980 dönemi Türkiye’de iç göçlerin en yoğun yaşandığı süreçtir.

1980-2000 döneminde yapılan GNS ise, Türkiye’de yaşanan iç göçlerle ilgili karşılaştırma yapma, analiz etme imkânı sunan sayısal veriler ortaya konulmaya başlamıştır. Bu dönemde, göç büyüklüğünü ve yönünü ortaya koyan; il bazında alınan göç, verilen göç, net göç ve net göç hızı verilerini kapsayan yayınlar hazırlanmıştır. “1980,1985 ve 1990 sayımlarında içgöçe ait ayrı bir yayın hazırlanmıştır. Bu yayınlar göç büyüklüğü ve göç akımı konusundaki analizlere olanak sağlamaktadır. 1990 nüfus sayımında ise bu yayın dışında, göç eden nüfusun sosyal ve ekonomik niteliklerin analiz edebileceği ikinci bir yayın daha hazırlanmıştır” (Murat vd, 1997: 125). 1990 ve 2000 yılında yapılan GNS, TÜİK tarafından ilk kez nüfusun sosyal ve ekonomik niteliklerine dair ayrıntılı veriler sunan, müstakil ikinci bir yayın hazırlanmıştır. Bahse konu bu veriler, göç eden nüfusun sosyal ve ekonomik niteliklerine dair ayrıntılı analizler yapma imkânı

sunmaktadır. 1990 ve 2000’de yapılan genel nüfus sayımlarında ise; iktisadi faaliyet kolları ve cinsiyete göre alınan göçler, mesleklere göre alınan göçler, mesleklere ve cinsiyete göre İstanbul’un aldığı ve verdiği göçlere dair veriler kayıt altına alınmıştır. Ayrıca bu sayımlarda işteki durumuna göre alınan göçlerin cinsiyet itibarıyla dağılımı, işteki durumu ve cinsiyete göre İstanbul’un aldığı ve verdiği göç, kadının yaş grubuna ve doğurganlık durumuna göre alınan göçlere dair veriler ortaya konulmuştur.

5.5.1. İstanbul’a Göç Eden Nüfusun Yaş ve Cinsiyet Yapısı

Göç eden nüfusun sosyoekonomik nitelikleri ile ilgili veriler; demografik analizlerin ortaya konulması ve göç eden nüfus üzerinde irdelemeler yapılması açısından oldukça önemlidir. Çünkü göç, coğrafi mekân değiştirme sürecinin sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasi boyutlarıyla toplum yapısını değiştiren nüfus hareketleridir (Sağlam, 2006: 34). Özellikle Türkiye’de yaşanan iç göçlerin İstanbul, İzmir vb. şehirlerde yoğunlaşması, göç eden nüfusun sosyoekonomik nitelikleri ayrı bir önem arz etmektedir.

Herhangi bir ülke veya bölgenin nüfusun yaş grupları itibarıyla dağılımının tespit edilmesi; geleceğe yönelik plan ve projelerin hazırlanmasında ve uygulanmasında Hayatî bir önem arz etmektedir. İnsan gücü ve eğitim planlamasının sağlıklı bir şekilde yapılabilmesi, yatırımların dengeli bir biçimde yönlendirilebilmesi açısından nüfusun yaş grupları itibarıyla dağılımının tam olarak bilinmesi özel bir önem arz etmektedir. Çünkü bir ülke nüfusu çalışanlar ve çalışmayanlardan oluşmaktadır. Çalışmayanlar sadece tüketicilerden oluşurken, çalışanlar ise hem tüketici hem de üretici durumundadırlar. Böyle olunca, çalışabilecek nüfusun potansiyelini belirlemek, yani nüfusun yaşlara göre nasıl dağılım gösterdiğini bilmek gerekmektedir (Murat, 2007: 21). Özellikle doğum ve ölüm oranlarının tespiti, çalışma çağındaki üreten nüfusun ve yaşlı nüfusun toplam nüfus içinde oranı ülkelerin gelecek planlarını doğrudan etkilemektedir.

5.5.1.1.1985-1990 Döneminde İstanbul'a Göç Eden Nüfusun Yaş ve Cinsiyet Yapısı

1985-1990 döneminde İstanbul'un aldığı göçün yaş gruplarına göre dağılımı Tablo 82'de sunulmuştur. Bu dönemde, yaş grubuna göre toplam alınan göçün, İstanbul'un aldığı toplam göçe oranlarına bakıldığında; %17 ile en fazla 20-24 ve 15-19 yaş grupları ilk sırada yer almaktadır. 25-29 yaş grubu ise, İstanbul'un aldığı toplam göçteki payı %16 civarındadır. 25-29 yaş grubundaki göç ise İstanbul'a gelen göçün %16'ini oluşturmaktadır. İstanbul'un aldığı göçün yaş gruplarına göre dağılımında 14-64 yaş arası çalışma çağındaki nüfusun oransal büyüklüğü dikkat çekmektedir.

1985-1990 döneminde İstanbul'un verdiği göçün toplam göçe oranlarına bakıldığında; %17 ile en fazla 20-24 yaş gruplarının İstanbul'dan göç ettiği görülmektedir. İstanbul'un verdiği göçlerde; 5-9, 10-14 ve 15-19 yaş aralıklarında alınan göçe göre daha yüksek olduğu görülmektedir. 30 yaş gruplarında alınan göçler daha yüksek orana sahipken; 30 yaş ve üstünde yer alan gruplarda ise, İstanbul'un verdiği göçlerin daha yüksek orana sahip olduğu görülmektedir.

Verilen göç istatistiklerine göre, 15-39 yaş aralığındaki genç nüfus, İstanbul'un verdiği toplam göçün %61'ini oluşturmaktadır. 1985-1990 dönemi İstanbul'da göç eden nüfusun oransal dağılımında; 5-19 yaş aralığında alınan göçlerin oranı verilen göçlere göre daha yüksek iken; 30-34 yaş grubu ve üstünde ise İstanbul'dan göç edenlerin oranı, alınan göçlere göre daha fazla olduğu görülmektedir. 1985-1990 döneminde yaş grubuna göre İstanbul'da net göç dağılımı Tablo; 82'de sunulmuştur.

İstanbul'da net göçün 25-29 yaş grubu %17'lik oranla ilk sırada yer almaktadır. Net göçün yüzdelik oranlarına göre ikinci sırada yer alan 20-24 yaş grubu ise, %17'lik orana sahiptir. Üçüncü sırada ise 30-34 yaş grubu %12'lik bir paya sahiptir. 25-24 yaş grubu en fazla pozitif net göç değerini oluştururken, 55-59 yaş grubu ise en fazla negatif net göç değerini oluşturmaktadır. İstanbul'da 0-64 ve üstü yaş aralığında alınan göçlerin verilen göçten daha fazla olduğu görülmektedir.

Tablo 83: Cinsiyete ve Yaş Gruplarına göre İstanbul'un net göç verileri (1985- 1990)

Alınan göç			Verilen göç			NET göç		
Yaş grupları	Cinsiyet	1990	Yaş grupları	Cinsiyet	1990	Yaş grupları	Cinsiyet	1990
5-9	Toplam	112.379	5-9	Toplam	31.467	5-9	Toplam	80.912
	Erkek	58.397		Erkek	15.937		Erkek	42.442
	Kadın	46.629		Kadın	15.530		Kadın	38.470
10-14	Toplam	108.264	10-14	Toplam	27.458	10-14	Toplam	80.806
	Erkek	61.637		Erkek	13.902		Erkek	47.735
	Kadın	46.627		Kadın	13.556		Kadın	33.071
15-19	Toplam	165.603	15-19	Toplam	28.850	15-19	Toplam	13.6753
	Erkek	102.433		Erkek	15.788		Erkek	86.645
	Kadın	63.170		Kadın	13.062		Kadın	50.108
20-24	Toplam	168.099	20-24	Toplam	54.163	20-24	Toplam	11.3936
	Erkek	80.831		Erkek	36.617		Erkek	44.214
	Kadın	87.268		Kadın	17.546		Kadın	69.722
25-29	Toplam	164.595	25-29	Toplam	56.330	25-29	Toplam	10.8265
	Erkek	94.746		Erkek	37.289		Erkek	57.457
	Kadın	69.849		Kadın	19.041		Kadın	58.108
30-34	Toplam	82.957	30-34	Toplam	39.826	30-34	Toplam	43.131
	Erkek	45.755		Erkek	24.751		Erkek	21.004
	Kadın	37.202		Kadın	15.075		Kadın	22.127
35-39	Toplam	52.510	35-39	Toplam	27.068	35-39	Toplam	25.442
	Erkek	28.229		Erkek	16.820		Erkek	11.409
	Kadın	24.281		Kadın	10.248		Kadın	14.033
40-44	Toplam	37.025	40-44	Toplam	17.708	40-44	Toplam	19.317
	Erkek	19.525		Erkek	10.843		Erkek	8.682
	Kadın	17.500		Kadın	6.865		Kadın	10.635
45-49	Toplam	27.553	45-49	Toplam	12.607	45-49	Toplam	14.946
	Erkek	14.377		Erkek	7.500		Erkek	6.877
	Kadın	13.176		Kadın	5.107		Kadın	8.069
50-54	Toplam	21.236	50-54	Toplam	10.732	50-54	Toplam	10.504
	Erkek	10.605		Erkek	5.725		Erkek	4.880
	Kadın	10.631		Kadın	5.007		Kadın	5.624
55-59	Toplam	18.402	55-59	Toplam	11.235	55-59	Toplam	7.167
	Erkek	9.133		Erkek	6.029		Erkek	3.104
	Kadın	9.269		Kadın	5.206		Kadın	4.063
60-64	Toplam	14.356	60-64	Toplam	9.324	60-64	Toplam	5.032
	Erkek	6.175		Erkek	4.508		Erkek	1.667
	Kadın	8.181		Kadın	4.816		Kadın	3.365
65+	Toplam	21.685	65+	Toplam	11.906	65+	Toplam	9.779
	Erkek	8.615		Erkek	5.175		Erkek	3.440
	Kadın	13.070		Kadın	6.731		Kadın	6.319
Bilinmeyen	Toplam	1.053	Bilinmeyen	Toplam	366	Bilinmeyen	Toplam	687
	Erkek	706		Erkek	272		Erkek	434
	Kadın	347		Kadın	94		Kadın	253
GENEL TOPLAM	Toplam	995.717	GENEL TOPLAM	Toplam	339.040	GENEL TOPLAM	Toplam	656.677
	Erkek	541.146		Erkek	201.156		Erkek	339.990
	Kadın	454.571		Kadın	137.884		Kadın	316.687

Kaynak: 1990 GNS İkametgâha Göre İçgöçler verilerinden derlenerek hazırlanmıştır.

Türkiye’de nüfusun genel olarak göçlerin yoğunlaştığı yaş aralıkları 30-34 yaş aralıkları ve 10-14 ile 15-19 yaş aralıkları iken; İstanbul nüfusunun 30-34 yaş aralıkları ve 25-29 ile 35-39 yaş aralıklarında yoğunlaştığı görülmektedir. 15-64 yaş

aralığı çalışma çağındaki aktif nüfusun yoğunluğu İstanbul nüfusunun temel karakterini oluşturmaktadır.

İstanbul'a göç eden nüfusun özellikle çalışma çağı dışında kalan, bağımlı nüfus oranının oldukça düşük seviyede olduğu görülmektedir. 1985-1990 döneminde İstanbul'un aldığı göçün yaş gruplarına göre dağılımında; çocuklarda, orta yaş ve üzeri nüfusun göç etme eğilimin daha az olduğu açıkça gözlemlenmektedir. İstanbul'un göçlerle aldığı nüfusun 50-54 yaş grubundaki nüfus ve üzerindeki yaş gruplarında oransal olarak giderek düştüğü görülmektedir. Özellikle 15-34 yaş aralındaki nüfus İstanbul'a göçlerin %49'unu oluşturduğu görülmektedir.

1985-1990 döneminde, İstanbul'a göç eden nüfusun cinsiyete göre oranına bakıldığında; %54'ü erkek; %46'sı ise kadınlardan oluştuğu görülmektedir. Bu dönemde İstanbul'a göç eden toplam nüfusun cinsiyete göre yapılan oransal karşılaştırmasında; erkek nüfusun oranının kadın nüfusuna göre yaklaşık olarak %10 oranında fazla olduğu görülmektedir. 1985-1990 döneminde, İstanbul'un verdiği göçün cinsiyete göre oranlarına bakıldığında %59 oranın erkek; %41'lik oranın ise kadın olduğu görülmektedir. İstanbul'un verdiği toplam nüfusun cinsiyete göre oransal dağılımında erkek nüfusun yaklaşık %18 oranında kadın nüfusundan daha fazla olduğu görülmektedir.

Bu dönemde, İstanbul'da net göçün cinsiyete göre oranlarına bakıldığında; %52 oranın erkek; %48'lik oranın ise kadın olduğu görülmektedir. 1985-1990 döneminde, İstanbul'un İstanbul'da net göçte erkek nüfusun kadın nüfusuna oranla %4 fazla olduğu görülmektedir. Bu dönemine Türkiye genelinde nüfus hareketleri irdelendiğinde; göçlerin sosyoekonomik açıdan gelişmiş illere ve sahil kentlerine yöneldiği ve İstanbul'un daima zirvede yer aldığı görülmektedir. Çalışma çağı nüfusu olarak adlandırılan 15-64 yaş grubu ön plana çıkmaktadır. Aktif nüfus içinde erkek nüfusun daha fazla göç etmesi dikkat çekmektedir.

5.4.1.2. 1990-2000 Döneminde İstanbul'a Göç Eden Nüfusun Yaş ve Cinsiyet Yapısı

Göç eden nüfusun yaş gruplarına göre dağılımı; göç olgusunun gerçekleştiği yerde, pozitif veya negatif sonuçlar doğurabilmektedir. Çok yönlü bir karaktere sahip

olan göç olgusu; nüfusun yaş ve cinsiyet yapısını şekillendirmektedir. Dolayısıyla ülkelerin sosyoekonomik faaliyetleri, eğitim, sağlık, konut, dinlenme, altyapı ve her türlü sosyal ihtiyaçların karşılanması amacıyla yapılan planlamalar; nüfusun yaş ve cinsiyet yapısına göre şekillenmektedir. 1990-2000 döneminde İstanbul'un aldığı göçün yaş gruplarına göre dağılımı Tablo; 100'de sunulmuştur. Bu dönemde, yaş grubuna göre toplam alınan göçün, İstanbul'a alınan toplam göçe oranlarına bakıldığında; %23'lük bir oranı kapsayan 20-24 yaş aralığı İstanbul'a göç eden en fazla yaş grubunu oluşturmaktadır. İstanbul'a gelen göçlerin yaş gruplarına göre dağılımında 15-19 ve 25-29 yaş grupları ise %17'lik orana sahiptir. İstanbul'un aldığı toplam göçün yaş gruplarına göre dağılımında %57'lik oranın 15-29 yaş grupları arasında yer aldığı görülmektedir.

1990-2000 döneminde İstanbul'un verdiği göçün toplam göçe oranlarına bakıldığında; %20 ile 20-24 yaş grubunun en fazla paya sahip olduğu görülmektedir; ancak bu dönemde, İstanbul'un aldığı göçte 20-24 yaş grubunun payı %23 olup; alınan göç ile verilen göç arasında %3'lük bir fark olduğu görülmektedir. İstanbul'un aldığı göçlerde 15-29 yaş grupları ön plana çıkarken; verilen göçlerde 15-29 yaş grubu en fazla paya sahip olmakla birlikte, yüzdelik oranın alınan göçe göre düşük olduğu görülmektedir.

İstanbul 5-15 yaş aralığı ve 64 üstü yaş grubu; alınan göçlere göre daha yüksek oranda göç vermektedir. 30-34 yaş grubunda İstanbul'dan göç edenlerin oranı %10 iken; alınan göçlerde ise, %8'lik bir paya sahiptir. İstanbul'un aldığı göçlerin ve İstanbul'dan ayrılan nüfusun yaş gruplarına göre dağılımı karşılaştırıldığında; 35-65+ yaş grupları verilen göçteki payları yüksek iken; alınan göçlerde 15-34 yaş grupları arasında yer alan nüfusun yoğunluğu dikkat çekmektedir.

1990-2000 dönemi İstanbul'da yaşanan göçlerin oransal dağılımında; 15-64 yaş aralığı çalışma çağı nüfusun İstanbul'a göçlerde ana unsuru oluşturduğu görülmektedir. Çalışma çağındaki yaş gruplarını kapsayan aktif nüfusun İstanbul'un istihdam olanakları bakımından bir cazibe merkezi olmasından kaynaklanmaktadır. İstanbul sosyokültürel faaliyetleri, eğitim, sağlık, turizm vb. imkânları nedeniyle her zaman bir çekim merkezi olmuştur.

Tablo 84: İstanbul'un aldığı göçün Yaş Grupları ve Cinsiyete Göre Dağılımı (1990-2000)

Yaş grupları	Cinsiyet	Alınan Göç	Verilen Göç
5-9	Toplam	72.022	41.983
	Erkek	37.464	21.431
	Kadın	34.558	20.552
10-14	Toplam	73.941	34.036
	Erkek	40.684	17.557
	Kadın	33.257	16.497
15-19	Toplam	153.222	50.456
	Erkek	88.544	26.656
	Kadın	64.687	23.800
20-24	Toplam	210.087	102.367
	Erkek	107.059	71.301
	Kadın	103.028	31.068
25-29	Toplam	156.308	72.277
	Erkek	88.464	42.447
	Kadın	67.844	29.830
30-34	Toplam	73.750	51.650
	Erkek	41.690	30.168
	Kadın	32.067	21.482
35-39	Toplam	52.018	38.657
	Erkek	28.289	22.457
	Kadın	23.729	16.200
40-44	Toplam	37.710	27.554
	Erkek	19.834	15.782
	Kadın	17.906	11.772
45-49	Toplam	29.105	22.469
	Erkek	15.019	12.253
	Kadın	14.086	10.216
50-54	Toplam	20.464	20.368
	Erkek	10.590	10.735
	Kadın	9.874	9.633
55-59	Toplam	12.286	16.171
	Erkek	5.919	8.433
	Kadın	6.367	7.738
60-64	Toplam	9.083	12.988
	Erkek	3.742	6.627
	Kadın	5.341	6.361
65+	Toplam	22.531	20.922
	Erkek	10.540	7.565
	Kadın	11.991	13.337
GENEL TOPLAM	Toplam	920.955	513.507
	Erkek	494.883	296.387
	Kadın	426.072	217.120

Kaynak: GNS 2000 Göç istatistikleri verilerden yararlanılarak hazırlanmıştır.

1990-2000 döneminde, İstanbul'da yaşanan göçlerin cinsiyete göre dağılımı analiz edildiğinde; %54 oranının erkek; %46'lık oranın ise kadın olduğu görülmektedir. Erkek nüfusun oranı kadın nüfusuna göre %10 fazladır. İstanbul'a göç eden toplam nüfusun cinsiyete göre dağılımında erkek nüfus daha yüksek orana

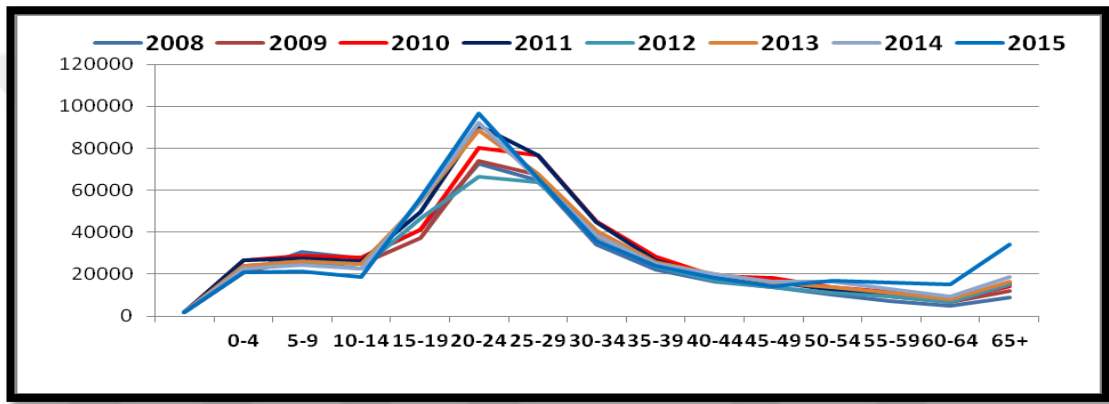
sahiptir; 1985-1990 döneminde ve 1990-2000 dönemi İstanbul'un aldığı toplam göçte kadın ve erkek nüfusun oransal dağılımı arasındaki farkın eşit olduğu görülmektedir.

1985-1990 döneminde, İstanbul'da net göçün cinsiyete göre oranlarına bakıldığında; %52 oranın erkek; %48'lik oranın ise kadın olduğu görülürken; 1990-2000 döneminde %58 oranın erkek; %42'lik oranın ise kadın olduğu görülmektedir. 1985-1990 döneminde, İstanbul'da net göçte, erkek nüfus kadın nüfusuna oranla %4 fazla iken; 1990-2000 döneminde bu fark %16'ya çıkmıştır. 1985-1990 döneminde, İstanbul'da net göç verilerinin yaş ve cinsiyete göre dağılımı Tablo: 99'da sunulmuştur. 20-24 yaş grubu en fazla pozitif net göç değerini oluştururken; 55-59 yaş grubu en fazla negatif net göç değeri olduğu görülmektedir. Ayrıca, bu dönemde, 60-64 yaş grupları negatif yönlüdür. 65 yaş ve üstünde yer alan gruplarda 80-84 yaş grubu ve 84 yaş ve üzeri ise pozitif değerlere sahip olduğu görülmektedir. 50-54 yaş grubu toplamda pozitif değere sahiptir; ancak erkek nüfusu negatif yönlü iken, kadın nüfusu pozitif yönlüdür. 5-49 yaş aralığında bulunan yaş gruplarının tamamı pozitif yönlüdür.

5.4.1.3. 2008-2015 Döneminde İstanbul'un Aldığı Göçün Yaş ve Cinsiyet Yapısı

2008-2015 yılları arasında İstanbul'un almış olduğu göçlerin yaş ve cinsiyet yapısı analiz edildiğinde; genel olarak benzer sonuçların ortaya çıktığı görülmektedir. Bu süreçte İstanbul'un aldığı göçlerin 20-24 ve 25-29 yaş grupları arasında yoğunlaşmaktadır. Mesela; 2007-2008 döneminde; 20-24 yaş grubu %19 oranla İstanbul'a en fazla göç veren yaş grubunu oluştururken; 2009-2010 döneminde ise, %18 oranla 20-24 yaş grubu ilk sırada yer almaktadır. Ayrıca bu dönemde 25-29 yaş aralığı ise rakamsal olarak çok küçük bir fark olsa da yüzdelik dilimlerde yuvarlama yapıldığında %18 civarına yaklaştığı görülmektedir. 2011-2012 döneminde ise, 20-24 yaş grubu %17'ye düşerken; 15-19 yaş aralığı da %17'ye düşmüştür. 2014-2015 döneminde ise, İstanbul'un aldığı göçlerde 20-24 yaş grubu %21 orana çıkarken; 25-29 yaş grubunun %14'e düştüğü görülmektedir.

İstanbul'un aldığı göçlerin yaş grupları 0-4 ile 20-24 şeklinde sıralanan yaş aralığı arttıkça, göç rakamı da doğru orantılı bir şekilde artmakta olduğu görülmektedir. 25-29 yaş grubundan sonra ise alınan göç rakamlarının yaş gruplarına göre ters yönlü bir grafik çizdiği görülmektedir. Yani yaş grupları 30-34 ve 50-59 şeklinde büyüyerek devam ederken; alınan göçlerin rakamsal olarak dağılımı düşmektedir. İstanbul'un aldığı göçlerde en yüksek rakama sahip olan 20-24 yaş grubu ilk sırada yer almaktadır. İstanbul'un aldığı göçlerin yaş gruplarına göre dağılımında; genç ve aktif nüfusun yoğunluğu dikkat çekmektedir.



Şekil 34: 2008-2015 Döneminde İstanbul'un aldığı göçün yaş gruplarına dağılımı

2008-2015 yılları arasında İstanbul'un aldığı göçlerin cinsiyete göre dağılımına bakıldığında; aldığı toplam göçlerin yüzdelik oranlarına göre her dönem erkek göçü kadın nüfusuna göre daha yüksek orana sahiptir. 2007-2008 döneminde İstanbul'un aldığı göçlerin %52'si erkeklerden oluşurken; %48'i kadın nüfusundan oluşmaktadır. 2008-2009 döneminde alınan göçlerin cinsiyete göre dağılımında bir önceki dönemle aynı rakamlara sahiptir. 2009-2010 döneminde alınan göçlerin %51'i erkek; %49'u ise kadın olup kadın ve erkek dağılımı arasındaki fark biraz daha düşmektedir. 2011 ve 2012 döneminde alınan göçlerin kadın ve erkek dağılımında çok küçük farklarla erkek nüfusu daha yüksek olmakla birlikte, yüzdelik dağılımın son küsuratlı rakamları sıfırlandığında kadın ve erkek oranların %50 olarak eşitlendiği görülmektedir. 2012-2013 ve 2013-2014 dönemlerinde kadın erkek nüfusun yüzdelik dağılımın son küsuratlı rakamları sıfırlandığında kadın ve erkek oranların %50 olarak eşitlenmekle birlikte rakamsal olarak kadın nüfusun erkek nüfusunu geçtiği görülmektedir. 2014-2015 döneminde İstanbul'un aldığı göçlerin kadın nüfusun oranı %1'lik bir farkla erkek nüfusunun üzerinde yer almaktadır.

Tablo 85: İstanbul'un aldığı göçün Yaş Grupları ve Cinsiyete Göre Dağılımı (2008-2015)

Yaş grupları	Cinsiyet	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
0-4	TOPLAM	20.958	20.634	26.791	26.692	23.718	24.118	22.679	20.893
	Erkek	10.841	10.671	13.840	13.770	12.159	12.439	11.667	10.778
	Kadın	10.117	9.963	12.951	12.922	11.559	11.679	11.012	10.115
5-9	TOPLAM	30.416	27.048	28.986	27.641	25.524	25.999	24.417	21.341
	Erkek	16.020	13.954	14.976	14.282	13.060	13.452	12.666	10.986
	Kadın	14.396	13.094	14.010	13.359	12.464	12.547	11.751	10.355
10-14	TOPLAM	27.351	24.686	27.785	26.201	22.772	24.663	22.566	18.762
	Erkek	14.441	13.024	14.442	13.744	11.897	12.887	11.995	9.927
	Kadın	12.910	11.662	13.343	12.457	10.875	11.776	10.571	8.835
15-19	TOPLAM	41.407	37.084	41.105	49.489	46.685	54.698	55.039	56.469
	Erkek	21.145	18.255	20.111	24.335	23.035	27.126	26.459	26.808
	Kadın	20.262	18.829	20.994	25.154	23.650	27.572	28.580	29.661
20-24	TOPLAM	72.517	74.091	80.325	90.680	66.507	88.643	92.322	96.353
	Erkek	33.433	35.147	36.172	40.281	29.646	39.815	41.974	44.401
	Kadın	39.084	38.944	44.153	50.399	36.861	48.828	50.348	51.952
25-29	TOPLAM	64.791	67.499	76.780	76.741	63.671	67.914	65.112	65.551
	Erkek	35.322	36.935	40.400	40.605	33.617	35.047	32.740	33.336
	Kadın	29.469	30.564	36.380	36.136	30.054	32.867	32.372	32.215
30-34	TOPLAM	34.165	38.160	45.012	44.715	39.330	40.622	38.570	36.040
	Erkek	19.227	21.622	24.972	24.310	21.457	21.701	20.473	19.326
	Kadın	14.938	16.538	20.040	20.405	17.873	18.921	18.097	16.714
35-39	TOPLAM	22.091	25.510	28.172	26.419	23.523	25.518	24.768	23.787
	Erkek	11.720	14.057	15.254	14.016	12.690	13.307	13.066	12.434
	Kadın	10.371	11.453	12.918	12.403	10.833	12.211	11.702	11.353
40-44	TOPLAM	16.608	17.428	19.144	18.326	16.698	19.894	20.028	18.151
	Erkek	8.847	9.461	10.212	9.800	8.933	10.349	10.346	9.113
	Kadın	7.761	7.967	8.932	8.526	7.765	9.545	9.682	9.038
45-49	TOPLAM	13.558	16.247	18.187	16.586	13.827	16.154	16.246	14.354
	Erkek	7.113	8.323	9.263	8.374	7.292	8.260	8.315	7.174
	Kadın	6.445	7.924	8.924	8.212	6.535	7.894	7.931	7.180
50-54	TOPLAM	10.268	12.682	13.761	12.611	11.288	13.951	16.394	16.684
	Erkek	5.329	6.594	7.132	6.462	5.882	7.143	8.411	8.030
	Kadın	4.939	6.088	6.629	6.149	5.406	6.808	7.983	8.654
55-59	TOPLAM	7.127	9.160	11.474	11.157	9.164	11.122	12.866	15.771
	Erkek	3.659	4.691	5.745	5.490	4.633	5.662	6.625	7.500
	Kadın	3.468	4.469	5.729	5.667	4.531	5.460	6.241	8.271
60-64	TOPLAM	4.801	6.466	7.629	7.498	6.653	8.189	9.210	15.256
	Erkek	2.306	3.163	3.787	3.529	3.214	4.107	4.639	7.065
	Kadın	2.495	3.303	3.842	3.969	3.439	4.082	4.571	8.191
65+	TOPLAM	8.810	11.772	14.364	15.689	15.175	16.437	18.781	33.995
	Erkek	3.892	5.066	6.196	6.442	6.048	7.170	8.284	16.083
	Kadın	4.918	6.706	8.168	9.247	9.127	9.267	10.497	17.912
GENEL TOPLAM	TOPLAM	374.868	388.467	439.515	450.445	384.535	437.922	438.998	453.407
	ERKEK	193.295	200.963	222.502	225.440	193.563	218.465	217.660	222.961
	KADIN	181.573	187.504	217.013	225.005	190.972	219.457	221.338	230.446

Kaynak: TÜİK ADNKS 2008-2015 Göç verileri derlenerek hazırlanmıştır.

2008-2015 yılları arasında hemen her dönemde, 0-4 yaş grubunda İstanbul'un almış olduğu göç rakamı %6'ya tekabül ederken; erkek ve kadın nüfusuna göre dağılımının ise yaklaşık eşit seviyede olduğu görülmektedir. Genel olarak

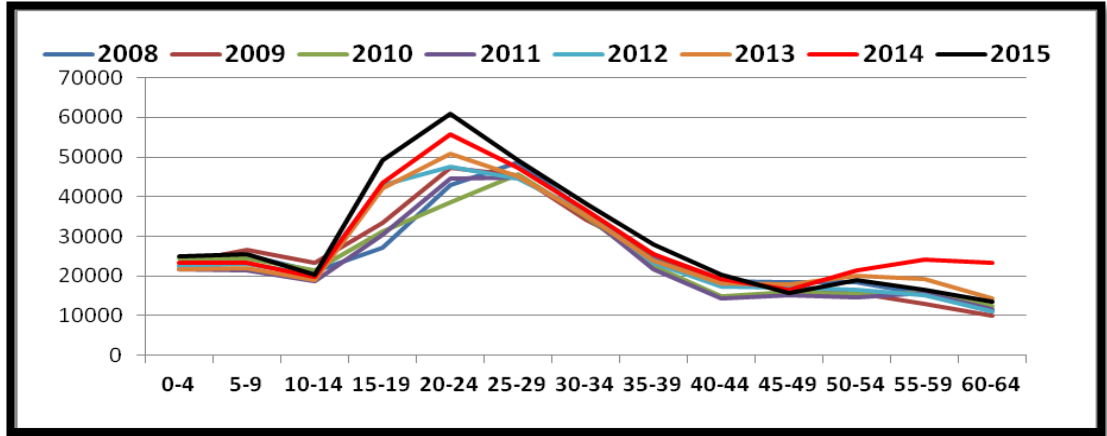
İstanbul'un aldığı göçlerin 0-49 yaş aralığındaki tüm yaş gruplarında verdiği göçten daha fazla göç almıştır. 50 yaş sonrasında ise daha fazla göç verdiği görülmektedir.

2008-2015 yılları arasında İstanbul'un aldığı göçlerin cinsiyete göre dağılımına bakıldığında; aldığı toplam göçlerin yüzdelik oranlarına göre genellikle göç eden erkek nüfusu, kadın nüfusuna göre daha yüksek orana sahiptir. 2007-2008 döneminde 20-24 yaş grubunda İstanbul'un aldığı göçlerin %54'ü kadın oluşurken %46'sı erkek nüfusundan oluşmaktadır. 2009-2010 döneminde 20-24 yaş grubunda İstanbul'a yerleşen nüfusun %55'i kadın; %45'u erkek nüfustur. 2014-2015 döneminde alınan göçlerin yaş grubu dağılımında; en yüksek paya sahip olan 20-24 yaş grubunun %54'sini kadın nüfusu oluştururken; %46'sı erkeklerden oluşmaktadır. Sonuç olarak İstanbul'un en fazla göç aldığı yaş grubu olan 20-24 yaş aralığında kadın nüfusun erkek nüfusuna oranla yaklaşık %10 daha yüksek olduğu görülmektedir.

İstanbul'un aldığı göçlerin cinsiyete göre dağılımında, 25-44 yaş aralığında bulunan yaş grubunda erkek nüfusun kadın nüfusuna oranla her zaman daha fazla olduğu görülmektedir. 45-49 yaş aralığında ise 2008 yılından 2014 yılına kadar erkek nüfus yine kadın nüfusuna oranla daha fazladır; ancak ardaki fark sadece 6 kişiliktir. 50-54 yaş aralığında da benzer durum yaşanmıştır; ancak İstanbul'un aldığı göçlerde 2008 yılından 2014'e kadar erkek nüfus daha fazla iken 2014-2015 döneminde 50-54 yaş aralığında ilk kez kadın nüfus erkek nüfusu geçmiştir.

5.4.1.4. 2008-2015 Döneminde İstanbul'un Verdiği Göçün Yaş ve Cinsiyet Yapısı

Yaş grubuna göre İstanbul'un verdiği göçün toplam göçe oranlarına bakıldığında; 20-34 yaş aralığında yer alan yaş gruplarının en yüksek paya sahip olduğu görülmektedir. %14 ile en fazla 25-29 yaş grubunun İstanbul'dan göç ederken; %12'lik oranla 20-24 yaş grubu ikinci sırada yer alırken; 34-34 yaş grubu ise, %10'luk oranla üçüncü sırada yer almaktadır. İstanbul'un verdiği göçün yaş gruplarına göre dağılımı; alınan göçün yaş gruplarına göre dağılım istatistiklerine benzer bir yapı göstermektedir. İstanbul'un verdiği göçlerde 15-35 yaş aralığındaki genç nüfus dikkat çekmektedir.



Şekil 35: 2008-2015 Döneminde İstanbul'un verdiği göçün yaş gruplarına dağılımı

İstanbul'un verdiği toplam göçün %36'sını 15-35 yaş aralığındaki gruplar oluşturmaktadır. 2005-2014 döneminde İstanbul'un verdiği göçlerde; 15-30 yaş grubunun payında belirgin bir artış yaşanmaktadır. Aynı şekilde 50-64 yaş grubu ve üzerinde grupları payının da artmakta olduğu görülmektedir. İstanbul'un verdiği göçlerin dağılımı 0-14, 15-64 ve 65+ olmak üzere üç ana yaş grubuna göre incelendiğinde; göçlerin genellikle 'Aktif Yaş' grubu olarak tanımlanan 15-64 yaş grubunda yoğunlaştığı görülmektedir. İstanbul'un göçlerin yaş gruplarına göre dağılımında; 15-64 yaş grubunda alınan göçler fazla iken; verilen göçlerin oranı düşüktür.

Bağımlı Yaş grubu' olarak sınıflandırılan 0-14 yaş grubundaki genç nüfus ile 64 yaş ve üzerindeki yaşlı nüfus göçünün oldukça az olduğu görülmektedir. Ancak İstanbul'un verdiği göçlerde 0-14 yaş grubuna göre 64 ve üzeri yaş grubu daha yüksek paya sahiptir. 65 yaş ve üzerindeki yaşlı nüfusun oranı alınan göçlere göre İstanbul'un verdiği göçlerdeki payı daha yüksek olmasının nedeni; İstanbul'da çalışan ve üreten aktif nüfusun emeklilik sonrası memlekete dönüş ya da İstanbul'un göç verdiği Antalya, Muğla gibi sahil kentlere yerleşme durumu olarak açıklanmaktadır.

İstanbul'un verdiği göçlerin cinsiyete göre dağılımı irdelendiğinde; göç eden nüfusun büyük çoğunluğunu 15-64 aralığındaki yaş grupları oluşturmaktadır. Göç eden erkek ve bayanların 15-24 yaş aralığındaki genç nüfus ile 25-64 yaş aralığındaki yetişkinlerden oluştuğu görülmektedir. 2008-2015 arasında 2014 yılı bir istisna kabul edilirse, bütün dönemlerde verilen göçlerde erkek nüfusun kadın nüfusuna oranla daha fazla olduğu görülmektedir.

Tablo 86: Yaş Grupları ve Cinsiyete Göre: İstanbul'un verdiği göçler (2008-2015)

	Cinsiyet	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
0-4	Toplam	22.586	23.405	24.299	21.616	22.453	21.630	23.371	25.050
	Erkek	11.607	12.078	12.431	10.958	11.588	11.101	12.018	12.879
	Kadın	10.979	11.327	11.868	10.658	10.865	10.529	11.353	12.171
5-9	Toplam	25.252	26.541	24.308	21.535	22.997	22.080	23.194	25.485
	Erkek	12.886	13.507	12.435	10.949	11.772	11.326	11.898	13.125
	Kadın	12.366	13.034	11.873	10.586	11.225	10.754	11.296	12.360
10-14	Toplam	21.207	23.236	21.370	18.550	20.237	18.852	19.654	20.435
	Erkek	10.891	11.910	11.009	9.757	10.538	9.814	10.275	10.656
	Kadın	10.316	11.326	10.361	8.793	9.699	9.038	9.379	9.779
15-19	Toplam	27.064	33.441	31.152	30.373	42.997	42.060	43.390	49.228
	Erkek	13.685	16.825	15.524	14.959	20.128	20.176	20.404	23.668
	Kadın	13.379	16.616	15.628	15.414	22.869	21.884	22.986	25.560
20-24	Toplam	43.048	47.363	38.541	44.506	47.611	50.958	55.777	60.988
	Erkek	19.497	22.109	17.194	20.347	20.875	23.079	25.352	28.123
	Kadın	23.551	25.254	21.347	24.159	26.736	27.879	30.425	32.865
25-29	Toplam	48.583	45.437	45.705	44.963	44.547	45.046	47.169	49.168
	Erkek	25.849	24.612	24.551	24.097	24.118	23.738	24.225	25.430
	Kadın	22.734	20.825	21.154	20.866	20.429	21.308	22.944	23.738
30-34	Toplam	36.241	34.289	35.085	35.438	36.111	35.368	36.647	38.190
	Erkek	20.428	19.039	19.287	19.519	20.049	19.120	19.575	20.443
	Kadın	15.813	15.250	15.798	15.919	16.062	16.248	17.072	17.747
35-39	Toplam	24.928	25.532	22.562	21.680	23.350	23.794	25.375	28.015
	Erkek	13.957	14.326	12.279	11.930	12.835	13.145	13.350	15.126
	Kadın	10.971	11.206	10.283	9.750	10.515	10.649	12.025	12.889
40-44	Toplam	18.611	17.963	14.860	14.334	17.401	18.181	19.133	20.269
	Erkek	10.105	9.946	8.039	7.857	9.507	9.681	9.921	10.663
	Kadın	8.506	8.017	6.821	6.477	7.894	8.500	9.212	9.606
45-49	Toplam	18.436	17.032	15.979	15.225	17.020	17.868	16.633	15.777
	Erkek	9.550	9.078	8.168	7.881	8.849	9.133	8.032	8.090
	Kadın	8.886	7.954	7.811	7.344	8.171	8.735	8.601	7.687
50-54	Toplam	18.371	15.675	15.316	14.520	16.496	20.165	21.397	19.042
	Erkek	9.564	8.265	7.823	7.434	8.776	10.327	9.887	9.815
	Kadın	8.807	7.410	7.493	7.086	7.720	9.838	11.510	9.227
55-59	Toplam	15.416	13.069	15.712	15.810	15.217	19.347	24.174	16.487
	Erkek	8.143	6.775	8.020	8.132	7.960	10.038	11.544	8.620
	Kadın	7.273	6.294	7.692	7.678	7.257	9.309	12.630	7.867
60-64	Toplam	10.956	10.000	12.505	11.574	10.950	14.436	23.271	13.503
	Erkek	5.817	5.190	6.437	6.070	5.744	7.694	11.280	6.976
	Kadın	5.139	4.810	6.068	5.504	5.206	6.742	11.991	6.527
65+	Toplam	17.494	16.003	19.538	18.539	16.687	21.816	45.477	21.227
	Erkek	8.306	7.324	9.464	8.833	7.308	10.207	22.523	10.013
	Kadın	9.188	8.679	10.074	9.706	9.379	11.609	22.954	11.214
GENEL TOPLAM	TOPLAM	348.193	348.986	336.932	328.663	354.074	371.601	424.662	402.864
	ERKEK	180.285	180.984	172.661	168.723	180.047	188.579	210.284	203.627
	KADIN	167.908	168.002	164.271	159.940	174.027	183.022	214.378	199.237

Kaynak: TÜİK ADNKS 2008-2015 Göç verileri derlenerek hazırlanmıştır.

2008-2015 arasında İstanbul'un net göç verileri yaş ve cinsiyet bakımından irdelendiğinde; 15-29 yaş aralığındaki tüm yaş gruplarının pozitif yönlü net göç verileri sahip olduğu görülmektedir. 30-44 yaş aralığındaki tüm yaş gruplarının net göç verileri yıllara göre dalgalı bir grafik çizerken; 50 yaş üzerindeki yaş gruplarında

tamamen negatif yönlü net göç verilerinin olduğu gözükmemektedir. Yani 50 yaş ve üzerindeki tüm yaş gruplarında İstanbul, aldığı göçten daha fazla nüfusu diğer illere göç vermektedir. İstanbul'un net göç verilerine göre genç yaş gruplarında erkek nüfusun ağırlığı açıkça görülürken; ileri yaşlarda ise, kadın nüfusun oranının yüksek olması dikkat çekmektedir. 2008-2015 döneminde aldığı göç rakamları bakımından Türkiye'de ilk sırada yer alan İstanbul; aynı kararlı yapıyı verdiği göç açısından da tüm yaş gruplarında sürdürmekte ilk sırada yer almaktadır. İstanbul'un net göç verilerinin yaş gruplarına göre dağılımında ortaya çıkan rakamlar irdelendiğinde; net göç rakamları içinde en yüksek değere 20-24 yaş grubuna aittir. İstanbul'un net göç verilerine göre 0-4 yaş grubunda yaşanan göçler dönemler itibariyle irdelendiğinde erkek ve kadın nüfusun yaklaşık olarak bir birine eşit oranda olduğu görülmektedir.

5.4.2. İstanbul'a Göç Eden Nüfusun Öğrenim Durumu

Eğitim, bireylere çeşitli bilgi, beceri, tutum ve değerler kazandıran sistematik bir süreçtir. Bu süreçte bireylerin eğitim düzeyi, bir ülkenin gelişmişlik düzeyini belirlemede kullanılan en önemli ölçütlerden biridir. Bireylerin eğitim düzeyi; toplumların değişim ve gelişimini doğrudan yönlendirmektedir. Kişilerin eğitim düzeyine göre kazandığı statü, yaşadığı yer ve zamana göre toplumun sosyal yapısını etkilemektedir. Bu nedenle göç eden nüfusun öğrenim durumuna göre analiz edilmesi; yaşanan sorunların tespit edilmesi ve geleceğe yönelik planlamalar için oldukça önemlidir. Türkiye'de göç eden nüfusun öğrenim durumu ile ilgili veriler 1985-1990 Dönemi itibariyle kayıt altına alınmaya başlanmıştır.

Tablo 87: 1985- 1990 Döneminde İstanbul'da Göç eden Nüfusun Öğrenim Durumu

Eğitim Durumu	Alınan Göç	Verilen Göç
Okuma yazma bilmeyen	109.278	27.828
Okuma yazma bilen fakat bir okul bitirmeyen	122.004	37.262
İlkokul	486.690	343.735
Ortaokul veya dengi meslek ortaokul	84.533	36.252
Lise veya dengi meslek okulu	117.402	53.835
Yüksekokul veya fakülte	52.689	32.117

Kaynak: 1980-1985 GNS İkametgâha Göre İçgöçler verilerinden derlenerek hazırlanmıştır.

1985-1990 döneminde İstanbul'un aldığı ve verdiği göçün bitirilen eğitim düzeyine göre düzenlenmiş verileri tablo 83'te sunulmuştur. Bitirilen eğitim

düzeyine göre alınan ve verilen göçte en yüksek oran ilkokul mezunu gruptur. Bu dönemde alınan göçlerin %50'si ilkokul mezunu iken; verilen göçlerde ise %65'ü ilkokul mezunu olduğu görülmektedir. Alınan göçün %9'u; verilen göçün ise, %11'i ortaokul ve dengi okul mezunudur. Aynı şekilde alınan göçün %12'si verilen göçün ise, %10'u lise mezunudur.

Tablo 88: Bitirilen Eğitim Düzeyine Göre 6 yaş ve üstü Alınan ve Verilen Göç 1990

Eğitim durumu	ALINAN GÖÇ		VERİLEN GÖÇ	
Okuma yazma bilmeyen	Toplam	109.278	Toplam	63.363
	Erkek	28.933	Erkek	14.954
	Kadın	80.345	Kadın	48.409
Okuma yazma bilen toplam	Toplam	863.805	Toplam	843.563
	Erkek	500.537	Erkek	472.395
	Kadın	363.268	Kadın	371.168
Okuma yazma bilen fakat bir okul bitirmeyen	Toplam	122.004	Toplam	135.782
	Erkek	62.294	Erkek	69.385
	Kadın	59.710	Kadın	66.397
Bir öğretim kurumundan mezun olan toplam	Toplam	741.541	Toplam	707.712
	Erkek	438.073	Erkek	403.396
	Kadın	303.468	Kadın	304.316
İlkokul	Toplam	486.690	Toplam	343.735
	Erkek	270.702	Erkek	174.617
	Kadın	215.988	Kadın	169.118
Ortaokul	Toplam	84.253	Toplam	84.524
	Erkek	56.329	Erkek	55.110
	Kadın	56.329	Kadın	29.414
Ortaokul veya dengi meslek ortaokul	Toplam	280	Toplam	1.821
	Erkek	172	Erkek	1.349
	Kadın	108	Kadın	472
Lise	Toplam	93.543	Toplam	150.511
	Erkek	58.844	Erkek	93.467
	Kadın	34.699	Kadın	57.044
Lise veya dengi meslek okulu	Toplam	23.859	Toplam	35.110
	Erkek	15.836	Erkek	23.945
	Kadın	8.023	Kadın	11.165
Yüksekokul veya fakülte	Toplam	52.689	Toplam	92.011
	Erkek	36.048	Erkek	54.839
	Kadın	16.641	Kadın	37.172
Bilinmeyen	Toplam	506	Toplam	4.466
	Erkek	353	Erkek	254
	Kadın	207	Kadın	175
GENEL TOPLAM	Toplam	973.156	Toplam	333.161
	Erkek	529.397	Erkek	196.224
	Kadın	443.759	Kadın	134.937

Kaynak: 1990 GNS İkametgâha Göre İçgöçler verilerinden derlenerek hazırlanmıştır.

İstanbul'un aldığı göçlerde en az paya sahip olan %5'lik oranla Yüksekokul ve Fakülte mezunları iken; İstanbul'un verdiği göçlerdeki Yüksekokul ve Fakülte mezunlarının oranı %6 civarındadır. İstanbul'un aldığı göçler ve verdiği göçlerin eğitim düzeyleri irdelendiğinde; alınan ve verilen göçlerin eğitim düzeyleri bakımından birbirine benzer bir grafik çizmekle birlikte; İstanbul'un diğer illere verdiği göçlerin, aldığı göçlere göre daha nitelikli olduğu görülmektedir. 1985-1990 döneminde İstanbul'un aldığı ve verdiği göçün büyük bir kısmı okuma yazma bilmektedir. Herhangi bir okul bitirenlerin 1985-1990 döneminde, cinsiyete göre dağılımında %82 erkekler ve %68 kadın nüfusa ait olup, kadınların oranı erkek nüfusa göre daha düşüktür.

Bu durumun doğrudan İstanbul'un sosyokültürel yapısıyla ilişkili olup İstanbul'da eğitim-öğretim olanaklarının diğer illere göre daha üst seviyede olduğuna işaret etmektedir. İstanbul genelinde toplam nüfusun okuma yazma bilmeyenlerin oranı; aldığı ve verdiği göçlerdeki okuma yazma bilmeyenlerin oranından daha yüksektir. Yani, İstanbul'da toplam nüfusuna göre daha eğitilmiş bir nüfus kitlesi, göçlerle hem alınmakta hem de verilmektedirler.

1990-2000 döneminde İstanbul'un aldığı eğitilmiş göçün %38'ini ilköğretim mezunları oluştururken; verilen göçün ise, %34'ünü ilköğretim mezunlarından oluşturmaktadır. 1985-1990 döneminde ilköğretim mezunlarının oranı alınan göçlerde %50 iken; verilen göçlerde %65 civarındadır. İstanbul'da yaşanan göçlerde ilköğretim mezunlarının oranının giderek düştüğü görülmektedir.

Tablo 89: 1990- 2000 Dönemi Göç edenlerin Öğrenim Durumu

Eğitim durumu	ALINAN GÖÇ	VERİLEN GÖÇ
Okuma yazma bilmeyen	63.369	27.728
Okuma yazma bilen fakat bir okul bitirmeyen	137.519	73.396
İlkokul	343.735	169.545
İlköğretim	18.054	9.814
Ortaokul veya dengi meslek ortaokul	68.291	47.040
Lise veya dengi meslek okulu	185.621	120.498
Yüksekokul veya fakülte	92.011	57.219

Kaynak: 1990-2000 GNS İkametgâha Göre İçgöç verilerinden derlenerek hazırlanmıştır.

1997-1998 öğretim yılından itibaren sekiz yıllık kesintisiz zorunlu ilköğretime geçilmesiyle Türkiye’de eğitim düzeyi sınıflandırılmasına “İlköğretim” kademesi eklenmiştir. Daha önceki süreçte ilkokul ve ortaokul olarak sınıflandırılan eğitim kademeleri 1997-2012 yılları arasında bir çatı altında toplanarak ‘ilköğretim’ kademesi olarak sınıflandırılmıştır. 1990-2000 döneminde İstanbul’un aldığı ve verdiği göçlerde ilköğretim mezunlarının oranı eşit olup %2 civarındadır. Bu dönemde İstanbul’un aldığı göçler Ortaokul veya dengi meslek ortaokul mezunlarının oranı %8 iken; 1985-1990 döneminde %9 olup yaklaşık %1 oranındaki azalan nüfus; ‘ilköğretim’ kategorisine dâhil değerlendirilmektedir.

Tablo 90: 2000 Yılında Bitirilen Eğitim Düzeyine Göre 6 yaş ve üstü Alınan ve Verilen Göç

Eğitim durumu	ALINAN GÖÇ		VERİLEN GÖÇ	
Okuma yazma bilmeyen	Toplam	63.369	Toplam	27.727
	Erkek	14.952	Erkek	6.712
	Kadın	48.417	Kadın	21.015
Okuma yazma bilen fakat bir okul bitirmeyen	Toplam	137.519	Toplam	73.396
	Erkek	69.318	Erkek	36.215
	Kadın	66.401	Kadın	37.181
İlkokul	Toplam	343.735	Toplam	169.545
	Erkek	174.537	Erkek	96.836
	Kadın	169.198	Kadın	72.709
İlköğretim	Toplam	18.054	Toplam	9.814
	Erkek	11.271	Erkek	5.477
	Kadın	6.783	Kadın	4.337
Ortaokul	Toplam	66.470	Toplam	45.502
	Erkek	43.830	Erkek	30.777
	Kadın	22.640	Kadın	14.725
Ortaokul veya dengi meslek ortaokul	Toplam	1.821	Toplam	1.538
	Erkek	1.300	Erkek	1.089
	Kadın	521	Kadın	449
Lise	Toplam	150.511	Toplam	93.090
	Erkek	93.467	Erkek	57.632
	Kadın	57.044	Kadın	35.458
Lise veya dengi meslek okulu	Toplam	35.110	Toplam	27.399
	Erkek	23.938	Erkek	18.604
	Kadın	11.172	Kadın	8.795
Yüksekokul veya fakülte	Toplam	92.011	Toplam	57.219
	Erkek	54.823	Erkek	38.719
	Kadın	37.188	Kadın	18.500
GENEL TOPLAM	Toplam	906.950	Toplam	505.309
	Erkek	487.551	Erkek	292.078
	Kadın	419.399	Kadın	213.231

Kaynak: 2000 GNS İkametgâha Göre İçgöç verileri derlenerek hazırlanmıştır.

1990-2000 döneminde İstanbul’un aldığı göçlerde göçte lise veya dengi meslek okul mezunlarının oranı %20 iken; verilen göçlerde %24’dir. 1985-1990

döneminde ise, alınan göçlerin %0'12'si lise mezunu iken; verilen göçlerin %10 lise veya dengi meslek okul mezunudur. Lise mezunu kategorisinde İstanbul'un verdiği göçlerin oranı aldığı göçlere göre daha yüksek olduğu görülmektedir. 1990-2000 döneminde, yüksekokul veya fakülte mezunları, İstanbul'un aldığı göçün %10'unu oluştururken; verdiği eğitilmiş göçün %11'ini oluşturmaktadır. 1985-1990 döneminde İstanbul'un aldığı ve verdiği eğitilmiş göçte en düşük pay yüksekokul veya fakülte mezunları oluştururken; 1990-2000 döneminde ilköğretim mezunları olduğu görülmektedir.

Tablo 91: Eğitim Durumuna Göre İstanbul'da 6 yaş ve üstü Aldığı Göç 2009-2015

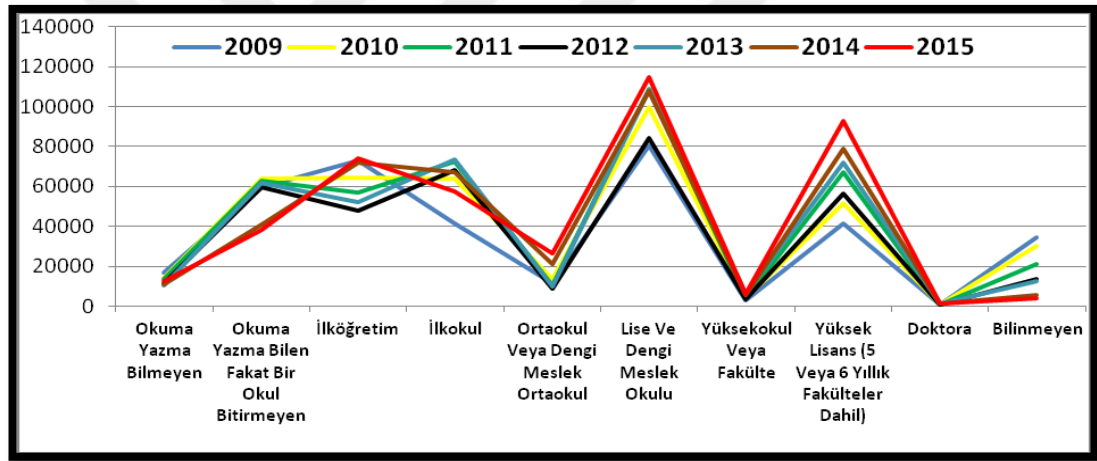
Eğitim durumu	Cinsiyet	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Okuma yazma bilmeyen	TOPLAM	16.589	14.024	13.400	11605	10.464	11.061	12.319
	Erkek	3.219	2.374	2.206	1.976	1.705	1.780	1.909
	Kadın	13.370	11.650	11.194	9.629	8.759	9.281	10.410
Okuma yazma bilen fakat bir okul bitirmeyen	TOPLAM	59.596	64.163	63.080	59.450	62.002	40.646	38.118
	Erkek	28.819	30.157	28.912	27.005	28.259	16.922	15.270
	Kadın	30.777	34.006	34.168	32.445	33.743	23.724	22.848
İlkokul	TOPLAM	73.222	64.673	56.686	47.828	51.908	71.762	74.202
	Erkek	36.917	28.833	24.764	22.173	23.275	34.092	35.411
	Kadın	36.305	35.840	31.922	25.655	28.633	37.670	38.791
İlköğretim	TOPLAM	41.690	63.655	72.258	68.344	73.460	67.046	57.377
	Erkek	20.745	33.140	37.346	36.256	38.729	35.216	30.180
	Kadın	20.945	30.515	34.912	32.088	34.731	31.830	27.197
Ortaokul veya dengi meslek ortaokul	TOPLAM	11.431	13.662	10.541	8.898	10.036	21.347	26.477
	Erkek	7.264	8.334	6.249	5.405	6.164	12.247	15.220
	Kadın	4.167	5.328	4.292	3.493	3.872	9.100	11.257
Lise ve dengi meslek okulu	TOPLAM	80.719	99.581	108.623	84.139	108.165	107.692	114.831
	Erkek	44.396	54.111	58.697	45.547	58.238	57.835	60.293
	Kadın	36.323	45.470	49.926	38.592	49.927	49.857	54.538
Yüksek lisans (5 veya 6 yıllık fakülteler dâhil)	TOPLAM	2.677	4.041	3.911	3.387	5.999	5.525	6.360
	Erkek	1.559	2.290	2.215	1.923	3.190	2.990	3.484
	Kadın	1.118	1.751	1.696	1.464	2.809	2.535	2.876
Yüksekokul veya fakülte	TOPLAM	41.466	51.470	67.250	56.404	72.054	78.943	92.670
	Erkek	21.732	26.623	34.836	29.195	35.362	38.202	44.937
	Kadın	19.734	24.847	32.414	27.209	36.692	40.741	47.733
Doktora	TOPLAM	611	905	921	782	1.177	1.061	1.247
	Erkek	386	569	590	505	693	608	735
	Kadın	225	336	331	277	484	453	512
Bilinmeyen	TOPLAM	34.560	30.149	20.925	13.876	12.453	5.726	4.174
	Erkek	22.493	18.876	12.667	8.310	7.287	3.227	2.324
	Kadın	12.067	11.273	8.258	5.566	5.166	2.499	1.850
GENEL TOPLAM		362.561	406.323	417.595	354.713	407.718	410.809	427.775

Kaynak: TÜİK ADNKS 2009-2015 Göç verileri derlenerek hazırlanmıştır.

2007 yılında başlayan ADNKS uygulamasıyla birlikte göç eden nüfusun sosyal ve demografik özellikleri kapsamında öğrenim durumlarına dair veriler yıllık

düzeyde kayıt altına alınmaktadır. 2009 yılından itibaren Türkiye’de illerin aldığı ve verdiği göçlerin eğitim düzeyi ile ilgili veriler, her yılsonunda düzenli olarak yayımlanmaya başlamıştır. Ayrıca, ADNKS uygulamasıyla birlikte göç eden nüfusun bitirilen son eğitim kurumuna göre sınıflandırılmasında ‘yüksek lisans ve doktora’ kademeleri ile ilgili veriler de kayıt altına alınmaya başlamıştır.

2009-2015 döneminde İstanbul’un aldığı ve verdiği göçlerin öğrenim durumu irdelendiğinde; eğitim seviyesinin yükseldiği görülmektedir. Bitirilen eğitim düzeyine göre İstanbul’da alınan ve verilen göçler tablo 105’te görüldüğü üzere, İstanbul’un verdiği göçlerde okuma yazma bilmeyenlerin oranı giderek düşerken; aldığı göçlerde okuma yazma oranı genel olarak düşmekle birlikte, belli dönemlerde yükselmekte olup dalgalanmalar yaşanmaktadır.



Şekil 36: 2009-2015 Dönemi öğrenim durumuna göre İstanbul’un aldığı göçler

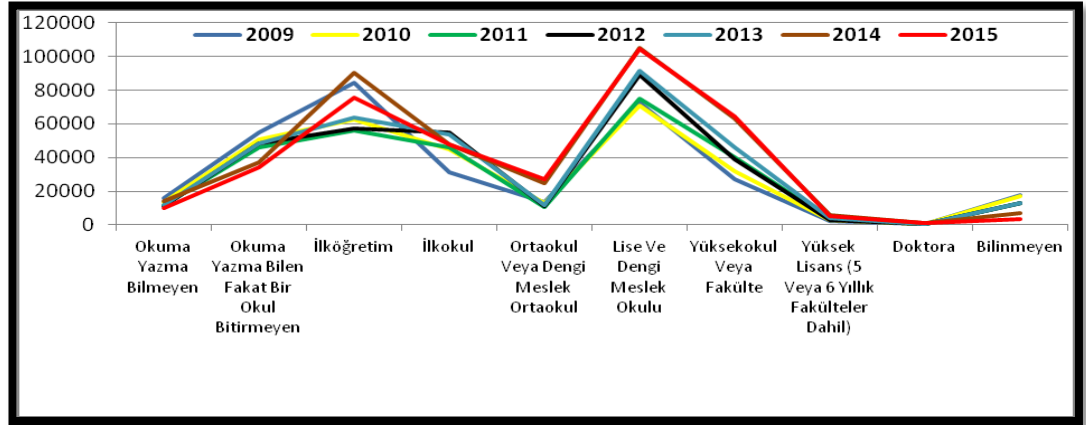
2009-2015 dönemi İstanbul’un aldığı göçlerin eğitim düzeyine göre dağılımı; dönemler itibariyle küçük çaplı dalgalanmalar görülmekle birlikte, genel olarak benzer grafikler çizmektedir. Bu dönemde İstanbul’un aldığı göçlerde ‘lise ve dengi meslek okulları’ en yüksek orana sahip iken; en düşüp paya sahip olan ‘doktor’ kademesi %0,3 oranı kapsamaktadır. Ayrıca, alınan göçlerde okuma yazma bilmeyenlerin oranı giderek düşmektedir. Alınan göçlerde, beş veya altı yıllık fakülte mezunlarını da kapsayan ‘Yüksek lisans’ mezunlarının oranı; 2009 yılında %11’iken, 2010 yılında %14’e yükselmiştir. 2012 yılında %16’ya, 2015’te ise %22’ye çıkmıştır. Görüldüğü üzere İstanbul’un aldığı göçlerde Yüksek lisans mezunlarının oranı giderek yükselmektedir.

2009-2015 dönemi İstanbul'un aldığı göçlerde, ilköğretim mezunlarının oranı 2011 yılına kadar yükselirken; 2012 yılından itibaren düşmeye başlamıştır. Aynı zamanda İstanbul'un aldığı göçlerde ilkokul mezunlarının da oranı giderek düşmektedir. Buna karşılık 'lise ve dengi meslek okulları' mezunlarının oranı giderek yükselmektedir. Bu durumun temel nedeni Türkiye'de eğitim alanında yaşanan gelişmelere dayanmaktadır. 1997 yılında uygulamaya konulan 'sekiz yıllık zorunlu kesintisiz eğitim' ve 2012 yılında uygulamaya geçilen (4+4+4) şeklindeki 12 yıllık zorunlu eğitim değişikliği, Türkiye genelinde nüfusun eğitim düzeyinin yükselmesini sağlamıştır.

Tablo 92: Eğitim Durumuna Göre İstanbul'un 6 yaş ve üstü verdiği Göç (2009-2015)

Eğitim durumu	Cinsiyet	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Okuma yazma bilmeyen	TOPLAM	15.804	13.427	11.555	11.037	11.814	13.922	9.717
	Erkek	3.079	2.316	1.926	1.574	1.828	2.065	1.590
	Kadın	12.725	11.111	9.629	9.463	9.986	11.857	8.127
Okuma yazma bilen fakat bir okul bitirmeyen	TOPLAM	54.872	50.708	45.977	48.263	48.357	37.069	34.039
	Erkek	26.408	23.825	21.398	22.362	22.046	15.445	14.648
	Kadın	28.464	26.883	24.579	25.901	26.311	21.624	19.391
İlkokul	TOPLAM	84.543	62.270	55.873	56.949	63.477	90.558	75.572
	Erkek	44.266	29.532	26.567	26.670	30.181	43.464	36.077
	Kadın	40.277	32.738	29.306	30.279	33.296	47.094	39.495
İlköğretim	TOPLAM	31.015	44.693	45.989	54.751	53.617	47.576	47.636
	Erkek	15.873	24.357	25.068	30.457	29.440	25.703	26.071
	Kadın	15.142	20.336	20.921	24.294	24.177	21.873	21.565
Ortaokul veya dengi meslek ortaokul	TOPLAM	13.613	12.988	10.460	11.135	11.559	24.680	27.163
	Erkek	8.863	7.955	6.464	7.017	7.275	13.871	15.524
	Kadın	4.750	5.033	3.996	4.118	4.284	10.809	11.639
Lise ve dengi meslek okulu	TOPLAM	72.581	70.557	75.011	89.015	91.719	105.214	104.674
	Erkek	40.020	39.460	41.557	46.619	49.420	54.602	55.514
	Kadın	32.561	31.097	33.454	42.396	42.299	50.612	49.160
Yüksek lisans (5 veya 6 yıllık fakülteler dâhil)	TOPLAM	27.338	31.923	40.155	38.713	46.223	63.404	64.229
	Erkek	15.380	18.340	22.704	21.604	24.546	32.946	33.209
	Kadın	11.958	13.583	17.451	17.109	21.677	30.458	31.020
Yüksekokul veya fakülte	TOPLAM	2.316	3.159	3.321	2.945	4.337	5.725	4.978
	Erkek	1.458	1.945	1.934	1.763	2.558	3.351	2.851
	Kadın	858	1.214	1.387	1.182	1.779	2.374	2.127
Doktora	TOPLAM	561	730	692	556	827	1.094	887
	Erkek	365	488	446	345	519	710	552
	Kadın	196	242	246	211	308	384	335
Bilinmeyen	TOPLAM	17.574	16.818	13.128	12.820	13.043	7.030	3.372
	Erkek	10.439	9.235	7.226	7.231	7.123	3.574	1.896
	Kadın	7.135	7.583	5.902	5.589	5.920	3.456	1.476
GENEL TOPLAM		52.860	54.997	51.733	49.751	58.091	58.156	49.494

Kaynak: TÜİK ADNKS 2009-2015 Göç verileri derlenerek hazırlanmıştır.



Şekil 37: 2009-2015 Dönemi öğrenim durumuna göre İstanbul'un verdiği göçler.

İstanbul'un aldığı göçlerin eğitim düzeyleri cinsiyet oranları açısından irdelendiğinde; okuma yazma bilmeyenler; okuma yazma bilen fakat bir okul bitirmeyen ve ilköğretim mezunları hariç, tüm eğitim düzeylerinde çoğunluğu erkeklerin oranları kadınlara göre daha yüksektir. Ancak 2012 yılından itibaren İstanbul'un aldığı göçlerde kadın nüfusun oranı, erkek nüfusunu geçmiştir. İstanbul'un verdiği göçlerin eğitim düzeyine göre dağılımı irdelendiğinde; 2009-2015 sürecinde verilen göçler ile alınan göçler benzer bir grafik çizmektedir. Tablo 108'de görüldüğü üzere; bu dönemde İstanbul'dan ayrılan nüfusun dağılımından 'lise ve dengi okul' mezunlarının en yüksek orana sahip olduğu görülmektedir. 'Ortaokul ve dengi okul' mezunlarının ise göç eden nüfus içindeki oranı giderek düşmektedir.

2009-2015 yılları arasında, okuma yazma bilmeyen nüfusun oranı toplam nüfusa oranı değerlendirildiğinde; İstanbul'un aldığı göçlerde okur-yazar olmayan nüfusun oranı giderek düşmektedir. Bu süreçte, İstanbul'un verdiği göçlerin ortalama %96'sı okur-yazar konumundadır. Türkiye genelinde göç eden nüfusa göre İstanbul'un aldığı ve verdiği göçlerde okur-yazar oranının daha yüksek olduğu görülmektedir. İstanbul'un aldığı göçlerin eğitim düzeyi daha düşük iken verdiği göçlerin eğitim düzeyi daha yüksektir. Bu noktada Türkiye genelinde ve İstanbul'da eğitim sisteminden yapılan düzenlemelere paralel olarak eğitim düzeyi de yükselmiştir. Verilen göçlerin bitirilen son eğitim kurumuna göre dağılımına bakıldığında; okuma yazma bilmeyenlerin oranı azalırken; 2009 yılından 2015 yılına kadar geçen süreçte eğitim düzeyinin sürekli yükseldiği görülmektedir.

2009-2015 döneminde, İstanbul'un verdiği göçlerin eğitim düzeyleri cinsiyet oranlarına bakıldığında; Okuma yazma bilmeyenler, okuma yazma bilen fakat bir okul bitirmeyen kategorisinde kadınların oranları erkeklere göre daha yüksektir. Bu süreçte 2009 yılı hariç, 2010-2015 yılları arasında, verilen göçlerde kadın nüfusun erkek nüfustan daha fazla olduğu görülmektedir. Bu süreçte kadar kadın nüfusun oranı erkek nüfusa göre daha yüksek iken; Türkiye'de toplam nüfusun eğitim seviyesinin yükselmesine bağlı olarak göç eden nüfusun cinsiyete göre dağılımı da değişmektedir. Eğitim seviyesi yükseldikçe, erkek nüfusun oranı da doğru orantılı olarak yükselmektedir; ancak yıllar itibariyle aradaki fark giderek azalmaktadır. 2009-2015 döneminde, İstanbul'un verdiği göçlerin eğitim durumuna göre dağılımı birbirine yakın değerler taşımaktadır. Bu nedenle, bu süreçte herhangi bir dönemin verileri örneklem olarak alınıp analiz edildiğinde genel olarak verilen göçlerin eğitim durumu ortaya konulmuş olacaktır.

Tablo 93: 2009-2010 Dönemi İstanbul'da Göç edenlerin Öğrenim Durumu

Eğitim durumu	ALINAN GÖÇ	VERİLEN GÖÇ
Okuma Yazma Bilmeyen	14.024	13.427
Okuma Yazma Bilen Fakat Bir Okul Bitirmeyen	64.163	50.708
İlköğretim	64.673	62.270
İlkokul	63.655	44.693
Ortaokul Veya Dengi Meslek Ortaokul	13.662	12.988
Lise Ve Dengi Meslek Okulu	99.581	70.557
Yüksekokul Veya Fakülte	51.470	31.923
Yüksek Lisans (5 veya 6 yıllık fak. dahil)	4.041	3.159
Doktora	905	730
TOPLAM	329.851.	234.412

Kaynak: TÜİK ADNKS 2009-2015 Göç verileri derlenerek hazırlanmıştır.

2009-2010 döneminde İstanbul'un verdiği göçlerde, lise ve dengi meslek okulu mezunları 2010 yılında İstanbul'un verdiği göçlerde %26 ile en yüksek orana sahip iken; %24 ile verilen göçlerde en yüksek orana sahiptir. Türkiye geneli toplam nüfus içindeki en az orana sahip olan 'doktora' kademesi ise İstanbul'un verdiği göçlerde en az orana sahiptir; ancak alınan göçlerde doktora mezunlarının oranı %0,2 iken; verilen göçlerde %0,3 oranındadır. Yüksek lisans mezunlarının alınan ve verilen göçlerdeki payı %1 olup eşit düzeydedir. Fakülte ve yüksekokul mezunlarının alınan göçlerdeki oranı %14 iken; verilen göçlerde %11 civarındadır. Göç eden nüfusun eğitim durumuna göre cinsiyet ayrımında bakıldığında, özellikle okuma yazma bilen fakat bir okul bitirmeyen ve ilkokul mezunu kadınların oranının

erkeklere göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Eğitim düzeyi yükseldikçe erkeklerin kadınlara göre göç etme oranı yükselmektedir. Eğitim olgusu başlı başına bir göç nedenidir. Eğitim düzeyi yüksek nüfusun daha hareketli bir yapıya sahip olduğu bilinmektedir.

5.6. Doğum Yeri Verilerine Göre İstanbul Nüfusu

Göç eden nüfusun miktarı ve yönünün belirlenmesinde, birçok kriter kullanılmaktadır. Bu kriterlerden biri de olan nüfusun ‘doğum yeri’ verisi, iç ve dış göç araştırmalarında önemli bir gösterge olarak kullanılmaktadır. Özellikle göç verilerinin yetersiz kaldığı ya da göç verilerinin kayıt altına alınmadığı süreçte ‘doğum yeri’ verileri göç araştırmalarının temel kaynaklarından birini oluşturmaktadır. Herhangi bir yerde ikamet eden kişilerin doğum yerleri tespit edilerek; alınan ve verilen göçlerle ilgili analiz yapmak mümkündür. Ancak nüfus kayıt sistemlerinde ‘doğum yeri’ verisi kayıt altına alınırken, kişinin doğduğu yer ile en son sayım arasında veya iki sayım arasında herhangi bir yer değişikliği yapılmış ise bu durumun kayıt altına alınması gerekmektedir. Fakat ‘doğum yeri’ verilerinde, bu yer değişikliklerine dair herhangi bir bilgi verilemediği için; göç eden nüfusun ne zaman yer değiştirdiği bilinmemektedir. Ayrıca kişilerin doğum yeri daimi ikametgâh yeri olmayabilir. Özellikle sağlık hizmetlerinin yetersiz olduğu yerlerde ikamet eden birçok kişi, doğum için İstanbul gibi sağlık hizmetlerinin gelişmiş olduğu şehirlere gelmektedir. Bireylerin ikamet yeri ve nüfusa kayıtlı olduğu şehir farklı olsa da yeni doğumlar, doğum raporuna istinaden doğumun gerçekleştiği şehir ‘doğum yeri’ olarak kayıtlara geçmektedir. Netice olarak, yeni doğan bebek ailesinin ikamet ettiği yerde yaşamakta olup nüfus kayıtların o şehrin nüfusuna dahil edilmektedir; ancak doğum yeri farklı bir şehir olması nedeniyle ‘doğum yeri’ kriterine göre göç eden nüfusa dâhil edilmektedir.

Göç kayıtlarının ‘GNS’ yöntemiyle tutulduğu ülkelerde; sayım günü sayım yapılan yerde bulunan; ancak daimi ikametgâhı farklı olan kişiler; eğer ‘doğum yeri’ olarak kayıtlı bulunan yerde değilse göç etmiş sayılmaktadır. Bu ve buna benzer farklı durumlar nedeniyle ‘doğum yeri’ kriteri göçlerle ilgili kesin sonuçların ortaya koymadığı her zaman göz önünde bulundurulmalıdır. İstanbul sağlık hizmetleri

bakımından Türkiye’de en iyi standartlara sahip illerden biri olduğu için ‘yeni doğan’ nüfusun yer değiştirme nedeninden kaynaklanan olumsuz durumdan pek etkilenmemektedir.

Tablo 94: Doğdukları illere göre İstanbul nüfusu (1950-2015)

Doğum Yeri	1950	1955	1960	1975	1980	1985	1990	2000	2015
Adana	3.561	7.552	8.350	22.708	27.782	32.725	41.145	55.770	87.414
Adıyaman	-	1.141	1.111	9.597	13.052	19.151	29.464	63.622	114.608
Afyon	2.904	5.168	5.052	15.707	15.562	17.635	22.528	27.155	36.759
Ağrı	484	2.228	1.486	7.259	11.865	16.822	29.363	58.739	116.349
Amasya	2.239	3.898	4.700	18.072	25.426	35.693	54.295	81.609	101.239
Ankara	11.005	17.445	19.711	45.240	59.704	75.299	86.340	112.409	171.944
Antalya	4.619	7.385	7.719	13.936	16.049	17.143	17.106	19.465	31.666
Artvin	3.103	5.282	6.683	17.747	22.747	27.759	38.511	44.233	48.536
Aydın	1.641	4.265	3.701	6.547	7.029	8.141	9.167	12.941	21.967
Bahçeşir	11.908	19.028	21.669	39.486	42.571	46.104	47.542	52.978	56.731
Bilecik	2.113	3.908	5.168	20.009	17.775	18.697	19.111	18.350	18.004
Bingöl	1.262	2.538	3.512	10.964	18.384	25.908	40.962	67.066	79.480
Bitlis	1.737	2.417	2.687	9.092	12.931	15.656	28.824	76.507	115.108
Bolu	6.763	9.636	12.980	30.278	34.192	40.624	47.263	41.148	39.092
Burdur	1.060	1.778	1.541	3.321	3.962	3.376	4.003	4.446	5.730
Bursa	18.241	24.093	29.314	45.198	48.149	51.104	53.753	53.482	72.494
Çanakkale	9.051	13.551	16.423	30.788	35.460	39.592	40.855	43.818	39.784
Çankırı	6.977	10.716	13.155	38.727	49.533	60.403	70.447	75.230	74.335
Çorum	2.110	6.215	5.932	23.129	30.212	39.181	53.607	81.508	100.559
Denizli	2.576	5.203	5.581	8.907	9.780	11.029	12.138	14.352	23.136
Diyarbakır	2.171	3.886	4.876	15.426	21.053	27.033	38.255	80.743	143.903
Edirne	15.067	17.949	24.316	39.224	45.119	50.690	55.421	66.886	63.191
Elazığ	4.420	7.097	9.686	29.395	33.297	42.552	54.605	73.431	80.736
Erzincan	18.069	25.495	34.161	85.146	106.244	125.725	150.936	170.937	158.249
Erzurum	7.419	13.670	15.274	51.433	68.479	89.076	130.146	186.677	251.299
Eskişehir	3.956	6.511	7.799	21.700	23.193	26.633	29.846	34.273	41.354
Gaziantep	2.373	5.039	7.118	18.818	24.178	31.831	40.835	45.454	59.602
Giresun	17760	28.915	40.969	100.595	134.903	169.650	210.528	245.414	244.534
Gümüşhane	4.690	11.959	13.866	54.331	70.857	86.491	66.630	77.553	78.383
Hakkâri	84	356	335	768	824	1.477	1.819	3.795	9.174
Hatay	1.092	6.174	3.899	8.809	10.989	14.397	18.480	40.010	72.901
Isparta	4.394	4.732	6.069	15.493	17.556	20.629	23.498	27.622	30.077
İstanbul	617.189	697.555	811.576	1.755.305	1.811.587	2.276.862	2.723.795	3.780.542	6.444.413
İzmir	10.624	18.524	18.539	26.079	28.795	32.559	35.143	49.028	88.430
K. Maraş	1.230	2.503	2.875	9.896	13.013	17.717	28.707	48.991	72.176
Kars	2.500	5.906	8.910	58.055	97.267	135.216	214.065	148.272	160.932
Kastamonu	31.509	42.588	57.790	124.734	156.931	189.452	222.335	263.803	232.820
Kayseri	8.080	14.270	17.951	35.979	41.975	51.288	63.810	84.801	96.975
Kırklareli	7.319	15.400	20.178	43.102	53.134	59.555	63.680	65.165	63.825
Kırşehir	2.356	2.400	2.449	5.168	6.797	9.221	13.070	20.696	27.437
Kocaeli	15.830	17.599	16.530	28.542	31.275	33.183	37.493	46.009	77.245
Konya	8.597	13.070	15.637	40.161	46.627	56.121	62.789	79.366	93.634
Kütahya	3.695	3.716	3.150	12.308	7.208	7.082	8.960	13.692	26.849

Kaynak: 1950-2000 GNS ve 2007-2015 ADNKS verileri derlenerek hazırlanmıştır.

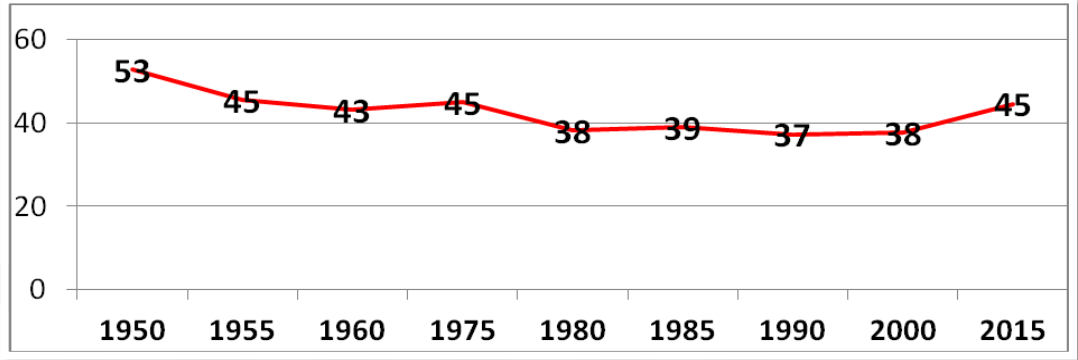
Tablo 94'ün devamı

Doğum Yeri	1950	1955	1960	1975	1980	1985	1990	2000	2015
Kütahya	3.695	3.716	3.150	12.308	7.208	7.082	8.960	13.692	26.849
Malatya	10.487	11.796	21.141	61.250	84.634	106.404	141.134	195.705	232.730
Manisa	3.730	7.339	6.795	11.668	13.337	14.737	16.283	21.102	33.322
Mardin	988	2.035	3.221	14.706	19.364	23.782	31.182	70.819	139.717
Mersin	2.735	4.354	5.241	13.188	11.892	13.188	16.384	26.883	50.187
Muğla	1.672	3.471	3.039	4.442	5.141	5.678	6.117	7.386	13.016
Muş	399	1.059	1.020	5.754	8.974	12.413	22.735	46.425	94.350
Nevşehir	-	5.125	5.244	12.343	15.767	20.372	30.072	41.275	54.107
Niğde	4.689	4.194	6.975	16.690	20.868	26.645	29.889	41.103	59.515
Ordu	7.158	15.594	22.257	61.202	89.380	119.442	163.159	244.254	293.163
Rize	24.183	30.209	37.408	69.512	82.041	99.478	131.905	159.059	174.918
Sakarya	-	10.022	13.235	36.937	44.158	50.725	58.114	76.404	81.185
Samsun	6.041	10.120	13.140	55.813	69.604	91.501	127.564	212.056	279.391
Siirt	4.033	4.685	5.740	15.448	20.687	29.210	41.945	85.275	125.960
Sinop	8.268	15.050	20.207	63.352	86.160	105.456	135.016	179.751	184.857
Sivas	16.700	29.662	41.860	149.526	206.820	253.817	317.081	375.002	364.641
Şanlıurfa	1.524	2.634	4.961	15.522	21.904	24.463	30.112	47.279	80.984
Tekirdağ	12.142	20.647	28.968	48.807	58.654	62.446	63.457	67.054	61.493
Tokat	3.738	7.970	10.392	42.427	64.430	88.646	134.941	203.603	289.990
Trabzon	20.144	30.578	39.233	87.259	106.289	129.323	175.616	214.721	239.968
Tunceli	1.104	3.010	3.489	12.890	21.310	29.406	42.547	60.255	58.821
Uşak	-	2.572	2.439	5.909	6.505	7.504	8.925	11.100	13.630
Van	1.393	2.138	2.348	4.907	7.177	11.548	21.484	55.279	137.698
Yozgat	4.035	6.301	14.864	17.969	22.199	27.888	37.445	59.568	88.023
Zonguldak	9.626	12.336	15.511	31.315	39.500	51.386	74.955	80.207	116.566
Aksaray							7.167	16.996	32.170
Bayburt							55.934	63.985	71.932
Karaman							5.034	9.113	11.412
Kırıkkale							6.325	16.909	22.625
Batman							4.554	33.840	92.260
Şırnak							1.412	6.615	20.952
Bartın								45.910	62.045
Ardahan								112.646	148.896
Iğdır								37.664	59.253
Yalova								8.943	10.203
Karabük								46.733	59.779
Kilis								16.392	20.925
Osmaniye								10.380	21.282
Düzce								22.243	32.680
Bilinmeyen	347	6904	8967	1243	1719	878	1785	7.064	275.711
Diğer Devletler	137.563	167.656	223.969	247.330	259.910	280.167	327.647	323.749	274.743
Toplam	1.166.477	1.533.822	1.882.092	3.904.588	4.741.890	5.842.985	7.309.190	10.018.735	1.445.8174

Kaynak: 1950-2000 GNS ve 2007-2015 ADNKS verileri derlenerek hazırlanmıştır.

Herhangi bir yerde, doğum yerleri itibariyle nüfusunun dağılımının belirlenmesi demografik ve sosyoekonomik verilerin analizinde oldukça önemlidir. Özellikle ülke sınırları dâhilinde gerçekleşen iç göçlerle ilgili verilerin analizinde

doğum yeri kriteri nüfus coğrafyasında önemli bir kaynaktır. Bu noktada ‘doğum yeri’ verilerinin esas alındığı göç araştırmalarında söz konu yer değişikliğinin hangi tarihte gerçekleştiği ve aradaki süreçte başka herhangi bir ikamet değişikliğinin olup olmadığının bilinmesi gerekir.

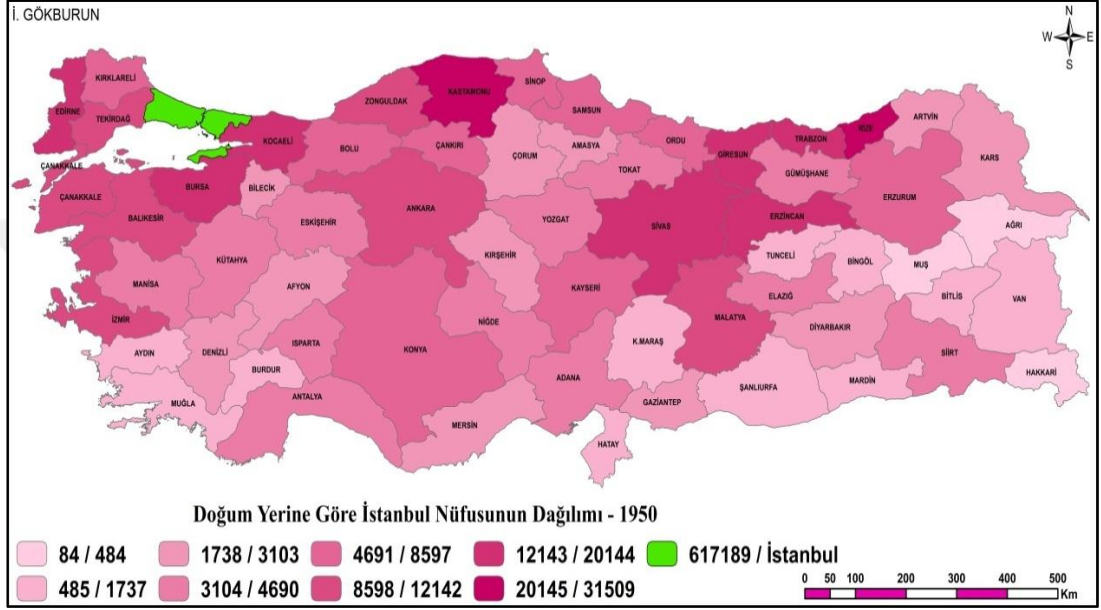


Şekil 38: İstanbul ‘un Toplam Nüfusu İçinde, İstanbul Doğumluların Oranları (1950-2015)

Türkiye’de 1980 dönemine kadar göçlerle ilgili yapılan çalışmalarda ‘doğum yeri’ verilerinin esas alındığı görülmektedir. 1950 yılında yapılan GNS kapsamında sayım günü İstanbul’da bulunan ve kayıt altına alınan nüfusun ‘doğum yeri’ verileri irdelendiğinde; toplam nüfusun yarısından fazlası İstanbul doğumludur. 1950 yılında İstanbul’da yaşayan nüfusun %53’ü İstanbul doğumludur. 1960 yılında bu rakam %43’e düşmüştür. 1975 yılında ise, İstanbul’da yaşayan ve İstanbul doğumlu olan nüfusun oranı %45’e yükselirken; 1980 yılında %38’e düşmüştür. 1990 yılında İstanbul’da yaşayan ve İstanbul doğumlu olan nüfusun oranı %37 seviyesine kadar düşmüş olup 1950-2015 döneminde en düşük düzeyi görmüştür. 2000 yılında İstanbul’da ikamet eden ve İstanbul doğumlu olan nüfusun oranı yeniden yükselişe geçerek %38’ çıkarken; bu yükseliş 2015 yılına kadar devam etmiştir. 1965-2015 dönemi arasında İstanbul’da ikamet eden ve İstanbul doğumlu olan nüfusun oranı 2015 yılında yeniden %45 oranına çıkmıştır.

İstanbul’da ikamet eden nüfusun ‘doğum yeri’ verilerinin dağılımı analiz edildiğinde; 1950 sonrası dönemde başlayan göçlerin İstanbul’un demografik yapısını nasıl etkilediğini açıkça göstermektedir. 1950 yılı haricinde İstanbul’da yaşayan İstanbul doğumluların oranı her zaman yüzde elliden az olduğu görülmektedir. Özellikle Türkiye’de yaşanan göçlerin yoğunlaştığı 1980 ve 2000 sürecinde toplam

nüfus içinde İstanbul'da yaşayan İstanbul doğumluların oranının en düşük seviyeleri bulunduğu görülmektedir. 2000 sonrası süreçte ise göçlerle İstanbul'a yerleşen nüfusun yeni doğumları İstanbul'da gerçekleştiği için 'doğum yeri İstanbul' olanların oranı yeniden yükselmeye başlamıştır.

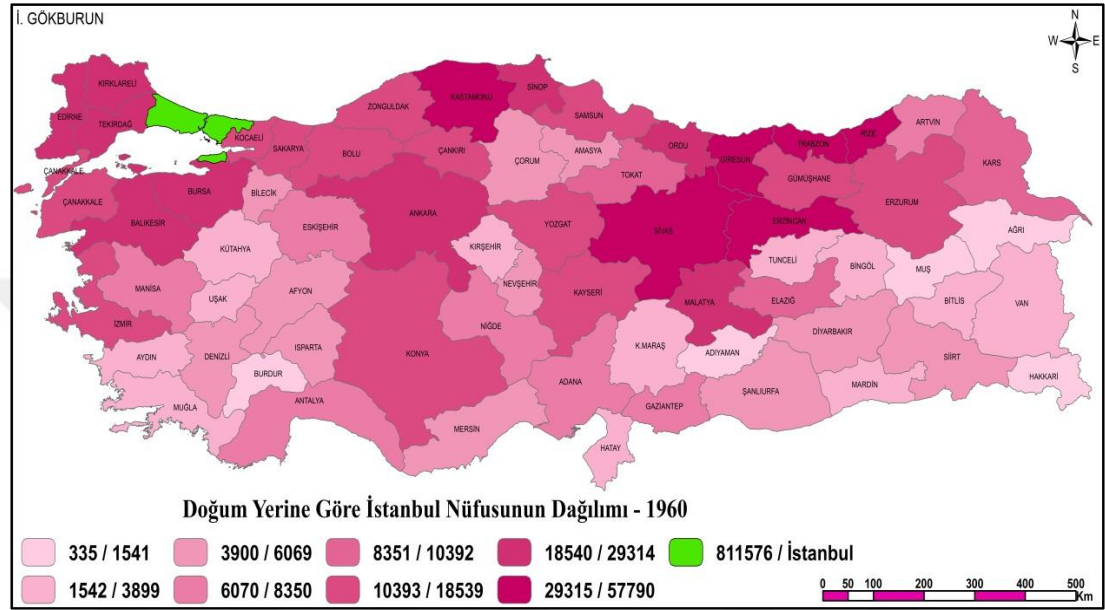


Harita 22: Doğum yerlerine göre İstanbul nüfusunun illere dağılımı (1950)

1950 yılında İstanbul nüfusunun %53'nün İstanbul doğumlu olduğu görülmektedir. İkinci kategoride ise, bu dönemde İstanbul'da yaşayan 'yurt dışı doğumlular %12'lik oran dilimine sahiptir. Bu dönemde %2-5 oran diliminde Karadeniz bölgesinde yer alan dört il dikkat çekmektedir. Kastamonu %3, Rize %2, Trabzon %2, Giresun %2 Karadeniz bölgesinde yer alan dört ilde doğan ve İstanbul'da ikamet eden nüfusun oranı %7'iken; tablo 92'de görüldüğü üzere %1'lik oran dilimi altında bulunan 'diğer iller' kategorisinde yer alan 37 ilde doğmuş bulunan; ancak İstanbul'da ikamet eden nüfusun oranına denk gelmektedir. Bu dönem de en çok dikkat çeken, Türkiye'nin en az nüfusa sahip illerinden biri olan Erzincan ilidir. 1950 yılında İstanbul'da yaşayan nüfusun %2'si Erzincan doğumludur.

Marmara Bölgesi'nde yer alan 1950 yılında Bursa doğumlu olup da İstanbul'da ikamet eden nüfusun oranı %2'dir. İstanbul'da yaşayan her yüz kişiden ikisi Bursa doğumludur. 1950 yılında İstanbul'da ikamet eden kişiler Marmara

Bölgesi'nin ön plana çıktığı görülmektedir. %1'lik oran diliminde yer alan Kocaeli, Tekirdağ, Edirne, Balıkesir, Çanakkale, Kırklareli illerinde doğan kişilerin İstanbul'daki yoğunluğu dikkat çekmektedir.

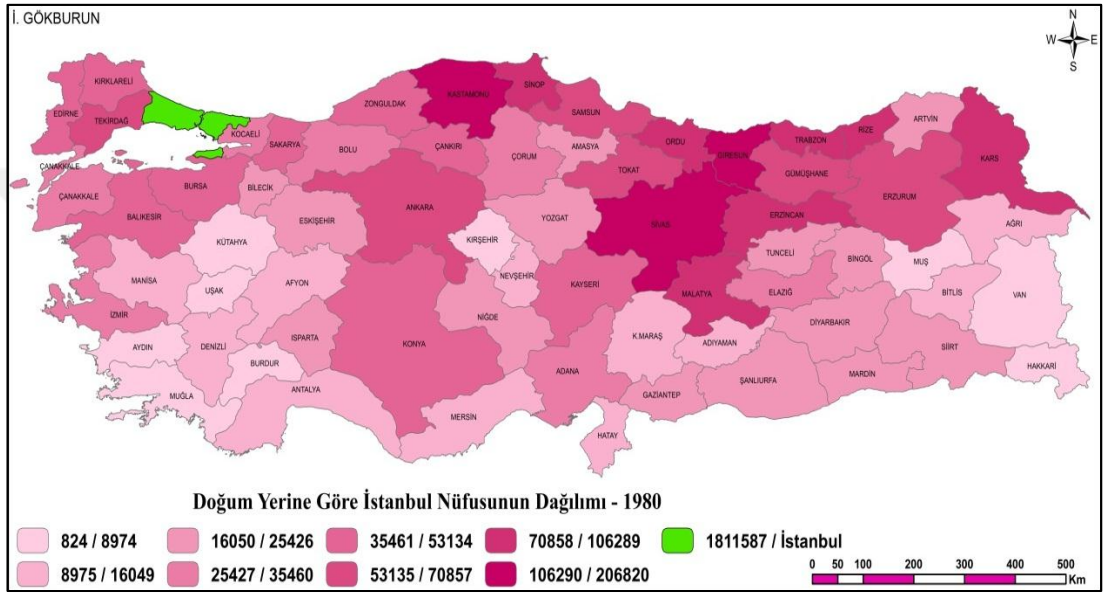


Harita 23: Doğum yerlerine göre İstanbul nüfusunun illere dağılımı (1960)

1950 yılında İstanbul nüfusunun doğum yerine göre dağılımına bakıldığında; Marmara Bölgesi, Karadeniz Bölgesi illeri öp planda yer almaktadır. İç Anadolu Bölgesi'nde yer alan Ankara, Sivas, Konya gibi illerde doğmuş bulunan ancak İstanbul'da ikamet eden nüfusun ağırlığı hissedilmeye başlamıştır. 1950 yılında İstanbul'da ikamet eden ve İstanbul dışı doğumluların en az olduğu iller ise Hakkâri, Muş, Ağrı, Mardin, Burdur, Hatay, Tunceli ve Kahramanmaraş olarak sıralanmaktadır. 1950 yılında İstanbul'da ikamet eden yurt dışı doğumluların oranı ise, %12 civarındadır. İstanbul'da ikamet eden ve İstanbul dışı doğumluların 1950 ve 1960 yıllarında illere genel olarak örtüşmekte olup çok büyük farklılıklar görülmemektedir.

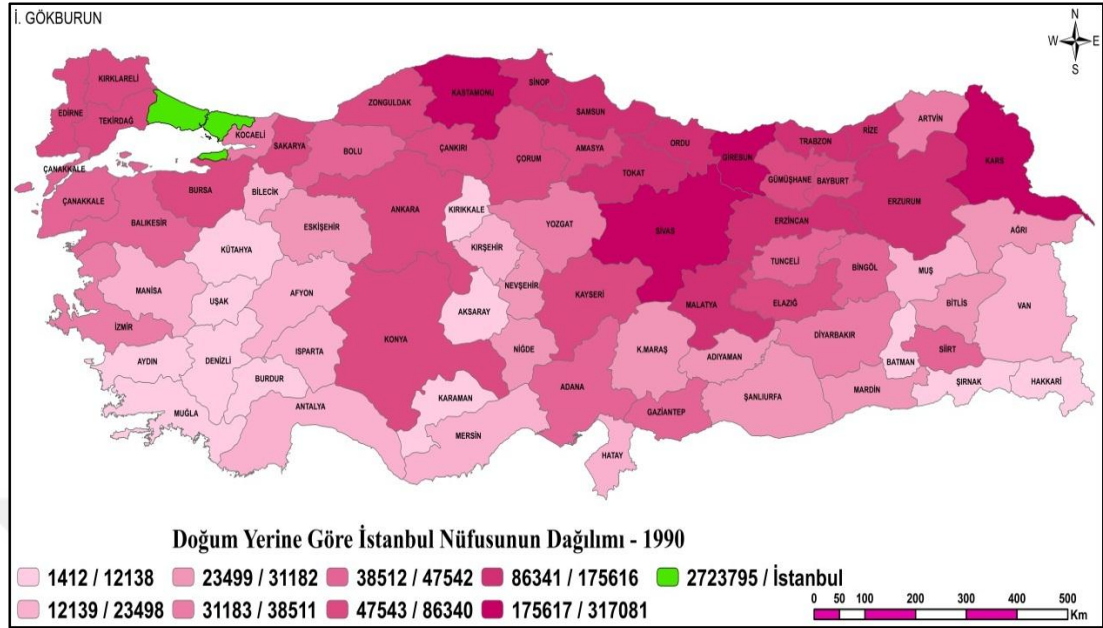
1960 yılında İstanbul'un toplam nüfusu içindeki İstanbul doğumlu olanların oranı %38'e kadar düşmüştür. Bu dönemde İstanbul doğumluların oranı düşerken; İstanbul dışı doğumluların oranı ise yükselmektedir. Sivas ili (%4) oranla İstanbul'da ikamet eden İstanbul dışı doğumluların iller bazında sınıflandırılmasında ilk sırada yer almaktadır. Karadeniz Bölgesinde yer alan; Kastamonu (%3), Giresun(%3), Trabzon(%2), Ordu(%2), Sinop(%2) ve Rize(%2) illeri İstanbul'da ikamet eden;

ancak İstanbul dışı doğumlu olan nüfus bakımından ilk sıralarda yer alırken; Samsun, Zonguldak, Bolu ve Gümüşhane illeri %1’lik oran diliminde bulunmaktadır. Bu dönemde İç Anadolu Bölgesi’nde yer alan Sivas ili ön planda çıkmakla birlikte, Ankara (%1) Çankırı(%1), Konya(%1), Kayseri(%1), Çorum(%1) illerinde doğmuş bulunan; ancak İstanbul’da ikamet eden nüfusun oranı da giderek artmaktadır.



Harita 24: Doğum yerlerine göre İstanbul nüfusunun illere dağılımı (1980)

1980 yılında İstanbul’un toplam nüfusu içindeki İstanbul doğumlu olanların oranı %38’e kadar düşmüştür. Bu dönemde İstanbul doğumluların oranı düşerken; İstanbul dışı doğumluların oranı ise yükselmektedir. Sivas ili (%4) oranla İstanbul’da ikamet eden İstanbul dışı doğumluların iller bazında sınıflandırılmasında ilk sırada yer almaktadır. Karadeniz Bölgesinde yer alan; Kastamonu (%3), Giresun(%3), Trabzon(%2), Ordu(%2), Sinop(%2) ve Rize(%2) illeri İstanbul’da ikamet eden; ancak İstanbul dışı doğumlu olan nüfus bakımından ilk sıralarda yer alırken; Samsun, Zonguldak, Bolu ve Gümüşhane illeri %1’lik oran diliminde bulunmaktadır. Bu dönemde İç Anadolu Bölgesi’nde yer alan Sivas ili ön planda çıkmakla birlikte, Ankara (%1) Çankırı(%1), Konya(%1), Kayseri(%1), Çorum(%1) illerinde doğmuş bulunan; ancak İstanbul’da ikamet eden nüfusun oranı da giderek artmaktadır.

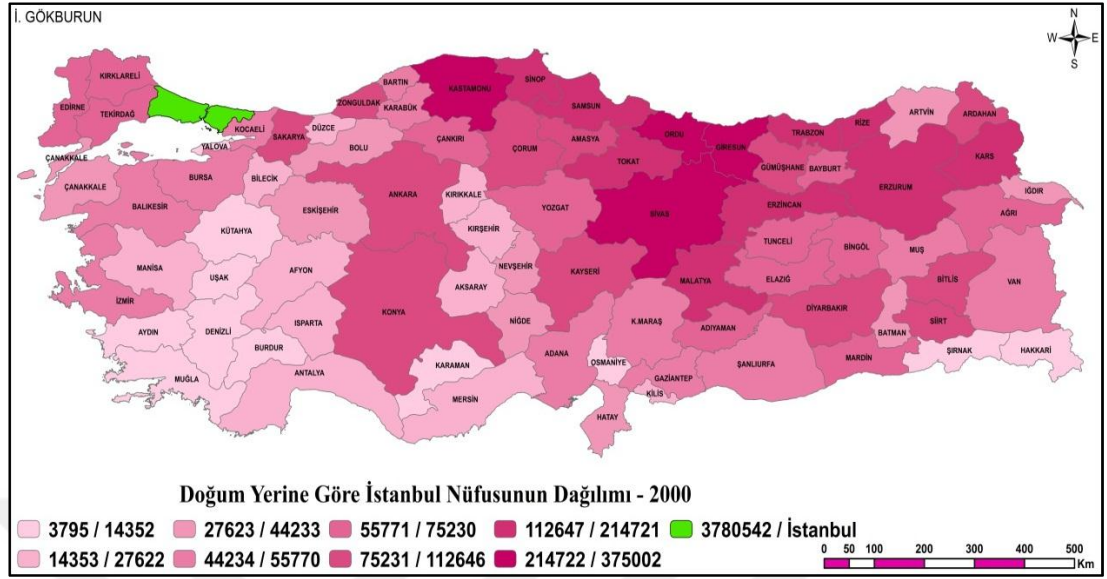


Harita 25: Doğum yerlerine göre İstanbul nüfusunun illere dağılımı (1990)

1980 yılında İstanbul’da ikamet eden ve İstanbul dışı doğumluların en az olduğu iller ise; Hakkâri, Burdur, Muğla, Uşak, Kırşehir, Aydın, Van, Kütahya, Muş, Denizli ve Hatay olarak sıralanmaktadır. 1980 yılında İstanbul’da ikamet eden yurt dışı doğumluların oranı ise, %5’e düşmüştür. 1950 yılında %12 olan İstanbul’da yaşayan yurtdışı doğumluların oranı; 1950-1980 yılları arasında %7 oranında azalmıştır. İstanbul’da yaşayan yurtdışı doğumluların oranının 2000 yılında %3’e düşerek bahse konusu azalmanın devam ettiği görülmektedir.

İstanbul’un aldığı göçler neticesinde 1990 yılında İstanbul’un toplam nüfusu içinde; İstanbul doğumluların oranı %37’ye düşmüş olup 1950-2015 yılları arasında geçen süreçte en düşük düzey olarak kayıtlara geçmiştir. 2000 yılında İstanbul doğumluların oranı yeniden yükselişe geçmiş olup; İstanbul nüfusunun %38’i İstanbul doğumlu olduğu görülmektedir.

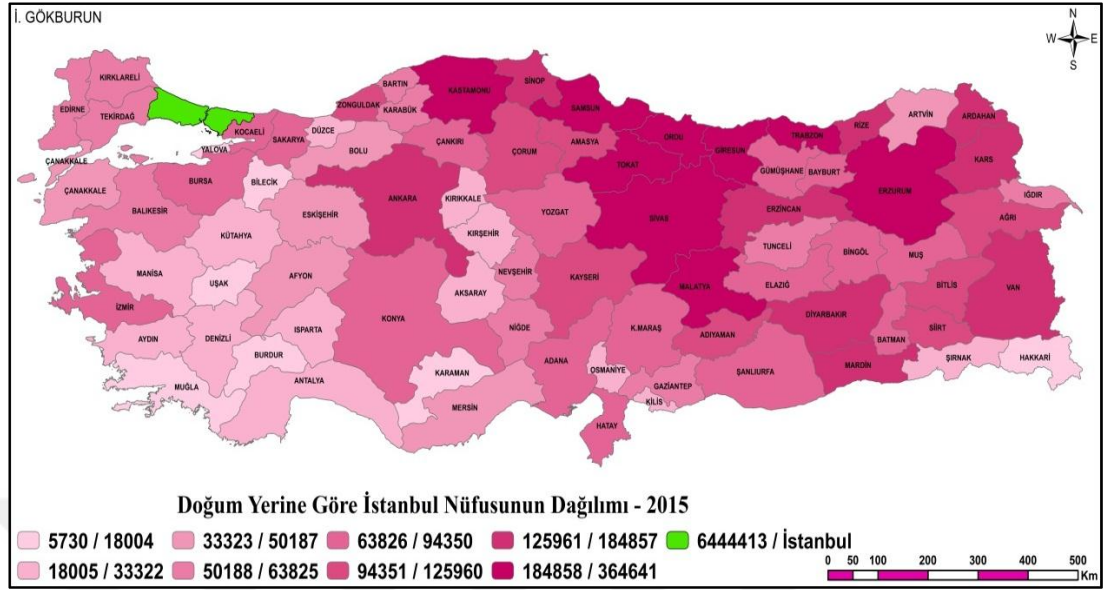
2000 yılında İstanbul dışı doğumluların iller açısından dağılımına bakıldığında; Sivas ili (%4) oranla ilk sırada yer aldığı görülmektedir. İkinci sırada yer alan Kastamonu (%3) orana sahiptir. Yani, İstanbul’da yaşayan her yüz kişiden dördü Sivashlı iken; her yüz kişiden üçü Kastamonuludur. İstanbul’da ikamet eden; ancak İstanbul dışı doğumlu toplam nüfusa oranı bakımından %2’lik dilimde 10 il bulunmaktadır. Bu iller Giresun, Ordu, Trabzon, Samsun, Tokat, Malatya, Erzurum, Sinop, Erzincan ve Rize olarak sıralanmaktadır.



Harita 26: Doğum yerlerine göre İstanbul nüfusunun illere dağılımı (2000)

2000 yılında, İstanbul’da ikamet eden İstanbul dışı doğumluların toplam nüfusa oranı bakımından %1’lik dilimin altında bulunan 39 il toplam %11 civarında bir orana sahiptir. Oysa Karadeniz Bölgesinde yer alan Kastamonu, Giresun, Ordu, Trabzon, Samsun ve Tokat illerinde doğmuş bulunan ve İstanbul’da ikamet eden nüfusun oranı %13 civarındadır. Bu noktada İstanbul’un aldığı göçlerin belirli illerde yoğunlaştığı görülmektedir. 1990 yılına kadar İstanbul dışı doğumlular oransal dağılımında; en büyük paya sahip olan Sivas, Kastamonu, Trabzon, Giresun ve Erzincan illerinin İstanbul nüfusuna oranları; 2000 sonrasında kısmen de olsa düşüşe geçtiği gözlenmektedir.

2015 yılında İstanbul’un toplam nüfusu içinde; İstanbul doğumluların oranı yeniden yükselmeye başladığı görülmektedir. 2000 yılında İstanbul’da ikamet eden, İstanbul doğumluların oranı %38 iken; 2015 yılında İstanbul doğumluların oranı %45’e yükselmiştir. Bir başka ifadeyle 2015 yılında İstanbul’da yaşayan her yüz kişiden 45’i İstanbul doğumludur. Söz konusu bu verilerden hareketle, doğum yeri kriterinin esas alındığı göç analizlerine göre 2015 yılında İstanbul’un mevcut nüfusunun %55’i göçlerle gelip İstanbul’a yerleşenlerden oluşmaktadır.



Harita 27: Doğum yerlerine göre İstanbul nüfusunun illere dağılımı (2015)

İstanbul'da ikamet eden, İstanbul dışı doğumluların oranı yüksek olmakla birlikte doğduğu ilde ikamet etmeyen nüfus bakımında da İstanbul, Türkiye'de ilk sıralarda yer almaktadır. 2015 TÜİK verilerine göre doğduğu ilde yaşayanların oranının en düşük olduğu iller sıralamasında; Yalova, Kocaeli, Tekirdağ illerinden sonra dördüncü sırada yer almakta; İstanbul doğumlu olduğu halde başka bir ilde ikamet eden nüfusun oranı ise %44 olduğu belirtilmektedir. Türkiye'de ikamet eden nüfusun doğum yerleri incelendiğinde; %9,6'sının doğum yerinin İstanbul olduğu görüldü. İstanbul doğumluları sırasıyla, %4,3 ile Ankara, %3,3 ile İzmir, %2,8 ile Şanlıurfa ve Konya doğumlular izlemektedir. Bu noktada Türkiye'de yaşayan nüfusun doğum yerlerine göre dağılımı irdelendiğinde; toplam nüfusun yaklaşık %10'nun İstanbul doğumlu olduğu görülmektedir. 2015 yılında İstanbul'da ikamet eden; ancak İstanbul dışı doğumluların Türkiye'de il bazında yapılan sıralamada; Sivas ili %3 oranla ilk sırada yer almaktadır. İstanbul'da yaşayan Sivas doğumluların oranı 1950 sonrasında 2015 yılına kadar kararlı bir şekilde yükselen bir grafik çizmektedir.

2015 yılında İstanbul'da ikamet eden; ancak İstanbul dışı doğumluların Ordu, Tokat, Samsun, Erzurum, Giresun, Trabzon, Kastamonu ve Malatya illeri %2'lik oran diliminde yer almaktadır. Bahse konu bu dokuz ilde doğan nüfusun İstanbul'da ikamet oranı %19 iken; İstanbul'da ikamet eden İstanbul dışı doğumlu iller sıralamasında %1'lik oran dilimi altında yer alan 39 ilin toplamı %10 civarındadır.

Ortaya çıkan bu durum İstanbul'un aldığı göçlerin belli bölgelerde toplandığını göstermektedir. "İstanbul nüfusunda en büyük orana tüm yıllar itibariyle Karadeniz bölgesinde doğanlar sahiptir. Nitekim Karadenizlilerin oranı 1950'de yaklaşık %12,5 iken, 1990'da %22,4'e ulaşmış, fakat 2000 yılında çok az bir düşme eğilimi göstermiş ve %18,7 olarak gerçekleşmiştir. Doğu Anadolu Bölgesinin oranı ise aynı yıllarda %4'lerden %14,4'lere, Güneydoğu Anadolu Bölgesinin oranı ise %0,4'ten %1,8'e çıkmıştır. Marmara ve Ege Bölgelerinin oranı 1960'lara kadar yükselmiş, bu yıldan sonra azalmıştır. Marmara ve Trakya Bölgesinin oranı 1960'da %4,9'a, Ege bölgesinin oranı ise 1955'de %5'e çıkmış, fakat 2000 yılında ise Marmara ve Trakya Bölgesinin oranı %3'e, Ege bölgesinin ise %2'ye düşmüştür (Murat, 2006: 147).

2015 yılında ise, kalkınmada öncelikli bölgeler kategorisinde bulunan Güneydoğu Anadolu Bölgesi, İç Anadolu Bölgesi ve Doğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan illerde doğmuş bulunan nüfusun; İstanbul'daki oranının artmış olduğu görülmektedir. Türkiye'de gelişmiş bölgeler kategorisinde yer alan Ege ve Akdeniz bölgelerinde yer alan illerde doğan nüfusun İstanbul'a ikamet etme oranları ise düşmektedir. Göçler neticesinde İstanbul'a yığılan nüfusun yeni doğumları burada gerçekleşmesi nedeniyle İstanbul'un toplam doğumlar içindeki payının artmasına neden olmaktadır. Buna bağlı olarak da Marmara Bölgesi'nde doğan nüfusun; İstanbul'daki oranı kısmen de olsa yükselmektedir.

2015 yılında, İstanbul dışı doğumlular arasında en az miktara sahip olan iller ise Burdur, Hakkâri, Yalova, Karaman, Muğla, Uşak, Bilecik, Kilis, Şırnak, Osmaniye, Aydın, Kırıkkale ve Denizli olarak sıralanmaktadır. 1950-2015 yılları arasında İstanbul dışı doğumlular arasında en az miktara sahip olan iller sıralamasında hemen her dönemde yer alan Hakkâri, Denizli, Aydın, Burdur ve Uşak illeri ilk sıralarda yer almaktadır. Hakkâri haricinde diğer illerin Ege Bölgesi'nde yer alması bölgenin sosyoekonomik yapısıyla doğrudan ilgilidir.

5.7. Nüfus Kayıt Yerine Göre İstanbul Nüfusu

Herhangi bir yerde nüfus verilerinin ortaya konulması için her şeyden önce sınırları belirlenmiş bir alanda demografik ölçütler esas alınarak niceliksel olarak

rakamların ortaya konulması gerekmektedir. Bu nedenle demografik verilerde; odak nokta ‘insan-yer ilişkisi’ kapsamında ele alınarak değerlendirilmektedir. İnsan-yer ilişkisi kapsamında; kişilerin ‘nüfusa kayıtlı olduğu yer’ ‘doğum yeri’, ‘ikamet yeri’ veya ‘sayım günü bulunduğu yer’ şeklinde belirli sınıflandırmalar kullanılarak demografik veriler ortaya konulmaktadır. Özellikle göç olgusunun yoğun yaşandığı bölgelerde; insan-yer ilişkisi kapsamında esas alınan ölçütler nüfus hareketlerinin tespitinde oldukça önemlidir.

Türkiye’de Cumhuriyet öncesi dönemde, kişilerin kimlik bilgileri kayıt altına alınarak nüfus kütükleri oluşturulmaya başlamıştır. Cumhuriyet döneminde ise nüfusun tespit edilmesi amacıyla, belirli dönemlerde nüfus sayımları yapılmıştır; ancak ortaya konulan sonuçların işlevsel niteliği her zaman tartışılmıştır. Bu nedenle Türkiye’de 1970’li yıllarda temelleri atılan MERNİS 2002 yılında on-line olarak uygulamaya konulmuştur. 2007 yılından itibaren ise, ADNKS tam olarak uygulamaya geçerek; daha güvenilir ve güncel veriler ortaya konulmaya başlamıştır. ADNKS’de kişilerin ikamet ettiği il dışında, hangi bir ilin nüfus kütüğünde kayıtlı olduğuna dair veriler ortaya konulmaktadır. Kişilerin ikamet ettiği il dışında, hangi bir ilin nüfus kütüğünde kayıtlı olduğuna dair açıklanan bu rakamlar; Türkiye genelinde nüfusun dağılışı ortaya koymaktadır. Ayrıca, bahse konu bu veriler, ülkedeki iç göçlerin yönü ve miktarı konusunda yapılan analizlerde kullanılmaktadır.

Araştırmanın bu kısmında ADNKS; ‘İstanbul’da ikamet eden ve farklı bir ilin nüfus kütüğünde kayıtlı olan kişiler’ ile ‘farklı bir ilde ikamet eden ve nüfusu İstanbul iline kayıtlı’ bulunan nüfusun 2007-2015 yılları arasında illere göre miktarı ve dağılımı analiz edilmektedir. Sonuç olarak nüfusunun ‘kayıt yeri’ ile ‘ikamet yeri’ arasındaki farklılıkları ortaya koyması; İstanbul’da göçün yönü ve dağılımı ile ilgili kullanılabilecek önemli bir ölçüt olarak değerlendirilmektedir.

5.7.1. İstanbul’da İkamet Eden Nüfusun Kayıt Yerine Göre Dağılımı

Dinamik bir yapıya sahip olan nüfusun doğası gereği sürekli hareket halindedir. Herhangi bir şehre göre İstanbul gibi sosyoekonomik bakımdan gelişmiş şehirlerin nüfus yapısı ise daha hareketli bir yapıya sahiptir. Bu nedenle sürekli göç alan İstanbul ili aynı zamanda diğer şehirlere sürekli göç veren bir nüfus yapısına

sahiptir. Kişilerin ‘nüfus kayıtları’ İstanbul’un diğer illerden aldığı göç ve diğer illere verdiği göçün miktar ve yönünün belirlenmesinde oldukça önemli bir ölçüttür.

2007 yılında İstanbul’un toplam nüfusu 12.573.836 kişi olup bu nüfusun sadece 2.440.158 kişisi İstanbul nüfusuna kayıtlı iken; 10.133.678 kişi ise diğer illere kayıtlıdır. Bir başka ifadeyle 2007 yılında İstanbul’da ikamet eden her yüz kişiden sadece 17’si İstanbul nüfusuna kayıtlıdır. Nüfusun geri kalan kısmını oluşturan %83’ü diğer illere kayıtlı kişilerden oluşmaktadır. 2015 yılında İstanbul’un toplam nüfusu 14.657.434 kişi iken; bu nüfusun sadece 2.519.362 kişisi İstanbul il nüfus kütüğüne kayıtlıdır. Türkiye’de vatandaşların nüfusa kayıtlı olduğu il ve ikamet ettiği ilin birbirinden farklı olduğunu gösteren sonuçlar irdelendiğinde; İstanbul’da 2007-2015 yılları arasındaki farkın giderek yükselmekte olduğu görülmektedir. Yıllar itibarıyla bakıldığında İstanbul kütüğüne kayıtlı nüfusun 2007-2015 döneminde giderek azaldığı görülmektedir. 2007’de İstanbul’da ikamet eden nüfusun %17’si İstanbul nüfusuna kayıtlı iken; 2010 yılında bu oran %16’ya düşmüştür. 2015 yılında ise %14’e kadar düşmüştür. İstanbul’un diğer illerden aldığı göçlerle birlikte toplam nüfus artarken; İstanbul’un yerlisi, İstanbul nüfus kütüğüne kayıtlı, yani İstanbullu kişilerin sayısı giderek azalmaktadır.

2007-2015 yılları arasında İstanbul’da İstanbul’un toplam nüfusu sürekli artarken; ikamet eden ve İstanbul nüfus kütüğüne kayıtlı olan nüfusun oranı ise sabit bir çizgide kalmıştır. Ortaya çıkan bu grafik İstanbul’un göç almaya devam ettiği göstermektedir. Aynı zamanda İstanbul’a yerleşmiş bulunan ve nüfus kaydı diğer illerde bulunan nüfusun doğurganlık oranın; İstanbul’da yaşayan aynı zamanda İstanbul nüfus kütüğüne kayıtlı kişilere göre daha yüksek bir doğurganlık oranına sahiptir. İstanbul’un 1960 sonrası dönemde aldığı yoğun göçlere rağmen İstanbul kütüğüne kayıtlı nüfusun bu kadar fazla çıkmasının sebebi ise birçok vatandaşın nüfus ile ilgili işlemlerini rahatlıkla yapabilmek için 2007 yılı öncesinde; nüfus kaydını göç ettiği şehirden yerleşmiş bulunduğu İstanbul kütüğüne nakil ettirmesinden kaynaklanmaktadır.

Tablo 95: İstanbul’da ikamet eden nüfusun; kayıt yerine göre dağılımı (2007-2015)

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Adana	67.342	67.192	69.393	72.652	76.940	79.773	83.013	85.619	88.427
Adıyaman	129.896	136.831	142.756	149.059	157.305	165.285	172.919	179.873	186.160
Afyonk.	46.958	48.429	49.850	51.458	53.679	55.109	56.585	57.741	58.975
Ağrı	109.687	117.157	124.368	131.230	139.485	148.290	156.992	165.950	174.840
Aksaray	35.344	37.246	38.545	40.433	42.737	44.568	46.006	47.046	47.939
Amasya	151.564	156.901	159.390	164.031	167.738	169.729	173.739	175.793	178.185
Ankara	77.588	76.643	78.340	81.469	85.072	87.720	90.793	92.723	94.275
Antalya	37.914	36.178	36.467	37.954	40.299	42.258	43.573	44.727	45.948
Ardahan	211.020	215.833	219.004	224.498	229.172	232.914	237.510	241.845	245.653
Artvin	76.067	76.782	77.791	79.462	80.965	81.862	82.673	83.180	84.300
Aydın	21.670	21.470	22.285	23.362	25.157	26.349	27.642	28.419	29.449
Balıkesir	87.519	87.998	89.791	92.066	95.195	97.277	99.145	100.318	101.867
Bartın	86.764	86.845	88.441	90.825	92.880	94.948	96.375	98.056	99.076
Batman	96.604	101.169	103.701	107.867	113.101	118.948	124.247	128.573	132.429
Bayburt	104.860	106.829	109.640	112.368	114.783	115.792	117.360	115.401	118.478
Bilecik	34.329	34.579	34.986	35.638	36.216	36.534	36.784	36.915	37.262
Bingöl	108.045	111.124	114.630	118.370	122.071	125.458	128.195	132.001	135.425
Bitlis	154.469	161.713	168.012	173.323	181.421	188.587	195.279	202.247	209.703
Bolu	60.000	60.396	61.269	62.794	63.976	64.784	65.525	66.212	66.758
Burdur	7.336	7.335	7.567	7.767	8.149	8.450	8.680	8.931	9.269
Bursa	87.408	86.413	87.675	90.002	93.724	95.854	97.899	99.186	100.549
Çanakkale	72.724	71.943	72.467	73.519	74.987	75.765	76.499	76.722	77.141
Çankırı	154.020	154.193	152.112	156.450	160.494	158.940	158.352	162.431	165.671
Çorum	153.317	155.964	158.593	162.154	165.944	168.542	170.754	172.758	175.238
Denizli	24.065	24.143	24.778	25.914	27.436	28.577	29.746	30.404	31.317
Diyarbakır	156.413	153.904	160.043	166.611	174.321	181.732	188.745	195.555	203.303
Düzce	43.543	43.709	44.124	44.938	46.078	46.913	47.741	48.287	48.651
Edirne	106.021	104.618	104.883	106.274	107.574	108.638	109.609	109.911	109.792
Elazığ	128.211	126.819	129.847	133.417	137.268	140.071	141.697	145.077	147.654
Erzincan	285.614	285.957	289.119	294.082	297.988	300.183	302.511	302.020	306.536
Erzurum	318.760	325.755	336.140	347.488	359.726	370.483	382.519	392.132	402.783
Eskişehir	49.609	48.147	49.196	50.336	51.843	52.563	53.850	54.541	55.240
Gaziantep	76.074	67.057	68.996	70.935	73.784	76.124	78.238	79.821	81.573
Giresun	453.890	457.751	464.972	474.313	482.053	485.488	487.115	487.878	495.731
Gümüşhane	128.038	128.400	130.712	134.085	136.541	137.474	137.495	138.868	139.427
Hakkari	6.937	6.792	6.919	7.165	7.733	8.607	9.263	10.154	11.094
Hatay	67.798	69.436	72.038	75.223	79.955	83.977	88.666	91.743	95.607
Iğdır	68.531	71.159	73.528	77.038	80.097	82.703	85.286	87.809	90.242
İsparta	50.215	49.693	50.755	51.792	53.007	53.554	54.364	54.922	55.763
İstanbul	2.158.560	2.143.254	2.146.509	2.167.873	2.178.585	2.178.356	2.178.507	2.162.588	2.164.836
İzmir	55.225	53.321	55.123	576.42	61.756	64.246	67.127	68.338	70.109

Kaynak: TÜİK ADNKS 2007-2015 verileri derlenerek hazırlanmıştır.

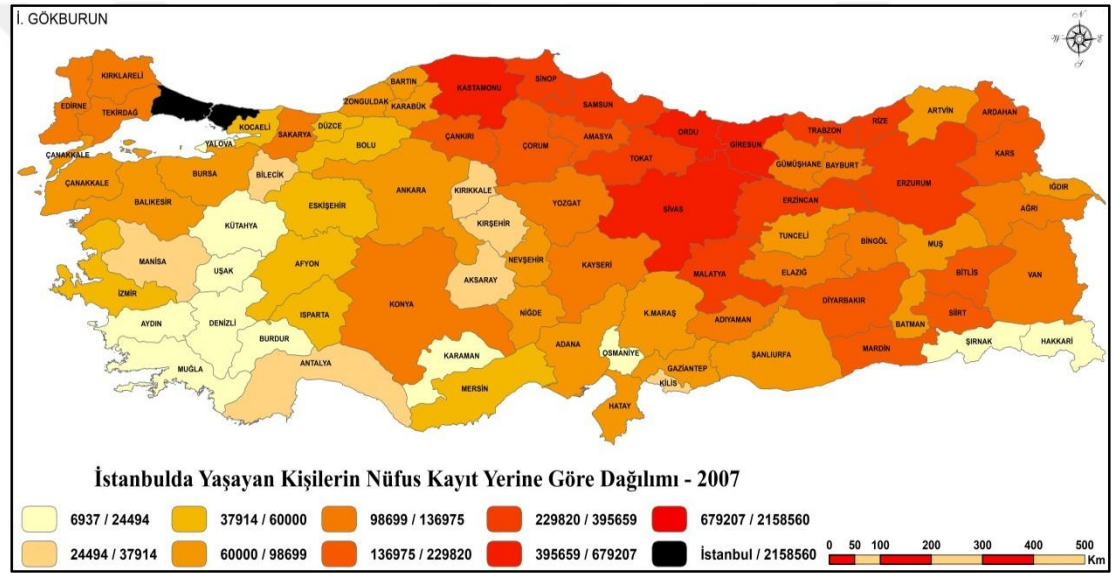
Tablo95'ün devamı

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
K.Maraş	80.987	80.850	83.762	86.572	90.878	93.974	97.056	99.195	101.631
Karabük	87.859	88.487	89.261	91.247	92.736	93.756	94.684	95.441	95.950
Karaman	21.578	21.882	22.654	23.424	24.376	25.072	25.671	26.234	26.624
Kars	229.820	235.235	240.896	248.274	255.987	262.185	269.388	275.719	282.238
Kastamonu	514.813	519.394	524.596	534.409	541.797	546.989	548.546	553.612	554.851
Kayseri	136.975	138.001	140.557	143.874	147.572	150.585	153.491	155.216	156.959
Kilis	33.977	33.624	34.034	35.037	35.934	36.616	37.427	37.947	38.451
Kırnkale	30.543	30.412	30.949	31.625	32.508	33.288	33.761	34.254	34.893
Kırklareli	115.252	114.986	115.157	116.658	117.858	118.540	119.301	119.109	118.964
Kırşehir	37.860	38.896	39.974	41.022	42.588	43.763	44.673	45.486	46.204
Kocaeli	51.694	50.849	51.402	53.039	54.761	55.998	57.179	57.613	58.146
Konya	130.252	132.921	135.502	139.559	143.672	147.916	151.298	153.878	156.563
Kütahya	21.762	23.564	24.751	25.901	27.437	28.505	29.665	30.416	31.124
Malatya	348.189	353.332	358.518	369.011	377.923	384.354	392.435	398.430	404.504
Manisa	35.871	36.799	37.985	39.309	41.676	43.392	44.734	45.915	46.990
Mardin	155.048	161.861	172.028	179.903	188.964	196.879	204.630	212.681	222.058
Mersin	43.350	43.288	45.027	47.324	50.250	52.799	55.032	56.172	58.290
Muğla	11.582	11.049	11.481	11.822	12.879	13.565	14.281	14.692	15.229
Muş	91.281	98.889	105.532	111.761	118.393	125.276	132.840	140.098	147.265
Nevşehir	74.669	77.278	79.183	81.603	84.095	86.263	88.350	89.866	91.060
Niğde	72.621	73.775	76.727	79.966	83.325	86.259	88.061	90.869	92.835
Ordu	451.923	459.359	465.589	480.614	494.385	483.377	499.782	511.723	517.808
Osmaniye	24.049	23.894	24.609	25.420	26.768	27.536	28.557	29.364	30.314
Rize	272.735	275.225	280.347	286.302	290.882	294.799	296.375	298.467	303.224
Sakarya	126.007	125.963	127.571	130.158	133.011	134.806	135.920	136.783	137.098
Samsun	372.257	376.692	382.955	393.285	403.730	410.273	417.120	422.675	426.286
Şanlıurfa	90.623	90.478	93.581	97.942	103.198	108.133	112.849	117.629	122.951
Siirt	168.247	175.077	180.412	187.536	194.517	201.339	207.661	214.033	221.030
Sinop	343.144	347.080	350.696	355.795	361.238	364.540	366.681	370.806	373.693
Şırnak	24.494	24.480	25.893	26.599	28.121	29.862	30.558	31.847	34.286
Sivas	679.207	688.182	695.863	709.517	721.509	728.956	736.542	741.603	752.289
Tekirdağ	113.131	112.124	112.596	114.414	115.996	117.009	117.749	117.665	117.760
Tokat	395.659	402.913	408.738	426.246	436.355	436.213	455.817	462.852	472.511
Trabzon	356.265	358.202	358.030	368.027	382.942	389.838	395.474	398.689	405.160
Tunceli	79.202	79.949	80.893	82.335	83.832	84.455	85.159	85.516	86.231
Uşak	17.804	18.189	18.787	19.173	19.944	20.409	20.791	21.218	21.600
Van	107.645	117.343	123.680	131.268	150.038	157.366	167.648	179.634	191.979
Yalova	19.483	18.829	19.059	19.864	20.446	20.884	20.845	21.161	21.522
Yozgat	113.888	117.466	120.551	125.571	130.483	134.451	138.629	141.667	144.542
Zonguldak	98.699	99.753	102.751	107.501	112.292	115.735	119.771	122.592	124.386

Kaynak: TÜİK ADNKS 2007-2015 verileri derlenerek hazırlanmıştır.

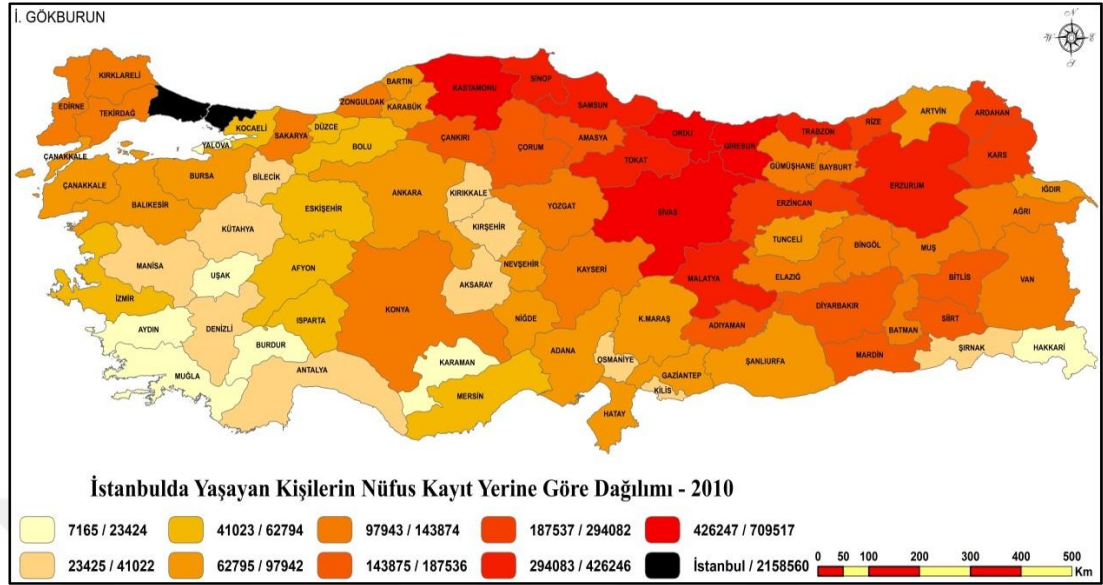
2007 yılında İstanbul'da ikamet eden nüfusun %17'si İstanbul kütüğüne kayıtlı iken; %5'i Sivas ili kütüğüne kayıtlıdır. İstanbul'da yaşayan nüfusun iller

bazındaki dağılımı irdelendiğinde; İstanbul dışında kayıtlı olan iller arasında Sivas hemen her dönem ilk sırada yer alırken; Kastamonu ikinci sırada yer almakta olup %4'lük bir paya sahiptir. Yani İstanbul'da yaşayan yüz kişiden 5'i Sivas nüfusuna kayıtlı iken; 4'ü Kastamonu nüfusuna kayıtlıdır. Giresun ve Ordu illeri %3'lük bir paya sahip olup, zaman zaman yer değiştirmekle birlikte daima üçüncü ve dördüncü sırada yer alan illerdir. İstanbul'da ikamet eden, ancak nüfus kaydı Tokat olan kişiler ise, %3'lük bir orana sahiptir. Samsun, Trabzon, Malatya, Erzurum, Sinop, Erzincan ve Rize illeri ise %2'lik oran diliminde yer alan iller olarak sıralanmaktadır.



Harita 28: İstanbul'da ikamet eden kişilerin kayıtlı olduğu illere göre dağılımı (2007)

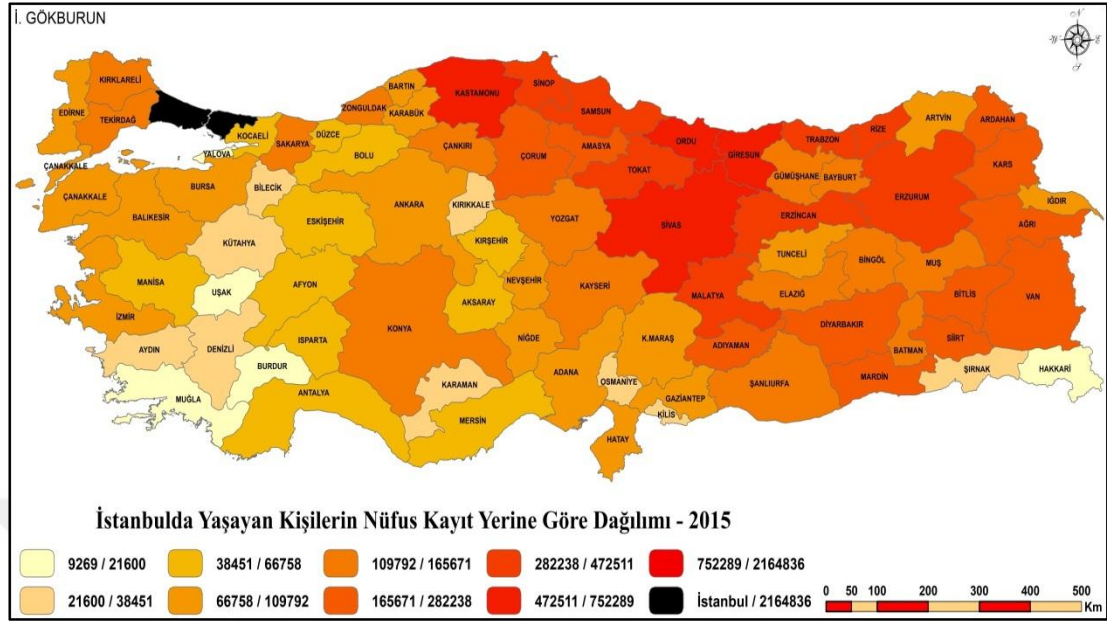
2007 yılında İstanbul'da ikamet eden nüfusun kayıt yerine göre dağılımı en fazla olan iller sıralamasında: Sivas, Kastamonu, Ordu, Giresun, Tokat, Samsun ve Trabzon illeri ilk sıralarda yer almaktadır. 2007 yılında İstanbul'da ikamet eden nüfusun kayıt yerine göre dağılımı en az olan iller sıralamasında ise: Şırnak, Denizli, Kütahya, Osmaniye, Aydın, Karaman, Uşak, Yalova, Muğla, Hakkâri ve Burdur illerinin son sıralarda yer aldığı görülmektedir. Türkiye'de ikamet edilen il dışında, herhangi bir ilin nüfus kütüğüne kayıtlı bulunan kişilerin miktarı ve toplam nüfus içindeki oranlarının illere göre dağılımı; ülke genelinde yaşanan iller arası net göç verileri ile benzer sonuçlar taşımaktadır.



Harita 29: İstanbul’da ikamet eden kişilerin kayıtlı olduğu illere göre dağılımı (2010)

2010 yılında İstanbul’un toplam nüfus 13.255.685 kişi iken; bu nüfusun sadece 2.474.010 kişisi İstanbul nüfus kütüğüne kayıtlıdır. 2010 yılında İstanbul’da ikamet eden nüfusun kayıt yerine göre dağılımı en fazla olan iller sıralamasında: Sivas, Kastamonu, Ordu, Giresun, Tokat, Samsun, Malatya, Trabzon, Sinop, Erzurum, Erzincan, Rize illeri ilk sıralarda yer almaktadır. 2010 yılında İstanbul’da ikamet eden nüfusun kayıt yerine göre dağılımı en fazla olan iller sıralaması, 2007 yılında İstanbul’da ikamet eden nüfusun kayıt yerine göre dağılımı en az olan iller sıralaması ile yaklaşık olarak birbirine yakın sonuçlar ortaya koymaktadır. Ancak 2015 yılında bu verilerin kısmen Türkiye geneline dağıldığı gözlenmektedir. 2015 yılında İstanbul’un toplam nüfus 14.657.434 kişi iken; bu nüfusun sadece 2.164.836 kişisi İstanbul nüfus kütüğüne kayıtlıdır.

2015 yılında İstanbul’da ikamet eden nüfusun kayıt yerine göre dağılımı en fazla olan iller sıralaması Sivas ili nüfus kütüğüne kayıtlı kişiler ilk sırada yer almaktadır. İkinci sırayı Kastamonu ve üçüncü sırada Ordu ili nüfus kütüğüne kayıtlı vatandaşlar yer almaktadır.



Harita 30: İstanbul'da ikamet eden kişilerin kayıtlı olduğu illere göre dağılımı (2015)

İstanbul'da yaşayan; ancak nüfus kaydı Sivas ve Kastamonu illerinde bulunan kişilerin oranı 2007-2015 yılları arasında düşerken; beşinci sırada yer alan Tokat ili nüfusuna kayıtlı kişilerin oranı 2007 yılında %3,16 iken; 2010 yılında %3,23'e yükselmiş olup; 2015 yılında ise, %3,27'ye kadar çıkmıştır. Bahse konu bu verilerin bölgesel dağılımına bakıldığında; İstanbul'da yaşamayı tercih eden kişilerin, yani İstanbul'a yerleşmiş bulunan ancak; nüfus kaydı diğer illerde bulunan kişilerin bölgesel dağılımında ilk sırada Karadeniz Bölgesinde yer almaktadır. Nüfus kaydı diğer illerde bulunan; fakat İstanbul'da yaşayan nüfusun en az orana sahip iller ise; Şırnak, Denizli, Kütahya, Osmaniye, Aydın, Karaman, Uşak, Yalova, Muğla, Hakkâri ve Burdur olarak sıralanmaktadır.

2007 yılında İstanbul'da ikamet eden ve İstanbul nüfusun kayıtlı kişi sayısı 2.158.560kişi iken; 2007 yılında İstanbul nüfusun kayıtlı kişi sayısı 2.167.873 düşmüştür. 2012 yılında ise, 2.178.356 kişiye düşmüştür. İstanbul'da ikamet eden ve İstanbul nüfusun kayıtlı kişi sayısı 2015 yılında ise 2.164.836 kişiye düşmüştür. Görüldüğü üzere İstanbul'da ikamet eden ve İstanbul nüfusun kayıtlı kişi sayısı 2007-2015 sürecinde gidererek düşmektedir.

Tablo 96: İstanbul’da İkamet eden nüfusun en fazla olduğu ilk yirmi il (2007-2015)

İller	2007	İller	2010	İller	2012	İller	2015
İstanbul	2.158.560	İstanbul	2.167.873	İstanbul	2.178.356	İstanbul	2.164.836
Sivas	679.207	Sivas	709.517	Sivas	728.956	Sivas	752.289
Kastamonu	514.813	Kastamonu	534.409	Kastamonu	546.989	Kastamonu	554.851
Giresun	453.890	Ordu	480.614	Giresun	485.488	Ordu	517.808
Ordu	451.923	Giresun	474.313	Ordu	483.377	Giresun	495.731
Tokat	395.659	Tokat	426.246	Tokat	436.213	Tokat	472.511
Samsun	372.257	Samsun	393.285	Samsun	410.273	Samsun	426.286
Trabzon	356.265	Malatya	369.011	Trabzon	389.838	Trabzon	405.160
Malatya	348.189	Trabzon	368.027	Malatya	384.354	Malatya	404.504
Sinop	343.144	Sinop	355.795	Erzurum	370.483	Erzurum	402.783
Erzurum	318.760	Erzurum	347.488	Sinop	364.540	Sinop	373.693
Erzincan	285.614	Erzincan	294.082	Erzincan	300.183	Erzincan	306.536
Rize	272.735	Rize	286.302	Rize	294.799	Rize	303.224
Kars	229.820	Kars	248.274	Kars	262.185	Kars	282.238
Ardahan	211.020	Ardahan	224.498	Ardahan	232.914	Ardahan	245.653
Siirt	168.247	Siirt	187.536	Siirt	201.339	Mardin	222.058
Diyarbakır	156.413	Mardin	179.903	Mardin	196.879	Siirt	221.030
Mardin	155.048	Bitlis	173.323	Bitlis	188.587	Bitlis	209.703
Bitlis	154.469	Diyarbakır	166.611	Diyarbakır	181.732	Diyarbakır	203.303
Çankırı	154.020	Amasya	164.031	Amasya	169.729	Van	191.979

Kaynak: TÜİK 2007-2015 ADNKS verileri derlenerek hazırlanmıştır.

İstanbul’da ikamet eden nüfusun kayıt yerine göre dağılımı en fazla olan il Sivas iken; ikinci sırada Kastamonu ili yer almaktadır. Ordu, Giresun, Tokat, Samsun, Trabzon, Malatya, Erzurum, Sinop, Erzincan, Rize, Kars, Ardahan, Mardin, Siirt, Bitlis, Diyarbakır, Çankırı ve Van illeri İstanbul’da ikamet eden nüfusun kayıt yerine göre dağılımı en fazla orana sahip illeri olarak sıralanmaktadır.

5.7.2. İstanbul Nüfusuna Kayıtlı Kişilerin İkamet Yerine Göre Dağılımı

İnsanların yaşamlarını sürdürmek için bulundukları daimi adrese ikametgâh yeri denir. Her vatandaşın sadece bir ikametgâh adresi vardır. İstanbul’da nüfusun ‘kayıt yeri’ ve ‘ikamet yeri’ arasındaki farklılıkların ortaya konması; bir ilin nüfusuna kayıtlı olan kişilerin şu an hangi ilde ikamet ettiğini, bir başa ifadeyle, hangi ilde hangi hemşehri grubunun yaşadığını ortaya konmasını sağlamaktadır.

2015 yılında, İstanbul nüfus kütüğüne kayıtlı kişi sayısı 2.519.362 kişidir. İstanbul nüfus kütüğüne kayıtlı 2.164.836 kişi İstanbul’da yaşarken; 354.526 kişi diğer illerde ikamet etmektedir. İstanbul kütüğüne kayıtlı nüfusun diğer illere dağılımına bakıldığında; İstanbul’un iç göçlerde Türkiye’nin en önemli çekim merkezi olduğunu göstermektedir.

Tablo 97: İstanbul Nüfusuna kayıtlı kişilerin; ikamet iline göre dağılımı (2007-2015)

İller	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Adana	4.407	3.405	3.537	3.400	3.423	3.361	3.329	3.328	3.365
Adıyaman	246	221	234	184	182	236	224	233	243
Afyonk.	717	605	568	521	528	589	610	630	617
Ağrı	560	454	365	303	628	368	340	347	393
Aksaray	210	234	238	219	249	260	268	299	284
Amasya	655	507	509	892	507	469	487	504	495
Ankara	36.630	35.749	36.033	36.386	36.967	37.056	36.809	36.194	36.654
Antalya	21.647	23.168	23.998	25.039	25.876	26.507	26.908	27.829	28.612
Ardahan	111	162	115	104	161	150	85	109	109
Artvin	227	239	205	205	225	247	258	304	273
Aydın	3.703	4.096	4.282	4.606	4.872	5.174	5.419	6.481	6.464
Balıkesir	12622	13.808	14.214	15.039	15.394	15.793	15.998	21.042	19.341
Bartın	417	485	493	501	512	548	567	579	590
Batman	149	218	208	177	220	269	250	289	222
Bayburt	92	152	151	168	243	218	222	570	380
Bilecik	1.238	882	1.073	1.713	1.103	1.176	1.266	1.414	1.287
Bingöl	348	337	264	228	348	313	278	355	231
Bitlis	326	246	221	145	257	313	171	207	211
Bolu	1.615	1.319	1.205	1.211	1.272	1.372	1.323	1.287	1.405
Burdur	422	265	309	429	215	265	302	317	348
Bursa	17.750	18.412	18.809	19.394	19.971	20.537	20.938	21.672	22.382
Çanakkale	5.427	5.519	5.472	5.810	6.010	6.763	7.302	8.973	8.656
Çankırı	452	436	572	473	483	584	694	609	581
Çorum	486	475	457	422	459	481	529	544	516
Denizli	1.723	1.710	1.614	1.614	1.617	1.671	1.682	1.737	1.791
Diyarbakır	1.300	1.136	1.048	716	1.096	928	830	916	741
Düzce	1.508	1.594	1.698	1.750	1.846	1.972	1.998	2.114	2.188
Edirne	5.311	5.290	5.413	5.259	5.575	5.934	6.152	6.516	6.882
Elazığ	836	718	510	514	676	587	575	616	599
Erzincan	703	676	701	922	761	756	806	912	773
Erzurum	678	893	867	856	990	934	935	1.038	977
Eskişehir	3.465	3.690	3.847	3.874	4.054	4.219	4.207	4.369	4.527
Gaziantep	909	1.059	1.087	1.108	1.269	1.274	1.353	1.450	1.472
Giresun	1.971	2.197	2.235	2.254	2.349	2.465	2.720	3.179	2.814
Gümüşhane.	271	361	368	395	445	538	622	723	645
Hakkâri	165	426	408	222	588	611	294	263	328
Hatay	1.270	1.483	1.761	1.978	1.529	1.488	1.673	1.572	1.527
İğdır	173	253	210	183	284	216	210	249	233
İsparta	938	982	1.097	1.754	824	794	794	764	788
İstanbul	2.158.560	2.143.254	2.146.509	2.167.873	2.178.585	2.178.356	2.178.507	2.162.588	2.164.836
İzmir	31.697	32.209	33.042	34.097	34.088	34.638	35.062	37.130	37.529

Kaynak: TÜİK ADNKS 2007-2015 verileri derlenerek hazırlanmıştır.

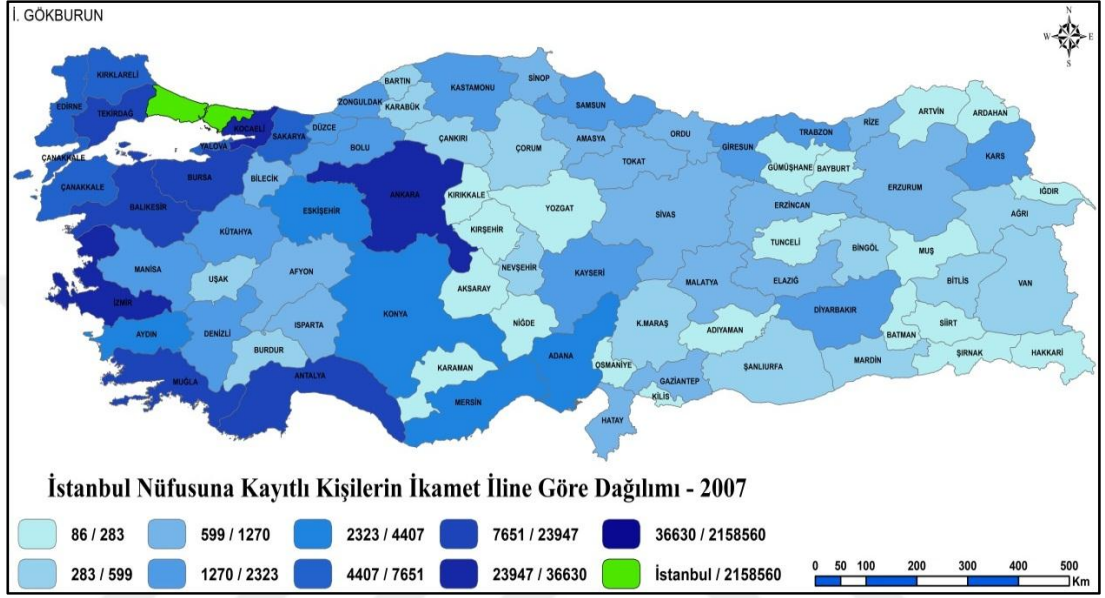
Tablo 97'nin devamı

İller	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
K.Maraş	417	439	431	413	425	443	475	506	508
Karabük	599	607	675	836	648	882	894	943	882
Karaman	185	171	171	159	178	173	160	194	187
Kars	1.736	390	354	281	386	368	298	308	336
Kastamonu	1.823	1.412	1.485	1.474	1.457	1.499	1.886	1.969	1.909
Kayseri	2.175	1.485	1.504	1.591	1.483	1.555	1.490	1.562	1.655
Kilis	86	122	109	99	117	92	132	144	133
Kırıkkale	273	282	293	291	324	334	325	322	272
Kırklareli	6.472	5.830	5.981	6.074	6.388	6.759	6.972	7.201	7.709
Kırşehir	163	134	153	136	156	168	180	184	172
Kocaeli	28.579	28.447	28.980	29.829	30.468	31.277	31.955	33.037	34.530
Konya	3.002	2.348	2.284	2.288	2.266	2.350	2.391	2.414	2.470
Kütahya	2.323	1.037	1.052	1.398	878	1.121	1.103	999	950
Malatya	779	875	852	834	994	1.016	948	986	945
Manisa	2.069	2.106	2.346	3.489	2.233	2.309	2.375	2.478	2.398
Mardin	360	597	431	314	526	514	358	385	341
Mersin	3.828	3.946	4.298	3.943	3.960	4.047	4.008	4.119	4.074
Muğla	12.692	14.390	15.133	16.199	17.206	17.656	18.237	22.307	22.430
Muş	88	178	152	136	185	171	153	192	147
Nevşehir	387	430	436	467	519	527	537	543	496
Niğde	237	282	272	291	297	288	288	321	294
Ordu	1.099	1.243	1.336	1.298	1.349	1.774	1.659	1.734	1.732
Osmaniye	125	175	175	161	167	229	213	238	262
Rize	960	1.023	1.017	1.027	1.055	1.077	1.150	1.256	1.225
Sakarya	6.569	6.989	7.266	7.488	8.029	8.781	9.160	9.566	9.993
Samsun	2.081	2.190	2.359	2.560	2.519	2.538	2.732	2.854	2.966
Şanlıurfa	394	541	506	455	603	591	570	614	627
Siirt	150	406	339	226	296	309	232	305	255
Sinop	711	786	832	903	976	971	1.065	1.162	1.123
Şırnak	248	706	527	264	627	547	393	418	440
Sivas	821	881	1.011	1.307	1.102	1.109	1.161	1.342	1.152
Tekirdağ	23.947	27.155	28.117	28.947	30.328	31.670	33.031	35.277	37.027
Tokat	746	865	1.055	1.097	984	1.066	992	1.100	1.046
Trabzon	1.476	1.715	1.824	1.791	1.704	1.813	1.769	1.951	1.837
Tunceli	234	499	450	351	489	536	433	487	379
Uşak	367	376	346	355	333	364	341	361	358
Van	324	627	539	444	564	565	449	561	490
Yalova	7.651	9.292	9.782	9.711	9.726	10.100	10.607	11.230	11.252
Yozgat	283	273	285	265	263	259	272	285	237
Zonguldak	1.764	1.828	1.864	1.880	1.822	1.796	1.750	1.712	1.814

Kaynak: TÜİK ADNKS 2007-2015 verileri derlenerek hazırlanmıştır.

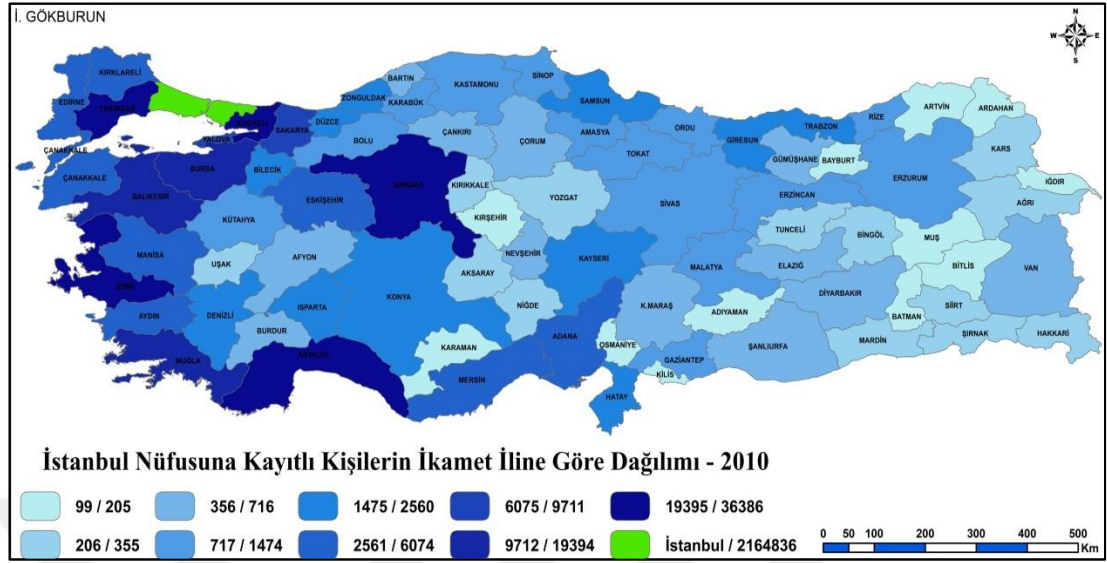
TÜİK verilerine göre 2015 yılında İstanbul'da ikamet eden Erzincan, Giresun, Kastamonu, Sinop, Sivas, Tunceli, Bayburt ve Ardahan ili nüfus kütüğüne kayıtlı olan kişilerin sayısı; bahse konu bu illerde yaşayan toplam nüfustan daha fazla olduğu görülmektedir. 2015 yılına göre Sivas nüfusu 618.617 kişi iken; İstanbul'da yaşayan ancak Sivas ili nüfus kütüğüne kayıtlı kişi sayısı 752.289 kişidir. Yani İstanbul'da yaşayan Sivaslı, Sivas'ta yaşayan nüfustan daha fazladır. 2015 yılında,

İstanbul’da yaşayan ancak Ardahan ili nüfus kütüğüne kayıtlı kişi sayısı 245.653 kişi iken; Ardahan ilinin toplam nüfusu 99.265 kişi olup; Ardahan ili nüfus kütüğüne kayıtlı İstanbul’da yaşayan nüfus; Ardahan ili toplam nüfusunu ikiye katlamaktadır.



Harita 31: İstanbul Nüfusuna kayıtlı kişilerin; ikamet ettiği illere göre dağılımı (2007)

İstanbul’da yaşayan ancak Erzincan ili nüfus kütüğüne kayıtlı kişi sayısı 306.536 kişi iken; Erzincan ili toplam nüfusu 222.918 kişidir. İstanbul’da yaşayan ancak Giresun ili nüfus kütüğüne kayıtlı kişi sayısı 495.731 kişi iken; Giresun ili toplam nüfusu 426.686 kişidir. İstanbul’da yaşayan ancak Kastamonu ili nüfus kütüğüne kayıtlı kişi sayısı 554.851 kişi iken; Kastamonu ili toplam nüfusu 372.633 kişidir. İstanbul’da yaşayan ancak Sinop ili nüfus kütüğüne kayıtlı kişi sayısı 373.693 iken; Sinop ili toplam nüfusu 204.133 kişidir. İstanbul’da yaşayan ancak Bayburt ili nüfus kütüğüne kayıtlı kişi sayısı 118.478 iken; Bayburt ili toplam nüfusu 78.550 kişidir.



Harita 32: İstanbul Nüfusuna kayıtlı kişilerin; ikamet ettiği illere göre dağılımı (2010)

İstanbul’da yaşayan ancak Tunceli ili nüfus kütüğüne kayıtlı kişi sayısı 86.231 iken; Tunceli ili toplam nüfusu 86.070 kişi olup; İstanbul’da ikamet eden Tunceliler; memleketleri Tunceli ilinde ikamet edenlerden 161 kişi daha fazladır. İstanbul kütüğüne kayıtlı toplam nüfusun 2007-2015 yılları arasında hangi illerde ikamet ettiğine dair dağılım irdelendiğinde; 2007 yılında, İstanbul kütüğüne kayıtlı toplam nüfusun %88’i İstanbul’da ikamet ederken; 2010 yılında İstanbul kütüğüne kayıtlı toplam nüfusun oranı %87’ye düşmüştür. 2015 yılında ise, İstanbul kütüğüne kayıtlı toplam nüfusun oranı %85’e düşmüş olup; nüfusun sadece %15’i diğer illerde ikamet etmektedir.

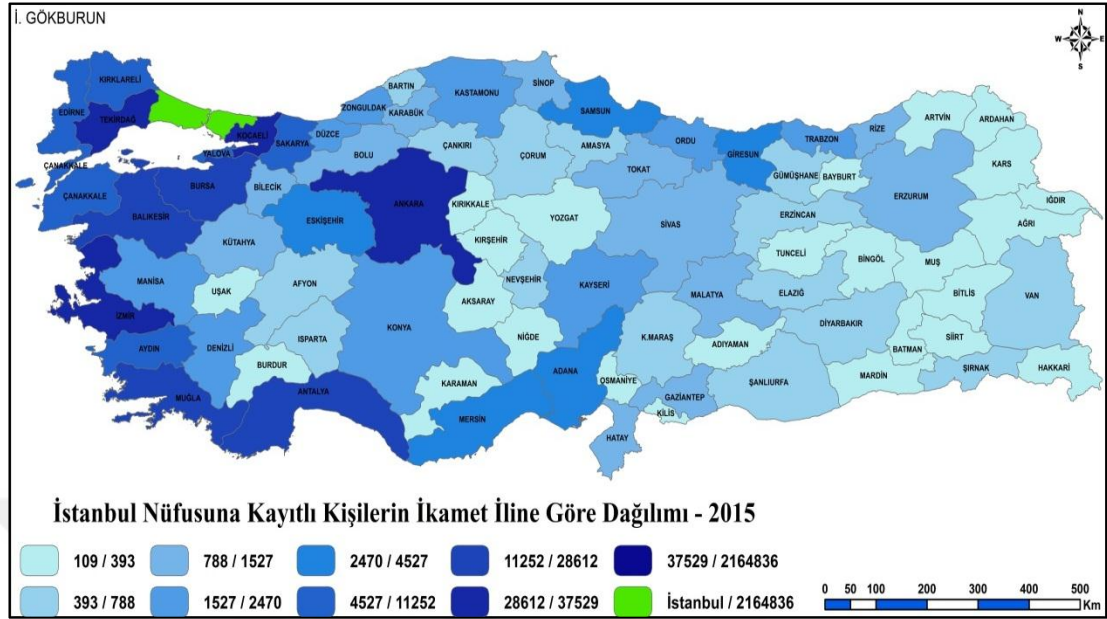
İstanbul kütüğüne kayıtlı nüfusun Türkiye genelindeki dağılımına bakıldığında; 2007 yılında Ankara ili %1,5 oranıyla ilk sırada yer alırken; %1,3 oranıyla İzmir ili ikinci sırada yer almaktadır. 2010 yılında İstanbul kütüğüne kayıtlı toplam nüfusun dağılımı 2007 yılı ile birebir örtüşürken; 2015 yılında İstanbul kütüğüne kayıtlı toplam nüfusun il bazında dağılım düzeyinin değiştiği görülmektedir. 2015 yılında İstanbul kütüğüne kayıtlı toplam nüfusun %1,5 İzmir, Tekirdağ ve Ankara illerinde ikamet etmektedir. Bu döneme kadar İstanbul kütüğüne kayıtlı olup da; İstanbul dışında diğer illerde ikamet eden nüfusun dağılımında Ankara genellikle ilk sırada yer alırken; 2015 yılında İzmir ilk sırada yer almıştır.

Tablo 98: İstanbul Nüfusuna kayıtlı kişilerin ikamet dağılımı en fazla 20 il (2007-2015)

İller	2007	İller	2010	İller	2012	İller	2015
İstanbul	2.158.560	İstanbul	2.167.873	İstanbul	2.178.356	İstanbul	2.164.836
Ankara	36.630	Ankara	36.386	Ankara	37.056	İzmir	37.529
İzmir	31.697	İzmir	34.097	İzmir	34.638	Tekirdağ	37.027
Kocaeli	28.579	Kocaeli	29.829	Tekirdağ	31.670	Ankara	36.654
Tekirdağ	23.947	Tekirdağ	28.947	Kocaeli	31.277	Kocaeli	34.530
Antalya	21.647	Antalya	25.039	Antalya	26.507	Antalya	28.612
Bursa	17.750	Bursa	19.394	Bursa	20.537	Muğla	22.430
Muğla	12.692	Muğla	16.199	Muğla	17.656	Bursa	22.382
Balıkesir	12622	Balıkesir	15.039	Balıkesir	15.793	Balıkesir	19.341
Yalova	7.651	Yalova	9.711	Yalova	10.100	Yalova	11.252
Sakarya	6.569	Sakarya	7.488	Sakarya	8.781	Sakarya	9.993
Kırklareli	6.472	Kırklareli	6.074	Çanakkale	6.763	Çanakkale	8.656
Çanakkale	5.427	Çanakkale	5.810	Kırklareli	6.759	Kırklareli	7.709
Edirne	5.311	Edirne	5.259	Edirne	5.934	Edirne	6.882
Adana	4.407	Aydın	4.606	Aydın	5.174	Aydın	6.464
Mersin	3.828	Mersin	3.943	Eskişehir	4.219	Eskişehir	4.527
Aydın	3.703	Eskişehir	3.874	Mersin	4.047	Mersin	4.074
Eskişehir	3.465	Manisa	3.489	Adana	3.361	Adana	3.365
Konya	3.002	Adana	3.400	Samsun	2.538	Samsun	2.966
Kütahya	2.323	Samsun	2.560	Giresun	2.465	Giresun	2.814

Kaynak: TÜİK 2007-2015 ADNKS verileri derlenerek hazırlanmıştır.

İstanbul kütüğüne kayıtlı nüfusun Türkiye genelinde en az yerleştiği iller ise, Osmaniye, Siirt, Adıyaman, Yozgat, Iğdır, Bingöl, Batman, Bitlis, Karaman, Kırşehir, Muş, Kilis ve Ardahan olarak sıralanmaktadır. İstanbul kütüğüne kayıtlı nüfusun diğer illerdeki dağılımına bakıldığında; Anakara ilinin başkentlik sıfatı bir istisna olarak alınır; İstanbul kütüğüne kayıtlı nüfusun daha çok İzmir, Kocaeli, Tekirdağ, Antalya, Bursa, Muğla, Balıkesir, Yalova, Sakarya, Kırklareli, Çanakkale ve Edirne illerine yerleştiği görülmektedir. Daha farklı bir ifadeyle, İstanbul'dan göç eden nüfusun daha çok sahil kentlerini tercih ettiği görülmektedir.



Harita 33: İstanbul Nüfusuna kayıtlı kişilerin; ikamet ettiği illere göre dağılımı (2015)

2007-2015 yılları arasında İstanbul kütüğüne kayıtlı olan ve diğer illerde ikamet eden nüfusun dağılımına bakıldığında; Ankara ve İzmir ili zaman zaman yer değiştirirse de genellikle birinci ya da ikinci sırada yer alırken; Tekirdağ ili ikinci sırada yer almaktadır. 2015 yılında Tekirdağ ili ikinci sıraya çıkarken; Ankara ili üçüncü sıraya düşmüştür. İstanbul kütüğüne kayıtlı nüfusun yoğun olarak ikamet ettiği iller sıralamasında; Kocaeli, Antalya, Muğla, Bursa, Balıkesir, Yalova, Sakarya, Çanakkale, Kırklareli, Edirne, Aydın, Eskişehir, Mersin, Adana, Samsun, Giresun, Manisa, Düzce, Kastamonu, Trabzon, Zonguldak, Denizli ve Ordu illerinin ön plana çıktığı görülmektedir.

2007-2015 sürecinde İstanbul kütüğüne kayıtlı olan ve diğer illerde ikamet eden nüfusun illere dağılımında bakıldığında genellikle Marmara Bölgesi'nde yer alan illerin ve sahil kentlerinin tercih edildiği görülmektedir. Bu noktada İstanbullu olarak bilinen nüfusun İstanbul'dan göç etmesi, vurgulanması gereken bir husustur.

5.8. İstanbul'un İlçelerinde Nüfus ve Şehrin Makroform Alanında Görülen Değişim (1950-2015)

Sürekli gelişim ve değişim yaşayan İstanbul'un kent merkezi 1950'li yıllara kadar Avrupa yakasında yer alan tarihî yarımada, tarihî yarımadanın kuzeyinde bulunan Karaköy ve Beyoğlu'nda; Anadolu yakasında ise Üsküdar ve Kadıköy çekirdeğinde kurulmuştur. İstanbul'da yerleşim alanları 1950'li yıllara kadar metropoliten merkez olarak tanımlanabilecek bu üç bölgede yoğunlaştığı görülmektedir. 1950-2015 sürecinde İstanbul'un ilçe sayısındaki değişimin ve nüfusun ilçelere göre dağılımı aynı zaman İstanbul'un kentsel büyüme sürecinin yayılma alanlarını ortaya koymaktadır.

Tablo 99: İstanbul'un Avrupa yakasında ilçelerin ilçe nüfusu (1950-2015)

İlçeler	1950	1960	1970	1980	1990	2000	2010	2015
Bakırköy	42.596	102.617	341.743	882.505	1.328.276	208.398	219.145	223.248
Beşiktaş	73.432	93.647	136.105	188.117	192.210	190.813	184.390	190.033
Beyoğlu	279.238	216.425	225.850	223.360	229.000	231.900	248.084	242.250
Çatalca	48.346	60.944	69.523	89.057	64.241	81.589	62.001	67.329
Eminönü	123.056	134.852	136.997	93.324	83.444	55.635	*	*
Eyüp	44.938	180.011	238.831	331.507	211.986	255.912	338.329	375.409
Fatih	226.853	300.594	417.662	474.578	462.464	403.508	431.147	419.345
Sarıyer	32.114	48.990	67.902	117.659	171.872	242.543	280.802	344.159
Silivri	28.328	33.231	37.443	53.032	77.599	108.155	138.797	165.084
Şişli	-	181.402	365.621	467.685	250.478	270.674	317.337	274.017
Zeytinburnu	-	88.341	117.905	124.543	165.679	247.669	292.430	289.685
Gaziosmanpaşa	-	-	125.667	219.026	393.667	752.389	474.259	501.546
Bayrampaşa	-	-	-	-	212.570	246.006	269.481	272.374
Büyüçekmece	-	-	-	-	142.910	384.089	182.017	231.064
Kâğıthane	-	-	-	-	269.042	345.239	416.515	437.942
Küçükçekmece	-	-	-	-	479.419	594.524	695.988	761.064
Avclar	-	-	-	-	-	233.749	364.682	425.228
Bağcılar	-	-	-	-	-	556.519	738.809	757.162
Bahçelievler	-	-	-	-	-	478.623	590.063	602.040
Esenler	-	-	-	-	-	380.709	461.072	459.983
Güngören	-	-	-	-	-	272.950	309.624	302.066
Arnavutköy	-	-	-	-	-	-	188.011	236.222
Başakşehir	-	-	-	-	-	-	248.467	353.311
Beylikdüzü	-	-	-	-	-	-	204.873	279.999
Esenyurt	-	-	-	-	-	-	446.777	742.810
Sultangazi	-	-	-	-	-	-	468.274	521.524
TOPLAM	898.901	1.441.054	2.281.249	3.264.393	1.331.683	6.541.593	8.571.374	9.474.894

Kaynak: 1950-2000 GNS verileri ve 2007-2015 ADNKS verileri derlenerek hazırlanmıştır.

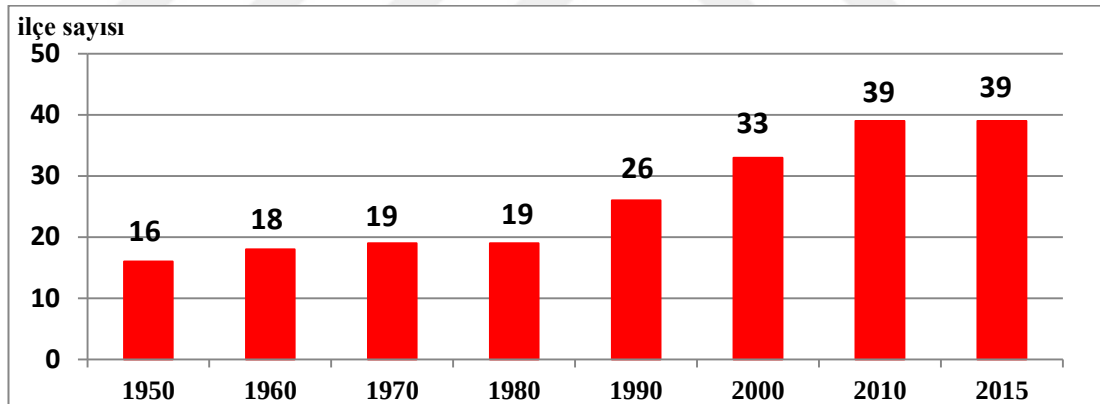
*Eminönü ilçesi Fatih ilçesine dâhil edilmiştir.

Tablo 100: İstanbul'un Anadolu yakasında ilçelerin nüfusu (1950-2015)

İLÇELER	1950	1960	1970	1980	1990	2000	2010	2015
Adalar	15.405	19.834	17.600	18.232	19.413	17.760	14.221	15.623
Beykoz	37.152	58.317	76.385	114.812	163.786	210.832	246.136	249.727
Kadıköy	77.993	131.328	241.593	468.217	648.282	663.299	532.835	465.954
Kartal	26.150	68.462	168.822	413.839	611.532	407.865	432.199	457.552
Şile	16.196	18.175	19.427	20.424	25.372	32.447	28.119	33.477
Üsküdar	72.425	111.821	171.267	366.186	395.623	495.118	526.947	540.617
Yalova	22.255	33.101	42.689	75.787	113.417	*	*	*
Ümraniye	-	-	-	-	301.257	605.855	603.431	688.347
Pendik	-	-	-	-	295.651	389.657	585.196	681.736
Maltepe	-	-	-	-	-	355.384	438.257	487.337
Sultanbeyli	-	-	-	-	-	175.700	291.063	321.730
Tuzla	-	-	-	-	-	123.225	185.819	234.372
Ataşehir	-	-	-	-	-	-	375.208	419.368
Sancaktepe	-	-	-	-	-	-	256.442	354.882
Çekmeköy	-	-	-	-	-	-	168.438	231.818
TOPLAM	267.576	441.038	737.783	1.477.497	2.574.333	3.477.142	4.684.311	5.182.540

Kaynak: 1950-2000 GNS verileri ve 2007-2015 ADNKS verileri derlenerek hazırlanmıştır.

*Yalova ilçesi 1995 yılında İstanbul'dan ayrılarak müstakil il yapılmıştır.



Şekil 39: İstanbul'un İlçe Sayısı (1950-2015)

İstanbul'da 1950 yılında toplam 16 ilçesi bulunurken 2015'te ilçe sayısının 39'a çıkmıştır. Tablo: 99 ve 100'de görüldüğü üzere İstanbul'un ilçe sayısının 1950-2015 sürecinde İstanbul'da nüfus belirli bölgelerinde yığılması ve yayılması nedeniyle yeni ilçeler kurulmuştur. 1950-2015 sürecinde nüfusun artışına paralel olarak şehrin mekânsal yerleşim alanlarını da genişlemiştir. İstanbul'un ilçe sayısı ve nüfusun ilçelere göre dağılımı; şehrin makroform alanda çok kuvvetli bir hareketliliğin yaşandığını göstermektedir.

1950 yılında toplam İstanbul'da 16 ilçe bulunurken; 1954 yılında Şişli, 1957 yılında Zeytinburnu ilçe yapılmasıyla ilçe sayısı 18'e yükselmiştir. 1960-1970 döneminde ise, gecekondü bölgeleriyle aşırı nüfus yığılmasına neden olan Gaziosmanpaşa 1963 yılında ilçe yapılmasıyla ilçe sayısı 19'a çıkmıştır. Göçler nedeniyle artan nüfusa paralel olarak İstanbul'un ilçe sayısı da artmıştır. 1970-1975 döneminde İstanbul'un NGH %127,5 rakamını bulmuş olup 1950-2015 sürecinde NGH'nin en yüksek olduğu dönemdir. 1970-1980 dönemi, İstanbul'da alınan göçlerin en yoğun olduğu dönemdir. Ancak bu dönemde İstanbul'un ilçe sayısında herhangi bir değişim yapılmadığı görülmektedir. Bu durumun temel nedeni 12 Mart 1971 ve 12 Eylül 1980 tarihlerinde yaşanan darbeler dönemi İstanbul'un karşılaştığı sorunların geri plana itilmesine neden olduğu değerlendirilmektedir. 1970-1980 döneminde İstanbul'un net göç miktarı 784.947 kişi olmasına rağmen, İstanbul'un ilçe sayısının sabit kalmasının nedeni bu dönemde ülkede yaşanan darbeler ve siyasi sorunlar nedeniyle İstanbul'un sorunları gölgede kalmıştır.

1980-1990 döneminde, İstanbul'un İlçe sayısı 25'e yükselmiştir. 1987 yılında Avrupa yakasında; Bayrampaşa, Büyükçekmece, Kâğıthane, Küçükçekmece ilçe niteliği kazanırken; Anadolu yakasında Ümraniye ve Pendik ilçe yapılmıştır. 1990-2000 döneminde ise İstanbul'un İlçe sayısı 32'ye yükselmiştir. 1992 yılında ise Avrupa yakasında; Avcılar, Bağcılar, Bahçelievler, Güngören ilçe niteliği kazanırken; Anadolu yakasında; Maltepe, Sultanbeyli ve Tuzla ilçeleri kurulmuştur. 2000-2010 döneminde ise İstanbul'un İlçe sayısı 39'a yükselmiştir. Avrupa yakasında; Arnavutköy, Başakşehir, Beylikdüzü, Esenyurt, Sultangazi ilçe yapılmıştır. Anadolu yakasında ise Ataşehir, Sancaktepe ve Çekmeköy ilçe yapılmıştır. 2000 sonrası dönemde İstanbul'da artan nüfusun yığılma ve yayılma alanları nedeniyle İstanbul ilçelerine yeni ilçeler eklenmiştir. Şehrin yönetimi yapısının hızlı nüfus artışı karşısında yetersiz kalması nedeniyle İstanbul'da yeni ilçeler kurulmuştur.

5.8.1. 1940-1950 Döneminde İstanbul Nüfusunun İlçelere Dağılımı

1950 yılında 1.166.477 kişi olan İstanbul nüfusunun 283.028'i Anadolu yakasında ikamet ederken; 898.901'i Avrupa yakasında ikamet ettiği görülmektedir.

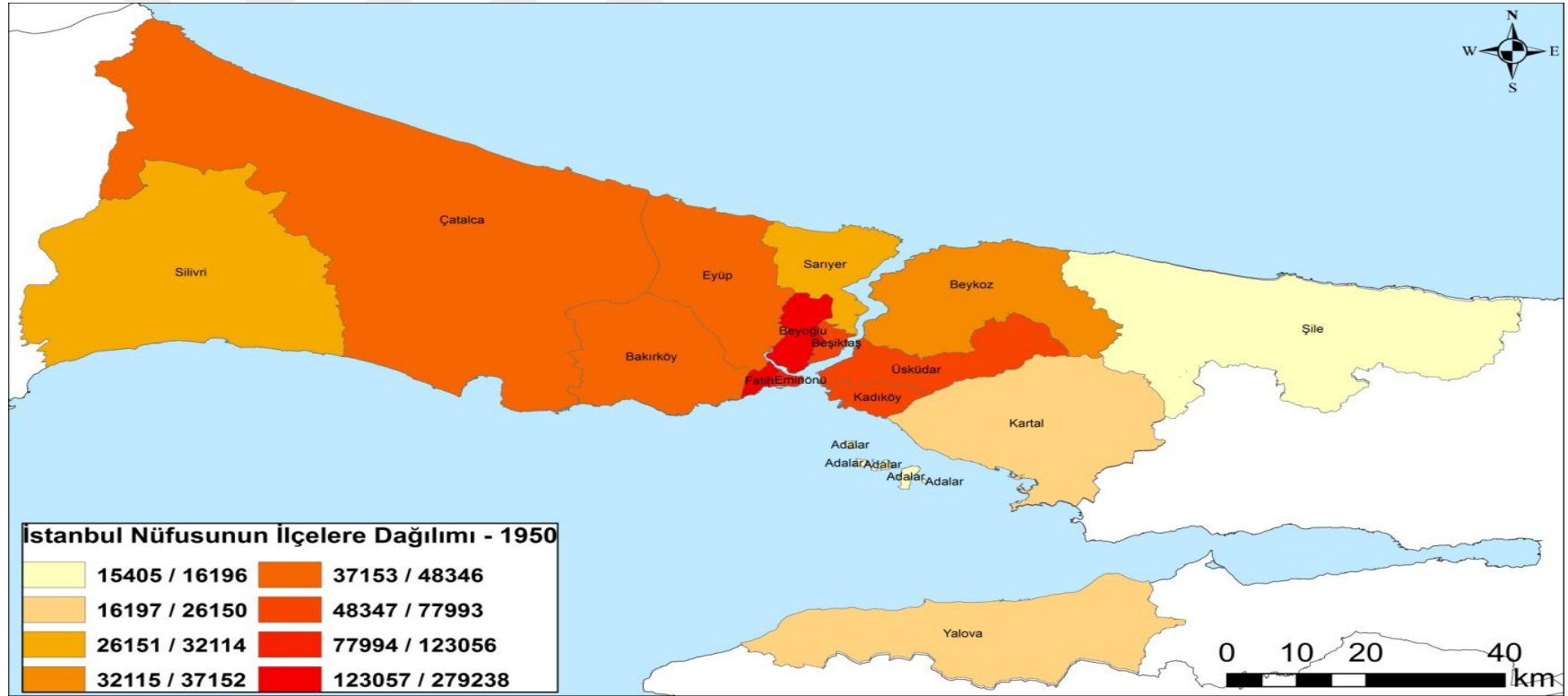
İstanbul'un toplam nüfusunun yaklaşık 3/4'ü Avrupa yakasında bulunmaktadır. 1950'de İstanbul'un 7 ilçesi Anadolu yakasında; 9 ilçesi Avrupa yakasında olmak üzere toplam 16 ilçesi bulunmaktadır. Anadolu yakasında; Kadıköy, Üsküdar, Kartal, Yalova, Beykoz, Şile ve Adalar ilçeleri yer alırken; Avrupa yakasında Fatih, Beyoğlu, Eminönü, Beşiktaş, Bakırköy, Çatalca, Eyüp, Sarıyer ve Silivri ilçeleri yer almaktadır.

Nüfusun ilçeler bazında dağılımı irdelendiğinde; İstanbul'da yaşayan toplam nüfusun %24'ü Beyoğlu ilçesinde, %19'u Fatih ilçesinde, %11'i Eminönü ilçesinde ikamet etmektedir. İstanbul'un toplam nüfusun %49'u Fatih, Beyoğlu ve Eminönü ilçelerinde konuşlandığı görülmektedir. 1950'de İstanbul'da nüfusun ilçelere dağılımında; en az paya sahip olan Adalar ilçesi ve Şile %1'lik oran diliminde yer almaktadır. Kartal, Yalova ve Silivri ilçeleri ise %2'lik oran diliminde yer almaktadır. 1950 yılında kadar İstanbul nüfusunun tarihî çekirdek yerleşim alanlarının içinde yoğunlaştığı görülmektedir.

Tablo 101: İstanbul ilçelerinde nüfusun dağılımı 1950

Avrupa Yakası			Anadolu Yakası		
İlçeler	Nüfus	%	İlçeler	Nüfus	%
Beyoğlu	279.238	24	Kadıköy	77.993	7
Fatih	226.853	19	Üsküdar	72.425	6
Eminönü	123.056	11	Kartal	26.150	2
Beşiktaş	73.432	6	Yalova	22.255	2
Çatalca	48.346	4	Şile	16.196	1
Eyüp	44.938	4	Adalar	15.405	1
Bakırköy	42.596	4	Beykoz	37.152	3
Sarıyer	32.114	3	-	-	-
Silivri	28.328	2	-	-	-
Toplam	898.232	77	Toplam	267.576	23
İl geneli toplam nüfus				1.166.477	

Kaynak: 1950 Genel Nüfus Sayımı Sonuçları derlenerek hazırlanmıştır.



Harita 34: İstanbul ilçelerinde nüfusun dağılımı (1950)⁶.

⁶ 1950 yılına ait İstanbul ilçeleri ile ilgili herhangi bir harita bulunamamış olup “Harita:35: “İstanbul ilçelerinde nüfusun dağılımı 1950” adlı çalışma: “Erol TÜMERTEKİN, İstanbul’da Nüfusun Dağılışı, İst. Ün. Yay., İstanbul,1979,s. 76-77’deki İstanbul İli Haritaları”; “Genel Nüfus Sayımı, nüfusun sosyal ve ekonomik nitelikleri İstanbul ili, Ankara, 1970, s.1’deki İstanbul İli Haritası”; “Genel Nüfus Sayımı, nüfusun sosyal ve ekonomik nitelikleri İstanbul ili, Ankara, 1980, s.26’daki Harita” ve “İstanbul Büyük Şehir Belediyesi Planlama ve İmar Daire Başkanlığı Şehir Planlama Müdürlüğü ‘1/50.000 Ölçekli Metropolen Alan Alt Bölge Nazım Plan Raporu” kaynaklarından yararlanarak hazırlanmıştır.

1945 sonrası dönemde, Zeytinburnu bölgesinin sanayi alanı olarak seçilmesi ve topraklar düşük fiyatlarla yerleşime açılmıştır. Daha önce küçük atölye şeklindeki bazı sanayi kuruluşları fabrikalara dönüşerek; sanayi tesisleri hızla yayılmıştır. Sanayi kuruluşlarının iş imkânları sağlaması nedeniyle, göçlerin Zeytinburnu ve çevresinde yığılmasına ve bölgenin hızla gecekondulaşmasına neden olmuştur. “Gecekondular, adının ifade ettiği gibi genellikle kaçak ve izinsiz, yerel yönetimlere haber verilmeden gizlice ve hızlı şekilde inşa edilen basit ve düzensiz yapıları ifade ederler. Ancak günümüzde ruhsatı, tapusu olmadan yapılmış ve inşaatı aylarca devam etmiş çok katlı kaçak yapılar bile bulunmaktadır. Şehre yeni göç eden aileler genellikle önceden tanıdıkları hemşerilerinin bulundukları mahallelere gelmekte ve onların da yardımları ile o bölgede yerleşmeye ve kira ödemedi başlarını sokabilecekleri basit bir konut yaparak oturmaya başlamaktadır. Böylece şehrin kenar mahallelerinde kent kültüründen kopuk, kente tamamen yabancı insanlar yaşamaya başlamaktadır. Zaman içerisinde ne köye ne de şehre ayak uyduramayan insanların yaşadığı bu bölgelerde sosyal çatışmalar çıkabilmekte ve çeşitli suçların oranlarında artışlar meydana gelebilmektedir” (KARA, 2013: 110).

Zeytinburnu ilçe yapılmadan önce bölgenin neredeyse tamamı gecekondular ve fabrikalardan oluşan bir yerleşim alanıdır. 1954 yılına kadar doğusu Fatih, batısı Bakırköy ilçesi topraklarında kalan bir alan olarak yönetilen Zeytinburnu bölgesinde, nüfusun hızla artması bölgede idarî bir düzenlemeyi zorunlu kılmıştır. Zeytinburnu çevresinde hızla çoğalan gecekondular; bölgede altyapı başta olmak üzere yol, okul, su sorunları yaşanmıştır. 1951’de kentin tümündeki gecekondular sayısı 8.500 iken, 1957’de yalnızca Zeytinburnu 26.000 konutta 60.000 kişinin yaşadığı bir gecekondular mahallesi haline gelmiştir (1/100.000 Ölçekli İstanbul Çevre Düzeni Planı Raporu; 2009: 75) Bölgedeki düzensiz, plansız yerleşimin doğurduğu sorunlarını çözmek amacıyla Zeytinburnu 1 Eylül 1957 tarihinde ilçe yapılmıştır.

Şişli ilçe olmadan önce İstanbul nüfusunun %24’ünü barındıran Beyoğlu, İstanbul’un en kalabalık ilçesidir. Şişli’nin ilçe olmasıyla birlikte İstanbul’da en fazla nüfusu barındıran ilçe Fatih ilçesidir. Bu dönemde toplam nüfusun %18’ini barındıran Fatih ilçesinin tarihi dokusunda önemli kırılmalar yaşanmıştır. Edirne-İstanbul karayolunun Topkapı girişinin düzenlenmesi, Yeşilköy’e kadar 50 m genişliğinde bir yol yapılması, Vatan ve Millet caddeleri ile Barbaros Bulvarı’nın açılması, Sirkeci-Florya sahil yolunun açılması, Saraçhane’de İstanbul Belediye Binası’nın yapılması, Tophane-Dolmabahçe yolunun genişletilmesi, Salıpazarı’nda rıhtım ve antrepoların kurulması 1950’lerde İstanbul’un görünümünü değiştiren başlıca uygulamalar olmuştur” (1/100.000 Ölçekli İstanbul Çevre Düzeni Planı Raporu; 2009: 75-76). İstanbul’un tarihi yapısında önemli değişime neden olmuştur.

Bu dönemde, İstanbul'un aldığı göçlerden en çok etkilenen Zeytinburnu ve çevresidir. Cumhuriyetin ilan edildiği süreçte Bakırköy ilçesi sınırlarında yer alan Zeytinburnu'nda 1945 sonrasında nüfus hareketlenmeye başlamıştır. Ancak Osmanlı döneminin gözde mesirelerinden olan Çırpıcı Çayırı, 1950'li yıllara kadar hâlâ eski canlılığını ve dokusunu korumuştur. 1950 sonrasında, Zeytinburnu çevresinde başlayan sanayileşmeyle birlikte nüfus artışı birdenbire hızlanmıştır. Yaşanan göçler neticesinde Zeytinburnu ve çevresine yığılan nüfus; İstanbul'da ilk gecekonduların bu bölgede ortaya çıkmasına neden olmuştur. 1950 sonrası dönemde göçle birlikte İstanbul'a akan nüfusun Zeytinburnu'nda yoğunlaşmakla birlikte; Beyoğlu'nun Şişli bölgesi ve Fatih, Bakırköy arasında yer alan bölgelerde yerleşmeye başlamıştır. "1954'te Avrupa Yakası için hazırlanan sanayi planı, Mecidiyeköy-Levent, Mecidiyeköy-Şişli, Bomonti ve Kasımpaşa-Kâğıthane arasında kalan kesimleri sanayiye açmıştır. 1955'te yürürlüğe giren İstanbul Sanayi Planı ise Haliç'teki sanayi yerleşmesini bir ölçüde dondururken, Topkapı-Rami ve Levent'te yeni sanayi alanları belirlemiştir. 1950'lerin üçüncü büyük gecekondu alanı Kâğıthane çevresinde gelişmiş, yeni sanayi alanları açılması Halkalı, Maltepe, Kartal gibi denetim dışı alanların parselenerek gecekondulaşmasına neden olmuştur"(1/100.000 Ölçekli İstanbul Çevre Düzeni Planı Raporu; 2009: 75).

1950 sonrasında İstanbul'a yönelik yoğun göç dalgasıyla birlikte İstanbul'a yığılan nüfus; Şişli'nin kuzeyinde bulunan Çağlayan ve Gültepe bölgesine doğru yerleşmeye başlamıştır. Bu süreçte küçük bir İstanbul köyü olan Kâğıthane civarında da nüfus hızla artmaya başlamıştır. 1954 yılına kadar Beyoğlu İlçesi'ne bağlı bir bucak olarak yönetilen Şişli bölgesi; Yoğun nüfus artışı nedeniyle 1954 yılında ilçe yapılmıştır. 1954 yılında Şişli'nin ilçe sıfatını kazanmasıyla birlikte İstanbul'un ilçelerindeki nüfusun dağılımı da değişmiştir. "1950'lerin ortasına gelindiğinde İstanbul batıda Yeşilköy, kuzeyde Levent, Anadolu Yakası Bostancı'ya uzanan bir alana yayılmıştır. Bu dönemde Zeytinburnu, Bakırköy ve Yeşilköy, birbirlerinden yeşil alanlarla ayrılmış mahalleler durumundadır. Kentin Bostancı uzantısı bahçeli konutlardan oluşan seyrek bir dokuya sahiptir. İnönü (Dolmabahçe) Stadyumu, Spor ve Sergi Sarayı, Florya Plaj Tesisleri, Açık hava Tiyatrosu ve Levent Konut Siteleri 1950'lerde tamamlanmıştır. Ataköy'de 70 bin kişilik bir yerleşme ile kıyıdaki plaj ve turistik tesislerin temelini atılması, Yeşilköy Havalimanı'nın (bugün Atatürk Havalimanı) genişletilmiştir. (1/100.000 Ölçekli İstanbul Çevre Düzeni Planı Raporu; 2009: 75).

5.7.2. 1950-1960 Döneminde İstanbul Nüfusunun İlçelere Dağılımı

1960 yılında, 1.882.092 kişiye ulaşan İstanbul nüfusunun 441.054'ü Anadolu yakasında ikamet ederken; 1.410.054'ü Avrupa yakasında ikamet ettiği görülmektedir. 1960'ta İstanbul'da Avrupa yakasında 11 ilçe; Anadolu yakasında ise 7 ilçe olmak üzere toplam 18 ilçe bulunmaktadır. Anadolu Yakası'nda; Kadıköy, Üsküdar, Kartal, Yalova, Beykoz, Şile ve Adalar ilçeleri; Avrupa Yakası'nda Fatih, Beyoğlu, Eminönü, Beşiktaş, Bakırköy, Çatalca, Eyüp, Sarıyer ve Silivri ilçeleri yer almaktadır. 1950-1960 döneminde göçlerle birlikte, İstanbul idârî sınırları içinde Zeytinburnu ve Şişli olmak üzere iki yeni ilçe katılmıştır.

Tablo 102: İstanbul ilçelerinde nüfusun dağılımı 1960

Avrupa Yakası			Anadolu Yakası		
İlçeler	1960	% oran	İlçeler	1960	% oran
Fatih	300.594	16	Kadıköy	131.328	7
Beyoğlu	216.425	11	Üsküdar	111.821	6
Şişli	181.402	10	Kartal	68.462	4
Eyüp	180.011	10	Beykoz	58.317	3
Eminönü	134.852	7	Yalova	33.101	2
Bakırköy	102.617	5	Adalar	19.834	1
Beşiktaş	93.647	5	Şile	18.175	1
Zeytinburnu	88.341	5			
Çatalca	60.944	3	-	-	-
Sarıyer	48.990	3	-	-	-
Silivri	33.231	2	-	-	-
Toplam	1.441.054	77	Toplam	441.038	23
İl geneli toplam nüfus				1.882.092	

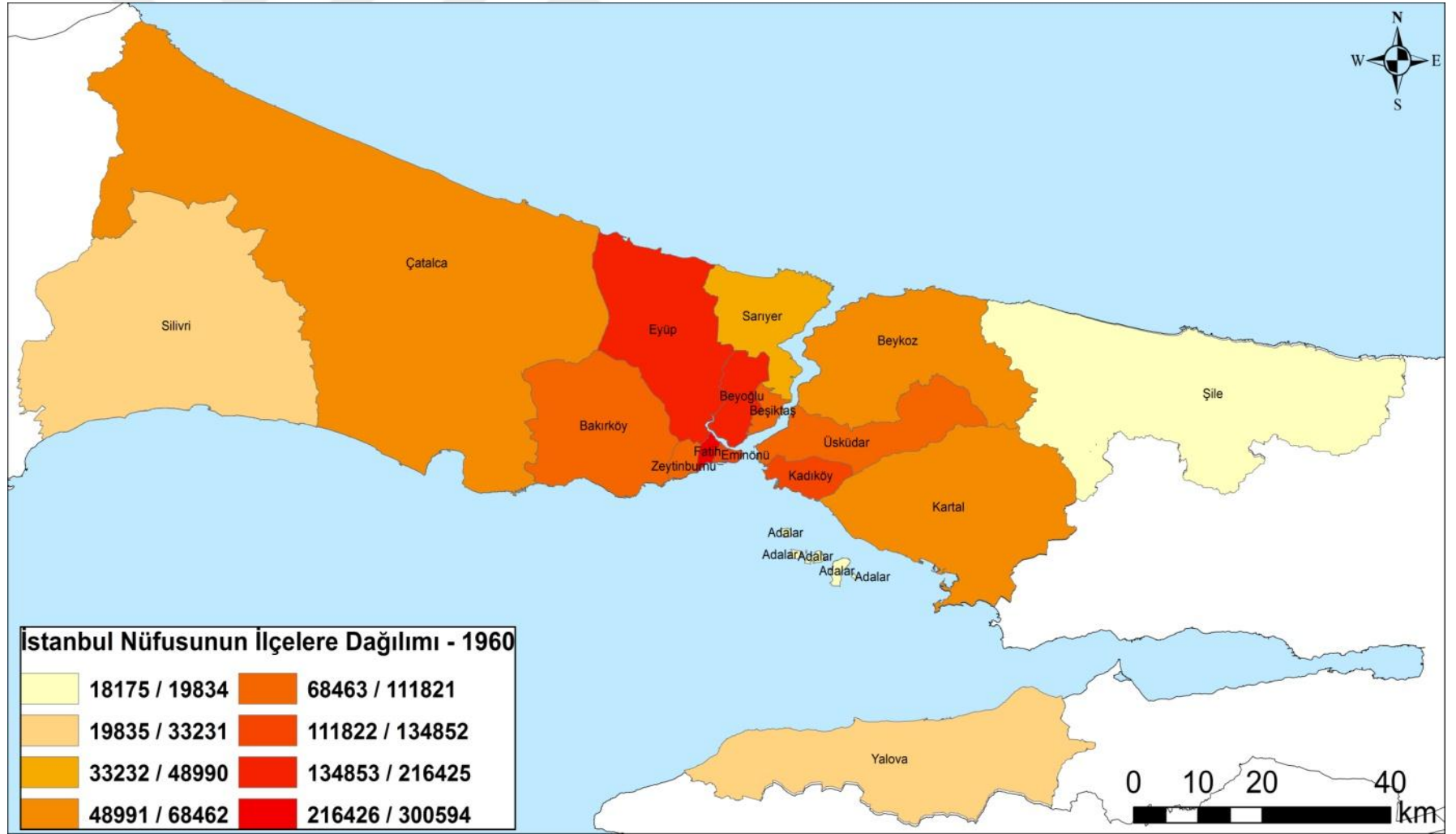
Kaynak: 1960 Genel Nüfus Sayımı Sonuçları derlenerek hazırlanmıştır.

1960 yılında İstanbul'un toplam nüfusunun 3/4'ü Avrupa Yakası'nda bulunmaktadır. Nüfusun ilçeler bazında dağılımı irdelendiğinde; İstanbul'da toplam nüfusun %16'sı Fatih, %11'i Beyoğlu, %10'u Şişli, %10'u Eyüp, %7'si Eminönü ve %7'si Kadıköy ilçesinde %6'sı Üsküdar ilçesinde ikamet etmektedir. Bu dönemde, İstanbul'un toplam nüfusun %54'ü Fatih, Beyoğlu, Şişli, Eyüp ve Eminönü ilçelerinde yığıldığı görülmektedir. 1960'ta İstanbul'da nüfusun ilçelere dağılımında en az paya sahip olan Adalar ve Şile %1'lik oran diliminde; Silivri ve Yalova ilçeleri

%2'lik oran diliminde yer almaktadır. 1960 sonrasında İstanbul nüfusu tarihî çekirdek oluşan yerleşim alanlarının dışındaki dağılım hızlanmıştır. İstanbul'un tarihî yerleşim alanlarını kapsayan Fatih, Beyoğlu, Eyüp, Eminönü, Kadıköy ve Üsküdar 1950 yılında toplam nüfusun %73'ünü barındırmaktadır. 1950-1960 döneminde "Eyüp-Rami sanayi bölgesinin yakınlarında, kentin ikinci büyük gecekondu mahallesi olan Taşlıtarla ortaya çıkmıştır. İlk kez 1950'lerde Bulgaristan ve Yugoslavya'dan gelen göçmenlerin yerleştirilmesiyle oluşan Taşlıtarla, daha sonra kente Anadolu'dan gelen göç akınıyla büyümüş ve 1963'te Gaziosmanpaşa adıyla ilçe olmuştur" (1/100.000 Ölçekli İstanbul Çevre Düzeni Planı Raporu; 2009: 75).

İstanbul'da göç nedeniyle hızla artan gecekondu sorunu ve 1965'te çıkan 'Kat Mülkî yeti Kanunu' ile birlikte imarlı alanlardaki apartmanlaşma olgusu kentsel mekânın biçimini değiştirmiştir. İstanbul'da imarlı alanlardaki arsaların değeri büyük artış göstermiştir. İstanbul'da önce boş alanlar; yeşil alanlar, parklar ve oyun alanları apartmanlarla dolmuştur. "Kentsel rantın ve maliyetlerin yükselmesi, büyük sanayinin kent çevresine yayılma eğilimini pekiştirmiştir. Çeşitli özendirme önlemleriyle de desteklenen bu süreç sonucunda sanayi kuruluşlarının hücumuna uğrayan Yakacık-Tuzla-Çayırova-Gebze eksenine, Kartal-Maltepe sanayi alanları eklenmiştir. Asıl gelişme kentin Anadolu Yakası'nda görülürken, Avrupa Yakası'nda Zeytinburnu ile Bakırköy arasını doldurmuş olan sanayi alanları bir yandan Sefaköy, Halkalı ve Firuzköy'e uzanmış, bir yandan da Eyüp-Rami-Gaziosmanpaşa bölgesinden kuzeye doğru yayılarak Küçükköy, Alibeyköy ve Kâğıthane'ye ulaşmıştır. Bu arada Şişli'den Maslak'a uzanan Büyükdere Caddesi'nin batısında da bir sanayi alanı oluşmuştur"(1/100.000 Ölçekli İstanbul Çevre Düzeni Planı Raporu; 2009: 76). 1960 yılında tarihî çekirdek olarak tabir edilen eski yerleşim alanlarında ikamet eden nüfusun oranının %57'ye düşmüştür.

1950-1960 döneminde tarihî çekirdek alanda yerleşen nüfusun İstanbul nüfusuna oranında %16'lık bir düşüş yaşanmıştır. Bu durumun temel nedeni İstanbul'un göçle gelen nüfusun tarihî çekirdek alanın dışına yerleşmesiyle, kurulan yeni gecekondu semtlerinde nüfusun hızla artmasından kaynaklanmaktadır. "1962'de 78 bin olan gecekondu sayısı, 10 yıl sonra 195 bine çıkmıştır. Aynı yıl gecekondu oturanların kent nüfusu içindeki payı yüzde 40 düzeyinde olmuştur. 1970'lerde hazine arazisinde yapılan gecekondu, belediye sınırları dışındaki tarım alanlarına her türlü denetimden uzak biçimde yapılan tapulu gecekondu da eklenmiştir"(1/100.000 Ölçekli İstanbul Çevre Düzeni Planı Raporu; 2009:76).



Harita 35: İstanbul ilçelerinde nüfusun dağılımı 1960

Bu dönemde İstanbul'un toplam nüfusun %54'ü Fatih, Beyoğlu, Eyüp ve Eminönü ilçelerinden oluşan tarihî çekirdek bölgede yığıldığı görülmektedir. İstanbul'a göç eden nüfusun Bakırköy, Eyüp ve Şişli çevresinde oluşturulan gecekondu semtlerinde yoğunlaşmaktadır. Eyüp çevresinde, özellikle Eyüp ilçesinin Çatalca sınırlarında yığılan nüfusun bölgede oluşturduğu sorunların ortadan kaldırılması amacıyla altyapı ve sosyal hizmetlere yönelik çalışmalar başlatılmıştır.

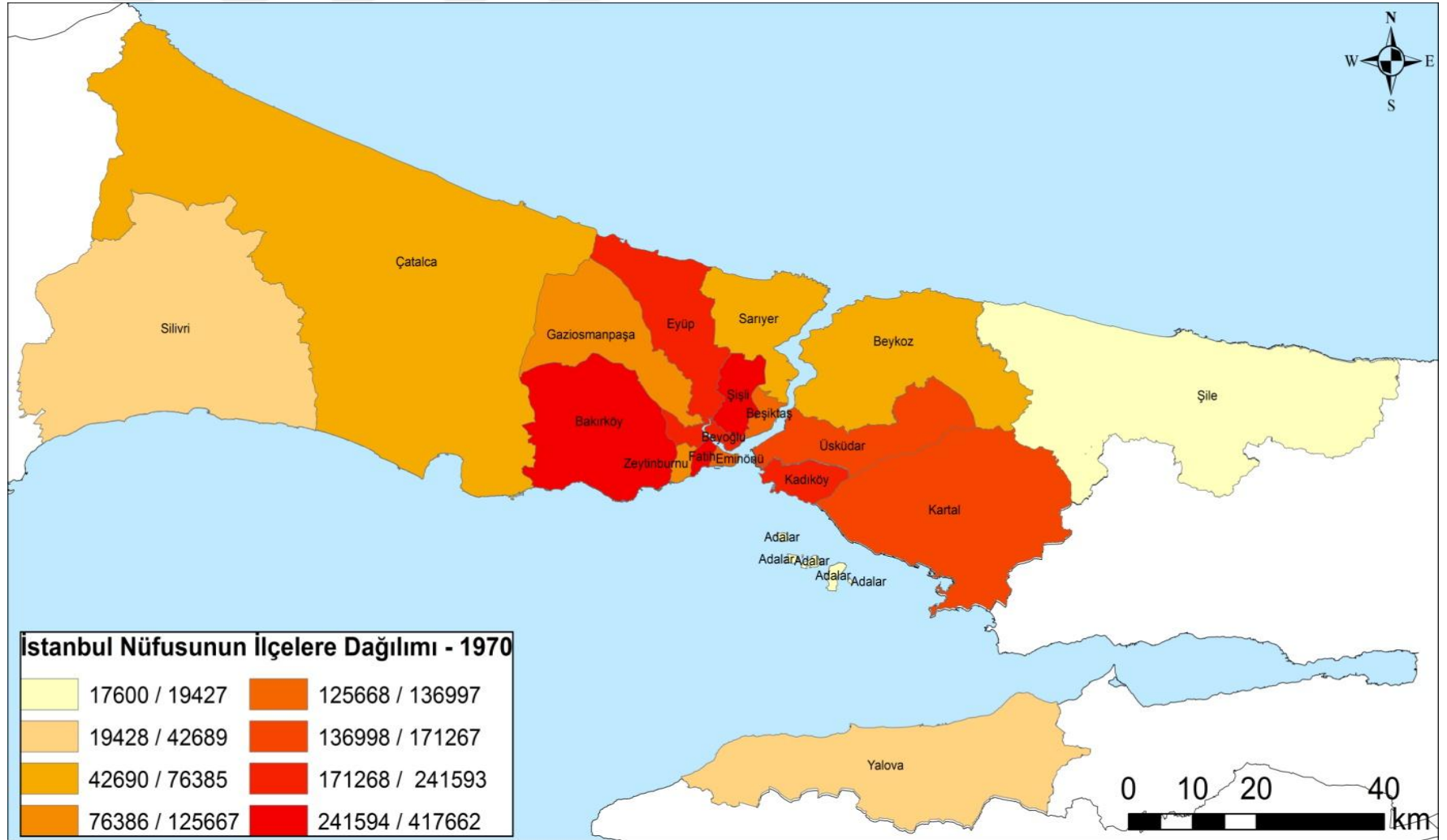
5.7.3.1960-1970 Döneminde İstanbul Nüfusunun İlçelere Dağılımı

1970 yılında, 3.819.032 kişiye ulaşan İstanbul nüfusunun 2.281.249'u Avrupa yakasında ikamet ederken; 737.783'ü Anadolu yakasında ikamet etmektedir. Bu dönemde İstanbul'da Avrupa yakasında 12 ilçe; Anadolu yakasında ise 7 ilçe olmak üzere toplam 19 ilçe bulunmaktadır. 1960 yılında 18 olan İstanbul'un ilçe sayısı 1963 yılında Gaziosmanpaşa ilçesinin eklenmesiyle ilçe sayısı 19'a çıkmıştır. Bir kısmının Eyüp ilçesi bir kısmı ise Çatalca ilçelerinden alınan bölgelerin birleştirilmesiyle 1963'te Gaziosmanpaşa ilçesi kurulmuştur.

Tablo 103: İstanbul ilçelerinde nüfusun dağılımı 1970

Avrupa Yakası			Anadolu Yakası		
İlçeler	Nüfus	%	İlçeler	Nüfus	%
Fatih	417.662	14	Kadıköy	241.593	8
Şişli	365.621	12	Üsküdar	171.267	6
Bakırköy	341.743	11	Kartal	168.822	6
Eyüp	238.831	8	Beykoz	76.385	3
Beyoğlu	225.850	7	Yalova	42.689	1
Eminönü	136.997	5	Adalar	17.600	1
Beşiktaş	136.105	5	Şile	19.427	1
Zeytinburnu	117.905	4	-	-	-
Gaziosmanpaşa	125.667	4	-	-	-
Sarıyer	67.902	2	-	-	-
Çatalca	69.523	2	-	-	-
Silivri	37.443	1	-	-	-
Toplam	2.281.249	76	Toplam	737.783	24
İl geneli toplam nüfus				3.019.032	

Kaynak: 1960 Genel Nüfus Sayımı Sonuçları derlenerek hazırlanmıştır.



Harita 36: İstanbul ilçelerinde nüfusun dağılımı 1970

Gaziosmanpaşa ilçesinde göçle birlikte nüfus sürekli artmıştır. Gaziosmanpaşa ilçesi, 2000’li yıllarda İstanbul’un en fazla nüfusa sahip ilçesi olmuştur. 1965-1970 İstanbul’da yaşayan her yüz kişiden 21’i göç yoluyla şehre yerleşmiştir. 1965-1970 yılları arasında İstanbul’a göçle gelen nüfusun oranı; İstanbul’un toplam nüfusuna oranı yüzde 21 seviyesine kadar çıkmıştır. Bu nedenle bazı kaynaklarda 1965-1970 dönemi İstanbul’da yaşanan göçler; İstanbul’da göçlerin ilk aşaması olarak kabul edilmektedir. Bu göçler İstanbul’un tarihî yerleşim alanları ve etrafında yaşanan büyük tahribatın başlangıcı olmuştur.

1970 yılında İstanbul’un toplam nüfusunun ilçeler dağılımı irdelendiğinde; Fatih %14, Şişli %12, Bakırköy %11 Eyüp ve Kadıköy ilçeleri %8, Beyoğlu %7, Üsküdar ve Kartal ilçeleri %6, Eminönü ve Beşiktaş ilçeleri %5, Zeytinburnu ve Gaziosmanpaşa ilçeleri %4’lük oran diliminde yer almaktadır. Bu dönemde, İstanbul’da nüfusun ilçelere dağılımında en az paya sahip olan Adalar ve Şile, Silivri ve Yalova ilçeleri %1’lik oran diliminde yer almaktadır.

İç ve dış göç süreçleri açısından çok zengin tarihsel, kültürel, toplumsal deneyimlere sahip olan İstanbul; 1970’li yıllarda sanayileşmeyle birlikte aldığı göçler artarak devam etmektedir. Her alanda olduğu gibi sanayileşme konusunda da Türkiye’de öncülük eden İstanbul’da kurulan ve gelişen sanayi kuruluşları; Türkiye’de iç göç hareketlerini doğrudan İstanbul’a yönlendirmiştir. İstanbul’un sosyoekonomik imkânları bu dönemde İstanbul nüfusunun yaklaşık iki milyona yaklaşmasına neden olmuştur. 1960-1970 döneminde hızlı bir nüfus yığılması yaşayan İstanbul’da, nüfusun barınma ihtiyacı, yerleşim alanlarının tarihî çekirdeğin etrafına doğru genişlemesi önlenemez bir duruma gelmiştir. 1960’ta 1.882.092 kişi olan İstanbul nüfusu, 1970 yılında 3.019.032 kişi olmuştur. 3 milyonu aşan nüfusuyla, kentsel işlevleri ve etki alanının genişliğiyle, sanayinin kent dışına kayması ve şehirde farklı çekim merkezlerinin ortaya çıkmasıyla İstanbul, metropol olarak tanımlanabilecek bir şehir niteliğine ulaşmıştır.

5.7.4.1970-1980 Döneminde İstanbul Nüfusunun İlçelere Dağılımı

1980 yılında, İstanbul’un toplam nüfusu 4.741.890 kişi olup; nüfusunun %69’u Avrupa yakasında, %31’i Anadolu yakasında ikamet etmektedir. 1970-1980 yılları arasında İstanbul’un ilçe sayısında herhangi bir değişiklik olmamıştır. Bu

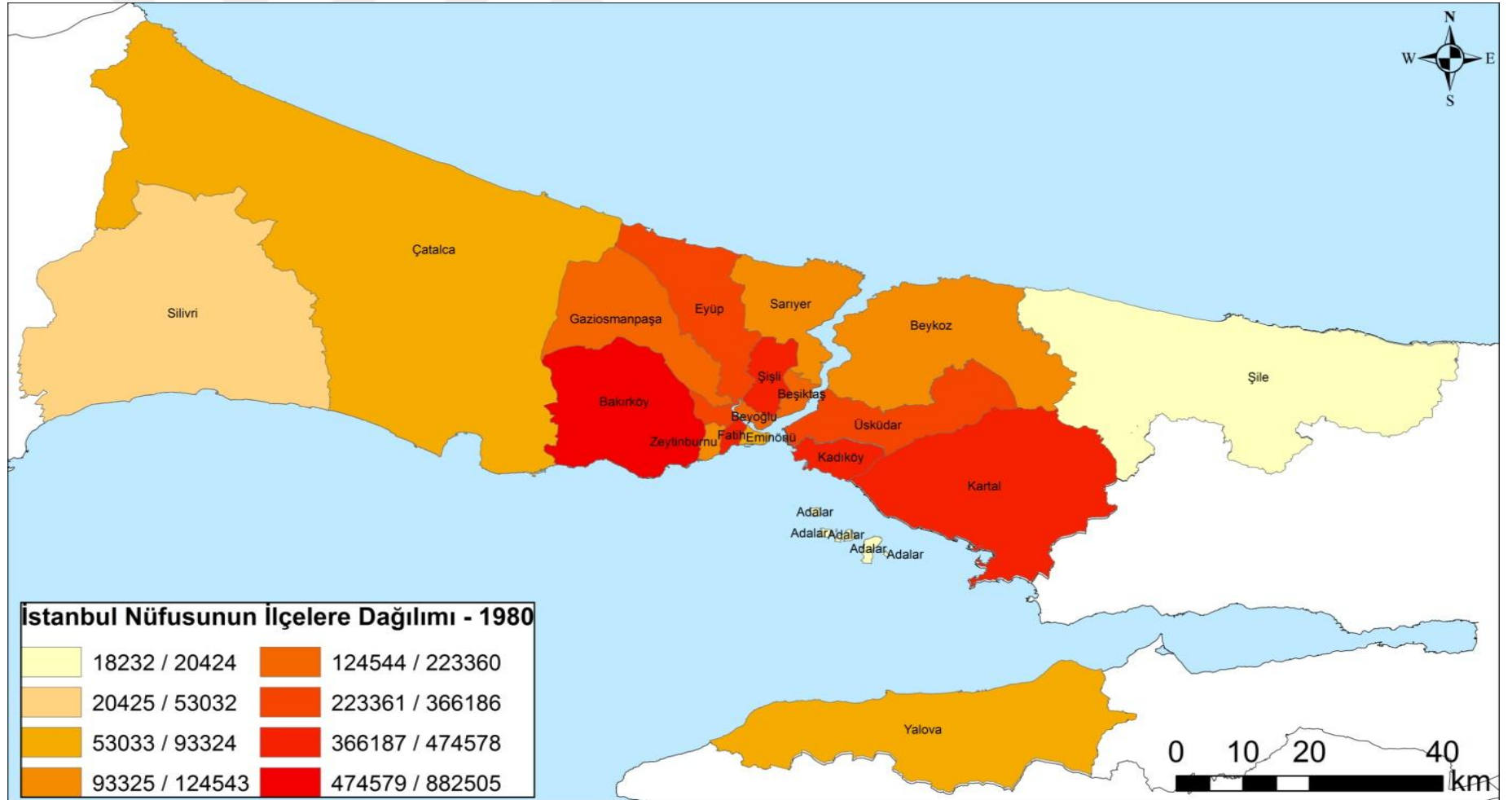
dönemde, İstanbul'da toplam 19 ilçe bulunmaktadır. Türkiye'de yaşanan göçlerin özellikleri irdelendiğinde; 1950-1980 dönemine, genellikle kırdan-kente doğru bir nüfus akışı yaşanmaktadır. Ancak 1980 sonrasında Türkiye'de tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş sürecin içgöç hareketlerinin ana eksenini değiştirmiş olup, kentten kente doğru yaşanan göçlerin miktarı giderek yükselmiştir. Türkiye'de 1980 sonrasında kentten kente doğru yaşanan göçlerin, kırdan kente göçlere göre iki kat daha fazla olduğu görülmektedir.

1980 yılında İstanbul'un toplam nüfusunun ilçeler dağılımı irdelendiğinde; Bakırköy %16, Fatih, Şişli ve Kadıköy ilçeleri %10, Kartal %9, Üsküdar %8, Eyüp ilçesi %7, Beyoğlu ve Gaziosmanpaşa ilçeleri %5'lük oran diliminde yer almaktadır. Bu dönemde, İstanbul'da nüfusun ilçelere dağılımında en az paya sahip olan Adalar ve Şile %0,4'lük oran dilimine düşmüştür. Sarıyer, Beykoz, Eminönü, Çatalca ve Yalova ilçeleri %2'lik oran diliminde yer alırken; Silivri ilçesi ise %1'lik oran diliminde yer almaktadır. İlçelerin aldığı göçler karşılaştırıldığında bazı ilçeler yüksek oranda göç alırken; bazı ilçelerde göçün oldukça sınırlı kaldığı görülmektedir.

Tablo 104: İstanbul ilçelerinde nüfusun dağılımı 1980

Avrupa Yakası			Anadolu Yakası		
İlçeler	Nüfus	%	İlçeler	Nüfus	%
Bakırköy	882.505	19	Kadıköy	468.217	10
Fatih	474.578	10	Kartal	413.839	9
Şişli	467.685	10	Üsküdar	366.186	8
Eyüp	331.507	7	Beykoz	114.812	2
Gaziosmanpaşa	219.026	5	Yalova	75.787	2
Beyoğlu	223.360	5	Adalar	18.232	0,4
Beşiktaş	188.117	4	Şile	20.424	0,4
Zeytinburnu	124.543	3	-	-	-
Çatalca	89.057	2	-	-	-
Sarıyer	117.659	2	-	-	-
Eminönü	93.324	2	-	-	-
Silivri	53.032	1	-	-	-
Toplam	3.264.393	69	Toplam	1.477.497	31
İl geneli toplam nüfus				4.741.890	

Kaynak: 1980 Genel Nüfus Sayımı Sonuçları derlenerek hazırlanmıştır.



Harita 37: İstanbul ilçelerinde nüfusun dağılımı 1980

1980 yılında İstanbul’u diğer illerden aldığı göçlerin ilçelere dağılımı irdelendiğinde; Adalar ve Şile ilçesi oldukça dikkat çeken bir grafik çizmektedir. 1970 yılında 17.600 olan Adalar nüfusu 1980 yılında 18.232’ye çıkmıştır. Şile ilçesinin nüfusu 1970 yılında 19.427 iken, 1980 yılında 20.424’e yükselmiştir. 1970-1980 döneminde Adalar ve Şile ilçesinin toplam nüfusu sürekli artmakta fazla olduğu için Adalar ve Şile ilçelerinin İstanbul nüfusuna oranında keskin bir düşüş yaşanmıştır. Buna karşılık İstanbul’da göç alan ilçelerin başında gelen Bakırköy, Şişli, Fatih ilçelerinin İstanbul nüfusuna oranında giderek artmaktadır.

5.7.5. 1980-1990 Döneminde İstanbul Nüfusunun İlçelere Dağılımı

1990 yılında İstanbul’un toplam nüfusu 7.309.190 kişi olup nüfusun %64,3’ü Avrupa yakasında; %35,7’si Anadolu yakasında ikamet etmektedir. 1980-1990 yılları arasında İstanbul nüfus 2.567.300 kişi artmıştır. Bu dönemde, İstanbul’a göçle yerleşen nüfusun yaşadığı bölgelerde sorunların çözülmesi amacıyla idârî olarak yeni ilçeler oluşturulmuştur. 1980 İstanbul 19 olan İstanbul’un ilçe sayısı; 1987 yılında İstanbul’un Büyükçekmece, Pendik ve Ümraniye’nin ilçe yapılmasıyla İstanbul’un 23’e yükselmiştir. 1989 yılında Avrupa yakasında yer alan Küçükçekmece ilçe olmuş ve İstanbul’un ilçe sayısı 24’e yükselmiştir. 1990 yılında Bayrampaşa’nın ilçe yapılmasıyla katılmasıyla İstanbul’un 16’sı Avrupa yakasında, 9’u ise, Anadolu yakasında olmak üzere toplam ilçe sayısı 25’e yükselmiştir.

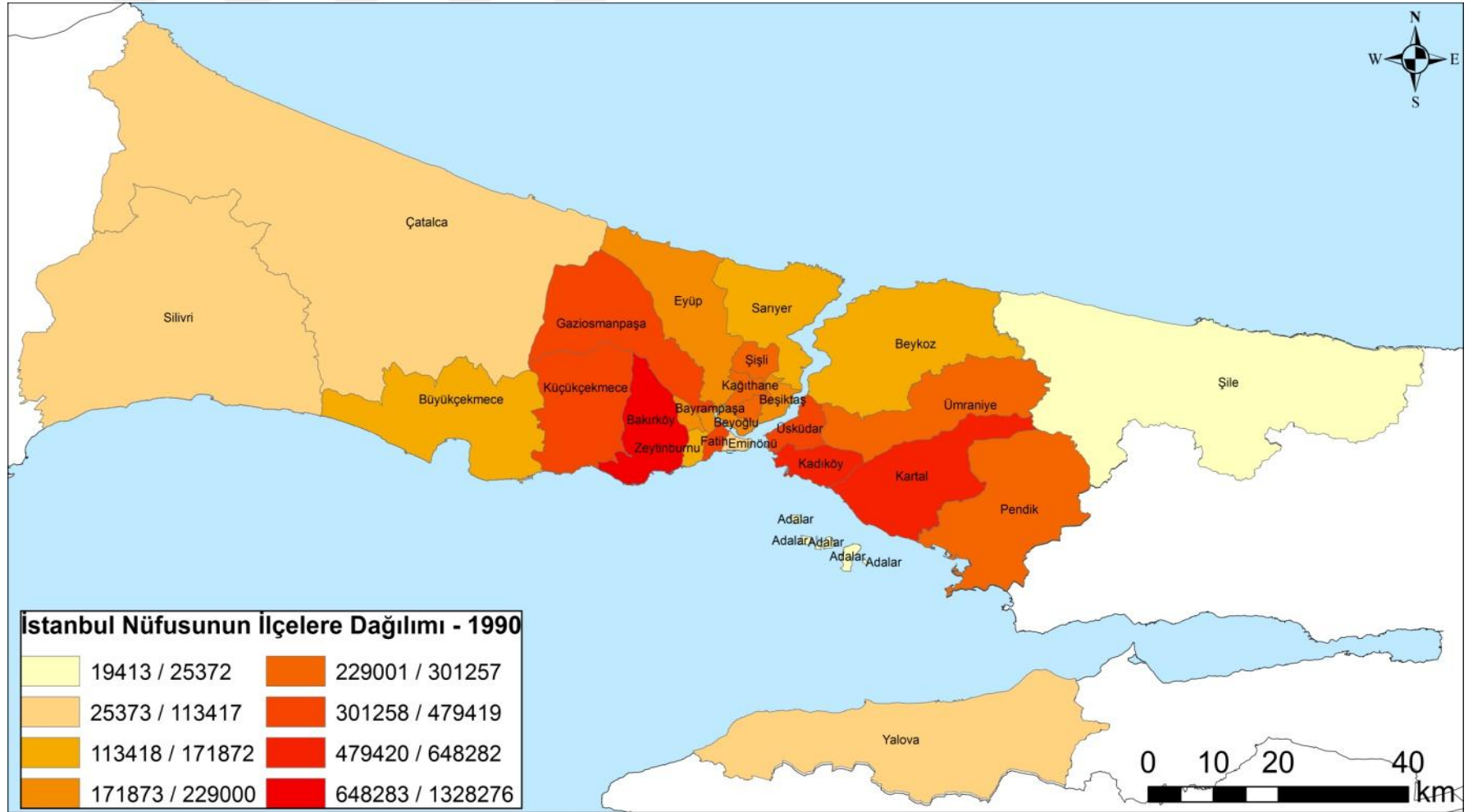
1990 yılında İstanbul’un toplam nüfusunun ilçelere dağılımı irdelendiğinde; İstanbul’un en fazla nüfusa sahip olan ilçesi Bakırköy %17, Kadıköy %8, Fatih ve Büyükçekmece %5, Gaziosmanpaşa ve Üsküdar %4’lük oran diliminde yer almaktadır. Kâğıthane, Şişli, Bayrampaşa, Ümraniye ve Pendik %3 oran diliminde yer alırken; Bayrampaşa, Eyüp, Beşiktaş, Sarıyer, Zeytinburnu, Büyükçekmece ve Beykoz ilçeleri %2’lik oran diliminde yer almaktadır. 1990 yılında İstanbul’da nüfusun ilçelere dağılımında en az paya sahip olan Adalar ve Şile %1’lik oran dilimi altıdan yer alırken; Eminönü, Silivri, Çatalca ve Yalova ilçeleri %1’lik oran diliminde yer almaktadır.

Tablo 105: İstanbul ilçelerinde nüfusun dağılımı 1990

Avrupa Yakası			Anadolu Yakası		
İlçeler	Nüfus	%	İlçeler	Nüfus	%
Bakırköy	1.328.276	17	Kadıköy	648.282	8
Küçükçekmece	479.419	7	Kartal	611.532	8
Fatih	462.464	7	Üsküdar	395.623	6
GOP	393.667	6	Ümraniye	301.257	5
Kâğıthane	269.042	4	Pendik	295.651	5
Şişli	250.478	4	Beykoz	163.786	2
Beyoğlu	229.000	3	Yalova	113.417	1
Bayrampaşa	212.570	3	Şile	25.372	0,4
Eyüp	211.986	3	Adalar	19.413	0,3
Beşiktaş	192.210	3	-	-	-
Sarıyer	171.872	2	-	-	-
Zeytinburnu	165.679	2	-	-	-
Büyükçekmece	142.910	1	-	-	-
Eminönü	83.444	0,9	-	-	-
Silivri	77.599	0,8	-	-	-
Çatalca	64.241	0,6	-	-	-
Toplam	4.734.857	64,3	Toplam	2.574.333	35,7
İl geneli toplam nüfus				7.309.190	

Kaynak: 1990 Genel Nüfus Sayımı Sonuçları derlenerek hazırlanmıştır.

1950-1990 döneminde Fatih, Beyoğlu, Beşiktaş, Eminönü, Üsküdar gibi ilçelerin İstanbul toplam nüfusu içindeki payların sürekli düşen bir grafik çizerken; Bakırköy, Kadıköy, Zeytinburnu, Kartal, gibi bazı ilçelerin ise İstanbul toplam nüfusu içindeki payları, 1990 yılına kadar kararlı ve istikrarlı bir şekilde sürekli yükselen bir grafik çizmektedir. Ayrıca İstanbul'un tarihî çekirdeğini oluşturan ilçelerde nüfus azalırken, yeni kurulan ilçelerde nüfusun sürekli artmakta olduğu görülmektedir. 1990 yılında İstanbul'da nüfusun ilçelere dağılımında en az paya sahip olan Adalar ve Şile %1'lik oran dilimi altıda yer alırken; Tuzla, Silivri, Çatalca ve Eminönü ilçeleri %1'lik oran diliminde yer almaktadır. Kırsal olarak tabir edilen bölgelerde yer alan Küçükçekmece, Bağcılar, Ümraniye gibi ilçelerin nüfus artışı oldukça yüksek iken; İstanbul'un tarihî çekirdek yerleşim alanlarında bulunan Fatih, Eminönü, Beyoğlu ilçelerinde nüfus artışının düşük olduğu görülmektedir. Fatih, Beyoğlu ve Eminönü gibi tarihî yarımada içinde kalan ilçelerin nüfusu azalırken; Gaziosmanpaşa, Küçükçekmece, Bağcılar, Kadıköy, Kartal, Ümraniye ilçelerinde nüfus giderek artmaktadır.



Harita 38: İstanbul ilçelerinde nüfusun dağılımı 1990

1980'ler İstanbul'a kentin yönetsel yapısına ilişkin önemli bir değişiklik getirmiştir. 1984'te çıkarılan Büyükşehir belediyelerine ilişkin yasa İstanbul'da Büyükşehir belediyesi ve onunla bağlantılı olarak çalışacak ilçe belediyelerinden oluşan yeni bir yönetim yapısı getirmiştir. 1980'lerde Haliç çevresindeki sanayi kuruluşlarının kent dışına taşınmasına ve Haliç'in temizlenmesine başlanmış, İstanbul kanalizasyon sistemi çalışmaları başlatılmıştır. "İstanbul Boğazı'nda yapılan ikinci köprü, Fatih Sultan Mehmet Köprüsü adıyla çevre yolları tamamlanmadan 3 Temmuz 1988'de açılmıştır. 1980'lerin İstanbul açısından bir başka önemli olgusu da, kentin pek çok semtini kapsayan istimlakler ve kıyı düzenlemeleridir. Bunların başında Haliç kıyılarıyla Tarlabası'ndaki istimlak ve yıkımlar, Boğaziçi'ndeki kıyı düzenlemeleri ve kazıklı yollar ile Kadıköy-Bostancı kıyısının doldurulması gibi tarihsel dokuyu önemli ölçüde değiştiren uygulamalar sayılabilir. Marmara Bölgesi'nde Türkiye'nin kent nüfusunun üçte birini barındıran bu alt bölgenin batı-doğu doğrultusunda uzanan ana eksen Çorlu, Tekirdağ, Silivri, Büyükçekmece, Küçükçekmece, İstanbul, Gebze, İzmit, Adapazarı'dır" (1/100.000 Ölçekli İstanbul Çevre Düzeni Planı Raporu; 2009: 78-79). 1980-1990 döneminde İstanbul ilçelerinde nüfusun genel dağılımına bakıldığında; Bakırköy ilçesinin nüfusu 1.328.276 kişiye çıkmıştır. Beyoğlu, Fatih ve Eminönü ilçeleri ise nüfus kaybetmeye devam etmektedir. Sarıyer ve Gaziosmanpaşa ilçelerinde ise nüfusun hızla artmış olduğu görülmektedir. Anadolu yakasında ise Üsküdar ve Kartal ilçelerinin nüfusu hızla artmış olduğu görülmektedir

Anadolu'dan İstanbul'a yaşanan göçler sonucunda tarihî yarımadaanın etrafında yeni semtler oluşmaya başlamıştır. Göç hareketleri ve 1990 sonrası küreselleşme odaklı hareket etmeye başlayan kentleşme politikaları 2000'li yılların İstanbul'unda büyük sorunlara neden olmuştur. "Yeryüzünde insanların ne şekilde dağıldıkları konusu beşeri coğrafyanın en temel ve önemli yanlarından birisini oluşturmaktadır. Bir yerden diğerine olan nüfus farklılıkları o yerlerin özellikleri ve içinde yaşayan insanların hayat tarzları hakkında çok şey anlatır. Nüfus dağılışı hakkındaki bilgiler, aynı zamanda da, dünyanın insan tarafından kullanılışıyla ilgili çok çeşitliliği de dile getirirler" (Tümertekin ve Özgüç, 1997: 308). İstanbul'da otomobil kullanımı 1970'li yıllarda giderek yaygınlaşırken; 1990'lı yıllarda İstanbul'u Anadolu'ya ve Trakya'ya bağlayan ulaşım yolları, aynı zaman da yerleşim yerlerinin dağılım alanlarını belirlemiştir. İstanbul'a göçle gelen nüfus, batıda E-5 Karayolu boyunca Avcılar-Büyükçekmece yönünde; doğuda ise Bostancı-Maltepe- Kartal-Pendik ve Gebze yönüne doğru genişlemiştir.

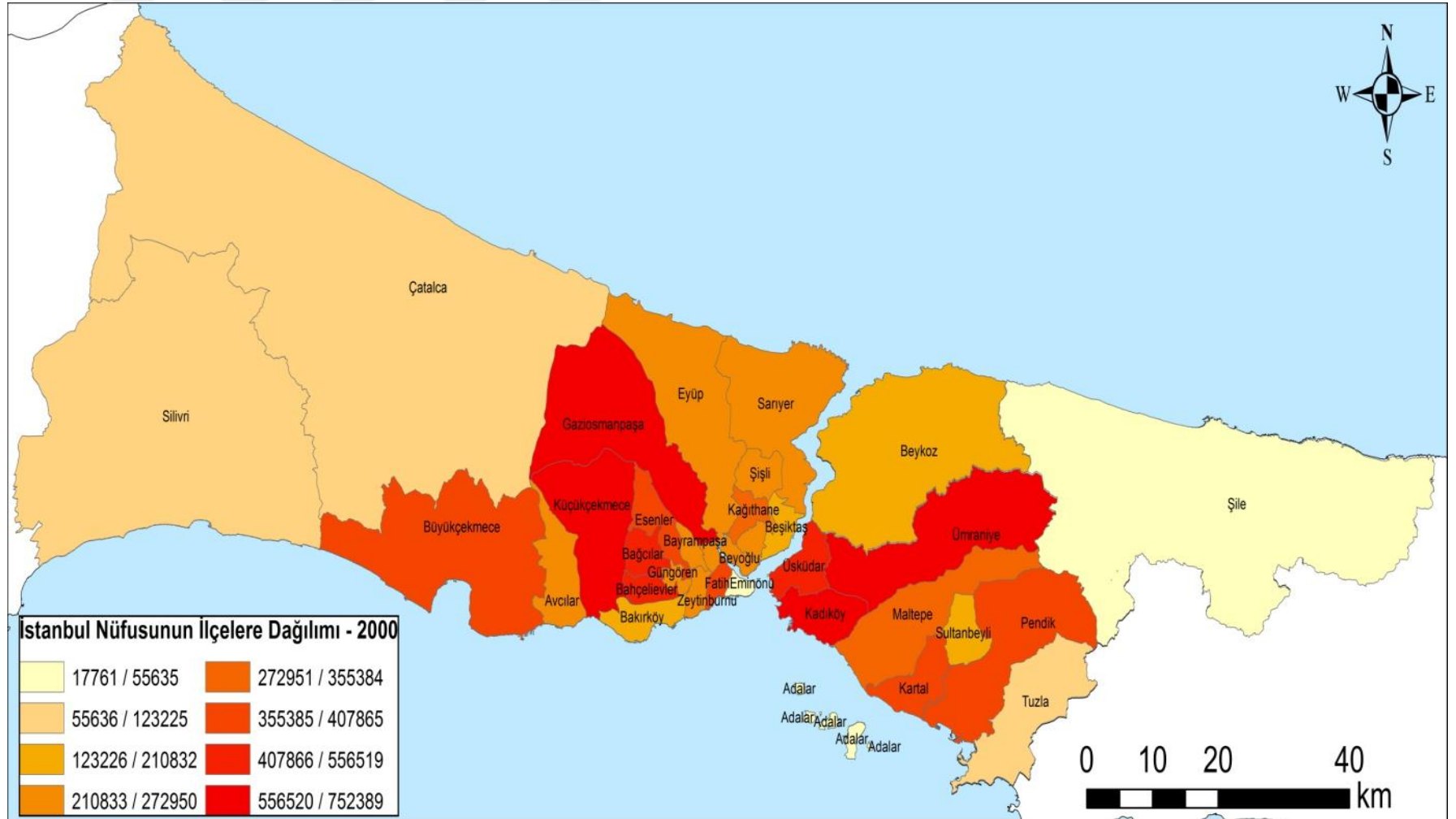
5.7.6. 1990-2000 Döneminde İstanbul Nüfusunun İlçelere Dağılımı

2000 yılında İstanbul'un toplam nüfusu 10.018.735 kişiye ulaşmıştır. İstanbul nüfusunun %65'i Avrupa yakasında; %35'i Anadolu yakasında ikamet etmektedir. İstanbul'da sosyal hizmetlerin verimli yürütülebilmesi ve gecekondü yerleşiminin doğurduğu sorunların çözülmesi amacıyla kademeli olarak bazı bölgeler müstakil ilçe yapılmıştır. Yönetmelik yapının hızlı nüfus artışı ile yetersiz kalması nedeniyle 1992 yılında Avrupa yakasında Avcılar, Bağcılar, Bahçelievler, Güngören; Anadolu yakasında ise Maltepe, Sultanbeyli ve Tuzla bağlı bulundukları ilçelerden ayrılarak müstakil ilçe yapılmıştır. 1992 yılında İstanbul'un toplam ilçe sayısı 32'ye yükselmiştir. 1990-2000 döneminde İstanbul'da 8 yeni ilçe eklenmiştir. 1993 yılında Avrupa yakasında Esenler bağlı bulunduğu Bakırköy ilçesinden ayrılarak müstakil ilçe statüsü kazanmıştır. Ancak 1930'da İstanbul'un ilçelerine dâhil olan Yalova, 1995 yılında İstanbul'dan ayrılarak müstakil il yapılmıştır. 2000 yılında İstanbul'un Avrupa yakasında 21 ilçe; Anadolu yakasında ise 11 ilçe olmak üzere toplam 32 ilçesi bulunmaktadır.

Tablo 106: İstanbul ilçelerinde nüfusun dağılımı 2000

Avrupa Yakası			Anadolu Yakası		
İlçeler	Nüfus	%	İlçeler	Nüfus	%
GOP	752.389	8	Kadıköy	663.299	7
Küçükçekmece	594.524	6	Ümraniye	605.855	6
Bağcılar	556.519	6	Üsküdar	495.118	5
Bahçelievler	478.623	5	Kartal	407.865	4
Fatih	403.508	4	Pendik	389.657	4
Büyükkçekmece	384.089	4	Maltepe	355.384	4
Esenler	380.709	4	Beykoz	210.832	2
Kâğıthane	345.239	3	Sultanbeyli	175.700	2
Güngören	272.950	3	Tuzla	123.225	1
Şişli	270.674	3	Şile	32.447	0,3
Eyüp	255.912	3	Adalar	17.760	0,2
Zeytinburnu	247.669	2			
Bayrampaşa	246.006	2			
Sarıyer	242.543	2			
Avcılar	233.749	2			
Beyoğlu	231.900	2			
Bakırköy	208.398	2			
Beşiktaş	190.813	2			
Silivri	108.155	1			
Çatalca	81.589	1			
Eminönü	55.635	1			
Toplam	6.541.593	65	Toplam	3.477.142	35
İstanbul Nüfusunun Toplamı				10.018.735	

Kaynak: 2000 Genel Nüfus Sayımı Sonuçları derlenerek hazırlanmıştır.



Harita 39: İstanbul ilçelerinde nüfusun dağılımı 2000

2000 yılında İstanbul'un en fazla nüfusa sahip olan ilçesi Gaziosmanpaşa %8, Kadıköy %7, oran diliminde yer almaktadır. %6'lık oran diliminde yer alan Küçükçekmece, Bağcılar ve Ümraniye nüfus artışı yüksek olan ilçeler arasında yer almaktadır. Üsküdar ve Bahçelievler ilçeleri %5'lik oran diliminde yer alırken; Fatih ve Büyükçekmece, Esenler, Kartal, Maltepe, Pendik %4'lik oran diliminde yer almaktadır. Kâğıthane, Şişli, Eyüp, Güngören ilçeleri %3'lük oran diliminde; Zeytinburnu, Bayrampaşa, Sarıyer, Avcılar, Beyoğlu, Bakırköy, Beşiktaş, Beykoz ve Sultanbeyli ilçeleri ise %2'lik oran diliminde yer almaktadır. 1990- 2000 döneminde İstanbul makroform alanında nüfus hareketlerinin ve yerleşme eğilimlerini yönlendiren mevcut ulaşım ağı yol gösterici olmuştur. “İETT ve çevre belediyelerinin otobüse dayalı toplu taşımacılıkta yetersiz kalması sonucu, dolmuş-minibüs bu açığı kapatır duruma gelmiştir. Bu durumda doğal olarak gecekondulaşmanın artmasına ve ifrazlı yasa dışı oluşumların gelişmesine zemin hazırlamıştır. Bunun sonucunda Eski İstanbul merkezinin olduğu bölgeler göreceli olarak daha yavaş büyürken, kent çeperlerindeki alanlar altyapı ve planları olmadan hızla gelişmiştir. Ayrıca, alınan yatırım kararları da kentin gelişme yönünü, hızını ve nüfusun dağılımını önemli ölçüde etkilemiştir. Bu dönemde İstanbul'da ulaşım açısından önemli gelişmeler olmuş, tramvay, hafif metro ve metro hizmeti açılmıştır” (100.000 Ölçekli İstanbul Çevre Düzeni Planı Raporu; 2009: 78-79).

Türkiye'de ulaşım alanında bir dönüm noktası olan 15 Temmuz Şehitler Köprüsü ve Fatih Sultan Mehmet Köprüsü'nün bağlantı yollarının çevresi hızlı bir şekilde yerleşime açılmıştır. Özellikle TEM Oto Yolu ve E-5 kara yolunun çevresindeki alanların konutlarla dolması İstanbul'da yeni sorunlara neden olmuştur. Modern dünyada, kentsel alanlardaki ulaşım sistemlerinde büyük bir değişim ve dönüşüm yaşanmaktadır. Yaşanan değişimle birlikte şehirsiz alanlar; daha fazla nüfusun toplandığı, sanayi, ticaret ve diğer hizmet sektörlerinin çeşitlilik kazandığı merkezidir (Sertkaya Doğan: 2015: 147). Özellikle E-5 kara yolunun doğu-batı istikametinin çizgi boyunca doyuma ulaşması; İstanbul'da yerleşim alanlarının E-5'in kuzeyine doğru plansız, projesiz ve alt yapı sistemleri olmaksızın hızla genişlediği görülmektedir.

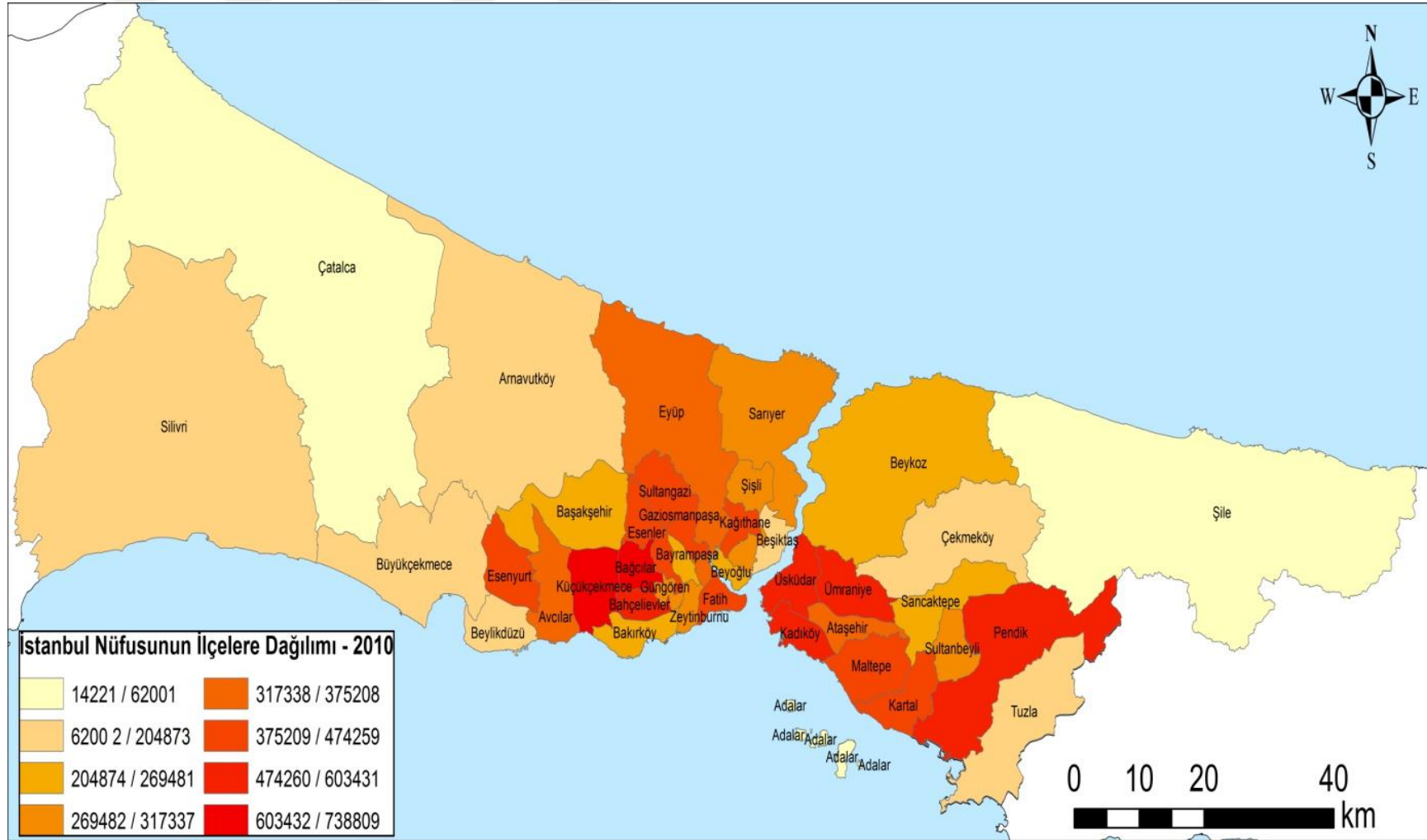
5.7.7. 2000-2010 Döneminde İstanbul Nüfusunun İlçelere Dağılımı

2010 yılında İstanbul'un toplam nüfusu 13.255.685 kişidir. Bu dönemde İstanbul nüfusunun %66'sı Avrupa yakasında; %34'ü Anadolu yakasında ikamet etmektedir. Yoğun nüfus baskısı ve kentsel yerleşim alanlarının genişlemesiyle, 2008 yılında Arnavutköy, Ataşehir, Başakşehir, Beylikdüzü, Çekmeköy, Esenyurt, Sancaktepe ve Sultangazi ilçe statüsü kazanmıştır. Ayrıca, 2008 yılında Eminönü'nün feshedilerek Fatih ilçesine dâhil edilmiştir. 8 yeni ilçenin kurulmasıyla birlikte İstanbul'da Avrupa yakasında 25 ilçe; Anadolu yakasında ise 14 ilçe olmak toplam 39 ilçe bulunmaktadır. İstanbul'un en kalabalık nüfusa sahip ilçesi Bağcılar'ın nüfusu 738.809 kişi iken; 14.221 kişi nüfusuyla Adalar ilçesi en az nüfusa sahiptir. İstanbul nüfusunun alansal dağıldığı alan özellikle 2000 sonrası dönemde kontrolsüz bir şekilde orman alanlarına doğru kaydığı görülmektedir.

Tablo 107: İstanbul ilçelerinde nüfusun dağılımı 2010

Avrupa Yakası			Anadolu Yakası		
İlçeler	Nüfus	%	İlçeler	Nüfus	%
Bağcılar	738.809	6	Ümraniye	603.431	5
Küçükçekmece	695.988	5	Pendik	585.196	4
Bahçelievler	590.063	4	Kadıköy	532.835	4
GOP	474.259	4	Üsküdar	526.947	4
Sultangazi	468.274	4	Maltepe	438.257	3
Esenler	461.072	3	Kartal	432.199	3
Esenyurt	446.777	3	Ataşehir	375.208	3
Fatih	431.147	3	Sultanbeyli	291.063	2
Kâğıthane	416.515	3	Sancaktepe	256.442	2
Avcılar	364.682	3	Beykoz	246.136	2
Eyüp	338.329	3	Tuzla	185.819	1
Şişli	317.337	2	Çekmeköy	168.438	1
Güngören	309.624	2	Şile	28.119	0,2
Zeytinburnu	292.430	2	Adalar	14.221	0,1
Sarıyer	280.802	2	-	-	-
Bayrampaşa	269.481	2	-	-	-
Başakşehir	248.467	2	-	-	-
Beyoğlu	248.084	2	-	-	-
Bakırköy	219.145	2	-	-	-
Beylikdüzü	204.873	2	-	-	-
Arnavutköy	188.011	1	-	-	-
Beşiktaş	184.390	1	-	-	-
Büyükçekmece	182.017	1	-	-	-
Silivri	138.797	1	-	-	-
Çatalca	62.001	1	-	-	-
Toplam	8.862.437	66	Toplam	4.393.248	34
İstanbul Nüfusu Toplamı				13.255.685	

Kaynak: TÜİK ADNKS 2010 verileri derlenerek hazırlanmıştır.



Harita 40: İstanbul ilçelerinde nüfusun dağılımı 2010

İstanbul'un yerleşim alanlarının genişlemesi nedeniyle, 2008 yılında 8 yeni ilçenin oluşturulması; İstanbul'un toplam nüfusunun ilçelere dağılım oranları 2010 yılında belirgin olarak düşmüştür. Bu dönemde İstanbul'un toplam nüfusunun ilçelere dağılımı irdelendiğinde; Bağcılar ilçesi %6, Küçükçekmece ve Ümraniye ilçeleri %5'lik oran diliminde yer almaktadır. Gaziosmanpaşa, Sultangazi, Bahçelievler, Pendik Üsküdar ve Kadıköy ilçeleri %4'lük oran diliminde yer almaktadır. Kadıköy ve Üsküdar haricinde 2010 yılında İstanbul'un toplam nüfusu içindeki payı %4'lük oran diliminde yer alan ilçelerin tamamının yeni kurulan ilçeler olduğu görülmektedir. Esenler, Esenyurt, Fatih, Kâğıthane, Avcılar, Eyüp, Maltepe, Kartal ve Ataşehir ise, İstanbul'un toplam nüfusu için %3'lük paya sahip olan ilçelerdir.

2010 yılında İstanbul'un ilçelere dağılım haritasında ilçelerin büyük çoğunluğunun %2'lik oran diliminde yer almaktadır. Şişli, Güngören, Zeytinburnu, Sultanbeyli, Sarıyer, Bayrampaşa, Başakşehir, Beyoğlu, Bakırköy, Beylikdüzü, Beykoz ve Sancaktepe ilçeleri ise %2'lik oran diliminde yer almaktadır. 2010 yılında İstanbul'da nüfusun ilçelere dağılımında en az paya sahip olan Adalar ve Şile %1'lik oran dilimi altında yer almaktadır. Tuzla, Çekmeköy, Silivri, Çatalca ve Beşiktaş, Arnavutköy ilçeleri %1'lik oran diliminde yer almaktadır. Bu dönemde 2010 İstanbul nüfusunun ilçelere dağılımında Beyoğlu, Beşiktaş, Fatih ve Üsküdar gibi ilçelerin İstanbul toplam nüfusu içindeki payları sürekli olarak düşerken; yeni kurulan ilçelerin payları ise, yükselen bir grafik çizdiği görülmektedir.

2015 yılı İstanbul nüfusunun ilçelere dağılımı, 2010 verileri ile karşılaştırıldığında rakamsal olarak oldukça yakın değerler taşıdığı görülmektedir. 2015 yılında İstanbul'un toplam nüfusu 14.657.434 kişidir. Bu dönemde İstanbul nüfusunun %65'i Avrupa yakasında; %34'ü Anadolu yakasında ikamet etmektedir. 2010-2015 yılları arasında, İstanbul'da 37 ilçenin nüfusu artarken; Güngören ve Şile ilçelerinin nüfusunun düştüğü görülmektedir. Bu dönemde nüfus artışının en az oranda gerçekleştiği ilçeler ise, Adalar, Beşiktaş, Bayrampaşa, Zeytinburnu, Beykoz, Esenler olarak sıralanmaktadır. 2015 yılında, İstanbul'un 14'ü Anadolu yakasında, 25'i Avrupa yakasında olmak üzere toplam 39 ilçesi vardır. İstanbul'un 39 ilçesi nüfus sayısı bakımından 2015 yılı verilerine göre incelendiğinde Bağcılar ilçesi en yüksek nüfusa sahip iken; Adalar ilçesi İstanbul'un en az nüfuslu ilçedir.

Tablo 108: İstanbul ilçelerinde nüfusun dağılımı 2015

Avrupa Yakası			Anadolu Yakası		
İlçeler	Nüfus	%	İlçeler	Nüfus	%
Küçükçekmece	761.064	5	Ümraniye	688.347	5
Bağcılar	757.162	5	Pendik	681.736	5
Esenyurt	742.810	5	Üsküdar	540.617	4
Bahçelievler	602.040	4	Maltepe	487.337	3
Sultangazi	521.524	4	Kadıköy	465.954	3
Gaziosmanpaşa	501.546	3	Kartal	457.552	3
Esenler	459.983	3	Ataşehir	419.368	3
Kâğıthane	437.942	3	Sancaktepe	354.882	2
Avcılar	425.228	3	Sultanbeyli	321.730	2
Fatih	419.345	3	Beykoz	249.727	2
Eyüp	375.409	3	Tuzla	234.372	2
Başakşehir	353.311	2	Çekmeköy	231.818	2
Sarıyer	344.159	2	Şile	33.477	0,2
Güngören	302.066	2	Adalar	15.623	0,2
Zeytinburnu	289.685	2			
Beylikdüzü	279.999	2			
Şişli	274.017	2			
Bayrampaşa	272.374	2			
Beyoğlu	242.250	2			
Arnavutköy	236.222	2			
Büyükçekmece	231.064	2			
Bakırköy	223.248	2			
Beşiktaş	190.033	1			
Silivri	165.084	1			
Çatalca	67.329	1			
Toplam	9.474.894	65	Toplam	5.182.540	35
İstanbul Nüfusunun Toplamı				14.657.434	

Kaynak: TÜİK ADNKS 2015 verileri derlenerek hazırlanmıştır.

İstanbul'un toplam nüfusunun ilçelere dağılımı irdelendiğinde; Bağcılar, Küçükçekmece, Esenyurt, Pendik ve Ümraniye ilçeleri %5'lik oran diliminde yer almaktadır. Sultangazi, Bahçelievler ve Üsküdar ilçeleri %4'lük oran diliminde yer alırken; Gaziosmanpaşa, Kâğıthane, Avcılar, Eyüp, Fatih, Kadıköy, Maltepe, Kartal ve Ataşehir ise, İstanbul'un toplam nüfusu içinde %3'lük paya sahip olan ilçelerdir. Bu dönemde İstanbul'un nüfusunun ilçelere dağılımı %2-3'lük oran dilimde yığıldığı görülmektedir.

2015 yılında İstanbul'da 16 ilçe %2'lik oran diliminde yer almaktadır. Adalar ve Şile ilçeleri ise %1'lik oran diliminin altındadır. 2010-2015 döneminde İstanbul'da nüfusu en çok artan ilçe ise Esenyurt olmuştur. 2010 yılında 446.777 kişi olan Esenyurt ilçesinin nüfusu 2015 yılında 742.810 kişiye çıkmış olup 2010-2015 döneminde İstanbul'un nüfus artış hızı en yüksek ilçesidir. 2010-2015 döneminde İstanbul ilçeleri arasında nüfus dağılımında sert geçişlerin azaldığı görülmektedir.

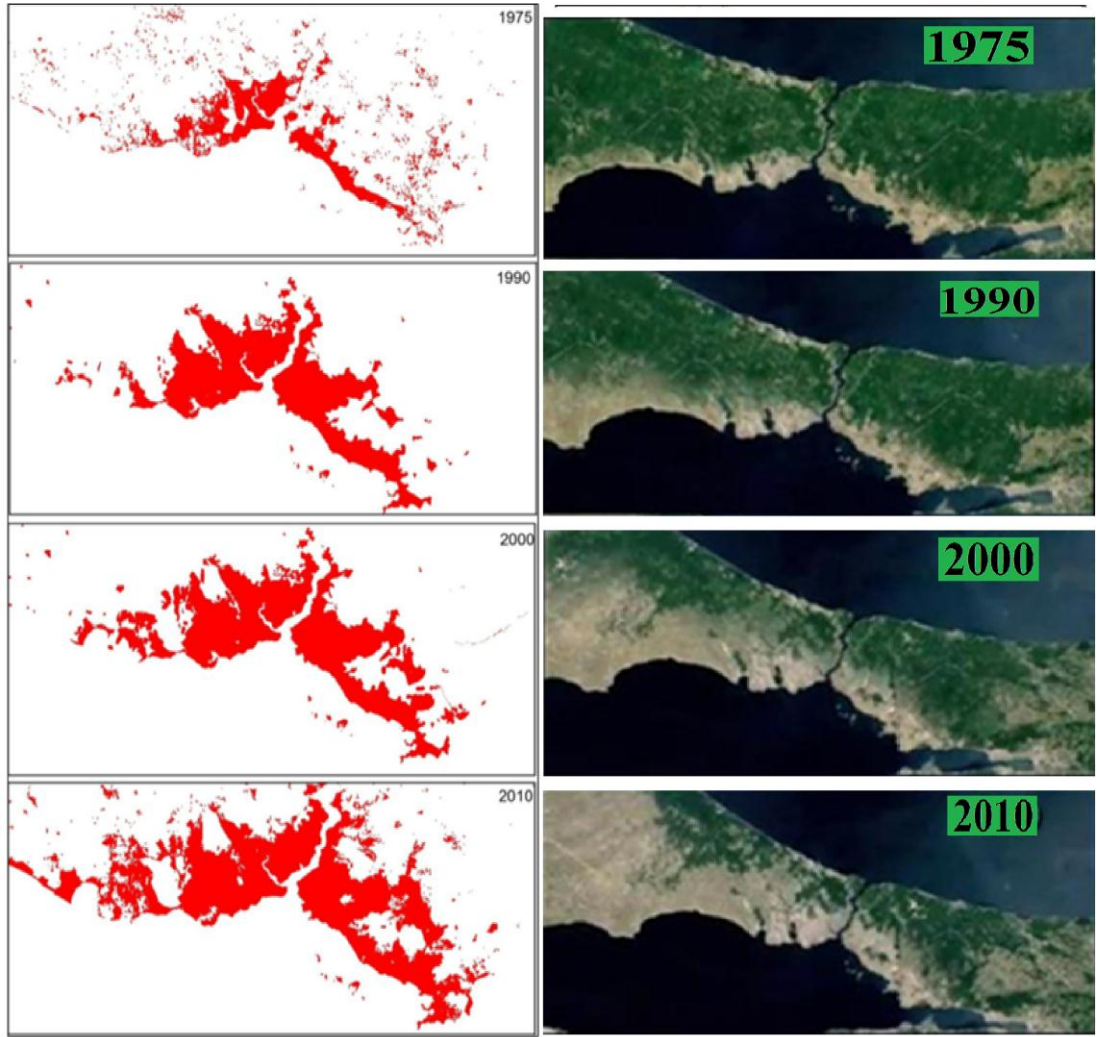
1950-2015 yılları arasında nüfusun artışı ve ilçe sayısı göz önünde bulundurulduğunda; İstanbul'un aldığı göçler ve kent makroformunun yayılma alanını ortaya koymaktadır. İstanbul'un şehrin mekânsal dönüşüm sürecini dört döneme ayırarak irdelemek mümkündür.

Birinci Evre (1950-1975 dönemi) 1950 yılında 16 olan İstanbul'un ilçe sayısı 1975 yılında 19'a yükselmiştir. Tarihi çekirdek olarak bilenen yerleşim bölgeleri ve çevresinde gecekondulu tipi yerleşimler kurulmaya başlamıştır. İstanbul'da yerleşim alanları ilk değişimin 1950 sonrasında başlasa da 1960 yılına kadar İstanbul'un kent makroformunun yayılma alanı şehrin tarihi yerleşim alanları çevresinde yoğunlaşmıştır. 1960-1970 döneminde İstanbul'da yerleşim alanlarının doğu-batı yönünde yayılmaya başlamıştır. 1970-1975 döneminde İstanbul'un kent makroformu Silivri-Gebze sınırları kadar genişlemiştir.

İkinci Evre (1975-1990 dönemi) 1975 yılında 19 olan İstanbul'un ilçe sayısı 1990 yılında 26'a yükselmiştir. Yerleşim alanları tarihi çekirdek alanın dışında yayılmalar artmıştır. Bu dönemde İstanbul'un kent makroformu batıda Tekirdağ İl sınırına, doğuda ise Hereke İlçe sınırlarına dayanmıştır. 1980-1990 döneminde, İstanbul'un makroform alanı 60 km yarıçapında bir alanı kapsar hale gelmiştir. İstanbul'da nüfus artışı ve buna doğrudan bağlantılı olarak yerleşme eğilimleri, kentin makroformunu belirleyen ana etken olmuştur. Yerleşim alanlarının dışa doğru yayılması ve saçaklanmasında, karayolu ve ulaşım hatlarının yönlendirici olduğu görülmektedir.

Üçüncü Evre (1990-2000 dönemi) 1990 yılında 26 olan İstanbul'un ilçe sayısı 2000 yılında 33'e yükselmiştir. Yaşanan ekonomik gelişmeler ve siyasal kararlara bağlı olarak şehrin makroform alanı yeni bir çehreye bürünmüştür. Bu dönemde, İstanbul'un aldığı göçler nedeniyle kontrolsüz bir şekilde büyümesi kent makroformunun kuzey yönünde orman alanlarına doğru ilerlemesi neden olmaktadır

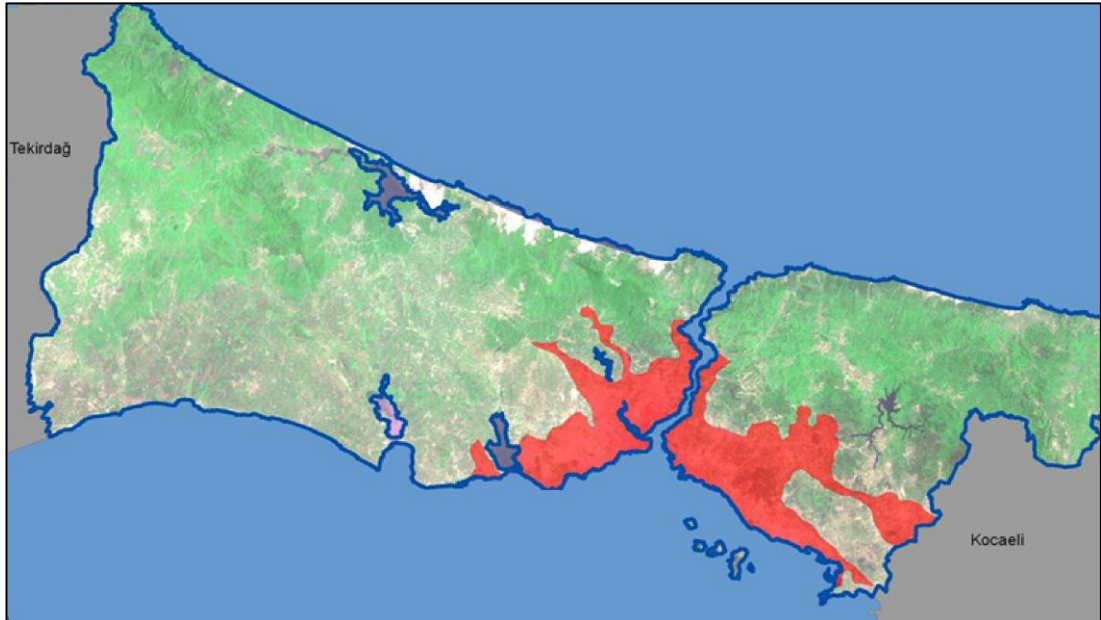
Dördüncü Evre (2000-2015 dönemi) 2000 yılında 33 olan İstanbul'un ilçe sayısı 2008 yılında 39'a yükselmiştir. 2000 sonrası dönemde İstanbul'da, E-5 Karayolu'nun doğu-batı çizgisinde hızla kuzeye doğru genişlediği görülmektedir. Yerleşim alanlarının zamanla fabrikaların ve organize sanayi sitelerinin arasında sıkışıp kalmıştır. Bu dönemde yükselmeye başlayan gökdelenlerin İstanbul'un kendine özgü silüetini gölgelemiştir. 2015 yılında İstanbul nüfusunun ilçelere



Harita 42:1975-2010 İstanbul Kentsel Büyüme Süreci

Kaynak: (DÖKER, 2012: 136) ve. LANDSAT uydusuna ait 1975, 1990, 2000, 2010 yıllarına ait uydu görüntüleri kullanılarak hazırlanmıştır.

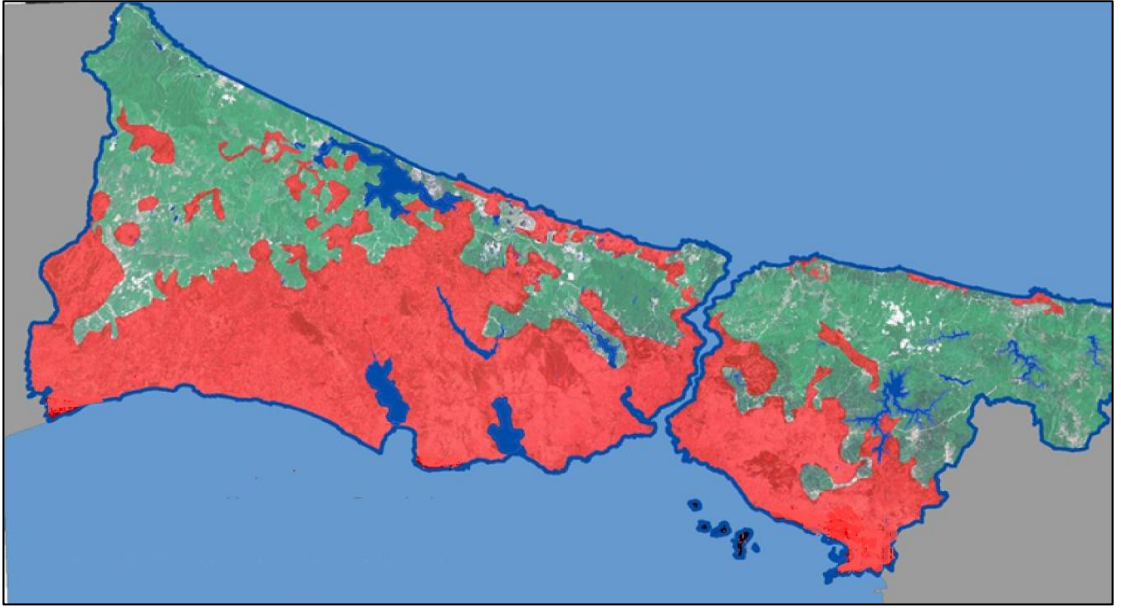
İstanbul’da 1960 yılına kadar İstanbul’un kent makroformunun yayılma alanındaki değişim şehrin tarihî yerleşim alanları çevresinde yoğunlaşmaktadır. 1960-1970 döneminde İstanbul’da yerleşim alanlarının doğu-batı yönünde yayılma süreci hızlanmıştır. “İstanbul’da kentleşme 1975 yılında yalnızca %6,27’lik alan kaplamakta iken,2010 yılına gelindiğinde bu oran %16,69seviyelerine çıkmıştır. %16,69’luk bu alanda yaklaşık 13,5 milyon kişinin yaşadığı düşünülürse ortalama nüfus yoğununun 150 kişi/ha olduğu ortaya çıkmaktadır. Kentleşen alanların bu artışına karşın, 1975 yılından günümüze orman alanlarının %40,93’den %27,91’e gerilediği görülmektedir. Hızlı kentleşme ile birlikte bu denli dar bir alanda konut, ticaret ve sanayi faaliyetlerinin yürütülmesi kentin fiziki coğrafyası açısından önemli kayıplara uğraması ile sonuçlanmıştır” (DÖKER, 2012: 135). 1970-1975 döneminde İstanbul’un kent makroformunda Silivri-Gebze sınırları arasında yayılmıştır. 1975-1980 döneminde ise İstanbul’un kent makroformu batıda Tekirdağ İl sınırı, doğuda ise Hereke İlçe sınırlarına dayanmıştır. 1980-1990 döneminde İstanbul’un makroform alanı 60 km yarıçapında bir alanı kapsar hale gelmiştir. Türkiye gibi sayısal olarak geniş kitlelerin çok kısa bir döneme büyük göç hareketleri sığdırabildikleri ülkelerde, göç edenlerin de yapıyı ve işleyiş kurallarını etkilemeleri, hatta giderek değiştirmeleri söz konusudur (Ender, 2011: 15). Büyük göç hareketlerine maruz kalan İstanbul’un makroform yapısında önemli değişimler yaşanmıştır.



Şekil 40: 1975 Yılında İstanbul’un Yerleşim Alanları

1950’li yıllara kadar İstanbul’un kent merkezi olarak tanımlanabilecek tarihi çekirdek yerleşim alanının hızla genişlemiştir. İstanbul’da 1950 yılında %1 olan

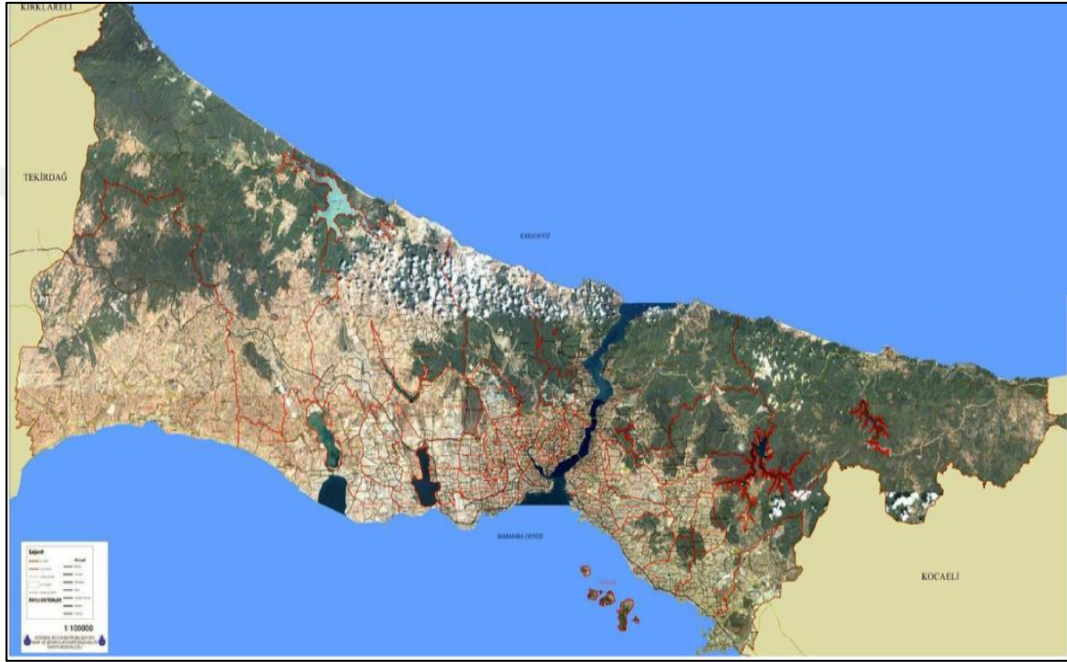
yerleşim alanlarının dağılımı; göçler sonucunda hızlı yayılarak 2010 yılında kentsel yerleşim alanları %20'ye 2015'te ise %25 çıkmıştır. 2010-2015 döneminde Bu dönemde İstanbul'da yerleşim alanlarının doğu-batı yönünde genişlerken aynı zamanda kuzey yönünde orman alanlarına doğru kaydığı görülmektedir. Şehrin metropoliten alanının kentsel gelişim dinamiklerine bağlı olarak 15 Temmuz Şehitler Köprüsü ile Fatih Sultan Mehmet Köprüsü bağlantı yollarının bu ask üzerinden geçmesi, ayrıca yüksek taşıma kapasiteli metro, metrobüs gibi toplu taşıma araçlarının bölgedeki varlığı, aksın çekim gücünü güçlendirmektedir.



Şekil 41: 2000 Yılında İstanbul'un Yerleşim Alanları

İlk etapta küçük parçalar halinde, ulaşım hatları çevresinde kurulan konut ve sanayi kuruluşları zamanla çoğalarak artmıştır. Küçük çekirdek halinde başlayan yerleşmeler arasındaki boşluklar; yeni yerleşim alanları ve sanayi kuruluşlarıyla dolarak İstanbul bir metropol haline gelmiştir. İstanbul'un yerleşim alanları Anadolu yakasında Kocaeli sınırına; Avrupa yakasında ise Tekirdağ Kırklareli sınırlarına dayanmıştır. Tarihi yerleşim alanlarını oluşturan Eminönü, Beyoğlu, Fatih bölgesinde ikamet eden nüfus giderek azalmaktadır. Tarihi Yarımada genelinde, özellikle Eminönü bölgesinin gündüz nüfusu, şehrin en yoğun bölgelerinden biri iken geceleri nüfus yoğunluğu oldukça düşüktür. Sanayi kuruluşları, hizmet sektörü ve ticaret nüfusun dağılımını şekillendiren ana etkenlerdir. 1975-2015 yılları arasındaki İstanbul ve çevresine ait uydu haritaları karşılaştırıldığında, yeşil alanların göz ardı

edilemez bir şekilde azaldığı görülüyor. İstanbul'un kentsel yerleşim alanlarının nasıl bir yayılma ve değişime uğradığı uydu görüntüleri ile daha net bir şekilde anlaşılmaktadır. İstanbul'un mekânsal gelişim ve değişim süreci; İstanbul Büyükşehir Belediyesi, İmar ve Şehircilik Daire Başkanlığı, Şehir Planlama ve Harita Müdürlüğü tarafından hazırlanan 1/100.000 ölçekli “İstanbul ili İdari Sınırlar Haritası” İstanbul'un uydu görüntüleri ile örtüşmektedir.



Harita 43: 2010 Yılında İstanbul'un Yerleşim Alanları.

Kaynak: İBB.

Özellikle 2000 sonrasında İstanbul'da; Beylikdüzü, Esenyurt, Bakırköy, Küçükçekmece, Ataşehir ve Kartal çoğalan lüks konut, rezidans nüfusun dağılımında etkili olmuştur. Şehrin makroform alanının orman alanları ve su havzalarına dayanmış olması; aynı zamanda rantal rekabetin bir sonucudur. Alışveriş merkezleri, eğlence alanları, fuar, sergi, kongre ve gösteri mekânlarının çevresi nüfusun yoğunlaştığı bölgeler haline gelmiştir. Sayıları her geçen gün artan gökdelenler, büyük ve gösterişli alışveriş merkezleri ile şehrin bazı bölgeleri 'modern' bir çehreye kavuşurken; bazı bölgeleri taşlaştığı görülmektedir. Bu noktada İstanbul tarihi dokusu giderek değişime uğramıştır. Yüzyıllar boyunca şehrin en kıymetli varlığı olarak algılanan Tarihi Yarımada'nın ve Boğaz'ın silüeti gökdelenlerin ağır hakimiyeti altında kişiliğini yitirmektedir (Uşaklıgil, 2014: 24).

İstanbul'un aldığı göçler nedeniyle kontrolsüz bir şekilde büyümesi kent makroformunun kuzey yönünde orman alanlarına doğru ilerlemesine neden olmaktadır. İstanbul'da evrensel değer taşıyan turizm alanları; şehrin doğal, tarihî ve kültürel kimliği ile özdeşleşmiştir. İstanbul'da yerleşim alanlarının kontrolsüz bir şekilde yayılması; trafik, güvenlik, ulaşım ve çevre sorunlarına neden olmaktadır. Dünya ölçeğinde bir turizm şehri olan İstanbul'un bu sorunları şehrin turizm olanaklarının kullanılmasını kısıtladığı değerlendirilmektedir. Turizm İstanbul'un temel değerlerinden birini oluşturmaktadır. "Dünyada gelişimini hızla sürdüren turizm faaliyetlerinin yakın gelecekte de bu eğilimini koruyacağı var sayılmaktadır. Karmaşık bir teknolojiye ihtiyaç göstermeyen ve dışa bağımlı olmayan turizm sektöründen daha fazla yararlanabilmemiz (...) turist sayımızın ve turizm gelirlerimizin artırılması yoluna gidilmelidir" (AKOVA, 1997: 297). İstanbul'un doğal ve tarihî dokusu turizm faaliyetleri açısından ayrı önem arz etmektedir. Ancak İstanbul nüfusunun hızla artması şehrin sorunlarına her geçen gün yeni sorunlar eklemektedir. Bu nedenle İstanbul'un fiziki yapısı, tarihî ve kültürel dokusunu turizm için çok büyük olanakları yeteri kadar değerlendirememektedir. İstanbul'un turizm kapasitesinin yeteri kadar değerlendirilebilmesi amacıyla acil önlemler alınmalıdır. Bu önlemler araştırmanın sonuç kısmında ayrıntılı olarak açıklanmıştır.

Türkiye'de hava ulaşım merkezi olan İstanbul coğrafi konumu nedeniyle aynı zamanda uluslararası hava taşımacılığının da önemli merkezlerinden biridir. 2000 sonrası dönemde, Türkiye'de hava ulaşımında kaydedilen gelişmelere paralel olarak yurtiçi uçuşlarda talebin arttığı görülmektedir. Türkiye'de bütün şehirlerden; ülkenin ekonomik, kültür, sanat ve edebiyat merkezi olan İstanbul'a sürekli bir yolcu akışı yaşanmaktadır. "Havaalanlarının fonksiyonel kullanımı ve ekonomik potansiyelinin düzeyi şehir merkezine olan mesafesiyle yakından alakalıdır. Gerek havaalanlarına ulaşım süresi ve gerekse diğer ulaşım araçlarıyla entegrasyonun sağlanması, merkez ile havaalanları arasındaki mesafeye göre şekillenmektedir. Şehir merkezlerine yakın havaalanları erişim olanakları bakımından avantajlar sağlamakla birlikte, biryandan gerektiğinde genişletme imkânlarının ortadan kalkması ve şehir trafiği yoğunluğuna etkide bulunması, diğer taraftan uçakların kalkış ve inişleri esnasında yarattıkları gürültü gibi olumsuzlukları da beraberinde getirmektedir (Bakırcı, 2013: 356). İstanbul'da şu anda iki farklı havalimanı bulunmaktadır. Mevcut havalimanlarının İstanbul'un ihtiyacını karşılayamadığı gerekçesiyle yeni bir havalimanı için çalışmalar başlatılmıştır. 2015 yılında temeli atılan 3. Havalimanı projesi, İstanbul'un uluslararası yolcu

transferlerinde daha aktif hale gelmesi öngörülmektedir. Coğrafi konumunun sağladığı etkenler göz önünde bulundurulduğunda İstanbul'un Londra, Paris, Frankfurt, Amsterdam gibi şehirlerin hava ulaşımındaki rolünü etkileyeceği düşünülmektedir.

3. Havalimanı projesi, İstanbul'un dünya ölçeğinde gelişmiş kentlerle rekabet edebilmesi açısından oldukça önemlidir. Bu noktada İstanbul'un turizm, spor, sanat, eğitim, uluslararası ticari kuruluşların yönetim merkezi olması yönünde yapılan çalışmalar ön plana çıkarmalıdır. Çünkü 1980 sonrasında İstanbul'da, daha çok ağır sanayi alanındaki yatırımların ön plana çıktığı görülmektedir. Bu durum aynı zamanda göçlerin ana çekim nedenidir. İstanbul'da sanayi yatırımlarının yığılması ve yatırımların plansız bir şekilde yayılması şehrin doğal dokusunda büyük tahribata yol açmıştır. Yaşanan bu gelişmeler şehrin turizm potansiyelini olumsuz etkilediği değerlendirilmektedir. İstanbul'un tarihi ve doğal dokusu, turizm için ayrı bir değer oluşturmaktadır. "İstanbul başlı başına turistik bir ürün olarak ayrı bir önem taşımaktadır. Bizans ve Osmanlı gibi iki büyük İmparatorluğa başkentlik yapmış olması nedeniyle İstanbul'un sahip olduğu tarihî ve kültürel zenginliklerin Anadolu'daki diğer şehirdeki birçok tarihî eser varlığının yanı sıra boğaz, çarşıları, sarayları, köprüleri, eğlence ve kültür hayatının yarattığı turizm potansiyeline başka şehirlerde nadir olarak rastlanır" (AKOVA, 2004: 76). İstanbul'da aşırı nüfus artışı ve yerleşim alanlarının kontrolsüz bir şekilde yayılması; trafik, güvenlik, ulaşım ve çevre sorunlarına neden olmaktadır. Turizmde mevcut potansiyelin kullanılması için her şeyden önce huzurlu yaşam ortamı oluşturulmalıdır. Çünkü insanlar, kısa sürede gezip görmek, bilgilenmek, eğlenmek ve dinlenmek amacıyla turistik faaliyetlerde bulunmaktadır. Turizm, İstanbul'un en önemli ekonomik ve kültürel faaliyet kollarından biridir. Bu nedenle yaşanabilir bir İstanbul için öncelikle yetkili kurum ve kuruluşlar görev ve sorumluluklarını aksatmadan yerine getirmelidir. Ayrıca İstanbul'da yaşayan ve günlük seyahatlerde şehrin havasını soluyan herkesin üzerine düşen sorumluluğu fark etmesi sağlanarak İstanbul kimliği ile farkındalık oluşturulmalıdır. İstanbul'da ikamet etmenin İstanbullu olmaya yetmediği herkesin bildiği bir olgudur. Yoğun göç alan İstanbul'da ikamet eden nüfusun 'İstanbulluluk' şuuruyla şehri sahiplenmesi gerekmektedir. Kişilerin herhangi bir varlığa aidiyet hissiyle yaklaşması için söz konusu olan o varlığı tanıması ve bilmesi gerekir. "Coğrafya, kısaca insanın yaşadığı ortamı tanıması demektir. Bu şekliyle de, coğrafya biliminin

araştırdığı ve ürettiği coğrafi bilgiyi bir nevi ‘Yeryüzünün Kullanma Kılavuzu’ şeklinde görebiliriz (ÜNLÜ vd., 2002: 172). İstanbul’da yaşama kültürünü İstanbul’da bulunan herkesin benimsemesi ve sosyal hayatın daha rahat bir şekilde idame ettirilmesi için çalışmalar başlatılmalıdır. Bu noktada başta eğitim kurumları olmak üzere, her türlü basın yayın organları, kamu kurum ve kuruluşları İstanbul’un korunması hususunda farkındalık oluşturmalıdır. İstanbul’da yaşayanların kendilerini bu şehre ait hissetmeleri sağlanmalıdır. Bu amaçla merkezi hükümet, yerel yönetimler ve toplumun bütün kesimleri duyarlı ve etkin bir şekilde rol almalıdır.

İstanbul’un yerleşim alanlarının genişlemesi kontrol altına alınarak; kentsel planlar dâhilinde önlemler alınmaz ise, İstanbul’u İstanbul yapan değerler; yok olma tehlikesi yaşamaktadır. Göç olgusu İstanbul’da yaşanan sorunların ana kaynağını oluşturmaktadır; ancak İstanbul’un kentsel sorunlarını sadece demografik kriterler çerçevesinde ele almak yeterli olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

SONUÇ

Geçmişten günümüze dünyanın en önemli şehirlerinden biri olan İstanbul; coğrafi konumu, tarihî, sosyokültürel yapısı ve insan yaşamını kolaylaştıran iklim özellikleriyle her zaman bir cazibe merkezi olmuştur. Bizans İmparatorluğu ve Osmanlı Devleti'ne başkentlik yapan İstanbul; Cumhuriyet döneminde başkentlik sıfatını Ankara'ya devretmiş olsa da sanayi, hizmet, finans, eğitim, sağlık, turizm, basın-yayın ve kültür-sanat alanındaki işlevleri nedeniyle yine Türkiye'nin en önemli şehri olmaya devam etmiştir. İstanbul'da 1950-2015 döneminde yaşanan göçler; İstanbul'da trafik, hava kirliliği, su vb. sorunlara neden olup sosyal yaşamı olumsuz etkilemiştir. Ayrıca, İstanbul'un mevcut mekânsal gelişimi; şehrin orman alanları, su havzaları, tarım alanları, doğal ve kültürel sit alanları gibi İstanbul için hayati önem taşıyan bölgelerde çok büyük tahribata neden olmuştur. Bu noktada 1950-2015 döneminde İstanbul'da nüfus hareketleri irdelenerek, sonuçların ortaya konulması; özellikle göç verilerinin analiz edilerek ve sonuçların değerlendirilmesi İstanbul'un geleceğine yönelik planlamalarda hayati bir önem arz etmektedir.

İstanbul nüfusu 1950 yılında 1.166.477 kişiye; 2015 yılında 14.657.434 kişiye ulaşmıştır. 1950'de Türkiye nüfusunun %5'i İstanbul'da yaşarken; 2015'te ülke nüfusunun %19'u İstanbul'da ikamet etmektedir. Türkiye topraklarının sadece (%0,71)'ine tekabül eden 5.400 km² bir alan üzerinde kurulmuş olan İstanbul ilinde yaşayan nüfus; şehrin kapladığı alanla orantısız bir şekilde artmıştır. 1950-2015 sürecinde, artan nüfusla birlikte İstanbul'un sorunları da büyümüş ve artmaya devam etmektedir. Çalışmamızda, 1950-2015 döneminde, İstanbul'da nüfus hareketlerinin niceliksel boyutu ortaya konularak; göçlerin doğurduğu sorunlar ve bu sorunlara karşı çözüm öneriler sunulmuştur.

Nüfus hareketlerinin ölçülmesinde; doğum, ölüm ve göçler dikkatli takip edilmesi gereken değişkenleri oluşturmaktadır. İstanbul'da 1950-2015 dönemine ait doğum verileri irdelendiğinde; toplam doğum sayısı sürekli artarken; TDH'nin düştüğü görülmektedir. Bu durumun temel nedeni: sosyoekonomik politikalar neticesinde sağlanan gelişmeler, eğitim seviyesinin yükselmesi, kentleşme hızının artması, gelir düzeyinin yükselmesidir. 1950-2015 sürecinde, İstanbul'un TDH, her dönemde Türkiye ortalamasının altındadır; ancak Türkiye'nin TDH ile İstanbul'un

TDH arasındaki farkın giderek azaldığı görülmektedir. 1950-1955 döneminde Türkiye'nin TDH ile İstanbul'un TDH arasındaki fark %38,1 iken; 2010-2015 döneminde Türkiye'nin TDH ile İstanbul'un TDH arasındaki fark %3 seviyesine kadar düşmüştür. Türkiye'de nüfusun kentsel ve kırsal dağılımının değişmesi bu durumun genel nedeni olarak açıklanabilir.

1950-1955 döneminde İstanbul'un TDH %29,1 iken; 1960-1965 döneminde %30,4 yükselmiştir. Türkiye'de uygulanan nüfus ve aile politikaları doğumları doğrudan etkilemiştir. Sağlık, aile planlaması, anne-çocuk sağlığı ve üreme sağlığı programlarının ülke genelinde yaygınlaşması, gebeliği önleyici yöntemlerin kullanımının yaygınlaşması, evlilik yaşı gibi demografik belirleyicilerde meydana gelen değişimler doğurganlık seviyesinin düşmesine yol açmıştır. İstanbul, Türkiye'de yaşanan değişimlerin merkezi olması nedeniyle doğurganlık hızının en çok etkilendiği şehirlerden biri olmuştur.

1965-1970 döneminde İstanbul'un TDH %29,9'a düşerken; 1975-1980 döneminde %26,7 seviyesine düşmüştür. 1980-1985 döneminde ise, İstanbul'un TDH %19,6 seviyesine kadar düşmüştür. İstanbul'un doğum oranı 1965 sonrası giderek düşmüştür. Buna rağmen İstanbul'un aldığı göçler nedeniyle ilin toplam nüfusu sürekli artmıştır. 1990-1995 döneminde İstanbul'un TDH %29,3'e yükselirken; 1995-2000 %23,8'e düşmüştür. 2000-2005 döneminde İstanbul'un TDH %29,7'ye yükselirken; 2005-2010 döneminde ise %17 seviyesine düşmüştür. 2010-2015 döneminde ise, İstanbul'un TDH %18,1 seviyesine yükselmiştir. 1950-2015 döneminde İstanbul'da TDH dalgalı bir grafik çizdiği görülmektedir. 1960-1965 döneminde %30,4 oranıyla İstanbul'un TDH en yüksek seviyeye çıkarken; 2005-2010 döneminde ise, THD %17,7 seviyesine düşmüş olup 65 yıllık süreçte İstanbul'da TDH'nin en düşük olduğu dönemdir. 2005-2015 döneminde ise İstanbul'un TDH %17 ile %19 bandı arasında gidip geldiği görülmektedir. İstanbul'da doğum verileri bütün olarak analiz edildiğinde; Türkiye'de uygulanan nüfus ve aile politikaları İstanbul'da doğumları kısmen etkilese de asıl belirleyici faktörün göçler olduğu görülmektedir. Türkiye genelinde ve İstanbul'da özelinde TDH düşerken; doğum sayısı giderek artmaktadır. Göç eden nüfusun doğurganlık oranının yüksek olması; İstanbul'da TDH verilerinin dalgalı bir grafik çizmesine neden olmuştur.

Ölümler; demografik anlamda; nüfusun sayısal büyüklüğü ve yıllara göre değişimi belirleyen ana değişkenler arasında yer almaktadır. Herhangi bir yerde doğumlar ve iç göçler nüfus artışı sağlarken; dış göçler ve ölümler ise nüfusun azalmasına neden olmaktadır. 1950-2015 döneminde İstanbul’da toplam ölüm sayısı sürekli artarken; bazı istisnalar olmakla birlikte KÖH giderek düşmektedir. Ayrıca dönemler arasındaki KÖH düşüş farkı giderek azalmıştır. Türkiye’de 1950 sonrası yaşanan gelişmeler, KÖH’ün düşmesini sağlamıştır. Özellikle 1980 sonrasında KÖH beklenmeyen ölçüde düşmüştür. Toplam nüfusun artmasına paralel olarak ülke genelinde ve İstanbul özelinde toplam ölüm sayısı yıllar itibariyle giderek artmaktadır. Türkiye’de 1950’de KÖH %27’iken; 1970’te %13 olarak hesaplanmıştır. 1950-1970 döneminde ölüm hızı neredeyse yarıya düşmüştür. 1980’de %10’a düşen KÖH; 2000 yılında ise %7’ye ve 2010 yılında %5’e düşmüştür. Türkiye’de ölüm oranlarının düşmesi sosyal ve ekonomik yaşantıdaki iyileşmenin göstergesidir.

1950-2015 sürecinde İstanbul’un KÖH verileri irdelendiğinde; 1950 yılında %12,4 olan KÖH, 1970 yılında %7,6’ya düşmüştür. 1980 yılında %6,8’e düşen KÖH; 2000 yılında, %3,9’a düşmüştür. 2010 yılında ise, İstanbul’da KÖH %4’e yükselmiştir. İstanbul’un KÖH %12,4 oranıyla 1950 yılında en yüksek noktaya ulaşırken; 2002 yılında %3,3 oranıyla en düşük seviyeyi görmüştür. 1950-2002 sürecinde İstanbul’da KÖH sürekli düşen bir grafik çizerken; 2003-2015 döneminde ise %5 ile %3,6 bandında gidip gelen dalgalı bir grafik çizmektedir.

1950-2015 döneminde, İstanbul’da yaşanan ölümlerin Türkiye genelindeki payı sürekli düşmektedir. 1950 yılında Türkiye genelindeki ölümlerin 1/3’ü İstanbul’da gerçekleşirken; 1970 yılında 1/4’ü İstanbul’da yaşanmıştır. 2000 yılında ülke genelinde kayıtlara geçen ölümlerin 1/5’i İstanbul’da gerçekleşmiştir. 2010 yılında Türkiye genelindeki ölümlerin 1/7’si İstanbul’da gerçekleşirken; 2015 yılında ise ülke genelindeki ölümlerin 1/8’i İstanbul’da gerçekleşmiştir.

Yaşanan ölümlerin yaş gruplarına göre dağılımında; en az payın 5-14 yaş grubunda olduğu; en yüksek payın ise, 75 ve üstü yaş gruplarında gerçekleştiği görülmektedir. Ayrıca, 45-54 yaş grubunda yaşanan ölümlerin Türkiye geneline göre İstanbul’da daha fazla olması dikkat çekmektedir. İstanbul’da 1950-2015 döneminde

ölüm oranlarının cinsiyete göre dağılımına bakıldığında; kadınlara göre erkek ölümünün sayısı daha fazladır.

1950-2015 döneminde İstanbul'da, bebek ölümlerinin giderek azaldığı görülmektedir. 1950-1980 döneminde ölümlerin çoğunluğunu bir yaşından küçük çocukların oluşturduğu görülürken; 1980 sonra ise 65 yaş üstü gruplarda ölümlerin daha fazla olduğu gözlenmektedir. Sağlık alanındaki gelişmeler, yeni tedavi yöntemleri ve ilaçlar, yeni doğan ve gebelikte artan sağlık hizmetlerinin toplum genelinde yıllar itibariyle yaygınlaşmasına paralel olarak bebek ölüm hızının düşmesini sağlamıştır. Özellikle koruyucu ve tedavi edici temel sağlık hizmetlerindeki gelişmeler, toplumdaki salgın hastalıkların tedavi edilerek sıklıkla karşılaşılan ölüm nedenlerinin ortadan kaldırılmasıyla; ölüm hızındaki azalmalar, doğum hızındaki azalmadan daha yüksek düzeyde gerçekleşmiştir. Bu gelişmelerle birlikte eğitim seviyesinin ve yaşam standartlarının yükselmesine bağlı olarak ölüm oranları giderek düşmüştür. Türkiye genelinde ve İstanbul özelinde 1950-2000 döneminde yaşam beklentisi 64 yıl iken; 2000-2015 döneminde yaşam beklentisi 74 yıla yükselmiştir.

İstanbul'da nüfusun tarihsel gelişimi irdelendiğinde; İstanbul'un demografik yapısını belirleyen ana faktörün göçler olduğu görülmektedir. 1950-2015 döneminde, Türkiye'nin toplam nüfusu 4'e katlanırken; İstanbul nüfusu 12'ye katlanmıştır. İstanbul'un nüfus artışı, Türkiye'nin nüfus artışından 8 kat daha yüksek olduğu görülmektedir. 1950 sonrası Türkiye'de yaşanan ekonomik, siyasal ve toplumsal dönüşümün bir yansıması olarak yaşadığı yerden ayrılmak zorunda kalan nüfusun büyük çoğunluğu İstanbul'a göç etmiştir.

Göçler, İstanbul'un demografik yapısını şekillendiren temel etken olmuştur. Bu nedenle 'göçler' nüfus hareketlerinin ortaya konulmasında dikkatli takip edilmesi gereken ana değişkendir. Demografik analizlerde 'insan-yer ilişkisi' nüfus hareketlerinin niceliksel olarak ortaya konulmasında oldukça önemlidir. Ayrıca, İstanbul nüfusunun 'nüfusa kayıtlı olduğu yer' 'doğum yeri', 'ikamet yeri' ile ilgili veriler; İstanbul'da yaşanan göçlerin boyutunu göstermek için kullanılan ölçütlerdir.

Türkiye'de özellikle 1950-1975 döneminde, göçlerle ilgili müstakil veriler tutulmadığı için bu döneme dair yapılan çalışmalarda 'doğum yeri' ölçütünün esas alındığı görülmektedir. Eldeki verilere bakıldığında; 1950 yılında İstanbul'da

yaşayan nüfusun %53'ü İstanbul doğumlu iken; 1960 yılında % 43'e düşmüştür. 1975 yılında İstanbul'da yaşayan ve İstanbul doğumlu olan nüfusun oranı %45'e iken; 1980 yılında %38'e düşmüştür. İstanbul'da yaşayan ve İstanbul doğumlu olan nüfusun oranı 1990 yılında ise, %37'ye kadar düşmüş olup, 1950-2015 sürecinde en düşük seviye olarak kayıtlara geçmiştir. 2000 yılında yeniden %38'e çıkan İstanbul'da ikamet eden ve İstanbul doğumlu olan nüfusun oranı; 2015 yılında %45'e yükselmiştir. Göçler neticesinde İstanbul'a yerleşen nüfusun yeni doğumlarını İstanbul'da gerçekleştirmesi nedeniyle; İstanbul'da doğumların oranı yeniden yükselmeye başlamıştır. Buna rağmen İstanbul'un toplam nüfusu içinde, İstanbul doğumluların oranının İstanbul dışı doğumlulara göre daha az olduğu görülmektedir.

Kişilerin 'nüfus kayıt yeri' ile 'ikamet yeri' arasındaki farklılıkların ortaya konulması; göçün yönü ve dağılımı ile ilgili kullanılabilecek dolaylı ölçütlerden biridir. 'Nüfusa kayıtlı olduğu yer' ile 'nüfusun ikamet yeri' verileri nüfus hareketlerinin niceliksel olarak ortaya konulmasında oldukça önemlidir. Türkiye'de 'Nüfusa kayıtlı olduğu yer' konusundaki veriler 2007 sonrasında yayımlanmaya başlanmıştır. 2007 yılında İstanbul'un toplam nüfusu 12.573.836 kişi olup bu nüfusun sadece 2.440.158 kişisi İstanbul nüfusuna kayıtlıdır. Bir başka ifadeyle 2007 yılında İstanbul'da ikamet eden her yüz kişiden sadece %19'u İstanbul nüfusuna kayıtlıdır. Nüfusun geri kalan %81'lik kısmı diğer illere kayıtlı kişilerden oluşmaktadır. 2010 yılında ise, İstanbul'da toplam nüfusun %16'sı İstanbul kütüğüne kayıtlı iken; bu oran 2015 yılında %14'e düşmüştür. 2015 yılında İstanbul'da yaşayan her yüz kişiden 86'sı diğer illerin nüfusuna kayıtlıdır. İstanbul'un diğer illerden aldığı göçlerle birlikte toplam nüfus artarken; İstanbul nüfus kütüğüne kayıtlı kişilerin sayısının giderek azaldığı görülmektedir.

1950-1975 dönemi, İstanbul'da yaşanan **göçlerin ilk aşaması** olarak kabul edilmektedir. Türkiye'de göçlerin en yoğun şekilde yaşandığı bu dönemde İstanbul, göçlerin çekim merkezi olmuştur. Ancak 1950-1975 döneminde İstanbul'da yaşanan göçlerle ilgili verilerin oldukça sınırlı kalması nedeniyle ayrıntılı analizler yapılamamaktadır. 1950-1975 dönemi geriye dönük projeksiyonlar ile göç verilerine ilişkin tahminler yapılmıştır. Çalışmamızda 1950-1975 döneminde İstanbul'da iç göçlerle ilgili veriler; 'doğum yeri' ölçütü ve geriye dönük projeksiyonlar ile ortaya konulan göç verilerine ilişkin tahminler esas alınarak irdelenmiştir.

1950 sonrasında ekonomik, siyasal ve toplumsal dönüşümün bir yansıması olarak birçok insan, yaşadığı yeri gönüllü ya da zorunlu olarak değiştirmek zorunda kalmıştır. Bu dönemde İstanbul, hem göç alan ve hem de göç veren bir şehirdir. 1945-1950 döneminde İstanbul'un net göç sayısı -16.937 olup; NGH %66,4 seviyesindedir. 1950-1955 döneminde İstanbul'un net göç sayısı -14.346 olup; NGH %49,4 seviyesindedir. 1955-1960 döneminde ise, İstanbul'un net göç sayısı -33.829 olup; NGH %100,5 seviyesindedir. Bu dönemde İstanbul'un aldığı göçten çok, dışarıya göç verdiği görülmektedir. 1960-1965 döneminde ise, İstanbul'da yaşanan göçlerle ilgili herhangi bir veri bulunmamaktadır. İstanbul'un demografik yapısını şekillendiren göçlerin 1965-1970 döneminden sonra başladığı görülmektedir. Bu dönemde, İstanbul'un aldığı göç, verdiği göçe göre yaklaşık 4,5 kat daha fazladır. İstanbul'a göçle gelen nüfusun şehrin toplam nüfusuna oranı %21 seviyesini bulmuştur. 1965-1970 döneminde İstanbul'un net göç sayısı 55.152 iken; NGH %207,1 seviyesinde olup; 1950-2015 yıllarını kapsayan 65 yıllık süreçte net göç hızının en yüksek olduğu dönemdir. Bu dönemde, Türkiye'de göç eden her beş kişiden biri İstanbul'a yerleşmiştir. 1970-1975 döneminde, İstanbul'un net göç 441.242 olup; NGH %127,5 seviyesine düşmüştür. Bu dönemde İstanbul'un aldığı göç kısmen azalırken; verdiği göç yükselmiştir. Ancak İstanbul'un aldığı göç, verdiği göçten yaklaşık 3 kat daha fazla olması nedeniyle şehrin nüfusu hızla artmıştır. İstanbul'un güneybatısında bulunan tarihî yarımada ve bu yarımada'nın kuzeyinde Karaköy ve Beyoğlu yer almaktadır. Anadolu Yakası'nda ise Üsküdar ve Kadıköy İstanbul'un tarihî yerleşim çekirdeğini oluşturmaktadır. 1950 sonrası dönemde; İstanbul nüfus artışına bağlı olarak şehrin yerleşim alanları kısmen genişlese de kent makroform alanının dağılımı 1965-1970 dönemine kadar pek etkilenmemiştir. İstanbul'un kent makroformunun tarihî yerleşim çekirdeğinin dışında doğu-batı aksları üzerinde yayılma süreci 1970-1975 döneminde başlamıştır.

Göçler konusunda en önemli ölçüt; iki sayım dönemi arasındaki 'ikamet yeri' değişimiyle ilgili verilerin ortaya konulmasıdır. Türkiye'de yaşanan iç göçlerin büyüklüğü ve yönü konusunda 'ikamet yeri' esas alınarak analizler yapma imkânı sunan veriler; ilk kez 1975-1980 dönemine ortaya konulmuştur. Türkiye genelinde göçlerin hızlanarak devam ettiği 1975-1990 dönemi, İstanbul'da **göçlerin ikinci aşaması** olarak kabul edilmektedir.

1975-1980 döneminde İstanbul'un net göç miktarı 288.653 kişi iken; net göç hızı %73,4 seviyesine düşmüştür. Bu dönemde İstanbul'un diğer illerden aldığı göç; verdiği göçün yaklaşık iki katıdır. İstanbul'un net göç miktarı kısmen fazla olmakla birlikte diğer illere verdiği göç ile yaklaşık olarak aynı düzeydedir. 1980-1985 döneminde, İstanbul'un net göç miktarı 297.598 kişi iken; NGH %60,5 seviyesine düşmüştür. 1985-1990 döneminde İstanbul'un net göç sayısı 656.677 kişi iken; NGH %107,6 seviyesine yükselmiştir. İstanbul'un NGH bu dönemde yeniden %100 seviyesinin üstüne çıkmıştır. İstanbul'un aldığı göç miktarı, verdiği göç miktarına göre üçe katlanmıştır.

1950-1980 yılları arasında Türkiye'de göçler genellikle kırdan-kente doğru şekillenmiştir. 1980 sonrasında ise tarım toplumundan sanayi toplumuna geçişin hızlanmasıyla iç göç hareketlerinin ana eksenini değiştirmiş ve kentten kente doğru göçler giderek artmıştır. İstanbul'un makroform alanındaki asıl kırılmalar kentten kente göçlerin yoğunlaştığı 1980 sonrası dönemde başlamıştır. İstanbul'da, nüfusun barınma ihtiyacı; yerleşim alanlarının tarihî çekirdeğin etrafına doğru hızla genişlemesine neden olmuştur. Ayrıca, 1980 sonrası İstanbul'da tarihî ve kültürel kimlik taşıyan şehrin tarihî ve doğal dokusunun tahrip ederek öz kimliğinin yavaş yavaş gölgede kalmasına neden olan bir yapılaşma başlamıştır. İstanbul'da ilk olarak oteller, bankalar ve holdingler çok yüksek katlı yapılar inşa edilmesiyle başlayan yüksek katlı binalar hızla yayılmıştır.

1990-2000 dönemi, İstanbul'da **göçlerin üçüncü aşaması** olarak kabul edilmektedir. İstanbul'daki sanayileşmeye paralel olarak 1990 yıllarda göçler giderek artmıştır. Bu dönemde Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da terör olayları nedeniyle büyük göç dalgası başlamıştır. Bu dönemde yaşanan göçler 'İstanbul'da göçlerin ikinci dalgası' olarak bilinmektedir. Bu dönemde İstanbul'un makroform yerleşim alanlarında yayılmaya giderek hızlanmıştır. 1985-1990 döneminde, Türkiye'de toplam nüfusun %10'u bulunduğu şehirden başka bir şehre göç etmiştir. Bu dönemde Türkiye genelinde göç eden nüfusun ise %17'si İstanbul'a yerleşmiştir. 1990-2000 döneminde ise İstanbul'un net göç sayısı 407.448 kişi iken; NGH %46,1 seviyesine düşmüştür. 1995-2000 döneminde Türkiye'de 6.692.263 kişi göç etmiş olup bu rakam toplam nüfusun %11'ine tekabül etmektedir. Bu dönemde Türkiye'de göç eden toplam nüfusun %12'si İstanbul'a yerleşmiştir. İstanbul'un aldığı göçlerin ülke

içindeki payı 1985-1990 döneminde %24'e iken; 1995-2000 döneminde bu oran %19'a düşmüştür.

1990-2000 döneminde şehrin bazı bölgelerinde gökdelenler, büyük alışveriş merkezleri, fabrikalar, yeni siteler, iş merkezleri inşa edilmiştir. Güvercintepe, Maltepe, Gülsuyu gibi bazı bölgelerde ise gecekondü yerleşimlerinin kurulmaya devam ettiği görülmektedir. Özellikle 1990 sonrasında yaşanan göçler, İstanbul'da nüfus artışına paralel olarak kent makroformu, doğu-batı yönündeki ulaşım hatları üzerinde ve kuzey yönünde bulunan orman alanlarına doğru yayılmasına neden olmuştur.

2000-2015 dönemi, İstanbul'da **göçlerin dördüncü aşaması** olarak kabul edilmektedir. Türkiye'de 2007 yılı itibarıyla ADNKS uygulamasıyla her yıl düzenli olarak nüfus kayıtları tutulmaya başlanmıştır. Bu dönemde göçlerle ilgili yıl bazında veriler ortaya konulmaya başlamıştır. Ancak projenin hazırlık aşamasını oluşturan 2000-2008 döneminde İstanbul'da yaşanan göçlerle ilgili herhangi bir veri bulunmamaktadır. Doğum, ölüm oranları dikkate alınarak toplam nüfusun artışı değerlendirildiğinde; İstanbul'un bu dönemde yoğun bir şekilde göç almaya devam ettiği görülmektedir. 2008-2015 döneminde İstanbul'un NGH %27,19 seviyesine düşmüştür. İstanbul'un diğer illerden aldığı göç miktarı 1990 yılına kadar sürekli yükselen bir grafik çizerken; 2000 sonrası dönemde İstanbul'un aldığı göçlerin küçük bir miktar da olsa düşmeye başladığı görülmektedir. Buna karşılık, İstanbul'un diğer illere verdiği göç miktarı artmaktadır. 2008-2015 döneminde İstanbul'un aldığı toplam göç miktarı 3.368.157 kişi iken; İstanbul'un diğer illere verdiği toplam göç miktarı 2.915.975 kişidir. Bu dönemde, İstanbul'un net göç miktarı 452.182 kişidir.

2008-2015 yılları arasında TÜİK göç verileri irdelendiğinde; İstanbul'un net göç sayısı ve net göç hızının dalgalı bir grafik çizdiği görülmektedir. 2007-2008 döneminde İstanbul'un net göç sayısı 26.675 olup; NGH %2,1 seviyesine düşerken; 2009-2010 döneminde İstanbul'un net göç sayısı 102.583 olup; NGH %7,8 düzeyine yükselmiştir. 2010-2011 döneminde ise İstanbul'un net göç sayısı 121.782 olup; NGH %9 düzeyine yükselmiştir. 2008-2010 döneminde Türkiye'de göç eden nüfusun %22's'i İstanbul'a yerleşmiş olması; İstanbul'un hâlâ yoğun bir göç baskısı yaşadığını göstermektedir. 2008-2015 döneminde İstanbul'un net göç miktarının ve net göç hızının en yüksek seviyesini 2010-2011 döneminde görmüştür. 2008 sonrası

dönemde İstanbul'un aldığı göçlerde belirgin bir düşme görülmektedir; ancak şehrin toplam nüfusunun 15 milyona yaklaşması nedeniyle binde birlik bir dilimi kapsayan göç; şehirde çok büyük sonuçlara neden olduğu görülmektedir. Sürekli göç alan İstanbul'un aynı zamanda en fazla göç veren şehir konumuna geldiği görülmektedir. Ancak İstanbul'un aldığı göç miktarının verdiği göç miktarına göre yaklaşık iki kat fazla olması, toplam nüfusun sürekli yükselen bir grafik çizmesine neden olmaktadır. Yıllar itibariyle karşılaştırıldığında, İstanbul'un net göç miktarı giderek düşmektedir. Buna rağmen Türkiye genelinde illerin net göç rakamlarının sıralamasında, İstanbul daima ilk sırada yer almaktadır. İstanbul Türkiye'de nüfus artışı ve iç göçlerden en çok etkilenen il olmuştur. En çok göçü 1985-1990 döneminde alan İstanbul'un en çok göç verdiği dönem ise 1995-2000 dönemidir. 2000 sonrasında İstanbul'un aldığı göçler hızla artmaktadır; ancak verilen göçün de hızla artması nedeniyle net göç rakamlarının düştüğü görülmektedir.

İstanbul'un diğer illerden aldığı ve verdiği göçlerin en önemli özelliği; göçlerin genellikle belirli illerde toplanmış olmasıdır. İstanbul'un göç aldığı iller genellikle Karadeniz Bölgesi, Doğu Anadolu Bölgesi, İç Anadolu Bölgesi ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yer almaktadır. İstanbul'un göç verdiği iller ise Marmara Bölgesi, Ege ve Akdeniz Bölgeleri'nde yer alan iller ön plana çıkmaktadır.

İstanbul'un net göç verilerinin coğrafi dağılımına bakıldığında; pozitif yönlü net göç verilerinin daha çok Doğu Anadolu Bölgesi, Güney Doğu Anadolu Bölgesi, Karadeniz Bölgesi'nde yer alan iller ön plana çıkmaktadır. Negatif yönlü net göç verilerine sahip iller ise Marmara Bölgesi'nde yer almaktadır. 1950-2015 döneminde İstanbul'un net göç verilerine göre sürekli ön plana çıkan Karadeniz Bölgesinde yer alan illerin İstanbul'a verdiği göçler azalırken; Özellikle 1990 sonrası dönemde, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerindeki illerin İstanbul'a verdiği göçler sürekli artmaktadır.

İstanbul'a yönelik göçlerin büyük çoğunluğunun gelişmemiş ya da gelişmekte olan illerimizden geldiği görülmektedir. İstanbul dışına yönelik göçlerin ise, daha çok gelişmiş ve özellikle sahil kentlerine yönelik olduğu dikkat çekmektedir. 1950-2015 dönemi negatif yönlü net göç verilerine bakıldığında; İstanbul'un verdiği göçün büyük çoğunluğu Marmara Bölgesinde yer alan Kocaeli, Tekirdağ, Sakarya, Kırklareli, Bursa, Edirne, Düzce, Yalova, Çanakkale illerine yönelmiştir.

görülmektedir. Bu göçlerin İstanbul ile ilişkisinde istihdam boyutu dikkat çekmektedir. İstanbul'un çevresinde yeni iş imkânları bulanların göç ettiği görülmektedir. Ayrıca İstanbul'da yaşayan Kastamonu, Karabük, Bolu, Ordu, Samsunluların kısmen memleketine dönüş yaptığı gözlenmektedir. İzmir, Antalya, Muğla ve Aydın illeri İstanbul'dan önemli miktarda göç alan denize kıyı şehirlerdir. İstanbul'un yoğun şekilde göç verdiği şehirlerden biri olan Ankara, başkent sıfatı nedeniyle her dönem ön plana çıkmaktadır.

1975-2000 döneminin sonlarına doğru İstanbul mevcut nüfusun ihtiyaçlarını kaldıramayacak yoğun bir nüfusa sahipken; her geçen yıl aldığı göçlerle şehrin toplam nüfusu artmaya devam etmiştir. 2000-2015 döneminde Türkiye'de kentten kente yaşanan göçlerin devam etmesi nedeniyle İstanbul'a yığılan nüfusun baskısına paralel olarak; şehirde yerleşim alanları planlı ve plansız bir şekilde tarım ve orman alanlarına doğru hızla yayılmaya başlamıştır. İstanbul'da tarım alanlarının yerleşime açılması nedeniyle bitmiş olup; su havzaları büyük bir baskı altındadır. 2050 yılında İstanbul nüfusunun 20.000.000 aşması öngörülmektedir. Eğer İstanbul nüfus istatistikleri ayrıntılı bir şekilde analiz edilip planlı ve programlı bir şekilde yönlendirilemez ise gelecekte çok büyük olumsuz sonuçlar ortaya çıkabilir.

1950-2015 sürecinde İstanbul'un ilçe sayısındaki değişimin ve nüfusun ilçelere göre dağılımı; aynı zaman İstanbul'un kentsel büyüme sürecinin yayılma alanlarını ortaya koyan veriler sunmaktadır. 1950 yılında toplam 16 ilçesi bulunan İstanbul'un 2015 yılında ilçe sayısının 39'a çıktığı görülmektedir. 1950 yılında, 1.166.477 kişi olan İstanbul'un toplam nüfusunun yaklaşık 4/3'ü Avrupa Yakası'nda ikamet ettiği görülmektedir. 1960 yılında İstanbul'da 7 ilçe Anadolu Yakası'nda; Avrupa Yakası'nda ise 9 ilçe olmak üzere toplam 17 ilçesi bulunmaktadır. 1980-1990 döneminde İstanbul nüfus 7.309.190 kişi artmıştır. İstanbul'a göçle yerleşen nüfusun yaşadığı bölgelerde sorunların çözülmesi amacıyla idârî olarak yeni ilçeler oluşturulmuştur. 1980 yılında 19 olan İstanbul'un ilçe sayısı; 1990 yılında 25'e yükselmiştir. İstanbul'un tarihî çekirdeğini oluşturan ilçelerde nüfus azalırken, yeni kurulan ilçelerde nüfusun sürekli artmakta olduğu görülmektedir. 1995 yılında Yalova İstanbul'dan ayrılarak müstakil il yapılmıştır. 2000 yılında Avrupa Yakası'nda 21 ilçe; Anadolu Yakası'nda ise 11 ilçe olmak üzere İstanbul'un ilçesi sayısı 32'ye çıkmıştır.

İstanbul’da artan nüfus, şehrin çehresini değiştirirken; farklı bölgelerde farklı sonuçlar doğurmuştur. İstanbul’un tarihî çekirdek yerleşim alanlarında bulunan Fatih, Eminönü, Beyoğlu ilçelerinde nüfusu azalırken; Gaziosmanpaşa, Küçükçekmece, Bağcılar, Kadıköy, Kartal, Ümraniye ilçelerinde nüfus giderek artmaktadır. Yoğun nüfus baskısı ve kentsel yerleşim alanlarının genişlemesiyle 2008 yılında İstanbul’da 8 yeni ilçenin kurulmasıyla birlikte, Avrupa Yakası’nda 26 ilçe; Anadolu Yakası’nda ise 13 ilçe olmak üzere toplam 39 ilçe bulunmaktadır. Ayrıca 2008 yılında Eminönü ilçesi feshedilerek Fatih ilçesine dâhil edilmiştir.

2015 yılında İstanbul’un toplam nüfusu 14.657.434 kişi olup, nüfusun % 65’i Avrupa Yakası’nda; %34’ü Anadolu Yakası’nda ikamet etmektedir. Resmî istatistikler İstanbul nüfusunu her ne kadar 14.657.434 kişi gösterse de İstanbul Büyük Şehir Belediyesi Temizlik İşleri Müdürlüğü; günde en az 15 milyon insanın çöpünü temizlediğini açıklamaktadır (www.ibb.gov.tr: 11.10.2014). İstanbul’un kent içi güvenliğinden sorumlu İstanbul Emniyet Müdürlüğü kaynakları ise İstanbul’da 15 milyondan fazla insana güvenlik hizmeti sunulduğunu açıklamaktadır (www.iem.gov.tr: 10.10.2012). Her yıl binlerce insanın yaşamak için göç ettiği İstanbul’un nüfusu her geçen gün daha da büyümektedir. Bu durum her geçen gün İstanbul’un sorunlarına yeni sorunlar eklemekte, mevcut sorunları daha da büyötmektedir.

1980 sonrası dönemde E-5 Karayolu istikametinde doğu-batı yönünde uzanan İstanbul’un yeni yerleşim alanları; 1990-2000 dönemde ise, sanayi siteleri ve konut alanlarının E-5 Karayolunun kuzeyine doğru kayması nedeniyle İstanbul’un makroform alanı çok geniş bir coğrafyaya yayılmıştır. İstanbul’un yerleşim alanları Anadolu Yakası’nda Kocaeli sınırına dayanırken; Avrupa Yakası’nda ise Tekirdağ, Kırklareli sınırlarına ulaşmıştır.

İstanbul’un kent makroformunu şekillendiren en önemli etkenlerden birinin ulaşım hatları olduğu görölmektedir. Artan nüfusla birlikte İstanbul’da ihtiyaç duyulan 15 Temmuz Şehitler Köprüsü 1973’te hizmete açılmıştır. İstanbul’un tarihsel görüntüsünü ve doğal güzelliklerini bozacağı düşüncesiyle köprü projesine karşı çıkmıştır. Ayrıca Boğaza 3. Köprü olarak inşa edilen Yavuz Sultan Selim Köprüsü yeni alanları yerleşime açacağı ve Karadeniz kıyılarındaki orman alanlarına doğru yeni yerleşmeleri de özendirerek, kentin doğal su kaynaklarına zarar vereceği

ileri sürülmüştür. Bu iddiaların kısmen tutarlılık payı olsa da 15 Temmuz Şehitler Köprüsü ile iki yaka arasında trafiğin akışı sağlanmıştır. Türkiye'nin gelişim sürecinin önü açılmıştır. Ulaşım sorunu dönemin şartlarına göre kısmen çözülmüştür. Ancak yeni göçlerle birlikte giderek artan nüfus İstanbul'da trafik sorununu her zaman ön plana çıkarmıştır. Bu nedenle 1988 yılında tamamlanan Fatih Sultan Mehmet Köprüsü (İkinci Köprü) İstanbul'un en önemli sorunlarından biri olan ulaşım problemlerini kısmen çözmüştür. Fatih Sultan Mehmet Köprüsü'nün Anadolu yakası ve Avrupa yakası karayolu istikametinde doğu-batı yönünde yeni yerleşim alanlarının açılması İstanbul'un tarihsel görüntüsünü ve doğal güzelliklerini kısmen değiştirse de şehre yeni bir çehre kazandırmıştır. 2015 yılında İstanbul'da Yavuz Sultan Selim Köprüsü (Üçüncü Köprü) için aynı tartışmaların yaşandığı görülmektedir; Özellikle çevre ve doğa argümanları kullanılarak Yavuz Sultan Selim Köprüsü'nün inşasına karşı çıkmıştır. Yavuz Sultan Selim Köprüsü'nün hizmete girmesi İstanbul'un trafik sorununu kısmen çöze de trafik İstanbul'un en önemli sorunu olmaya devam etmektedir. İstanbul'un mevcut trafik sorununun katlanarak büyümemesini önlemek amacıyla ulaşım açılan Yavuz Sultan Selim Köprüsü'nün Asya ve Avrupa güzergâhı boyunca yapılaşmalara kesinlikle müsaade edilmemelidir.

15 Temmuz Şehitler Köprüsü ve Fatih Sultan Mehmet Köprüsü'nün inşasıyla doğu-batı yönünü ulaşım hatlarının açılması; İstanbul'da yerleşim alanlarının doğu-batı yönlü kuzeye ve orman alanlarına doğru genişleyerek, 2B sorununa yol açmıştır. 2B sorunu olarak adlandırılan orman vasfını yitirmiş, kadastro marifetiyle orman alanları dışına çıkartılmış, bir daha geri kazanılamayan ve ıslah edilemeyen araziler İstanbul'un en önemli sorunlarından birini oluşturmaktadır. Çünkü Sarıgazi, Samandıra ve Sultanbeyli gibi İstanbul'un su havzalarında kaçak yapılaşmalar ortaya çıkmıştır. Göçler sonucu, açılan yeni yerleşim alanları İstanbul'un doğal alanları tahrip olup, su havzalarının bir kısmı yok olurken büyük bir kısmının da tehdit altında olduğu görülmektedir. Göçler nedeniyle hızla artan nüfus; hızlı ve plansız şehirleşme, sanayileşme alanında yer seçiminde yapılan hatalar ve artan araç sayısı nedeniyle her geçen gün karmaşıklaşan trafik sorunu nedeniyle İstanbul'da yaşam kalitesi düşmektedir. İstanbul'da hava kirliliği, su havzalarının tahrip olması, deniz kirliliği ve kentsel dönüşüm nedeniyle yıkılan binaların atıkları şehirde çok büyük çevre sorunlarına neden olmaktadır.

Göçle birlikte artan nüfus İstanbul’da hızla yayılan çarpık kentleşmeye neden olmuştur. İstanbul’un dört bir tarafını kuşatan çarpık kentleşme; şehirde yol, otopark, yeşil alan, çocuk parkları, okul bölgelerinin güvenliği, kent meydanları ve altyapı sorunlarına yol açmıştır. Bu tür ortak kentsel ihtiyaçların sonradan yapılması oldukça zor ve masraflıdır. Bu nedenle göç sorunuyla ilgili bir stratejik planın hazırlanmalı ve yol haritası çıkarılmalıdır.

ÖNERİLER

İstanbul’da göçün önlenmesi amacıyla uygulanabilir çözümlere acil ihtiyaç duyulmaktadır. İstanbul’a göçü önlemek için nasıl bir çözüm yolu geliştirilecek? Göçü önlemek için ne tür tedbirler alınması gerekiyor? İstanbul’da, kalıcı, kararlı ve istikrarlı çözümlere ihtiyaç duyulmaktadır. İstanbul’a göç sadece İstanbul’un sorunu değil bütün Türkiye’nin ortak sorunudur. Çünkü İstanbul tarihten bugüne Türkiye’nin ekonomi ve kültür başkentidir. Türkiye’nin nabzını tutan İstanbul’un doğal dokusunu korumak amacıyla eğitim, kültür, ulaşım, çevre ve altyapı gibi her konularda acil önlemler alınması gerekmektedir. Bunun için yerel yöneticilere ve sivil toplum kuruluşlarına, sanatçıya, siyasetçiye, sanayiciye, eğitimciye, önemli görevler düşmektedir. İstanbul, Türkiye’nin dünyaya açılan penceresidir. İstanbul’un tarihî ve kültürel mirasının, ekonomik ve sosyal dokusunun korunması Türkiye’nin Dünya’ya bakan yüzünün korunmasıdır. İstanbul’a göç sorunu sadece yöneticilerin, belediyelerin, siyasetçilerin, üniversitelerin, sivil toplum örgütlerinin ve kamu görevlilerin sorunu değil; İstanbul’da yaşayan herkesin sorunudur. Bu nedenle herkes üzerine düşen sorumluluğun farkında olmalıdır. İstanbul, Roma, Bizans ve Osmanlı uygarlığının tarihî ve kültürel değerlerinin korunması ve yaşatılması amacıyla restore edilerek dünya mirasının yaşatılması gerekmektedir. Ancak İstanbul’un nüfus nedeniyle yığılan sorunlarının çözümü, şehrin tarihî ve kültürel değerlerin korunması ve yaşatılmasını sağlayacak çalışmaların ikinci plana itilmektedir.

İstanbul’a yönelik göçlerin doğru ve etkin bir şekilde yönetilmesi amacıyla; Kamu kurumları, üniversiteler, özel sektör temsilcileri, sivil toplum örgütleri başta olmak üzere bütün kamuoyu; İstanbul’da göçün önlenmesi amacıyla ortak bir strateji geliştirmelidir. İstanbul’da kamu kurumları ve sivil toplum kuruluşlarının daha etkin

ve verimli hizmet üretebilmesi amacıyla kurumların görev ve yetki alanlarının netleştirilerek idârî birimler arasındaki yetki ve sorumluluk karmaşası giderilmelidir. İstanbul ile ilgili planlama ve programlama çalışmalarını koordine eden İstanbul Kalkınma Ajansı; söz konusu bu sorunlara kısmen çözüm üretse de net sonuçlar alınamamıştır. İstanbul nüfusu 2016 yılında 14.804.116 kişiye ulaşmıştır. 130 ülkenin nüfusunu geride bırakan İstanbul'un Türkiye'de orta büyüklükte bir şehirle aynı kriterler ve yetkilerle yönetilmektedir. Avrupa'da İstanbul gibi büyük nüfusa sahip ve sorunlarını çözmede başarılı olan yönetim modelleri incelenerek, İstanbul'da sorunlara çözüm üretecek özgün bir yönetim biçimi geliştirilmelidir.

Çok yönlü faktörlerin etkisi altında gerçekleşen göçler; bölgeden bölgeye, şehirden şehre değişik sonuçlar doğurmaktadır. Göçün önlenmesi amacıyla Türkiye'de bölgesel ve şehir ölçekli araştırmalar yapılarak, uygulanabilir plan ve projeler üretilmelidir. Göçün her ilde kendine özgü nedenleri olduğu göz önünde bulundurularak ihtiyaçlar doğrultusunda öncelikli çözüm önerileri ortaya konulmalıdır. Türkiye'de nüfus hareketleri konusunda yapılan araştırma ve analizlerin yeterli nitelik ve nicelikte olmadığı görülmektedir. Bu durumun temel nedeni, ayrı bir ihtisas dalı olan 'nüfus hareketleri' konusunun Türkiye'de yeteri kadar önemsenmemiş olmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca, Türkiye'de üniversitelerde nüfus konusunda eğitime yeterli ağırlık verilmediği; nüfus hareketleri konusunda araştırma yapacak insan kaynağının yeterli olmadığı görülmektedir. İş alanı olmaması nedeniyle öğrencilerin bu dala yönlendirilmediği görülmektedir. Bu nedenle İstanbul Üniversitesi bünyesinde "İstanbul'da nüfus araştırmaları" adı altında bir enstitü kurularak öncelikli İstanbul'da göç olmak üzere; nüfus hareketleri konusunda araştırmalar yapılarak çözüm önerileri sunulmalıdır.

Göçü önlemek amacıyla planlanan tedbirlerin her şeyden önce uygulanabilir olması ve kararlı ve istikrarlı bir şekilde uygulamaya konulması gerekmektedir. Bugüne kadar çok konuşulan, tartışılan ancak uygulamaya geçmeyen planlamalar, İstanbul'a yönelik yeni göçlerin önünü açmıştır. Göçün kısa ve uzun vadeli planlarla belli bir düzene bağlanması gerekmektedir. Göçün minimum düzeye indirilmesi amacıyla alınması gereken önlemlerin daha fazla gecikmeden uygulanması gerekmektedir. İstanbul'da göçün önlenmesi amacıyla yapılan planlamalarda ülkenin bütünü göz önünde bulundurulmalıdır. Türkiye'de herhangi bir ilde yaşanan işsizlik,

doğal afet, güvenlik, eğitim, sağlık vb. sorunla karşılaşan kişiler; ‘taşı toprağı altın’ düşüncesiyle İstanbul’un yolunu tutmaktadır.

Günümüzde her isteyen istediğı gibi İstanbul’a göç ettiğı bir durum yaşanmaktadır. Bu kurlsız ve kontrolsüz göç, İstanbul’un tarihî ve doğal dokusunu her geçen gün biraz daha tahrip edip yok oluşa doğru sürüklemektedir. Turizm, ticaret, fuar, eğitim vb. amaçlı kısa süreli seyahatler dışında İstanbul’a girişler mutlaka kontrol altına alınmalıdır. İstanbul’a girişler kesinlikle bir kural ve kaideye bağlanmalıdır. Özellikle İstanbul’a yerleşmek amacıyla gelen kişilerden belirli kriterler çerçevesinde ‘Vasıf-Meslek Belgesi’ talep edilmelidir. Ayrıca İstanbul’da yaşayanlardan belirli kriterler oluşturularak standart vergilere ek olarak ‘İstanbul’da İkamet vergisi’ alınmalıdır.

İstanbul’da göçün en önemli nedeni, Türkiye genelinde sanayi kuruluşlarının plansız bir şekilde dağılmış olmasıdır. Göç sorunu, ekonomik ve sosyal gelişmelerden kaynaklanmaktadır. İstanbul’dan diğer şehirlere göçü teşvik edecek imkânlar oluşturulmalıdır. Göç veren şehirlerde insanların, özellikle de gençlerin geleceğini kurabilecekleri iş imkânları sağlanmalıdır. Yaşadığı yerde geleceğe umutla bakamayan insan, huzurlu bir yaşam kuracağını düşündüğü yere göç etmek ister. Bu sebeple İstanbul dışında cazibe merkezlerimizin oluşturulması gerekmektedir. Yatırımlar Anadolu şehirlerine yönlendirilmelidir. İstanbul’un göç yükünü hafifleten Adana, Mersin, İzmir, Manisa ve Denizli illeri, sanayi ve sosyal imkânlar bakımından göç eden nüfus için kısmen bir çekim merkezi olmuştur. Türkiye’de sanayinin geliştirilmesi amacıyla, geçmiş dönemlerde İstanbul’da sanayi kuruluşlarına imkân tanınması ve gelişigüzel bir biçimde fabrikaların kurulması İstanbul’da birçok sorunun kaynağını oluşturmaktadır. İstanbul’a göçü önlemek için İstanbul’da işyeri ve sanayi kuruluşlarının şehir dışında, komşu illerde organize sanayi bölgelerine nakledilmesi gerekmektedir. Bu konuda daha önce başlatılan çalışmalar hızlandırılmalıdır. Bu amaçla kamu ve kuruluşları tarafından gerekli altyapı desteğı sağlanarak bürokratik ve finansal engeller ortadan kaldırılmalıdır. Özellikle Anadolu’da yeni sanayi merkezleri kurularak; göçün farklı şehirlere yönlendirilmesi amacıyla yeni cazibe merkezlerinin oluşturulması gerekmektedir.

Göç ile gelişmişlik düzeyi arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Bu nedenle göç veren iller öncelikli olmak üzere; göç veren illerin sosyoekonomik şartları

ayrıntılı bir şekilde tahlil edilerek göçü önleyecek tedbirlerin geliştirilmesi gerekmektedir. İstanbul'dan memleketine yani tersine göçü teşvik edecek imkânlar oluşturulmalıdır. Bu noktada İstanbul Büyükşehir Belediyesi, İstanbul'a göç veren illere belirli fon transferi yaparak; bu illerde yeni iş imkânları için öncülük etmelidir. Bu nedenle girişimcilik programın kademelendirilerek göç veren illere öncelik verilmelidir. Yeni işyerleri ve istihdam için verilen KOSGEB kredileri İstanbul'da durdurularak; göç veren illerde ise KOSGEB kredileri artırılarak yatırımlar teşvik edilmelidir. İller Bankası, göç veren illerin yerel yönetimlerine daha düşük faiz oranıyla kredi imkânları sunmalıdır.

Memlekete dönüş projesi kapsamında yapılan çalışmalar; bütün kurumlar ve sektörler tarafından desteklenmelidir. Kırsal alanlarda özellikle tarıma dayalı sanayi kollarının geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması gerekmektedir. Tarım ve hayvancılık faaliyetleri devlet tarafından desteklenerek geleneksel tarım yöntemleri yerine modern tarım faaliyetleri uygulamaya konulmalıdır. Kırsal alanda küçük sanayi kollarını geliştirerek kırsal nüfusa istihdam alanları oluşturulmalıdır. Tarımda sulama imkânları geliştirilmelidir. Enstansif tarım yöntemleri konusunda çiftçiler eğitilerek üretimi artıracak projeler geliştirilmelidir. Ziraat fakültelerinin bu konuda öncülük etmesi gerekmektedir. Her şehrin kendine has üretim faaliyetleri ve ürünleri devlet tarafından desteklenmelidir. Özellikle 'organik tarım' konusunda gerekli çalışmalar yapılarak modern ve doğal tarım canlandırılmalıdır. Teknik ve mali desteklerle Türkiye'de ekilmeyen ya da yeterli verim alınamayan tarım arazisinin işletilmesi sağlanarak 'Tersine Göç' projesi hayata geçirilmelidir. Bu projelerin cazibesini arttırabilmek için tarımsal nüfusun tarımsal imkânlarla kendi bölgelerinde yaşayabilmeleri sağlanmalıdır. Ayrıca, Anadolu şehirlerinde tarım alanlarının yerleşime açılmasını önlemek amacıyla tedbir alınması; alınan tedbirlerin kesin bir şekilde uygulanması gerekmektedir.

Türkiye'de yatırım yapan iş adamları; yatırım için öncelik olarak İstanbul'u tercih ettiği görülmektedir. Özellikle gayrimenkul yatırım ortaklığı şirketleri tarafından İstanbul'a yapılan yatırımlar; şehri adeta kentsel rant alanına dönüştürmüştür. Bu nedenle İstanbul'da gayrimenkul yatırımlarına sınırlama getirilmelidir. İstanbul emlak vergi oranları yüksek tutulmalıdır. Buna karşılık göç veren illerde emlak vergisi daha düşük oranlarda tutulmalıdır. Yapı ve çevre

açısından bakıldığında; İstanbul'da Başbakanlık Toplu Konut İdaresi (TOKİ), Emlak Konut Gayrimenkul yatırım ortaklığı ve İller Bankası gibi devlet kanalıyla proje geliştiren ve yatırım yapan kurumlar göç veren şehirlere yönlendirilmelidir. İstanbul'da ikamet eden ailelere; TOKİ tarafından memleketlerinde inşa edilmiş hazır konut imkânları sunulmalıdır. İstanbul'dan memleketine göç eden aileler için söz konusu bu konutların fiyatlarında çok cazip ve uygun ödeme koşulları oluşturulmalıdır. Özellikle İstanbul'da yaşayan emeklilere, memleketlerine dönmeleri için TOKİ tarafından inşa edilmiş konutlar verilmelidir. Aynı zamanda İstanbul'dan memleketine dönen emeklilerin emekli maaşına zam yapılmalıdır.

Göç nedeniyle yığılan nüfusla birlikte gecekondulaşma ve kaçak yapılaşma İstanbul'un en önemli sorunlarının birini oluşturmuştur. İstanbul'da geniş yetkilerle donatılarak bünyesinde şehir planlamacılarının, çevre mühendislerinin, sosyologların ve avukatlarında da görev aldığı emniyet teşkilatı bünyesinde 'Yapı denetim polisi' adı altında bir birim kurularak acil çalışmalara başlamalıdır. Çünkü İstanbul'da gecekondulaşma ve kaçak yapılaşmaların nedenlerine bakıldığında; siyasilerin gecekondulaşma bölgelerini oy potansiyeli olarak algılaması nedeniyle, gecekondulaşmanın önü açılmıştır. Ayrıca, İstanbul'da çok büyük rant nedeniyle bazı suç örgütlerinin gecekondulaşma bölgelerinden haksız gelir elde etmesi gecekondulaşma ve kaçak yapılaşmalara neden olmaktadır. Bu noktada siyasi etkiden uzak görev yapan ve geniş yetkilerle donatılmış, acil müdahale kapasitesine sahip, İstanbul'da her türlü yapının inşasını denetim altında tutma ve denetleme yetkisiyle donatılmış olan 'Yapı denetim polisi' İstanbul'da kaçak, gecekondulaşma ve sorunlu yapılaşmaları önleyebilir.

İstanbul'da göç sorunu sadece kentsel rant ya da betonlaşma ile sınırlı değildir. İstanbul'da yaşanan herhangi bir olay bütün ülkenin ekonomik ve sosyal yapısını etkilemektedir. Göçü önlemek amacıyla, göç veren şehirlerde alternatif olanaklar sunulmalıdır. Göç veren şehirlerinde eğitim, sağlık ve alt yapı hizmetleri geliştirilmediği için İstanbul gibi metropol kentlerin sosyokültürel olanakları diğer şehirlerde yaşayan insanlara da sunulmalıdır. Anadolu şehirlerinde kültürel faaliyetler, devlet tarafından desteklenerek; sosyal hayatın canlandırılması öncelikli konular arasında yer almalıdır.

Kamu kurum ve kuruluşları tarafından ekonomik imkânları yetersiz olan vatandaşlara yapılan sosyal yardımlar; İstanbul'da askıya alınmalı, gerekirse

durdurulmalıdır. Söz konusu bu yardımlar göç veren illerde yoğunlaştırılmalıdır. Bu noktada İstanbul'a akın eden göçü önlemek amacıyla bir takım önlemler alınmaktadır. Bu önlemlerden biri de İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin memleketine göç etmek isteyen vatandaşlara taşınma ücreti vererek memleketine gönderme projesi önemli bir adımdır.

Göçler nedeniyle İstanbul'da yaşanan nüfus artışı konusunda; daha çok trafik, konut ve su sorunu odak noktaya alınarak değerlendirilmeler yapılmaktadır. İstanbul'un güvenlik sorunu ve artan suç oranı göçlerin farklı bir yüzünü göstermektedir. İstanbul'da göç; güvenlik açısından tehlike oluşturan bir boyuta ulaşmıştır. Bu nedenle göçün asayiş boyutu dikkate alınarak potansiyel asayiş açısından; eldeki veriler değerlendirilerek risk analizleri yapılmalıdır. İstanbul'un suç coğrafyası ayrıntılı bir şekilde analiz edilmelidir. Göç nedeniyle İstanbul'da yaşanan güvenlik sorunu ekonomik, sosyal, kültürel ve psikolojik nedenler ortadan kaldırılmalıdır.

Araştırma sürecinde İstanbul genelinde yapılan gözlemlerde; şehrin özellikle bazı semtlerinde çok yoğun şekilde güvenlik, eğitim, sağlık, iş sorunu yaşandığı gözlenmiştir. İstanbul'un Avrupa yakasında Kâğıthane ilçesinde: Nurtepe, Kuştepe, Gültepe bölgesi; Beyoğlu; Tarlabası, Okmeydanı, Hacıhüsrev, Dolapdere ve Şarkkahvesi çevresinde. Bağcılar ilçesinde; Demirkapı Mahallesi, Yeni mahalle, Soğanlı Mahallesi. Küçükçekmece ilçesinde; Kanarya mahallesi, Altınşehir, Şahintepe. Esenyurt ilçesinde; Örnektepe Mahallesi, Kıraç Mahallesi. Gaziosmanpaşa İlçesinde: Gazi Mahallesi, Karayolları Mahallesi ve Sarıgöl Mahallesi. Sarıyer ilçesinde: Küçük Armutlu. Esenler ilçesi: Yüzyıl Mahallesi ve Karabayır çevresi. Şişli ilçesinde: Kuştepe. Bahçelievler İlçesi; Zafer mahallesi. Başakşehir ilçesinde: Güvercintepe Mahallesi, Bayramtepe mahallesi gibi yerler İstanbul'un en sorunlu semtlerini oluşturmaktadır. Anadolu yakasında ise, Maltepe ilçesinde; Gülsuyu, Gülensu bölgesi. Ümraniye ilçesinde; Kâzımkarabekir Mahallesi, Mustafa Kemal Mahallesi (1Mayıs), Çakmak Mahallesinin bulunduğu bölgeler. Ataşehir ilçesinde: Örnek Mahallesi ve çevresi. Kadıköy ilçesinde; Fikirtepe ve çevresi. Kartal ilçesinde; Yakacık bölgesi. Pendik ilçesi; Taşlıbayır, Kaynarca bölgelerinde yoğun şekilde güvenlik, eğitim, sağlık, iş sorunu yaşandığı gözlenmiştir. İstanbul'da göçle birlikte nüfus artarken; şehrin güvenlik sorunu da artmıştır. Bu

nedenle İstanbul'da güvenlik birimleri personel ve araç-gereç bakımından her zaman kendini yenilemeli ve geliştirmelidir. Özellikle emniyet teşkilatında hizmet veren personelin halkla ilişkiler konusunda eğitimine özen gösterilmelidir. Güvenlik görevlileri sahip olduğu yetkiyi kullanırken; yasalar ve yönetmenlikler kapsamında hareket etmeli ve mümkün olduğu kadar insanları incitmeden, halkın desteğini alarak çalışmalar yürütmelidir. Son dönemlerde emniyet teşkilatının başlatmış olduğu 'toplum destekli polislik' uygulaması bu noktada önemli bir aşama olarak değerlendirilebilir.

İstanbul nüfusunun yaşam kültürü ve kentlilik bilincini geliştirecek projeler hazırlanmalıdır. İstanbul'da yaşayan herkesin kendi evine, bahçesine gösterdiği özeni İstanbul'a göstermesi hedeflenmelidir. TÜİK tarafından ortaya konulan veriler değerlendirildiğinde; Türkiye geneline göre İstanbul eğitim durumu verilerinin daha iyi olduğu görülse de 2010 yılı verilerine göre İstanbul'da 371.084 kişinin okur-yazar olmadığı görülmektedir. Bu rakam İstanbul için oldukça yüksek olup halkın öğrenim ve ayrıca eğitim düzeylerini daha da artıracak toplu eğitim programları düzenlenmelidir. Söz konusu bu programlar yaygınlaştırılarak her alana yayılmalıdır.

İstanbul'da her türlü planlamada; deprem ve diğer doğal afetler başta olmak üzere, her türlü afet riski göz önünde bulundurulmalıdır. İstanbul'da yaşanan birkaç saatlik elektrik kesintisi nedeniyle; şehirde üretim durma noktasına geldiği; borsanın düştüğü, döviz kurlarının yükseldiği gözlenmektedir. Bu nedenle bölgeler arası yatırım farklılıkları azaltılmalıdır. Doğal koşullar dikkate alınarak göç veren şehirlerinde uygun yatırımlar yapılmadığı. Kentsel hizmetlerin dağılımını Türkiye geneline yayılmış bir şekilde planlanarak hizmetlerin sunumu adaletli ve dengeli bir şekilde paylaştırılmalıdır.

İstanbul'da yaşanan göçler nedeniyle oluşan nüfus yoğunluğu aynı zamanda ulaşım sorununa neden olmuştur. İstanbul hiç göç almasa bile, toplam nüfusun ihtiyaçları ve sosyal yaşamın durmadan değişen ve gelişen ihtiyaçları yeni sorunlara neden olmaktadır. Gelir seviyesi yükselmektedir, toplumun imkânları dâhilinde talepleri artmaktadır. İnsanların bir noktadan herhangi bir noktaya giderken harcadıkları zaman, İstanbul'da sosyal yaşamı olumsuz etkilemektedir. Ulaştırma zaman faktörü önemli bir unsurdur. Günümüz dünyasının en önemli iktisâdî ve sosyal konulardan birini oluşturan ulaşım imkânları, ülkelerin gelişmişlik düzeyinin

bir göstergesidir. İstanbul'da mevcut toplu taşıma sistemi yetersiz olup eldeki kaynaklar ve alınan iyi niyetli önlemler ise ulaşım sorununa etkin bir çözüm üretememiştir. Mevcut görünümü ile İstanbul'da ulaşım dair sayısız sorun ve neden sıralamak mümkündür. Hedeflenen hizmet üretiminin sunulamamasının birçok nedeni vardır; ancak bunların en önemlisi İstanbul'da yaşanan göçler nedeniyle nüfusun hızla artmasıdır.

Kent içi ulaşım, şu anda İstanbul'un en önemli sorunudur. Toplu taşıma araçları tıklım tıklım dolu. Ayrıca, İstanbul'un yoğun trafiğinde seyahat eden özel araçlar dikkatle gözlemlendiğinde, her araçta tek kişinin seyahat ettiği otomobiller görülmektedir. Şu anda İstanbul'da bin kişiye 190 araç düşmektedir. Avrupa standartları dikkate alındığında bin kişiye 600 araç düşüyor. Özel araç sayısının artması trafik, hava kirliliği, fazla enerji tüketimi vb. olumsuzluklara neden olmaktadır. Trafik yoğunluğu, trafik kazaları, ekonomik ve çevre sorunları İstanbul'da yaşamı olumsuz etkilemektedir. İstanbul'da ulaşım hatları mevcut araç sayısını kaldırmayacak düzeyde iken; gelecek dönemde artacak olan araç sayısının trafik sorununu daha da büyütecektir. Bu nedenle İstanbul'da nüfusun ulaşım talebinin anında karşılanması ve yeterli ulaşım imkânlarının sunulması amacıyla arz talep ilişkisi göz önüne alındığında buna uygun bir projeler geliştirilmelidir. İstanbul'da şehrin yönetiminden sorumlu idareciler, kentiçi ulaşımdan sorumlu ve yetkili olan kurum ve kuruluşlar ile işbirliği içinde hareket ederek görevlerini ifa etmeleri gerekmektedir. Kısa, orta ve uzun vadeli ulaştırma planları hazırlanarak, uygulanmalıdır. İstanbul'un ulaşım sorunlarının çözümü; tek bir sistem üzerinden başarılı olamaz. Bu nedenle kent içi ulaşımın düzenlenmesi için en uygun çözüm yolu; toplu taşıma sistemlerine öncelik verilmelidir. Özellikle tramvay, hafif raylı sistem, finiküler, metro gibi raylı toplu taşıma sistemleri başta olmak üzere karayolu ve deniz yolu toplu taşıma imkânları yaygınlaştırılmalıdır. Kent içi toplu ulaşım bütünleştirilerek, ulaştırma modları arasında entegrasyon kurulmalıdır. Ekonomik, hızlı ve güvenilir bir şekilde toplu taşıma sistemlerinin geliştirilmesi İstanbul'da yaşanan ulaşım ve trafik sorununu önemli ölçüde çözebilir. Bu nedenle İstanbul trafiğinde kullanılan her araçtan standart vergiler haricinde 'İstanbul'da araç bulundurma ve kullanma vergisi' alınmalıdır. Özellikle bir ailede iki ve daha fazla araç var ise, araç sayısına göre 'İstanbul'da Araç Bulundurma ve Kullanma

Vergisi'nin oranı yükseltilmelidir. Bu konuda kamu kurumlarına yanlış bilgi beyan eden kişilere ağır cezâ sorumluluk yüklenmelidir. İstanbul trafiğinde kullanılan araçlara kesinlikle bir yaş sınırlaması getirilmelidir. Örneğin '2000-2015 model arasındaki araçlar dışında, yani '15 yaş üstündeki araçlar İstanbul trafiğinde kullanılamaz' şeklinde uygulamalar hayata geçirilmelidir.

İstanbul'da artan nüfusla birlikte artan hizmet sektöründeki talepler kamu kurumları tarafından yeterli ve dengeli bir şekilde karşılanamamaktadır. Eğitim konusunda İstanbul'da nüfusun hızla artması eğitimde önemli sorunlara yol açmaktadır. Özellikle kenar semtlerde ve gecekondu bölgelerinde, ilk ve orta eğitim kademelerinde derslik sayısı ve kadro problemi, okulların yeterli sosyal imkân sunacak alana sahip olmaması başlıca sorunlar olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca, İstanbul'da artan nüfusla birlikte uyuşturucu tacirlerinin genç nüfusu potansiyel olarak görüp okul çevrelerinde fırsat kollaması nedeniyle okul çevresinin güvenliği İstanbul'da eğitimin en önemli sorunlarından biridir. İstanbul'da okul bölgeleri ve okulun yerleşim alanları ihtiyaç ve talepler doğrultusunda belirlenerek çalışmalar yürütülmelidir.

İstanbul aynı zamanda bir eğitim şehridir. İstanbul'da 11'i devlet üniversitesi, 40 özel üniversite olmak üzere toplam 51 üniversite bulunmaktadır. 1.252.911 öğrencinin eğitim gördüğü İstanbul'da üniversite kampüslerinin çok dağınık olması nedeniyle başta ulaşım olmak üzere birçok soruna neden olmaktadır. Bu nedenle İstanbul'da üniversitelerin etkin bir şekilde yönetilmesi amacıyla belirli bölgelerde arazi tesis edilerek kampüsler kurulmalıdır. Kütüphane, öğrenci yurtları, sosyal alanlar, öğretim elemanları için lojman vb. bütün üniversite tesisleri kampüs yerleşkesi içinde bulunması gerekmektedir.

Yaşanan göçler nedeniyle artan İstanbul nüfusu; şehrin makroform alanının giderek yeşil alanlara doğru yayılmasına neden olmaktadır. Su havzaları ve orman alanları İstanbul için hayati bir öneme sahiptir. Ancak plansız yapılaşma ve kentsel yayılma nedeniyle su havzaları ve orman alanları tehdit altındadır. İstanbul'un kentleşme sürecinde yeşil alanların korunması sağlıklı bir toplum ve gelecek açısından büyük önem arz etmektedir. İstanbul'da kentsel yerleşim alanlarının kuzeye doğru yayılması engellenerek; şehrin doğu-batı çizgisi ve Marmara Denizi boyunca yayılması sağlanmalıdır. Şehrin mevcut yerleşim alanlarında nüfus emme

kapasitesi yükseltilerek yeni yerleşim alanlarının açılması önlenmeli. Özellikle orman alanlarının korunmasında taviz verilmemelidir

Dizi ve filmlerin genellikle İstanbul'da çekilmesi, İstanbul'un sürekli bir cazibe merkezi olarak gösterilmesi, göçlerin İstanbul'a yönelmesine neden olan önemli etkenler arasında sayılabilir. Anadolu şehirlerinin dizi ve filmlerin çekim mekânları olarak seçilmesi, İstanbul dışında farklı cazibe merkezleri oluşturma konusunda önemli bir yöntem olarak önerilmektedir. Özellikle göç veren şehirlerde çekilen dizi ve filmler; bu şehirlerde göçleri kısmen önleyebilir. Bu tür alternatif çözümler İstanbul'a yığılan göçün önüne geçilebilir.

Dünyada eşsiz bir yere sahip olan İstanbul; tarihîyle, dünya çapında tarihî eserleriyle, müesseseleriyle, kültür ve gelenekleriyle özgün ve büyük bir medeniyet şehridir. Bu nedenle defalarca kuşatılan, yağmalanan ve fethedilen bir şehirdir. İstanbul, bu defa göçle kuşatılmıştır. İstanbul'a göç mutlaka sınırlandırılmalıdır; çünkü Türkiye'de iç göç hareketinden en çok etkilenen kent İstanbul olmuştur. Göç olgusunu sadece bir nüfus hareketi olarak görmek İstanbul'un temel sorunlarını gölgelemektedir. Sosyal ve ekonomik nedenlerden kaynaklanan göçler; İstanbul'da gecekondulaşma, alt ve üst yapı sorunları, ulaşım, güvenlik, eğitim, sağlık, çevre kirliliği, sosyal güvenlik, işsizlik ve geçim sıkıntısı vb. büyük sorunlara yol açmıştır. İstanbul, taşıyabileceği nüfus kapasitesinin üzerinde bir nüfusu barındırmaktadır. İstanbul'a yeni göçleri önleyecek hukukî ve idârî tedbirler düzenlenmeli ve uygulamadır. Hukukî ve idârî tedbirler ekonomik ve sosyal tedbirlerle desteklenmelidir.

Dünyanın en önemli kültür ve turizm merkezlerinden biri olan İstanbul; aynı zamanda ulaşım, finans, kongre, fuar, moda, spor, eğlence, sağlık, bilim, teknoloji, uluslararası ilişkiler ve diplomasi bakımından büyük bir potansiyele sahiptir. Türkiye'de her alanda hizmet sunan, model oluşturan İstanbul'un mevcut sorunlarını çözerek 'öncü' bir kent olması sağlanmalıdır. Bu nedenle öncelikle İstanbul'da göçün önlenmesi gerekmektedir. Planın vizyon ve ilkeler doğrultusunda İstanbul; emek yoğun bir sanayi kenti olmaktan çıkartılarak; Türkiye'de nitelikli sanayi, turizm, finans, fuarcılık, kongre ve kültür sanat vb. faaliyetlerin yönetim merkezine dönüştürülmelidir.

KAYNAKÇA

- ABADAN, N. Ve UNAT. T. (1984) **Uluslararası Göç Akımının Kadınların Toplumsal Rollerini Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örnek Olay**, Prof. Aziz Köklü'nün Anısına Armağan, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara.
- AKALIN, Ş.H. (2011) **“Türkçe Sözlük”** TDK Yayınları, 11. Baskı, Ankara.
- AKAN, M. (2006) **“Ruhunu Arayan Şehir: İstanbul”** İBB Yayınları, İstanbul.
- AKAY A. ve KALDIRIM AKGÜN, F. (2014) **“Türkiye’de Planlamada Dönüşüm Süreci: Çevre ve Koruma mı? Kentleşme ve Yapılaşma mı”** Amme İdaresi Dergisi, 47/4: 93-115.
- AKÇA, H. ve ELA, M. (2012) **“Türkiye’de Eğitim, Doğurganlık ve İşsizlik İlişkisinin Analizi”** Maliye Dergisi, (sayı:163) s.223-242, Ankara.
- AKDENİZ, S. (1977) **“Çağımızda Nüfusun Önemi ve Türkiye’nin Nüfusu”** Türk Kültür Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.
- AKIN, A.ve ERSOY, K. (2012) **“2050’ye Doğru Nüfusbilim ve Yönetim: Sağlık Sistemine Bakış**, TÜSİAD Yayını, İstanbul.
- ALGAN, O. (2014) **“Halden Gerçeğe Bir İstanbul Öyküsü: Marmaray; Yenikapı Kazıları Jeoarkeoloji Çalışmaları**, Kesişim Yayınları, İstanbul.
- AKPINAR, İ. (2003) **“Pay-i Tahtı Sekülerleştirmek: Henri Prost’un Planı”**, İstanbul Dergisi, sy:44, Ocak 2003, Türk Tarih Vakfı Yayınları.

- AKOVA, İ. (1997) **“Avrupa Birliğine Katılım Sürecinde Türk Turizmi”**, Türk Coğrafya Dergisi, (Sayı:43) s.71-96. İstanbul.
- AKOVA, İ. (1997) **“Türkiye’de Turizmin Önemi ve Ekonomideki Yeri”**, Türk Coğrafya Dergisi, (Sayı:32) s. 263-280. İstanbul.
- ARIKAN, Ç. (1992) **“Yoksullukta ve Evlilikte Geçimsizlik ve Boşanma”**, Ankara
- ARSLAN, R. (1974) **“İstanbul Kentleşme Sürecinde Yapısal Değişme”**, Sosyoloji Konferansları, 12. Kitap, (y y)
- ARSLANTÜRK, Z ve AMMAN, M.T. (2001) **“Sosyoloji”** Çamlıca Yay.4.Baskı, İstanbul.
- ASLAN, F. (2012) **“İstanbul’un 100 Efsanesi,”** İBB Kültür AŞ Yay., İstanbul.
- ATALAY, İ. (1992) **“Fiziki Coğrafya**, Ege Ün. Basım Evi, 2.Baskı. İzmir,
- ATALAY, İ. (1994) **“Türkiye Coğrafyası”** Ege Üniversitesi Basımevi, 4. Baskı, İzmir.
- ATALAY, İ. (2005) **“Genel Beşeri ve Ekonomik Coğrafya”** Meta Basım, 4.Baskı İzmir.
- ATASOY, N. vd. (2014) **“Osmanlı’dan Günümüze İstanbul’un Ormanları: Belgrad Ormanı Örneği; İstanbul Ormanlarının Sorunları ve Çözüm Önerileri”** Türkiye Ormancılar Derneği Marmara Şubesi Yayını, İstanbul.
- AVCI, M. (2014) **“Kentsel, Biyolojik Çeşitlilik Açısından İstanbul; İstanbul Ormanlarının Sorunları ve Çözüm Önerileri”** Ed. Ünal AKKEMİK, Türkiye Ormancılar Derneği Marmara Şubesi Yayını, İstanbul.

- AVCIN. (1991) **“Türkiye Aile Yıllığı 1991”** TC Başbakanlık Aile ve Araştırma Kurumu Yay., Ankara.
- AYBARS, E. (1995), **“Türkiye Cumhuriyeti Tarihî I”** Dokuz Eylül Ün. Hukuk Fak. Yayını, 4. Baskı, Ankara.
- AYDIN, M. (1990) **“Sultan Mahmut Döneminde Yapılan Nüfus Tahrirleri”** Sultan II. Mahmut ve Reformları Semineri, İstanbul.
- AYVERDİ, E. H. (1958) **“Fatih Devri Sonlarında İstanbul Mahalleleri, Şehrin İskânı ve Nüfusu”** Doğu Matbaası, İstanbul.
- BAKIRCI, M. (2013). **“Ulaşım Coğrafyası Açısından Türkiye’de Havayolu Ulaşımının Tarihsel Gelişimi ve Mevcut Yapısı”** Marmara Coğrafya Dergisi, (Sayı:25), 340-377, İstanbul.
- BALCI AKOVA, S. (2009) **“Doğu Akdeniz Kıyılarında Nüfus”** Çantay Kitapevi, İstanbul.
- BANGUOGLU, T. (1945) **“Çok Nüfuslu Türkiye”**, Ülku Yayınları, İstanbul.
- BARKAN Ö. L. (1953) **“Tarihî Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihî”**, Türkiyat Mecmuası, Cilt X.
- BARKAN Ö. L. (1970) **“Researchon the Ottoman Fiscal Surveys”, Studiesin the Economic History of the Middle East from the Rise of Islam tothe Present Day**, Oxford University Press, London.
- BAŞEL, H. (2003) **“Sosyal Politika Açısından İç Göçler: Sivas’tan İstanbul’a Göç Örneği”**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- BAŞEL, H.** (2007) **“Türkiye’de Nüfus Hareketlerinin ve İç Göçün Nedenleri”** İstanbul Üniversitesi İktisat Fak. Sosyal Siyaset Konferansları, İstanbul Üniversitesi Yay. İstanbul.
- BAŞOL, K.** (1995) **“Demografi”** Anadolu Matbaası, 5: Baskı, İzmir.
- BAYARTAN, M.** (2005), **“Tarihî Coğrafya Çalışmaları Açısından Şehir ve Osmanlı Şehri”** İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, Coğrafya Dergisi, 13:85:92. İstanbul.
- BEHAR, C.** (1982) **“Nüfusbilimin Nesnesi”,** Toplum ve Bilim Dergisi, 17: 116-139.
- BEHAR, C.** (1996) **“Osmanlı Devletinin ve Türkiye’nin Nüfusu 1500-1927”** Tarihî İstatistikler Dizisi Cilt 2, DİE Yayını, Ankara
- BEHAR, C. vd.** (1999) **“Türkiye’nin Fırsat Penceresi Demografik Dönüşüm ve İzdüşümleri”** “TÜSİAD (Türk Sanayicileri ve İş Adamları Derneği) Yalkın Yay. İstanbul.
- BEKDEMİR Ü. vd.** (2015) **“Yeni Büyükşehir Yasası Sonrasında Türkiye’de Şehir Nüfusu ve Şehir Yerleşmeleri”** Doğu Coğrafya Dergisi, sayı:32: 277-297, Erzurum.
- BEKİROĞLU, C.** (2010) **“Türkiye’de İşsizlik Sorununun Çözümlemesinde Uygulanan Ekonomi Politikalarının Analizi”** Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kadir Has Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- BELGE, M. vd.** (2010) **“Şehir ve Kültür; İstanbul”** Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, İstanbul.
- BERKTAY, H.** (1999) **“Vizörden Bizans: Haritalarla Düşünmek”** Cogito, sayı: 17:68-112, İstanbul.

- a. BİNGÖL, S. (2004), **“İstanbul’da 1829 Nüfus Sayımı ve Bazı Mahallelerin Müslüman Nüfusu Üzerine Bir İnceleme”**, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi,36.43-60. Ankara.
- b. BİNGÖL, S. (2004) **“1829 İstanbul Nüfus Sayımı”** AÜ Yayınları, Eskişehir.
- BOZKURT, N. (2007) **“İslâm Ansiklopedisi: Nüfus Maddesi”** TDV yayınları, Ankara.
- BOZLAGAN, R. (2012) **“İstanbul; Derinlik, değişim ve Göç”** Hayat yay” 2.Baskı, İstanbul.
- CANATAN, K. (2005) **“İslam Sosyolojisi”** Beyan Yayınları, İstanbul.
- CİPOLLA, C. M. (1980) **“Tarih Boyunca Ekonomi ve Nüfus”** (Çeviren: Mehmet Sırrı Gezgin) Tur Yayınları, İstanbul.
- ÇELEBİ E. (2006) **Edebiyatımızda Fatih, “Evliya Çelebi Seyahatnamesi”** Fatih Belediye Başkanlığı Kültür Yay., İstanbul, 2006.
- ÇELİK, Z. (1998) **“19. Yüzyılda Osmanlı başkenti,** (Çeviren: Selim Deringil) Tarih Vakfı Yurt Yay, İstanbul.
- ÇİMEN. A. (2012) **“Sayım, Kayıt Düzeni ve Teşkilatlanma Açısından Osmanlıda Nüfus Hizmetleri”** Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi C14/3:183-216.Ankara.
- DARKOT, B. (1938) **“İstanbul Coğrafyası”**, İstanbul Eminönü Halkevi Yay. İstanbul.
- DARKOT, B. (1950) **“MEB İslam Ansiklopedisi, İstanbul Maddesi”** MEB Yayınları, Ankara (C: 5: 1157-1160).

- DARKOT, B. (1961) “Türkiye’de nüfus hareketleri üzerine yeni gözlemler”, Türk Coğrafya Dergisi, 21: 1-14.
- DEMİR, G. (1997) “Toplum Göç Bildirileri Kitabı, Göç Nedenleri Ve Göçlerin Beklentilerindeki Gerçekleşme Durumu: Bolu İli Kırıbsıcık ilçesi Örneği” DİE Yayın No: 2046, Ankara.
- DEMİRCİ, M. ve SUNAR, B. (1998) “Türkiye’de İç Göç: Sorunsal Alanları ve Araştırma Yöntemleri” Nüfus sayımları ile Derlenen İçgöç Bilgisinin Değerlendirilmesi” Türkiye’de İç Göç Konferansı Gerede-Bolu, 6-8 Haziran 1997, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul.
- DEMİREL, N. (2004) “Türkiye’de Seçilmiş İllerde Nüfus Sayımları İle Derlenen Doğurganlık ve Erken Yaş Ölümlülük Düzeylerinin Veri Kalitesinin Araştırılması” DİE Uzmanlık Tezi,
- DEMİRKENT, I. (2001) “İslam Ansiklopedisi, İstanbul Maddesi, Bizans dönemi” TDV yayınları, İstanbul, 23:205-212. İstanbul.
- DENİZ, O. (2009) “Uluslararası Göçler ve Türkiye’ye Yansıması” Çantay Kitapevi, İstanbul.
- DEVELİOĞLU, F. (2004) Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat, Aydın Kitapevi, Ankara
- DİKİCİ, R. (2013) “Bizans İmparatorluğu Tarihi” Remzi Kitabevi, İstanbul.
- DOGANAY, H. (1994) “Türkiye Beşeri Coğrafyası, (yy) İstanbul

- DOĞAN, C. (1988) **“Türkiye’de Boşanma Sorununun Sosyolojik ve İstatistikî Açidan Değerlendirilmesi”** Marmara Üniversitesi, Sosyoloji Konferansları Dergisi, sayı:25: 59-69, İstanbul.
- DOĞAN, M. (2011) **“Türkiye’de Uygulanan Nüfus Politikalarına Genel Bakış”**, Marmara Coğrafya Dergisi” 23: 293-307. İstanbul.
- DOĞAN, M. (2013) **“Geçmişten Günümüze İstanbul’da Sanayileşme Süreci ve Son 10 Yıllık Gelişimi,** Marmara Coğrafya Dergisi, 27: 511-550, İstanbul.
- DOĞANAY, H. (1996. **“Türkiye Beşeri Coğrafyası”** Milli Eğitim Basımevi, Ankara.
- DOĞANAY, H. (1994) **“Türkiye Beşerî Coğrafyası”** Gazi Büro Kitabevi, Ankara.
- ŞAHİN, C., ve DOĞANAY, H. (2000) **“Türkiye Coğrafyası (Fiziki, Beşeri, Ekonomik, Jeopolitik) ”** Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara.
- DÖKER, M: F. (2012) **“İstanbul’un Kentsel Büyüme Sürecinin Belirlenmesi, İzlenmesi ve Modellenmesi”** Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniv. Sosyal Bilimler Enst..
- DURANAY, N.vd. (1972) **“Planlama Açısından İstanbul’un Sorunları”** Mimarlık Dergisi, Sayı:7: 67.
- DURSUN A. H. (2010) **“Şehir ve Kültür; İstanbul”** Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, İstanbul.
- ELİBOL, N. (2007) **“Osmanlı Devleti’nda nüfus meselesi ve demografi araştırmaları”** Süleyman Demirel Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, 2:135-160, Isparta.

- EMİROĞLU, M. (1968) **‘Zonguldak ve Batı Karadeniz Bölümünde Nüfus Hareketleri’**, Türk Coğrafya Dergisi, 25: 149–167, İstanbul.
- ENDER, S. (2011) **“İstanbul’a Bir Kent Kondu, Ümraniye”**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- EPLİ İŞLER, N. (2010) **“İstanbul'un 1950 Sonrası Göç ile Değişen Kent ve Mimari Dokusunun Sinemadaki Temsili”** Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü. İstanbul.
- GEMİCİ, M.S. vd. (2010) **“Şehir ve Kültür; İstanbul”** Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay. İstanbul.
- GENİM, M.S. (2014) **“Konstantinopolis’ten Konstantiniyye’ye İstanbul’un Fiziki Gelişimi”**, Osmanlı İstanbul’u II. Uluslararası Osmanlı İstanbul’u Sempozyumu Bildirimleri; 29 Mayıs Üniv. Yay. İstanbul.
- GIDDENS, A. (2000) **“Sosyoloji”** (Çeviren: Hüseyin ÖZEL ve Cemal GÜZEL), Ayraç Yayınevi, Ankara.
- GÖRGÜLÜ, M. (2014) **“Hayalden Gerçeğe Bir İstanbul Öyküsü: Marmaray; Yenikapı Kazıları Jeoarkeoloji Çalışmaları”** Kesişim yay, İstanbul
- GÜNEL, K. (2002) **“Coğrafyanın Siyasal Gücü”** Çantay Kitapevi, 3. Baskı, İstanbul.
- GÜNES, H.H. (2009) **“İktisat Tarihî Açısından Nüfus Teorileri Ve Politikaları”** Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 128: 126-138.
- GÜNEŞ, M. (2014) **“Osmanlı Dönemi Nüfus Sayımları ve Bu Sayımları İçeren Kayıtların Tahlili”** Akademik Bakış, C8/15: 221-240.
- GÖNEY, S. (1995) **“Şehir Coğrafyası”** İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul

- GÜRAN, T. (1988) **“İstanbul’un İaşesinde Devletin Rolü 1793-1839”** İÜ. İktisat Fakültesi Mecmuası,44: 245-275.
- GÜREL, S. (2001) **“Türkiye’de Göç ve Bütünleşme Sorunsalı”, 21. Yüzyıl Karşısında Kent ve İnsan**, İstanbul, Bağlam Yayıncılık.
- GÜRTAN, K. (1969) **“Demografik Analiz Metodları”** İ.Ü. Yayınları, İstanbul.
- GÜVENÇ, M. (1997) **“Nüfus Bilgisi ve Türkiye’de Demografik Değişim”**, Birikim Dergisi, sayı 101.İstanbul.
- İBNİ HALDÛN, (1988) **“Mukaddime I” ‘Genel Beşeri Umran, Birinci Mukaddime”** (Çeviren. Süleyman ULUDAĞ), Dergâh Yayınları, İstanbul.
- İbni HALDÛN, (2004) **“Mukaddime”** (çeviren: Halil KENDİR) İmaj Basım, Ankara.
- İNALCIK, H. (1988), **“Fâtih Sultan Mehmed Tarafından İstanbul’un Yeniden İnşası”**, (çev. F. Unan), 19 Mayıs Üniv. Eğitim Fak. Dergisi, 3 s.215-225. Samsun.
- İNALCIK, H. (1996) **“Fatih, Fetih ve İstanbul’un Yeniden İnşası”, Dünya Kenti İstanbul**, Yayın Yönetmen: Afife Batur, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- İNALCIK, H. (2001) **“İslam Ansiklopedisi, İstanbul Maddesi, Bizans dönemi”** TDV yayınları, İstanbul, 23: 205-212.
- İPEK, N. (2006) **“İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler”** Serander yayınları, İstanbul.
- İZBIRAK, R. (1975) **“Coğrafya Terimleri Sözlüğü”** MÖM Yayınları, Ankara.

- JOHNSON, C. R. (1995) “**İstanbul 1920**” Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- KARA, H. (2010) **Denizli Şehrinde Gecekondulaşmanın Önlenmesi ve Toplu Konutlar**, Doğu Coğrafya Dergisi, (Sayı:23) s.103-118. Erzurum.
- KARABAĞ, S. ve ŞAHİN, V. (2006) “**Türkiye Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası**” Gazi Kitapevi, Ankara.
- KARADUMAN TAŞ, A. (1996) “**İstanbul’un demografik yapısı**” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Nüfus Etütleri Enstitüsü. Ankara.
- KARAL, E. Z. (1988) “**Osmanlı Tarihi**” TTK Yayınları, Ankara.
- KARAL, E. Z. (1998) **Selim III’ün (Nizam-ı Cedit) Hat-Tı Hümayunları 1789-1807**” Ankara.
- KARPAT, K. (2003) “**Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri**” TVYY, İstanbul.
- KAYA, Ö. (2010) “**İstanbul 2500 Yıllık Tarihi**” Timaş yay. İstanbul.
- KEYDER, Ç. (2000) “**İstanbul Küresel ile Yerel Arasında**” Metis Yayınları, İstanbul.
- KIZILDAĞ, Ş. (2004) “**Dersaadet’ten İstanbul’a Eminönü Ailesi**” Bayaz Sanat Yay. İstanbul,
- KIZILTAN, Z. (2014) “**Hayalden Gerçeğe Bir İstanbul Öyküsü: Marmaray; Yenikapı Kazıları Jeoarkeoloji Çalışmaları**” Kesişim yay., İstanbul.
- KOCAMAN, T., ve BAYAZIT, S. (1993). “**Türkiye’de iç göçler ve göç edenlerin nitelikleri**” DPT, Ankara.
- KOÇ, İ. vd. (2010) “**Türkiye’nin Demografik Dönüşümü**” HNEE Yayını, Ankara.

- KOÇ, İ. ve ERYURT, M. A. (2011) “**Türkiye’de beş yaş altında gerçekleşen ölümlerin zamanlamasının ve sayısal büyüklüğünün değişimi: 1978-2008**” Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi 54: 39-44.
- KONGAR, E. (1995) “**Toplumsal Değişme Kavramları ve Türkiye Gerçeği**” Remzi Kitapevi, 6. Baskı, İstanbul.
- KOYUNCA, A. (2015) “**Kentleşme ve Göç Uygulamalı Bir Araştırma**”, Hikmetevi yay. İstanbul.
- KÖSEMİHAL, N. Ş. (1989) “**Sosyoloji Tarihi**” Remzi Kitabevi, İstanbul.
- KUBAN, D. (1970). “**İstanbul’un Tarihi Yapısı**” Mimarlık Dergisi, :5: 26-49.
- KUBAN, D. (1996) “**İstanbul, Bir Kent Tarihi**” Türkiye Ekonomik ve Tarihsel Toplum Vakfı Yay. İstanbul.
- LEMERLE, P. (2006) “**Bizans Tarihi**” (Çeviren: Galip ÜSTÜN) İletişim Yay. İstanbul.
- MALTHUS, T. R. (1798) “**An Essay on the Principle of Population**” Oxford Worlds Classics, Electronic Scholarly Publishing.
- MANGO, C. (1996) “**Konstantinopolis: Kutsal Bir Hristiyan Kenti**”, **Dünya Kenti İstanbul**” (Çeviren: Zeynep RONA) Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- MANTRAN, R. (1990) “**17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul-Kurumsal, İktisadi, Toplumsal Tarih Denemesi**, (Çeviren: Mehmet Ali KILIÇBAY ve Enver ÖZCAN), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

- MEDER M. ve GÜLTEKİN, M. (2012) **“Türkiye’de 2001-2009 Yılları Arasındaki Boşanma Eğilimleri,”** Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 17:149-164.
- MERİÇ, C. (2008) **“Umrandan Uygarlığa”** İletişim Yayınları, 14. Baskı, İstanbul.
- a.MURAT, S. (1997) **“Nüfus ve Demografi-I 1930-1995”** (Türkiye Cumhuriyeti’nin Kuruluşunun 75. Yılına Armağan), İBB Kültür İşleri Daire Başkanlığı yayını, İstanbul.
- b.MURAT, S. (1997) **“Nüfus ve Demografi-II 1930-1995”** (Türkiye Cumhuriyeti’nin Kuruluşunun 75. Yılına Armağan), İBB Kültür İşleri Daire Başkanlığı yayını, İstanbul.
- MURAT, S. (2006) **“Dünden Bugüne İstanbul’un Nüfus ve Demografik Yapısı,** İTO Yayınları, İstanbul.
- a.MURAT, S. (2007) **“Doğum Yerine Göre İstanbul Nüfusu ve İç Göçler”**, Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi (Prof.Dr. Haşmet Başar’a Armağan Özel Sayısı), 57/2: 83-14.
- b.MURAT, S. (2007) **“Kadıköy’ün Nüfus ve Eğitim Yapısı”** Sosyal Siyaset Konferansları, İÜ Yayını, İstanbul.
- MURAT, S. ve ŞAHİN, L. (2010) **“Dünden Bugüne İstanbul’da Ulaşım”** İTO Yay. İstanbul.
- MUTLUER, M. (1995) **“Gelişimi, Yapısı ve Sorunlarıyla Denizli Sanayi”** Denizli Sanayi Odası Yay. İzmir.
- BOZKURT, N. (2007) **İslam Ansiklopedisi** (yıl: 2007, cilt: 33, sayfa: 293-294)
- MUTLUER, M. (2003) **“Uluslararası Göçler ve Türkiye”** Çantay Kitapevi, İst.

- OKAY, M. O. (2001) **“İslam Ansiklopedisi: İstanbul Maddesi”** C:23: 293-296.
- ORHON, D. (1991) **“İstanbul’un Çevre Sorunları ve Çözüm Yolları”** İTO Yay. İstanbul.
- ORHON, Ö. (2007) **“Demografik Yapıda Görülen Değişimlerin Çalışma Hayatına Etkileri”** Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Ana bilim dalı.
- ORTAYLI, İ. (1996) **“Sanayi Çağında İstanbul”, Dünya Kenti İstanbul- Habitat II ist, 1996**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- OSTROGORSKY, C. **“Bizans Devleti Tarihî”** (Çeviren: Fikret İŞILTAN), TTK Yayınları, 6. Baskı Ankara.
- OYAL, E. (2002) **“Dünya Edebiyatında İstanbul Sempozyumu”** Fatih Belediyesi ve Beykent Üniversitesi, İstanbul.
- ÖZ, M. (2004) **“1455 Tahriri ve İstanbul’un İskân Tarihî Bakımından Önemi”** I. Uluslararası Osmanlı İstanbul’u Sempozyumu, Bildiriler, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Yayınları ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür AŞ, İstanbul.
- ÖZDOĞAN, M. (2010) **“Tarihöncesi Dönemlerin İstanbul, Bizantion’dan İstanbul’a Bir Başkentin 8000 Yılı”** Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Yay. İstanbul.
- ÖZEY, R. (2002) **“Dünya ve Türkiye Ölçeğinde Siyasi Coğrafya**, Aktif Yayınları, İstanbul.
- ÖZEY, R. (2012) **“Beşeri Bölgeler Coğrafyası”**, Aktif Yayınları, İstanbul.

- ÖZGÜÇ, N. (1994) **“Beşeri Coğrafya’da Veri Toplama ve Değerlendirme Yöntemleri”** İstanbul Üniversitesi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.
- ÖZGÜR, E. M. (2004) **“Türkiye’de Toplam Doğurganlık Hızının Mekansal Dağılışı”** Coğrafi Bilimler Dergisi, 2/2: 1-12
- PEKER A.E. ve KUBAR Y. **“Türkiye’de Kırsal Kesimde Kadın İstihdamına Genel Bir Bakış”** Afyon Kocatepe Üniversitesi, İİBF Dergisi C/II:173-188.
- READER, J. (2007) **“Şehirler”** (Çeviren: F. B. KARLIDAĞ) Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- ROBINSON, F. (2005) **“Cambridge Resimli İslam Dünyası Tarihi”** Kitap Yay, İstanbul.
- ROSENTHAL, M. ve YUDİN, P. (1997) **“Maltusçululuk Felsefe Sözlüğü,** (Çeviren: Aziz Çalışlar) Sosyal Yayınları, İstanbul.
- SCHNEIDER, A.M. (1951) **“XVI.Yüzyılda İstanbul’un Nüfusu”** Belleten Dergisi,61:35-48
- SERTKAYA DOĞAN, Ö. (2009) **“Nüfus Coğrafyası Açısından Bir İnceleme: Silivri”** Marmara Coğrafya Dergisi, 20: 723 295. İstanbul.
- SERTKAYA DOĞAN Ö. (2015) **“Biga Yarımadası Nüfus Coğrafyası”,** Yeni Anadolu Yayınları, İstanbul.
- SHORTER, F. C. & MACURA, M. (1982) **“Türkiye’de Nüfus Artışı (1935-1975) Doğurganlık ve Ölümlülük Eğilimleri,** Yurt yayınları, Ankara.
- SHAW S.J. ve SHAW, E.K. (1977) **“History of the Ottoman Empire and Modern Turkey”** Cilt II, Cambridge, Cambridge University Press.

- SUHER, H. (2001) **“Planlama Açısından İstanbul’un Sorunları”** Türkiye Mühendislik Haberleri Dergisi, 413: 15-18.
- ŞAHİN, G. (2014) **“Nüfusun Yaşlanması Ekseninde 2023 Yılında Türkiye: Bir Vizyon Çalışması”** Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ŞEN, R. (2010) **“İbni Haldûn’da Şehir ve Medenîyet”** Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- TALAS, C. (1981) **“Toplumsal Politikaya Giriş, S** Yayınları, Ankara.
- TANDOĞAN, A. (1988) **“Türkiye’de 1975-1980 Döneminde İller Arası Göçler”** Karadeniz Teknik Üniversitesi Basımevi, Trabzon
- TANOĞLU, A. (1969) **“Nüfus ve Yerleşme”** İstanbul Üniversitesi Yayınları, 2. Baskı, İst.
- TANDOĞAN, A. (1998) **“Demografik Temel Kavramlar ve Türkiye Nüfusu”** Eser Ofset Matbaacılık, Trabzon.
- TEKELİ, İ. (2008) **“Göç ve Ötesi”** TVYY, İstanbul.
- TEKELİ, İ. (2009) **“Modernleşme Sürecinde İstanbul’un Nüfus Dinamikleri Nasıl Değerlendirilmeli”** Eski İstanbullular Yeni İstanbullular, Osmanlı Bankası Arşiv ve araştırma Merkezi yayınları, İstanbul.
- TEKİN, O. (1996) **“Eskiçağda İstanbul: Bizantion”, Dünya Kenti İstanbul- Habitat II**, Eskiçağda İstanbul: Byzantio /Istanbul in Antiquity: Byzantium” Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- TEMEL, M. (1998) **“İşgal Yıllarında İstanbul’un Sosyal Durumu”** Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

- TEMURÇİN, K. (2012) **“Bağcılar (İstanbul) İlçesi’nde Sanayinin Gelişimi ve Yapısı”** Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 26: 105–123.
- TEZCAN, T. (2011) **“Küçük Türkiye’nin Göç Serüveni Gebze”** Bilgi Üniversitesi yayınları, İstanbul.
- TİMUÇİN, A. (1992) **“Düşünce Tarihî”** BDS Yayınları, İstanbul.
- TUNA, K. (2010) **“İstanbul’un Sosyolojik Dönüşümü”, İstanbul: Şehir ve Kültür**, Kitapevi Yayını, İstanbul.
- TURAN, M. (2012) **“Atatürk’ün Ankara’ya Gelişi: “Milli Temsil Meselesi”** Akademik Bakış Dergisi, 10: 1-24.
- TURĞUT, M. ve FEYZİOĞLU, S. (2014) **“Türkiye Aile Yapısı Araştırması: Tespitler, Öneriler; “Türkiye’de Doğurganlık Seviyesi ve Örüntüsünün Değişimi 1968-2011”** .C. Aile Ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile Ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Ankara.
- TÜMERTEKİN E. ve ÖZGÜÇ, N. (2011) **“Ekonomik Coğrafya/Küreselleşme ve Kalkınma”** Çantay Kitabevi, İstanbul.
- TÜMERTEKİN, E. (1994) **“Beşeri Coğrafyaya Giriş”** İÜ Edebiyat Fak. Yayınları, İstanbul.
- TÜMERTEKİN, E. (1995) **İstanbul’un Coğrafi Anatomisi**, İstanbul Dergisi, (Sayı:14) İstanbul
- TÜMERTEKİN, E. (1968) **Türkiye’de İç Göçler**, İÜ Edebiyat Fak. Yayınları, İstanbul.
- TÜMERTEKİN, E. (2014) **“İstanbul; İnsan Mekân”** Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

- TÜMERTEKİN, E. ve
ÖZGÜÇ, N. (1997) **“Beşeri Coğrafya: İnsan. Mekân ve Kültür”** Çantay Kitabevi, İstanbul.
- UBİCİNİ A. (1973), “Letters on Turkey, Constantinople, 1849-1850” (Translated from the French; Lady Easthope), Arno Press, New York, 1973.
- ULUDAĞ, İ. vd. (1998) **“İktisada Giriş**, Beta Yayınlar, İstanbul.
- UMAR, B. (1993) **“Türkiye’deki Tarihsel Adlar”** inkılâp Kitabevi, İstanbul
- USLU İ. (2011) **“Türkiye’de Aile Yapısı Araştırması 2011”**, Ankara.
- UŞAKLIGİL, E. (2014). “Bir Şehri Yok Etmek: İstanbul’da Kazanmak ya da Kaybetmek, Can yayınları, İstanbul:
- ÜNLÜ, M., DEMİRCİ A. (2002) **“Mesleki Açidan Coğrafyanın Önemi ve Türkiye’de Kullanımı”**, Marmara Coğrafya Dergisi,(Sayı;5) s. 117-133, İstanbul.
- SEKİN S., (2002) **“Mesleki Açidan Coğrafyanın Önemi ve Türkiye’de Kullanımı”**, Marmara Coğrafya Dergisi,(Sayı;5) s. 117-133, İstanbul.
- VAİNÜVİS Ahmed Lutfi Efendi, **“Tarih-i Lütî II”** Mabaa-i Amire, İstanbul, H.1291.
- YAKAR, M. (2015) **“Türkiye’de İller Arası Net Göçlerle Sosyoekonomik Gelişmişlik Arasındaki İlişkinin Coğrafi Ağırlıklı Regresyon ile Analizi”**, Ege Coğrafya Dergisi, 22 (1): 27/43.
- YERASİMOS, S. (1996) **“Batılılaşma Sürecinde İstanbul”, Dünya Kenti İstanbul- Habitat II**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- YILDIRIM, K. ve
KARAMAN, D. (2003) **“Makro Ekonomi”** Eğitim Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayınları, Eskişehir.

YUMUŞAK, İ.G.

(1996), “İktisadi Açıdan Nüfus Teorileri” Kocaeli Üniversitesi İİBF Dergisi, 1: 48-66.

YÜCESAHİN, M. M.

(2009) ‘Türkiye’nin Demografik Geçiş Sürecine Coğrafi Bir Yaklaşım’ Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Coğrafi Bilimler Dergisi 1: 1-25.

ZAİM, S.

(1973) “Türkiye’nin Nüfus Meselesi” Boğaziçi Yayınları, İstanbul.

1/100.000 Ölçekli İstanbul

Çevre Düzeni Planı Raporu,

İstanbul İl Bütünü Araştırma Bulguları; İBB Yay. İstanbul. 2009.

DİE,

(1994) **Türkiye Nüfusu, 1923 -1994 Demografi Yapısı ve Gelişimi**, Ankara.

DİE,

(1914) **Dâhiliye Nezareti, Memalik-i Osmaniye’nin 1330 senesi Nüfus İstatistikî, Sicili Nüfus İdare-i Umumiyesi Müdüriyeti**, İstanbul, 1336. 1914.

DİE,

(2005) “**Türkiye İstatistik Yıllığı, 2004**” DİE, Ankara.

DİE,

(2003) “**İstatistik Göstergeler 1923-2002**” T.C. Başbakanlık DİE Ankara.

DİE,

(2002) “**2000 Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri (İstanbul)**, Ankara.

HÜNEE,

(2008) “**Hanehalkı İşgücü Araştırması Bölgesel Sonuçlar 2004-2013, Hanehalkı İşgücü Anketi**” HÜNEE, Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması, Ankara.

HÜNEE,

(2006) **Türkiye’de Yerinden Olmuş Nüfus Araştırması** HÜNEE Yayını. Ankara.

HÜNEE,

(2004) **Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması 2003**, Ankara.

- İTO, (2010) “**Ekonomik Raporu**”, İstanbul.
- İUM (1945) “**Nüfus Hareketleri 1935-1945**” Ankara.
- İUM, (1940) “**Nüfus Hareketleri İstatistiği 1927-1940**” Ankara.
- Türkiye Cumhuriyeti, **Resmî Gazete**, Sayı:28489, 6.12.2012.
- Sağlık Bakanlığı, (2009) **Türkiye’de 5 Yaş Altı Ölüm Hızında (5 YAÖH) Azalma Bir Durum Araştırması**, Ankara.
- DİE (1979) “**Sosyalizasyon Bölgelerinden Derlenen Doğum İstatistikleri, 1975 -1976**” DİE Yay, Ankara.
- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı
-Aile ve Toplum Hizmetleri
Genel Müdürlüğü (2014) “**Türkiye Aile Yapısı Araştırması Tespitler Öneriler Türkiye’de Evlilik**” Ankara.
- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı
-Aile ve Toplum Hizmetleri
Genel Müdürlüğü (1999) “**Türkiye Aile Yıllığı**” Ankara.
- Başbakanlık Aile ve Sosyal
Araştırmalar Genel Müdürlüğü, (2009) “**Boşanma Nedenleri Araştırması**” Ankara.
- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı
-Aile ve Toplum Hizmetleri
Genel Müdürlüğü (2006) “**Türkiye Aile Yapısı Araştırması Tespitler Öneriler Türkiye’de Evlilik**” Ankara.
- TÜİK, (2014) **İstatistiklerle Yaşlılar**, Ankara.
- TÜİK (2012) “**İstatistik Göstergeler 1923-2011**” Ankara.
- TÜİK, (2006) “**Aile Yapısı Araştırması 2006**” Ankara.
- TÜİK, (2009) “**Boşanma Nedenleri Araştırması**” Ankara.

- HÜNEE, (2006) **Türkiye Göç ve Yerinden Olmuş Nüfus Araştırması'nın Yöntemi ve Kapsamı**, Ankara.
- TÜİK (1937) **"1935 Genel Nüfus Sayımı Türkiye Nüfusu"**, Yayın No: 75. Ankara.
- TÜİK (1944) **"1940 Genel Nüfus Sayımı"** Yayın No: 158. Ankara.
- TÜİK (1949) **"Genel Nüfus Sayımı"** 1945, Yayın No: 286. Ankara.
- TÜİK (1954) **"1950 Genel Nüfus Sayımı"** Yayın No: 359. Ankara.
- TÜİK (1961) **"1960 Genel Nüfus Sayımı, Türkiye Nüfusu"** Yayın No: 452. Ankara.
- TÜİK (1964) **"1955 Genel Nüfus Sayımı, Türkiye Nüfusu"** Yayın No: 399. Ankara.
- TÜİK (1969) **"1965 Genel Nüfus Sayımı: Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri"**, Yayın No: 568. Ankara.
- TÜİK (1973) **"1970 Genel Nüfus Sayımı: Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri"**, Yayın No: 690. Ankara.
- TÜİK (1982) **"1975 Genel Nüfus Sayımı: Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri"** Yayın No: 988. Ankara.
- TÜİK (1984) **"1980 Genel Nüfus Sayımı: Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri"**, Yayın No: 1072. Ankara.
- TÜİK (1989) **"1985 Genel Nüfus Sayımı: Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri"** Yayın No: 1369. Ankara.
- TÜİK (1993) **"1990 Genel Nüfus Sayımı: Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri"** Yayın No: 1616. Ankara.

- TÜİK (2001) **“1998 Evlenme İstatistikleri”** Yayın No: 2481. Ankara.
- TÜİK (2003) **“2000 Genel Nüfus Sayımı: Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri”** Türkiye İstatistik Kurumu, Yayın No: 2759. Ankara.
- TÜİK (2003) **“2002 Türkiye İstatistik Yıllığı”**, Yayın No: 2779. Ankara.
- TÜİK, (2014) **“Hayat Tabloları, İstatistiklerle Yaşlılar**, Ankara.
- DİE, (1995) **“Türkiye Nüfusu, 1923 – 1994 Demografi Yapısı ve Gelişimi”** yayın No: 1839, Ankara.
- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı
- Aile ve Toplum Hizmetleri
Genel Müdürlüğü (2011) **“Türkiye’de Aile Yapısı Araştırması 2011**, Ankara.
- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (2014) **Türkiye’de Aile Yapısının Değişimi: 1968-2011 Tespitler, Öneriler**; Ankara.
- VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı** (DPT 1995).
- VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı** (DPT 1995).
- X. Beş Yıllık Kalkınma Planı**, (DPT 2013).
- TÜBİTAK, (2000) **“Kamu Kurumları Araştırma ve Geliştirme Projelerini Destekleme Programı” Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması -2008 Ön Rapor**, Ankara.
- <http://www.tuik.gov.tr> : 01.01.2015.
<https://www.tubitak.gov.tr> : 10.10.2015.
<http://www.egm.gov.tr> :09.12.2015.
<http://www.resmigazete.gov.tr> : 08.14.2015
<http://www.hips.hacettepe.edu.tr> : 05.28.2015.
<https://www.afad.gov.tr> : 04.10.2015
<http://app.csgeb.gov.tr> : 12.15.2014.
<http://www.mgm.gov.tr>: 12.15.2014.
<http://ekutup.3dpt.gov.tr> : 05.10.2013.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLERİ :

Adı ve Soyadı: İbrahim GÖKBURUN

Doğum Yeri: Kahramanmaraş

Doğum Tarihî: 01.06.1980

EĞİTİM BİLGİLERİ:

Yüksek Lisans: Afyon Kocatepe Ün. Sosyal Bil. Enst. Sosyal Bilgiler Öğrt. Anabilim Dalı İlköğretim Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Bilimi-2007.

Lisans: Afyon Kocatepe Üniversitesi, Uşak Eğitim Fak. ,Sosyal Bilgiler Öğretmenliği-2004.

Doktora: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı.

Tez Adı : “1950-2015 Yılları Arasında İstanbul’da Nüfus Hareketleri” (2017)

Danışman hocam: Prof. Dr. Özlem SERTKAYA DOĞAN

YAYINLARI:

Türkiye’de İnsan Hakları Düşüncesinin Tarihsel Gelişimi ve İlköğretim Ders Kitaplarına Yansıması (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

Eserleri: Kesik Dil, Profil Yayınları, 2011, İstanbul (şiir kitabı).

Güz Nöbeti, Mühür Yayınları, 2017, İstanbul (şiir kitabı).

Şiir ve Yazılarının Yayınlandığı Dergiler: Türk Edebiyatı, Hece, Dergâh, Hece Öykü, Yedi İklim, Edebiyat Ortamı, Mühür ve İtibar dergilerinde yayımlandı.

İLETİŞİM :

e- mail: igokburun@gmail.com